

Lucie Storchová

Paupertate styloque connecti.
**Formální diskursivní modus, literární pole a
textové utváření humanistické učenecké
komunity v českých zemích**

disertační práce

škola: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy
obor: Historická antropologie
vedoucí: Prof. PhDr. Zdeněk Beneš, CSc.
disertace odevzdána: listopad 2008

Potvrzuji, že jsem tuto práci zpracovala a sepsala zcela samostatně a na základě uvedených pramenů a literatury.

Lucie Storchová

OBSAH

1	ÚVOD	5
1.1	Naše premoderní moderna	5
1.2	Formalizovaný diskursivní modus a latinská literatura renesančního humanismu.....	15
1.3	Formalizovaný diskursivní modus a koncept „literárního pole“	35
1.4	Formalizovaný diskursivní modus, řečové reprezentace a „slabá performativita“	47
2	LITERÁRNÍ POLE A UTVÁŘENÍ HUMANISTICKÝCH UČENECKÝCH KOMUNIT V ČESKÝCH ZEMÍCH	50
2.1	„Český humanismus“ a paradigmata komunikace a literárního pole.....	51
2.2	Formalizovaný diskursivní modus a jeho institucionální zakotvení	55
2.3	Příležitostná poezie a humanistická literární pole.....	67
2.4	Básnická skupina korespondentů Jana st. Hodějovského z Hodějova: etablování melanchthonského diskursivního modu, mecenát a utváření humanistické society	74
2.4.1	Komunikace v okruhu Hodějovského korespondentů a formování melanchthonského diskursivního modu	75
2.4.2	Reprezentace mecenátu a utváření učenecké komunity v literární produkci Hodějovského korespondentů	81
2.4.3	Inscenace Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic, agonální diskurs národa a sebeidentifikační praktiky Hodějovského okruhu	95
2.4.4	Hodějovského korespondentů a mecenát městských okruhů.....	108
2.4.5	Hodějovského okruh a reprezentace pražské akademie.....	112
2.4.6	Hodějovského okruh a orientace na dvorský mecenát	116
2.4.7	Cropaciova laureace a institucionalizovaný vztah k dvorskému mecenátu	125
2.5	Komunikační struktury a řečové reprezentace v literárním poli pražské univerzity ...	129
2.5.1	Institucionální zakotvení literární produkce	132
2.5.2	Univerzitní teze v literárním poli pražské univerzity.....	141
2.5.3	Historické narativy v literárním poli pražské univerzity.....	148
2.5.4	Pozdní literární pole pražské univerzity a reorientace na dvorskou figuraci – mecenát Fridricha Falckého	170
2.5.5	Fradeliův sborník Musa pulla (1618) a vymaňování se z literárních praxí univerzitního pole.....	173
2.5.6	Sudetův spis De origine Bohemorum (1615) a polemické strategie v literárním poli pražské univerzity	176
2.5.8	Spor o hegemonii v univerzitním literárním poli – skupina říšských luteránských humanistů a škola u sv. Salvátora	184
2.5.9	Městské literární okruhy a literární pole pražské univerzity.....	189
2.6	Literární pole orientované na mecenát rudolfínského dvora, mimouniverzitní humanistické komunikační struktury	210
2.6.1	Skupina spolupracovníků Pavla z Jizbice-Gisbicensia: pohyb a sebeprezentace v literárním poli.....	213
2.6.2	Laureace jako symbolická praxe básníků orientovaných na dvorský mecenát....	224
2.7	Specifické formy „klášterního humanismu“ a komunikační struktury katolických duchovních	233
2.8	Komunikační struktury a praxe po rozpadu literárního pole pražské univerzity	239
3	„SLABÁ PERFORMATIVITA“: SUBJEKTIVITA, GENDER, TĚLO A UTVÁŘENÍ UČENECKÉ KOMUNITY	245
3.1	Blandula puellula. Podagra, humanistické autorství a inteligibilita těla.....	245
3.2	Ecce novus sexus! Gender, humanistické autorství a genderování subjektivních pozic v tzv. westoniánech	259

3.3 Autobiografické psaní, autorství a artikulace já (latinské humanistické ego-dokumenty)	281
3.4 Etika sebe a konstrukce subjektu ve vernakulární literární produkci a formalizovaném modu vypovídání	306
4 ZÁVĚR	331
5 SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY	336
5.1 Prameny vydané (moderní edice)	336
5.2 Prameny nevydané (rukopisy, staré tisky)	337
5.3 Seznam použité literatury	355
5.4 Seznam použitých zkratk	404

1 ÚVOD

„To experience Renaissance culture is to feel what was it like to form our own identity, and we are at once more rooted and estranged by the experience.“¹

„After all, I, too, am a product of humanism.“²

1.1 Naše premoderní moderna

Smysluplná historická analýza začíná teprve reflexí vlastních východisek a jejich vztahu k (meta)narativní spleti, která stojí v pozadí dosavadních příběhů o daném badatelském problému, a interpretací, jež jsou v těchto narativech více či méně ukotveny. Renesanční humanismus patří z tohoto hlediska k badatelským tématům, která by se v angličtině dala označit za „overthematized“, tedy přespříliš tematizovaná. I samotná „hustá“ diskursivní aktivita spojená s konkrétním tématem však poukazuje často na metanarativní rovinu. Teoretici historického narativismu a tropologické diskursivní analýzy tvrdí, že každý příběh utvářený a předávaný historiografií, potažmo každá řada historických událostí, která má být podána narativní formou na půdorysu určité zápletky (*plot*) a čtenář jí má připsat určitý smysl, musí být kromě sociálních center a zákonitostí opatřena zřetelnými mezníky (především začátkem a koncem). Historiografie o renesančním humanismu se v tomto smyslu tradičně odvíjela ve „znamení zrodu“ – ať už se humanismus spojoval se zrodem „moderní“ subjektivity, individualismu, intelektuální a politické veřejnosti, ideje národa či představ o státnosti, dějinách, životním stylu.

Do práce na disertačním projektu jsem se pouštěla se záměrem analyzovat komunikační struktury českého renesančního humanismu a nabídnout tak interpretační rámec odlišný od klasického výkladového modelu „humanismus rovná se příběhy velkých mužů píšících velká díla“. Na následujících stranách se pokusím rozebrat některé z narácí, s nimiž jsem se byla nucena vypořádat v souvislosti s tématem humanistické komunikace a které tak přímo ovlivnily *Fragestellung* celé mé práce. K němu pak přikročím v další podkapitole.

Příběhy a motivy spojené ve starší literatuře s renesančním humanismem by mohly v jistém smyslu posloužit jako „čítanka“ k dekonstrukci západoevropské metafyziky, v první řadě proto, že se jedná o vyprávění o teleologicky směřujícím pokroku, jeho antropologických kořenech a o zrodu západní racionality s odkazem k syntetizující aktivitě subjektu, suverenitě jeho jednání atd. V těchto vyprávěních lze rozlišit v zásadě dvě související výkladové linie, na které se v úvodní části soustředím. Renesanční humanismus je zaprvé chápán jako výjimečná historická epocha charakterizovaná svým normativním obsahem, např. prvním moderním prosazením ideálu plnohodnotného lidství (*humanitas*) obnovujícího římský koncept, ideálu kreativní individuality, nacionalistických konceptů atd. Ve druhé výkladové linii je renesanční humanismus (ať už v implicitní či explicitní návaznosti na předcházející obsahová normativní vymezení) interpretován jako počátek formování intelektuální veřejnosti spolupracující na základě ideálu rovnosti, který má v nejradikálnějším domyšlení anticipovat zrod moderních

¹ Greenblatt 1980, s. 175.

² Jed 1989, s. 37.

západních demokracií.³ Obě linie přitom bývají často argumentačně propojovány, jelikož normativní a myšlenkové obsahy charakterizující renesanční humanismus (*humanitas*, individualismus, nacionalismus) se měly kultivovat v rámci egalitární humanistické komunikace a dialogu s minulými (antickými) i dobovými učenými, přičemž bývají současně označovány i za předpoklad tohoto dialogu. Vyrovnat se alespoň stručně s oběma výkladovými liniemi, jejich výchozími podmínkami a částečně i jazykovými prostředky je pro mou další analýzu zásadní ze dvou důvodů. Zaprvé se tak osvětlí razance odklonu od idealistických interpretací v recentní německé *Humanismusforschung* a příklonu k výzkumu humanismu jako sociálního jevu. Ten je typický pro mladší generaci badatelů, zatímco starší generace žáků a spolupracovníků Augusta Bucka (dlouholetého koryfeje zkoumajícího renesanci a renesanční humanismus převážně z nereflektované pozice víry v autonomního tvůrčího génia či pod idealizujícím zorným úhlem jako soubor normativních obsahů, např. obrozené římské humanity) se pokouší při vymezení renesančního humanismu usmiřovat sociální čtení s literárním i normativně etickým. Za druhé se pokusím vytvořit argumentační kontrast k vlastnímu konceptu latinského humanismu jakožto formalizovaného diskursivního modu vypovídání, který v následujících kapitolách propojím s analýzou humanistického literárního pole v českých zemích, a následně pak i s analýzou inscenací a performativů v humanistických textech, textového utváření učenecké komunity, humanistických sebeidentifikačních strategií a jejich figurativních prostředků.

Začneme s výkladovou linií interpretující renesanční humanismus jako zrod egalitární učenecké republiky. Symbolický mezník ve fungování vznikající *res publica litteraria* a komunikaci jejích členů představuje v tomto čtení Erasmus – řada níže analyzovaných textů, dokonce přímo operuje s topos vymezujícím učeneckou republiku z jedné strany Erasmem a z druhé Voltairem, přičemž v humanistickém písemnictví a komunikačních strukturách předpokládá kořeny osvícenského a později snad i revolučního egalitarismu. Peter Burke, ačkoliv zdůrazňuje metaforický a imaginativní rozměr *res publica litteraria*, definuje několik kritérií pro „odhalení“ vlivu ideálu rovnostářské učenecké republiky.⁴ Ideálem charakterizujícím raněnovověkou učeneckou republiku byla podle něj rovnocenná spolupráce bez ohledu na geografické či ideologické (např. konfesijní, stavovské) hranice, jakkoliv se tento ideál v praxi nikdy nepodařilo uskutečnit.⁵ Ideál rovnosti se měl podle Burkeho v učenecké komunitě osvědčovat od doby renesančního humanismu tím, že učenými působili i na institucích mimo svou rodnou zemi, navštěvovali zahraniční učence a vedli si o svých cestách evidenci v podobě památníků (*alba amicorum*); na ideál společného sdílení informací zase poukazuje existence knihoven jakožto mezinárodně přístupných zdrojů, o síle ideálu učenecké spolupráce svědčí nadnárodní korespondence raněnovověkých učenců, v níž se kultivují egalitární hodnoty a posilují se obzvláště v době válečných konfliktů. O kultivování ideálu intelektuální rovnosti dále svědčí vznik učených akademií (explicitně ve vývojové řadě sahající od sodalit Conrada Celtise k osvícenským akademiím v Paříži či Londýně) a od pozdního 17. století i vznik novin. Již v této syntetizující interpretaci se při tom údajný intelektuální trend podílí i na legitimizaci současné vědy – ideály učenecké republiky

³ Tím se ovšem narativy operující s iniciační rolí renesančního humanismu zdaleka nevyčerpávají, renesanční humanismus se naopak ukazuje jako „přelom“ s dalším narativním a ideologickým potenciálem. Aktuální vyprávění, jemuž nebudeme věnovat v rámci výkladu věnovat zvláštní pozornost, například označuje humanistickou sociabilitu a komunikaci za rozhodující zlom (počátek?) v procesu utváření evropské kulturní jednoty. Srov. Bowsma 2005 či explicitně Codina 2003, s. 252: „We have the past, where a community of culture, religion and language was real, as an inspiration, and I think of a future for Europe (and for the world), which will be, as it were, a Europe of towns, and citizens, and a Europe of humanity, not a Europe (or a world) of nations and states, in which a renewed *res publica litterarum* could be possible.“

⁴ Burke 2000, s. 81, o kritériích s. 85n.

⁵ Burke 2000, s. 90.

působily přímo sice jen do konce 18. století, kdy došlo profesionalizaci a specializaci jednotlivých vědních oborů, ale forma učeného dialogu ovlivňuje vědeckou a intelektuální spolupráci až do současnosti.⁶

Byť Burkeho studie představuje pouze stručné shrnutí, nalzáme v ní také celou řadu argumentů typických pro další práce operující s narativem o vývoji egalitární učenecké spolupráce k moderním demokratickým formám myšlení a vlády. Nejpodrobněji propracovala egalitární interpretaci učenecké komunikace v rámci *res publica litteraria* badatelská skupina vedená francouzskou historičkou Françoise Waquet a nizozemským historikem Hansem Botssem. Většina těchto prací se soustředí na pozdější dějinná období a renesanční humanismus chápe, s odkazem na zakladatelské práce Fritze Schalka a Marca Fumaroliho, jako neoddiskutovatelný kořen učenecké osvícenské egalitární komunikace. Schalk spojil ve člancích z průběhu 70. let Erasmovo pojetí ideální učenecké republiky se znovuobjevením antické *humanitas*, která dala vzniknout nové formě života založené na ideálu svobodného dialogu.⁷ Ideální formou tohoto dialogu mělo být humanistické symposion, na němž se setkávají rovnocenné individuality naslouchající svým partnerům v dialogu, šíří tak ideje svobody a ideálního řádu a které se transformuje do pozdějších akademických institucí. V době osvícenství pak měl erasmíánský ideál založit učeneckou republiku schopnou politické kritiky, vykořenit ji při zachování některých původních myšlenek ze starší půdy politické neutrality.⁸

Marc Fumaroli je ve svém často citovaném článku z doby, kdy se formoval koncept egalitární *res publica litteraria* spojený s nizozemskou badatelskou skupinou, sice opatrnější ohledně přímého spojení renesančních humanistů s pozdější učeneckou republikou, ale také zdůrazňuje roli humanistického dialogu podmíněného kategorií *humanitas* a akademie jako nové instituce, která umožnila šíření humanistického dialogu a vznik *communauté philosophique et scientifique* i s jejími ideály hledání pravdy a služby universálnímu dobru.⁹ V období renesančního humanismu se tedy podle Fumaroliho poprvé rozvinul ethos učenecké spolupráce, její metody a normativy odkazující ke kategorii *humanitas* zakládající humanistický dialog mezi rovnými.¹⁰

Nejpodrobněji koncept humanistických kořenů egalitárních učeneckých forem rozpracovala mezinárodní skupina badatelů spolupracujících v 80. a 90. letech s Françoise Waquet a Hansem Botssem. Tento koncept počítá s humanistickými kořeny pozdější učenecké spolupráce do té míry, že se odkaz na první výskyt termínu *res publica litteraria* (na počátku července roku 1417) stejně jako na Erasmovo exklusivní použití tohoto termínu ve spisu *Antibarbarorum liber* staly často součástí „samozřejmě“ topiky jednotlivých studií a nehrají žádnou podstatnou roli v argumentaci. Příběh založený na konceptu egalitární učenecké spolupráce, který počítá s renesančním humanismem jako kořenem a tudíž narativním předělem, lze shrnout následovně.¹¹

Příběh o egalitární učenecké republice se odvíjí v několika fázích – nejmenší pozornost se soustřeďuje na období před nástupem erasmíánství, v polovině 16. století jsou položeny ideové základy egalitární učenecké spolupráce, která kvalitativně i kvantitativně kulminuje ve „zlatém věku“ (druhé polovině 17. století), aby její ethos postupně vyprchal s nastupujícím osvícenstvím. Jen stručně k jednotlivým fázím. V průběhu 15. a 16. století má

⁶ Burke 2000, s. 96, 99.

⁷ Schalk 1971, s. 15n; Schalk 1977, s. 144, 153n.

⁸ Schalk 1971, s. 26; Schalk 1977, s. 159.

⁹ Fumaroli 1988, s. 135n, 144.

¹⁰ Fumaroli 1994, s. 78.

¹¹ Z literatury srov. monografie Bots – Waquet 1997 a sborník Bots – Waquet 1994 (především příspěvky Bots 1994; Fumaroli 1994; Hoftijzer 1994; Johns 1994; Levine 1994; Rooden 1994; Rosa 1994; Secrétan 1994; Waquet 1994) a samostatné články a studie: Bots 1977; Waquet 1989; Dibon 1990a; Dibon 1990b; Dibon 1990c; Mandrou 1973, s. 42n.

narůstá frekvence používání termínu *res publica litteraria* stejně jako počet jeho významů, přičemž krystalizují dva zásadní – termín neoznačuje pouze kolektiv učenců působících v úžejí či širěji vymezeném regionu, ale také samotné vědění kultivované touto skupinou.¹²

Stát učenců se utváří v průběhu 17. století jako ideální společenství na základě sdíleného učeneckého zájmu (*res litteraria*) a učenecké povinnosti (*officium litterarium*) pomocí politické metaforiky a stává se předmětem reflexe a definic ze strany vlastních členů.¹³ Základní myšlenkou učeneckého společenství je podle těchto výpovědí geografický univerzalizmus a rovnost všech občanů učeneckého státu zakládající se na toleranci k různosti názorů, stavů, generací a konfesí. Učenecká republika se stává partikulárním státem s univerzálním nárokem svobody. Vnitřní organizace státu počítá s nezávislými a suverénními občany, kteří podléhají zákonům učenecké republiky. Vnější organizace vyvěrá z ideálu učenecké solidarity a jednoty, který je výsledkem humanistické metody filologické spolupráce a především erasmíánské koncepce vědění překračujícího síly jednotlivce a jeho solitárního intelektu a vyžadujícího učeneckou spolupráci, která byla v humanismu posílena také zobecněním knihtisku.¹⁴

V samém základu učenecké republiky stojí ideál rovnosti učenců související s určitou mírou sekularizace učenecké spolupráce a uplatnění kategorie rozumu ve jménu pokroku vědění; ideály svobody, rovnosti, universalismu a mnohosti konfesí (*liberté – égalité – universalité – pluri-confessionnalité*) mají představovat učeneckou odpověď na prohlubování rozdílů v reálném světě.¹⁵ Myšlenka ideálního mírového učeneckého státu ignorujícího reálné konflikty a hranice se má formovat v návaznosti na erasmíánství už v polovině 16. století, v reakci na první evropské konfesijní konflikty.¹⁶ Stejně tak s renesančním humanismem a s humanistickými akademiemi a sodalitami má souviset i kategorie *humanitas*, která bývá označována za poslední základ ideálu učenecké solidarity, vzájemného respektu, učenecké svornosti, snahy o jednotu a vyloučení všech forem sektářství a fanatismu z učenecké komunikace.¹⁷ Ke kategorii *humanitas* se ve výkladu ještě vrátím, interpretaci renesančního humanismu jako prvního moderního „vyvření“ antických humanistických ideálů bude věnována následující podkapitola.

Následující období, od druhé poloviny 17. století, představuje „zlatý věk“ učenecké republiky, poněvadž roste význam ideálu nadnárodního a nadkonfesijního společenství tváří v tvář dobovým konfliktům. Projekty učenecké republiky směřují od 17. století stále více k obecnému blahu a aspirují na jednotu a harmonii. Zájem na obecném blahu zakazuje učencům solipsismus a prosazování partikulárních zájmů, což se má projevit sdílením vědění. Jako modelový příklad egalitární učenecké spolupráce v období zlatého věku, respektující autonomii učenců a jejich svobodu funguje v tomto narativu Holandsko.¹⁸

Konec zlatého věku učenecké republiky po roce 1700 se odehrává ve znamení ochladnutí „vášně pro univerzalitu“¹⁹ (symbolizovaného odklonem od univerzálního učeneckého jazyka i ideálu univerzálního učeneckého státu založeného na svornosti a spolupráci), specializace učenců a příklonu k partikulárním zájmům, egoismu a kriticizmu.²⁰ Osvícenství bývá ovšem interpretováno nejen jako konec zlatého věku učenecké republiky, ale také jako vrchol ideje jednoty a egalitární intelektuální spolupráce, kdy se učenec v rámci

¹² Waquet 1989, s. 475–481; Waquet – Bots 1997, úvod, s. 14.

¹³ Waquet 1989, s. 484n.

¹⁴ Waquet 1989, s. 490; Bots – Waquet 1997, úvod, s. 30; ke konceptu spolupráce srov. Grafton 2001, s. 23.

¹⁵ Waquet 1989, s. 494.

¹⁶ Bots – Waquet 1997, s. 31.

¹⁷ Bots – Waquet 1997, s. 118; Dibon 1990b, s. 162.

¹⁸ Dibon 1990a; Dibon 1990b; Dibon 1990c; Secrétan 1994.

¹⁹ Waquet 1994, s. 177.

²⁰ Waquet – Bots 1997, s. 54. Ačkoliv i badatelé, orientující se převážně na období 18. století, zdůrazňují přetrvávající rysy „ethosu učenecké spolupráce“ tváří v tvář realitě války, exilu atd. (Goldgar 2001, s. 114).

učenecké republiky vymaňuje ze stávajících sociálních hierarchií a definuje se pouze „par son savoir et sa quête de la vérité“.²¹ Zatímco Erasmus byl z hlediska fungování tohoto narativu symbolickým zakladatelem egalitárního ideálu, Voltaire je symbolickým dovršitelem příběhu, který se uzavírá ve chvíli, kdy se má původně humanistický literární „l'esprit égalitaire“ stát základem revolučního politického projektu vedoucího až ke konceptu přirozené rovnosti.

V následujících odstavcích se pokusím ukázat, že výkladová linie, která pracuje spíše s modelem kontinuity učeneckých institucí než s transmisí ideálů učenecké republiky (ty by zde hrály spíše roli předpokladu), velmi často spojuje humanistickou sociabilitu přímo se vznikem kritické veřejnosti. Toto tvrzení nalezneme i v textech badatelů, kteří pracují s konceptem ideální učenecké republiky.²² Institucionální a normativní výkladová linie spolu navíc úzce souvisí, např. Hans Bots popisuje konkrétní prosazování normativů učenecké republiky, především svobodné komunikace, v učeneckých organizačních strukturách jako univerzity či akademie.²³

Navzdory určitým rozpakům nad mírou proměn ideálů učenecké republiky na konci 18. století plní raněnovověká *res publica litteraria* legitimizační úlohu ve vztahu k moderním západním hodnotám a společenské roli moderního intelektuála. Egalitární komunikace mezi členy učenecké republiky má představovat jeden ze zakládajících aspektů intelektuálního života moderní Evropy. Učenecká republika v raném novověku je explicitně spojována s konceptem moderního intelektuála: „les intellectuels des XIXe et XXe siècle sont les héritiers directs et légitimes des citoyens de la République des Lettres“, jak píše Françoise Waquet a Hans Bots.²⁴ Je také charakterizována svou „západností“ a „modernitou“, podle stejných autorů se jedná explicitně o „un des phénomènes majeurs dans l'histoire intellectuelle de l'Occident moderne“.²⁵

Koncept učenecké republiky byl v historiografii kritizován z nejrůznějších konceptuálních pozic, většina kritik však dostatečně nereflektuje celkové odvíjení a teleologii narativu ani jeho dopady např. na legitimizační a sebedefiniční strategie současné vědy, byť třeba Wolfgang Weiss okrajově upozorňuje na zápal, s nímž moderní akademici hledají ideové kořeny vlastních institucí v humanistických platónských akademiích.²⁶ Většina kritiků, včetně ojedinělé reflexe tohoto konceptu v české historiografii,²⁷ poukazuje na rozdíl mezi deklarovanými ideály učenecké republiky a konkrétními praktikami, které většinou vedly spíše k exkluzi jinak smýšlejících, např. příslušníků jiných konfesí či osobních rivalů.²⁸ Idea jednoty by z tohoto hlediska vlastně jen maskovala konfliktní povahu raněnovověkých učeneckých kontaktů.²⁹ Samotnou komunikaci navíc často nelze oddělit od utváření kategorií stojících ve středu exkluzivních praktik (např. konfesijní pravda).³⁰ Kritizován bývá také údajný univerzalistický nárok učenecké republiky³¹ a naivní přebírání idealizujících sebestylizací samotných členů učenecké republiky.

S nejucelenější kritikou vystoupil v posledním desetiletí Herbert Jaumann, který jednoznačně odmítl spojovat pozdější formy učenecké spolupráce s humanistickou sociabilitou stejně jako redukovat učeneckou komunikaci pouze na normativy, které ji

²¹ Masseau 1994, s. 18.

²² Johns 1994, s. 13; Hofjitzer 1994.

²³ Bots 1994, s. 112n.

²⁴ Bots – Waquet 1997, s. 61.

²⁵ Bots – Waquet Bots 1997, s. 12.

²⁶ Weiss 1987, s. 134.

²⁷ Urbánek 2007, s. 327.

²⁸ Rooden 1994, s. 52; Roche 1988, s. 167.

²⁹ Masseau 1994, s. 129.

³⁰ Schubert 2003, s. 127.

³¹ Sécrotan 1994.

zakládají.³² Normativní rovinu metaforického pojetí učenecké republiky ovšem nepopírá, naopak ukazuje, jakým způsobem bylo raněnovověké pojetí komunikace a *res publica litteraria* jakožto metaforický způsob řeči propojeno s kategoriemi ciceronské *humanitas*.³³ Důslednější pozornost je podle něj zapotřebí ovšem soustředit také na organizační rámce učenecké spolupráce a jejich fungování, na konkrétní učenecké praxe, koncepty sebepopisu a popisu ze strany externích pozorovatelů.³⁴ V recentních studiích definoval Jaumann učeneckou republiku současně jako typ komunikace, metaforický způsob řeči založený na silné normativitě, soubor partikulárních praktik ne vždy dostávajících normativnímu ideálu a konečně jako typ sebepopisu, opět silně normativního.³⁵ Tato interpretace, jakkoliv ucelenější než singulární upozornění na empirii nezapadající do konceptu egalitární učenecké spolupráce, ovšem nereflktuje funkci normativních kategorií v celém narativu a nenabízí možnost, jak tematizovat konkrétní učeneckou komunikaci bez tohoto normativního rámce.

Jak ukazují poslední odstavce, koncept učenecké republiky v podání badatelů spolupracujících s Waquet a Botsem sice implicitně předpokládá vazbu egalitářských ideálů na pojetí moderního intelektuála, ale nezaujímá jednoznačné stanovisko k osvícenství, jakožto epoše individualizace učentví spojené s rezignací na učeneckou spolupráci a univerzalistický ideál a současně období přechodu egalitarismu do politických diskursů. O poznání menší rozpaky ohledně osvícenství panují v interpretacích, které spojují narativně a argumentačně renesanční humanismus s modernizací a demokratizací na základě kontinuity učeneckých institucí. Sociabilita humanistických literátů a vznik učenecké „šlechty zásluh“ jsou zde explicitně označovány, jistě ne bez souvislosti s výše nastíněnými narativy, přímo za modernizační a demokratizační faktor.³⁶

Při tematizaci procesu paralelního formování měšťanských učeneckých organizací a raně absolutistického státu, které by mělo vyústit ve vytvoření měšťanské veřejnosti v 18. století, se v historických analýzách uplatnily jako referenční texty nejprve rané práce Reinharta Kosellecka a později koncepty Jürgena Habermase. Koselleck anticipoval pozdější habermasovskou interpretaci, když analyzoval učeneckou republiku v období absolutismu jako „prostor svobody“ bez konfesijních či stavovských překrad, v němž se poprvé formuje kritická veřejnost diskutující morální imperativy (*Gegenöffentlichkeit*) a dochází k jejímu oddělení od privátní sféry.³⁷ Habermas spojil v návaznosti na historické analýzy bielefeldské školy starší egalitární a spontánní formy měšťanské učenosti se vznikem kriticky diskutující veřejnosti na konci 18. století. Po přelomu století předpokládá její postupnou proměnu v reprezentativní veřejnost s nároky na politické sebeurčení, dědičku starších literárních institucí jako je hodnotící publikum či platformy rovnocenné diskuse. Politická veřejnost se podle Habermase utváří jako autonomní oblast v dialektickém vztahu k protikladně strukturované měšťanské soukromé sféře a v průběhu dalších desetiletí se etabluje jako sféra kritiky veřejné moci, zárodek vznikající občanské společnosti.³⁸

Na rozdíl od konceptu egalitární *res publica litteraria* formulovaného skupinou spolupracovníků Françoise Waquet a Hanse Botse, který se soustředí více na racionalitu a ideály údajně zakládající učeneckou komunikaci než na její institucionální zakotvení, se v tomto konceptu navazujícím na Kosellecka a Habermase, rozvíjeném spíše

³² Jaumann 1987, s. 417. Srov. také Jaumann 1997.

³³ Jaumann 1998, s. 366.

³⁴ Jaumann 2001a, s. 8; Jaumann 2001b, s. 16.

³⁵ Jaumann 2001b, s. 13n.

³⁶ Bernstein 2003, s. 382. Někteří autoři ovšem sofisticky analyzují argument o modernizační povaze humanismu, nikoliv jej pouze předpokládají, např. reflektují z tohoto zorného úhlu jazykové metody humanistů, reprezentaci náboženství, humanistickou dialogicitu atd. (srov. Hankins 2006).

³⁷ Koselleck 1959.

³⁸ Habermas 2000, s. 59n.

v německojazyčné a anglosaské historiografii akcentuje demokratizační role akademických institucí. Jejich vliv se ovšem také odvozuje od učenecké autonomie a hodnot egalitární učenecké spolupráce, které se měly na půdě těchto institucí kultivovat.

Za charakteristický pro německojazyčnou historiografii pracující s konceptem demokratizace založené na humanistické a pozdější egalitární učenecké sociabilitě lze považovat sborník vydaný Klausem Garberem a Heinzem Wismanem, který si již ve svém titulu klade za cíl tematizovat „Europäische Sozietätsbewegung und demokratische Tradition“ v období od rané renesance po pozdní osvícenství.³⁹ Editoři v úvodu explicitně spojují učenecké společnosti a jejich normativy kompetence, rozumu a ctnosti (a pravidla sociability fixovaná údajně již v humanismu) s modernizací v politickém prostoru,⁴⁰ a završují tak narativ o zrodu politické veřejnosti a porevolučního společenského řádu na organizačních a ideových základech humanistických učeneckých společností. Také řada badatelů zkoumajících akademie a tzv. „jazykové společnosti“ působící v říši v 17. století je označuje za přímé pokračování humanistických učeneckých institucí (sodalit a italských akademií) a zdůrazňuje jejich roli v utváření raně buržoazní identity a egalitární kritické veřejnosti s demokratizačními dopady.⁴¹ Kromě humanistické komunikace, civility a ideálů rovnosti překračující stavovské a konfesijní hranice má podle Wolfganga Hardtwiga humanistické sodality s pozdějšími jazykovými společnostmi spojovat také projekt raného nacionalismu, v němž se snoubí fixace vernakulárních jazykových pravidel s utvářením měšťanského sebevědomí předcházejícího politické veřejnosti a masovým politickým hnutím z poloviny 19. století.⁴²

Implicitněji nakládá s modelem continuity akademických institucí a s jejich demokratizačními dopady anglosaská a francouzská historiografie. K humanismu jako kořenu osvícenského učeneckého étosu a komunikačních normativů se vztahuje v kontextu anglické učenecké republiky v 18. století Anne Goldgar,⁴³ za modernizační projekt označuje humanistickou sociabilitu Richard I. Frank,⁴⁴ ideály rovnosti ve francouzské akademické obci (koncept *communauté démocratique*) v předvečer revoluce zase spojuje s humanistickými institucemi např. Daniel Roche.⁴⁵ Explicitně a poměrně radikálně pracuje s Habermasovými koncepty o vytváření veřejné sféry Dena Goodman, podle níž se již raněnovověká *res publica litteraria* utvářela jako typ veřejnosti s politickým nárokem stojícím v opozici proti vznikajícímu absolutistickému státu – humanisty je tudíž podle Goodman zapotřebí chápat jako předchůdce osvícenských politických projektů a humanistická sociabilita představuje zárodek habermasovského publika angažovaného v racionální a kritické debatě s potenciálem demokratizace a transformace v revoluční učeneckou republiku.⁴⁶

³⁹ Garber – Wisman 1996. V souvislosti s tímto sborníkem dodejme, že recentní německá historiografie i nadále zkoumá učenecké society v 18. století jako nová komunikační centra podílející se na přibližování sociálních vrstev a tudíž i na erozi stavovského systému, ale již netematizuje možnou návaznost této sociability na humanistickou (srov. Zaunstöck – Meumann 2003; Zaunstöck 2003).

⁴⁰ Garber – Wisman 1996, úvod, s. XIV.

⁴¹ Garber 1996, 17, 35n; Neumeister 1996; Stenzel 1996, s. 410n; Wollgast 1996, s. 1187; van Ingen 1978, s. 10n; Berns 1978, s. 60; Conermann 1978, s. 107n; Wiedemann 1978, s. 131.

⁴² Hardtwig 1994, srov. citát o Celtisových sodalitách na s. 38 „Mit ihnen beginnt die Reihe jeder „modernen“ Gesellschaften, die schließlich in die aufklärerische Sozietätsbewegung des 18. und das massenhafte Vereinwesen des 19. Jahrhunderts münden.“; dále s. 42n. K diskursům národa srov. také Kühlmann 2000, s. 251.

⁴³ Goldgar 1995, s. 56n.

⁴⁴ Frank 2003, s. 205.

⁴⁵ Roche 1988, s. 159

⁴⁶ Goodman 1996, s. 2, 15 a 49.

Předchozí odstavce shrnují iniciační funkci renesančního humanismu v narativu o utváření egalitární literární a posléze i politické veřejnosti. V tomto oddílu tematizujeme další interpretace renesančního humanismu, které s výše nastíněným příběhem úzce souvisí, protože definují renesanční humanismus jako epochu charakterizovanou specifickými či přímo inovativními myšlenkovými či filosofickými obsahy (jak by explicitně tvrdil Eugenio Garin a jeho žáci). Jako nejnosnější pro analýzu těchto interpretací se jeví koncept *humanitas*, humanistický individualismus a humanistický nacionalismus, přičemž všechny lze interpretačně propojit i s ideálem egalitárního dialogu, který je nedílnou součástí narativu o učenecké republice anticipující demokratické hodnoty.

Argumenty charakteristické pro interpretaci z pozice duchovních dějin, kdy se renesanční humanismus vykládá jako nedílná součást západní antropologické tradice a období prvního novodobého „vyvření“ římské *humanitas* (a v tomto smyslu také „znovuvyvření“ řeckého konceptu *paideia*), nalezneme již v přelomovém a po mnoho desetiletí základním referenčním díle Georga Voigta *Die Wiederbelebung des classischen Alterthums oder das erste Jahrhundert des Humanismus* z roku 1859.⁴⁷ Voigt interpretoval renesanční humanismus, v nápadném souladu s pedagogickými maximami neohumanismu 19. století, jako kulturní ideál a epochální průlom svobodného lidského ducha, který se odehrál v návaznosti na filologickou recepci antické literatury a transfer antických vzdělanostních a civilizačních maxim, v čele s ideálem *humanitas* („čistého lidství“) projevujícím se mravností a osobní svobodou. V humanistech, a především v symbolické osobnosti Francesca Petrarky, „objevitele nového věku“ a „prvního spisovatele nové doby“, Voigt spatřuje vznětlivou sílu individuální geniality přenášející princip humanity do „kvasu moderního světa“.⁴⁸ V Petrarkově osobě se navrácí na scénu dějin individuální touha po slávě, podle Voigta „nejhlubší a nejušlechtlejší motiv jednání národů klasického světa“, zvěstující úsvit moderního lidství.⁴⁹

Vedle Burckhardtova konceptu nespoutaného individualismu, individualismu „utrženého ze řetězu“ (*entfesselter Individualismus*), o němž pojednám v dalším oddíle, se všechny moderní interpretace musely vyrovnat se čtením obrozené římské *humanitas* jako základního filosofického obsahu renesančního humanismu a renesance, která pak bývá chápána jako širší epochální kulturní rámec humanistické literární tvorby či vzdělávacího programu.⁵⁰ Na současnou idealistickou interpretaci renesančního humanismu mají však zásadní dopad především historické studie Augusta Bucka, v nichž je renesanční humanismus zasazen do historie ostatních evropských humanismů, tedy hnutí, v nichž se obrozují ideály dokonalého lidství zrozené v antickém Řecku.⁵¹ Buck definuje humanismus obecně jako vzdělanecké hnutí, jehož cílem není transmise konkrétních poznatků, ale pěstování norem a hodnot, přestav o zlepšení člověka, kultivaci humanity vlastní silou jednotlivce v dialogu s římskými autory, kteří tyto normativy poprvé zformulovali opět v dialogu s řeckými ideály (model tzv. *perfectio hominis* v římském konceptu humanity).⁵² Reflexe římské *humanitas* se z Buckova výkladu jeví jako konstantní prvek evropské tradice, který v různých historických obdobích vyvěrá v intelektuálním diskursu s větší či menší silou. Cesta k vyššímu lidství založená na uvědomění si lidské hodnoty, lásce k lidem, přátelství a civilitě společenského jednání se

⁴⁷ Voigt 1960. Z recentní literatury o G. Voigtovi srov. Grendler 2006b.

⁴⁸ Voigt 1960, s. 20n, s. 69.

⁴⁹ Voigt 1960, s. 123.

⁵⁰ K debatám poloviny 20. století srov. Ladwig 2004; Celenza 2004, 16n; z interpretací ve 40. letech srov. Newald 1947.

⁵¹ Argumentace následujícího odstavce se zakládá především na monografii: Buck 1987. Z Buckových obecnějších prací o renesanci a fenoménu *studia humanitatis* srov. Buck 1981; 1981a; 1981b; Buck 1981c; Buck 1981d; Buck 1981f; Buck 1984. O dignitě a ubohosti renesančního individua píše August Buck v Buck 1981c, s. 76. Obdobně Böhme 1986, s. 103n.

⁵² Buck 1987, s. 9n.

otevřít s harmonickým vzděláním jednotlivce na základě klasických textů (*studia humanitatis*).

Ideál vyššího lidství má pochopitelně představovat jeden ze základních elementů západní evropské kultury či přímo „integrující moment evropského kulturního vědomí“⁵³ až na práh postmoderny. V dějinách lidstva se měl prosadit několikrát. Počáteční bod představuje výše zmíněná syntéza řeckých konceptů *paideia* a *philantropia* a římských prvků ideálu lidství v kruhu Scipiona ml. a především v Ciceronově konceptu humanity kladoucím důraz na individuální ctnost i fungování obce. Renesanční humanismus je předělem, nachází se „im Zentrum aller humanistischen Bewegungen mit der Antike“⁵⁴ a zakládá moderní pojetí humanity, triumfující v osvícenství a Humboldtově neohumanismu (třetí zásadní fáze humanismu). Renesanční humanisté měli podle Bucka zakusit osobnost antického autora ve stylu a obsahu jeho díla a v každodenním dialogu s nimi vytvořit normy vlastního chování a jednání a pojetí lidství odkazující především na Cicerona.⁵⁵ Koncept *humanitas* měl stát ve středu humanistického písemnictví až do chvíle, než se stal na konci 16. století samoučelnou filologickou hříčkou, i tak ovšem měl založit tradici pozdějšího „humanistického vzdělání“ spočívajícího v četbě starořímských klasiků.

Při veškeré úctě k rozsahu Buckova díla a institucionálnímu významu jeho působení pro další vývoj německého *Humanismusforschung*, je z minulých řádků jasné, že se jedná o interpretaci s velmi silnou metanarativní zátěží a zanedbatelným analytickým přínosem pro výzkum konkrétních textů (pokud by všechny neměly být čteny jako výrony či reflexe antické humanity). V reakci na koncepty Augusta Bucka, jeho referenční texty a další idealizující interpretace se v posledních dvou desetiletích prosazuje v německé historiografii orientace na výzkum sociálních dějin renesančního humanismu či přímo humanistů (se záměrnou rezignací na kategorii typu -ismus), ústící často až v opačný extrém, totiž v analýzu bez reflexe textové povahy humanistických sociálních praktik a jejich pramenných stop. Tohoto problému se však dotknu až v kapitole věnované formalizovanému diskursivnímu modu vypovídání a problematice literárního pole. S idealizující interpretací renesančního humanismu, s periodizací a explicitně artikulovaným příběhem o kontinuitě humanismu v historii lidstva a výronech antické humanity spojené s klasickým vzděláním, zušlechťujícím lidství se však lze stále setkat v recentní literatuře.⁵⁶

S idealistickým konceptem kontinuity římské *humanitas* je úzce spojena interpretace renesančního humanismu jako doby zrodu moderní individuality, subjektivity a tvůrčího uměleckého génia, kterou ve vědeckém diskursu prosadil na řadu desetiletí Jacob Burckhardt a nereflextovaně často proniká i do současné literatury.⁵⁷ Většina současných badatelů koncept humanistického individualismu kritizuje z důvodů jeho empirické nepodloženosti, zásadní se ovšem zdá pojmenovat historickou imaginaci, která stojí v jeho pozadí a má stejně jako v případě humanistické obrody římské *humanitas* a modelu egalitární učenecké republiky i teleologický metanarativní rozměr. Burckhardt založil antropologickou interpretaci renesančního humanismu v návaznosti na hegelianství a starší historickou imaginaci a narativní tradici (především na dílo Julese Micheleta).⁵⁸ Stejně jako v jiných syntetizujících pracích vychází Burckhardt z předpokladu určité konstantnosti povahy a jednání historických aktérů, kterou podle Philippa Sarasina spojoval s imaginací patologického těla (trpícího,

⁵³ Buck 1987, s. 10.

⁵⁴ Buck 1987, s. 9.

⁵⁵ Buck 1987, s. 136n.

⁵⁶ Ebgler, 1998; Lefèvre 1998; Christes 1998; Hausmann 1998; Erzgräber 1998; Graf 1998, s. 17n.

⁵⁷ Burckhardt 2004; za referenční text bez kritické reflexe se považuje i v nové literatuře srov. např. Rubitschon 1998.

⁵⁸ Ladwig 2004, s. 30; White 1975, s. 230n (šestá kapitola „Burckhardt – Historical Realism as Satire“).

pachtícího se, zmítaného),⁵⁹ což se projevuje nejen na argumentační ale i na narativní a figurativní rovině jeho textů. V reprezentaci renesančních humanistů tato imaginace ovšem vyloženě krystalizuje. Ačkoliv antropologické předpoklady a jazykové prostředky nalezneme i v dalších textech, spojuje Burckhardt počátky humanistického individualismu se zcela konkrétní zlomovou událostí, z níž se stalo v řadě pozdějších prací takřka topos – s výstupem Francesca Petrarky na Mont Ventoux nedaleko Avignonu, během něhož vzdělanec pod dojmen přírody a Augustinových *Vyznání* zakusí vlastní nespoutanou subjektivitu. Petrarkovy renesanční dědice popisuje Burckhardt jako oběti individualismu, který pramení z egoistického a amorálního prostředí italských městských států. „Geistiges Individuum“, jež je v tomto smyslu efektem politického systému, se v renesanci osvobozuje ke kreativě i sebedestrukci a stává se obětí politických her, vlastní sensuality i racionality, dialekticky podmiňujících jeho historickou velikost. Humanisté zakoušející vlastní individualitu tak stojí na prahu moderního lidství, jeho pýchy, hrdosti, sebevědomí, touhy po svobodě a domýšlivosti dobývající okolní svět.⁶⁰

Badatelé, kteří rozpracovávali Burckhardtovu tezi o humanistickém individualismu nebo koncept obnovy římské *humanitas*, je nezdárcou propojili také s výše nastíněným ideálem egalitární učené komunikace. Z pozdějších badatelů vycházejících z německého idealismu především Walter Rüegg spojoval utváření humanistické subjektivity s rovnocenným dialogem orientovaným jak na antické učence nabízející modely svobodného a autonomního lidství tak na spolupráci mezi humanistickými učiteli.⁶¹ Kromě konceptu *humanitas* a zrození individualismu lze uvést jako třetí příklad ilustrující převahu normativních a myšlenkových obsahů při interpretaci renesančního humanismu propojených s egalitární humanistickou komunikací i definici humanismu ve spojení se zrodem moderního nacionalismu. Otázce humanistické sebeidentifikace a diskursům národa založeným na tzv. agonálním principu bude věnována samostatná kapitola v druhé části práce, prozatím stačí konstatovat, že obzvláště v případě římského humanismu bývá humanistický nacionalismus i v současnosti stále považován za nejzákladnější definující prvek humanistické literární produkce.⁶²

⁵⁹ Sarasin 1999, s. 440.

⁶⁰ Burckhardt 2004, s. 160n, 303n.

⁶¹ Rüegg 1946; Rüegg 1996a, s. 38; Rüegg 1973, s. 18n.

⁶² Srov. pozn. 417 této práce.

1.2 Formalizovaný diskursivní modus a latinská literatura renesančního humanismu

V předchozí podkapitole jsem popsala vlivné interpretace renesančního humanismu, které jej definují na základě normativních a myšlenkových obsahů a zdůrazňují iniciační roli humanistické sociability, komunikace a humanistického písemnictví v modernizačních procesech. Ve srovnání s nimi se v recentním bádání prosazují, jak bylo výše naznačeno, sociologizující koncepty, ale také řada konsensuálních interpretací, s různou mírou důrazu na normativitu obsahů, „estetický“ rozměr renesančního humanismu či na universalismus humanistického vzdělávacího ideálu. Ty rozeberu v následujících odstavcích, dříve než v této podkapitole vysvětlím koncept formalizovaného diskursivního modu vypovídání a v příští pak koncept literárního pole související se sociologizujícími interpretacemi.

Konsensuální čtení zdůrazňuje souvislost a vzájemnou podmíněnost mezi aktivním osvojením textů klasické římské literatury a humanistickou asimilací idejí a hodnot v nich obsažených.⁶³ Humanismus se už nechápe jako „koncept“ či „projekt“, ale je stále spojován s morální filosofií. V německé historiografii, která se tradičně staví ať ze sociologizující nebo z idealizující pozice proti (níže analyzovaným) konceptům Paula Oskara Kristellera a odmítá tudíž redukci humanismu na filologickou či formální problematiku,⁶⁴ se mainstreamově prosazuje pojetí humanismu na nejobecnější rovině jako esteticko-sociálního systému se specifickými metodami, hodnotami a ideály, včetně obrození římské *humanitas*.⁶⁵ Jako základní referenční autority těchto interpretací však neslouží primárně Paul Oskar Kristeller jako v anglosaském vědeckém diskursu, ale stále Georg Voigt, Jacob Burckhardt či z badatelů 20. století Eugenio Garin. Produktivní osvojení antické myšlenkové a jazykové tradice se mělo projevit i v určitých etických postojích a v způsobu života (*lectio transit in mores*) a na tomto základě mělo zajistit humanistické učenosti sociální dopad a širší společenskou akceptaci.⁶⁶ Jakožto vzdělávací koncept tak měl humanismus usilovat o reformulaci „aller Bereiche oder Daseinsformen individuellen und gesellschaftlichen Lebens“; program na obnovení klasické latinity měl v sobě zahrnovat i oblast vědění a morálky a na základě tohoto konceptu vzdělání vznesl i univerzalistický nárok, díky němuž se zformovala i humanistická egalitární učenecká republika.⁶⁷ I nadále se za jeden z hlavních cílů renesančního humanismu považuje duchovní a morální sebeuskutečnění autorského individua, přičemž se literárním studiím připisuje etická funkce – humanistická literatura má být procesem produktivního

⁶³ Mann 1996, s. 2.

⁶⁴ Skupina německých badatelů, která se orientuje na sociologizující koncepty, vytýká Kristellerovi, že, pokud humanisté nevytvořili žádný nový sociální typ ani formu vědění, je obtížné vysvětlit společenskou přesvědčivost a úspěch jejich textů (srov. Hirschi 2006, s. 368). Z této argumentační pozice se jedná o naprosto legitimní otázku, na níž nemůže Kristellerův koncept odpovědět. Němečtí historici zastávající konsensuální interpretace nastíněné v tomto odstavci ovšem vyčítají Kristellerovi, že chápe humanismus pouze jako „lockeres Arrangement“, což údajně odpovídá zjednodušujícímu neohumanistickému pojetí antické vzdělanosti v 19. století, které klasickou vzdělanost marginalizuje a oslabuje, protože ji redukuje na pouhou formu (Muhlack 2004, s. 12–13). S touto interpretací nelze souhlasit, protože se v orientaci na filologickou a rétorickou stránku humanismu Kristeller od německého neohumanismu, jehož cílem byl kromě ovládnutí klasických jazyků právě transfer kategorií typu *humanitas* a obecné vzdělání člověka, naopak výrazně vzdaluje. Právě v duchu německého neohumanismu vznikl i samotný termín „humanismus“ (poprvé jej použil F. I. Niethammer v roce 1807), jímž byl sekundárně označen i „renesanční humanismus“. Pokud se nějaká interpretace blíží německému neohumanismu, je to nejvýrazněji výše nastíněné čtení A. Bucka, který jej ostatně do své monografie zařadil jako „třetí humanismus“.

⁶⁵ Walther 2006; univerzalistický nárok spojený s kategorií *humanitas* srov. Muhlack 2006.

⁶⁶ Helmraht 2002, úvod, s. 11.

⁶⁷ Muhlack 2002, cit. na s. 22; Muhlack 2004, s. 17.

upamatování na antické ctnosti.⁶⁸ Jazyk a jeho „čištění“ sice podle těchto interpretací stály ve středu zájmu samotných humanistů, ve středu tohoto jazyka však stojí člověk a jeho vzdělání, protože se v rámci filologických procesů zprostředkovávaly klasické morální normativy pro lidské jednání a uchopení světa.⁶⁹

I v recentních anglosaských textech se reflektuje problém transmise antických hodnotových systémů a považuje se vedle otázky po míře continuity, sekulárnosti a míry „italskosti“ za jednoho ze jmenovatelů nejnovějších diskusí o povaze renesančního humanismu.⁷⁰ Angelo Mazzocco odmítá v tomto smyslu redukovat humanismus pouze na filologickou sféru, ale připisuje mu i ideologickou dimenzi zahrnující také přenos antického vědění.⁷¹ Paul F. Grendler zase pokládá především humanistickou antropologii za inovativní fenomén a definuje humanismus jako institucionální kulturu kriticismu založenou na četbě antických textů a přejímání vědění a hodnotových struktur.⁷²

Ke konsensuální interpretaci lze ovšem dospět i jinak než důrazem na univerzalistický nárok humanismu, který je typičtější pro německou historiografii. Latinský humanismus na českém území budu pro potřeby této práce interpretovat jako formalizovaný diskursivní modus (modus vypovídání), který má specifický dopad na formování literárního pole a na strategie pohybu a utváření významů v něm. Odrazovým můstkem pro mě bude koncept Paula Oskara Kristellera, který sice ve středoevropské historiografii sklízí dlouhodobě kritiku, ale v anglosaské historiografii byl v průběhu posledních dvou desetiletí několikrát plodně diskutován a reinterpretován, způsobem, který je podnětný pro úvahy o specifikách formálního diskursivního modu humanistické literatury, jakkoliv konkrétní závěry diskusí nelze vždy bez výhrad přijmout.

Kristeller interpretoval renesanční humanismus jako určitou fázi v dějinách rétoriky charakterizovanou specifickým vztahem k antice, který se zformoval v kruhu školních rétorických disciplín, známých jako *studia humanitatis* (gramatika, rétorika, básnictví, historie, morální filosofie).⁷³ Jakkoliv pozdější interpretace tento moment nepodtrhují, Kristeller nikdy neodmítal obsahovou stránku humanistického písemnictví ani např. jeho morálně filosofickou orientaci, pouze zdůrazňoval primární či alespoň paralelní zájem humanistů o čtení textů optikou použité stylistiky (s dopady na textovou produkci, dodejme) a skutečnost, že v oblasti filosofie zůstali vždy laicy a případné dopady na tuto oblast byly až sekundární.⁷⁴ Humanismus samotný nelze považovat za koncept, analyticky nosnější je podle Kristellera soustředit se na humanisty, tj. na učitele nebo studenty výše zmíněných oborů používající při své práci na základě četby antických textů specifické metody kritiky, ortografie, gramatiky a znalost reálií. Na území Itálie se pak mělo jednat o zvláštní profesionální skupinu – následovníky středověkých zaměstnanců kanceláří (*dictatores*) ovládajících z čistě praktických důvodů různé typy epistolografie a oratoriky, kteří se z profesionálních důvodů obrátili ke studiu antických klasiků, opisovali je a editovali. Hledání středověkých kořenů humanismu v kancelářské praxi a jejích „uměních“ (*ars dictaminis*, *ars arengandi* či *ars praedicandi*) sice nemá význam v mimoitalských oblastech, v nichž se navíc nikdy neprosadilo ani jednoznačné pojetí *studia humanitatis* jako kánonu, což obojí neopomněli zdůraznit Kristellerovi kritici,⁷⁵ ale poukazuje na možnost interpretovat renesanční humanisty jako „diskursivní komunitu“, která sdílí specifický modus vypovídání.

⁶⁸ Eberhard 1996, s. 4. Ve stejném smyslu i Mertens 1998, s. 188n.

⁶⁹ Muhlack 2004, s. 14n. Nikoliv referenční, ale produktivní a kreativní vztah humanistického jazyka k realitě připomíná Eckhard Kessler (Kessler 2006, s. 195).

⁷⁰ Mazzocco 2006, s. 1–2.

⁷¹ Mazzocco 2006, s. 13n.

⁷² Grendler 2006, s. 76 a 90.

⁷³ Kristeller 1981, s. 43n; Kristeller 1974, s. 13n; Kristeller 1974a.

⁷⁴ Kristeller 1981, s. 55; Kristeller 1974, s. 22–28.

⁷⁵ Srov. Hirschi 2005, s. 69.

Na interpretační flexibilitu a nosnost Kristellerových konceptů pro další analýzu ukazují i jejich současná čtení, směřující ovšem příliš často k otázce kořenů italského humanismu. Ronald Witt navazuje ve svých nejnovějších textech na Kristellerovo pojetí humanisty jako specifické profesionální role charakterizované novým vztahem ke klasickým jazykovým standardům, kontinuálně navazujícím na středověkou byrokratickou profesionalizaci a hledá původ této klasicizace (a tudíž i celého italského humanismu) ve francouzských literárních vlivech sílících od konce 12. století.⁷⁶ Zásadní pro naši konceptualizaci zůstává ovšem Kristellerův důraz na primárně rétorický a především gramatický rozměr formování humanistických skupin v procesu výuky a odmítnutí teze, že by renesanční humanismus měl být považován za způsob myšlení či filosofii člověka (za soubor nauk či vědění a nikoliv za způsob textové produkce). Humanismus není z tohoto hlediska koncept, ale určitý typ specifické diskursivní aktivity (modus vypovídání), zakládající humanistickou „interpretační“ či „jazykovou“ komunitu. V následujících odstavcích se tedy pokusím tematizovat formalizovaný diskursivní modus typický pro latinské humanistické písemnictví jako určitý typ současně osvojeného a reflektovaného způsobu vypovídání a specifické nereflektované textuality, přičemž obojí ovlivňuje fungování humanistického literárního pole.

Jakkoliv produktivnímu čtení nelze zabránit, a to ani u textu kladoucím si badatelský nárok, pokusím se přeci jen pro potřebu této práce ohraničit význam živelně diseminujícího pojmu „diskurs“, jak jej budeme používat v souvislosti s tematizací formalizovaného diskursivního modu (formalizovaného modu vypovídání) charakteristického pro latinskou humanistickou textovou produkci. V současném badatelském užívání pojmu diskurs lze rozlišit několik směrů. Kromě klasického lingvistického pojetí, kdy se za diskursy označují řečové jednotky a formy delší než věta (transfrastické), je nejvýznamnější patrně „francouzská škola“ analyzující v návaznosti na Michela Foucaulta diskursy jako regulované praxe čítající určité množství výpovědí a utvářené na základě interních mechanismů a pravidelností a jako prostory produkce pravdy, vědění a fenomény mocenského výkonu. Pro historickou analýzu se jeví podstatně méně nosná „německá škola“ navazující na Habermasovu teorii komunikativního jednání a intersubjektivního diskursu založeného na intencionalitě, referenčním pojetí významu a racionální interakci. Ani jedno z těchto pojetí není nosné pro mou analýzu. Humanistické diskursy budu pojímat v nejzákladnějším smyslu jako řečové jednotky, organizované ve formě přesahující model věty, organizované a utvářené podle určitých pravidel (která určují možnosti a hranice řeči i sociálního jednání) a na základě specifických institucí a subtextů cirkulujících v intertextuální paměti, orientované, současně kontextualizované i utvářející kontext, referující i produkující, nadané performativním potenciálem (řeč „v akci“), umožňující a současně exkludující určité obsahy.⁷⁷ Specifika produkce latinských humanistických diskursů (formalizovaný diskursivní modus) přitom interpretujeme jako předpoklad humanistických sociálních praktik, jimiž se humanisté konstituuji jakožto „communité discursive“, produkující diskursy, spravující a redefinující pravidla jejich produkce samotnou textovou tvorbou.⁷⁸

Na závěr okrajově podotýkám, že se následující argumentace bude ubírat jiným směrem než početné texty německých literárních vědců (především žáků Klause Hempfera),

⁷⁶ Witt 2006, s. 265.

⁷⁷ Částečně podle Maingueneau 2004, s. 32n. Toto pojetí se překrývá také s *critical discursive analysis*, která chápe diskursy jako momenty sociální praxe, ačkoliv je aplikuje na mediální texty a nedbá tudíž o historická specifika produkce a organizace diskursů ani o historicky omezené možnosti vypovídání (z novějších přehledů srov. Wodak 2005). K historiografii a diskursivní analýze srov. recentní práci Landwehr 2004.

⁷⁸ Maingueneau 2004, s. 53. Pojem „společnosti diskursu“, jejichž funkcí je zachovávat nebo produkovat diskursy a distribuovat je podél pravidel, užívá v souladu se svým pojetím diskursu také M. Foucault (Foucault 1994, s. 21).

kteří zkoumají diskursivitu renesanční literatury jako efekt renesanční epistémy.⁷⁹ Tu interpretují v návaznosti na rané práce Michela Foucaulta jako soubor dobových diskursivních struktur, v němž má daná epocha či kultura (zde konkrétně renesance) „myslet“. Má se tedy jednat o systém myšlení a argumentace, který se v epoše renesance odvíjí podle modelu podobnosti, na základě heterogenity, plurality, dialogicity a imaginace oddělující řečovou reprezentaci od slov. Analýza latinské humanistické literatury jako specifického formalizovaného modu vypovídání neumožňuje popsat celkovou epistemologickou konfiguraci celé epochy, tedy způsoby myšlení, ale způsoby vypovídání a formalizované, skupinově sdílené metody utváření výpovědí, způsoby osvojení a produkce, sdílené intertexty, autority atd. Formalizovaný diskursivní modus od sebe odlišuje latinskou a vernakulární humanistickou literaturu a je na rozdíl od jednotné epistemologické konstelace předpokladem tematizace dobového literárního pole a procesu vypovídání v něm. Nepůjde tedy o transmisi antické latiny jako řečové a sociální normy stojící v pozadí epochální myšlenkové konfigurace či epochální konfigurace konstituující podmínky v renesanci platného systému myšlení, nýbrž o konkrétní modus vypovídání a jeho dopad na sociální praxe.

Skupina latinsky píšících humanistů se nesjednocovala na obsahu svých textů, nýbrž na jejich formálním rozměru, mimo nějž nebylo možné vypovídat. V následujících odstavcích se soustředím na charakteristiku dvou rovin formalizovaného modu vypovídání charakteristického pro latinskou humanistickou literární tvorbu:

1. na proces intencionálního osvojování subtextů, techniky literární produkce a reflexi intencionality formálních hledisek literární produkce;
2. a na neintencionální, intertextuální rozměr humanistické produkce a na fungování latinské humanistické textuality.

Citátovost humanistického diskursivního modu pak bude v následující podkapitole prezentována jako prostředek jednání v literárním poli prostoupený současně kváziautomatickou významovou produkcí a sedimentací. První oddíl bude věnován intencionální rovině formalizovaného diskursivního modu a postupně se soustředí na problém imitace, institucionální založení citátovosti ve specifických metodách humanistického školství, osvojitelnost subtextů v procesech čtení a na různé formy explicitní reflexe formalizovaného modu vypovídání.

Citátovost humanistické textové produkce spočívá ve vědomém osvojení určitého množství subtextů v procesu školní výuky současně se systémem pro jejich textovou organizaci a uplatnění (gramatickým, prosodickým, rytmickým v poezii, periodickým v próze, syntaktickým, žánrovým atd.), který lze do určité míry považovat také za specifický intertext a liší se především v závislosti na tom, zda se jedná o básnickou nebo prozaickou textovou produkci. Mimo tyto systémy nelze v latinské humanistické literatuře vypovídat. Část tohoto korpusu subtextů je spojena s autorskými funkcemi, část se naopak automatizuje a vstupuje do procesu textové produkce mimo intenci pisatele. Korpus humanistických subtextů a pravidel jejich textualizace je nestabilní v tom smyslu, že sice zahrnuje určité stálé texty a autory, ale doplňuje se jak o další antické texty (např. prostřednictvím ediční práce) tak o všechny jejich transformace v humanistické literární produkci, které se stávají součástí intertextuální paměti a ačkoliv nejsou ve své materialitě přístupné všem humanistům, lze je konkrétně vystopovat např. v lokálních komunikačních strukturách. Některé texty jistě mohou z intertextové paměti vypadnout, nebo se, lépe řečeno, stát neaktuálními, samotný korpus

⁷⁹ Ke vztahu literární historie a epistémy srov. Titzmann 1989. Z výzkumu literatury renesanční a barokní epistémy srov. Niklas 1999; Hempfer 1993; Regn 1993; Penzenstadler 1993; Häsner 2004; Hempfer 2004. K renesanční epistémě a principu podobnosti srov. Otto 1992.

subtextů i pravidla textové produkce se také může stát předmětem sporů v literárním poli či kritiky vedoucí až k odmítnutí celého formalizovaného diskursivního modu. Ať se však organizace vypovídání či korpus subtextů pro humanistickou tvorbu modifikují jakkoliv, představují materiál sdílený všemi spisovateli produkovajícími texty v souladu s pravidly formalizovaného modu vypovídání.

Nejde tedy o to, že by humanisté sdíleli určitý významový kód umožňující komunikaci založenou na konsensu ohledně přisouvání významu,⁸⁰ sdílejí citáty, stavební kameny a formální pravidla pro jejich seskupování do širších řečových útvarů, které mohou být opatřeny nejrůznějším významem. Françoise Waquet označuje v tomto smyslu humanisty sdílející stejné subtexty a metody produkce osvojené v procesu výuky jako „community of practice“.⁸¹ Humanismus lze v tomto smyslu považovat za typ specifické diskursivní aktivity (modus vypovídání), zakládající humanistickou „interpretační komunitu“.⁸² Někteří badatelé tezi o humanismu jakožto specifické diskursivní aktivitě radikálně domýšlejší a definují jej pouze jako sumu specifických praktik čtení a psaní, srov. např. v úvodu k monografii Carol E. Quillen, kde je raný humanismus interpretován jako „set of textual practices that defines certain relationship between the present and the classical and early Christian past“ nebo „set of reading and writing practices through which authors like Petrarch sought to make relevant in their own day the writings of other authors long dead“.⁸³ Teze o formalizovaném diskursivním modu typickém pro latinskou humanistickou literární produkci se s touto interpretací do značné míry shoduje, ale umožňuje udělat krok dál a s odvoláním na tento modus analyzovat komunikaci skupiny, která jej sdílí.

Citátovost, konstitutivní pro latinskou humanistickou diskursivitu, většina badatelů subsumuje pod pojmem „sekundárního“, „naučeného“ a „specializovaného“ jazyka založeného na imitaci a emulaci ve vztahu k antickým vzorům.⁸⁴ Záměr imitovat považuje Ronald Witt za jediný distinktivní znak humanistického učence.⁸⁵ Právě za redukci humanismu na typ klasicizujícího stylu založeného na „vůli k imitaci“ sklízí Witt v recentních studiích kritiku.⁸⁶ I když v dalším výkladu zkoumá i vliv imitace na kognitivní procesy

⁸⁰ O citátech jako sdílených komunikačních kódech v celé učené republice skládající se ze školených filologů srov. Kühmann 2006, s. 6.

⁸¹ Waquet 2001, s. 31n.

⁸² Pojetí humanismu jako „diskursivní aktivity“ naznačuje již Nicholas Mann (Mann 1996, s. 2), ačkoliv ji stále spojuje s hodnotami liberálního vzdělání. Termín „interpretative communities“ se zde přesně nekryje s koncepty Stanleyho Fisha o sociálně naučených interpretacích, které byly populární v 80. letech, ale blíží se jim v tom smyslu, že členové „interpretative community“ mají disponovat jednotnými konvencemi ohledně psaní textů (Fish 1980, s. 171): „Interpretative communities are made up of those who share interpretative strategies not for reading (in the conventional sense) but for writing texts, for constituting their properties and assigning their attentions.“ Chápání renesančních humanistů jako „jazykové komunity“ (*speech community*) částečně naznačil i Peter Burke v projektu sociální historie jazyka, když se věnoval i jazykovým kódům partikulárním raněnovověkých společenství (Burke 1993, s. 8n; Burke 1993b). Jeho interpretace jazyka jako sociální instituce, kultury a každodenního života však přeci jen poněkud vágně shrnuje referenci jazyků k dobové společnosti a skutečnost, že se různé skupiny sociálně definovaly na jazykovém základě a že jedinci mohli užívat různé jazykové konvence v různých sociálních situacích. Při analýze diglosie mezi humanistickou latinou a vernakulárními jazyky poukázal na humanistickou interpretaci jazyka jako přirozeného (*naturalis sermo*) v kritickém vymezení se vůči scholastickému žargonu a na přetrvávání akademické latiny ve formě mluveného jazyka, jíž se dotkneme i v dalších odstavcích (Burke 1995; Burke 1993b, s. 44n.). Pojem „jazykové komunity“ (*speech community*) v následujícím textu spojíme s Ann Moss v části věnované formalizovanému diskursivnímu modu a humanistickému školství.

⁸³ Quillen 1998, s. 4n.

⁸⁴ Nauta 2006, s. 183: „non-natural, specialised, secondary language“.

⁸⁵ Witt 2000, s. 22: „a litmus for identifying a humanist was his intention to imitate ancient Latin style“.

⁸⁶ Kessler 2006, Black 2006. Black kritizuje přílišný důraz na literární rozměr humanismu a označuje jej za legitimizační ideologii právního stavu v italských městských komunách v boji proti aristokratismu (Black 2006, s. 39n). Podle Blackových starších studií navíc nelze uvažovat o humanismu mimo území Itálie, poněvadž záalpské školy nikdy plně neopustily starší způsoby výuky (Black 2006a); tento názor však bývá pro změnu

humanistů a jejich hodnotovou orientaci, má pro naši další analýzu význam jeho typologie humanistické imitace, která přesně pojmenovává faktory modifikující pravidla a subtexty formalizovaného modu vypovídání v období od 15. století, kdy se klasicizující standard začal prosazovat jako školská norma. Witt označuje humanistickou imitaci za idiosynkratickou, jejíž lexikální, gramatický a idiomatický základ představuje ciceronská latina spojená se subtexty z dalších klasických a postklasických autorů do svatého Augustina.⁸⁷ K imitaci má docházet na rovině žánru, techniky i stylu, v heuristické imitaci odkazující na jediný subtext mají podle Witta zaznívat pouze dva hlasy (k nimž ovšem vždy další hlasy přistoupí v procesu čtení, dodejme), v častější generické imitaci pracují humanisté s celou řadou subtextů.

Ohledně přesnějšího vymezení celoevropsky sdíleného korpusu subtextů a vzorů pro pravidla jejich textualizace panuje i mezi ostatními badateli shoda. Kromě sdílených učebnic, gramatik, florilegií a ciceronského základu s dílem *Epistolae* jako s centrálním referenčním textem a kromě autorit zlaté a stříbrné latinské literatury (meritorně Vergilius, Ovidius, Horatius, Propertius, Tibullus a Catullus, Terentius pro mluvenou řeč) je představují rezidua starších výukových textů, jakými byla Catonova *Disticha moralia*, latinské verze Ezopových bajek či pseudosenekovská přísloví a dále v prostředí záalpského humanismu díla současných nebo teprve nedávno zesnulých italských a říšských humanistů. Jednotlivé básnické i prozaické fragmenty se mohou do výsledného textového celku „poskládat“ nejrůznějším způsobem, empirické výzkumy humanistického básnictví ovšem poukazují na určitou míru pravidelnosti. „Rejstříky“ rozsáhlejších básnických subtextů se aktivují mimo jiné podle konkrétních obsahů, sociálních účelů příležitostného básnictví a použité metriky – např. Eckart Schäfer vysledoval, jakým způsobem byly v říšském humanismu používány konkrétní Horatiovy ódy a elegie např. v epithalamiích, epicediích, propemptikon nebo že se Ovidiovy *Listy z Pontu* staly zásadní subtextovým rezervoárem pro novolatinskou poetickou epistolografii.⁸⁸

Už ve středověké literatuře, především ve středověkém latinském básnictví, ovšem badatelé konstatují celou řadu intenzivních antických rétorických forem a přítomnost rozsáhlých, a často takřka doslovných citátů a antických poetických elementů.⁸⁹ Proto dříve než v následujících odstavcích pojednám o konkrétních mechanismech excerptování, čtení a literární produkce v souvislosti s institucionalizovanou výukou na humanistických školách, soustředím se na proměnu v pojmání latinského formalizovaného modu vypovídání v době

napadán jako oslabení významu pojmu „humanismus“ do té míry, že přestává být vůbec nutné ho dále používat (Grendler 2006, s. 75n).

⁸⁷ Witt 2000, s. 24.

⁸⁸ Schäfer 1976, s. 41n. K celoevropsky sdílenému kánonu srov. Waquet 2001, s. 33; Lecoq 1992, s. 162. K formování záalpského korpusu srov. Conrady 1962, s. 28. Za díla studovaná v závěrečném stupni jazykové výuky se považuje Ekloga a Georgica od Vergilia, Aeneida, Horatiovy Ody, Statiova epika, *Belum civile* od Lucana, Satiry od Juvenala, Ovidiovy Proměny a Tristia, Senekovy tragédie (Jensen 1996, s. 74). Humanistickou básnickou produkci v této oblasti charakterizuje motivistická a formální orientace na základní strukturální rysy římské poezie zlatého období jako je členění, postavení slov hyperbatonů, osobitost sloves a adjektiv atd., která je obohacena neklasickými manýrami (asyndeton, anafory, jazykové hry). Navzdory jazykové dynamice založené na elementech zlaté latinity vyznívají pod vlivem stříbrné latinity humanistické básně spíše staticky, nejčastěji jako epideiktická a deskriptivní poezie (Conrady 1962, s. 114n a 148). Starší bádání se přitom spíše než na citátový charakter humanistického vypovídání soustřeďuje především na humanistickou recepci konkrétních autorů nebo na uplatnění různých subtextů v jednom typu básní nebo u jednoho humanistického autora (ke catullovske recepci srov. Ludwig 1990, k horatiovske Schäfer 1976, k subtextům humanistického milostného básnictví srov. Hausmann 1998, s. 101; Gafranco Contini analyzuje distribuci poetických elementů v Danteho textech, Contini 1976).

⁸⁹ Schmidt 1998, s. 78.

přetváření a souběžné existence tzv. scholastické a humanistické jazykové komunity, jak je definovala Ann Moss.⁹⁰

Tyto komunity používaly dva naprosto nesouměřitelné koncepty jazyka, na jejichž příkladě lze poukázat na specifika fungování humanistické latiny. Jazyk chápe Moss jako svého druhu arbitrární konstrukt ratifikovaný uživatelským konsensem. Scholastickou jazykovou skupinu charakterizuje na základě nezavřené lexikální tvorby a universalistického a technicistního pojetí jazyka, které tíhlo k logickému odvozování neologismů podle univerzálně platným propozic, k preskriptivní gramatice a nesankcionovalo užívání konkrétních slov, spojení či figur jejich doložitelností v korpusu dochovaných antických textů. Humanistická jazyková komunita užívala jazyk jako komunikační nástroj, jako „language in use“, a posuzovala kvalitu jazyka podle korpusu zděděných antických textů.⁹¹ V italském prostředí se začal prosazovat ciceronský modus od 14. století.⁹² V erasmovské podobě usilovalo humanistické paradigma latiny o maximální rétorický efekt, sémantickou bohatost a lexikální variabilitu (koncept *copia*). Humanistická latina se legitimizovala odkazem na autenticitu a přirozenost zakotvenou v antickém kánonu, jazyk nebylo možné derivovat bez této základní sankce.

Gramatika, syntax, slovní zásoba a celá školní výuka se odvíjela od psaných textů „dobrých autorů“ a tento systém zůstal základním kamenem humanistické literární produkce, ačkoliv se měnily názory na to, koho mezi „dobré autory“ zařadit a v průběhu několika desetiletí došlo k posunu od ciceronského modelu k stříbrné latinitě (*auctores minores*), k integraci patristických textů atd. Vštěpování klasicizující sankce započínalo již v první fázi výuky, na klasických textech se učilo psaní, první slovíčka, celá gramatika, frazeologie včetně ozdobných figur (*elegantiae*), syntax i kompozice vlastních textů. Antičtí autoři byli přitom považováni za členy stejné jazykové komunity. Rozdílnost humanistického paradigmatu se nejjasněji ukazuje na oblasti gramatiky, která je zde zcela vyloučena ze sféry univerzální logiky a odvozuje se z konkrétní řečové praxe antických autorů.

Každá z obou jazykových komunit disponovala vlastními slovníky, jazykovými učebnicemi, příručkami atd., přičemž pro záalpský humanismus, tedy na území Říše a v severoevropských oblastech je charakteristické kombinování humanistických a scholastických příruček, především v prvních fázích vzdělávání (dílo s takovou setrvačností představuje například známé *Doctrinale* od Alexandra de Villa Dei) a kontinuita v logických inovativních manipulacích s jazykem. Za přelomový zde považuje Ann Moss počátek 50. let 16. století, kdy se i v těchto oblastech prosadil humanistický jazykový model, ale oproti italskému pojetí založenému především na Vallově příručce *Elegantiae*, zde došlo k asimilaci scholastické logiky s humanistickým jazykovým modelem a křesťanskou morální filosofií (*pietas litterata*), což má být patrné především na protestantské dialektice a rétorice.⁹³

I podle dobových reflexí se považovalo ovládnutí humanistického jazykového paradigmatu a explicitně především poezie za *ars*, znalost subtextů i pravidel jejich textualizace si bylo možné osvojit pouze na základě dlouhotrvajícího cvičení (*exercitatio*), v průběhu školní výuky a posléze celoživotním stylistickým zdokonalováním.⁹⁴ Systém humanistického osvojování subtextů a pravidel literární produkce lze spojit s konkrétními

⁹⁰ Moss 1996; Moss 2003; Moss 2006. Ve své poslední monografii analyzuje Ann Moss relativně dlouhodobé soužití těchto jazykových skupin (přibližně do roku 1530) mimo jiné proto, aby ukázala, jak rozdílné fungování jazyka ovlivnilo v první polovině 16. století spory o náboženskou pravdu.

⁹¹ Moss 2006, s. 189n; Moss 2003, s. 5n. O humanistické „reformě“ latiny podrobně Jensen 1996, s. 68n.

⁹² Black 1998, s. 260.

⁹³ Moss 2003, s. 63, 150n. K přetrvávání „středověkých“ elementů v humanistické latině (Ludwig 2003, s. 77), konkrétní rozbor přetrvávání spekulativní gramatiky v pozdějších gramatických příručkách srov. Kneepkens 2006.

⁹⁴ Jensen 1996, s. 67.

učebními postupy v humanistických školách, které se žádným způsobem nesnažily vést ke kreativité či originalitě a ostře kontrastují s výše načrtnutým ideálem morálního zlepšování jednotlivce prostřednictvím četby antických textů chápaných jako zásobárna normativních obsahů. Lisa Jardine a Anthony Grafton shrnuli principy humanistické výuky založené na drilu a memorování jako „regimented notetaking, rote-learning, repetition and imitation“.⁹⁵ Celoevropsky se při tom obdobné výukové techniky týkaly primárně latiny, řečtina byla součástí kurikula jen v omezeném počtu případů, vernakulární jazyky téměř nikdy.

Ronald Witt v jedné ze svých recentních reinterpretací Kristellerova konceptu upozornil na důležitost gramatického rozměru ve vytváření humanismu jako profesionální role, což je velmi nosný postřeh pro analýzu záalpského humanismu.⁹⁶ Humanistický systém vzdělávání se měl podle Witta odvíjet na dvou, navzájem se podmiňujících úrovních, totiž ve formě gramatického a rétorického studia. V návaznosti na ně se rozvíjely dva typy rétoriky – „oratorní rétorika“ napojená na dobové politické aktivity, tedy typ, který badatelé o humanismu vycházející ze sociologizujících konceptů spojují se společenským vlivem a prosazením humanistické učenosti,⁹⁷ a „literární rétorika“ týkající se všech literárních útvarů vzniklých podle dobových pravidel textové produkce ale bez nároku na oratorický přednes. Witt také rozlišuje dva typy humanistů: rétora-orátora usilujícího o jasnost a akci a gramatika-poetu rozebírajícího text s důrazem na jeho filologickou stránku, antické reálie atd. (prostor, který by Thomas M. Greene označil za subverzivní „kulturní alternativu“⁹⁸). Přestože je jasné, že i humanistická oratorika vznikala v rámci formalizovaného diskursivního modu, na základě vlastních subtextů, s odkazem na specifické autority atd., je upozornění na povahu „gramatického čtení“ relevantní vzhledem k humanistickým učebním praktikám.

Konkrétnímu vlivu specifického vzdělávacího procesu na utváření formalizovaného modu vypovídání se budeme věnovat až na počátku druhé kapitoly, na příkladě situace v českém království. Na tomto místě proto jen několik poznámek ke společným charakteristikám humanistických výukových metod na území celé Evropy. Na nejobecnější rovině lze humanistický vzdělávací proces rozdělit na dvě fáze, přičemž v první se již na základě antických textů vyučovalo čtení a psaní, v druhé se pak korpus učebních textů rozšiřoval a používal se k vyučování gramatiky, syntaxe, figur a prosodie. V případě italských škol upozornil Robert Black na vyučovací techniky, kdy se konkrétní text převáděl z běžného gramaticky korektního pořádku slov (*ordo naturalis*) do rétorického ciceronského pořádku (*ordo artificialis*) a antické texty se zpracovávaly z hlediska gramatiky, metriky, lexika, mytologických a geografických reálií.⁹⁹ V procesu internalizace antických subtextů se v erasmovském didaktickém modelu kladl minimální důraz na výuku pravidel, jazykovou jistotu měli žáci získat konverzací a čtením.¹⁰⁰ Reformované školství se soustřeďovalo v druhé fázi výuky na *exercitatio stili*, kdy se ústně nebo písemně napodobovala předloha (často Ciceronovy texty), přičemž se jednotlivé výrazy a idiomy směly ponechat, ale předloha nesměla být zpracována otrocky. V závěrečné fázi se kladl důraz již na „samostatnou“ básnickou i rétorickou tvorbu, u níž se měl uplatnit obdobný postup.¹⁰¹

Ve studii věnované „humanistickému čtenáři“ Anthony Grafton popisuje i přesné postupy školního zpracování textu, s nímž se nakládalo jako se souborem jazykových fragmentů a příkladnou antickou aplikací generických a rétorických pravidel. Klasický text se měl parafrázovat řádku po řádce, následně se probíraly jednotlivé věty, jejich gramatika,

⁹⁵ Jardine – Grafton 1986, s. 22.

⁹⁶ Witt 2000, s. 7n.

⁹⁷ Hirschi 2005, s. 72n.

⁹⁸ Greene 1976, s. 204.

⁹⁹ Black 2006, s. 101n.

¹⁰⁰ Fuhrmann 2001, s. 40. Uvádí se zde také přesný výběr autorů, které tento model považoval za nosné pro konkrétní části výuky.

¹⁰¹ Fuhrmann 2001, s. 57n.

syntax a rétorické prvky, především metaforika, identifikovaly se geografické a mytologické údaje, včetně zmíněných postav. Denní penzum by při takovém postupu nemělo přesáhnout dvacet řádek.¹⁰²

Jakkoliv další základní kompetenci, kterou měla vštípit humanistická výuka, představovalo excerpování a přestože se psaní ve školní i budoucí tvorbě humanisty odehrávalo ve znamení přesunování textových bloků,¹⁰³ překračovala tato forma imitace práci s jediným subtextem. Recyklaci a reprodukci subtextů zůstávala inherentní určitá diference (*similitudo non identitas*) a při kombinování subtextů se ukázala jako textuálně velmi produktivní.¹⁰⁴ Pojetí antického textu jako rezervoáru či skládky textových fragmentů a rezonančního tělesa, v němž mohou být odhaleny další recyklované fragmenty, nelze v tomto smyslu interpretovat, např. s Eugenio Garinem, jako „osobní kontakt“ ani jako „živoucí dialog“, který jsme zmínili v předchozím oddíle.¹⁰⁵ Jedná se spíše o charakteristický základ specifického formalizovaného modu vypovídání. Ten podmiňoval main-streamovou humanistickou produkci v celé Evropě a jak bude ukázáno později, je zcela typický pro latinskou humanistickou tvorbu na území českého království a dost možná i na dalších územích zasažených Melanchthonovou školní reformou.

Humanistická práce s textem měla za následek rozpad, fragmentarizaci původní textury, přičemž z fragmentů se staly stavební kameny pro další textovou produkci a spolu s nimi se částečně přenášela i gramatická, syntaktická či metrická pravidla pro jejich sestavování, které si měl humanista fixovat v procesu četby. V některých pozdně humanistických poetikách, např. u Scaligera, se dokonce naznačuje pojetí textu nikoliv jako neměnného vlastnictví konkrétního autora a popisovaná kategorie *imitatio* předpokládá otevřené a dynamické pojetí textu.¹⁰⁶

Jak jsme již naznačili, práce s textem, čtení, memorování, přepis a parafráze byly předstupněm vlastní textové produkce a prolínaly se s ním.¹⁰⁷ Pro vlastní tvorbu odpovídající formalizovanému modu vypovídání si museli humanisté osvojit specifické techniky četby. Ačkoliv se deklarovala snaha číst antické texty „bez prostředníků“,¹⁰⁸ v humanistické četbě vždy zaznívala řada hlasů, protože texty si bylo v tomto systému možné osvojit jen na základě jiných textů sedimentovaných v osobní, institucionální či lokální intertextuální paměti, navíc s použitím komentářů a různých příruček. Techniky čtení se soustředily primárně na jazykové cvičení a možnosti imitace pro vlastní produkci, nikoliv na získávání informací.¹⁰⁹ Ovládnout formalizovaný modus vypovídání nebylo možné bez čtení, tedy zpracování většího množství děl (*multarum rerum lectio*), přičemž se nečetlo systematicky ani výběrově, ale pokud možno extenzivně (tato technika se označovala v 16. století např. jako *promiscue legere*).¹¹⁰ Texty se patrně také nečetly jako celky, ale pozornost se soustředila jen na vybrané pasáže (stanovené např. školním kurikulem).¹¹¹

¹⁰² Grafton 1999, s. 290n.

¹⁰³ Moss 1994, s. 67. O vzdělávacích metodách srov. také Moss 1996, s. 88n; Moss 2006, s. 200n.

¹⁰⁴ Kinney 2006, s. 206; White 2002, s. 93; Grafton 1994, s. 29. Zmiňme v této souvislosti i Graftonovu tezi o „interpretační schizofrenii“ humanistických spisovatelů, která měla pramenit ze skutečnosti, že humanisté (označováni v této souvislosti Thomase Greenem jako „*humanist necroromancer-scholars*“) operovali převážně s antickými subtexty, uvědomovali si palčivě jejich odlišnost ve vztahu k vlastnímu životnímu světu a současně na ně nedokázali rezignovat (Grafton 1994, s. 37; Greene 1976, s. 207).

¹⁰⁵ Grafton 1994, s. 32.

¹⁰⁶ Vogt-Spira 2004, s. 249n; ke fragmentarizaci srov. Kessler 2006, s. 195.

¹⁰⁷ Srov. Ludwig 2003, s. 80; Köhlmann 2006, s. 5; Grafton 1997, s. 6.

¹⁰⁸ Grafton 1999, s. 301.

¹⁰⁹ Jensen 1996, s. 77. Někteří badatelé, např. A. Grafton, zastávají názor, že humanisté v antických textech hledali i vědění (*knowledge*) a kromě kultivace literárního stylu se snažili především o vytvoření vlastní politické filosofie apod. Grafton 1994; Grafton 1997, s. 5.

¹¹⁰ K nesystematickému extenzivnímu čtení srov. Kessler 2006, s. 186n; Puff 2002, s. 152.

¹¹¹ Crane 1992, s. 79.

Tyto učební mechanismy by bylo možné interpretovat také jako produktivní čtenářské praktiky sdílené *communauté de lecteurs*, jak ji tematizoval Roger Chartier a jeho spolupracovníci.¹¹² Spíše než o jednotné postupy interpretace společné celé skupině se však jedná o čtení jakožto práci s textem směřující k literární produkci (nikoliv k připsování významu) založené na humanistickém formalizovaném modu vypovídání. Textům mohou být v procesu čtení připsány nejrůznější významy, skupina humanistických čtenářů ani neusiluje o jednotné čtení, ale soustřeďuje se na jejich diskursivní „vytěžitelnost“ na základě mechanismů osvojených v procesu výuky.

Specifickou pozornost věnovala dobová školní a čtenářská praxe postupům excerpování a systematizaci textových fragmentů.¹¹³ Již na úrovni elementárního čtení si měl žák utvořit sbírku excerpt (v různých systémech se doporučovaly dvě až tři knihy), do nichž si pod příslušnou tematickou kolonkou zařazoval jazykové fragmenty (pojmy, citáty, rétorické figury, věty apod.) využitelné pro vlastní imitaci. Všechny fragmenty byly považovány za stejně hodnotné, nakládalo se s nimi podle konkrétních potřeb.¹¹⁴ Při důsledném vedení se do jedné sbírky zaznamenávaly užitečné nebo neobvyklé jazykové fragmenty, v druhé se pak měly systematicky řadit, aby bylo možné je v případě potřeby vyhledat; sbírky druhého typu také vycházeli především v období pozdní humanismu stále častěji tiskem pod názvy jako *florilegia*, *thesauri*, *progymnasmata* apod. (jednalo se o manuály obsahující obraty a metricky korektní fráze spojené s konkrétními autorskými jmény antických autorit, někdy dokonce na ukázkou zasazené do nových básní).¹¹⁵ Podle sbírky se měly také jazykové fragmenty memorovat, na paměťová cvičení se kladl důraz, doporučovalo se dokonce vyvěšovat grafická schémata podporující studentovu jazykovou paměť.¹¹⁶ Rituály spojené s recyklováním jazykových fragmentů se symptomaticky vyznačují, kromě soustředění na detaily, právě důrazem na přesné ovládnutí antických subtextů zpaměti.¹¹⁷ S ním souvisí i humanistické legendy, které v moderní literatuře nezřídka fungovaly jako ilustrace sakralizovaného pojetí humanistického tvůrčího génia – Lipsius slibuje, že se nechá probodnout dýkou, pokud neodrecituje zpaměti bez chyby Tacitovu *Germánii*, Scaliger ve volném čase překládá v posteli zpaměti Martialovy spisy do řečtiny apod.¹¹⁸

Je smysluplné odlišovat vliv humanistického excerpování a technik čtení při produkci básní a prozaického textu? Tato otázka souvisí s akustickým vnímáním textu a tzv. hlasitým čtením, které mělo po roce 1500 existovat souběžně se čtením tichým.¹¹⁹ Podle Anthonyho Graftona se humanistické techniky zpracování textu odehrávaly spíše na rovině akustické než vizuální, humanisté si texty osvojovali a opakovali hlasitým čtením a orientovali se v nich

¹¹² Chartier 1996, s. 135; Chartier 1993; Goulemot 1993; Bourdieu – Chartier 1993. Z konkrétních analýz humanistických praktik čtení srov. Grafton 1997; Grafton 1999; Reeve 1996, s. 22n; Sherman 1995; Quillen 1998, s. 64n.

¹¹³ Ze základní literatury srov. Moss 1996, s. 88n; Moss 2006. Hugo Peeters upozornil na formování stylu pomocí systematizovaných kopií na případu tzv. *contubernia*, kroužku Lipsiových žáků působícím od konce 90. let 16. století (Peeters 1999, s. 148n). K velmi systematizovaným pozdním technikám excerpování u Johanna Alsteda srov. Zedelmeier 2001, s. 19n. Mary T. Crane ve své monografii tematizuje kupení (*gathering*) a aranžování (*framing*) jazykových fragmentů v anglické renesanční literatuře (vernakulární i latinské) jako dvě základní diskursivní praktiky sdílené dobovou literární komunitou, které nejen determinovaly praktiky čtení, ale ovlivňovaly pojetí autorství, subjektivity a utváření sociálních rolí jednotlivých pisatelů. Systém řazení excerpt měl zabránit ztrátě kontroly nad jazykem a sehrát tak roli rétorického suplementu k nestabilnímu jazyku. O osvojení fragmentů ve výuce srov. Crane 1992, s. 53n.

¹¹⁴ Grafton 1997, s. 68.

¹¹⁵ O konkrétních manuálech užívaných v záalpském prosotru pojednává např. Ström 2003 (o manuálech užívaných ve výuce na upsalské univerzitě v 17. století).

¹¹⁶ Fuhrmann 2001, s. 46. K paměťovému tréninku srov. Martyn 2003.

¹¹⁷ Grafton 1997, s. 43n.

¹¹⁸ K dalším legendám srov. Grafton 1999, s. 290–291.

¹¹⁹ Puff 2002, s. 152.

podle metra, aliterací, zvláště nápadných zvukových kombinací apod.¹²⁰ Samotné skládání básní podléhalo podle Jane Stevenson v humanistické jazykové komunitě řadě vysoce technických pravidel, která se musela obtížně osvojit, poněvadž intuitivní chápání metra vymizelo již v pozdní antice.¹²¹ Následující podkapitola a analýza George W. Pigmana však ukáží, že kromě záměrného nakládání s metrikou osvojeného v průběhu školního vzdělání se právě díky akustické stránce vkrádaly do humanistických básní různé subtexty bez pisatelovy intence. Podobně jako klasické metrum u básní se u prozaických textů daly osvojit parataktické či hypotaktické periody, pro textovou produkci ovšem nepředstavovaly podmínku.¹²² Rozdílně se také vyvíjela lexika u obou forem produkce.¹²³ Přesto by bylo naivní podlehnout dojmu, že zatímco se v humanistickém básnictví s citáty setkáváme de facto neustále (vyhraněnou podobu tohoto jevu představují humanistické centony), v próze se odkazy na klasické autority objevovaly jen v závislosti na odvíjení argumentace. Anthony Grafton ukázal na příkladě Keplerových textů, které by dnes mohly být zařazeny do kategorie „vědeckých“, že ani výklad hojně referující ke klasickým textům nemusí pretendovat na intelektuální „inovaci“.¹²⁴

Na intencionální rozměr formalizovaného modu vypovídání poukazují kromě samotných procesů osvojování klasických a postklasických subtextů a generických pravidel i různé typy explicitní reflexe tohoto modu. Kromě metalingvistických a poetologických textů, které měly textovou produkci přímo usměrňovat, se jedná např. o texty založené na parodii hypertrofní citátovosti,¹²⁵ na parodii humanistických formálních a argumentačních postupů a filologických technik¹²⁶ nebo o texty, v nichž je konkrétní filologická argumentace úmyslně podána formou, která se v ní obhajuje.¹²⁷ Za specifickou reflexi formalizovaného modu lze v tomto smyslu považovat i humanistické texty (většinou panegyrické básně), které tematizují konkrétní antické básníky (především Homéra, Vergilia, Ovidia a Horatia) a jejich význam, a reprodukují tak autority, na něž se tento modus odvolává a podle nichž je také organizován.¹²⁸ Podobným způsobem funguje i další typ reflexe formalizovaného diskursivního modu – humanistický komentář propůjčující určitým dílům status kanonického textu a navádějící k zapojení tohoto textu do další literární produkce.¹²⁹ Humanistický formalizovaný modus vypovídání byl reflektován samozřejmě také v dobové poetologii, poněvadž poetiky zaprvé vedle argumentační a regulativní funkce často samy plnily topickou funkci (byly např. součástí florilegia) a současně explicitně vykládaly systém pravidel textové produkce (*praecepta*), formou příkladů (*exempla*), včetně doporučených textů k nápodobě.¹³⁰

¹²⁰ Grafton 1999, s. 291. V této souvislosti srov. i poslední monografii Françoise Waquet o roli orality v intelektuálních dějinách (Waquet 2003).

¹²¹ Stevenson 2005, s. 4. Stevenson označuje vymizení intuitivního chápání metra velmi trefně za „one of the mysteriuous aesthetic turns of European culture“. Humanistické časoměrné básnictví definuje jako „alearned, highly specialized skill, entirely independent of the ability to comprehend or translate Latin texts“.

¹²² Conrady 1962, s. 50.

¹²³ Jensen 1996, s. 75.

¹²⁴ Grafton 1997, s. 198n.

¹²⁵ Penzenstadler 1993, s. 100n.

¹²⁶ Za ojedinělý příklad této parodie lze považovat Albertiho spis o mouše, srov. Grafton 1997, s. 64.

¹²⁷ Shafer 1998.

¹²⁸ Klecker 1994.

¹²⁹ Z klasických příruček o humanistických komentářích srov. Stillers 1988. Stillers ovšem nezkoumá produktivní funkci komentáře ani komentář jako žánr, nýbrž jako manifestaci rostoucího interpretačního (sebe)vědomí humanistů ve vztahu k antice (Stillers 1988, s. 18).

¹³⁰ Plett 1994a, s. 3. K humanistické poetologii srov. Buck 1952; Lefèvre 1998, s. 293n; Meter 1984; Vogt-Spira 2004; Schunck 2003; a celý sborník Plett 1994 (Müller 1994a; Buck 1994; Schanze 1994; Asmuth 1994). Humanistických poetik vycházelo značné množství, Bernhard Asmuth jich napočítal v průběhu 16. století jen na území říše sedmdesát (Asmuth 1994, s. 102).

Nejvýznamnější příklad intencionální reflexe formalizovaného modu vypovídání představují nespočetné západoevropské humanistické debaty o povaze a míře závaznosti kanonického korpusu subtextů, o možnostech vtělit antickým textovým fragmentům poskládaným do nového textu jednotící ráz či přímo o nutnosti opustit ciceronský kánon a na základě dalších autorit vytvářet individuální literární styl.¹³¹ Jak bude ukázáno v druhé kapitole práce, v humanistické produkci na českém území lze zaznamenat pouze nepatrné dozvuky těchto debat. Humanistická produkce se zde vyznačuje téměř absolutní absencí metalingvistických diskursů, a obzvláště stabilním a výrazně automatizovaným citátovým charakterem založeným na přísně metodicky založeném melanchthonském výukovém modelu orientovaném na ciceronský styl (*genus atticum dicendi*). V zemích západní Evropy ovšem začalo docházet k opouštění tzv. ciceronského kánonu založeného na subtextech z období zlaté latinity (*auctores maiores*) okolo poloviny 16. století, často s odvoláním na spis Ciceronianus sepsaný v letech 1527–1528, v němž Erasmus poprvé obhajuje odklon od ciceronského kánonu ve prospěch originality výrazu. Součástí tohoto přesunu se stalo explicitní „pohrdání klasiky“, přehodnocení pozdějších římských autorů (Seneca, Tacitus, v rostoucí míře Ovidius, dále Lucanus, Statius a Claudianus), dále debaty ohledně míry tvůrčího nakládání s naučenými jazykovými a formálními modely a hranic klasické kategorie *aptum*, která vystihuje přiměřenost rétorického stylu věci (spory o *aticismus*, *asianismus* a *lakonismus*), či kritika afektivního stylu.

Za zásadní činitel při utváření formalizovaného modu vypovídání typického pro latinskou humanistickou literaturu lze považovat knihtisk, jakkoliv řada badatelů poukázala na fakt, že se knihtisk v textové produkci a učenecké komunikaci neprosadil okamžitě a že se paralelně vedle tištěného slova šířily texty také přepisováním.¹³² Počet knih vydaných v průběhu dvou set let od vynalezení knihtisku se ovšem odhaduje na několik desítek milionů,¹³³ přičemž rychle se prosazující médium mohlo ovlivnit formalizovaný diskursivní modus na několika úrovních. Ponechme stranou hypotézy o roli knihtisku v dobové informační explozi či o jeho revolučním vlivu na proměny mentalit, „kognitivních struktur“ či obecně lidského chování,¹³⁴ z hlediska modu vypovídání je zapotřebí především upozornit na následující faktory:

1. rostoucí počet intertextů, které se mohou uplatnit ve formalizovaném modu vypovídání a současně se na jejich základě mohou utvářet generická pravidla další textualizace;
2. jejich široká přístupnost v množství identických exemplářů;
3. jejich standardizovaná typografická podoba přístupná v teoreticky neomezeném počtu exemplářů,¹³⁵ která zakládá především možnost přesné reference v návaznosti na zavedení foliace a paginace, záhlaví, kapitol, abecedních indexů; definuje autoritu a také kanonickou podobu textů, ale současně umožňuje kritizovat míru kanoničnosti

¹³¹ Z velmi rozsáhlé literatury o kritice ciceronského modelu a debatách o stylu srov. Lecoine 1992, s. 107n; Moss 1996, s. 63n; Müller 1999, s. 23n; Rötzer 1979, s. 77. Vývoj debat o stylu v říši po opuštění ciceronského modelu analyzoval W. Kühlman v souvislosti se změnami požadavků na reprezentaci na nově se etablojících říšských knížecích dvorech a v měšťanském prostředí, které vedly i ke vzniku německojazyčného básnictví (srov. Kühlmann 1982, především s. 189n), z další literatury srov.: Lange 1974; Kühlmann 1980; Kühlmann 1987, s. 166n. O petrarkovské dichotomii mezi normativním a individuálním pojetím stylu srov. Müller 1994a, s. 134; Buck 1952, s. 56.

¹³² Grafton 1999, s. 305; Davies 1996, s. 58.

¹³³ Kiefer 1996, s. 55.

¹³⁴ Ke knihtisku jako katalyzátoru kulturní změny a jeho roli v informační explozi srov. Giesecke 1998; ke změnám mentalit a kognitivních struktur srov. Eisenstein 1979, I, s. 8, 25 a *passim*.

¹³⁵ K problematice standardizace srov. Davies 1996, s. 55; Eisenstein 1979, I, s. 80n; Woodbridge 1993, s. 18.

těchto textů, reformulovat je, často ve jménu hledání „původního textu“, a diskutovat o konkrétních čteních (např. formou paratextů k edicím¹³⁶).

V souvislosti s knižním vydáváním textů ovšem můžeme upozornit na několik problémů, které nás přivádějí k tématu následující podkapitoly, totiž k neintencionální rovině formalizovaného diskursivního modu, k neintencionální citátovosti a specifickým formám humanistické intertextuality. Díky knihtisku se nešířily pouze textové celky pretendující na „originální znění“, o jejichž významu i formě se diskutovalo a které byly opatřeny konkrétními autorskými funkcemi. S rostoucím množstvím čistě citátových knih (florilegia, sententiae, proverbia), slovníků obsahujících citáty, gramatik s citátovými příklady i samotných humanistických textů založených na citátovém charakteru docházelo k postupné fragmentarizaci textových celků na menší jednotky, ať už anonymní či nikoliv, které měly být internalizovány v procesu výuky a stávaly se cirkulujícím, nevědomým nástrojem další textové produkce. Právě v souvislosti s knihtiskem byla také humanisty tematizována úzkost z moci slova, z nekontrolovatelné knižní nadprodukce, proliferace textů a diseminace významů.¹³⁷ Tuto otázku spojíme v rámci následujících odstavců s kategorií *copia* a s analýzami Thomase M. Greenea a Terence Cavea.

Na závěr podkapitoly je zapotřebí tematizovat kategorii autority a autorské funkce, která úzce souvisí jak s intencionální, naučenou, tak s nevědomou, intertextuální rovinou formalizovaného modu vypovídání charakteristického pro latinskou humanistickou literaturu. Ačkoliv lze v tezi o zrodu renesančního autora jakožto prvního svobodného kreativního génia snadno rozpoznat výhonek liberálního humanistického diskursu a postromantické sakralizace autonomního tvůrce, objevuje se i v nedávné literatuře tvrzení o znovuoobjevení individuálního či „lidského“ autora v renesančním humanismu.¹³⁸ V modelu literární produkce založeném na částečně kontrolované recyklaci starších textových a jazykových fragmentů samozřejmě může být autor interpretován pouze jako *scriptor*, jako rozmnožovatel diskursu bez odpovědnosti a panství nad výsledným textem, případně lze jeho hlas v textech analyzovat jako proměnlivou subjektivní pozici, o což se pokusím v jedné z podkapitol závěrečné části této práce. Z hlediska formalizovaného modu vypovídání, jeho intencionální roviny, forem textualismu a konsekvencí výše zmíněného knihtisku však mají autorské funkce spojené v latinské humanistické literatuře s autorským jménem a s ním souvisejícím utvářením autorit větší závažnost než kategorie autora či její artikulace v konkrétních textech.

Jak upozornili Andreas Kablitz a Christiane Maass, v humanistických diskurzech autorita nefunguje jako přirozená či ontologická entita mimo diskurs, ale vzniká v konkrétní diskursivní praxi.¹³⁹ Konkrétně k tomu v humanistických diskurzech může dojít např. tím, že je editován určitý text spojený s určitým autorským jménem (např. Cicero), v další produkci se s přispěním komentářů, florilegií či slovníků prosazuje jako kanonický, fragmentarizuje se na anonymní citáty, ale současně i na citáty spojené se jménem Cicero, stává se „stavebním

¹³⁶ K roli paratextů v humanistických edicích (konkrétně na edicích historických děl) srov. z nejnovejší literatury Völkel 2003.

¹³⁷ Davies 1996, s. 55; Kiefer 1996, s. 52, 57.

¹³⁸ Parker – Quint 1986, s. 1; Burke 1995a, úvod, s. 8. Seán Burke na druhou stranu raně moderní koncepty autorství reflektuje (již vzhledem k zaměření celého „readeru“) i v souvislosti s debatami ve 20. století o míře intence v textové produkci, subjektivitě jako diskursivním efektu a kategorii autora jako lokalizačním principu v literární tvorbě. Základní rozdíly v předpokladech obou pojetí však nedotahuje k radikálním závěrům. „Lidskost“ renesančního autora vysvětluje v tomto smyslu jako přesun od středověkého diskursu divinity, podle něž se původ autorství a kreativity hledal čistě na straně Boha, k individuálnímu renesančnímu autorství utvářejícímu „blízký vztah“ se čtenářem (Burke 1995a, s. 28). I přes renesanční traktáty oslavující tvůrčího génia poukazuje také na souvislost premoderních konceptů autorství s tradicemi, konvencemi a očekáváním publika. Nejobsáhleji k humanistickým debatám o genialitě a inspiraci srov. Steppich 2002.

¹³⁹ Maass 2005, s. 10; Kablitz 1999, s. 131n; srov. Müller 1999.

kamenem“ v procesu humanistického psaní a konkrétní autorské jméno, pevně spojené s korpusem textů a textových fragmentů, se stává na základě fungování formalizovaného modu vypovídání autoritou. V konkrétních humanistických textech se fáze stabilizace autority projevuje často v paratextech, především v marginálních odkazech na autorské jméno po stranách textu.¹⁴⁰ Podobné marginální odkazy (často i s přesným odkazem na dílo a jeho část) přitom tvoří součást nejen výkladů, ale i humanistických básní. Autorské jméno nemusí být spojeno pouze s „uzavřenými“ texty, jako autorita může v textové produkci fungovat i jméno sběratele příručky obsahující recyklovatelné textové fragmenty (např. Erasmus a jeho „amorphous monsters“ prozrazující podle Greenea zranitelnost humanistické mimesis, hojně recipované spisy jako *Adagia*, která byla jen v průběhu 16. století vydána více než stokrát).¹⁴¹ Katalog autorit je sice zprostředkován v procesu výuky, ale může se modifikovat, zužovat či rozšiřovat, dokonce se může stát předmětem reflexe a sporů. Autoritou se může stát každý text, pokud jej lze zapojit do textualizace založené na formalizovaném modu vypovídání. Autoritu lze v tomto smyslu chápat buď přímo jako autoreferenční figuru,¹⁴² nebo jako figuru referující k formalizovanému modu vypovídání, která jej současně zakládá, strukturuje i dynamicky přetváří.

Textové utváření autority můžeme na tomto místě propojit s kategorií „autorské funkce“, jak ji tematizoval Michel Foucault.¹⁴³ Autorská jména totiž nejsou spojena s konkrétním textem přirozeně, připisují se textům na základě nejrůznějších institucí, de facto by je šlo v případě humanistické diskursivity chápat jako projekce učenecké a kritické práce s textem, které se později stabilizují v procesu literární produkce. Autor ovlivňuje psaní jako praxi, jeho jméno plní v humanistické produkci klasifikační a kontrolní funkci, také v závislosti na něm se diskursy přeskupují, některé jsou vylučovány, jiné kanonizovány. Jméno autora propůjčuje textům či textovým fragmentům určitý status, určitou paralelu by zde mohl představovat případ, který popisuje Foucault u tzv. „specializovaných diskursů“ ve středověku, kdy mělo autorské jméno představovat záruku pro přejímání.¹⁴⁴ O posílení autorské funkce uvažoval Foucault od 17. století, Roger Chartier v polemice s ním tematizoval jméno autora jako zbraň proti difuzi heterodoxních textů již pro 16. století.¹⁴⁵ Citátový charakter humanistické diskursivity spojený kromě anonymního oběhu textů také s klasifikujícím autorským jménem lze ovšem spojit s ještě starším obdobím.

Když Mary T. Crane ve své monografii analyzovala fungování citátového charakteru renesanční literatury, poukázala na interakci tzv. organického vztahu k textům (odvolávajícího se na individuální autorství) a vztahu anorganického (intertextuálního).¹⁴⁶ Obdobným způsobem lze v rámci formalizovaného modu vypovídání typického pro humanistickou latinskou literaturu spatřovat intencionální rovinu, kterou jsme nastínili

¹⁴⁰ K prezentacím autora v paratextech a „pohybu“ paratextů z exteriéru do interiéru raněnovověké knihy srov. monografii Cynthie J. Brown (Brown 1995). Barbara Bauer zase interpretuje paratexty u humanistických tisků jako určitý signál k propositování, zda text dostává dobovým poetologickým měřítkům, např. právě v otázce závislosti či míry originality v procesu imitace (Bauer 1994, s. 35), což také souvisí s textovým utvářením autority.

¹⁴¹ Cave 1979, s. 20; Greene 1986, s. 1; Schoeck 1991, s. 185.

¹⁴² Maass 2005, s. 10; Kablitz 1999, s. 145.

¹⁴³ Foucault 1994, s. 16n; Foucault 1994a, okolo s. 41n. Jakkoliv je Foucaultovo pojetí diskursu podstatně komplexnější, je také v jeho textech tematizována v souvislosti s exkluzí určitých diskursů jakožto nepatřičných tzv. normativní styl vypovídání a oblast normativity (Foucault 2002, s. 61 a 95).

¹⁴⁴ Foucault 1994a, s. 50.

¹⁴⁵ Foucault 1994a, s. 51; Foucault 1994, s. 16; Chartier 1996, s. 65.

¹⁴⁶ Crane 1992, s. 54.

v předešlé podkapitole, a rovinu nevědomou, rovinu intertextuální výměny probíhající v procesu literární produkce mezi samotnými texty, bez kontroly a zodpovědnosti pisatele. Nevydáme se po interpretační linii, která upozorňuje na společné rysy textové polyfonie v postmoderní a renesanční literatuře,¹⁴⁷ ale nejprve se pokusíme shrnout různé konceptualizace intertextuality a posléze poukážeme na interpretace nosné pro vysvětlení neintencionálních prvků humanistického formalizovaného diskursivního modu a jejich dopadů na analýzu humanistického literárního pole. Zapotřebí bude především odlišit „silné“ pojetí intertextuality typické pro formující se koncept na konci 60. let 20. století, kdy se s odvoláním na protínání textových povrchů a produktivitu vysvětlovala sémióza a neuzavřená textová proliferace v rámci celé kultury, a „slabé“ (pragmatické) pojetí, které se uplatnilo v pozdějších desetiletích v analýzách konkrétních textů a jejich subtextů. Hlubší promyšlení konceptu intertextuality a jeho limitů nám snad umožní netematizovat intertextualitu pouze jako heslo používané např. místo pojmů jako „recepce“ nebo „vliv“.¹⁴⁸ Samotné použití pojmu bývá v takových případech „ohlasem“ a spíše než analytický nástroj představuje zajímavý příklad role intertextuality v produkci vědeckých diskursů, jakkoliv si tyto nárokují racionální prostředky, které by měly zamezit nekontrolované textové proliferaci.

Pro potřeby dalšího výkladu pouze stručně shrňme různé koncepty intertextuality.¹⁴⁹ Koncept pojmenovává na nejobecnější rovině vztahy textů k jiným textům, přítomnost textů v textech, vzájemnou interakci textů či jejich funkci při produkování „nových“ textů. Výše zmíněnou „silnou intertextualitu“ chápeme jako maximální, poststrukturalistickou variantu tohoto konceptu, jak byla formulována francouzskou lingvistikou na sklonku 60. let v návaznosti na starší koncept sociálně situovaného dialogismu a hlasové polyfonie. Textová produkce se stala transpozicí textových fragmentů mezi různými semiotickými systémy, text byl interpretován jako dynamický a otevřený prostor, kde se setkává, protíná, víří a mutuje celá řada anonymních textových povrchů, jako stálý proces, produktivita, autogenerace narušující představu stabilního významu. Mozaika hlasů zaznívajících v textu přestala být spojována s produkujícím subjektem a jeho odpovědností, intertextualita neutralizovala v tomto smyslu intersubjektivitu. V radikálním domyšlení předchozích tezí bylo možné text pojmout jako synekdochu všeobjímajícího toku textů v dané kultuře, jako konglomerát systému vědění a kulturního kódu neoddelitelný od širší sociální nebo kulturní textuality.

Koncept, který jsme provizorně nazvali „slabou intertextualitou“ a který je spojen především s americkou lingvistikou 70. a 80. let, se pragmaticky soustředil na přítomnost a fungování intertextuálních elementů v jednotlivých textech a stal se tak především analytickým nástrojem. Strukturalistické pojetí předkládá uzavřený text a „dílo“ chápe jako partikulární artikulaci uzavřeného koherentního systému, který současně zajišťuje homogenitu produkce významu a fungování literárního díla. V dalších desetiletích se pak koncept „slabé

¹⁴⁷ White 2002, s. 93; Cave 1979, s. XVI.

¹⁴⁸ Z literatury o renesančním humanismu srov. podobné použití např. Baier 2003, s. 10; Diekmannshekne 1997 (o „spontánní“ a „kanonizované intertextualitě“ reformačních teologických letáků). Rozsáhlá literárněvědná debata je spojena obzvláště s pojmem vlivu, který na rozdíl od intertextuality předpokládá kontrolujícího originálního autora a nikoliv neosobní pole křížících se textů, aktivitu jazyka nebo čtenáře. Z pozice ovlivněné psychoanalýzou konceptualizuje literární vliv jeho nejznámější teoretik, H. Bloom, který označil vztah k předchozím textům za úzkost a osobní agonii analogickou ke konkurenčnímu vztahu otec-syn, která se v procesu tvorby překonává, mimo jiné na základě úmyslných nepochopení (*misprisons*). Srov. Bloom 1973.

¹⁴⁹ Pro naše potřeby jde pouze o popsání konceptu, v případě že by se měl koncept a jeho proměny podrobně analyzovat, bylo by nutné zvolit konkrétní interpretační perspektivu. Její absenci v následujících odstavcích snad alespoň trochu nahradí rezignace na autorská jména strukturující diskursy intertextuality a na citáty spojené s těmito jmény, které už ve vědeckých diskusech desítky let fungují intertextuálně. Kritiku příběhu o proměnách konceptu intertextuality z feministické perspektivy srov. Orr 2003. Určitou paralelu s poststrukturalistickým pojetím představuje *new historicism*, který se s odvoláním na textovou produktivitu a permutaci pokouší o „detailní čtení“ (*close reading*) raněnovověké „kulturní textury“ nebo vůbec antropologické přístupy analyzující s odvoláním na C. Geertze kulturu jako text.

intertextuality“ soustředil více na aktivní roli čtenáře, recepci a produkci významu, souvislost intertextuality se sociální sférou či vztah mezi intertextualitou a rétorikou. Z nejnovějších reinterpretací zmiňme poněkud vágní koncept přepisu (*reécriture*), který se chápe jako partikulární případ intertextuality, kdy se přepisují prokazatelné konkrétní celky textů podle formálních pravidel a jedná se o vědomou praktiku.¹⁵⁰

Pro konkrétní případ latinské humanistické produkce může koncept intertextuality (především tzv. slabé) nabídnout řadu analytických možností poukazujících na specifika humanistického formalizovaného diskursivního modu ve srovnání s méně formalizovanými mody vypovídání. V tomto pragmatickém pojetí nelze humanistický text chápat spolu s maximalistickou poststrukturalistickou interpretací jako transsemiotické univerzum, nýbrž jako produkt formalizovaného modu vypovídání založeného na recitování. Takto vzniklý text nelze považovat za pouhou permutaci celkové kulturní textuality, náhodnou změť či mozaiku anonymních citací ani za výlev bezbřehého proudu textové produktivity, poněvadž jeho vytvoření podléhá určitým konvencím, které lze sice samotné označit za generativní intertext, otevřený, nadaný vlastní historií a dynamikou, ale určuje textové produkci vcelku pevný rámec. Materiální reference (subtexty vybírané z předcházejícího i synchronního textového korpusu) mohou být v systému s jednoduššími pravidly formalizace snadno transformovány. V specifickém formalizovaném modu vypovídání, například v metrické básni podmíněné použitím specifické gramatiky a lexika, ovšem fungují generativní a systémové intertexty značně komplikovaně a musí být obtížně osvojovány. Generativní rámec tedy ve své podstatě souvisí se specifickými technikami čtení a s procesem výuky představeným v minulé podkapitole. Intertexty použitelné v tomto modu vypovídání nepředstavují „univerzální knihovnu“ přístupnou k neomezené transformaci v jiné texty. Intertexty také nekolují v humanistické textové produkci anonymně, část jich je naopak nadána autorským jménem a diskursy strukturuje. Další problém představuje propojení intertextuality s tvorbou významu. Ve stejném smyslu také intertextualita ve formalizovaném modu vypovídání umožňuje komunikaci na materiální rovině, nikoliv ovšem na rovině sdíleného přepisování významu.

Na intencionální i čistě textové rovině formalizovaného modu vypovídání můžeme s Heinrichem F. Plettem odlišit dva základní typy intertextové reference, které na sobě v humanistické literární produkci úzce závisí a bez nichž formalizovaný diskursivní modus nemůže fungovat – referenci textovou neboli materiální (jazykové fragmenty odpoutané od původního kontextu, např. ciceronské lexikum) a velmi obsáhlou referenci systémovou neboli strukturální (generická pravidla pro skládání textů, která by strukturalističtí badatelé s Gerardem Genettem nazvali architextualitou, např. preskriptivní gramatiku).¹⁵¹ Jako typ generických intertextů lze chápat i žánry, básnická metra, periodičnost v próze apod.¹⁵² Ani poetologické koncepty, jakkoliv specifické pro textovou produkci v raném novověku, nelze navzdory názorům některých badatelů vylučovat ze systému generických intertextů.¹⁵³

Podle Richarda J. Schoecka funguje citátovost (slabá verze intertextuality) nejproduktivněji v diskurzech, kde se utváří formální kánon omezující možnosti nekontrolované textové proliferace.¹⁵⁴ Systém generativních pravidel pro utváření nových textů ovládal jak produkci, tak techniky čtení a byl úzce spojen se sdílenou školní praxí založenou na excerptování, sbírání a systematizaci textových fragmentů a jejich

¹⁵⁰ Gignoux 2003, s. 7n; Gignoux 2005, s. 113.

¹⁵¹ Plett 1986, s. 294; Plett 1994b, s. 146; Plett 1991, s. 7n. Richard Schoeck označuje naproti tomu intertextualitu za funkci kánonu, která současně poukazuje na jeho hranice (Schoeck 1988, s. 108).

¹⁵² Plett 1994b, s. 146n.

¹⁵³ Müller 1994, s. 70.

¹⁵⁴ Schoeck 1991, s. 186. Ke vztahu kánonu a intertextuality srov. také Bauer 1994, s. 34; Kühlmann – Neuber 1994, s. XIII.

memorování.¹⁵⁵ Podobnou precizní znalost generických intertextů jako nutný předpoklad literární produkce předpokládá Lowell Edmunds už v antickém Římě.¹⁵⁶

S trochou nadsázky lze tvrdit, že dříve než humanisté mohli zakusit radost textové produktivity (*jouissance*), museli si osvojit formalizovaný diskursivní modus v neradostném procesu vyučovací praxe. Ke specifické vazbě materiální i generické reference k dlouhodobému procesu výuky by bylo možné vztáhnout i Bourdieuho odmítnutí transmise intertextů jako vnitřně literárního problému a jeho tezi o souvislosti intertextuálních referencí (stejně jako celé literární produkce) s fungováním literárních škol, respektive celou strukturou tzv. literárního pole. Formalizovaný diskursivní modus charakteristický pro latinskou humanistickou textovou produkci budeme v příští podkapitole interpretovat jako podmínku pro utvoření specifického literárního pole a vypovídání v něm. Toto pole se v případě humanistické literatury na území českého království ukáže jako prostor charakterizovaný velmi homogenním pojetím materiálních i generických referencí, spíše než boj konkrétních literárních škol objektivně zakotvený v sociálních strukturách v něm bude možné tematizovat textové inscenace a sebeidentifikační praxe jednotlivých humanistických skupin, které se jejich prostřednictvím konstruovaly.

Oba typy referencí (materiální i generické) mohou a nemusejí být v procesu textové produkce reflektovány, tedy mohou být užívány vědomě na základě osvojení v procesu školní výuky, ale mohou vstupovat do textu i na základě nevědomé internalizace či jako důsledek textualizace, interních literárních operací. V souvislosti s metrikou a akustickým rozměrem humanistické poezie a jejích vyučovacích metod je zapotřebí upozornit ještě na další rovinu neintencionálního textualismu, o níž se výše načrtnuté interpretace nezmiňují. Vyučovací proces zaprvé směřoval k maximální internalizaci antických subtextů a generativních pravidel, na nichž by se mohla zakládat instinktivní imitace v souladu s tímto kánonem („an instinctive knack of imitating Cicero“, jak píše Ann Moss v jiné souvislosti).¹⁵⁷ George W. Pigman také upozornil, že v latinské humanistické literatuře, a především v básnictví, je podstatně obtížnější určit míru vědomosti imitace než ve vernakulárních literaturách, a to nejen vzhledem k postupům výuky a přístupnosti identických frází prostřednictvím knihtisku, ale také ve vztahu k metrice. Samotné metrum, závazné pro humanistického básníka, totiž determinuje a omezuje výběr slov na určitou metrickou pozici na řádce a současně usnadňuje memorování těchto pozic.¹⁵⁸ Vynořování stejných frází a slov ve stejných metrických pozicích označuje Lowell Edmunds za extrémní příklad intertextuality již v pozdně antické literatuře.¹⁵⁹ Přenos materiálních i strukturálních intertextů tedy nelze v případě latinského humanismu redukovat na čistě intencionální autorský akt, jak se domnívá řada badatelů, ale lze jej interpretovat také jako kompilaci preexistujících možností v daném jazykovém systému

¹⁵⁵ Moss 1996, s. 153.

¹⁵⁶ Edmunds 2001, s. 46.

¹⁵⁷ Moss 1996, s. 176. August Buck píše o internalizaci a fixaci antických subtextů v souvislosti s Petrarkovým pojetím imitace: „Man liest die Musterautoren unzählige Male, bis sie so ins Gedächtnis eingegangen sind, dass man den Autor vergisst und dessen Worte als die eigene ansieht.“ (Buck 1994, s. 28). Odkazuje tak na Petrarkovu sebestylizaci, který píše v jednom dopisů, že zlaté klasiky jako Vergília, Horatia, Cicerona a Livia četl v mládí tolikrát, až se jejich texty staly součástí jeho vlastní duše: „Hec se michi tam familiariter ingessere et non modo memoriae sed medullis affixa sunt unumque cum ingenio facta sunt meo, ut etsi per omnem vitam amplius non legantur, ipsa quidem hereant, actis in intima animi parte radicibus.“ (Fam. 22,2).

¹⁵⁸ Pigman 1990, s. 200. K metrické pozici také dodává: „have not done a Parry-like statistical study, but I have the impression, especially in hexameter poetry, that the phrases which are repeated from the ancients appear most frequently at the beginnings and ends of lines.“

¹⁵⁹ Edmunds 2001, s. 134.

vznikajících nikoliv pouze vědomě, ale také díky určitému místu v daném systému a díky splývání řady vztahů v prostoru vznikajícího textu.¹⁶⁰

Erudovaná i poetická citace nemusejí, ale mohou být v rámci humanistické produkce explicitně označeny autorským jménem. V tomto smyslu je zapotřebí odmítnout interpretaci citace z pozice tzv. silné intertextuality jako anonymního elementu, který už prošel mnohanásobnou textovou recyklací. Minulá podkapitola ukazuje, že navzdory častému recitování, byla řada fragmentů zařazována do humanistických diskursů právě proto, že disponovala specifickou autoritou, byla připsána konkrétnímu autorskému jménu. Zcela specifický případ intertextuality závislé na autorském jménu představují např. centony, básně složené pouze z citátů, převážně z jediného korpusu pretextů, který spojovalo jediné autorské jméno (nejčastěji Vergilius). V humanistickém básnictví se centony ještě vytvářely ve znamení autoritativní citace, zatímco v období moderny byla již tato autorita parodována.¹⁶¹

Někteří badatelé také předpokládají souvislost mezi konvencemi literární produkce (korpusy generativních intertextů) a sdíleným utvářením významů textů, určitou sémantickou jednotu díla na straně producenta i recipienta. Většina historiků tematizujících citátovost jako základ humanistické literární produkce se v tomto bodě implicitně přidržuje strukturalistické interpretace. Podle ní právě verbální struktura zakotvená v určitém systému dává textu sémantickou homogenitu, význam se konstituuje podle pravidel literární struktury, stabilizuje se v textech a lze jej odhalit (poststrukturalistický *text générale* lze samozřejmě také chápat současně jako textově produktivní i sémiotický systém, ovšem bez odhadnutelného dopadu na konkrétní konstituci významu). Badatelé navazující implicitně na strukturalismus tedy považují konvence humanistické literární produkce za základ „shody o významu“ mezi humanisty, kteří produkovali texty v souladu s těmito konvencemi. Např. Richard J. Schoeck tvrdí, že intence spisovatele a použitý žánr odpovídající humanistickému systému konvencí mezi spisovatelem a publikem kontrolovaly produkci významu.¹⁶² Obdobně podle Wilhelma Kühlmanna sdílené užívání pretextů v raněnovověké literatuře mělo determinovat význam, který byl textům připisován.¹⁶³ Podle naší interpretace se ovšem konvence literární tvorby týkají pouze roviny textové produkce (částečně záměrné a částečně čistě textuální), nikoliv recepce nebo utváření významu. Z výše uvedené pozice předpokládající sémantickou homogenitu a přístupnost textů vzniklých na základě totožných literárních konvencí argumentují i badatelé, podle nichž měla intertextualita v raném novověku zakládat komunikaci.¹⁶⁴ Autoři i publikum sice sdíleli konvence citování, v tomto smyslu se konvence ovšem vztahovaly pouze k produkci textu v jeho materialitě, nikoliv ke konsensu o významu, který někteří badatelé s intertextualitou spojují. Humanisté „četli stejně“ pouze v tom smyslu, že si na základě sdílených technik četby utvářeli soubor materiálních a generických intertextů pro další produkci.

Produkce a recepce textu, které by bylo možné označit také za vertikální a horizontální dimenzi intertextuality, představují mimo strukturalistickou interpretaci dva rozdílné problémy. Materiální i generické reference byly sice čerpány z relativně uzavřeného a

¹⁶⁰ Z literatury hájící intencionalitu humanistické intertextuality srov. Schoeck 1984, s. 36; Bauer 1994, s. 31n; Carron 1988, s. 567n. Podle Wilhelma Kühlmanna podléhala sice literární tvorba v raném novověku konvencím, ale měla být spojena s jasným subjektivním vědomím, přičemž autor měl utvářet svůj text intencionálně podle stávajících sociálních podmínek, které mohly být v napjatém vztahu k jazykovým a formálním podmínkám. Řeč subjektu má být v tomto směru vždy sociálně orientovaná (Kühlmann 1994, s. 112). Jan Dirk Müller zase intertextualitu v raně novověkých textech spojuje s intencionalitou a uměleckou individualitou, která má umožňovat imitaci (Müller 1994, s. 71).

¹⁶¹ K historii centonu jako básnické formy srov. Verweyen – Witting 1991, s. 168n; Ernst 1994, s. 334n.

¹⁶² Schoeck 1984, s. 36.

¹⁶³ Kühlmann 1994, s. 112.

¹⁶⁴ Plett 1991, s. 6; Plett 1986, s. 310; Kühlmann 1994, s. 113.

statického korpusu, který se proměňoval pouze velmi pomalu. Tuto omezenost však nelze spojovat s recepcí ani se sedimentací významu při humanistickém recitování jazykových fragmentů. Povahu historické recepce textu nelze *de facto* vůbec analyzovat, sedimentaci významu pak pouze v textech samotných, s tím, že lze ovšem předpokládat, že se v nich realita (kontext) utváří i bez vztažení ke konkrétním komunikačním situacím (tzv. slabé pojetí performativity). O otevřenosti textu vzdorující připsání fixního významu navíc v tomto smyslu svědčí i každá nová badatelská interpretace. Naprosto zásadní problém pak pro historickou analýzu představuje kritika iluze textové reference v silném konceptu intertextuality. Pokud jsou texty pouze výsledky dalších textových operací, jen „kapky“ vystřikující z mohutného dravého textuálního proudu tekoucího pod povrchem dané kultury, vypovídají především o sobě samých. K autoreferenčnímu pojetí se přiklánějí i někteří analytici raněnovověkých forem intertextuality.¹⁶⁵ Historická analýza se ovšem dilematu referenciality a autoreferenciality historických diskursů může elegantně vyhnout taktéž poukazem na procesy utváření reality a produkci významů v samotných textech, které jim nejsou imanentní a mohou být analyzovány pouze na základě specifických intertextů přikládaných na texty samotným badatelem. Humanistické diskursy v tomto smyslu samozřejmě také referují k diskursivnímu formalizovanému modu, v němž vznikly, ale pro historickou analýzu je nelze redukovat pouze na tento rozměr, jak činí např. Jan Dirk Müller.¹⁶⁶

V souvislosti s autoreferencialitou a performativitou zmiňme na závěr radikální interpretaci humanistické diskursivity, která se odvolává na poststrukturalismus a je rozšířená především v anglosaské literatuře. Jedná se o analýzy erasmovské rétorické kategorie *copia*, která je podle některých badatelů nejuvýstižnější metaforou humanistické (pre)dominance formy nad obsahem (*verba nad res*) anticipující bezbřehou hru označování, intertextuálních kombinací, otázky po principiálních možnostech řečové reprezentace a úzkosti kvůli ztrátě kontroly nad autonomní proliferací jazyka.¹⁶⁷ Vedle imitace a intertextuality jakožto procesů textové produkce se tyto interpretace soustřeďují na sémantickou nestabilitu pramenící z citátového charakteru humanistické diskursivity. Koncept *copia* se měl uplatnit v renesanční literatuře (latinské i vernakulární) nejen jako soubor aditivních rétorických figur (adekvátních pro zachycení konkrétní věci) ale také jako její generující princip. Terence Cave analyzoval na renesančních polemikách o přirozenosti a statutu psaní maskovanou duplicitu humanistického jazyka (odchylování jazyka „od věcí“) a nejistotu v renesančních textech ohledně neustálého přepisování diskursivních fragmentů a posunů v jejich významech a doplňování jazyka o „nepřirozené“ elementy narušující jeho koherenci.¹⁶⁸ Na základě dekonstruktivního čtení kombinovaného s použitím dobových termínů (*mimesis*, *hypotyposis*, *enargeia*) označil Cave renesanční rétoriku za supplement, nezbytný pro fungování diskursu a současně excesivní, dislokující význam.¹⁶⁹ Textuální úzkosti i oslavy produktivity se měly v dobových textech kanalizovat figurami přeplnění (např. známá figura *cornucopia*) vyzývající čtenáře k reciproční jazykové hře. Humanistickou úzkost ohledně zranitelnosti produkce významu, iterability slov odstřižených od svého původce (*horror fragmenti*) tematizoval ve stejném konceptuálním rámci i Thomas M. Greene. Na rozdíl od starších analýz humanistické rétoriky (např. Nancy Struever) nechápe imitaci jako zdroj tvůrčí svobody, ale jako zdroj úzkosti ohledně nestability jazyka a významu podněcující v renesanční literatuře např. debaty o jejím božském základu, nostalgickou touhu po absolutní

¹⁶⁵ Plett 1986, s. 313.

¹⁶⁶ Müller 1994, s. 67.

¹⁶⁷ Srov. Moss 1996, s. 112: „Erasmus □ copious harvest of res becomes a language capable of limitless range of permutations and combinations“. Cave 1979; Greene 1982; Greene 1986.

¹⁶⁸ Cave 1979, s. XIXn.

¹⁶⁹ Cave 1979, s. XXI.

gramaticke nebo spory o povahu imitace či boj o nastolení vlastního stylu. Intertextualitu v renesanční literatuře chápe Greene jako hru mezi destabilizujícími percepčními rozpadu procesu označování a stabilizujícími etiologiemi (retrospektivními explanacemi textuality, které vyjadřují její historicitu).¹⁷⁰ V souvislosti s paradoxní humanistickou touhou po stabilním a autoritativním jazyku a strachem ze ztráty kontroly a vlastního hlasu interpretuje Mary T. Crane celý humanistický systém vzdělávání, založený na vedení knihy citátů (*common place books*) jako systém, který má zabránit ohrožení jazykovou proliferací a ustanovit „autentický“ jazyk a současně spojit suplementační humanistickou rétoriku s určitým sociálním statutem.¹⁷¹

¹⁷⁰ Greene 1982, s. 30; Greene 1986, s. 12. Srov. Struever, 1970, s. 193; a sborník Marino – Schlitt 2001.

¹⁷¹ Crane 1992, s. 121n.

1.3 Formalizovaný diskursivní modus a koncept „literárního pole“

Jakým způsobem lze analyticky využít interpretaci latinského renesančního humanismu jako specifického formalizovaného diskursivního modu? V této podkapitole propojíme formalizovaný modus s konceptem literárního pole a sociálními praktikami humanistů, v následující pak s konceptem „slabé performativity“, řečové reprezentace a figurativitou v konkrétních humanistických textech.

Koncept literárního pole, jak jej definoval Pierre Bourdieu v pozdní fázi svého života, je zapotřebí pro analýzu humanistických pramenů výrazně modifikovat.¹⁷² Nejprve proto popíšeme obecně teze symbolického interakcionismu v souvislosti s konceptem literárního pole, který Bourdieu použil při analýze francouzské moderny, posléze představíme recentní sociologizující interpretace, stále častější především v německé *Humanismusforschung*. V souvislosti s nimi koncept literárního pole modifikujeme vzhledem k tezi o formalizovaném diskursivním modu – formalizovaný modus bude prezentován jako základní podmínka humanistického vypovídání, v níž se odehrávají i všechny humanistické sociální praktiky (badatelsky přístupné vždy pouze ve formě textů), ovládnutí tohoto modu na intencionální rovině lze v literárním poli chápat jako typ kapitálu, s nímž přímo souvisejí případné spory o míru stylové ortodoxie atd.

Na rozdíl od literárního pole v období moderny nelze osvojení formalizovaného modu ani pohyb v literárním poli spojovat s konkrétním typem habitu, ani s kategorií *illusio* a ani s objektivními sociálními strukturami či distinkcemi (nebo pouze do té míry, že uznáme heteronomii humanistického literárního pole a následně budeme sledovat její textové artikulace a řečové utváření, nikoliv že budeme hledat v konkrétní pozici v rámci sociálních struktur důvody konkrétního sociálního jednání). V literárním poli se všechny kategorie a jevy teprve textově utvářejí, reinterpretovaly se, performují se v konkrétních textech a v průběhu humanistické komunikace, o níž jsme zpraveni na základě zachovaných textů. Místo otázky „proč“ se tedy zeptáme „jak“ – celá druhá kapitola práce se pak bude v návaznosti na tento konceptuální rozvrh věnovat fungování jednotlivých humanistických komunikačních okruhů v českých zemích (nejvýznamnější se ukáží Hodějovského korespondenti a zcela specifické literární pole pražské univerzity), artikulacím vlastních pozic a sebeidentifikacím ve vztahu k mecenášům, při vstupu do humanistického literárního pole, při pohybu v něm, při reflexi, reprodukci či subverzi jeho heteronomní povahy atd. Všechny tyto artikulace přitom budeme chápat jako produktivní na základě argumentační i figurativní roviny.

Pokud pojmem literární pole jako specifickou prostorovou metaforu, jedná se o prostor, v němž se textově utvářejí věci, v němž vznikají realitní efekty, připisují se významy. V literárním poli, v průběhu komunikace a textové produkce, která se v něm odehrává a je v tomto případě podmíněna formalizovaným diskursivním modem, se v textech také generují subjektivní pozice, utváří se subjektivita ve vztahu k autorství či etice, performuje se gender. Tyto textové procesy budeme sledovat v třetí kapitole práce.

¹⁷² Jakkoliv jsou východiska symbolické sociologie homogenní, poukazuje řada badatelů na pojmovou nejednotnost, záměrnou i nezáměrnou mnohoznačnost (danou jak *sepjetím* teorie s praxí, tak formálním pojetím vědeckého textu ve francouzské akademické obci), otevřenost k dalším interpretacím a dynamickou flexibilitu tohoto interpretačního rámce, která se ostatně měla osvědčit i v pozdních reinterpetacích samotného Bourdieuho (Rehbein 2006, s. 79). Modifikace základních východisek konceptu literárního pole fungujícího v období moderny ukáže, jak je tato otevřenost aktuální.

Základní východiska a teze symbolického interakcionismu ve vztahu ke konceptu literárního pole lze shrnout na základě nejvýznamnějších textů Pierra Bourdieuho.¹⁷³ Bourdieu a badatelé, kteří pracují s koncepty symbolické sociologie, předpokládají funkční a strukturální homologii mezi literárním polem a jinými sociálními poli, proto přiblížíme symbolický interakcionismus právě na základě kategorie „pole“. Výzkum mnohdimenzionální sociální skutečnosti založil Bourdieu na relacionální imaginaci sociálního prostoru, která tedy nepředpokládá substanciální povahu sociálních jevů, ale vysvětluje sociální svět jako systém symbolických praktik organizovaný podle sociálních distinkcí. Kategorie „pole“ představuje snad trochu podceňovaný základní referenční rámec symbolického interakcionismu, poněvadž pouze ve vztahu k němu fungují všechny známé Bourdieuho analytické kategorie jako habitus, doxa či mimoekonomické kapitálové druhy podmiňující konkrétní sociální praxe.

Pole lze chápat jako sociální prostor, v němž aktéři vyvíjejí strategie pro obsazení určitých pozic, odvádějí ve vztahu k poli konstituční a konsekrační aktivitu. Pole je v tomto smyslu sítí vztahů mezi aktérskými pozicemi. Podobu konkrétních sociálních praxí determinuje a produkuje habitus aktérů, přičemž s polem koresponduje jen určitý typ internalizované sumy strukturovaných a strukturujících dispozic, dále objektivní situovanost aktérů v sociálních strukturách, logika daného pole a *illusio* (sdílená víra aktérů působících v poli). Konfliktualistická interpretace tedy předpokládá vnitřní pravidelnosti sociálního světa. Všechna sociální pole mají být homologicky strukturována podle pozičních bojů, uplatňují se v nich kapitálové druhy specifické pro dané pole, dochází k jejich konverzím a v závislosti na těchto kapitálech se organizuje sociální prostor. Všechny mimoekonomické kapitálové druhy jsou formou akumulované práce, ať už se jedná o kulturní kapitál (ve formě předmětů nebo institucionalizovaných znaků vzdělání), sociální a symbolický kapitál (především kontakty a prestiž a uznání).¹⁷⁴ Podmínky sociálního pole ohraničují jednání aktérů, sociální pole tendují k autonomii zdůrazňující vlastní specifika, aktéři v centru pole mají mít k těmto specifickým ortodoxní poměr, heretici na perifériích specifika subvertují a vytvářejí tak nová centra.

Koncept literárního (či intelektuálního) pole, který Pierre Bourdieu formuloval na sklonku 60. let a detailně propracoval v závěrečné fázi svého života, odpovídá všem výše nastíněným postulátům, tematizuje literární tvorbu jako sociální aktivitu a pokouší se z rozložení sil v literárním poli vysvětlit specifickou literární produkci a její proměny.¹⁷⁵ Koncept napadá ze sociologické pozice hagiografii jedinečného kreativního génia. Literární text, jeho obsah a forma souvisí podle symbolického interakcionismu s pozicí tvůrce v literárním poli, které představuje organizovaný prostor vztahů mezi aktéry se specifickou mírou kulturního kapitálu (spisovatelé, kritici, vydavatelé), který tenduje k autonomizaci. Modifikace v systému pozic a vztahů v rámci pole souvisejí s formálními literárními změnami, např. v systému žánrů; literární forma indikuje strukturu celého pole a manifestují se v ní specifické dispozice autorů zakotvené v sociálních pozicích a distinkcích (jazykový kapitál). Antagonismy v literárním poli se týkají definičního monopolu, např. definice kategorie „spisovatel“, konsekračních nástrojů a stylové ortodoxie, kterou se část aktérů snaží reprodukovat, zatímco „avantgarda“ se legitimizuje prostřednictvím její subverze, a dodává tak literárnímu poli dynamiku.

¹⁷³ Následující odstavce budou vycházet z těchto textů: Bourdieu 1974; Bourdieu 1976; Bourdieu 1983; Bourdieu 1991; Bourdieu 1991a; Bourdieu 1992; Bourdieu 1992a; Bourdieu 1993; Bourdieu 1993a; Bourdieu 1998; Bourdieu 1998a.

¹⁷⁴ O symbolickém kapitálu srov. Bourdieu 1993, s. 205n; Bourdieu 1983.

¹⁷⁵ Ze sekundární literatury ke konceptu literárního pole srov. Jurt 1995, s. 71n; Jurt 1997; Schwingel 1997. Bourdieu rozpracoval koncept literárního pole v Bourdieu 1992; k boji o jazykovou autoritu v poli srov. Bourdieu 1991, s. 57n; k procesům autonomizace také Bourdieu 1974, s. 75n; ke konceptu intelektuálního pole srov. Bourdieu 1992a, s. 155n; Bourdieu 1998a, s. 125n; Bourdieu Praktischer, 1998, s. 62n; k habitus producenta srov. Bourdieu 1993a, s. 197n.

Strategie vyvíjené aktéry, především strategie budování literární kariéry (*trajectoire sociale*), jsou důsledkem habituelně osvojených pravidel literární hry a kolektivního konsensu o hranicích a hodnotách tvorby (*illusio*), orientují se především na akumulaci institucionalizovaného kulturního a symbolického kapitálu (specifické formy prestiže). Externě (mimoesteticky, řekl by Bourdieu) determinuje literární pole především vztah k poli moci, které má iniciovat i řadu literárních formálních proměn a zakládat tak specifickou logiku literárního pole ve srovnání s jinými sociálními poli. Tento interpretační rámec by měl Bourdieumu umožnit syntézu externí a interní analýzy a (socio-logickou) komplexní interpretaci literárního textu. V literatuře pozdního 19. století, kdy se má pole plně autonomizovat, nachází Bourdieu stopy vyrovnávání se s literárním polem i v obsahu samotných děl, se strukturou literárního pole a dějinami jeho konfliktů často koresponduje i struktura samotných literárních děl.

Dříve než přistoupíme k modifikaci konceptu literárního pole pro potřeby analýzy humanistické latinské literatury charakterizované specifickým formalizovaným diskursivním modelem, zmiňme se stručně ještě o dvou konceptech, které je zapotřebí odlišit od symbolického interakcionismu a vzhledem k často nevědomé migraci pojmů v bádání o renesančním humanismu by mohly být zaměňovány s literárním polem. Prvním z nich je koncept tzv. intelektuálních konstelací.¹⁷⁶ V historiografii je recipován jen okrajově, protože nabízí explanační potenciál spíše pro analýzu filosofických koncepcí jakožto součástí velkých „myšlenkových systémů“ než konkrétních historických textů (empiricky se jedná především o díla postkantovské filosofie). Koncept intelektuálních konstelací si klade za cíl rekonstruovat dobový myšlenkový prostor, konkrétně zkoumá výstavbu a argumentaci jednotlivých filosofických koncepcí, např. systematické řazení problémů a z něj vyplývající průběh filosofické argumentace a utváření filosofické teorie v různých učeneckých skupinách (např. školách). Podle Mariana Füssela lze nalézt řadu podobností mezi koncepty konstelací a literárního pole, mimo jiné prostorovou metaforiku, kterou oba operují – literární pole se má ovšem daleko více orientovat na pole moci a určitý myšlenkový a artikulační styl (a tudíž i uchopitelnost konkrétních myšlenkových obsahů) má být spojen podle Bourdieua s habitem učence. Na rozdíl od konceptu literárního pole má být na základě konceptu konstelací možné tematizovat určitý filosofický diskurs včetně jeho sociálního pozadí v jeho historické singularitě.¹⁷⁷ Opomíňme pro tuto chvíli poněkud naivní předpoklad, že filosofické konstelace a v nich utvářené argumentační systémy mají fungovat a přenášet se autonomně bez vztahu k tomu, co by Bourdieu nazval polem moci. Füsselova kritika konceptu literárního pole ovšem směřuje jednoznačně k jeho operacionalizacím pro období moderny, zatímco my se v následujících odstavcích pokusíme redefinovat tento koncept pro analýzu latinského renesančního humanismu. Konstelace se navíc vztahují spíše než k formálnímu vedení argumentace k obsahům jednotlivých „myšlenkových prostorů“ (z tohoto hlediska není náhodou, že se předmětem badatelského zájmu stávají klasické filosofické koncepce), zatímco literární pole latinského renesančního humanismu a komunikační struktury v něm se formují na základě sdíleného formalizovaného modu vypovídání, v němž se neartikulují velké myšlenkové koncepty, ale naopak dochází k rozehrání performativního potenciálu humanistických diskursů a k významovým hrám figurativity tohoto modu vypovídání.

V tomto bodě je také zapotřebí kriticky se vymežit k problematice humanistického „networking“, potažmo k používání nástrojů a termínů strukturální analýzy při výzkumu komunikačních struktur mezi renesančními humanisty. Dochází při něm k určitému nedorozumění pramenícího z nerefektovaného užívání pojmu „network“ (sociální síť) či „networking“ (utváření sociálních sítí), který se vzhledem k jejich širšímu sémantickému poli

¹⁷⁶ Srov. Mulsow – Stamm 2005, především články: Füssel 2005; Mulsow 2005; Stamm 2005.

¹⁷⁷ Füssel 2005, s. 197n.

v angličtině používá i v jiných badatelských kontextech víceméně jako synonymum k humanistické komunikaci, korespondenci či navazování kontaktů mezi humanistickými učiteli. Výzkum „networku“ se pak většinou soustředí na biografii konkrétního humanisty a soupis všech kontaktů, které daný humanista udržoval (tedy na topografii učenecké republiky), případně na některá komunikovaná témata.¹⁷⁸

Problém ovšem představuje fakt, že se zdomácnění pojmu „network“ v evropském bádání o humanismu odehrálo bez reflexe předpokladů a výchozích postulátů strukturální analýzy a strukturálního funkcionalismu. Vlastně se jedná o používání označované analytiky sociálních struktur za „purely metaphorical intention“ (Samuel Leinhardt), ačkoliv k přenosu pojmu došlo spíše formou čistě textuální „epidemie“, tedy nezáměrně.¹⁷⁹ Řečeno ve zkratce, *network analysis* je typem sociální strukturální analýzy, který rozebírá za použití adjacenních matic a grafů sociální interakce a tematizuje kategorie, na jejichž základě lze tyto sítě popsat buď v jejich totalitě, nebo parciálně (např. jako struktury analyzované z pozice centrálního ega). Jedná se o morfologické kategorie jako velikost sítě, její hustota, stupeň zesílení, stupeň monopolizace (*betweenness*), indikátory dosažitelnosti konkrétní osoby v síti (*reachability*) či její schopností kontaktovat osoby v centru sítě (*range*). Za interakční kategorie se považují komunikované obsahy, směr výměny, její intenzita, frekvence a trvání a dále multiplexita (vzájemná závislost mezi pozicemi v různých sítích), přičemž osoby s vysokým stupněm multiplexity jsou označovány za brokery (specialisty na strategické kontakty).¹⁸⁰ Výchozím předpokladem *network analysis* je teze, že na základě popisu sociálních vztahů ve formě sítě lze popsat i jejich konsekvence pro sociální jednání aktérů, respektive že aktéři jednají v přímé závislosti na pozicích zaujímaných v sociální struktuře (interpretované v tomto případě jako vztahová síť). Toto instrumentální čtení poněkud oslabuje recentní snaha sociologů a etnologů chápat sociální sítě jako explanační nástroj, nikoliv jako objektivní danost, využít *network analysis* jako zprostředkovatele mezi sociální strukturou a jednáním tím, že se propojí analýza formování sociálních sítí s výzkumem sebeidentifikace aktérů podílejících se na této struktuře, utvářením identity a symbolickými formami.¹⁸¹

Problematickým pro historiografii, která je téměř výhradně odkázána na analýzu textů, i přesto zůstává především samotný předpoklad strukturální analýzy, že objektivní pozice v sociální struktuře umožňuje přístup ke zdrojům (sociální kapitál) a tudíž přímo determinuje jednání aktéra. Pouhý popis kontaktů ovšem nic nevyovídá o fungování humanistické komunikace, jejích předpokladech či textových reprezentacích, které se utvářely bez jakékoliv spojitosti s konkrétní formou sociálních sítí. Z tohoto hlediska by bylo možné využít

¹⁷⁸ Walter 2004. Srov. interpretaci vztahu mezi biografií konkrétního humanisty a paradigmatickým *network analysis* na s. 50: „Das bedeutet letztlich nichts anderes, als eine individuelle Biographie in ihren spezifischen sozialen und kulturellen Kontext einzuordnen, d.h. also das Netz der persönlichen – und damit auch der gelehrten – Kontakte, das eine Person knüpfte und in das sie eingewoben war und innerhalb dessen ihre Kommunikation verlief, zu analysieren.“ V podobném smyslu Ruth Kohldorfer analyzuje využití sítí humanistických učenců v dobové diplomacii a šíření politicky závažných informací (Kohldorfer 2001). V kontextu české historiografie jsou učenecké „networky“ v raném novověku a jejich kvantitativní analýza ojediněle spojovány s výměnou idejí mezi učiteli participujícími na té které síti (Urbánek 1997).

¹⁷⁹ Leinhardt 1977, s. XIII.

¹⁸⁰ Ze základních příruček srov. Schenk 1984; Pappi 1987; Wasserman – Faust 1994; Jansen 2003. Edici „klasických“ referenčních textů k *network analysis* srov. v Leinhardt 1977. Současná *network analysis* se zformovala na základě několika strukturálně analytických škol, z nichž má na pozdější operacionalizaci v historickém výzkumu největší vliv tzv. manchesterská skupina sociálních antropologů. Na konci 60. let se zformovala jako skupina kritiků čistě strukturálních přístupů a při výzkumu urbánních societ a kmenových komunit a kladla důraz na strukturální analýzu jako prostředek analýzy konkrétního lidského chování (John A. Barnes, Elisabeth Bott, Jeremy Boissevain, James Clyde Mitchell, Larissa Adler Lomnitz, Ronald Burt, Mark Granovetter).

¹⁸¹ Schweizer 1989, úvod; Görlich 1989, s. 134; Trotter 1999; Jansen 2003. Dorothea Jansen shrnuje tento trend jako „Rückbezug auf Deutungen, kulturelle und normative Diskurse als eigenständige Erklärungsgrößen“ (s. 281).

maximálně některé z morfoložických či interakčních kategorií pro popis konkrétní komunikační síť mezi humanisty (např. densita, pozice brokera-zprostředkovatele), ale její explanační potenciál je při analýze konkrétních textů velmi omezený, protože ani v „nejměkčí“ podobě strukturální analýza nezohledňuje dobová pravidla textové produkce, utváření významu v textuálních procesech, figurativnost jazyka a její performativní potenciál, natož vazbu mezi texty a sociálními praktikami historických aktérů.

Víceméně nereflektované používání pojmu „network“ v bádání o humanismu ovšem neznamená, že koncept strukturální analýzy nebyl v historiografii operacionalizován důsledně, včetně sociometrických schémat a že by jeho potenciál nebyl využit. Uplatnil se naopak v 80. letech v anglosaské i německé historiografii (tam jako koncept tzv. *Verflechtung*) při výzkumu zesíťení mezi příslušníky elit, výzkumu raněnovověkých městských oligarchií, formování koalic na evropských dvorech a asymetrických forem klientelismu.¹⁸² Badatelé na počátku při výzkumu těchto struktur rezignovali na analýzu intencí aktérů a předpokládali přímé spojení mezi pozicí v sociální struktuře a jednáním a sociálními praxemi, v průběhu 90. let se začaly v souvislosti s pozicemi v sociální struktuře (především příbuzenských sítích) více tematizovat specifické symbolické kódy (normy, očekávání, konflikty).¹⁸³ Tyto interpretace samozřejmě explanačně fungují v rámci svého partikulárního výkladového paradigmatu, ale s textovou produkcí specifické diskursivní komunity je nelze analyticky nosně propojit.

Historické analýzy literárních polí se soustřeďují v návaznosti na výzkumy Pierra Bourdieuho především na etapy autonomizace těchto polí v souvislosti se vznikem nového „stavu“ literárních producentů, fungováním konsekrujících literárních institucí, měnicími se formami klientelismu, s konfiguracemi publika atd.¹⁸⁴ Proces autonomizace literárního pole bývá v krajním případě interpretován jako důsledek celospolečenských změn, Joseph Jurt jej např. přímo spojuje s reálným historickým procesem autonomizace.¹⁸⁵ V implicitní návaznosti na výše načrtnuté interpretace renesančního humanismu ve „znamení zrodu“ byla renesanční literatura označována za přípravnou fázi emancipace umělecké produkce, která se měla dovršit reflexivitou díla v konceptu „čisté produkce“ v 2. polovině 19. století a v tehdy vzniklé „antiekonomické ekonomii umění“.¹⁸⁶ Stefanie Stockhorst např. shledává momenty autonomie v žánru, který se tradičně považoval za kvintesenci heteronomie, totiž v barokním příležitostném básnictví.¹⁸⁷ I zde se podle autorky totiž mají objevovat kromě heteronomní roviny i s ní související „individualizační náznaky“ emancipující příležitostnou poezii od konvencí dvorského pole a vyjadřující tak subjektivní sebevědomí a vlastní umělecké konvence.¹⁸⁸ Pro pozdější období představuje již klasickou práci analýza autonomizačních procesů francouzského klasicismu od Alaina Vialy.¹⁸⁹ Viala zkoumá vliv literárních akademií na literární sociabilitu, autonomii a hodnoty literárního pole. Instituci akademií při tom spojuje také s humanistickou tradicí.¹⁹⁰ Hierarchie „prvního literárního pole“, jak nazývá klasicismus, strategie literátů v něm a utváření jejich kariér poznamenala proměňující se

¹⁸² Padgett – Ansell 1993; Reinhard 1979; Reinhard 1988; Reinhardt 2000; Steuer 1988; Plakans 1984.

¹⁸³ Haberlein 1998; Vobis 1998.

¹⁸⁴ Srov. recentní sborník Joch – Wolf 2005.

¹⁸⁵ Jurt 1995, s. 71n.

¹⁸⁶ Schwingel 1997, pozn. 48; Bourdieu 1992, s. 202.

¹⁸⁷ Stockhorst 2005.

¹⁸⁸ Stockworst 2005, s. 67.

¹⁸⁹ Viala 1985. Dále srov. Jouhaud 1989.

¹⁹⁰ Viala 1985, s. 25.

podoba klientelismu (založeného pouze na logice služby) a mecenátu (založeného na logice uznání), vznik státního režimu literární podpory, zrod salonů, periodik, kategorie autorských práv atd. Plnou autonomizaci literárního pole od 60. let 19. století pak tematizuje sám Bourdieu, když spojuje formování „čisté literatury“ se vznikem moderního neosobního „mecenátu“ podléhajícímu globálním tržním mechanismům.¹⁹¹

Abychom vysvětlili modifikace konceptu literárního pole pro potřeby analýzy textů artikulovaných ve formalizovaném diskursivním modu, poukážeme na recentní operacionalizace tohoto konceptu v německé historiografii. Již na počátku práce jsme se zmínili o příklonu k sociologizujícím nebo přímo sociologickým konceptům v německojazyčném bádání o renesančním humanismu a označili jsme jej mimo jiné za důsledek badatelského vyrovnávání se staršími idealistickými koncepcemi předpokládajícími kategorii sakralizovaného humanistického tvůrčího génia, kategorii humanity apod. V recentních pracích se ke slovu dostávají stále více konkrétní sociologické koncepty, operacionalizuje se především právě symbolický interakcionismus. Sociologizujícími koncepty je ovlivněna i orientace na výzkum „funkcí humanismu“, přičemž humanismus je i zde chápán jako specifický typ učenecké sociální praxe.¹⁹²

Ze starších studií odkazují současné sociologizující interpretace spíše z tradice na Alfreda Martina a jeho analýzu „raněkapitalistického“ renesančního měšťanstva, kultury rizika a socializačního potenciálu humanistického ideálu.¹⁹³ Z novější literatury se pak za referenční texty považují analýzy politických funkcí renesančního humanismu a jejich sociálního kontextu z pera Dietera Mertense,¹⁹⁴ studie Ericha Trunze o pozdním humanismu a humanistovi jako novém typu stavovské identifikace¹⁹⁵ a především zlomová monografie o sociální identitě a sociálních praktikách říšských humanistů z pera Christine Treml z konce 80. let.¹⁹⁶ Treml pokládá humanistickou sociální identitu za stabilní a objektivní, vzniknout měla na základě následujících ideálů a sociálních institucí:¹⁹⁷

1. na sdíleném ideálu učenecké vznešenosti (*nobilitas literaria*), na jejímž základě se měl zformovat humanistický učenecký habitus nezávislý na tehdejší stavovské hierarchii (pojem habitus neodkazuje v tomto případě na symbolickou sociologii);
2. na humanistickém kultu přátelství (*amicitia*) jakožto společenské instituci;
3. na ideálu humanistické civilizovanosti (*civilitas* a *humanitas*), který se měl projevit jazykovou kultivací, antikizací vlastních jmen, antickým způsobem života a proklamací určitých norem chování (což spojuje s Eliasovým pojetím civilizačního procesu);
4. na formách sociální interakce založených na „atmosféře civilizovanosti“ jako např. na aktivitách v rámci humanistických sodalit, na instituci *convivium poeticum* atd.

¹⁹¹ Bourdieu 1992, s. 175

¹⁹² Na sociologizující čtení renesančního humanismu navazuje také nejnovější sborník z celoevropsky významného projektu „Forschungen zum Humanismus“, který se soustředil na „funkce“ renesančního humanismu. Srov. Maissen – Walther 2006. V programových příspěvcích tohoto sborníku je stále jednoznačně patrné konsensuální pojetí, na které jsme poukázali na počátku této práce – tematizují totiž současné humanistické sociální praxe, estetické ideály, obsahy i hodnoty (Walther 2006, s. 11; Maissen 2006, s. 398).

¹⁹³ Von Martin 1932, s. 40.

¹⁹⁴ Mertens 1996; Mertens 2004; Mertens 2006 ad.

¹⁹⁵ Trunz 1965.

¹⁹⁶ Treml 1989.

¹⁹⁷ Treml 1989, s. 99n.

Tyto teze byly v rostoucí míře reinterpretovány v německé historiografii od konce 90. let. V recentním bádání představuje zlom v příklonu k sociologizujícím konceptům vydání neoficiálního oslavného sborníku k šedesátinám Dietera Mertense. Sven Lembke a Markus Müller reflektují v návaznosti na Mertensovy analýzy konceptuální pozadí dosavadního bádání o humanismu a pokusili se explicitně, byť poněkud vágně formulovat vlastní sociologizující metodologická východiska.¹⁹⁸ Za cíl si vytkli sociálně kontextualizovat aktivity humanistických učenců a humanistickou literaturu – nejedná se však o reflexi vycházející z konkrétních sociologických teorií, ale spíše o kritiku heroizujících čtení starších *Ideengeschichte*, která neměla směřovat k reflexi podmínek sociologického způsobu tázání, ale ke generování „nových témat“ pro studium humanismu (např. společenských funkcí humanistické vzdělanosti, většinou v prostředí centralizovaného panovnického dvora, závislosti kulturní produkce na těchto sociálních funkcích, mocenských determinantů „humanistického vědění“ atd.). Pozice humanistů interpretují jako determinované sociální závislosti na „starých pánech“, která sice nepřipouští žádnou formu „estetické svobody“, ale umožňuje humanistům vůbec fungovat v daném historickém systému panství, budovat kariéry, získávat autoritu prostřednictvím participace např. na panovnické moci a plnit také určitou veřejnou roli (jako příklad se uvádí institucionalizovaná klientelní politika a publicistická propaganda na dvoře Maxmiliána I.). Rozhodující jsou humanisté jako aktéři, jejich sociální praktiky, nikoliv humanismus chápaný jako „hnutí“ či „idea“. Již zde narážíme na úskalí jednostranného sociologizujícího redukcionismu v interpretaci renesančního humanismu. Lze jen souhlasit se snahou editorů nedefinovat renesanční humanismus jako soubor obsahů, sociální praktiky humanistů lze ovšem sotva nosně analyzovat bez vztažení k humanistické diskursivitě. Humanistické texty nelze ani spojovat výlučně s autorskou intencí.¹⁹⁹ Podle editorů je zapotřebí analyzovat renesanční humanismus jako sociální jev nikoliv diskursivně-analyticky.²⁰⁰ Ať již se v tomto případě diskursivní analýzou myslí cokoliv, nelze však diskursivitu od sociálních praxí oddělit.

Schirrmeisterova monografie o humanistických laureacích představuje důslednou operacionalizaci konceptu literárního pole a symbolického interakcionismu P. Bourdieuho.²⁰¹ Literární pole je charakterizováno v případě renesančního humanismu heteronomií,

¹⁹⁸ Lembke – Müller 2004; Lembke – Müller 2004a. S ucelenější sociologizující reflexí při výzkumu renesančního humanismu se setkáváme ve třech článcích v druhé polovině sborníku. Frank Wittchow analyzuje poziční strategie Jakoba Lochera, který byl současně dvorní *poeta laureatus* a působil na univerzitě. Locher vystavěl celou kariéru na kapitalizaci titulu laureovaného básníka a legitimizoval jím svou činnost ve dvorském i univerzitním prostředí. Kromě žánrů zaměřených na knížecího patrona (panegyriky atd.) však v jiných textech oslavuje své ingenium a autonomní kreativitu, použití určitých žánrů je tedy sociálně kontextualizováno a humanistická tvorba osciluje mezi oběma póly. Z hlediska symbolické sociologie literárního pole by bylo možné označit tyto pokusy za autonomizaci, údajně charakteristickou pro všechna literární pole, ovšem Wittchow s koncepty Pierra Bourdieu explicitně nepracuje (srov. Wittchow 2004). Albert Schirrmeister také tematizuje strategie humanisty působícího ve dvorském a univerzitním sociálním poli na základě symbolického interakcionismu. Zkoumá autobiografické texty Heinricha Glareana v různých komunikačních situacích a strategie získávání prestiže prostřednictvím ediční práce, dedikací, strategického name-dropping atd., a to na půdě univerzity i mimo ni. Srov. Schirrmeister 2004.

¹⁹⁹ Lembke – Müller 2004b, s. 308.

²⁰⁰ Lembke – Müller 2004a, s. 5.

²⁰¹ Schirrmeister 2003. Lze očekávat, že Schirrmeisterova monografie prosadí v německém bádání o renesančním humanismu symbolickou sociologii jako zásadní výkladové paradigma. Z prvních prací, které přejímají toto paradigma, srov. Mertens 2006, s. 136n. Právě pod vlivem Schirrmeisterovy monografie může také dojít k etablování jasnější představy o potenciálu konceptu literárního pole, než se setkáváme v jen o pár let mladších pracích, např. ve sborníku o Thomasiovy a literární poli z roku 2003, v němž se tematizují nanejvýš mocenské vztahy v poli, trochu i prestiž, ale ve většině příspěvků se vůbec nejde za tradiční příběhy o dílech velkého autora (symbolický interakcionismus více reflektují Jaumann 2003 a Mulsow 2003).

rozehrávají se v něm všechny kapitálové druhy včetně ekonomického, jako aktéři v něm vystupují učenci, mecenáši, tiskaři atd. Heteronomie se reflektuje ve veřejných projevech, v soukromých mají učenci tíhnout k autonomizaci vlastního postavení. Produkci říšských humanistů ovlivňuje především vztah k poli moci (dvorská figurace), univerzitní pole naopak klade důraz na jiné kompetence a kapitalizační strategie, symbolický kapitál legitimizující učence u dvora nefunguje stejně v univerzitním prostředí (s oběma poli interferuje také regionální původ učence a jeho konfesijní příslušnost). Schirrmeister interpretuje humanistické laureace jako praktiku a typ kolektivní reprezentace, který se měl stát základem redefinice sociální pozice humanistických učenců a jejich identity. Z pozice symbolického interakcionismu je laureace zásadní praktikou proto, že se na ní v dobovém modelu heteronomie vždy podílí současně literární pole tendující k autonomii a pole moci (zde jednoznačně panovnický dvůr) vyvíjející sociální a kulturní tlak. Konkrétní texty spojené s humanistickými laureacemi a vytvářením pozic v literárním poli svědčí o vzájemné závislosti mezi poli – tedy také o vlivu humanistů na dvorskou figuraci a identitu v poli moci. Analýza ukazuje, jak patroni využívali literáty ke kompenzaci nedostatku sociálního kapitálu prostřednictvím navýšení kulturního kapitálu atp.

Na rovině rekonstrukce identit pracuje Schirrmeister s Chartierovým konceptem kolektivních reprezentací – vzájemná závislost reprezentací a sociálních praxí je v tomto smyslu chápána jako projev „společenské identity“, jež má představovat nedílnou součást historické sociální reality. V období raného novověku charakterizuje literární pole boj aktérů o sociální pozice a proti novátorům zpochybňujícím dosavadní ortodoxii a na rozdíl od 19. století také jeho explicitní heteronomie, tedy nutná vazba literárního pole na pole moci a jeho konsekrační instituce determinující především tematickou a žánrovou rovinu humanistického písemnictví. Analyzovat lze strukturu a fungování humanistického literárního pole, stejně jako ekonomické i mimoekonomické kapitálové druhy, jež se v něm uplatňují; jednotlivé symbolické praktiky mají ukazovat na formy humanistického habitu.

Za základní pole, k nimž humanisté směřovali své strategie usilující o patronát, lze považovat v případě říšského humanismu především panovnický dvůr, od 20. let 16. století dvory zemských pánů, města, univerzity a církevní dvory. Vazby na patrony přitom vykazují značnou stabilitu a setrvačnost a jsou vázány ke konkrétním osobám, což často zapříčinilo jejich rozpad v případě úmrtí patrona. Mocenské vztahy v literárním poli lze podle Schirrmeistera rekonstruovat podle témat a žánrů spisů, pro dvorskou figuraci jsou spisy legitimizující konkrétní formy panství (historiografie, diskursy o tureckém nebezpečí, oratorika),²⁰² panegyriky oslavující panovníka a jeho rodinu či spisy tematizující změny na konsekračních postech. V literárním poli se reprodukuje symbolický kapitál vydáváním edic, komentářů, poetologických textů, gramatik, slovníků atd. Mezi další strategie patří dedikace, spory o styl, sebeprezentace ve vztahu k učitelům, odkazy na vztahy s etablovanými literáty, důraz na kvalitu a intenzitu vztahů či explicitní užívání titulů v závislosti na komunikační situaci spojené s tím či oním polem. Se strategiemi a bojem o sociální pozice lze podle Schirrmeistera spojovat také vznik nových humanistických žánrů, které nejsou pouze estetickou záležitostí.

Jakkoliv je humanistické literární pole ve své podstatě heteronomní a neobejde se bez patronátu, ukazují některé humanistické praktiky podle Schirrmeistera na proces autonomizace, který se projevuje především diferenciací obou polí, utvářením autonomní humanistické sociability (v rámci sodalit), zlehčováním vazeb na pole moci. Kolektivní reprezentace se promítají do humanistické epistolografie, její topiky a argumentace (např.

²⁰² Autor nevěnuje v této souvislosti zvláštní pozornost diskursům národa, které také mohly sehrát legitimizační roli. K této problematice srov. skvělou recentní monografii C. Hirschiho, kde je také tematizována souvislost mezi humanistickými diskursy národa a symbolickou kapitalizací ze strany jejich „konstruktérů“ v rámci národního společenství cti a také ve vztahu k patronům, srov. Hirschi 2005.

vzájemného ujišťování o široké společenské akceptaci humanistických učenců) či do paratextů humanistických knih. V dedikacích se například uplatňuje tematická autonomizace – filologické či poetologické spisy jsou věnovány téměř výhradně literátům na rozdíl od spisů legitimizujících pole moci. V přímé souvislosti s laureacemi, analyzuje Schirrmeister konkrétní praktiky literátů legitimizující patrony (zde členy dvora či přímo panovníka) a současně aktivní kapitalizaci vazeb na literární pole ze strany patronů a její vliv na definici identity v poli moci. Celá ceremonie udělení vavřínového věnce byla od doby Maxmiliána I., kdy se nejvíce prosadila a nabízí nejvíce případů k analýze, koncipována jako dvorská záležitost a byla posvěcena autoritou císaře. Básníci se prostřednictvím laureace integrovali do prostředí dvora, institucionalizoval se jejich kulturní kapitál, dokonce vznikaly konflikty ohledně inflace titulu korunovaného básníka. V návaznosti na akt laureace tak vznikaly texty legitimizující a propagující aktivity panovníka.

Ve vztahu k Schirrmeisterově argumentaci se pokusíme poukázat na další interpretační možnosti a nutnosti modifikace konceptu literárního pole v souvislosti s výše nastíněným konceptem formalizovaného diskursivního modu. Kritické výtky se budou týkat především přílišného soustředění celého konceptu literárního pole na původ určitého způsobu vypovídání v habitu tvůrce a v sociální distinkci, potažmo primárně v tvůrčově situovanosti v objektivní sociální struktuře. Dále se soustředíme na problematiku homologie mezi sociálním a literárním polem, logiku literárního pole a na analytickou kategorii identity. Metaforu literárního pole jako prostoru, v němž vznikají texty a určitá skupina se na jejich základě inscenuje a utváří jako „literáti“ či „vzdělanci“, nevyužijeme pro poukaz na objektivní struktury hýbajících literárním polem (tedy pro odpověď na otázku, proč texty vznikají) v jeho pozadí, nýbrž pro analýzu konkrétního performování (tedy odpověď na otázku, jak se v nich řečově utváří realita).²⁰³ V rámci latinského humanismu na území českého království lze v tomto smyslu analyzovat strukturu, fungování a produktivní inscenace v několika literárních polích, která ovšem oproti interpretaci z pozice symbolického interakcionismu zdaleka nepokrývají všechny literární aktivity dané epochy. V chronologickém pořadí se bude na území českého království jednat o pole literátů podporovaných Janem st. Hodějovským z Hodějova těsně po polovině 16. století, o komunikační struktury spojené s fungováním pražské univerzity, které se proměňovaly v průběhu druhé poloviny 16. století až do zrušení této konsekrující instituce, dále o několik vybraných literárních skupin působících v českých městech v druhé polovině století a o skupiny literátů působící mimo sféru univerzity či dokonce přímo v konfliktu s ní na počátku 17. století. Ačkoliv Pierre Bourdieu by za literární pole označil patrně souhrn všech dobových „podpolí“, v případě latinské humanistické literatury jsou jednotlivá literární pole jasně vymezena používáním formalizovaného diskursivního modu.

Albert Schirrmeister vystavěl svou argumentaci velmi konsekventně na sociologii Pierra Bourdieuho, někdy až do té míry, že si uzavřel jiné analytické možnosti. Jakkoliv historiografie tradičně vytýká symbolické sociologii neschopnost vysvětlit historickou změnu, přílišnou závislost na „francouzském“ empirickém materiálu, přílišnou orientaci na měšťanskou kulturu či nejasný vztah k historickým pramenům, ukazuje Schirrmeisterova práce, že se jedná koncept, který je pro historickou analýzu jako celek nosný.²⁰⁴ Přestože se hlásí k velmi ortodoxní interpretaci a varuje před vytrháváním jednotlivých tezí z celého konceptuálního rámce symbolické sociologie, i Schirrmeister Bourdieuho ovšem modifikuje

²⁰³ Soustředit se primárně na analýzu textů, nerozebírat pouze jejich předpokládané objektivní sociální determinanty a modifikovat v tomto smyslu celý koncept literárního pole by sám Bourdieu patrně odmítnul jako „pansemiologismus“ nebo jako „fetišismus textu“ (Srov. Diskussionsforum, s. 71).

²⁰⁴ Srov. Reichardt 1997, s. 86n.

pro potřeby analýzy specifického materiálu.²⁰⁵ Teorie praxe tedy i v tomto badatelském pojetí zůstává především interpretačním rámcem, nikoliv objektivně zakotveným popisem reality.

S klasickým konceptem symbolického interakcionismu nekoresponduje Schirrmeisterovo pojetí habitu, potažmo předpokládaná intencionalita jednání aktérů v poli, jejíž vysokou míru autor implicitně předpokládá. Habitus se má podle autora projevat v symbolických praxích humanistů, ale podle Bourdieuho by měl být vedle *illusio* a sociální situovanosti aktéra jakožto strukturující a strukturovaná inkorporovaná suma sociálních dispozic především samotnou příčinou určitého sociálního jednání.²⁰⁶ Symbolický interakcionismus definuje habitus jako zprostředkující instanci mezi sociálními strukturami a praxí, vyprodukovaný sociálními strukturami a produkuje praktiky, schémata vnímání a chování, které se v daném sociálním poli jeví jako přijatelné. Právě buržoazní habitus tvůrce („původ z dobrého domu“)²⁰⁷ označil Bourdieu za předpoklad úspěšného pohybu v autonomním literárním poli francouzské moderny. V habitu by měla být kromě jiných kognitivních schémat zakotvena i vnímání uměleckých děl a představy o jejich formě, a tudíž by ze sociální distinkce měly vyplývat strategie, které si literáti 19. století volili pro legitimizaci svých děl. Sociální situovanost producentů se také měla přenášet do samotného textu, struktura díla se měla utvářet homologicky ke struktuře sociálního i literárního pole.²⁰⁸

Habitus a literární strategie spojil Bourdieu také s bojem o jazykovou autoritu založeném na nerovné distribuci tzv. jazykového kapitálu, na níž se jasně ukazuje primární determinovanost sociálními strukturami.²⁰⁹ Kompetence jazykové korektnosti a přiměřenosti je dána sociální diferencí a ekonomii řečového zboží lze považovat jen za další zvláštní případ sociální ekonomie. Se strukturou sociálních vztahů dále Bourdieu spojil ve svých analýzách symbolické moci jazyka také performativní působení jazyka, které by podle něj mělo fungovat na základě sociální logiky – totiž v závislosti na tom, zda výroky pronáší osoba vybavená sociálním statutem a zdroji.²¹⁰ Podle míry kapitálu vypovídajícího by měl vznikat a prosazovat se význam, měla by se utvářet realita. Tato sociálně redukcionalistická interpretace se výrazně odlišuje od konceptu tzv. slabé performativity, který nastíníme v poslední podkapitole tohoto oddílu.

Schirrmeisterovu opatrnost ohledně kategorie habitu a objektivních sociálních struktur lze patrně spojit se skutečností, že obě kategorie fungují pouze jako strukturální předpoklad kolektivních učeneckých praktik, ale nemají žádný konkrétní potenciál pro analýzu humanistických textů, na rozdíl od kategorie heteronomie či mimoekonomických kapitálových druhů (jakkoliv i ty jsou analytickými kategoriemi a současně často zamlčenými předpoklady pro vysvětlení textů a sociálních praktik, které by za nimi měly stát). Habitus humanistů a objektivní sociální struktury, v nichž by měl být zakotven, lze redukovat nanejvýš na konstatování, že se v (neoddiskutovatelně) heteronomním literárním poli humanisté snažili získat podporu ze strany mecenáše. Pro takové konstatování samozřejmě existuje v dobové literární produkci řada svědectví, ale analyticky je nelze dále nosně rozvíjet. Podstatně nosnější je ovšem otázka, jak se vazby na mecenáše v humanistických textech inscenovaly paralelně s humanistickým autorstvím.

Textové inscenace nás totiž odvádějí od spojování konkrétních výpovědí se sociálními pozicemi tvůrce a logikou sociální difference k problematice utváření reality a působení výpovědí v dobové textové produkci. I badatelé hlásící se ke klasické symbolické sociologii

²⁰⁵ Schirrmeister 2003, s. 13n.

²⁰⁶ K habitu srov.: Bourdieu 1993, s. 97n; Bourdieu 1974, s. 40, s. 125n.

²⁰⁷ „Původ z dobrého domu“ uplatnil Bourdieu v souvislosti s habitem především při analýzách intelektuálního pole. Srov. použití termínu v Bourdieu 1998, s. 104.

²⁰⁸ Bourdieu 1993a, s. 201; Bourdieu 1992, s. 19, 349.

²⁰⁹ Bourdieu 1991, s. 57

²¹⁰ Bourdieu 1991, s. 79n. Kritiku Bourdieuho pojetí srov. také Butler 1998, s. 200.

by pochopitelně trvali na tom, že pozice v literárním poli nejsou stabilní a že se dynamicky utvářejí také prostřednictvím literárních děl. Že do děl pronikají jinak neformulované pravidelnosti sociálního světa.²¹¹ Jiná otázka ovšem je, jak se inscenují v samotných textech, na základě jakých figurativních prostředků, na základě jakých argumentů. Kritika interpretace textů ze stanoviska ekonomie praxe samozřejmě neznamená, že by neměla být uznána heteronomie literárních polí v raném novověku. Většina humanistických textů, minimálně těch vzniklých na území českého království je zapojena do modelu externí podpory, pro náš další výklad je ovšem stěžejní, že se v nich jevy určitým způsobem textově utváří, konstituují a proměňují se jejich význam. Tyto řečové akty a nikoliv sociální logika literárního pole se stanou předmětem našeho zájmu.

Formalizovaný modus vypovídání charakteristický pro latinskou humanistickou literaturu prestrukturuje všechny výpovědi, které v poli vznikají a na jejichž základě se pole utváří. Současně v poli funguje jako zásadní zdroj symbolického kapitálu, což úzce souvisí s výše zmíněnými charakteristikami formalizovaného modu, především s jeho intencionální rovinou. Do pole může vstoupit pouze spisovatel, který si osvojil korpus materiálních i generických intertextů v procesu specializované školní výuky. Vhodné užívání textových fragmentů a generických pravidel v procesu tvorby, spojené např. s konkrétními autorskými jmény lze považovat za kapitálovou formu,²¹² stejně jako sepsání či vydání spisů, které obohacují stávající korpus intertextů, redefinují ho a umožňují samotnému humanistovi stát se autoritou, pojmenovávat a strukturovat budoucí humanistické diskursy (tedy sepsáním edic, florilegií, komentářů, slovníků, gramatik apod.). „Motorem“ literárního pole nemusí být v tomto smyslu sociální konflikt, ale kapitalizovaná proliferace intertextů a reflexe intencionální roviny humanistického formalizovaného modu vypovídání, který navíc dosti jednoznačně ohraničuje partikulární latinské humanistické literární pole a neumožňuje analyzovat jeho případnou interdependenci s ostatními literárními poli. Dále používání určitých intertextů, které by symbolický interakcionismus spojoval s habitem a jeho situovaností v sociální struktuře jako určitý typ „módy“,²¹³ může souviset s generickým systémem formalizovaného diskursivního modu, jeho internalizací a textovými automatismy. Žánrové a textové diference zase nemusejí vznikat pouze ze sociálního boje o pozice mezi ortodoxními literáty a avantgardou. Konkrétní způsoby narace, figurativita, styl a použité žánry, nemusí být v tomto smyslu interpretovány jako výlučně sociální akt orientovaný na zisk uznání a ohraničení literárního pole, nýbrž jen internalizovaným generickým intertextem. Autoři ovlivnění marxistickým strukturalismem (např. Georg Lukács, Lucien Goldmann) považovali formu za konsekvenci socio-ekonomických formací a základní sociální element v literatuře. V případě humanistického formalizovaného modu vypovídání je ovšem osvojený generický systém podmínkou textové produkce, která nereferuje k buržoaznímu habitu ani sociálním distinkcím způsobem, jaký tematizoval Bourdieu na příkladu vernakulárních literatur v 19. století.

Na Schirrmasterově operacionalizaci se dále ukazují sociologicky redukcionistická východiska samotného symbolického interakcionismu – jednání historických aktérů a sociální praxe se odvíjejí primárně od pozic v sociálním poli a jsou determinována pravidly hry platnými v tomto poli a kategoriemi habitu a *illusio*, které se opět generují sociálně. Specifická humanistická diskursivita, či textualita obecně, by na ně neměly mít vliv. Všechny praktiky humanistů jsou ovšem historikovi či historičce přístupné pouze prostřednictvím

²¹¹ Bourdieu 1992a, s. 162.

²¹² Crane 1992, s. 55; Bruster 2002, s. 45; Moss 2005, s. 149. O vzniku „iluze kánonu“ a historické roli školství v distribuci a regulaci přístupu k formám kulturního kapitálu srov. klasickou práci Guillory 1993.

²¹³ Bourdieu 1993a, s. 207.

textů, které jsou nadány vlastním kvaziautonomním sémantickým potenciálem, jenž má přímý dopad na sociální praxe. (Ani badatelská interpretace navíc neprobíhá extradiskursivně, což je sice téměř banální konstatování, ale s odvoláním na něj patrně neobstojí autorova teze, že se explanační potenciál Bourdieuho sociologie ukáže až v průběhu analýzy konkrétního historického empirického materiálu, poněvadž ten je už touto interpretací prestrukturován.) Otázkou rozhodně zůstává, zda lze diskursivní a textuální rozměr humanistické literatury v historické analýze opomenout. Kromě pouhého konstatování projevů kapitálových druhů a logických schémat jejich reprodukce či kompenzace se jeví nosnější více se soustředit na dynamiku formování pole, utváření *illusio* a subjektivních pozic v konkrétních textech, a to nejen na rovině argumentace, ale také na figurativní a narativní rovině. Jasně statické pojetí humanistického textu se ukazuje i v článku o dvojím životě Heinricha Glareana, kdy autor označuje texty za způsob, jímž humanista získával v poli nutnou legitimitu a podporu a současně osvědčoval svou filologickou kompetenci.²¹⁴ Humanistické texty nelze redukovat na dokument o pohybu kapitálu v sociálním poli, v textech se především dynamicky utvářejí významy a řečově se konstituuje realita. Pole není v tomto smyslu pouze místem utváření sociálních pozic, ale také místem, kde probíhá textová interakce utvářející realitu a to i prostřednictvím jazykových figurací.

Naprosto zřetelně se přínosnost přístupu, který by se nechával méně svazovat rigidní sociologizací a více by se orientoval na textualitu humanistických diskursů, ukazuje na problematice utváření identit. S odkazem na Bourdieuho zdůrazňuje Schirrmeister svázanost reprezentací a sociálních praktik. Identitu pak chápe jako průsečík sociálních pozic v jednotlivých polích podmiňujících jednání aktérů, který se ukazuje na sociálních praktikách a preferencích konkrétních aktérů. Podle pozic a praktik by také mělo být možné identitu „zrekonstruovat“. Ke změnám sociální identity by mělo docházet na základě získávání nových a změn starých sociálních pozic, například rozšířením pozice učenice, který se dosud prosazoval v univerzitním prostředí, o dvorskou figuraci. Právě laureace představují v této interpretaci klíčovou praxi pro rozpoznání změn identity. Toto pojetí identity je jednoznačně statické, esencialistické, částečně splývá se sociální rolí a uzavírá možnosti pro kladení dalších otázek nosných pro historickou analýzu. Schirrmeister explicitně polemizuje s analýzami odvolávajícími se na jazykový obrat,²¹⁵ v Chartierově konceptu reprezentací např. zdůrazňuje jejich primárně sociální charakter a institucionální společenské zakotvení. I reprezentace se však odehrávají pouze v jazyce, jsou prestrukturovány a figurovány, samy figurují a utvářejí význam (zkrátka „reprezentují“).

Kategorii identity však nelze sociologicky redukovat, pokud se má uchovat její nosnost pro historickou analýzu. Identita se utváří textuálně, performuje se v sociálních a komunikačních situacích, v nichž postupně sedimentují významy. Pokud tematizujeme kategorii identita při výzkumu renesančního humanismu (chápaného jako formalizovaný typ vypovídání), nedá se de facto počítat s jinou než zcela textuální povahou této kategorie. Otázkou také samozřejmě zůstává, zda při výzkumu textů humanistické provenience od kategorie identita vůbec neustoupit. Jednoznačně nejnosnější se jeví právě výzkum utváření subjektivních pozic, inteligibilního autorství, genderu a dalších performativních aktů, ať už se jedná o performativy analyzované v rámci konkrétních komunikačních a sociálních situací (vzácnější případ pro období raného novověku, ale samotné akty laureace a s nimi spojená ritualita do této skupiny rozhodně patří) nebo výpovědi utvářející realitu v textech, které lze analyticky spojit např. s genologií či specifickými figurativními prostředky.

²¹⁴ Schirrmeister 2004, s. 253.

²¹⁵ Schirrmeister 2003, s. 10n.

1.4 Formalizovaný diskursivní modus, řečové reprezentace a „slabá performativita“

V závěrečné podkapitole prvního oddílu propojíme koncept formalizovaného diskursivního modu a literárního pole s řečovými reprezentacemi a konceptem „slabé performativity“, kterou budeme na rozdíl od „silné performativity“ spojovat nikoliv s jazykovou konstitucí reality v konkrétních sociálních a komunikačních situacích, ale s řečovými jednáním v latinských humanistických textech založených na recitování materiálních a generických intertextů. Formalizovaný modus vypovídání jsme výše shrnuli jako specifický typ textové produkce, který se zakládá na intencionálním recitování poměrně omezeného korpusu subtextů (materiálních intertextů, antických, pozdějších i současných) spojených často s určitým autorským jménem v souladu s generickými pravidly, přičemž jak subtexty, tak pravidla se osvojovala v průběhu dlouhodobého procesu výuky, založeném mimo jiné na excerptování. Kromě intencionální roviny jsme upozornili i na nevědomé, internalizované či čistě textuální uplatňování určitých materiálních i generických intertextů v procesu humanistické literární produkce. Základní charakteristikou humanistického formalizovaného diskursivního modu je jeho citátový charakter. Jak jsme ukázali výše, Pierre Bourdieu spojoval tzv. „performativní magii“, tedy utváření a prosazování významů, s mocí a autoritou promlouvajícího zakotvenou v sociálních strukturách a habitu. Moc řeči ztotožnil se symbolickou mocí mluvčího, etablovanou mimo řečové podmínky v sociálním kontextu. Koncept performativity, jehož varianty představíme níže, spojuje konstituci významu a utváření reality s řečí samotnou, často bez závislosti na sociálním či institucionálním kontextu – v případě humanistické literatury se takto v textech odehrávají inscenace, produkuje se a sedimentuje význam v běhu neustálého recitování, v pohybu řeči usměrňovaném specifickými generickými pravidly. V projektu tedy navážeme na pojetí ovlivněné poststrukturalismem, které nepředpokládá referencialitu jazyka, nýbrž utváření učenecké komunity jako textového efektu v procesu řečové reprezentace.

Performativní teorie se v současných sociálních vědách pojí s divadelní teorií (výzkumem performancí), antropologií (výzkumem rituality) a lingvistikou-filosofií (výzkumem utváření skutečnosti prostřednictvím řečových aktů, výzkumem řeči jako performativního jednání), přičemž mezi filosofickou a kulturněvědnou debatou vzniká určitá asymetrie.²¹⁶ I v historiografii se „performativní obrat“ zatím odehrává především ve znamení analýzy rituálů a teatrality.²¹⁷ Silné pojetí performativity totalizující přímou řečovou situaci a vazbu na sociální instituce lze spojit především s pracemi Johna L. Austina a Johna R. Searlea.²¹⁸ Austin v 50. letech založil koncept performativity tím, že definoval perlokuční akty (performativy) jako výroky konstituující na rozdíl od konstativů skutečnost, performativy, jejich platnost, zdařilost a smysl spojil primárně s okolnostmi výpovědi – s konvenčními procedurami uznanými publikem řečových aktů, jejich správným a úplným provedením, přesně definovatelným kontextem, vědomím a úmyslem promlouvajícího. Searle se ve svých výzkumech řečových aktů v průběhu 70. let soustředil na typologii, intencionalitu a průběh perlokuce, přičemž utváření významu přímo spojil s provedením řečového aktu.²¹⁹

²¹⁶ Z recentní literatury srov. Bohle – König 2001; sborníky Fischer-Lichte Wulf 2001; Wulf – Göhlich – Zifras 2001. K teatralitě, performanci a rituálu srov. Fischer-Lichte 2003. K rituálům a performativnímu utváření společnosti srov. Wulf – Zifras 2001.

²¹⁷ Martschukat – Patzold 2003.

²¹⁸ Austin 2000; Searle 1983. O historii konceptu srov. Göhlich 2001; o přímé řečové situaci jako základní charakteristice performativního vědění srov. Wulf – Göhlich – Zifras 2001a, s. 13.

²¹⁹ Searle 1983, s. 32, 68.

Poststrukturalistická interpretace se více než na komunikační situace a konsekrující sociální instituce soustředí na samotné opakování, zpřetřhání vazeb výpovědí se starším kontextem v každé recitaci a významovou diseminaci v průběhu opakování, kterou vzhledem ke grafematické povaze znaku nelze plně determinovat (a to ani autorovou intencí) ani vztáhnout ke konkrétnímu kontextu.²²⁰ Utváření významu a skutečnosti v pohybu řeči tedy nemusí být vázáno na komunikační situaci a lze je analyzovat i v nejširší textové produkci. Derridův koncept iterability v sobě přitom uzavírá vždy několik možností, od významové diference utvořené prostřednictvím opakování k různé míře afirmace původního významu. I v případě řečového konstituování skutečnosti platí, že konkrétní argument či přímo logika argumentace nemusí korespondovat s figurativní rovinou textů. Nejproduktivnějším způsobem rozpracovala poststrukturalistická východiska spolu s důrazem na foucaultovské pojetí moci v posledních dvou desetiletích J. Butler v konceptu performativity genderu a inteligibility těla konstruované v procesu vpisování heterosexuální matrix.²²¹ Gender se v tomto pojetí performativity nejeví jako sociální role či přirozený fakt, nýbrž jako jazyková konstrukce vepsaná do těla ve shodě se sociálními sankcemi, která v aktech označování konstituuje význam i pro samotné tělo v jeho materialitě. Produktivní citující moc slov, sedimentující významy a kondenzovaná iterabilita pojmenování přitom mají jasnou politickou implikaci, protože často vedou k utvoření subjektu v podřadné pozici (*hate speech*).

Výzkum performativity v souvislosti s raně novověkou literaturou a kulturou se soustředí především na výzkum dialogu a performativity, literárního diskursu jako interaktivního řečového jednání a divadla jako generálního kulturního modelu.²²² Někteří badatelé analyzují performativní strategie v renesanční literatuře jako částečně nevědomé,²²³ někdy se řečové jednání zase spojuje s autorskou intencí, sdílenými semantickými pravidly, verbalizovanými situačními kontexty a dobovými komunikačními konvencemi a procedurami.²²⁴ Navzdory rozdílům všechny tyto přístupy, což u literárněvědných analýz ostatně nepřekvapuje, předpokládají performativitu realizovanou pouze texty a v textech, nikoliv v přímých sociálních a komunikačních situacích.

V poststrukturalistickém čtení představují každý akt a gesto řečového jednání určitou variaci, analýza textů se proto nemůže soustředit pouze popis či kontextualizaci řečových aktů, ale na jejich konstruktivní a konstitutivní funkci, která se nevyčerpává generickými pravidly závaznými pro daný jazykový systém. V případě humanistické literární produkce však „slabá performativita“²²⁵ umožňuje analyzovat především textové reprezentace a inscenace nejrůznějších pozic odehrávající se v humanistické komunikaci založené na formalizovaném diskursivním modu a jeho citátovém charakteru. Mimo jiné je tak lze sledovat textové inscenace autorské „autonomie“ a dalších pozic, sebeidentifikační strategie,

²²⁰ Derrida 1993, s. 277n a především 287, kritické čtení Austinova konceptu a jeho podmínek srov. s. 293n. Z literatury srov. Zifras 2001.

²²¹ Butler 1990; Butler 1998. Z literatury srov. Tervooren 2001.

²²² Hämpfer – Häsner – Müller – Flöcking 2001; Häsner 2004.

²²³ Maassen 2001.

²²⁴ Renesanční autobiografie z této pozice analyzuje Lehmann 1988, k intencionalitě srov. 14n. Tamtéž se řečové jednání definuje jako „eine regelgeleitete Form intentionalen Verhaltens in Übereinstimmung mit Systemen semantischer Regeln.“

²²⁵ Termín „slabá performativita“ se takto neodvolává na pojetí Krämer – Stahlhut 2001, s. 55n. Krämer a Stahlhut takto označují pojetí, podle něhož v řeči vzniká „vůbec něco“, „silná performativita“ by pak měla znamenat, že se „uskutečňuje označované“ a „radikální“, že je performování přítomno v každém symbolickém jednání a stále překračuje a redefinuje systém samotného označování. V naší interpretaci se nejedná o míru účinku, ale o to, že v případě raně novověkých textů nelze spojit textové efekty vždy se sociálními situacemi vypovídání či symbolickým jednáním a že jsou v případě formalizovaného modu vždy determinovány současně i žánry, intertexty, zděděnými literárními praxemi atd.

nejrůznější akty exkludujícího pojmenovávání atd., stejně jako řečovou konstituci subjektu a obsazování subjektivních pozic, produkci učenecké skupiny jako textového efektu, performování genderu v humanistické komunikaci, dokonce řečové konstrukce inteligibilního těla. Analýza řečového jednání a aktů textové inscenace bude prolínat celou druhou kapitolou práce, v níž se bude rozebírat struktura a fungování jednotlivých humanistických literárních polí. Nebudeme vycházet z předpokládaných konsekvencí objektivních sociálních vztahů (jako by tomu bylo v případě klasického symbolického interakcionismu), ale co nejvíce z konkrétních humanistických textů, v nichž probíhají inscenace a sedimentuje význam na základě recitování. Na řečové jednání se pak soustředí i celá třetí kapitola, konkrétně na specifické řečové akty konstituující realitu a význam, které lze jen obtížně propojit s výkladem o jednotlivých literárních polích, protože se pojí např. s inscenací konkrétního tématu v několika dekadách nebo se týkají určitého žánru:

- za prvé se bude jednat o genderování (*doing gender*) v textech o české humanistické básnířce Johaně Elisabethě Westonii a v jejích vlastních básních;
- za druhé se soustředíme na utváření autorských pozic a sebeidentifikační strategie spojené s imaginací „humanistické nemoci“, podagry, a to především v rámci specifického humanistického žánru (tzv. *laudes podagrae*), přičemž se zde v souvislosti s reprezentací nemoci analyticky uplatní i koncept inteligibility těla;
- za třetí se budeme zabývat inscenacemi autorství a obsazováním subjektivních pozic v humanistických autobiografiích a v této souvislosti zmíním i rozdíl mezi pojetím konstituce subjektu prostřednictvím etiky sebe v latinském formalizovaném modu vypovídání (kde se nikdy nevytvořil ucelenější korpus technik sebe a téměř všechny etické spisy se soustředily na sbírání citátů jakožto materiálních intertextů) a v českojazyčné literatuře ze stejného období, která nepodléhala stejným pravidlům textualizace a v níž nalezneme překvapivě propracovaný soubor textů o stylistice existence (konkrétně v produkci veleslavínské tiskárny).

2 LITERÁRNÍ POLE A UTVÁŘENÍ HUMANISTICKÝCH UČENECKÝCH KOMUNIT V ČESKÝCH ZEMÍCH

V následující rozsáhlé kapitole se soustředíme na fungování literárních polí renesančního humanismu v českých zemích, na strategie získávání mecenátu a na to, jak se v literární produkci reprezentovala a textově utvářela učenecká komunita; konkrétně budeme analyzovat texty vzniklé v rámci tzv. okruhu Hodějovského korespondentů, v literárním poli pražské univerzity, které se svým „totálním charakterem“ determinujícím komunikační struktury na rozsáhlém území odlišuje od univerzitních polí jiných evropských regionů, a dále v několika literárních polích, jež se zformovala v době nejintenzivnější aktivity v univerzitním poli a musela se s ním vyrovnávat (např. okruh dvorských básníků či formy tzv. „klášterního humanismu“). Těžištěm analýzy se stane právě literární produkce spojená s fungováním univerzity jako instituce a s její vazbou na tzv. městské okruhy. Tento fokus je také odpovědí na případnou výtku, proč zkoumat humanistickou komunikaci na tak omezeném území, jakým jsou české země, když zvládnutí formalizovaného modu vypovídání představovalo po polovině 16. století univerzální intelektuální kompetenci umožňující navazování nadregionální kontaktů, spolupráci a utváření mnoha center sdílejících analogické diskursivní nástroje (nikoliv ovšem hodnoty či zájmy, jak předpokládají někteří badatelé pokoušející se nalézt kompromis mezi interpretací humanismu jako ideového proudu, sociálního fenoménu a typu textové produkce).²²⁶

V našem případě ovšem nepůjde o výzkum „národního humanismu“, ve smyslu, jak se toto badatelské paradigma zformovalo v Německu od konce 19. století (tedy se silnou metanarativní rovinou hledání kořenů tehdejšího společenského uspořádání) a které kritizuje ze současných badatelů např. J. Helmrath.²²⁷ Již J. Ijsewijn konstatoval „značné rozdíly“ mezi novolatinou literární produkcí v evropských regionech, aniž by se dále ptal po jejích příčinách;²²⁸ tyto rozdíly je možné spojit právě s odlišnostmi ve formalizovaném diskursivním modu, jenž někde operoval mírně rozdílným citátovým a excerptovým korpusem, jinými autoritami atd. Regionální vymezení v našem projektu tak neodkazuje na současné státní útvary ani na diskurs moderního národa, nýbrž na specifický typ formalizovaného modu vypovídání založeného na melachthonském ciceronismu, který se rozšířil díky fungování literárního pole pražské univerzity na přesně vymezeném území kryjícím se s větší částí dnešní Čech a částí Moravy, byl poměrně uzavřený a pouze částečně kompatibilní s jinými dobovými literárními poli. Proto také kapitolu začneme polemikou se staršími interpretacemi renesančního humanismu v české a zahraniční historiografii, charakteristikou a rozbořením etablování tohoto specifického formalizovaného modu a několika odstavci věnovanými roli příležitostné poezie. Teprve poté bude možné analyzovat fungování jednotlivých literárních polí na tomto území (v nichž se prosadil melachthonský formalizovaný modus, rozvíjel se jako ortodoxní styl, posléze se stal předmětem začínající kritiky a nečekaně skončil i s celou komunikační strukturou po zrušení instituce, na níž byl navázán) a řečové reprezentace v jejich literární produkci, které byly ostatně také prestrukturovány formalizovaným typem vypovídání.

²²⁶ K latinskému humanismu jako univerzální kompetenci srov. Ijsewijn 1990, s. 27, s. 42; Helmrath 2002, s. 27. O „českém humanismu v evropském kontextu“ Hejnic 1998.

²²⁷ Kritika výzkumu „národních humanismů“ Helmrath 2002, s. 27.

²²⁸ Ijsewijn 1990, s. 44.

2.1 „Český humanismus“ a paradigmata komunikace a literárního pole

Z hlediska analýzy literárních polí, komunikačních struktur a řečových reprezentací v rámci humanistické komunikace není zapotřebí široce reflektovat starší debaty o povaze humanismu spojeného s působením dvora Karla IV., které mělo být ryze individuální záležitostí, ve starších interpretacích navíc spojenou s určitou civilizační misí a obecnými principy křesťanského humanismu (E. Winter).²²⁹ K fenoménu „poděbradského humanismu“ publikoval několik prací F. Šmahel,²³⁰ podle nichž také nelze usuzovat na vznik pravidelnějších komunikačních struktur, ale spíše na změny v podmínkách recepce a reprodukce formalizovaného modu vypovídání, např. v souvislosti s univerzitními přednáškami M. Řehoře Pražského, prvními otřesy dialekticko-analytické rétoriky od konce 70. let, navazováním epistolografických kontaktů se zahraničními vzdělanci či s působením v císařské kanceláři mezi odchovanci italských univerzit atd. (výtky jalové elokvence a obsahové nepůvodnosti nejsou z hlediska paradigmatu literárního pole relevantní).

Reflexe formalizovaného modu vypovídání jako předpokladu komunikace nám umožňuje vymezit se vůči konceptu tzv. národního humanismu, který v československém bádání vyprofiloval na sklonku 80. let 20. století Milan Kopecký a který je nereflektovaně recipován i ve zcela recentní literatuře (z dichotomie „národní“ a „latinské“ větve humanismu vychází např. Alena Wildová).²³¹ Jakkoliv nelze popřít badatelský význam analýz české vernakulární literatury raného novověku, která se patrně etablovala v komplikovanějším intertextovém vztahu k latinskému formalizovanému modu vypovídání než v jiných jazykových oblastech²³², je koncept tzv. národního humanismu vysoce problematický, protože vychází z nereflektovaného národoveckého metanarativu. Samotný pojem „národní humanismus“ se v české historiografii užívá nereflektovaně, sám Kopecký netematizoval německý základ tohoto pojmu, ostatně i nejnovější německá historiografie považuje „německou ideu národa“ (*deutsche Nationalgedanke*) často stále za střed celého německého humanismu (*Kern des deutschen Humanismus*).²³³

Kopeckého koncept tzv. národního humanismu a s ním spojená periodizace postuluje přímou souvislost literárního vývoje s politickými událostmi, které ohraničují jednotlivé periodizační fáze a představují mezníky celého narativu. Další kategorií zakládající tento příběh je jedinečnost českého humanismu – od zvláštního postavení českých zemí v době Karlových protohumanistických styků s cizinou, přes ojedinělý poměr humanismu k české reformaci daný husitstvím, po angažovanost českých literárně činných tiskařů ve vzdělávání nejširších vrstev (jedinečnost českého humanismu je tedy dána pojetím humanismu jako stylu jednání a myšlení, který usiluje o „rozvoj lidských schopností“ a o „prosazení společenské spravedlnosti“). Humanismus měl podle Kopeckého proniknout do Čech za vlády Karla IV. a ovlivnit laicizační tendence literatury poděbradské doby. Ve Všehrdově díle poprvé dochází k realizaci konceptu „národního humanismu“ směřovaného na širší vrstvy; jeho kulturním hegemonem se stává utrakvistické měšťanstvo, které se soustředí na aktuální společenské problémy a klade důraz na axiologickou rovinu literární produkce. Latinský humanismus zastoupený Hasištejnským je naproti tomu od počátku spjat s aristokracií a snahou o

²²⁹ Z novějších sporů o povahu karlovského protohumanismu a o (ne)udržitelnost klasické „protohumanistické teze“ E. Wintera srov. především Seibt 1988.

²³⁰ Šmahel 1963; Šmahel 1996.

²³¹ Wildová 1999, s. 298.

²³² K intertextovému formování vernakulárních literatur srov. Maass 2005, s. 13. O vývojových fázích vztahu humanistické latiny v českých zemích k vernakulárním jazykům srov. Martínek 1988. Ke kritice novolatinské a novořecké literatury a obraně „autentického“ a „živého“ jazyka ve francouzské vernakulární literatuře, v níž však nakonec intertextualita funguje stejně relevantně jako v latině srov. Cave 1979, s. 68n.

²³³ Muhlack 2002, s. 148. Základní literaturu k německým humanistickým diskursům národa od Paula Joachimsena ke Gernotu M. Müllerovi srov. v Hirschi 2006, s. 362.

prosazení katolictví. Od 30. let se obě větve vyvíjejí samostatně, jejich ideová rozdílnost má být determinována rozdílnými náboženskými, stavovskými a politickými východisky jejich nositelů. Z hlediska dalšího vývoje nemá latinská větev takřka význam, protože dává přednost formálním principům před „duchem humanismu“, tedy před ideovým obsahem („... byl významější než latinský už svou jazykovou dostupností, ale především těsnějším sepětím s aktuálními společenskými problémy“).²³⁴ Po nástupu Ferdinanda I. na český trůn dochází v české humanistické tvorbě k postupné funkční synkrezí naukivosti a uměleckosti, projevující se v první řadě ve tvorbě Jednoty bratrské a dalších dobových právních, historických a hospodářských spisech. Paralelně probíhá luteránská „reformační literární linie“, reformační tematika i její sociální rozměr se do českého humanismu postupně zcela integrují. Po porážce stavovského povstání v roce 1547 přechází humanismus do fáze zobecnění spojené s působením prvních velkých humanistických tiskařů. Hegemonem kulturního dění tedy zůstává i nadále nekatolické měšťanstvo. Od sedmdesátých let dochází k popularizaci humanistických znalostí (převážně praktických) prostřednictvím Daniela Adama z Veleslavína a jeho družiny. Druhým ohniskem popularizovaného humanismu je bratrská tiskárna v Ivančicích a Kralicích a skupina autorů popularizujících reformační vědomosti. I této fázi národního humanismu dominuje orientace na širší vrstvy a mravoučný rozměr, ve Veleslavínově případě navíc practicismus a laicizační tendence. Po Veleslavínově smrti upadá národní humanismus do krize, výrazněji v manýristickém „období zlomu“ vyniknou pouze cestopisy a několik dílčích spisů, krizi dovrší bělohorská porážka. Některé motivy, ideje a témata českého literárního humanismu přetrvávají a v jisté obměně sehrají roli především v době národního obrození, což zakládá základní metanarativní linii tohoto příběhu.

Z konceptuálněji orientovaných reflexí „českého humanismu“ se zmiňme ještě o pracích E. Petru. Petru ve svých interpretacích také zdůrazňoval praxeologickou a axiologickou rovinu vernakulární humanistické literatury, místo narativu o dvou větvích humanistické literatury se ovšem soustředil na výzkum žánrů zprostředkujících tzv. „informační explozi“ a na koncept literárních center a jejich nesouměřitelného vývoje.²³⁵ Z našeho hlediska se koncept literárních center jeví o něco nosnější než koncept národního humanismu, minimálně v tom smyslu, že odmítá zkoumat „celou literaturu“ – v jednotlivých centrech se mohl kultivovat jiný modus formalizovaného vypovídání a mohly se zde rozvíjet jiné praktiky jeho transmise, strategie pohybu v tomto literárním poli atd.; k řečovým reprezentacím a performování a jejich dopadům na sociální praxe vzdělanecké komunity se koncept regionálních center může vztahovat maximálně v tom smyslu, že může pomoci, stanovit např. s odvoláním na kompatibilitu formalizovaných modů, rozsah a hranice textových korpusů, v nichž lze tyto textové efekty analyzovat.

Zcela zásadní roli sehrál v československém bádání empiricky a biograficky orientovaný výzkum skupiny badatelů a badatelek, kteří se etablovali od 50. let 20. století (J. Martínek, D. Martínková, J. Hejnic) a kteří se velmi úzce profilovali na téma humanistické literatury patrně i z důvodů určité ideologické neaktuálnosti a odtažitosti této problematiky. Na počátku 90. let tuto specializaci legitimizoval F. Šmahel slovy: „Vzhledem k náročnosti průpravy zůstalo studium humanismu i v tíživých padesátých letech enklávou skutečně vědecké práce“.²³⁶ Pouze díky soustředěné empirické práci v této „enklávě“ po dobu několika desetiletí vznikl pro latinský humanismus v českých zemích jinde zcela nevídaný projekt – *Rukověť humanistického básnictví*, tedy pětisvazková příručka podchycující latinské humanistické texty bohemikálního původu nebo vztahující se k českým zemím, bez níž by se

²³⁴ Kopecký 1988, s. 49.

²³⁵ Petru 1996c; Petru 1996b, s. 221 (o centrech); Petru 1996a (nerovnoměrnost vývoje center); Petru 1996 (s. 192 změny axiologického systému, s. 194 o informační explozi).

²³⁶ Šmahel 1992, s. 8.

další analýza humanistických textů stala takřka nemožnou, protože by bylo krajně obtížné dohledat empirický materiál. Konkrétní texty interpretovali členové této badatelské skupiny pouze příležitostně, bez reflexe dobových západoevropských metodologických trendů; za syntetičtější interpretaci lze považovat právě konsensuální periodizaci latinského humanismu, na níž postupně celá skupina přistoupila a která implicitně zohledňuje formování komunikačních struktur, formy předávání formalizovaného modu vypovídání, dokonce i proměny forem mecenátu. Má tudíž pro naši konceptualizaci značnou relevanci, pokud ho ovšem podrobíme určité reflexi, především z hlediska reziduí národovecky orientovaných historických interpretací.

Latinský humanismus na českém území dělila tato badatelská skupina do tří fází, které se pokusíme dále specifikovat pro potřeby naší analýzy. Periodizace při tom ovlivnila práce zahraničních badatelů (např. H.-B. Harder) a syntetická pojednání o evropském humanismu, která obsahovala i stručný přehled o novolatinské literatuře v českých zemích a jsou jednou z mála přehledových prací přístupných mezinárodní badatelské obci (klasicky v *Companion J. Ijsewijn*, kde se tematizuje formování Hasištejnského generace pod italským vlivem, masová poezie městských okruhů a kulturní zlom po bitvě na Bílé hoře).²³⁷ Analogické chronologie se ostatně přidržuje i radikálně odlišná recentní interpretace z pera P. Wolfa, který humanistické vzdělávací a literární koncepty a sociální strategie chápe jako součást arsenálu katolické konfesionalizace, v jejímž průběhu mělo dojít ke změnám funkcí humanistických postupů a „obsahů“. V humanismu na českém území tedy sleduje jednotlivé fáze humanismu u katolických autorů, které se ovšem poměrně shodují s výše zmíněnou periodizací pouze s tím rozdílem, že se jednotlivé fáze jinak hodnotí. Oceňuje „první generaci“ katolických humanistů jako Hasištejnský či Hilarius, model vzdělanosti praktikovaný na pražské univerzitě a v městských okruzích pak považuje za regres, zdroj zpoždění recepce humanistické stylistiky a elokvence, přičemž izolace univerzity měla být determinována její konfesijní odlišností. Izolaci nemělo prolomit ani prosazení melanchthonského vzdělávacího modelu, všechny humanistické ideály a koncepty se měly prosazovat se zpožděním, s čestnou výjimkou šlechtických humanistů a jejich evropských kontaktů (např. kontakty arcibiskupa Brusa s Erasmem). Rozdíl měl podle Wolfa humanismus v českých zemích dohnat až s prosazením jezuitského školství, především po spojení univerzity s jezuitskou akademií na podzim roku 1622, kdy systém městských okruhů a partikulárních škol nahradil systém jezuitských gymnázií.²³⁸ I v této interpretaci je zřejmé analogické dělení na generace, ovšem s odlišným hodnocením. Naše analýza se bude týkat právě fáze údajného úpadku, tedy univerzitního literárního pole charakterizovaného modelem vypovídání založeném v melanchthonském vzdělávacím modelu, které se vyznačuje specifickými komunikačními praxemi. Hodnotící kategorie typu regres, rozkvět či čistota humanismu považují irelevantní z hlediska analýzy komunikačních praxí a textového korpusu, který vznikl v jejich rámci.

Vraťme se ovšem k zaužívané periodizaci,²³⁹ kterou prosadili čeští badatelé spojení s projektem *Enchiridionu*. První fází měla být tzv. „generace Hasištejnského“, tedy „nejčistší“ humanistická tvorba z pera elitní skupiny humanistů období vlády Jagellonců ovlivněných italskými vlivy. I zde se skupina nositelů sociálně vymezovala jako „katoličtí aristokraté“, latinský humanismus se ještě nerozšířil do městského prostředí. J. Martínek se také pokusil kvantitativně spočítat latinskou humanistickou produkci v jednotlivých obdobích a konstatuje prudký pokles počtu spisů v letech 1517–1540.²⁴⁰ Z hlediska naší analýzy není tato fáze zásadní, protože se v ní ještě nezformovalo pravidelně fungující literární pole, a budeme ji

²³⁷ Ijsewijn 1990, s. 228n; do druhé třetiny 16. století i Harder 1988.

²³⁸ Wolf 2006, s. 265n, o jezuitách s. 286n.

²³⁹ Martínek 1962; Martínek 1963, s. 27 (srovnání pozdního humanismu na Moravě s českými zeměmi; Martínek 1968, s. 368; Martínek 1973b; Martínek 1987; přejímá např. Martínková 1975 (úvod k edici).

²⁴⁰ Hejnic – Martínek 1965, s. 95.

tematizovat „pouze“ jako součást sebeidentifikace okruhu Hodějovského korespondentů, který se díky edičním podnikům specificky vztahoval k Hasištejnskému a jeho současníkům.

V polovině 16. století měla přijít druhá vlna rozkvětu latinské humanistické literatury, tentokrát již bez italského vlivu, ale determinovaná říšským protestantským humanismem. Změnil se i „sociální nositel“ literatury, jímž se měli stát měšťané, kteří měli svým dílům vtělit určitou protihabsburskou orientaci (tento argument ovšem neobstojí při analýze literárního pole a strategií pronikání do dvorské figurace).²⁴¹ Zakladateli tohoto modelu byli členové Hodějovského okruhu, u nichž se také měla poprvé projevit výrazná determinace procesu psaní heterogenitou literárního pole, tedy závislost obsahu i formy na přáních mecenáše. Starší badatelé Hodějovského sice kritizovali pro malé pochopení „poslání a potřeb literatury“,²⁴² ale díky literární produkci okruhu jeho korespondentů se etabloval formalizovaný modus vypovídání založený na melanchthonském ciceronismu včetně typů příležitostné poezie, který byl později rozvíjen v literárním poli pražské univerzity. Také se dochoval nejucelenější soubor textů, podle nějž lze nejenom usuzovat na fungování literárního pole, ale v němž lze analyzovat i reprezentace učenecké skupiny, strategie získávání mecenátu a sebezprezentace básníků.

Ve třetí fázi latinského humanismu se pak měly podle Martínka po změně kurikula na univerzitě od 50. let 16. století etablovat v městských okruzích podobné humanistické skupiny, jen v méně organizované formě. V nich se pěstovaly především malé žánry příležitostné poezie, postupně se umenšovala role mecenášů, poněvadž hlavním iniciátorem, zprostředkovatelem a regulujícím hegemonem celé latinské literární produkce se stala univerzita (organizovala i vydávání tiskem, prosazovala specifický typ žánrů, vydávání sborníků, které byly současně cvičným literárním prostorem pro studenty apod.). Univerzita jako instituce tedy do značné míry nahradila roli starších mecenášů. Příležitostná poezie se jinak vázala kromě univerzitních událostí na společenské události v konkrétních městských okruzích a především na počátku 17. století došlo k jejímu kvantitativnímu nárůstu, který měl podle J. Martínka nepřetržitě trvat s výjimkou let 1565–1570.²⁴³ Kromě univerzity se staly hlavním nositelem mecenátu městské rady, jež s univerzitou spolupracovaly, a částečně také regionální aristokratičtí mecenáši navázání často také na chod pražské akademie. V určitém kontrastu k tomuto velmi specifickému modelu literární hegemonie se vyvíjela latinská humanistická literatura v regionech ležících mimo dopad univerzitního pole, např. v druhé polovině století na Moravě a ve Slezsku, kde nevznikly propojené městské okruhy a měla se tak proměnit i žánrová a obsahová rovina příležitostné poezie.²⁴⁴ Literární a komunikační hegemonie pražské univerzity je z hlediska naší analýzy skutečně zásadní – proto, že ji lze interpretovat jako poměrně uzavřené literární pole se specifickými řečovými reprezentacemi, vůči němuž se vymezovaly ostatní učenecké skupiny. S rozpadem tohoto „komunikačního paradigmatu“ souvisí také chronologické vymezení naší práce, poněvadž se s nepatrnými výjimkami celá literární produkce iniciovaná a organizovaná univerzitou rozpadla po zrušení této instituce v roce 1622 (jakkoliv se v závěrečné podkapitole pokusím sledovat i dozvuky starších literárních praxí u exulantů).

²⁴¹ Martínková 1965, s. 53.

²⁴² Martínek 1987, s. 27.

²⁴³ Hejnic – Martínek 1965, s. 95.

²⁴⁴ Martínek 1963, s. 27.

2.2 Formalizovaný diskursivní modus a jeho institucionální zakotvení

Specifika formalizovaného modu vypovídání v českých zemích představíme na třech rovinách. Nejprve stručně shrneme na základě sekundární literatury proměny formalizovaného modu vypovídání (především proměny základních subtextů a autorit) v záalpském humanismu 16. a 17. století, který pak vztáhneme k institucionálnímu modelu předávání formalizovaného diskursivního modu v českých zemích, jenž charakterizuje mimo jiné primát ciceronismu, takřka absence pozdněhumanistických debat o stylu či absence metalingvistických diskursů. Ve třetím kroku pak upozorníme na poměrně omezený korpus pramenů ukazujících na postupy osvojování a praktikování formalizovaného modu vypovídání v českých zemích.

(i.) Již v první kapitole jsme nastínili vývoj formalizovaného modu vypovídání v latinském záalpském humanismu, jak jej popisuje starší historiografie. Většina badatelů se shoduje na základních fázích přesunu akcentů uvnitř humanistického latinského kánonu, a to a rovině používaných subtextů i autorských jmen²⁴⁵ – v záalpském prostoru se v první polovině 16. století měl utvořit gramatický a rétorický systém psaní v latinském jazyce založený primárně na Ciceronových textech, na nichž se od počátku učebního procesu vyučovalo formalizované vypovídání. Tento primát ciceronismu byl ovšem reflektován a kritizován, mainstreamově podle H.-J. Langeho po roce 1550;²⁴⁶ v řadě teoretických často poetologických spisů a metalingvistických diskursů (za jejichž vzor se označuje Erasmův dialog *Ciceronianus*) se zdůrazňovala hodnota *aemulatio*, tedy rozvíjení individuálního stylu na základě platných subtextů a autorit (imitace zůstávala v tomto smyslu vždy podmínkou kultivace individuálního stylu). Po polovině století se také na teoretické rovině vedle kritiky ciceronismu prosadila teze o rétorické přiměřenosti (kategorii *aptum*). Zásadní inovativní impulsy pak měla přinést pozdněhumanistická fáze latinské literární produkce (nastávající v říši podle W. Kühlmanna po roce 1580),²⁴⁷ kdy se naplno rozběhly debaty o stylu, v nichž sílil nárok na originalitu vyjádření, až narazil na limity imitačního paradigmatu. Problematizovali se klasičtí autoři ciceronismu či způsob institucionálního osvojování formalizovaného modu a především se do formalizovaného vypovídání prosadila řada nových subtextů a autorit – ať už se jedná o expresivní sebemeditativní anakreontský styl, spor mezi anticiceronským puritánským aticismem a rozkošatělým asianismem, o stylisticky úsporný a sebedisciplinovaný lipsianismus odmítající rétorické extrémy či věcný lakonismus, který se takřka vymanil z imitačního paradigmatu a popřel vazby na antické autority. Tyto debaty o stylu s sebou měly přinést i zařazení postklasických autorských jmen (z období stříbrné latinity) a s nimi spojených textů do literárního kánonu, tedy autorských jmen jako Seneka, Tacitus, Ovidius, Lucanus, Statius, Claudianus a posléze i některých církevních otců.

Není nutné přistoupit na narativ o emancipaci latinské literatury z imitačního paradigmatu a zrodu požadavku tvůrčí svobody, přesto je právě ciceronismus a jeho proměny v melanchthonském systému vzdělávání základním bodem pro interpretaci formalizovaného modu vypovídání v českých zemích. Základním východiskem celé naší práce je předpoklad, že formování literárních polí v českých zemích, jejich fungování a řečové reprezentace v jejich rámci (včetně performování genderu, subjektu atd.) zásadně determinovalo po řadu desetiletí poměrně statické zakotvení formalizovaného modu založeného na drobně

²⁴⁵ O stylu a metalingvistických diskurzech srov. Meter 1984; Schunck 2003; Buck 1952 (od petrarkovské kritiky, s. 61–62 o vítězství ciceronismu); Rötzer 1979, s. 77 (spor ciceronianismus, kategorie *aptum*).

²⁴⁶ Lange 1974, s. 120.

²⁴⁷ Především Kühlmann 1982; Lange 1974; Kühlmann 1980, Kühlmann 1987 (anakreontika jako příklad stylistické diskuse).

modifikovaném melanchthonském modelu, který se před rozpadem literárního pole pražské univerzity de facto neměnil. Tato státnost pak ovlivnila řadu fenoménů včetně stylistického konsensu v rámci dobových komunikačních struktur (umožnila ovšem, jak uvidíme, i strategie prosazení se v literárním poli spočívající ve snaze o redefinici tohoto konsensu a „manipulaci“ s kánonem), dále včetně značné homogenity komunikačních struktur, velkého množství sdílených rétorických nástrojů, subtextů a autorit založených mimo jiné na institucionálně tradovaném statickém korpusu učebních textů atd. Stručně se proto zmiňme o specifických melanchthonského vzdělávacího systému, který ovlivňoval již od poloviny 16. století procesy osvojování a podobu formalizovaného modu vypovídání v českých zemích.

Melanchthonský proces vštěpování formalizovaného modu a stejně jako výsledné podoby tohoto modu byly determinovány přísně metodicky organizovaným vzdělávacím systémem.²⁴⁸ Celý systém spočíval především na osvojení tzv. *genus atticum dicendi*, který se ve všech typech psaní zakládal na subtextech zlaté latinity. Za závazný pro výuku se tedy považoval dochovaný textový korpus latiny z 1. století před Kristem definovaný konkrétně především autorskými jmény Cicero, Terentius, Plautus, Caesar, Livius a Quintilianus. Texty těchto klasiků tvořily základní textový korpus pro osvojení latinské gramatiky, slovní zásoby a syntaxe a excerptování prozaických citátů, obrátů a figurativních prostředků. Melanchthonský typ formalizovaného vypovídání byl v tomto smyslu považován za univerzální, tedy vhodný pro všechny typy prozaické textové produkce. Na jeho základě mělo být možné vyvarovat se stylistického afektu, v básnické imitaci pak šlo o to vyhnout se asianistickým tendencím rétorizujícího básnictví, tedy autorů lišících se od připuštěných klasiků: Vergilia a Horatia. Podle postupu v osvojování klasických autorů se pak dělily jednotlivé třídy (*Klassen*), k excerptování stylisticky nevhodných autorů smělo dojít jen v rámci soukromého studia.

Kultivace latiny neměla být v melanchthonském modelu samoučelná, jako normativní cíl výuky se deklarovala *pietas litterata*, z textů tedy neměly být čerpány pouze stylistické vzory, ale i vzory morální – *pietas* z Bible a *humanitas* a *civitas* z antických klasiků. Z hlediska fungování literárních polí a formování komunikačních struktur není ovšem tento deklarovaný normativní cíl ani míra jeho naplnění rozhodující. Zásadní je, že vypovídání integrující poměrně omezený počet subtextů a současně flexibilní k aktuálnímu použití zakládalo srozumitelnost latiny pro rozsáhlou učenickou obec v záalpských oblastech. V říšských i přilehlých oblastech se celý výukový systém prosadil již v polovině 16. století a přetrval díky absenci jiných obdobně široce zakotvitelných pedagogických modelů i v době, kdy probíhaly pozdněhumanistické spory o styl (melanchthonský model se vehementněji kritizoval od 70. let). V melanchthonském pedagogickém modelu se sdílely i didaktické techniky práce s texty zlaté latinity, které spočívaly v diktování, čtení, excerptování a systematizaci excerpt do citátových deníků, rozdělených na kolonky pro snazší využití v procesu textové produkce, memorování, ústní nebo písemné napodobování (*exercitatio styli*) a hlasitým deklamováním (*declamatio*). Čtení se učilo v melanchthonském modelu škol na textech jako otčenáš, na příslovích, bajkách, hlubší pravidla gramatiky a slovní zásoba se pak upevňovaly na žalmech, textu Písma, Ciceronovi, Vergiliovi a Ovidiovi. Na nejnižších stupních se jednalo o čtení a psaní, osvojení pravidel gramatiky a metriky, v dalších pak o osvojení rétoriky a dialektiky. Nižší školy nebylo de facto možné oddělit o procesu výuky na artistických fakultách, kde vznikl tzv. *stylus Wittenbergensis* (Wittenberg byl chápán jako modelová evangelická univerzita, kde se artistické kurikulum soustředovalo na gramatiku, rétoriku, poezii, morální filosofii a historii – zde předstoupně studia teologie). Tento model se pak prosadil v Sasku, ve středním Německu a rozšířil se i na městské školy. Současně byl celý melanchthonský vzdělávací systém a osvojení formalizovaného modu vypovídání založeno na

²⁴⁸ O melanchthonském vyučovacím modelu srov. Kühlmann 1982, s. 190; Lange 1974, s. 65n; Leonhardt 1998; Fuhrmann 2001, s. 48n; Moss 2003, s. 150n; Roest 2003, s. 144n; Rudersdorf – Töpfer 2006.

sadě Melanchthonových učebnic, edic a komentářů, z nichž největší popularity a rozšíření doznala gramatika vydaná poprvé v roce 1525.

(ii.) Starší české a československé bádání věnovalo pozornost spíše recepci jednotlivých klasických autorů v humanistické literatuře v českých zemích, než aby se soustředilo na fungování celého formalizovaného modu vypovídání – i tyto empirické studie však jasně poukazují na silnou recepci Horatia a Vergilia (patrně v souvislosti s melanchthonským učebním modelem) a jen velmi postupné pronikání jiných autorit (např. Lucretia u skupiny vymezující se stylisticky proti univerzitní praxi).²⁴⁹ Současně starší literatura poukazuje na změny oproti antickým subtextům (metrika, později i spojování s rýmy, akrostichy, carmina figurata apod.) a na zprostředkovanou znalost antické literatury, často i na základě excerptových sbírek a většinou bez hlubší reflexe rétorické teorie.²⁵⁰

Pro interpretaci specifík latinského formalizovaného modu vypovídání v českých zemích a jeho determinace univerzitním edukačním monopolem je ovšem nutné zamyslet se nad imitačním paradigmatem poněkud komplexněji, tedy nesledovat pouze recepci konkrétních klasických autorů. Zásadnější se jeví primát melanchthonského ciceronianismu a jeho transmise v rámci univerzitního literárního pole, která sice ovlivnila neobvyklou homogenitu tohoto pole, ale patrně neumožnila vzniknout širší debatě o individuálním stylu ani metalingvistickým diskursům, a to ani v pozdněhumanistické fázi. Určité lpění na melanchthonském ciceronianismu lze každopádně tematizovat na učebních technikách, předepsaných korpusech subtextů a autorit, jak je definovaly studijní řády prosazované univerzitou, současně je však lze sledovat i v produkci základních příruček pro snazší osvojení formalizovaného modu vypovídání, jeho pravidel a subtextů (školních „edic“, kompendií, slovníků, gramatik či metrických příruček obsahujících excerpta apod.), na jejichž vydávání se v českém prostředí omezuje metalingvistická reflexe.

Základem osvojování formalizovaného modu byla v českých zemích výuka založená na postupném zpracování předem daného korpusu „spolehlivých“ textů a autorit.²⁵¹ Tyto texty se používaly od prvního slabikování a cvičení gramatiky přes etymologické a rétorické výklady až jako zdroj citátů, obrátů a figur pro žákovskou imitaci – sloužily tedy jako rezervoár excerpt k mluvnickým cvičením, vedení citátových deníků, memorování, retroverzím a následné recyklaci ve vlastním psaní. Excerpta se dokonce umísťovala do učebního prostoru, citáty jsou doloženy v učebnách ve formě nápisů na stěnách.²⁵² Základ tohoto subtextového korpusu při tom zcela v souladu s melanchthonovským ciceronismem představovaly texty spojené s autorskými jmény tzv. zlaté latinity, tedy především římské literatury 1. století před Kristem doplněné o Bibli, několik církevních otců a současníků (např. parafráze žalmů od Buchanana nebo přímo Melanchthonovy spisy); takřka celý učební proces byl založen na zpracovávání nejprve vybraných a posléze stále celistvějších Ciceronových, Terentiových a Vergiliových textů, které se příležitostně doplňovaly. Jako měřítko „vhodnosti“ subtextů a autorit se od poloviny 16. století zformovaly univerzitní předpisy, které navázaly na melanchthonský modus.

S institucionálními základy transmise formalizovaného modu byla spjata i de facto jediná forma humanistické „ediční práce“ v českých zemích – totiž ve starším i recentním bádání zcela opomíjené psaní a vydávání gramatických, slovníkových a excerptových kompendií určených k výuce. Jak jsme naznačili již v první kapitole, právě vydávání spisů,

²⁴⁹ Přejímání „antických prvků“ ve smyslu zápletek, příběhů a mytologických postav ve vernakulární literatuře se věnovala Tichá 1974. K recepci Horatia srov. Hrdina 1936; k recepci Vergilia (především Aeneidy) a centonům srov. Hrdina 1930; k recepci Lucretia především po obsahové stránce srov. Hejnic 1967.

²⁵⁰ Hrdina 1936, s. 37n; Martínek 1968, s. 370; Martínková 1968, s. 379.

²⁵¹ O postupech výuky stále nejpodrobněji: Winter 1900; Winter 1901; Truhlář 1900.

²⁵² Winter 1901, s. 126.

jež formují latinskou humanistickou diskursivitu (zavádějí nová autorská jména, redefinují subtexty apod.), mohlo být v literárních polích považováno za velmi prestižní, obzvláště pokud se editorovo nebo komentátorovo jméno stalo „známým“ díky těmto redefinicím formalizovaného modu, podmiňujícím samotnou učeneckou komunikaci. I v českých zemích nalezneme *culture heroes*, nikoliv však inovativní komentátory, ale spíše „konzervátory“ melanchthonského vyučovacího modelu a jeho autorit. Jen málo z těchto kompendií je opatřeno sofistickovanějšími dedikacemi či jinými paratexty, přesto se jedná vlastně o jedinou humanistickou metalingvistickou reflexi vzniklou v českých zemích.

Alespoň stručně se proto zmiňme o zformování základního citátového modu v učebních příručkách a kompendiích²⁵³ od 50. let 16. století a o přetrvávání tohoto modu i základních učebních textů, které byly vícekrát vydávány, až do počátku 17. století. Okolo poloviny století došlo v souvislosti s pedagogickými aktivitami členů Hodějovského skupiny k vydání několika jednoduchých slovníků. Kromě nich se ovšem S. Aerichalcus, P. Aquilinas, M. Collinus a T. Mitis zasloužili o sestavení citátových kompendií, jež se pak používaly při institucionální transmissi formalizovaného modu ve školách spravovaných pražskou univerzitou minimálně do konce století. V průběhu 50. let tak byly vydány následující formativní citátové korpusy, které jsou takřka ve všech případech překlady z říšských učebních příruček užívaných v rámci melanchthonovského ciceronského výukového modelu²⁵⁴ a současně posilovaly prestiž svých autorů:

- Collinova základní gramatická příručka *Elementarius libellus in lingua Latina et boiémica pro nevellis scholasticis* (Praha 1537), v níž se již vykládají slabiky s ohledem na prosodii a požaduje se memorování;
- Collinovo přepracování citátové edice *Epistolarum M. T. Ciceronis libri tres a Ioanne Sturmio collecti cum castigationibus G. Fabricii*, jehož první vydání z roku 1546 se nedochovalo, ale později bylo vydáno hned několikrát i v úpravě T. Mitise (1575, 1577, 1580) podle Collinových akademických čtení a patrně nejvýrazněji zakotvilo ciceronismus v latinském formalizovaném modu vypovídání v českých zemích (používalo se již v prvních gramatických třídách);
- konverzační příručka *Puerilium colloquiorum formulae latina, bohemica et germanica lingua brevissime conscriptae* (Collinus v Praze 1550);
- 1550 *Regulae communes civilis vitae honestae instituendae ex comoediis Terentii*, tedy 129 vět, které vybral Pavel Aquilinas, vysvětlil je distichy a opatřil je formálním návodem, jak vytvářet disticha na dané téma;
- *Argumenta in duas comedias Terentii scripta* (vydal Aerichalcus v Praze 1550) obsahující scény z komedií Andrie a Enochus, pasáž z Vergilia upravenou pro školní potřebu *Oratio Aenae ad Didonem, quae extat libro IV. Aeneidos Vergilii, reddita paraphrastice* a ojedinelý metalingvistický výklad v předmluvě *De utilitate lectionis scriptorum Terentii*;
- podobný citátový soubor od Pavla Aquilinata *Elegantissimae colloquiorum formulae ex P. Terentii comediis selectae ac in Bohemicam et Germanicam linguam versae* (Prostějov 1550), který obsahuje konverzační obraty a sentence a byl přeložen z Graphaeova výběru;

²⁵³ Kromě hesel v RHB (podle jmen příslušných autorů) srov. Businská 1949, s. 95n; Král 1919, s. 409n; o vlivu melanchthonismu na univerzitní kurikulum a básně okruhu Hodějovského Hejnic 1998, s. 154–156; Hejnic 1964, s. 364.

²⁵⁴ Zásadní byly pro překlady edice a příručky Georgia a Fabricia a Ioanna Sturmia. Fabriciovy příručky nebyly přeloženy všechny, sám takto vydal mnohá další citátová kompendia: *Elegantiarum poeticarum ex Ovidio, Tibullo et Propertio liber* (1549), *Elegantiarum e Plaute et Terentio libri II* (1550), *Partitionum grammaticarum libri III* (1556) a *De re poetica libri VII* (1557). Na základě říšské produkce vznikaly ostatně i překlady slovníků a dalších příruček – Tomáš Rešl vydal výtah ze strasburského filologa Petra Dasypoda (jeho slovník vyšel 1537) jako dvoudílný slovník pod názvem *Dictionarium* (1562).

- v českém prostředí jinak zcela ojedinělý Collinův spis *Harmoniae univocae in odas Horatianas* (Praha 1555), který obsahuje melodie na Horatiovy básně rozdělené podle jednotlivých meter na 26 skupin, přičemž každá skupina je opatřena nadpisem označujícím metrum a odkazuje na incipit příslušné ódy a církevní písně se stejným metrickým schematem – příručka měla tudíž sloužit jako citátová a současně metrická příručka;
- výběr z Ezopových bajek (Prostějov 1557);
- edice *Dicta Graecorum sapientium* s přeloženými výklady od Erasma (vydaná poprvé 1558 a posléze v přepracované verzi v letech 1562, 1564, 1568 atd.), která obsahuje parafrázované výroky sedmi mudrců a sbírku průpovědí dochovaných pod jménem Publia Syra;
- *Catonis Disticha moralia* vydaná roku 1561 P. Aquilinatem s latinským rozbohem a pojednáním o větne konstrukci (s řadou dalších vydání v pozdějších letech);
- Collinova zpracování Donatovy gramatiky: *Aelii Donati Quaestiones de primis Etymologiae elementis* (1557) a především další zpracování z roku 1564 *De quatuor partibus gramatices praeceptiunculae*, z něhož vycházely pozdější edice tzv. Velkého i Malého Donáta v českých zemích – obsahuje navíc zásadní pasáž o syntaxi a prosodii zpracovanou patrně podle vzoru Jana Despauteria a především podle Melanchthona²⁵⁵, kromě pojednání o periodě, kvantitě slabik a stopách, se zde schematicky popisují jednotlivá metra a podle Fabricia se detailně pojednává o všech konkrétních chybách v každém typu metra; v závěru Collinus přímo doporučuje jako autority pro výběr příkladů, na nichž je třeba si osvojit gramatiku, autorská jména zlaté latinity (Cicero, Terentius, Vergilius);
- *last but not least* zpracování Melanchthonovy gramatiky (oficiální verze poprvé vyšla 1526 ve Wittenbergu), která byla v českých zemích vydána poprvé roku 1552, ale rozšířila se v přepracování Pavla Aquilinata z roku 1560 (*Grammatica Philippi Melanchthonis*), následně se dočkala několika vydání a v níž se většina gramatických jevů vysvětluje na ciceronských a jiných příkladech z období zlaté latinity.²⁵⁶

Výrazné rozšíření citátového a subtextového korpusu v prvních fázích školní výuky přineslo vydání čtyř obsáhlých veleslavínských nomenklatorů, jež ostatně doporučují pozdější školní řády schvalované a vydávané univerzitou. Veleslavín sice do svého slovníku *Dictionarium* z roku 1579 nepřejal všechny rozsáhlé citace ze své předlohy (Thesauru, do něhož excerptoval Basilius Faber antické autority čtyři desetiletí) a redukoval především citáty v řečtině, přesto slovník zprostředkoval obrovské množství frází, přísloví a sentencí. *Nomenclator* z roku 1586, pak obsahuje i přímé lokalizující odkazy na klasické subtexty; čtyřjazyčná *Sylva quadrilinguis* a její doplněk *Nomenclator quadrilinguis* se zase staly zdrojem básnických obrátů. *Sylva* obsahuje kromě prozaických citátů, obrátů a frází i básnická epiteta, obraty a dokonce celé verše zakotvené především v subtextech tzv. zlaté latinity, s nimiž bylo možné rozvíjet imitační citátové psaní i bez detailnější znalosti antických subtextů a v nichž bylo možné se rychleji orientovat díky slovníkovému indexu.

Základní citátové učební příručky sepsané členy Hodějovského okruhu se vydávaly i v průběhu 80. let, například ve veleslavínské oficíně. Pro učební potřebu v nejnižších třídách byla využívána také Rešelova edice deuterokanonické knihy Sirach (*Ecclesiasticus*), která vyšla několikrát od počátku 70. let. Sdílený citátový korpus ve výukovém systému kontrolovaném pražskou univerzitou rozšířila Codicillova edice *Antigone tragoedia Sophoclis e Greco translata* z roku 1583, již budeme analyzovat v poslední části třetí kapitoly. Také gramatické příručky vycházející v 80. a 90. letech rozvíjely melanchthonské paradigma, ať už

²⁵⁵ Businská 1949, s. 120n; Businská 1949, s. 161.

²⁵⁶ Říčan 1963, s. 242.

se jedná o Codicillovu příručku *Didacticum de officio scholasticorum ex Donati paradigmatis nominum* z roku 1584 nebo o Herciovy *Questiones Grammaticae pro literarum tyronibus succinta methodo collectae* vyšlé v Nigrinově oficíně roku 1594. Do období konce 80. let spadá také vznik konverzačních a citátových učebních příruček užívaných v jezuitském školství v českých zemích, např. spisu *Progymnasmata* od Jakuba Pontana.

Od počátku 17. století se postupně přestávala vydávat starší citátová učební kompendia, ačkoliv univerzitní studijní řády, o nichž se ještě zmíníme, s těmito texty počítaly. Přesto se na používaných příručkách stále ukazuje determinace melanchthonským modelem a normativním ciceronismem. Po univerzitních reformách a vydání nových studijních řádů pro partikulární školy v roce 1609 byla jako základ výuky v nejnižších gramatických třídách stále doporučována schematicky strukturovaná modifikace Melanchthonovy gramatiky (tzv. *grammatica Philippo-Ramea*), již vydal Daniel Carolides ještě roku 1614. Schémata se objevují i v o rok mladší gramatice pro nejvyšší třídy partikulárních škol nazvané *Elementa declinationum et coniugationum pro Classe ultima*, jejímž autorem mohl být Petr Codicillus.²⁵⁷ Od starší učební produkce se odlišuje *Vocabularium hoc rhythico-bohemicum* z roku 1614 od Pavla Czernovicena posvěcené také univerzitním doporučením, v němž jsou česká a latinská slova sestavena v rýmech do skupin podle počtu slabik, aby se dala snadněji zapamatovat a případně i použít při skládání veršů.

Studijní řády²⁵⁸ pro partikulární školy předepisované pražskou univerzitou samozřejmě nemohou poukazovat na učební techniky, avšak lze z nich usuzovat na korpus doporučených subtextů a autorit. Katalogy předepsaných subtextů pak až do rozpadu univerzitního pedagogického systému a na něj navázaných komunikačních struktur vykazují shody s melanchthonským modelem založeným na tzv. zlaté latině a navíc se značně shodují i v požadovaných učebních technikách. Všechny řády, o nichž se níže zmíníme, nejen potvrzují, že byl korpus předepsaných subtextů a autorit poměrně omezený, ale především že do předepsaného procesu výuky neměly žádné jiné texty vstupovat, tedy že se jednotlivé kroky výuky od osvojení písmen, přes gramatiku, etymologii, rétorické figury a prosodii měly odehrávat na půdě stále stejných schválených subtextů vhodných především ke zvládnutí příležitostného básnictví, epistolografie a oratoriky.

Podle Melanchthonových školních řádů (první byl sepsán a vydán roku 1528) se již na nejnižším stupni vyučovalo čtení a psaní z Donata a Catonova spisu *Disticha moralia*, na druhém stupni se vedle latinského překladu Ezopových bajek, excerptovalo a opakovalo z evangelií, Terentiových her a Erasmových *Colloquií*; a hlubší gramatické, rétorické a prosodické kompetence se procvičovaly na třetím stupni na základě Vergilia, Ovidia a Ciceronových dopisů a jiných textů, především spisu *De officiis*. Sturmovy školní řády, v nichž se rozpracovával tento základní učební model, kladly větší důraz na cvičení paměti a vedení excerptových deníků. Základní univerzitní směrnici měl být Codicillův studijní řád z roku 1586, který měl patrně usměrnit i pokusy o autonomizaci v jednotlivých městských okruzích a upevnit univerzitní monopol v definování a transmissi subtextů, autorit a metod osvojování formalizovaného modu. Nejde nám o srovnání všech dochovaných lokálních školních řádů (ačkoliv i v nich lze tematizovat silnou orientaci na ciceronismus), ale spíše o specifika univerzitní diskursivní hegemonie, proto se soustředíme především na tento školní řád a na *Classes quinque* pro vzorové akademické gymnasium vydané univerzitou roku 1609.

Melanchthonské učební techniky a autority se objevují již v předchůdci univerzitních homogenizujících školních řádů, Collinově učebním řádu vydávaném s nepatrnými obměnami

²⁵⁷ Businská 1949, s. 268.

²⁵⁸ O řádech stále nejpřehledněji Winter 1901, s. 606n (autor podává i tabulky pro srovnání jednotlivých řádů).

patrně již od 40. let, k němuž Collinus se svými spolupracovníky vydal také několik výše zmíněných učebních příruček. Základem gramatických tříd, tedy prostředního stupně, byla práce s Donátem, Terentiem, Catonovými Distichy, Ezopovými bajkami, Ciceronovými dopisy, Vivesovým spisem *Colloquia* a Erasmovým spisem *De civilitate morum*; patrně na třetím stupni se pak procvičovala rétorika a prosodie na Vergiliově spisu *Buccolica*. Codicillův pětitřídní univerzitní řád z roku 1586 známý jako *Ordo studiorum* ovšem melanchthonský model detailně rozpracoval a petrifikoval tak formalizovaný modus vypovídání sdílený širokým literárním polem univerzity, městských okruhů a jejich partikulárních škol, který pak přetrval až do rozpadu tohoto pole.

Při rozboru řádu se soustředíme na subtexty, autority a učební techniky osvojování a předávání formalizovaného modu předepsané univerzitou partikulárním školám. K fixování metrických pravidel, obrátů a citátů mělo podle studijního řádu docházet již od první třídy, když se již samotné čtení vyučovalo na latinských verších a jejich opakováním formou hlasitého recitování (Codicillus toto vštěpování charakterizuje příznačně zase citátem: *Dici enim solet: Gutta cavat lapidem, non vi, sed saepe cadendo*). V druhé gramatické třídě se pak analogicky základy gramatiky, etymologie a první obraty probíraly na krátkých verších (Catonova disticha, biblické verše), citátech a konverzačních obratech z Cicerona a Terentia (*Proponet etiam exempla, et formas elegantioris scriptionis, et praescribet exercitia, et formulas latine loquendi: requiret a pueris vocabula, numeros, et Catonis disticha, de quibus etiam disputationes duorum instituet... Stylum excolent et discent formas loquendi, et modos dicendi ex Terentio et Cicerone*). Řady těchto *probatissimi autores* se v třetí třídě rozšířily o Vergilia a Ciceronovy dopisy vydané Sturmem, přičemž se přímo v řádu tematizuje nutnost sluchově si již při hlasitém čtení těchto textů zafixovat základy prosodie, tedy délku slabik a metrickou podobu jednotlivých stop, které pak budou využity v básnické imitaci (*Et quia carminum facta est mentio, aperientur auriculae adolescentulis quouque ad audiendam Prosodiam: et praecepta de quantitate syllabarum, de constitutione pedum, et de generibus carminum discenda injungentur. Ubi satis est, ut pueri a principio sciant agnoscere longas et breves syllabas, videre appellationes et discrimina pedum, ac intelligere genera carminum praecipua, et illa metiri.*). Současně se již v této fázi čtení a opisování textů začíná s excerptováním jazykových jevů, na něž upozorňuje preceptor (*Praeceptor admoneat de inusitatis aut elegantibus, et formulis dicendi, et locis communibus*), vedením excerptového deníku a jeho memorováním. Kromě četby Ciceronových dopisů se ve čtvrté třídě pokračuje Terentiem, Vergiliem a Ovidiem, na jejichž četbě a recitování se prohlubuje znalost prosodie a rétoriky (memorují se metrické celky, periody i tropy), taky se osvojují rétorická specifika epistolografie. Na těchto základech se pak začíná s vlastní imitací orací a dopisů (*Stylus exercebitur soluta oratione sive vertendo argumentum, sive datt propositione componendo epistolam*), také se kontrolují excerptové deníky (*Mox facta inquisitione, quid sequenti die reddendum et explanandum sit, dimittentur, ut diaria curent.*) a podle schémat se začíná s metrickým básnictvím (*Postea ad datam similitudinem vel sententiam, formae loquendi et dictiones poeticae in tabula imitandae ad constituendum carmen proponentur.*). Na trasmisi melanchthonovského modelu ukazuje i doporučení katechismu D. Chytraea pro výuku dobrých mravů. Po ovládnutí základů formalizovaného modu vypovídání by pak v poslední třídě měla přijít práce s rozsáhlejšími texty (opět především Ciceronových orací a dopisů a dále Terentia, Ovidia, Lucana a Virgilia, z církevních otců Athanasiovo symbolum a ze současných historických spisů Sleidana a Cariona) a imitace za pomoci excerptových a citátových příruček (*Habebunt quoque instrumenta discendae orationis latinae Dictionarium, Synonyma, Nomenclaturas, Elegantias, locos communes ex poetis et id genus alios libellos: ex quibus ratio faciendae orationis latinae, et facultas dicendi, simulque prudentia in civilibus negotiis necessaria, petenda et acquirenda erit.*). Za základ etiky se stále považuje Melanchthonova *Epitome ethices*.

Studijní řád je úzce navázán na univerzitní předpisy (*leges scholasticae*), o nichž se píše v závěrečných ustanoveních, z hlediska transmise formalizovaného modu je zásadní příkaz zachovávání předepsaných autorit a subtextů (*Tradet bonas artes, et linguam Latinam ex libellis praescriptis, et ex probatis authoribus. Nec sinet pueros et adolescentes alienis remorari compendiis, seu potius dispendiis.*). Ostatně už ve starší historiografii se připomíná, že součástí přísah akademických hodnostářů, konkrétně rektorů byla pasáž obsahující závazek, že se na univerzitní půdě i na partikulárních školách bude učit ze schválených autorů a nařízených knih.²⁵⁹ V Codicillově studijním řádu se také zdůrazňuje význam memorování. Na celkově ciceronskou orientaci studijního řádu nakonec poukazuje i osmý ze závěrečných zákonů věnovaný technikám, jak upevňovat znalost latinského formalizovaného modu vypovídání, – kromě stálého procvičování a hledání dalších rétorických figur v osvědčených autorech se doporučuje memorování primárně Ciceronových dopisů (*Facultatem et facilitatem dicendi atque scribendi, haec adjuvant: 1. Copia verborum et rerum, observata in lectionibus publicis. 2. Usus Latinae linguae in familiari consuetudine vivendi. 3. Evolutio probatorum autorum. 4. Exercitatio styli soluta, atque ligata oratione. 5. Commendatio memoriae multarum epistolarum Ciceronis, et plurimorum carminum ex floribus poetarum*).

Ciceronský trend se potvrzuje i v pozdějších univerzitních školních řádech, které ovšem počítají s ještě větším zapojením citátových příruček vydaných tiskem – ať už se jedná o tzv. Nudožerův řád z roku 1609, kde se ve druhé gramatické třídě překládají Castalionova *Sacra Colloquia*, předpokládá se práce s Veleslavínovými nomenklatory, se Sturmovou edicí Ciceronových dopisů a verše se od čtvrté třídy skládají také podle tištěných vzorů, např. podle Buchanana, nebo o řád tzv. vzorné akademické školy ze stejného roku, který Nudožerův řád dále precizuje. *Classes quinque* ukazují, že silně ciceronský model byl nejen nárokován jako normativní vzor až do rozpadu pražského univerzitního modelu, ale představoval tudíž sdílený základ, bez něhož nebylo možné se pohybovat v literárním poli akademie a proti němuž se mohli vymezovat potenciální kritikové zakládající své literární strategie na reprezentaci „západní“ zkušenosti překonávající limity formalizovaného modu tradovaného v českých zemích. Již druhá gramatická třída pracuje kromě žalmů s přepracovanou Melanchthonovou gramatikou (*Grammatica Philippo-Ramea*), Castalionovými dialogy, Sturmovou edicí Ciceronových dopisů a také se již v této fázi mají založit excerptové deníky: *Postea diaria semper ad manus habebunt, ut ibi quae facile retinere non poterunt, annotent: ea secum gestabunt, ut subinde renovetur memoria* (fol. Aivb). Imitační paradigma se upevňuje napodobováním vybraných pasáží, diktáty a překlady. Ve třetí třídě se vedle Buchananova vydání žalmů do imitačního paradigmatu přímo zapojují „celé“ Ciceronovy spisy, na nichž se probírají etymologie a syntax, v řádu se explicitně uvádí povinnost psát za pomoci obrátů z římských textů (*verbis Latinis et Romanis autoribus usitatis*). Čtvrtá rétorická třída již měla zafixovat formalizovaný modus vypovídání i v poezii, na Ovidiově spisu *Tristia* se vykládala metrika a metrické chyby. Základem pro osvojení a fixaci prozaických figurativních prostředků a postupů se opět stávaly Ciceronovy orace (*Postea Orationem aliquam Ciceronis audient, ad cuius usum Analyseos et Geneseos exercitationem adjungent. Analysin in Cicer. Exemplis utpote Troporum lumina, Figurarum ornamenta considerabunt, et ad imaginem similis Exempli sententiam suam Tropis et Figuris exeornare studebunt, voce gestuque in declamanso repraesentabunt.*, fol. Biib). Melanchthonský model se pak prohloubil v závěrečné páté třídě, kdy se excerptovala Ciceronova řeč proti Catilinovi, Verigliovy básně a vybrané Horatiovy ódy a také některý základní řecký text pro procvičení řecké gramatiky (Plutarchův spis o vzdělání).

Melanchthonského ciceronismu se přidržely i učební techniky a subtexty na německých pražských školách, především na škole u sv. Salvátora založené roku 1612, které

²⁵⁹ Winter 1901, s. 195.

do pole působení pražské univerzity přinesly prvky saského systému, jenž ovšem také rozvíjel melanchthonský základ, ale doplňoval jej o šestou učební třídu překrývající se s výukou na akademii. Ačkoliv spolu, jak ještě uvidíme, zástupci obou institucí vedli kompetenční spor, ukazuje se při srovnání studijních řádů celá řada podobností vyplývajících z melanchthonského ciceronismu – již od třetí třídy se kromě překladu Ezopa rozvíjí formalizovaný modus vypovídání na práci s Ciceronovými texty, které se nejprve excerptují z výběrové Sturmovy edice a od čtvrté třídy se pak zpracovávají vcelku. Ve stejné chvíli se do citátového korpusu zařazují Terentiovy komedie, Vergiliovy eklogy, některé Ovidiovy elegie, Buchananovy žalmy, v případě řečtiny pak Isokratovy řeči a opět Plutarchův spis o vzdělání. V páté třídě se korpus citátů, metrických pravidel a figur obohacuje o Horatia a logický rozbor již známých subtextů.

Jen z uvedených příkladů je zřejmé, že ačkoliv mohl být latinský formalizovaný modus vypovídání na českém území v individuálních případech ovlivněn i dalšími subtexty a autoritami, systém transmise modu se zakládal na konzervativním melanchthonském ciceronianismu, a to od působení Hodějovského okruhu v 50. letech až po prosazení definiční pravomoci pražské univerzity a kontroly nad partikulárními školami a přetrval až do počátku třetí dekády 17. století.²⁶⁰

(iii.) V následující podkapitole rozebereme poměrně nepočetnou skupinu humanistických textů vzniklých v průběhu osvojování, upevňování a praktikování formalizovaného modu. Většinou se jedná o texty vzniklé v době výuky nebo o na první pohled zcela nepřehledné a smysl postrádající rukopisné sbírky excerpt, jimž badatelé zatím nevěnovali žádnou pozornost. Vzhledem k torzovitému dochování rukopisů představují jedinečný příklad rukopisy z pozůstalosti Georgia Handschia (člena Hodějovského básnického okruhu) deponované ve vídeňské Nationalbibliothek.

Nejprve ovšem pár slov k řídké zachovaným studentským cvičením, textům sepsaným v průběhu osvojování formalizovaného diskursivního modu. Sešit se školními cvičeními, jenž částečně editoval na počátku 20. století A. Truhlář,²⁶¹ má pocházet z Proxenovy třídy z období okolo roku 1560 a ukazuje osvojování formalizovaného modu metodou diktátu a několikanásobného kontrolovaného překladu. V tzv. Artopaeově sešitu z počátku 17. století se setkáváme s procvičováním básní na stejná témata a příležitostnými básněmi ke konkrétním sociálním příležitostem (genethliaca) nebo se cvičnými kratšími básnickými formami (anagramata, eteostichon, symbolum, hesla).

Také ve sbírce Handschiových epigramat²⁶² se setkáváme s několika náhodně zachovanými básněmi, které byly opraveny a na nichž se cvičil formalizovaný modus. Typologie oprav přesně odpovídá pravidlům závazným pro formalizované vypovídání – opravy se týkají základních metrických chyb (špatného rozpoznání slabik dlouhých polohou či přirozeně) a obsahují *in margine* komentáře, odkazy na antická autorská jména, „realie“ a návrhy na metricky vhodné obraty, které jsou synonymy jen občas (*tritaque penna > styloque triti* apod.), ale většinou jsou použita mechanicky pouze s ohledem na metrickou situaci. Rukopis také obsahuje cvičné příležitostné básně k různým sociálním příležitostem (epitaphia apod.) nebo v různých metrech (gliconicum, senár, dimetrum iambicum, pyndaricum carmen, coriscum carmen) a to včetně schematických obrázků ukazujících ikty ve vybraných metrech.

²⁶⁰ Zálužanský kritizoval řád univerzitních classí, že se přidržuje Melanchthonovy gramatiky ještě v roce 1610 Winter 1901, s. 88).

²⁶¹ Truhlář 1900.

²⁶² Bibliografické odkazy na plné tituly starých tisků se opět nacházejí v závěrečném seznamu pramenů a literatury, stejně jako v případě ostatních citací. Epigrammata Handschii, příklady na fol. 24b, cvičné básně na fol. 31a–39a.

Specifika citátového modu lze ovšem nosněji tematizovat ve čtyřech rukopisných excerptových denících z pozůstalosti Georgia Handschia. Většina z těchto excerptových deníků není zcela uspořádána. Na rozdíl od ostatních rukopisů, kde jsou excerpta do různé míry systematizována, byl *Liber pensorum* (1547) patrně užíván pouze jako náčrtník obsahující výpisky především z oblasti slovní zásoby, tedy jako předstupeň excerptového deníku. Na skutečnost, že se patrně jedná o základní výpisky, poukazuje i soupis poněkud uspořádanějších excerpt nadepsaný *Ex Catone* a cvičné stránky, na nichž Handschius trénoval psaní latinských liter. Do rukopisu odpovídajícího potřebám pisatele, který se teprve seznamuje se základy formalizovaného modu, je ovšem vevázán rukopis obsahující excerpta k osvojení základů řečtiny, včetně latinských překladů, gramatických výkladů v latině a stručných obsahů a latinských výkladů k pojmům a spojením užívaným v Iliadě (*In Homerum Annotationes*). Tyto výpisky ukazují na čistě excerptové čtení Iliady a představuje tak určitou obdobu ke Collinovým univerzitním přednáškám o Iliadě a Aeneidě, jež budeme analyzovat v poslední části třetí kapitoly a v nichž se silná zakotvenost v institucionálním osvojování formalizovaného modu vypovídání propojuje s etickými interpretacemi odkazujícími na Melanchthonovu nauku o afektech.

Další rukopisy lze považovat za systematický utříděný soubor excerpt, který mohl přímo sloužit jako intertextový základ k latinskému formalizovanému vypovídání, tedy jako soubor citátů, obrátů, synonym, básnických a hovorových frází, metrických postupů a autorských jmen využitelných v procesu humanistického psaní. Rukopis známý pod názvem *Rapsodia* opatřený podtitulem *Phrases etiam ex epithensibus* obsahuje korpus citátů, vzorových veršů s označenými délkami a seznamy vzorových slov použitelných na určité metrické pozice ve verších (např. závěrová slova pro pentametry a hexametry). Na rukopisu lze demonstrovat postupy systematizace citátů v excerptové sbírce, aby byly využitelné jako součást recitování. Hned na první straně rukopisu je uveden seznam textů, z nichž byly citáty, obraty a výrazy excerptovány. Samotný rukopis byl dopředu rozdělen čarami na kolonky, které většinou vycházejí dvě na stránku, a zapisovalo se do nich postupně podle postupu excerptového čtení – zatímco některé kolonky zůstaly bez excerpt, k heslům, k nimž se vztahovala řada obrátů a synonym v klasických textech, bylo nutné vlepít i nové stránky (mezi hesla s diskursivním zahuštěním patří *bellum, coniugium, virtus, mori*). Kolonky jsou nadepsané hesly s různou úrovní abstrakce (jedná se jak o abstrakta jako *Timor* či *Longaevitas*, tak o specifické jazykové tvary, např. o slovesa *Navigare* nebo *Vincere*). Kolonky jsou tedy děleny podle významu nebo podle jazykového tvaru; každá kolonka má pak postranní sloupec nadepsaný např. *Similitudines*, v němž se odkazuje na čísla stran s „příbuznými“ kolonkami (např. *vide 31*). Do příslušných kolonek jsou vepsána excerpta – ať už se jedná o frekventované obraty, synonyma, fráze nebo delší výpisky. Některé kolonky jsou strukturovány binárně, do významových opozic (*Fama: bona – mala*). In margine jsou ještě některá excerpta výjimečně označena orientačními popisky (jako *Ulysses in mari*), u jiných jsou naznačeny délky pro potenciální využití v metrickém verši; u excerpt ovšem většinou chybí odkazy na konkrétní autorská jména a místa v textu. Některé kolonky jsou strukturovány tak, aby se daly využít k pohybu v literárním poli a k získání mecenátu, např. k heslu *Adiutor* na páté straně je vlepěna stránka s univerzálně využitelnou básní *Mecoenas studiorum* vyzývající k podpoře; cvičné příležitostné básně nalezneme také u dalších kolonek, např. *Gloria et honor* nebo *Ver*. Některé kolonky jsou také rozděleny na více podskupin, např. o ročních obdobích, družích zvířat či počasí s příslušnou slovní zásobou, jiné jsou pojaty jako obecné nadpisy pro výčty konkrétních výrazů (např. *Ornates mulierum* s názvy pro kusy oblečení či *Convivium* s názvy jídel a nápojů). Konečně některé nejsou tematické, ani se nezakládají na slovních tvarech, nýbrž obsahují soupis obrátů vhodným pro konkrétní sociální situace a konkrétní typy příležitostné poezie (*Epitaphium*).

V druhé části rukopisu následuje postupně doplňovaný slovníček, jedná se o přibližně abecedně řazené latinské výrazy (většinou podstatná jména a slovesa), u nichž se opět uvádějí synonyma, častá spojení a citáty. Následuje pasáž *Modi carminum*, v níž jsou mimo jiné sebrány výpisky o básnických postupech, poučky a celá kniha vhodných námětů (*Materialis liber*). S metrickými pravidly a autoritami latinského formalizovaného diskursivního modu je úzce propojena *Propriorum synonyma cum quantitativibus* a *Index fabularum et hystoriarum, quae in Ovidio describuntur, vel leviter attinguntur – interpretum est cum propriorum nominum quantitativibus*, tedy soupis vlastních jmen zmiňovaných u Ovidia, jež jsou opatřena kvantitativy, aby byla metricky použitelná, a odkazy na knihy, v nichž se tato jména vyskytují. Část rukopisu věnovanou skládání básní pak uzavírá abecední seznam dvou a jednoslabičných slov, které lze z metrického hlediska vhodně použít v počátečních a závěrových částech hexametrických a pentametrických veršů a jenž byl patrně převzat z některé gramatické příručky – jedná se v tomto smyslu o soupis univerzálních metricky přijatelných výrazů použitelných ve specifickém typu formalizovaného psaní bez ohledu na témata, obsahy či významy.

S korpusy citátů vhodných pro formalizovaný způsob psaní se setkáváme v dalším Handschiově excerptovém deníku, v rukopisu *Proverbia dicteria*. Jedná se o sbírku citátů s o něco nižší úrovní systematizace. Úvodní část vlastně obsahuje citáty se jmény autorit (Horatius, Augustinus), dále pak následuje abecední soupis latinských úsloví (*latina proverbia vulgaria*), z nichž jsou některá taktéž nadepsána jmény autorit (Cato, Horatius, Gellius), který přechází v excerptovou sbírku nazvanou *Theologica* zahrnující jak výroky antických klasiků a církevních otců, tak současných učenců (Melanchthona a Buchanana). Do výpisků se mísí opisy humanistických básní např. příležitostné poezie Sixta z Ottersdorfu. V pasáži *Deutsche Spruchwortter* se pak prolínají skupiny německých a latinských obrátů a systematictější struktura excerpt se víceméně ztrácí. Pak následují sbírky německých úsloví o zvířatech (*Proverbia de animalibus*) či příběhů (*Historiae vulgares*), hádanky a hříčky. Pouze německých obrátů se týká závěrečná pasáž shrnující vypsané německé (ale částečně také latinské) fráze pro psaní dopisů a konverzaci o nejrůznějších tématech. Jedna z marginálních poznámek v tomto rukopisu při tom poukazuje na fakt, že mezi sebou byly jednotlivé Handschiové excerptové deníky propojeny, poněvadž se část úsloví o medicíně přeskakuje s komentářem: *Proverbia ad medicinas pertinentia. Vide in cantelis meis medicorum* (fol. 97).

Skutečně rozsáhlý, systematicky propracovaný a číslovaný je až excerptový deník *Promptuarium sive loci communes*, který byl patrně na rozdíl od *Liber pensorum* sepsán již jako finální podklad pro formalizovaný modus psaní. I citáty autorit vypsané na titulu rukopisu tematizují proces srovnávání textů a excerptování jako základ literární produkce, která není barbarská (*Qui multa voluerit meminisse, multa sibi comparet loca. /Cic./; Si nesciero virtutem vocis, ero cui loquor barbarus. /Paulus 1. Cor, 14 C/*). Práci s excerpty navíc usnadňuje index umístěný na počátku rukopisné sbírky. Jednotlivé excerptové kolonky jsou nadepsány tematickými tituly a jsou i roztříděny do podskupin (*arbores hortenses, arbores sylvestres* apod.), vedle synonym jsou mezi excerpta zařazeny i delší citáty a specifická spojení, která jsou označena zkratkami autorit (*Sall. Cor. Tac., Gel., Cic., Pli.* apod.). V následující části rukopisu jsou v grafických schématech shrnuty různé gramatické jevy podmiňující zvládnutí formalizovaného modu vypovídání (tabulka s příslovci místa, slovesa pohybu atd.). Následuje tematický slovník synonym (*domestica, culinaria, vestitus, pisces* apod.), poměrně rozsáhlé je pojata slovní zásoba ke kolonce *schola, de libris, militia* a medicína. Část o *ecclesiastes dignitates* obsahuje také slovníček slov řeckého původu přeložený do latiny včetně řeckých jmen (Erasmus – *amabilis* apod.), což byla důležitá pomůcka při psaní adresných příležitostných básní založených na jazykových hříčkách. Pro pohyb v literárním poli byla také zásadní pasáž o epistolografických formulích, které byly podle odkazů excerptovány převážně z Cicerona, Terentia, Tacita a Erasmových citátových

sbírek. Dále rukopis obsahuje soupis předložek, příslovcí, spojek a různých partikulí převzatých z blíže neurčeného Erasmova spisu; tuto pasáž uzavírá abecední seznam slov převzatých z řečtiny do latiny (*Latinograeca quae vocabula Latini a Graecis sumserunt*). Rukopis uzavírají příležitostné básně, například k úmrtí Erasma Rotterdamského či narození Karla V., přičemž některé z nich obsahují i chronostichy a akrostichy.

Handschiovy excerptové deníky se do dnešních dní zachovaly pouze shodou okolností a nelze se divit, že vzhledem ke své zdánlivé „zbytečnosti“ a „nepřehlednosti“ dosud stály na pokraji badatelského zájmu. Právě změť excerpt utříděných podle potřeb formalizovaného vypovídání, a nikoliv podle moderních představ o logice, však ukazuje, jak naprosto specifický byl formalizovaný modus, mimo nějž nebylo v komunitě humanistických básníků možné vypovídat. Bude proto nutné jej reflektovat ve všech následujících kapitolách této práce.

2.3 Příležitostná poezie a humanistická literární pole

Dříve než přikročíme k analýze jednotlivých literárních polí charakterizovaných formalizovaným modem vypovídání předávaným v melanchthonském akademickém modelu, je zapotřebí tematizovat hlavní textové korpusy, které budeme analyzovat. Nelze popřít existenci „velkých děl“, ale nejdůležitějším projevem sdílených formálních představ je samotná humanistická komunikace. Pro formalizovaný modus vypovídání přenášený v melanchthonovském institucionálním modelu jsou charakteristickým médiem především příležitostné básně. Nejedná se tedy o dopis, který světová historiografie již od dob P. O. Kristellera označuje za nejzajímavější typ humanistické textové produkce.²⁶³ Humanistické epistolografii se také věnuje už po celá desetiletí obrovská badatelská pozornost. Většinou se soustředí na formální analýzu normativních příruček o psaní dopisů (manuálů a antologií), kterých v latinském humanismu vyšla celá řada a byly široce recipovány, tedy na normativní stylistické znaky dopisu jako žánru, jejich formování po objevení antických dopisů a na typologii dopisů,²⁶⁴ nebo na epistolografii jako sociální praxi,²⁶⁵ ať už se jedná o pouhou referenci k sociálním praktikám zkoumanou na epistolografii, o veřejné působení humanistických dopisů a jejich „dialogickou povahu“,²⁶⁶ o sběratelství a ediční strategie při vydávání dopisů jako zdroj učenecké prestiže²⁶⁷ nebo v posledních letech o sebe prezentaci učenců v listech. Z hlediska fungování humanistických literárních polí a jejich heteronomie je zásadní také výzkum dedikačních dopisů jako metody sebeprosazení a utváření vlastní kariéry v rámci patronátního systému, dopisy se interpretují jako příklad komplexní rétorické strategie a manipulace rétorických konvencí pro získání úspěchu, které zahrnují figury skromnosti, daru, lichocení a stále se opakující argumenty redukující vlastní odpovědnost za text, zvyšující podíl adresáta či kladoucí důraz na podíl jiných osob, které přivedly autora k vydání.²⁶⁸

Pro analýzu literárních polí je dále zásadní výzkum sebe prezentací, strategií získávání mecenátu a utváření učenecké komunity v humanistické epistolografii, který lze využít i při analýzách příležitostné poezie. Podobně jako příležitostná poezie představuje totiž humanistická epistolografie textový prostor, v němž se produkuje a rozehrává heteronomie literárního pole, odvíjejí se různé strategie pohybu v literárním poli; samo dopisování je stejně jako výměna příležitostné poezie díky své minimálně předpokládané dialogické formě sociální praxí a dokladem rituality a ekonomie intelektuální směny, ale představuje také *specimen eruditionis*, tedy svědectví o intelektuálních kompetencích a ovládnutí formalizovaného modu s příslušnými subtexty a autoritami (ty se prostřednictvím epistolografie také vyučovaly a upevňovaly). Současně se v něm otevírá textový prostor pro performování a řečovou reprezentaci. Na příkladě italské vernakulární epistolografie dokumentovala v tomto smyslu C. Ortner-Buchberger propojení žánru dopisu, jeho normativních požadavků a epistolárních diskursů vůbec s literárním polem, jeho fungováním a humanistickými sebe prezentacemi v něm. Také sebe prezentacím, ačkoli

²⁶³ Ijsewijn 1998, Vol II, s. 218; v novější literatuře Enenkel 2002, s. 367; Müller 2006, s. 72.

²⁶⁴ Gerlo 1969; Schmidt 1983; Bürgel 1974; Fumaroli 1978; Müller 1980; Fantazzi 1989, s. 14n; Smola 1995; Fantazzi 2002; George 2002; Ortner-Buchberger 2003.

²⁶⁵ Např. Gueudet 2004, s. 58.

²⁶⁶ Harth 1998; Harth 1983, s. 82n; Hess 1979.

²⁶⁷ Clough 1976; Arnold 1999; Ortner-Buchberger 2003, s. 55n.

²⁶⁸ Glomski 2002, s. 170n o figurativních prostředcích, o dedikačních dopisech Schottenloher 1953.

většinou bez explicitní reference ke konceptu literárního pole v humanistické epistolografii se v poslední dekádě věnuje stále větší badatelská pozornost.²⁶⁹

Za zlomový lze z tohoto hlediska považovat obsáhlý sborník o humanistické epistolografii jako sociální praxi, nástroji sebeidentifikace a petrifikace systému mecenátu stejně symbolických struktur intelektuálních komunit vydaný T. van Houdtem a J. Papym před šesti lety. V některých příspěvcích se sice humanistická epistolografie interpretuje způsobem, který není z našeho hlediska příliš nosný – její protížení v humanistických diskurzech se např. spojuje s rostoucím zájmem o individualitu autora,²⁷⁰ rozlišují se fiktivní a „reálné“ dopisy (např. politické a obchodní) nesouvisející s učeneckou reputací a přesto dokumentující aktivní utváření individuální image,²⁷¹ analyzují se nepublikované doporučující dopisy vydané studentům při akademické peregrinaci²⁷² apod. Obzvláště nosné se na druhé straně jeví analýzy iniciačních rituálů, utváření image, performování učenecké komunity, „manipulací“ korespondence či úzkosti ze ztráty kontroly nad vlastní image v Erasmově korespondenci,²⁷³ rozborů fungování patronátu a komunikačních praxí v protestantských oblastech,²⁷⁴ sebe prezentací na pozadí sporů o termíny *grammaticus*, *poeta* a *vates*²⁷⁵ či publikování tiskem jako reflektovaného nástroje učenecké sebe prezentace.²⁷⁶ P. Ford ve svém příspěvku analyzoval topiku skromnosti užívanou při získávání patronů a prosazování se v literárním poli, strategie sebeinscenace, zesměšňování a exkluze protivníků v Buchananově *effective letter writing*.²⁷⁷ Ve Vivesově epistolografii zase E. V. George tematizoval strategie vyhýbání se polemice, popírání touhy po slávě a bohatství, a především snahu vyhnout se afektům v epistolárním kontaktu – sebe prezentaci lze v tomto smyslu interpretovat spíše jako balancování, jako *self-preservation* než jako koherentní agresivní rétorický program.²⁷⁸ Všechny tyto konceptuální podněty, jakkoliv je zapotřebí reflektovat implicitní intencionalitu humanistické epistolografie, kterou předpokládají, ještě využijeme při analýzách příležitostné poezie vzniklé v literárních polích v českých zemích.

Hlavním médiem humanistických komunikačních struktur a fungování literárního pole v českých zemích a především v melanchthonském modelu formalizovaného vypovídání typickém pro univerzitní okruh nebyla epistolografie, nýbrž příležitostné básnictví. Pokud bychom použili náhodně vybraný titul jednoho z univerzitních sborníků (vydání instalační orace V. Berounského, jež budeme analyzovat později) označovaly se příležitostné básně za *Patrocinii incrementum/ Observantiae testamentum/ Grati animi monumentum/ Amicitiae stabilimentum*, byly tedy jednoznačně vázány na strategie pohybu v literárním poli a orientovaly se na sociální události. Žánry příležitostného básnictví (tzv. *genera minora*) lze zcela v souladu s Plettovým pojetím²⁷⁹ chápat jako specifickou formu intertextuality na materiální rovině (dochází k přenosu poměrně omezeného počtu textových segmentů z antických a současných básnických pretextů, formuje se specifické lexikum, korpus citátů a ustálených obrátů, z nichž se texty kombinují podstatně více než v próze) stejně jako na

²⁶⁹ Na příkladě Petrarkovy korespondence Stein 2006; Gerlo předpokládá velkou míru intencionality při budování Erasmovy image (Gerlo 1983); konceptuálně nosnější analýzu Erasmovy korespondence srov. Graf 1998.

²⁷⁰ Henderson 2002.

²⁷¹ Boutcher 2002.

²⁷² Morford 2002.

²⁷³ Bénévnt 2002; Jardine 2002: s. 391 (performativní potenciál dopisů), s. 402 (ztráta kontroly), 403 (manipulace); méně sofistikovaně o sebe prezentacích v Petrarkových dopisech Enenkel 2002.

²⁷⁴ Vermeulen 2002.

²⁷⁵ Griffiths 2002.

²⁷⁶ Mosley 2002 (o spisu *Epistolae astronomicae* Tychona Brahe).

²⁷⁷ Ford 2002.

²⁷⁸ George 2002, s. 414n.

²⁷⁹ Plett 1994b, s. 146.

rovině strukturální (přenáší se také koherentní systém pravidel konstituce, který je charakteristický pro latinské básnictví vzniklé v rámci humanistického formalizovaného modu vypovídání). Obě tyto roviny je nutné si nejprve komplikovaně osvojit v průběhu výuky založené na excerptování, memorování, imitaci a kombinatorním psaní, což ovšem nepředpokládalo specifický individuální talent – psaní poezie bylo tedy chápáno jako naučená a naučitelná praxe, jak píše K. Jensen: „as a practical accomplishment rather than an inspired act“.²⁸⁰ Malé básnické žánry ovšem nebudeme zkoumat genologicky, ale jako kulturní praxe se sociálním původem a funkcí.

Pro tematizování humanistických literárních polí je zásadní pojem tzv. příležitostného básnictví (*Gelegenheitsdichtung*, *Causalcarmina*, *Casuallyrik*), tedy spojení naučené praxe psaní básní ve formalizovaném modu založené na imitaci s komunikací a konkrétními sociálními příležitostmi.²⁸¹ Typy tzv. malých žánrů, přehledně shrneme až v následující části, zde pouze připomeňme, že systém poeticky využitelných sociálních příležitostí byl poměrně jasně a stereotypně vymezen – jednalo se především o gratulace k uzavření sňatku, narození potomstva, dosažení určité funkce, dále o básně spojené s učeneckým pohybem, soustrastné básně k úmrtí apod. Ke konkrétním příležitostem iniciovali sepsání příležitostných básní recipročně samotní učenci, někdy instituce jako v případě pražské akademie, básně se psaly i na objednávku.²⁸² V oblasti říše se měl tento systém malých žánrů postupně stabilizovat po roce 1500, na rozdíl od latinského humanismu v českých zemích však zažil vzestup ve vernakulárním příležitostném básnictví v 17. století.²⁸³

Psaní příležitostné poezie lze interpretovat jako praxi, která je současně komunikačním médiem, sociální strategií pohybu v heteronomním literárním poli (a to ve vztahu k ostatním učencům i mecenášům), současně definuje komunitu pisatelů, otevírá textový prostor pro řečovou reprezentaci a stále znovu dynamicky přetváří samotný modus formalizovaného vypovídání. Malé žánry příležitostných básní lze přiřadit i k určitým konkrétním prostorům komunikace a sociálního jednání.²⁸⁴ Humanistické básnictví má podle W. Kühlmanna obecně sociální charakter, relativně pevný systém žánrů se vztahuje ke konkrétním sociálním situacím, vzniká na základě konsensuální společenské objednávky a funguje jako „kalkulovaný umělecký produkt“, v němž básník dokazuje ovládnutí formalizovaného modu, prostřednictvím básně se pohybuje v literárním poli, často explicitně pojmenovává i učeneckou skupinu a podává konsensuálním způsobem určitý věcný obsah, vlastně „zpísemňuje“ sociální praktiky (*Verschriiftlichung*) – humanistická „lyrika“, a to nejen příležitostná, se tedy orientuje primárně tematicky, což tvrdil již K. O. Conrady.²⁸⁵

Příležitostné básnictví bylo možné praktikovat pouze v komunikující skupině, v níž se ustavoval a stále redefinoval konsensus mezi producenty a publikem ohledně propojení konkrétních literárních a formálních postupů se sociálními událostmi a praxemi. Dostát jakožto *poeta doctus* všem zásadám formalizovaného modu vypovídání bylo navíc samo založeno na předešlé sociální aktivitě básníka, protože sdílenou cestu k ovládnutí psaní musel

²⁸⁰ Jensen 1996, s. 74.

²⁸¹ Ve starším bádání se zkoumalo příležitostné básnictví právě jako doklad komunikační praxe, především W. Segebrecht se od 70. let 20. století soustředil na analýzu faktorů jako příležitost, typ příležitostné básně, autor a adresát (srov. Segebrecht 1977, o typech příležitostných básní s. 97n). W. Segebrecht vydal také ojedinělou edici celého sborníku humanistických epicedií ke smrti reformátora Johanna Brenze z roku 1570 (Segebrecht 1999). O typech příležitostné poezie a jejich roli při získávání mecenátu srov. Kühlmann 2006, s. 10. D. Mertens také analyzoval na příkladě konkrétního sborníku epithalamií společenskou funkci příležitostné poezie, pojmenoval konkrétní události a sociální vztahy vystupující na pozadí tohoto typu produkce a tematizova literární sebezprezentaci učeneckých skupin (Mertens 1974).

²⁸² Tarnai 1992, s. 85.

²⁸³ Schanze 1994, s. 182.

²⁸⁴ Maass 2005, s. 15; o komunikaci jako základu novolatinského básnictví psal již Conrady 1962, s. 50.

²⁸⁵ Recentně Kühlmann 2006; Conrady 1962, s. 47.

básník zvládnout pod vedením jiných vzdělavců a upevňovat ji opět prostřednictvím literárních kontaktů. Výlučně v jejich rámci se dalo formalizované psaní praktikovat.²⁸⁶ Pouze recipienti sdílející stejný formalizovaný kód navíc dokázali odlišit standard od sofistického nebo silněji individualizovaného a reflektovaného nakládání s citáty, autoritami apod.²⁸⁷ Příliš originální pojetí vzdálené konsensuální literární praxi nebylo ovšem v příležitostném básnictví žádoucí, poněvadž by mohla báseň exkludovat z komunikačního procesu, a poškodit tak vlastní funkci v literárním poli.²⁸⁸ Dalším zásadním dopadem psaní příležitostné poezie bylo právě neustálé redefinování komunity produkující a recipující tuto příležitostnou poezii.²⁸⁹ Jak ukáží pozdější kapitoly, není nutné spojovat praxi příležitostného básnictví výlučně pouze s literární komunikací v městském prostředí, jak činil z německých badatelů např. Garber.²⁹⁰

Ve starším bádání byly pro regiony severně od Alp tematizovány hlavní postupy, figury a subtexty novolatinského příležitostného básnictví, dokonce i užívání konkrétních obrátů a citátů ve specifických typech malých žánrů. Pro italské oblasti charakterizoval F.-R. Hausmann příležitostné básnictví jako variace na stereotypní témata, kde volba témat převážně souvisela s pohybem ve dvorském literárním poli, uplatňovaly se relativně neměnné formální postupy, psalo se takřka výlučně v hexametrických verších, v elegickém distichu a metrech Horatiových ód (v tomto bodě se praxe shoduje s příležitostným básnictvím na sever od Alp).²⁹¹ V záalpských oblastech se ovšem příležitostné básnictví rozvinulo a konzumovalo daleko šířeji. Podle Conradyho se novolatinská poezie obecně orientovala motivisticky a formálně na klasické římské básnictví a subtexty z období zlaté latinity (Horatius, Vergilius, Tibullus, Propertius a Ovidius, u něhož lze konstatovat větší míru rétorizace) a tento základní rozvrh pak rozvíjela s využitím specifických figurativních prostředků, jakými byla vystupňovaná metaforika, utváření asyndetických a anaforických řad, adnominativní hry s vlastními jmény a deminutivy či pointy.²⁹² Conrady označil za hlavní formální vzory příležitostné novolatinské poezie Vergiliovy poetické periody a Horatiovy figurativní prostředky. Samotné malé žánry příležitostné poezie se s největší pravděpodobností zformovaly na základě recepce Statiova spisu *Sylvae*, kde se vyskytují všechny základní typy epidektických a deskriptivních básní navázaných na typy společenských událostí (*epithalamion*, *consolatio*, *propempticon*, *eucharisticon*, *genethliacon*, *epicedion*, *soteria*).²⁹³ Jedná se tedy o strukturální intertextový přenos žánrového typu z díla stříbrné latinity a materiální intertextový přenos z pretextů tzv. zlaté latinity (klasickou dikci v epidektickém a deskriptivním žánru). Konkrétní figurativní prostředky v malých žánrech se často přejímaly z Horatia (což je praxe plně doložitelná i ve formalizovaném modu vypovídání v českých zemích), dokonce se ustavil korpus konkrétních citátů a obrátů vhodných pro jednotlivé malé žánry.²⁹⁴

V tomto bodě shrňme také dosavadní bádání o specifických příležitostného básnictví v českých zemích a jeho potenciál pro interpretaci literárních polí charakterizovaných

²⁸⁶ O literatuře vznikající spoluprací, nikoliv individuální aktivitou srov. Singeling 1996, s. 890.

²⁸⁷ Kühlman 2006, s. 6.

²⁸⁸ Segebrecht 1977, s. 73.

²⁸⁹ Moss 2003, s. 267.

²⁹⁰ Garber 1981.

²⁹¹ Hausmann 1998, s. 100–101; Schäfer 1976, s. 39.

²⁹² Conrady 1962, s. 115, 148, 162, 167.

²⁹³ Conrady 1962, s. 81, 121.

²⁹⁴ Schäfer konstatuje výskyt některých zcela konkrétních motivů v epithalamiích (c. 1,13,17f.: felices ter et amplius quos inrupta tenet copula), v epicediích (přirozený zákon smrti, ale básníci zůstanou nesmrtelní kvůli básním v c. 2,20 a c. 3,30, za formální vzor epicedia lze považovat také o. 1,24), jako subtext pro propemptikon a hodoeporicon (c. 1,3), atd. Vetší počet žnřů ovlivnily i Horatiovy motivy jako obraz jara (c. 4,7 a c. 1,4), chvála života na vekově (epo 2 ad.), závěrečné formule (sat. 1,5,104 atd.). Nejvíce se však napodobovala óda o prameni Brandusia (c. 3,13). Srov. Schäfer 1976, s. 41n.

formalizovaným modem. Dosavadní výzkum se soustředil na typologii příležitostného básnictví, jeho spojení se společenskými událostmi a popis sborníků, v nichž příležitostné básně vycházely. Příležitostné básně se při tom oceňovaly kvůli obsahu, chápal se totiž především jako zdroj biografických a bibliografických dat, tak zásadních při sestavování příručky typu *Rukověti humanistického básnictví*.²⁹⁵

Následující podkapitoly ukáží, jak se v českých zemích v souvislosti s melanchthonským ciceronismem formovalo od 40. let 16. století několik malých žánrů příležitostné poezie s podobnými motivy a sdílenými technikami veršování, které se pak staly základním médiem latinské humanistické komunikace a přetrvaly až do rozpadu univerzitní komunikační struktury na počátku 20. let 17. století.²⁹⁶ V tomto časovém rámci můžeme tematizovat sdílená „nepsaná pravidla“ o spojování sociálních příležitostí s konkrétními malými žánry.²⁹⁷ Okrajovějším žánrem byla epicedia, tedy kondolenční básně, propemptika, básně přející šťastnou cestu, apophoreta, básně doprovázející dary. Centrum produkce představovaly gratulační básně, ať už šlo o epithalamia (básnická přání ke svatbě), genethliaca (přání k narození dítěte), čistá *carmina gratulatoria* (nejčastěji gratulace k získání univerzitního gradu) či gratulace k získání městského úřadu či korunovaci. S podobnými situacemi se pojily i komplikovanější žánry či hříčky a typy veršů, v nichž bylo možné plně prezentovat ovládnutí formalizovaného modu vypovídání, a užívaly se více od přelomu 16. a 17. století (např. anagramy s přesmyky hlásek vlastního jména, akrosticha a telesticha vyjadřující mimo jiné vlastní jméno, např. mecenáše, chronosticha vyjadřující datum apod.) V heteronomním literárním poli bylo možné konotovat i „popisné“ typy malých žánrů, tedy básně, které nebyly primárně spojeny s žádnou společenskou událostí jako hodoeporika, tedy popisy cest (např. cesta po mecenášových statcích), ke dnům se mohla vázat také *carmina sacra*, oslavující svátek určitého světce s konotací v literárním poli (např. jmeniny mecenáše). Mnoho dalších malých žánrů bylo možné použít univerzálně, do nejrůznějších typů sbírek, které však byly v heteronomním literárním poli vždy adresné, ať už jde o sbírky epitafů, emblematických a stemmatických *in insignia* (veršů na erby), symbol, eteostich (většinou přání k novému roku s chronostichem nebo k jiným důležitým rokům, např. korunovaci), *lemmata symbolica* (humanistická hesla charakterizující osobu, jíž jsou adresovány), *symbola cephalnomatica*, tedy hesla charakterizující osobu prvními písmeny jejího jména apod.²⁹⁸

Příležitostné básně doprovázely buď konkrétní díla, de facto jako „povinné“ doprovodné či dedikační básně, bez nichž nevycházely žádné vernakulární ani latinské spisy. Starší badatelé tomuto jednoznačnému trendu vyčítali, že se k tištěným knihám „neorganicky“ připojovaly dedikační básně bez zjevné obsahové souvislosti s dílem;²⁹⁹ i tyto univerzálně použitelné básně se však stávaly prostředkem utváření heteronomie literárního pole, protože byly adresné. Především však příležitostné básně vycházely ve sbornících tištěných v co nejkratší době po dané společenské události, tedy svatbě, úmrtí, narození, promoci, jmenování do konšelského úřadu, jmenování městské rady apod. Většina sborníků vydaných v českých zemích po polovině století má poměrně unifikovanou strukturu. Jedná se převážně o kratší sborníky obsahující na titulní straně přesné údaje o dané sociální události, včetně data, jména autorů se pak uvádějí i u těch nejmenších příspěvků – autorství je sice kolektivní, nikoliv však

²⁹⁵ Martínek 1965, s. 22; Martínek 1970a, s. 199; Martínek 1970, s. 280.

²⁹⁶ Martínek 1968a, s. 156. Podle Martínka tvoří dnešní stav dochovaných tisků přibližně polovinu všech vytištěných humanistických textů, z nichž měly pouze příležitostné básně spojené s konkrétními sociálními událostmi tvořit minimálně třetinu (Martínek 1960a, s. 274; Martínek 1965, s. 22). Martínek 1970, s. 280 (v některých obdobích představuje příležitostná poezie základ humanistického písemnictví).

²⁹⁷ Přehled žánrů srov. Martínek 1968a; Martínek 1965; pro naši analýzu není nosné dělení podle námětů jako Martínek 1960a, s. 130; o typech sborníků příležitostných básní: Hejnic 1972, s. 25 (vnitřní členění sborníků); Martínek 1984, s. 19 (typy univerzitních sborníků).

²⁹⁸ Přehled všech drobných útvarů z přelomu století srov. Martínek 1965.

²⁹⁹ Martínek 1960a, s. 131.

anonymní.³⁰⁰ V univerzitním literárním poli se stávaly sborníky prostorem pro získávání a trénink kompetence vypovídat ve formalizovaném modu, od básnických prvotin žáčků partikulárních škol, přes všechny příležitostné básně z průběhu studia a dalších učeneckých aktivit. Jelikož se příležitostné básně a techniky jejich skládání včetně vhodných obrátů a metrických úseků osvojovaly v průběhu výuky (byly dokonce jedním z těžišť výuky ve vyšších třídách), jsou často také velmi stereotypní a univerzálně použitelné s pouze malou obměnou pro různé žánry. J. Martínek takto srovnával sborníky propemptik a zjistil kromě podobnosti ve struktuře celého sborníku také nápadné shody v subtextech a technikách skládání jednotlivých příspěvků (některá propemptika dokonce začínala stejnými citáty),³⁰¹ což bychom mohli spojit s analogickým procesem osvojování formalizovaného modu vypovídání (postupy a excerpta se mohla prezentovat jako vhodná pro konkrétní malý žánr). Všichni starší badatelé se shodují, že počet příležitostných básní prudce vzrostl v druhé polovině, a především ve dvou posledních dekadách 16. století a v prvních dvou desetiletích století následujícího – tedy těsně před tím, než se narušily univerzitní komunikační struktury, v nichž se příležitostné básnictví a produkce sborníků organizovaly. V tomto období se také měly formy příležitostného básnictví a techniky veršování výrazně zkomplikovat.³⁰²

Již dříve se diskutovala otázka symbolického kapitálu spojeného s pořadím básní ve sbornících s rovnocenným autorským podílem, které se sice vyznačují složitostí vnitřního členění, ale současně bylo jejich uspořádání po celou druhou polovinu 16. století poměrně stabilní.³⁰³ Za „čestné“ se měla podle J. Hejnice považovat umístění zcela na konci nebo zcela na začátku, přičemž umístění na začátku má být typické pro průměrnou sborníkovou produkci literárního pole pražské univerzity, zatímco umístění na konci má být charakteristické pro velké publikace, jakými byla např. *Farragina* Hodějovského korespondentů.³⁰⁴

Ačkoliv starší bádání nekonstatovalo determinaci příležitostného básnictví formalizovaným modem, tematizoval již J. Martínek podobnosti ve frekvenci sborníků a jejich podobě mezi českými zeměmi (lépe řečeno území pod vlivem pražské akademie) a říšskými oblastmi, kde se prosadil melanchthonský ciceronismus.³⁰⁵ V obou oblastech se měly také nejvíce prosadit stejné malé žánry, totiž epicedia a především epithalamia.³⁰⁶ Pionýři tohoto typu psaní v českých zemích (členové Hodějovského okruhu jako M. Collinus) si jej měli osvojit během studií v říšských oblastech, převážně ve Wittenbergu, první díla byla také vydána v německých tiskárnách a často spočívala na nápodobě zcela konkrétní předlohy, totiž básní E. Hessa.³⁰⁷ V tomto smyslu by bylo možné označit příležitostné básnictví za fenomén „protestantského“ učencectví, protože podle J. Martínka nedosáhla produkce podobných sborníků ani v blízkých katolických oblastech (Bavorsko, rakouské země) podobné frekvence a kvantitativnosti³⁰⁸ – tyto rozdíly ovšem nelze spojovat se samotnou konfesí, ale

³⁰⁰ Kolektivní autorství (a minimum anonymních příspěvků) považovali za jednu z charakteristik humanistických literárních zvyklostí v českých zemích: Martínek 1968a, s. 155; Martínek 1960a, s. 131; sborníky: Hejnic 1972, s. 26 biograficky rovnocenné; Martínek 1984, s. 22.

³⁰¹ Martínek 1967a, s. 189.

³⁰² Martínková 1975, s. 10; Martínek 1960a, s. 274 (produkce intenzivní především od roku 1550); Martínek 1984, s. 10; Martínek 1965, s. 20n (od poslední čtvrtiny 16. století rostoucí komplikovanost).

³⁰³ Hejnic 1972, s. 35.

³⁰⁴ Hejnic 1972, s. 27; Martínek 1970a, s. 200. Hierarchii ve sbornících příležitostné poezie zmiňuje A. Tarnai (Tarnai 1992, s. 89).

³⁰⁵ O podobnosti bohemikálních příležitostných sborníků s říšskou produkcí srov. Martínek 1968a, s. 154; Martínek 1970a, s. 201.

³⁰⁶ Martínek 1968a, s. 154.

³⁰⁷ Martínek 1968a, s. 160. Z novější literatury o E. Hessovi srov. životopis a pojednání o jeho epicediích (Gräßer 1993, Gräßer 1994), komentář ke skladbě *Norimberga illustrata*, jež ovlivnila i české topografie (Keck 1999). Anglická edice Hessových děl vychází od roku 2004 v arizonském *Center for Medieval and Renaissance Studies* v Tempe (srov. Vredelvelde 2004).

³⁰⁸ Martínek 1968a, s. 156.

s prosazením analogického institucionálního melanchtonského modelu se sdílením stejných pravidel, technik, autorit a subtextů, které ovlivňovaly rozsáhlou skupinu potenciálních básníků a vytvořily příhodné podmínky pro vznik takto sociálně produktivního příležitostného básnictví. I tak nalezneme v „melanchthonských univerzitních oblastech“ rozdíly, např. v českých zemích se příležitostné básně neprosadily ve vernakulární podobě, také česko-latinské publikace jsou naprostou výjimkou (I. Kherner, S. Partlicius, latinko-německy G. Tarco).

Starší badatelé pohybující se v paradigmatu autentičnosti, geniality a inovativnosti básnického aktu vytýkali příležitostné poezii strnulost, manýru, bezobsažnost a přílišnou závislost na výukovém modelu a horko těžko se snažili najít v humanistických literárních technikách a dílech příklady „významných myšlenek“.³⁰⁹ Na základě dosavadního empiricky a biograficky orientovaného bádání lze však poukázat na roli příležitostné poezie a sborníků při formování a fungování komunikačních struktur pražské akademie a městských okruhů a řečových reprezentací v jejich rámci. Sborníková produkce a příležitostná poezie se jeví jako zásadní medium literárního pole, je adresná, přímo se v ní reflektuje a utváří heteronomie, odvíjejí se strategie získávání mecenátu či budování prestiže a současně ji lze považovat za textový prostor pro rozehrávání sebe prezentací, prezentaci vlastního ovládnutí formalizovaného vypovídání, pro inscenaci a textové utváření humanistických skupin. Právě příležitostná poezie se stane vedle řidčeji dochované epistolografie a dalších textů (např. instalačních orací) korpusem pramenů, v němž budeme v následujících podkapitolách tematizovat strategie pohybu, utváření horizontálních vztahů k humanistům i vertikálních vztahů k mecenášům, sebedefinice humanistických skupin, strategie udržování jejich koheze a exkluze „jiných“, humanistické sebe prezentace a v třetí kapitole i performování a řečových reprezentací. V úvodních pasážích se soustředíme na stručnou charakteristiku a fungování jednotlivých komunikačních struktur, které byly spojeny s institucionálně zakotveným melanchthonským modelem v českých zemích (Hodějovského skupina a její paradigmatický význam determinující komunikační praxe dalších desetiletí, univerzitní pole, dvorská skupina vymezující se proti univerzitnímu poli a rezidua univerzitních komunikačních praxí v exulantských komunikačních strukturách).

³⁰⁹ Martínek 1984, s. 24.

2.4 Básnická skupina korespondentů Jana st. Hodějovského z Hodějova: etablování melanchthonského diskursivního modu, mecenát a utváření humanistické society

Literární pole, v němž se pohybovali básníci tzv. okruhu Hodějovského od 40. let 16. století, je ve srovnání s produkcí předchozích desetiletí velmi aktivní. Etablovaly se v něm základy literárních postupů rozvíjené později v literárním poli pražské univerzity a přenesené i do produkce tzv. městských okruhů (určití typy příležitostných básní, konkrétní obraty, struktura sborníků apod.). V tomto poli probíhala řada literárních aktivit, jež otevřely prostor pro textové utváření komunity učených básníků, pro modelování vztahu k mecenášovi, dynamizaci vztahů k dalším polím či pro sebezprezentaci jednotlivých básníků. V básních lze samozřejmě tematizovat i „reálie“ vypovídající o průběhu humanistické komunikace, zásadnější pro naši analýzu je však reprezentace komunikačních praxí v humanistických textech než jejich fakticita či reálný historický průběh (tedy reprezentace vztahu k mecenášovi a její paradoxy, reprezentace daru, ritualizovaného vstupu do této komunikační struktury či kategorií jako *nobilitas*, *amicitia* a *paupertas*).

Je zapotřebí vymezit se vůči samotnému označení této skupiny jako „okruhu Hodějovského“, jako by to byl především mecenáš, podle něhož se tato skupina definuje – ve skutečnosti pouze část produkce skupiny vznikla ve vztahu k tomuto mecenášovi, jedná se tedy o skupinu korespondující s Hodějovským, která po sobě však kromě básní adresovaných mecenáši zanechala také celou řadu kolektivních sborníků a pořídila na Hodějovského náklady dokonce zcela ojedinělý reprezentativní výbor vlastních skladeb. Označení „okruh Hodějovského“ tak budeme používat s určitým reflektujícím odstupem a s ohledem na starší badatelskou tradici.³¹⁰

Fungování literárního pole a řečové reprezentace v něm nepředpokládají specifický typ humanistické sociality (tzv. sodality), jimž se již řadu let věnuje rozsáhlá badatelská pozornost.³¹¹ Tyto články rozebírající především Celtisovy sodality totiž do značné míry zrcadlí metanarativní předpoklady *Humanismusforschung*, jež jsme tematizovali v úvodní kapitole. Starší badatelé často buď přímo chápou humanistické sodality jako pevné místo transmise sdílených hodnot, ideálů a kategorií *humanitas* a *virtus* zakládajících implicitně modernu, respektive jako místa dialogu, na nichž se překonával feudalismus, učinily se první kroky k demokratizaci a meritokracii či utváření diskutující veřejnosti. Nebo je pojmají jako platformu kolektivní sběratelské a ediční práce, která byla často motivovaná patriotickými projekty. Diskuse se při tom vedou o to, do jaké míry se sodality skutečně scházely, zda byly právně založené či pevně organizované, do jaké míry byly ovlivněny italskými akademiemi,

³¹⁰ O konceptu literárního okruhu (*circling*) srov. Herz 2000. Náš rozbor se nesoustředí na prosopografii této skupiny ani na osudy jednotlivých historických aktérů, proto pouze stručný odkaz na literaturu o tzv. Hodějovském kruhu (kromě příslušných hesel ve všech pěti svazcích Rukověti humanistického básnictví): Jireček 1884; Hejnic 1957; Martínek 1960; Martínek 1969. Nejúplnější přehled o Hodějovské skupině poskytuje nepublikovaná práce Martínek s.a.

³¹¹ O Celtisových sodalitách a starším bádání srov. Storchová 2003, s. 61n. V článku odkazují na zásadní studie: Tremel 1989, Klaniczay 1987, Csáky 1986, Lutz 1984, Wuttke 1986, Klaniczay 1992, Enter 1996, Machilek 1996, Dickerhof 1996, Bernstein 1997, Müller 1997, Wiegand 1997. O absenci jasné organizační struktury Kühlmann 1994, s. 387 (už u novoplatónské akadémie) a Mertens 1979; o právních statutech se zmiňují Kemper 1974, pro pozdější období statuta zpracovali Wollgast 1996 a Ludwig 2001. O ideách zakládajících humanistickou societou a kultuře dialogu Schalk 1977, s. 145; Lentzen 1996, s. 198. O vytváření elity zásluh jako alternativě k feudální šlechtě, případně dokonce cestě k demokratizaci (Bernstein 1998, s. 382; Garber 1983m; Garber 1996). Jaumann 1998, s. 371 chápe antikizaci jmen za projev patriciátu, jiní badatelé ovšem spojovali fungování sodalit s feudálními reprezentacemi (Müller 1997, Bernstein 1997). V poslední době nejnosněji o Celtisových sodalitách a jejich orientaci na dvorskou figuraci Schirrmester 2003, s. 170n.

jaká ritualita se v nich praktikovala, zda ji interpretovat jako projev emancipace básníků ze systému mecenátu atd. Následující odstavce se ovšem soustředí spíše na textové reprezentace, vzniklé na základě výměny mezi humanistickými básníky a mecenášem, případně mezi básníky navzájem a na to, jak tyto reprezentace mohly utvářet učeneckou komunitu, než na otázku, jak fungovala humanistická socialita v českých zemích, potažmo zda se členové okruhu Hodějovského doopravdy pravidelně stýkali či se jednalo o *virtuelle Gemeinschaft*, jak ji v případě Celtisových sodalit tematizovali H. Enter či M. Csáky.

2.4.1 Komunikace v okruhu Hodějovského korespondentů a formování melanchthonského diskursivního modu

Hodějovský jako mecenáš financoval řadu literárních podniků, především vydávání knih. Podle údajů uváděných J. Martínekem finančně či jinak participoval na velké části literární produkce okolo poloviny století a podporoval přibližně stovku literátů.³¹² Za projevy mecenátu lze označit např. Hodějovského podporu vydání Hájkovy *Kroniky české* či posmrtného vydání tří děl Mikuláše Konáče z Hodiškova. V případě básníků Hodějovského okruhu se ovšem jednalo nikoliv o jednorázový mecenát, nýbrž o pravidelnou podporu, která umožnila vznik řady individuálních i kolektivních děl.³¹³ Kromě hmotné podpory, směřované v některých případech za konkrétní literární produkci, kromě přímluv, právní pomoci a podílu na získávání sociální prestiže, jimž budeme věnovat pozornost v dalších odstavcích, zprostředkoval Hodějovský básníkům ze svého okruhu literární díla a zadával jim témata k básnickému zpracování. Ačkoliv nejsou básně vydané ve *Farraginech* většinou datovány, lze podle marginálních zmínek usoudit, že četnost kontaktů byla v některých případech velmi řídká (básníci se ozývají po čtyřech i šesti letech). Výrazněji se okruh básníků korespondujících s Hodějovským začal formovat až po roce 1537, kdy se mecenáš stal místosudím (do té doby byl pouze několik let v kontaktu s P. Fuxem). Později navázal kontakty s Collinovými vrstevníky a posléze právě Collinovým prostřednictvím také s jeho žáky. S etablovanými členy okruhu udržoval i osobní kontakty, a to i po odchodu na Řepici v roce 1555. Je ovšem otázkou, zda v duchu starší literatury interpretovat vznik komunikační

³¹² Srov. Martínek 1987, s. 26n; Martínek s.a, s. 185.

³¹³ V případě okruhu Hodějovského básníků lze na rozdíl od pozdějších komunikačních struktur jeho členy i vyjmenovat, což uděláme s ohledem na možnost vyhledat si jednotlivá hesla v *Rukověti*. Mezi básníky „starší generace“, kteří udržovali s Hodějovským kontakty před polovinou století, patří: P. Fux (poprvé si dopisoval již od roku 1519), s. Villaticus, M. Collinus, S. Aerichalcus, P. Aquilinas (s Hodějovským ho seznámil T. Mitis), D. Crinitus (s Hodějovským ho seznámil Collinus), I. Balbinus (Vabruschius a Lupacius byli jeho žáci), D. Franta, š. Ennius (seznámil ho Collinus), G. Phileremus (z Flander, okolo 1539 učil na Pražském hradě), G. Logus, M. Cuthenus, P. Lucinus, N. Mitas, M. Mitis (do družiny ho doporučil nevlastní bratr), T. Mitis (s Hodějovským ho seznámil Collinus), T. Borotínský, I. Orpheus, S. Proxenus, I. Rodericus, B. Ropal, I. Sabinus, Jan a Jiří Schentygari-Šentygarovi (Jiřího seznámil bratr) či V. Traianus. Do skupiny jejich žáků, tedy humanistů, kteří začali s Hodějovským korespondovat až po polovině století, patří: Oldřich ml. z Hodějova (studoval u Collina), Bohuslav Hodějovský (učili ho Rodericus se Schentygarem), Benjamin Albinus, Jan Aquila, Petr Codicillus (studoval u Collina), Vít Orcinus (žák Collina), Jan Banno (studoval u Collina), Ioannes Serifaber (studoval u Collina), L. Span-Špán, Jan Athropidius (seznámil ho Aerichalcus), M. Bicenius (asi hoseznámil Collinus), H. Achilles, G. Cirkvinus, I. Candidus, I. Corvinus (doporučil ho Lupacius), G. Handschius (kontakt prostřednictvím Collina), P. Heyny, F. Pragenus (doporučil ho P. Kristián), S. Pistorius, M. Hanno (doporučil ho buď aerichalcus, Collinus, nebo Schentygarus), P. Lupacius (prvotiny posílal Hodějovskému Collinus), Georgius Kern a Gregorius Khern (zde kontakt zprostředkoval Collinus), A. Lucinus, I. Miloczenus (možná totožný s Philomusem), G. Moserus, M. Bulemachus (přes Cotaulia doporučen Collinovi), Kryštof a Václav Sicchiovi-Šichové, V. Theophilus, V. Baubinus, Martin, Matyáš a Mikuláš Rakovští-Rakociové (studovali u Collina), I. Roisnus (doporučil Collinus), S. Rubinus (doporučil Collinus), B. Sithonius (prvotinu poslal Hodějovskému Collinus), A. Schroterus, Ch. Thanner, T. Hagecius-Hájek či G. Vabruschius (seznámil ho Collinus).

struktury a mecenát jako rozsáhlý program navazující na podněty italského humanismu vedený snahou „přivést latinské básnictví v Čechách k rozkvětu, jaký požívalo v dobách Bohuslava Hasištejnského“.³¹⁴ Agonální diskurs národa („konkurence“ italskému humanismu) a inscenace Hasištejnského jsou součástí reprezentace učenecké komunity v básních adresovaných mecenáši, jak ukážeme v následujících podkapitolách, ale lze ji těžko stejně jako v případě dalších reprezentací spojovat s mecenášovým „programem“. Hodějovský zůstává jakýmsi „mlčícím středem“ celé komunikační struktury, protože jeho dopisy či jiné texty nebyly v kolektivních sbornících otištěny.³¹⁵

Na rozdíl od pozdějšího literárního pole pražské univerzity lze k analýze tohoto literárního pole využít pestrou produkci této skupiny, ať už se bude jednat o skladby jednotlivých autorů,³¹⁶ kolektivní sborníky neadresované Hodějovskému či o kolektivní díla adresovaná tomuto mecenáši, mezi nimiž zaujímají specifickou pozici čtyřsvazková *Farragina* (1561–1562) a sborník epicedií a dalších příležitostných básní *De obitu nobilis et honestae matronae* (1563).

Starší badatelé, např. Jan Martínek, spojovali výjimečnost kolektivních sborníků adresovaných Hodějovskému především s jejich „mnohotvárnou formální a obsahovou náplní“, která nápadně kontrastuje s pozdějšími kolektivními sborníky na jedno téma (třeba oslavami sňatků) i se sborníky s drobnými příležitostnými skladbami téhož druhu na různé náměty (např. symbol, epeostichů).³¹⁷ Z hlediska naší analýzy jsou ovšem mnohasetstránkové svazky latinských básní velmi nosné proto, že se staly v rámci heteronomního literárního pole patrně nejrozsáhlejší textovou platformou pro reflexi mecenátu, utváření obrazu mecenáše, argumentaci ohledně vztahu mecenáš-básník, rozvíjení paradoxně založené autonomizace básníků, ale současně také prostorem pro reprezentaci a textové utváření učenecké komunity či sebezprezentaci jednotlivých básníků. Čtyři svazky tzv. *Farragin* vyšly v letech 1561–1562.³¹⁸ Rovina textového utváření učenecké skupiny a jeho intenzita také odlišuje *Farragina* od ostatních básnických sbírek adresovaných či dedikovaných Hodějovskému (některé z nich se ovšem nedochovaly, např. Villaticova *Epigrammata et alia poemata* přinášející příležitostné básně z přelomu 30. a 40. let).

Základem pro vydání se staly chronologicky řazené kopiáře (podle Lupacia jich bylo 28),³¹⁹ do nichž Hodějovský vlastnoručně přepisoval básně svých korespondentů. O struktuře a obsahu šestadvaceti z těchto kopiářů se nedochovaly žádné zprávy, víme jen, že příspěvky byly řazené podle jmen autorů.³²⁰ Tištěná podoba *Farragin* se s původními Hodějovského kopiáři nekryje, poněvadž sbírka byla od září roku 1557 redigována devět měsíců přímo na Hodějovského sídle v Řepici jeho předními klienty, G. Handschiem, T. Mitisem a M. Collinem. Ve starší literatuře se často objevovala teze o vypuštění některých básní z kopiářů

³¹⁴ RHB II, s. 318.

³¹⁵ O potenciálním Hodějovského autorství katalogu šlechticů připisovaném Orcinovi srov. Martínek 1962b.

³¹⁶ Bude se jednat o spisy: *Epigrammata Handschii* (rukopis uchovávaný ve Vídeňské Nationalbibliothek), *Epistolae prosaicae* (deponované tamtéž), Collinovo *Specimen studii ac laborum* (rukopis deponovaný tamtéž), *Ode de feriis* (1550), *Catalogus Academiae* (1554), *Elegia de dignitate vitae scholasticae* (1554). Na *Farragina* budu odkazovat pouze římskou číslicí značící číslo svazku a číslem folia (např. IV 20a).

³¹⁷ Martínek s.a., s. 225.

³¹⁸ Termín *farrago* byl v šestnáctém století obecně používán pro označení tématicky nesourodých konvolutů (Martínek 1960a, s. 133, pozn. č. 29).

³¹⁹ V Lupáčově Ephemeridě z roku 1584 srov. ke dni 11. 2. (1566) „*Reliquit ad 28 plus minus sua ipsius manu scriptorum librorum corpora seu tomos grandes, in quibus plurima, ad posteritatem transmittenda deposuit, euque thesauro concredidit reconditiora*“. V současnosti se z těchto kopiářů zachoval pouze jeden (knižovna pražské metropolitní kapituly sign. O 77), druhý zbývající, který byl z chronologického hlediska patrně nejstarší a týkal se období počátku formování Hodějovského družiny, shořel na jaře 1945 během požáru Staroměstské radnice. Jeho obsah je proto známý pouze z Truhlářových excerpt z let, kdy připravoval první verzi *Rukověti humanistického básnictví* a zpřístupněn byl J. Hejnicem a J. Martínkem v heslech *Rukověti*.

³²⁰ Zachová 1981, s. 185.

v edici z důvodů jejich politické nepřijatelnosti, což dnes nelze posoudit;³²¹ za zásadní kritérium pro výběr lze ovšem považovat právě utváření obrazu mecenáše a prezentaci básnické skupiny. Pokud se dá posuzovat z rozdílů mezi obsahem posledního zachovaného kopiáře a texty vydanými tiskem, byla přejata většina rozsáhlejších příspěvků. Do sbírky byly zařazeny také básně obsahující významné údaje o Hodějovského mecenátu, např. nejstarší básnické dopisy od Petra Fuxe z let 1519–1521 a 1538–1548, které redaktoři výrazně předělali, či *elegia conciliatoria*, básně žádající o poskytnutí podpory od začínajících studentů, dále básně ukazující na ovládnutí formalizovaného modu a prestiž skupiny či básně prezentující samotné editory. Z Collinových zmínek v básních lze usuzovat na další ediční zásahy, které ukazují, že prosazovaným kritériem pro zařazení příspěvků do vydání měla být maximální snaha dostat pravidlům sdíleného formalizovaného modu vypovídání; v jedné z básní (patrně z roku 1554) pak Collinus naznačuje, že se pomýšlelo na vydání kopiářů od počátku 50. let a to možná i ve větším rozsahu (*quae post publica forsitan erunt*).³²²

Reprezentace skupiny, strategie získávání mecenátu a jeho reflexi lze tematizovat i na struktuře jednotlivých svazků, které nejsou uspořádány chronologicky ale podle metriky a typů příležitostné poezie.³²³ První svazek obsahuje básně s náboženskými tématy, které se ovšem také mohou orientovat na mecenát (např. hymny oslavující světce, který je křesťním patronem mecenáše). Do druhého svazku jsou zahrnuty básně podle metriky (elegie v elegickém distichu a idyllia v epodických rozměrech), které ukazují na ovládnutí formalizovaného diskursivního modu. Třetí svazek je naopak strukturován podle různých typů příležitostných básní (epithalamia, genethliaca, epitaphia, epigramy, které jsou svým obsahem spíše apophorety) v kombinaci s metrem (oddíl pro básně psané faléckými verši) – v tomto případě je orientace básní na sociální situace zřejmá, závěrečné části pak dominuje I. Schentygarus-Šentygar, který se v rámci formalizovaného modu vypovídání specializoval na falécké hendekasyllaby. Jak naznačil již J. Martínek,³²⁴ dělení čtvrtého svazku je krajně zajímavé s hlediska své předlohy (a její intertextové kapitalizace, dodejme). Redaktoři se v něm pokusili poněkud nedůsledně inscenovat básně korespondentů Hodějovského a své vlastní jako Horatiovy sbírky, napodobili tedy Horatiova *Carmina*, *Epody*, z nichž je zde ovšem pouze jediná kniha, a *Epistolae*.³²⁵ Zařazení epod je současně opět spojeno se sebezprezentací redaktorů, poněvadž se na jambická metra specializovali právě Handschius a Collinus (ten na iambický dimetr). Ostatně i umístění jednotlivých básní ve sbírce lze spojovat s hierarchií, Martínek zde konstatuje tendenci stavět Collinovy básně na počátek a Mitisovy na konec významnějších celků, později měl tuto praxi převzít Lupacius při sebezprezentaci ve sbírce *De obitu nobilis et honestae matronae*.³²⁶ I samotnou volbu titulu sbírek lze spojit s inscenací učenecké komunity, poněvadž se hlásí k autoritě Eobana Hessa a evokuje jeho sbírku z konce 30. let *Operum Helii Eobani Hessi Farragines duae*.³²⁷ Kromě Horatia funguje ve *Farraginech* právě Hesus jako další autorita formalizovaného vypovídání, a to včetně konkrétních obrátů v básních s náboženskými motivy či enkomiaistických typech básní.

³²¹ Martínek s.a., s. 95. Martínková 1965, s. 53.

³²² Martínek s.a., s. 167; IV, 185b.

³²³ Ke struktuře Farragin srov. Martínek s.a., s. 159n.

³²⁴ Martínek s.a., s. 163n. Podle údajů H. Wieganda (Wiegand 2001) lze označit za paralelu k Farraginům tvorbu padovského okruhu kolem Petra Lotichia Secunda z první poloviny století stím, že místo Horatia imitují především Catulla.

³²⁵ Martínek s.a., s. 163–164. Podle Martínka se vnitřní stavbou prvního oddílu redaktoři snažili napodobit uspořádání Horatiova díla, např. ve čtvrté farragině odpovídají básně umístěním a metrem (1. askl.) Horatiově básni Carm. I.1 a sapphické verše Carm. I, 2; I,3 odpovídá 2. asklep. v Carm. I,3; také se shoduje první skladba v druhé knize Carmin (alkájská strofa), stejně jako závěr čtvrté knihy.

³²⁶ Martínek s.a., s. 169.

³²⁷ I na to upozorňuje Martínek s.a., s. 173.

Kromě učebních příruček a dedikačních veršů, které si psali básníci z Hodějovského okruhu navzájem, je doloženo i několik kolektivních projektů, do nichž se hromadně zapojili. Převážně se jedná o první sbírky příležitostné poezie ke konkrétním společenským událostem, které se již od 40. let vyznačují formální i argumentační stereotypností, ačkoliv např. J. Hejnic poznamenává, že pozdější sbírky byly ve srovnání s tvorbou 40. let ještě o poznání stereotypnější.³²⁸ Starší badatelé se pokoušeli za každou cenu (a dodejme, že marně) hledat v tomto typu produkce alespoň nějaký náznak „zanícení“ či originality.³²⁹ Význam prvních příležitostných sborníků Hodějovského skupiny lze však spatřovat právě v tom, že v českých zemích etablovaly specifický typ příležitostné poezie orientované na společenské události (epithalamia, epicedia, genethliaka) inspirovaný melanchthonismem a staršími básněmi E. Hessa, který byl později rozvinut v komunikaci v rámci literárního pole pražské univerzity (jednak na univerzitě samé, ale především v literární produkci v městských okruzích a mezi kněžími, které univerzita iniciovala a institucionálně zaštiťovala). Některé motivy a figurativní postupy charakteristické pro básně Hodějovského okruhu se ovšem do pozdější produkce nepřeněsly, např. explicitní agonální diskurs národa nebo topika vyjadřující vztah k mecenáši.

(i.) „Zavádění“ nového typu básnictví do českých zemí se také stalo argumentem pro posílení vlastní prestiže v literárním poli a otevíralo možnost sebe prezentace. Collinus sám za první epithalamion v českých zemích označil svou ranou sbírku *Carmen de sponsalibus* (1544) adresovanou bakaláři Nicolaovi a Rubra Aquila, který prý jako první Pražan dostává podobný básnický dar (na sborníku se tehdy podílel i I. Schentygarus). Svůj primát tedy Collinus reflektuje, v předmluvě jej označuje za ústupek od ideálu básnictví na čistě náboženská témata a v epithalamiu se hlásí ke Cattulovi jako autoritě pro nový žánr v českých zemích. Sborníku předcházela vůbec první Collinova příležitostná báseň *Elegia* z roku 1540 adresovaná B. Ropalovi (jedná se o apophoretum), přičemž již zde tematizuje hmotnou nouzi, která ho dohnala k příležitostnému básnictví. Definitivně se epithalamické sborníky ovšem etablovaly až po vydání rozsáhlého tisku *Tria epithalamia* z roku 1545, v němž se spojují oslavy tří sňatků z posledních tří let (na rozdíl od pozdější produkce, kdy se sborníky vydávaly s minimálním časovým odstupem od dané události) – sňatek Hodějovského s Annou z Limburka, který se konal 1542, a pozdější sňatky básníka V. Traiana a mecenáše Adama Carola. Úvodní epithalamion určené Hodějovskému etablovalo standardní strukturu tohoto typu básně – v různých metrech v něm postupně promlouvají Múzy (básník se staví do role zprostředkovatele jejich proslavů) a přejí vše nejlepší k sňatku. Sborník vyšel ještě ve Wittenbergu a Collinus omlouvá pozdní vydání skutečností, že před třemi lety ještě nebyli v českých zemích básníci, kteří by mohli Hodějovského sňatek náležitým způsobem oslavit.

Jak ukážeme ještě v podkapitole o inscenacích Hasištejnského, báseň *Ad Apollinem* v tomto sborníku adresovaná Traianovi obsahuje „básnický program“ zakotvený v agonálním diskursu národa, kdy Collinus hlásá nutnost vyrovnat se v českých zemích říšským básníkům ovlivněným melanchthonismem (z předchůdců E. Hesus, z přímo ovlivněných G. Logus či Sabinus – *Surget et his aliquis quoque vel clarissimus Hesus, / Vel vates, nostri cui nupta Melanthonis est / Facundo ore bonus, citharae bonus arte, Sabinus, / Vel Logus, undanti fundit qui carmina vena, / Carmina conspectu magnorum digna virorum. / His animum dabimus cupidum celebrare suorum / Gesta patrum, dabimus flatus ad facta secundos / Clarorum versu praeclara vehenda virorum.* fol Bviiia). Collinus navrhuje, jak nalákat Múzy do českých zemí, vyjmenovává české básníky a označuje i konkrétní epithalamické skladby

³²⁸ Hejnic 1964, s. 376

³²⁹ Hejnic 1964, s. 374

ukazující na úroveň básnictví ve zdejších „chladných končinách“; v epithalamiu se také definují nepřátelé básníků a škůdci učenosti, vůči nimž se pak vymezovala i pozdější univerzitní produkce – *vulgus, communes hostes, livor* apod. V básni se ustavuje poprvé prostor pro rozvíjení strategií na získání šlechtického, dvorského a městského mecenátu, když si Collinus klade do budoucích let za cíl oslavovat císaře Ferdinanda (ke sbírce také připojil epithalamion pro dceru rádce G. Verneru), městskou radu Starého města pražského a zemské úředníky, jež i konkrétně vyjmenovává (kancléř Jindřich z Plavna, nejvyšší sudí Jan z Lobkovic, maršálek Arnošt Jilemnický, rádce Žabka, místokancléř Florián Gryspek, Adam Carolus, Zikmund Helt, Jiří Lokšan, Volf z Vřesovic, Jan Horák, Jan z Lamberka a Jan st. Hodějovský).³³⁰ Báseň *Chorus Musarum*, již budeme také podrobněji analyzovat až v rámci kapitoly o Hasištejnském, zase obsahuje útok na požitkářství šlechty, která rozhazuje, místo aby podporovala učenost.

(ii.) Typ sborníku genethliak se ustavil po vydání útlé Bannony sbírky *Duo genethliaca* (1550), v níž se oslavují narození potomků Hodějovského a Opita, a Banno ji napsal ještě v době studia u Collina a dost možná i na základě jeho iniciativy. Nový typ příležitostné básně, patrně pod vlivem studia ve Wittenbergu, použil také M. Hanno, když zde vydal roku 1550 sborník epithalamií pro L. Sspana-Špána, do něhož přispěli i wittenberští studenti. Se tříletým zpožděním vyšel také sborník blahopřání ke svatbě V. Arpinovi (a N. Artemisiovi jakožto otcí nevěsty) *Duo epithalamia* (1550), k nimž tudíž mohlo být přidáno i blahopřání k narození syna a další genethliaka adresovaná Hodějovskému a Opitovi – tento sborník redigovaný Collinem zase poskytl textový prostor k pojmenování širší učenecké komunity a učeneckých rodů v městských okruzích, která spolu sdílí *asperae cruces scholasticae vitae*, a oslavě N. Artemisia jako vzdělance a současně patrona básníků, který vdává svou dceru v rámci učenecké komunity a navíc za Collinova příbuzného (*Quod Filiam charissimam locaveris/ Fratri meo charissimo...* fol. Aiib). Básníci Hodějovského okruhu pak kromě samotného Artemisia (jedna z básní dokonce popisuje jeho životní osudy) a jeho nastávajícího zete chválí i pořadatele sborníku Collina a potvrzují tak jeho ústřední postavení v celé komunikační struktuře (*Gloria Collinus Boiemae gentis ab illo/ Multoties larga quippe levatus ope est./ Ut taceam relinquos, Arpinus testis haberi./ Ut foveat Musas vir bonus iste, potest*, píše v jedné z básní Mitis). Další kolektivní sborníky se orientují na dvorský mecenát (*De morte Elisabethae* 1545, *De obitu Annae* 1547 atd.) a budou rozebírány v příslušné kapitole.

(iii.) V době nejaktivnější spolupráce Hodějovského okruhu, tedy v první polovině 50. let, byly vydány ještě dva další sborníky orientované jinak než pouze na dvorský mecenát. Jedná se především o *Epicedia scripta honestatis et eruditus viris M. Martino Hannoni, et Briccio Sithonio* vydaná Collinem a také na jeho finanční náklady roku 1551, v nichž se připomíná smrt několika mladých básníků – v první řadě M. Hannonu a dále B. Sithonia (zemřel také ve Wittenbergu v listopadu 1550), V. Sicchia (zemřel na jaře roku 1546) a Jana ze Semechova (syn měšťana Duchoslava zemřel již roku 1542 a nebyl literárně činný). Sborník obsahuje řadu epitařů a epicedií od M. Collina, T. Mitise, I. Balbina a V. Vinshemia

³³⁰ Tria epithalamia 1545, fol. Bviiib–Bviiiia: „In quorum numero est stirpis Plavnensis alumnus/ Heros Henricus, nunc Cancellarius orae/ Boiemae: Et clara germani stirpe, domoque/ Lobcovicena geniti seniorque Ioannes./ Et Ladislaus, Marschalcus regius iste./ Boiemi Iudex regni supremus at ille:/ Ernestusque Baro, cui Gilemnicia pubes/ Paret, honoratus regis consultor in aula:/ Regis et interpres, Vicecancellarius atque/ Zabca: Bonus fautor Grispeckius atque bonorum./ Consultor regis, Camerae regnique Senator./ Idem presidium vatium decus atque suorum:/ Et, quem consiliis adhibet rex doctus Adamus/ Carolus: Heltus item Sigismundus in ordine primus/ Succedens Zabcae nunc conditionis honore./ Fautor, et antistes vatium Loxanus ad istos/ Addetur: summus necnon Capitaneus arcis/ Pragenae, Vrscovicus Wolfgangus: itemque/ Regalis sobolis praeceptor Horatius, et quem/ Caesaris exercent nunc castra, gravesque labores/ Militiae, Ianus Lambergius ore disertus./ Instructusque bonis studiis bellique togaeque./ Adijctam reliquis etiam Viceiudicis orae/ Boiemae laudes, Hoddeae stirpis alumni/ Qui patrios ornat vates, cumulatque subinde/ Donis, ipsorum sortem miseratus egenam.“

ml. (kontakt z Wittenbergu). Básně byly většinou vydány ve *Farraginech* nebo v Opitově sborníku *Funebria aliquot*, o němž se zmíníme vzápětí. Základním figurativním schématem tohoto nového typu sborníku, které se také přeneslo do pozdější univerzitní a městské literární produkce, je propojení životopisu zesnulého s básnickým nářkem personifikované *patrie* (ať už se jedná o rodné město či širěji pojatou kategorii). *Patria* oplakává úmrtí nadějného básníka (*spes patriae*), jenž jí mohl prospět a přinést slávu (*Patria loquitur. Ergo meis rebus nunquam fera fata favebunt?/ Et rapiunt miserae ignora docta mihi?/ Fatorum feritas heu dulcem nuper alumnum,/ Sithonium nobis sustulit ante diem./ Cum studii causa degisset in urbe, Melanthon/ In quam praecipuus doctus honore viget./ Hic ornabatur studiis, virtuteque pose et/ Cultior ut fines rursus adire meos.*, fol. Bib). I tento motiv lze interpretovat v návaznosti na agonální diskurs národa, jako ilustraci intelektuální kvality a potenciál českých zemí, ačkoliv se zdejší básníci vzdělávají na říšských univerzitách. Vzhledem k místu úmrtí studentů se ve sbornících zmiňuje jako specifická kvalita studium ve Wittenbergu a jiných městech spojených s rozvíjením melanchthonského univerzitního modelu. Kromě topoi ztráty pro vlast se již v prvních sbornících epicedií etablovaly další motivy a topika, jež pak migrují do pozdější básnické produkce v univerzitním literárním poli, např. topoi pomíjivosti života stavěné často do kontrastu v trvalou hodnotou literární produkce.

K formování epicedia jako typu příležitostné básně přispěl také sborník *Funebria aliquot* (1553), který skupina vydala na popud J. Opita a zařadila do něj kromě básní k úmrtí Opitovy manželky, otce a syna právě básně na Martina Hannona, tedy jednoho z „vlastních řad“. Na sborníku financovaném Opitem se podíleli takřka všichni aktivní básníci (s několika výjimkami jako např. Handschius). Collinus v závěrečném epigramu adresovaném Hodějovskému pojmenovává svůj vztah k Hannonovi-žákovi a jeho poměr k mecenáši, přičemž poměr učitel-žák reprezentuje na základě otcovského modelu (*Filius Hanno meus, mea cura, tuusque fidelis/ Ille cliens, iustum est mortuus ante diem*). V dalších epicediích na Hannona se objevuje také chvála povahových vlastností zesnulého, pravé zbožnosti a intelektuálních kompetencí (znalosti několika jazyků – *Dotibus ingenii toti inclarescere mundo/ Coepit, et emuncti dexteritate styli./ Gutture Teutonico, Latio, Graio atque Boemo./ Quod res poscebat, dicere promptus erat.*) či motiv přechodu do věčné školy (*schola perenna*, ráj se tedy reprezentuje pomocí významového rastru akademie). V rámci agonality se vypočítávají ostatní nedávno zesnulí učenci z českých zemí, a tentokrát personifikovaná *Bohemia* naříká nad ztrátou mladého talentu (*Nunc etiam ingeniis cum sis celeberrima doctis,/ Artibus es nostro tempore clara bonis./ Sed tibi praeripuit praestans mors invida lumen,/ Et dura egregium fata tulere decus.* fol. Bvia). Úmrtí jednoho z básníků také otevírá prostor pro definici samotného básnictví. V Bannonově elegii se básníci označují za posvátné (*sacri vates*), ačkoliv jsou nadáni božským vnuknutím legitimizujícím literární aktivitu, smrt se jich přece týká (*At sacros Vates aiunt, et numine plenos,/ Quos cura foveat Iuppiter ipse sua./ Attamen hos etiam mors insidiosa profanat,/ Omnibus ingratas iniiciatque manus/ Vergilio doctum carmen quid profuit?/ Aut quid/ Nasonis timuit Parca nefanda chelym?* fol. Ciia).

Od poloviny 50. let se kolektivní produkce zmenšuje, básníci nadále udržovali epistolární kontakty s Hodějovskými a psali si navzájem doprovodné básně do vlastních autorských děl. Za kolektivní autorský podnik lze považovat do určité míry i vydání centrálního textu reprezentujícího celou skupinu, tedy čtyř svazků *Farragin*, a také Mitisovy edice Hasištejnského, které budeme analyzovat v jedné z následujících podkapitol. Básníci Hodějovského okruhu se podíleli také na několika kolektivních autorských podnicích, které však již většinou sami neiniciovali – patří mezi ně sborník epithalamií nazvaný *Epithalamion* z roku 1557, který uspořádal A. Lehn k oslavě sňatku nevlastního bratra S. Rigela a na němž se podíleli Collinus, Balbinus a Mitis. Další z posledních společných projektů představuje sborník ke svatbě Martina Mitise *De nuptiis Martini Socolovii*, který patrně uspořádal a jistě nechal vytisknout jeho bratr Thomas a přispěla do něj opět většina neaktivnějších členů

Hodějovského okruhu v uplynulém desetiletí (kromě Mitise Collinus, Lupacius, Rosinus, Cuthenus a Codicillus).

Jak upozornil již v 60. letech J. Hejnic,³³¹ Collinovu úvodní báseň k tomuto sborníku lze interpretovat jako „programovou“. Nejedná se ovšem o „novou ideologii orientovanou na celospolečenské cíle“, o níž psal Hejnic, spíše jde o reflexi pokročilejší fáze kolektivního autorství již existující básnické skupiny prolínající se s agonálním diskursem národa, který budeme tematizovat v podkapitole o Hasištejnském. Collinus totiž zmiňuje náročnost psaní příležitostné poezie v tak velkém množství (*ars longa plurimus labor/ brevisque vita. Conqueror/ non posse me negocia/ sat expedire singula*), pocta pro Martina Mitise má být jeho posledním epithalamiem. Dále chce v rozsáhlejších skladbách opěvovat vlast (v terminologii analýz agonálního diskursu národa: ukázat české básníky jako konkurenceschopnou skupinu), napodobit tak práce svých básnických vzorů ovlivněných melanchthonským ciceronismem, ze starších básníků E. Hessa či „melanchthonisty“ G. Sabina, a s nimi se orientovat na imitaci Vergilia a Ovidia. Podkapitola o vztazích Hodějovského skupiny k dvorské figuraci a strategiích získávání dvorského mecenátu ovšem ukáže, že se Collinus od příležitostného básnictví distancoval i např. v dopisech K. Nydbruckovi. Stereotypnost a určitou „sériovou výrobu“ příležitostných básní, která zdržuje od jiného typu tvorby, ostatně reflektovali i jiní básníci, např. T. Mitis ve sborníku *De obitu nobilis et honestae matronae* hájil psaní příležitostných básní tím, že se vyjadřují ke sdíleným lidským „zkušenostem“ (všichni se rodíme v manželském loži a skončíme v hrobě – *Scribere nos aliud nihil, obtrectator inepte,/ quam thalamos tantum quam tumulosque tonas.*)³³²

S působením členů Hodějovského okruhu v městských okruzích je pak spojen vznik dvou posledních kolektivních sborníků – do sborníku epicedií *Lugubria aliquot* pro V. Nicolaida Vodňanského z roku 1565 přispěli kromě Cuthena a Collina i D. Crinitus, P. Lupacius, P. Codicillus a A. Lucinius, přičemž sborník obsahuje i verše na další zesnulé žatecké měšťany.³³³ Analogicky sborník ke Vabruschiovu úmrtí nazvaný *Naeniae funebres* (1567) je navázán na literární okruh v Hradci Králové a obsahuje dokonce argumentaci a formální prvky typické pro pozdější univerzitní tvorbu orientovanou právě na městské okruhy. Patrně posledním, alespoň částečně kolektivním sborníkem jsou málo rozsáhlá Lupaciova epithalamia z roku 1574, která uspořádal Crinitus a přispěli do nich Ostracius s Mitisem.

2.4.2 Reprezentace mecenátu a utváření učené komunity v literární produkci Hodějovského korespondentů

Analýza básnických sborníků Hodějovského korespondentů nám umožňují překročit stín starších výzkumů renesančního patronátu, které interpretují mecenát pouze jako strukturální či základní sociální charakteristiku, hodnotu a systém evropské kultury té doby (*social glue binding Renaissance society*) definovanou poměrně vágně jako výměna různých

³³¹ Hejnic 1964, s. 277; Hejnic 1965a, s. 181.

³³² Hejnic 1964, s. 376, pozn. 61; De obitu 1563, fol. Giia.

³³³ Nicolaidides měl význam pro Hodějovského básníky především díky známé dedikaci, kterou do jeho díla *Cantiones evangelicae* z roku 1554 napsal Melanchthona a v níž poskytl českým básníkům argumenty využitelné v rámci agonálního diskursu národa. Pojednává v ní totiž o původu Slovanů a Čechů a vyjmenovává slavné učence, jimž se dostalo evropského věhlasu (Bohuslava Hasištejnského a Zikmunda Gelenia). Již do tohoto spisu navíc Nicolaidides zakomponoval zcela v souladu s pozdějšími literárními praxemi v městských okruzích oslavy svých podporovatelů včetně měšťanů Žatce, kde se usadil.

typů zdrojů, k nimž mají různé strany vztahu mecenáš-klient asymetrický přístup.³³⁴ Teprve rozbor konkrétních textů nám však umožní tematizovat argumentační, rétorické a figurativní postupy, na jejichž základě byl reprezentován mecenáš a jeho vztah s básníky a utvářela se učenecké komunita.

První oddíl této podkapitoly bude věnován souboru stereotypních rétorických figur, jejichž prostřednictvím se v básních oslovoval mecenáš a které vykazují řadu podobností s analýzami topiky mecenátu z jiných humanistických literárních polí. S. Vogel například upozornila na adjektiva v superlativních tvarech, jimiž se obraceli humanisté publikující v lyonských tiskárnách na své mecenáše (*clarissimus, illustrissimus, eruditissimus, ornatissimus*), stejně jako na rétorické prostředky napadající šlechtu nepodporující básníky či na frekvenci metricky vhodné závěrečné básnické formule o přijetí klientovy básně „s jasnou tvář“; s níž se setkáváme velmi často i v produkci okruhu Hodějovského – fráze typu *accipe fronte serena*, přičemž tento obrat se nacvičoval již ve školních básních (např. v Handschiových rukopisných sbornících).³³⁵ J. Ramminger zase analyzoval rukopisný sborník *Complurium eruditorum vatum carmina ad magnificum virum D. Blasium Hoelcelium* vzniklý na vídeňském dvoře v době vlády Maxmiliána I., v němž se vyskytuje celá řada analogických figur k produkci Hodějovského okruhu. Jedná se například o frekventované užívání tvarů slovesa *fovere*, srovnání s antickým Mecaenatem, odmítavou rétoriku ve vztahu k patronovým „poetickým zakázkám“, paradoxní strategie vtažení patrona do učenecké komunity a především práci s Horatiem jakožto hlavní autoritou formalizovaného modu vypovídání (stejně jako ve *Farraginech* jsou ve sborníku obsaženy skladby přesně imitující strukturu či obraty Horatiových básní).³³⁶ Z badatelů o humanismu v českých zemích to byl opět J. Martínek, kdo shrnul již v 80. letech označení patrona v rámci Hodějovského mecenátu (jedná se o termíny *patronus, Maecebas, fautor*, pro básníka pak konstatuje vyšší frekvenci „podpisu“ *humilis cliens*).³³⁷ Dodejme, že v básních Hodějovského okruhu se opakuje poměrně omezená skupina oslovení, která si patrně žáci cvičili již v průběhu osvojování formalizovaného modu vypovídání a uplatňovali je především s ohledem na jejich metrickou hodnotu a možné postavení ve verši (*fautor optimus, splendor stirpis Hoddeanae, pater vatum, columen vatum, gloria vatum, lausque Poesis, Mecoenas secundus* v kontrastu k *Mecoenas priscus* atd.). Se strategiemi získávání mecenátu jsou analogicky spojeny také další sdílené obraty, např. *damna levare* nebo *larga manus* pro mecenášskou aktivitu a především *sub astra vehere* pro označení básnické kompetence ve vztahu k mecenáši, s nímž se setkáváme v *Farraginech* takřka pravidelně. V závěrečných částech básní (standardně se jedná o přání dlouhých let a bohatství) se často odkazovalo na mytologické či biblické postavy sdílené humanistickou textovou komunitou (*Craesos, Methusalem, Pylius, Nestor*).

Kromě sdílené „topiky mecenátu“ zde nalezneme také „tématické celky“ relevantní pro pohyb v literárním poli, na jejichž základě humanističtí básníci zaujímali v poli pozice a utvářeli vztah k mecenáši. A. Schirrmeister věnoval ve své recentní monografii pozornost tématům s relevancí pro dvorskou figuraci; mělo jít o témata legitimizující císařskou vládu, panegyriky, básně reflektující změny v konsekračních instancích, protiturecký diskurs atd.³³⁸

³³⁴ Gundersheimer 1981; Weissman: 1987 (citát na s. 27); Fitch Lytle 1987; Eisenstadt – Roniger 1980; Drexler 2006, s. 290–291.

³³⁵ Vogel 1999, s. 36, 42, 46. Obraty ve „cvičných“ básních srov. Epigrammata Handschii, s. 67b „Ad sodalem Thomam“: „Suscipias igitur mea carmina fronte serena./ Sic facies Musam scribere plura meam.“

³³⁶ Ramminger 1991.

³³⁷ Martínek 1987, s. 26.

³³⁸ Schirrmeister 2003, s. 48.

V produkci Hodějovského okruhu se také jedná o poměrně omezenou skupinu témat, kterou ovšem nelze spojovat se „soutěží“ o mecenát jako v případě Schirrmasterových laureovaných básníků. Básníci spíše mezi sebou sdíleli a předávali si kompetence i konkrétní subtexty pro podání relevantních témat, de facto na utváření vztahu k mecenášovi spolupracovali. Některá z témat si mecenáš dokonce explicitně vyžádal, nebo je přímo básníkům „žadával“. Dodával k nim také písemné předlohy (např. kupní smlouvy), které pak využilo i několik básníků najednou a básně v jednom kolektivním sborníku se tudíž shodují ve věcných údajích.³³⁹ Za relevantní pro získání mecenátu Hodějovského lze považovat následující témata, motivy a typy příležitostných básní:

- (i.) panegyriky na Hodějovského osobně, především s důrazem na jeho jedinečnost mezi barbarskými českými šlechtici (motiv *solus inter nobiles*), na úřad místosudího, který zastával v letech 1537–1555, na jeho urozenost kombinovanou s učeností atd.;³⁴⁰ do této skupiny patří i básně oslavující Hodějovského knihovnu, případně oplakávající její zničení požárem v roce 1541;³⁴¹
- (ii.) básně o náboženských svátcích, které ovšem oslavují buď Hodějovského svaté patrony (např. sv. Jiljí, patrona kostela na jeho statcích), nebo svátek Tří králů, kdy si básnická skupina v desítkách básní připomínala Hodějovského narozeniny;
- (iii.) příležitostné básně adresované Hodějovskému popisující události z jeho soukromého života (sňatky, úmrtí manželky, úmrtí dětí), jinak zmínky o rodině se standardně vyskytují v závěru většiny básní, kdy se vyjadřují přání klidného života po manželčině boku apod.;³⁴² frekventovaným tématem je přání narození mužského potomka (*proles sexus masculi*), které se někdy spojuje hned se soustrastí k úmrtí předchozí manželky, s níž bylo manželství bezdětné (básníci tedy současně kondolují i blahopřejí k možnosti mít děti s dosud neexistující budoucí manželkou – tyto básně lze ovšem vykládat i z hlediska strategií získávání mecenátu, poněvadž se v nich opakovaně vyjadřuje naděje v pokračování Hodějovského mecenátu v osobě jeho právoplatného dědice (*heres antiqui sanguinis*);³⁴³
- (iv.) početné příležitostné básně adresované mecenášovým příbuzným (v 3. svazku *Farragin* či části sborníku *De obitu nobilis et honestae matronae*, v němž byly vydány současně *epicedia* a *epithalamia* na Hodějovského manželky, ale také např. *epithalamia* pro Bernarda st. z Hodějova, básně pro švagra a vysoce postaveného úředníka Jiřího Žabku atd.);³⁴⁴

³³⁹ O dodávaných (někdy i společných) předlohách II 17b, II 253b, II 225a, IV 311b o námětem k topografií srov. také *Epigrammata Handschii*, fol. 146b, 256a a IV 174a (srov. také Martínek s.a., s. 134, 187). V této poznámce již používám zkrácené odkazy na *Farragina*.

³⁴⁰ O jedinečnosti srov. II 123a, II 128b, IV 75b, IV 143b, IV 301b; např. I 58a „*Qui Bohemorum Camoenas/promoves,amas, et ornas/Solus in Bohemia.*“

³⁴¹ K požáru knihovny II 3an. O obsahu knihovny a autoritách formalizovaného diskursivního modu srov. II 5a: „*Hic facundus erat Cicero, reliquique disert/, Qui pia pro miseris arma tulere reis./ Hic Augustinus, reliquorum turbaque patrum./ Sinceram Christi qui docuere fidem./ Hic Medici, Historiaeque, Deo pleniue Poetae./ Et, quos praeterea longe referre mora est./ Hi cum Musaeo cuncti periere, domoque,/ Illo, quo periit Regia nostra malo.*“

³⁴² Celý sborník *De obitu* 1563, ve *Farraginech*: III 23b, III 64b, III 85a, III 46a.

³⁴³ Explicitně srov. III 81a: „*Ereptam tibi/ Nam parte quadam lugeo./ Ex parte rursus gaudeo./ Quod orbis es, quod altera/ Quasi manus tibi deest/ In administranda tua/ Re, iure tecum lugeo/ Et maestus edo lachrymas./ Sed cum tuam considero/ Haeredibus cassam domum,/ Quibus relinqueres tuas/ Possessiones, gaudeo/ Perisse talem coniugem./ Ex qua tibi fas non erat/ Ullos creare liberos,/ Mors cuius obtulit tibi/ Occasionem ducere/ Faecundiorum coniugem./ Ex qua creares filios./ Et filias, haereditas/ Quibus relinquatur tua./ Per hosque sit prosapia./ Tuumque nomen liberum/ A morte tristi in secula.*“ Přání potomstva např. III 264a.

³⁴⁴ Srov. III 17a, III 77b, Fuxův příspěvek do kopíáře M, mnoho skladeb v *De obitu* 1563 (na fol. 56b o Hod. přání, aby básníci sepsali příležitostné skladby na jeho příbuzné či jim přímo adresované: „*Vatum praesidium,*

- (v.) básně věnované genealogii rodu Hodějovských z Hodějova;³⁴⁵
- (vi.) početný korpus básní popisujících znak Hodějovských či vykládajících podle Hájkovy kroniky, jak rod získal svůj erb u příležitosti obléhání Milána – toto téma patrně patřilo vedle popisu Hodějovského statků ke cvičným a zadávalo se básníkům aspirujícím na mecenášovu podporu;³⁴⁶
- (vii.) básně oslavující Hodějovského kontakty na císařském dvoře, jeho věrnost panovnickému rodu³⁴⁷ a jeho osobní vazby s významnými aristokraty českého království (např. Collinovy básně o pozvání na lov s Vilémem z Rožmberka či vyznamenání od Pernštejna³⁴⁸);
- (viii.) hodoeporica popisující cestu na Hodějovského panství;³⁴⁹
- (ix.) básně popisující další místa spojená s Hodějovského životem a rodem (např. Hodějov);
- (x.) panegyriky a tzv. „topografie“ panství, tedy podrobné, často systematicky (až apodemicky) pojaté popisy lesů, majetku, správy a vztahu k poddaným na Chotěřině, Řepici a Borotínu, kdy se Hodějovský oslavuje jako dobrý hospodář (*bonus pater familias*) a Chotěřina se spojuje s predikátem, který si část básníků při nobilitaci zvolila na rodného místa svého mecenáše;
- (xi.) básně o historii panství (např. Collinovo básnické pojednání o starších držitelích Řepice);³⁵⁰
- (xii.) zveršované verze úředních zápisů spojených s državami a jejich správou (básníci reprodukovali ve verších části urbářů, deskové zápisy majetku, kupní smlouvy, inventáře);³⁵¹
- (xiii.) invektivy proti sousedům, s nimiž byl Hodějovský ve sporu (a často také právoplatným věřitelům v jedné osobě), přání k vyhraným soudním sporům apod.;³⁵² patrně nejzajímavější z invektiv při tom nebyla ve *Farraginech* otištěna, je součástí Handschiova rukopisného sborníku a inscenuje Kateřinu z Pacova v protikladu k Hodějovskému jako nemilosrdnou tyranskou vrchnost, která vyvolává spory a krutě

decusque Iane./ Quod scriptum voluisti habere, carmen/ De tedis socialibus, novisque/ Bernharti thalamis tui, atque sponsae...“

³⁴⁵ Např. Crinitova skladba v De obitu 1563, fol. H 6b.

³⁴⁶ Báseň G. Handschia Far II 71b či také následující báseň Bohuslava Hodějovského, které ovšem kromě cvičné roviny lze interpretovat i jako sebezpřítání (II 72b Gaudeo me titulos veteri deducere gente./ Et notum patriis nomen habere viris.), další cvičná báseň II 224a.

³⁴⁷ Např. I 73, II 145a.

³⁴⁸ Srov. II 104a, II 157, III 126a.

³⁴⁹ Srov. II 137b,

³⁵⁰ O topografiích srov. Martínek 1993, obecně Wiegand 1984. ve *Farraginech* např.: gratulace ke koupi Borotína III 155b, popisy statků a vznik topografií IV 511b, IV 84a, IV 142a, 314a, IV 402b n. (IV 504 precium arcis a dějiny předchozích vlastníků, 504b o smlouvě na kopu Družetic a Černíkova apod.), po topografie Hodějovského stopách IV 314A (Natalis nostro locus hic est Hoddeiovino./ Hic educatus est quoque), kopiář O77, fol. 192 prý obsahoval Sichiovu báseň popisující Hodějovského statky. O držitelích Řepice III 269an, III 187 o založení Řepice apod.

³⁵¹ Obzvláště tyto básně se dočkaly značné kritiky od starších badatelů, kteří nereflektovaně předpokládali autonomii a genialitu básníka jako nesplněný ideál v literární tvorbě této skupiny, pod tímto zorným úhlem se samozřejmě mecenášovy požadavky jevíly jako „absurdní“, jakkoliv zapadají do strategií praktikovaných v daném literárním poli (Martínek 1987, s. 27). Srov. IV 102b, IV 103b, S. Rubinus zveršoval listinu o 40denních odpouštěcích, které řepickému kostelu udělil biskup Tobiáš z Bechyně 1290 a po něm biskup Řehoř (IV 602b Antiquitates templi S. Aegidii in Rzepice, per Samuelem Rubinum), Vabruschius v kopiáři O77, fol. 10b z básně zápis do zemských desek o koupi vsí Družetic a Černíkova u Strakonice r. 1552 chor Múz pak přeje hodně štěstí, na fol.16b popis Řepice v kopiáři následovala i báseň o předávání textu smlouvy s Traianem, v nichž Vabruschius odmítal smlouvu z básně podruhé (fol. 34a).

³⁵² Srov. I 193a (Georgii Handschii de pacificatione D. Hoddeiovini cum vicinis), III 274a, IV 219b, IV 220a, IV 415b .

trestá poddané; nevydaná báseň také obsahuje zesměšňující popis sousedčina zjevu s propracovanou zvířecí metaforikou.³⁵³

Zvlášť se zmiňme pouze o básních opěvujících Hodějovského statky, v nichž strategie získávání mecenátu splynuly s reprezentací básnické skupiny. V některých topografiích nejen že se panství systematicky popisují (i na základě figur spojených ve formalizovaném modu vypovídání s motivem *locus amoenus* a žánrem idyl) a označují za společný cíl putujících básníků, ale inscenují se jako útočiště Apollóna a Múz (*habitacula Musis, hospitium Phoebo*) a jako místa vhodná pro pobyt básníků (*locus aptissimus almis Musis*). Jména těchto lokalit jsou přímo odvozena od slova „Múza“ (*A Musis nomen, Limusioque tenet*) a skupina zde čerpá múzickou inspiraci (*fons Limusa*).³⁵⁴

Dodejme, že Hodějovský jakožto mecenáš splnil řadu z požadavků svých chráněnců. Z básní i prosopografií učenců je známo několik typů jeho podpůrných aktivit. Mecenáš se v duchu zdůrazňované reciprocitě odplácel za básnické dary následovně:

- financoval vydání básnických sbírek a jiných děl vázaných nejen k jeho osobě (kromě vydávání spolufinancoval i chod Collinovy soukromé školy. zatímco Florián z Gryspeka zajistil pro Collina lektorský plat,³⁵⁵ Hodějovský měl také v plánu na univerzitě založit stolicí pro četbu církevních básníků atd.);
- posílal finanční a materiální dary (především jídlo), o nichž bude pojednáno ve zvláštní podkapitole;
- zařídil klientům zaměstnání, většinou úřednická nebo učitelská místa (např. I. Balbinus se stal roku 1548 na přímluvu Hodějovského úředníkem a posléze sekretářem apelačního soudu; T. Mitis byl zase vybrán za rektora Jindřišské školy);
- zjednával básníkům příznivce a další mecenáše;
- v celé řadě kauz zakročil ve prospěch klientů u nejvyšších úředníků, na soudních stánkách, při zakládání majetků do zemských desek, bránil je proti udáním apod. (např. Collina proti udáním kněží z roku 1543; spolu se Zikmundem Heltem, Floriánem z Gryspeka, Horákem-Horatiem a Janem z Lamberka se Hodějovský angažoval na naléhání básníků ve prospěch účastníků povstání, kteří se podíleli na fungování literárního pole, např. tiskaře Jana Colubera-Hada);³⁵⁶
- vymohl pro některé své klienty nobilitaci – roku 1542 získal pro Collina, Orphea a Traiana nobilitaci, stejně jako J. Schentygarovi a Rodericovi (jako predikát posloužilo Hodějovského rodiště, Choteřina dnes Kotýřina); T. Mitis získal roku 1556 Hodějovského přičiněním přídomek z Limuz (což pak v básních dalo vzniknout „múzickým“ slovním hříčkám) i další básníci okruhu Hodějovského byli nobilitováni dohromady, třeba D. Crinitus s P. Lupaciem a Janem Malinovským roku 1562 (predikát z Hlaváčova), zde je ovšem Hodějovského podíl na nobilitaci nejasný;

Na rozdíl např. od Schirrmeisterovy interpretace humanistických laureací nelze ovšem básně okruhu Hodějovského chápat pouze jako prostředek popisování nové sociální pozice a (poněkud esencialisticky pojaté) kulturní identity, popřípadě hledání autonomie ve vztahu

³⁵³ Epigrammata Handschii, fol. 167a–b „Invectiva in malam Cattam D. Johannis vicinam pessimam“.

³⁵⁴ Srov. Martínek – Martínková 1965, s. 394 (fons in loco amoeno Limusa); IV 515b, 706a.

³⁵⁵ Holý 2007, s. 163 vyjmenovává Hodějovského žáky, přes něž se mohl vytvářet kontakty na mecenát (v soukromé škole učil mimo jiné tři Gryspekovy syny).

³⁵⁶ O Horákovi a jeho intelektuálních kontaktech srov. Měšťan 1988, s. 131n; ve vztahu Collina ke Gryspekovi srov. Flegl 1980.

k poli moci. Učenecká komunita se v textech reprezentuje, teprve se utváří, nosné je tedy soustředit se na argumentaci a figurativitu těchto textových procesů. Jako konkrétní argumenty a figury, s nimiž se v básních spojuje a legitimizuje učenost a které participují na imagimizaci učence, budeme v následujících odstavcích analyzovat diskursy chudoby (*paupertas*), urozenosti (*nobilitas*) a přátelství (*amicitia*); soustředíme se také na paradoxní předpoklady nároků na autonomii literární produkce, na vazbu vzdělanosti na instituce, na pojetí daru v básnické komunikaci, na exkluzi „nepřátel“ a na literární praxe spojené se vstupem do literárního pole.

Co se týká reprezentací vztahu mezi mecenášem a klienty-básníky, ze strany básníků se komunikace interpretovala jako reciproční výměna, kdy se za básně („papírové dary“) směňují za výhody či materiální dary. Navzdory použití pojmu „dar“ se směnná povaha celého procesu neskryvala, ani se nezahalovala do žádného normativního diskursu. Básníci přímo vznášeli konkrétní požadavky. Požadovali finanční podporu (buď pro sebe, nebo pro jiného básníka) a podporu vzdělanosti obecně.³⁵⁷ Přesně specifikovali, o jaké konkrétní hmotné dary mají zájem.³⁵⁸ Výměnou za básně chtěli získat úřady, nárokovali si pomoc při soudních sporech, opravách majetku, zanášení do zemských desek a dalších jednáních,³⁵⁹ chtěli zprostředkovat kontakty s jinými potenciálními mecenáši, včetně členů vídeňského dvora.³⁶⁰ Přáli si, aby jim mecenáš dodal prestiže na sňatkovém trhu, žádali Hodějovského, aby jim našel vhodnou manželku a aby prostředkoval při jednáních o sňatku.³⁶¹ Básníci také zvali mecenáše na nejrůznější akce, společné hostiny, divadelní představení.³⁶²

Vztah k mecenášovi se v básních utváří na mnoha rovinách, z nichž první představuje reflexe nutnosti instituce mecenátu. Podpora mecenáše je označována za podmínku básnictví, její absence implikuje malý počet básníků. Nedostatek hmotné podpory stojí Hodějovského korespondentům (a v rámci agonálního diskursu národa všem básníkům v českých zemích) v cestě, aby dosáhli úroveň antických autorit.³⁶³ Pokud přestane být básnictví podporováno, nebo Hodějovský odejde z úřadu místosudího, budou básníci zbaveni veškeré ochrany a budou se muset zabývat manuální prací.³⁶⁴

Dále se Hodějovský popisuje pomocí kategorie jedinečnosti, což umožňuje rozvinout kritiku ostatních šlechticů. Na rozdíl od nich nevynakládá mecenáš peníze zbytečně na přepych, zábavu a obžerství, a potvrzuje tak po vzoru římského Mecoenata pevnost charakteru, jehož obraz básníci zachovají i příštím generacím.³⁶⁵

³⁵⁷ Srov. II 32b, II 116a, III 131, IV 93b, IV 185a, IV 280b; IV 301b, III 209b, IV 703b.

³⁵⁸ Srov. II 160a, III 182a, III 176a, III 258a, III 216a.

³⁵⁹ Srov. II 81b, Collinovy početné žádosti: III 141a, III 141b, III 167a, III 167b, III 233a, III 218a, III 269b, IV 180a; II 108a, IV 171b; IV 53b, III 185a, II 46b apod. V kopiáři O 77, fol. 230–232 prosí Orcinus Hodějovského, aby zakročil u rektora Aerichalka u vymohl pro něj rektorské místo v Chrudimi, na něž už má profesor Arthopidius svého chráněnce.

³⁶⁰ Nejvíce opět Collinovy žádostive třetí Farragině: III 94b, 245 b, 268b, 276a, 277a, 278b, IV 196b, 202 a, 203b, 206a, 208b. Balbinus IV 117b, III 272b.

³⁶¹ O manželských strategiích se radil Collinus, srov. II 210a, III 130b, srov. refrén básně IV 16b (Quaere mihi sociam,/ Iane, bonum thalami:/ Pharmaca quaere meo/ Iane, malo, tua quod/ Culpa mihi peperit.).

³⁶² Srov. II 133b, II 172b.

³⁶³ Ode de feriis 1550, fol. Aib (Nil Maro, nil Lyricae perfector Horatus artis/ Essent, Mecaenas his nisi ferret opem.), Farragina: IV 101b, I 144a, III 113b (Aliud de Poetarum paucitate./... Si Mecoenates fuerint, mox Vergiliusque,/ Et patriae nostrae Naso secundus erit.); III 216b (Confer praemia, non tibi Tibullus,/ Non Naso deerit, Marove, Flaccus./ Messalam revoca, et Domitianum/ Augustum, pariterque Gratianum,/ Et, qui favit Horatio, parentem/ Vatum: repperies sacros Poetas/ Complures: puto, quos dit ista causa,/ Paucos invenias quod hic Poetas.).

³⁶⁴ Srov. Schentygarovu reflexi nutnosti mecenátu pro básnickou produkci (IV 89a: A te relictis, deserimus pias/ Musas coacti, quaerere cogimur/ Mechanicas artes colendi/ Prata, ligoneque rus adunco.). Collinus zase v básni vyjadřuje obavu, kdo bude po Hodějovského odchodu z úřadu básníky chránit (IV 182a).

³⁶⁵ Srovnání s Mecoenatem: II 1a, II 92a, o životě v povinnosti a odmítání rozkoší (IV 67b), srovnání s jinými šlechtici: IV 98a, II 109a, III 220b.

Mecenát se dále prezentuje pomocí paternálního výkladového schématu. Básníci se označují za mecenášovy děti, bez něj by byli pouhými sirotky (*orphani*), mecenáš je prezentován jako milující otec – *pater vatum* ale také jako *pater Pieridum*, což doplňuje o rozměr otcovské ochrany vztah k Múzám popisovaný jinak jako lásku, *amor Musarum*. Otcovská ochrana se performuje i na rovině použité figurativní řeči, např. když se básníci popisují jako ovce, jež Hodějovský zachraňuje z vlčích spárů.³⁶⁶ Analogicky k tomuto schématu se v textu utváří vztah mezi učitelem a žákem, kdy je Collinus v souvislosti s oslavou svých narozenin označován za otce svých žáků (*Nos sumus illius proles, nos ille Camoenis/ Adiunxit, vates fecit et esse sacros...*).³⁶⁷ Zcela výjimečně se vztah mezi mecenášem a chráněncem popisuje pomocí metaforiky dvora, navíc je tato reprezentace doložena pouze v netištěné produkci skupiny (*cum sim aulicus Rzepiciensis*).³⁶⁸

Imaginace Hodějovského jako paradigmatické figury v chápání a reprezentaci mecenátu měla při tom značnou setrvačnost, ještě na počátku 17. století ji užívali při získávání dalšího mecenátu básníci jako Florián Humber či G. Carolides, který se dovolával Hodějovského, když adresoval dedikaci jednomu z jeho příbuzných (*Iohannem senioreum Hodieovinum, patruum tuum, Patrem et Mecaenamem Poetarum, qui ante annos 31 diem extremum obiit, universa doctorum corona novit, praedicat et etiam num veneratur. Vivet ille per ipsum monimenta Poetarum. Annales Bohemiae, publicam lucem huic debent, iique omnes, quorum intra Annales memoria continetur*).³⁶⁹

(i.)

Skupina Hodějovského básníků se definovala ve vztahu k mecenášovi především na základě zasílání zpráv o společných aktivitách (výlety, cesty, pitky, oslavy, předávání a sdílení textů či společné nobilitace)³⁷⁰ a o aktuálním rodinném, profesním a společenském životě ostatních básníků (sňatky, narození potomků, nabití akademických titulů, vydání nových skladeb, nemoci apod.). V některých básních se pro definování skupiny užívá strategie *name-dropping*, postupně se tedy vyjmenovávají v určité souvislosti všichni relevantní členové skupiny, přičemž v pozdějších desetiletích se i tyto výčty staly zdrojem pro oslavy básnictví Hodějovského okruhu a inscenace nových básníků ve vztahu k již neexistující učenecké komunitě.³⁷¹

³⁶⁶ Srov. III 7a (Tu meritis meus es genitor: pietate, bonisque/ Obsequiis soboles sum tua rursus ego.); II 78b (Inter quos et ego numeror pars parva clientum,/ Quem veluti soboles sim tua, semper amas.); III 172a: Tu meus es vere pater: hinc tibi non ago grates,/ Que venit a patribus gratia, iure venit.

³⁶⁷ Analogické schéma v IV 616a: Nos sumus illius proles, nos ille Camoenis/ Adiunxit, vates fecit et esse sacros.

³⁶⁸ Epistolae prosaicae 1549, s. 80.

³⁶⁹ RHB II, s. 370; Farrago symbolica 1597, fol. Aiiiib–Aiva.

³⁷⁰ Z obrovského počtu básní o společných aktivitách, v nichž se definuje skupina, srov. III 137b, III 174a, III 165b, III 155b, II 232a (báseň Georgia Loga zmiňující convivum poeticum), III 220b (Schentygarum zmiňuje Hodějovského kontakt se starými čeny okruhu při návštěvě Moravy), III 24, IV 69a, II 108a. O společné oslavě s Ode de feriis 1550: De natali suo Thomas Mitis. (fol. Ci) Quin vos hoc mecum ducatis gaudia festo,/ Quos mihi coniungunt iura sodalitiis./ Vos etiam pariter vates Boeimidis orae/ Vocibus, et variis nunc resonare modis./ Pars ego sum vestri caetus, sum vester alumnus,/ Laeticiae comites vos decet esse meae.

³⁷¹ Srov. II 177b (*name dropping* v básni Iohannis Balbini de studio Poetices excitato liberalitate D. Hodieiovini); tuto strategii později spojil se sebezprezentací Crinitus ve spisu *Vita Christi* (1583), v předmluvě Šebestiánovi a Václavovi Vřesovcům se omlouvá, že jeho verše nejsou tak uhlazené jako verše bývalých učitelů Collina, Šentygara, Balbina a Ennia a některých dalších korespondentů Hodějovského. Na postupné zapominání básní Hodějovského okruhu naříká ve spisu *Threnus Iohanni Rosino* (1584), fol. Aiiia-b: Sed vereor: primos haec nam fortuna poetas/ In Boemis sequitur (turpe referre) plagis./ (Aiii r) Ut latenat horum doctique, piique labores,/ Et fiant blattis ut, tineisque cibus./ Nemo, vel est rarus, quamvis per carmina vellet/ Vivere, ab interitu vindicat illa suo./ Sunt ubi Collini praeclara poemata, constat/ Quae vario docte concinuisse metro?/ Quis scit ubi latinet arguti scripta Cutheni,/ Cum salibus multis, scripta referta iocis?/ Ast ea iam tandem lucem fortasse

(ii.)

Zahraniční badatelé tematizovali vstup do humanistické komunikační struktury formou vstupní básně či dopisu jako specifický iniciační rituál, v němž měl aspirant prokázat míru, do níž si osvojil formalizovaný modus vypovídání, včetně kompetencí oplácet komplimenty, rétoricky exkludovat své protivníky apod.³⁷² Ve *Farraginech* jsou tyto básně zakládající vztah mecenáš-klient vydány ve zvláštním oddíle nazvaném *elegiae conciliatoriae*, nebo jsou náhodně roztroušeny v jiných oddílech kvůli odlišnému metru (III 197a, III 80b). Část básní doporučili mecenášovi učitelé aspirantů (většinou Collinus, Traianus, Schentygarus či později Lupacius)³⁷³ a samotné žádosti o vstup jsou tak stereotypní, že se nabízí možnost uvažovat o „závaznosti“ jejich struktury, argumentů a obrátů. Začátečnické básně jsou také kvintesencí reprezentací a strategií, které tematizujeme v celé podkapitole o okruhu Hodějovského.

V úvodních pasážích iniciačních básní se zdůrazňuje, že básník dosud není Hodějovskému osobně znám, a pokud ano tak pouze letmo a v doprovodu svého učitele. Výjimku představuje elegie M. Mitise, který odkazuje na svého bratra (*Sum frater Vatis Thomae cognomine Mitis,/ Contulit huic regimen Broda Bohema solae./ Est mihi Martino nomen, cognomine fratris/ Utor, quod nobis turba profana dedit.*). Před sepsáním básně musel aspirant sebrat odvalu a překonat svůj stud a neohrabanost (např. *pudor rusticus*); tyto pasáže jsou většinou spojeny se sebemarginalizující rétorikou, především se zdůrazňuje nezkušenost na poli básnictví (*Est tibi mens pulchre studiis exulta Latinis,/ Quae mihi sunt primis vix bene tacta labris...* nebo *Importunus ego videor tibi forsitan, atque/ Barbarus, et stolidae rusticitatis amans,/ Quod te sic manibus, edibusque accedere tentem,/ Illotis, audens obstrepuisse tibi.*) a báseň označuje za svou prvotinu (*ngeni munera prima mei*). Žadatelé o vstup do literárního pole se označují za žáky (*tyro, alumnus, discipulus*).

V dalším kroku se opěvuje mecenáš, jeho bohatství, urozenost, vzdělanost, jedinečnost mezi šlechtici a proslulost analogicky k jiné produkci okruhu Hodějovského. Začínající básník se většinou odvolává na oslavné zmínky dalších básníků (*sodales referunt* nebo *Saepe mihi de te narravit Schentygar, olim/ Noster Praeceptor, dux et in arte lyrae.*), případně chválí své učitele a jejich básně. V závěrečné pasáži se vyslovuje přímá prosba o podporu a básník slibuje oddanost, dostát závazkům klienta k patronovi, poskytnout mu nesmrtelnost v básních a pracovat na zadaných látkách (*Ipse quibus cupio iam tuus esse cliens./ Ergo, precor, faxis, meus ut dicare patronus,/ O fautor vatium, Pieriique chori.* nebo *Hac ratione novum me suscipe, quaeso, clientem/ In patrocinium, Iane benigne, tuum.*).

(iii.)

Součástí reprezentace učenecké komunity vztažené k mecenátu je také tematizace „daru“. „Dar“ nelze v tomto korpusu textů interpretovat široce, např. jako sdílenou praxi a ekonomii typickou pro renesanční „kulturu závazků“, jak ve své známé monografii činí N. Z.

videbunt./ Et nostro, et studio, Banno, renata tuo./ An non Austini famae est iniurius? Eius/ Quisquis in occulto carmina docta premit./ Ostracii doleo privatas luce Camoenas./ Obductasque situ triste iacere putri./ Huic fortem similem fuit experturus et ipse/ Cropacius, Clarii gloria prima chori:/ (Aiii v) Ipse sed hoc vates, vatis post fata, Melissus/ Cavit, defuncti motus amore pio. Pozdní propojení sebeprezentace s *name-dropping* lze doložit v Mitisově sbírce *Psalmi regii* (1591).

³⁷² Bénévent 2002, s. 73.

³⁷³ Z pozice učitele doporučoval Hodějovskému svého žáka Corvinia také Prokop Lupáč a Mikuláš Mitas dalšího neznámého nadaného mladíka. Většinou se posílaly opravené verše žáků. Srov. III 155a, III 229b, III 269b, III 267a, III FAR 150. Collinus napsal shrnující báseň o pokrocích svých svěřenců a jejich literárních aktivitách orientovaných na mecenáše, IV 189a-b: „Vabruschius Scholasticis/ Se disputationibus/ Nunc occupari praedicat./ Vitus venire negligit/ ad me vocatus. Schickius/ Causatur asperum gelu/ Negans habere se locum/ In aestuario, prius,/ Quam surgat a lecto suus/ Herus. Tamen vult quippiam/ Inter diurnos scribere/ Tibi tumultus. Matthias/ Bicenius in quam propriis/ Nos erigat spem litteris/Cognosce. Litteras lege./ Rubinus est nunc quippiam/ Exorsus, at quando manum/ Imponet extremam, haud scio./

Davis.³⁷⁴ Nepokusíme se ani básnické zmínky o mecenášových darech chápat v duchu klasiků antropologie jako typ polysémického rituálního jednání (Gennep, Turner, Douglas), kulturně univerzální transakci strukturující společenství (Mauss, Lévi-Strausse) či jako symbolickou praktiku usilující o maximalizaci zisku (Bourdieu). V případě literární produkce okruhu Hodějovského představují zmínky o darech jednu z rovin textové reprezentace mecenátu a jeho charakteristik. Básníci nabízejí své skladby (často apophoreta či *carmina gratulatoria*) s odvoláním na zvyk (*mos*) dávat při určitých příležitostech dary (nejčastěji právě k novému roku či narozeninám-jmeninám).³⁷⁵ V básních (zařazených někdy do *liber epigrammatum*) se konkrétně vyjmenovávají dary posílané mecenášem básníkům, či cirkulující po předání mezi básníky.³⁷⁶ I materiální podoba darů souvisí s textovou reprezentací. Kromě mincí daroval mecenáš především ryby (umožňující aluze na znak Hodějovských), speciálně kapry a úhoře, dále hrozny, zvěřinu, koroptve atd. V případě jídla se v básních popisuje, jak si ho básník nechal připravit, jak si pochutnal, měl přítom na mysli mecenáše a chce mu vyjádřit svůj vděk.

Dary se očekávají jako odměna za literární produkci, texty se přímo označují za směnný produkt za finanční či materiální podporu. Pokud mecenáš nenabízí výměnou za literární produkci „dar“, ale pouze „vliv“, je zapotřebí se o tom zmínit (Mitis takto píše o Horatiovi-Horákovi z Milešovky).³⁷⁷ Básnické dary se kladou do opozice k mecenášovu daru (*argentea* či *aurea dona x dona Thaliae*, *aurea dona x chartacea dona*). Básníci sice mohou do výměny přispět „pouze“ verši (*carmina sola damus*),³⁷⁸ jedná se ovšem o rovnocennou reciproční výměnu (*ut pari par*). Básníci totiž nabízejí mecenáši za materiální dary vyváženou protihodnotu – potěšení a odpočinek po čase stráveném povinnostmi (*delectatio*), nesmrtelnost a věčný život v básních, který poskytovali již antičtí básníci svým mecenášům, modlitby a přání všeho nejlepšího.³⁷⁹

Právě explicitní tematizace reciprocity „darů“ ukazuje, že ačkoliv se v básních používají latinské výrazy překládané do češtiny jako „dar“ (*dona*, *munus*, *xenium* apod.), vztahují se k jiným normativním předpokladům diskursu daru, než jsou sdíleny v období moderny. Navzdory označení „dar“ totiž zmínky implikují myšlenku směny, a nikoliv čisté nezištnosti „pravého daru“ – v případě humanistické komunikace se tedy ruší aporetická povaha daru, jak ji tematizoval Derrida. „Dary“ jsou totiž reciproční a explicitně spojované s ekonomickým kalkulem, logika směny se nekamufluje. Jedná se tedy o výměnu akceptovanou jako výměnu, nikoliv jako preskriptivně založený „dar“ apelující na nezištnost, zastírající kalkul či ekonomii závazku, vylučující reciprocitu a nabízející (podle Derridy) nadbytek ve formě času.

(iv.)

³⁷⁴ Davis 2002, Dressel 2000.

³⁷⁵ Tematizace zvyku: I 78b –79a (Mos obtinet vetus, boni/ ut ominis causa, suis/ optent Patronis prosperum/Exordium clientuli/ anni recentis, qua die/ Iani Calendae nobiles/solenitate triplici/mundo solent recurrere.)

³⁷⁶ Báseň III 174b M. Collini de missa pecunia inter Poetas distribuenda.

³⁷⁷ Srov. IV 78a (Munera nulla mihi donavit Horatius unquam,/ Profuit officiis./ Carmina nostra tulit plus aequa laude frequenter./ Munera nulla dedit./ Hoc ego non cupii, sicut nec posco, favorem/ Sed magis opto viri.

³⁷⁸ Básně III 146b, III 79a, III 112b, III 132a, III 161b, III 213b (reciprocita Cum non sit mihi gaza, non metallum/ Argenti, neque purioris auri/ Massae, reddere quae solent superbos/ Humanos animos, dabo quid ergo/ Te dignum tibi munus?/ ut pari par/ Hoc donum referam tuum, quod in me/ Nuper contuleras, Hodae Iane.); De obitu 1563 (číslování nahoře tužkou) fol. 2ib.

³⁷⁹ K reciproční výměně: III 108b (Eiusdem munus pro munere./ Misisti nuper, celeberrime Iane, quod ad me, Et missi memor, et legis amicitiae./ Mitto repensurus tibi qualicumque vicissim/ Illa animus faciat nunc tibi grata meus.), III 138a (Dona mihi desunt pro donis carmina mitto./ Scripta quidem olim, sed tamen aucta recens.). O potěšení a nesmrtelnosti: I 83a (*A tu, Iane, tum si quae premit anxia pectus/molestia, hanc nunc expue./Concipe laeticias, et frontem exporrige. Tempus/praesens id a te flagitat*), I 92b, IV 610b, IV 100a, IV 619b atd.

Kromě kategorie daru se učenecká komunita reprezentuje na základě diskursů *nobilitas* (zde opět poukážeme na určité paradoxy), *paupertas* (s jednoznačnějším zapojením do strategií získávání mecenátu) a *amicitia*. Humanistickému pojetí urozenosti a přátelství je věnována rozsáhlá literatura, přátelství se často interpretuje jako „základní hodnota“ humanistické komunikace a intelektuální spolupráce.³⁸⁰ V rámci našeho projektu se však soustředíme především na to, jak tyto diskursy fungují v kolektivních sbornících okruhu Hodějovského korespondentů a zda je lze spojit s textovým utvářením učenecké komunity.

Pojímání urozenosti je v literární produkci okruhu Hodějovského korespondentů založeno poněkud paradoxně. Na jedné straně se v řadě básní tematizují nobilitace a Hodějovského zásluha na udělení predikátu básníkům. Jsou také dochovány rukopisné přípisky, v nichž básníci nacvičovali žádost císaři o udělení šlechtictví (*nobilitas* se zde označuje za popud k další básnické práci, s básnictvím se tedy nevyklučuje) či Hadschiova rukopisná suplika,³⁸¹ a různé drobnější příležitostné básnické útvary oslavují nobilitace básníků nebo rok jejich konání (III 192a). Reprezentace básnické skupiny je navzdory tomu spojena s explicitním odmítáním této pocty jako ústupku preferencím davu. V básních se zdůrazňuje primát vzdělání nad pouhou urozeností, např. Collinus chválí Hodějovského, že dal svého synovce Oldřicha studovat do latinské školy a chválí jeho učební pokroky (IV 85a, IV 210a). Nezřídka se také tematizuje „pravé šlechtictví“ (*vera nobilitas*) spočívající v poněkud vágně vymezené osobní ctnosti (*nobilitas virtute sola*), zásluhách a studiu, nikoliv v původu – např. Collinus píše, že *nobilitas* není otázkou predikátu, ale osobní ctnosti (*Non berg, non dorf, non stein, non Choterina, sed una/ Nos virtus solida nobilitate beat.*)³⁸² Sdíleným (možná až „školním“) motivem osobní ctnosti ve svých básních operuje i Bohuslav z Hodějova (II 109a nebo *Sola viris veram virtus dat nobilitatem,/ Fortunae comites nil reputantur opes.* II 189b), který ovšem v jiných skladbách rozvinul sebe prezentaci založenou na příslušnosti ke starému rodu a na odmítnutí nové šlechty (*Nobilitas crebra est, pro vili crebra putantur,/ Obscurat novitas stemmata prisca patrum.* II 189a).³⁸³ V jiných básních reflektujících nobilitaci Collinus zdůrazňuje, že titul přijímá pouze proto, že je dobrým poddaným panovníka, že mu na predikátu nezáleží, poněvadž tituly nejsou podmínkou úspěšné básnické tvorby ani múzické inspirace (*Nomina non curo titulorum, Iane, perennis/*

³⁸⁰ O teoriích *nobilitas* v 16. a 17. století pojednal Garber 1996. V posledních letech spojují badatelé stále častěji kategorii přátelství s utvářením učenecké society a psaním jako sociální praxí a sebe prezentací humanistů např. Schmidt 1983, s. 301; Seidel 1990; Papy 1998 (o dopisních kontaktech mezi Schoppem a Lipsiem, o *amicitia utilis* srov. s. 279; Rummel 1998. Starší výzkum se jinak soustředil především na přátelství jako etický koncept, často interpretovaný jako by se zakládal na konsensu, dialogu, solidaritě či kategorii *humanitas* (Rüegg 1979, s. 22n). V tomto rámci se pak tematizují konkrétní humanistické kontakty a texty (Bering 2001; Huber-Rebenich 2001; Lewandowski 2001). Velmi rozsáhlý výzkum je věnován morálně filosofickým konceptům přátelství v raném novověku (především ideálu *amicitia perfecta*), které se jako na hlavní subtexty odvolávaly na dialog Lisis od Platona, 8. a 9. knihu Nikomachovy etiky a především na Ciceronův dialog Laelius – De *amicitia* (Hyatte 1994; Dall'Asta 2001; Lange 2001; van Ingen 1998; Bezzola Lambert 2002; Langer 1994). Na poměrně stereotypní produkci Hodějovského okruhu operující s paternalistickými schémata nelze aplikovat výsledky analýz homoerotických diskursů v intelektuální komunikaci (Becht-Jördens 2001, Bray 1994, Stemmler 2001).

³⁸¹ Srov. *Epistolae prosaicae* 1549, s. 67–68: „Ad regem Ferdinandum. Serenissime ac potentissime Rex et Domine Domine clementissime, peto, praestandae facilitate et dignitate confisus, humillime oro Vestram Maiestatem, ut mihi nobilitatis insignia gratiose largiri dignetur, quae ego et posterii mei in gloriosissimam Vestrae Maiestatis memoriam, et tanquam symbolum devotissimae ac indesituae erga celsissimam domum Austriacam observantia, postremo ad ineunda virtutis molimina calcar usurpare queamus, Benignum responsum expecto.“; *Epithalamion de nuptiis* 1550, NKP sign. 52 C 25, přív. 28 (rukopisné vpisky = *Supplicatio nomine Simoni Ennii. Thomae Mitis. Nomine Iohannis Bannonis. Ve Farraginech: III 180b, IV 155b* (žádost o nobilitaci bratra, který není básník, ale básníky podporuje: *Est bonus vir. Hercules/ Adiungitur Musis, licet/ Non sit Poeta. Commode/ Et hic poetico gregi/ addetur adversus feros/ Pugnator acer Zolilos.*

³⁸² Srov. IV 401a, II 264a, IV 85a; IV 82a, IV 84a–84b.

³⁸³ Hejnic interpretoval básně Bohuslava Hodějovského především prizmatem třídní diferencek ostatním korespondentům Hodějovského Hejnic 1957, např. s. 25.

Ex studio tantum si mihi surgat honos./ Si mea Castaliae rapiant a morte sorores/ Nomina, nil titulis quippe movebor ego./ Seu civis, seu sim, quod tu vis, nobilis, aequae/ Nil curo, neutrum me licet esse reor.)³⁸⁴ Jakkoliv oslavy Hodějovského rodu patřily mezi nejčastější témata relevantní pro získání podpory, označuje se současně mecenáš jako *contemptor honorum* (III 126a, IV 58b) a zdůrazňuje se kombinace urozenosti se získanými kompetencemi a vzděláním (vyjmenovávají se akademické instituce, na nichž Hodějovský studoval atd.). Mecenáš se také srovnává s jinými šlechtici, kteří nemají intelektuální kompetence (*Tu virtute potens, et stemmate clarus equestri,/ Sed clarior poetica:/ Ille patrum serie veterum clarissimus heros/ Ex Italis avis satus./ Namque Rosenbergae titulos quis originis, ex quo/ Est iste, nescit obsecro?* IV 97a).

Diskurs chudoby je při prezentaci učenecké komunity zapojen do strategií získávání mecenátu. Kromě vágního naříkání na nedůstojné společenské postavení básníků (*miser status scholarum*), křivdy páchané na básnících a všudypřítomných stesků na vlastní bídu (nedostatek potravin, šatů, otopu na zimu apod.) spojených s prosbami o finanční podporu se v řadě básní básnictví (také poněkud paradoxně) definuje na základě vztahu básníka k vlastnictví. Absence hmotných statků je chápána jako podmínka básnictví, což, jak se zdá, v básních nijak neproblematizuje reflexi fungování literárního pole založeného na materiální či finanční podpoře mecenáše. Samotné Múzy se v básních označují za nemajetné (*inopes puellae*), s chudobou se spojují i autorská jména stojící v základě formalizovaného modu vypovídání jako Ovidius, Vergilius, Hesus (*Hesus divitias quas habuit, rogo?*). Diskurs chudoby se přenáší na všechny básníky, jimž se místo peněz dostává jiné boží přízně (*Patet, vatibus omnibus/ Nullas, aut tenues esse pecunias./ An, quod divitias his adimat Deus./ Ne, quod divitibus pene sit omnibus./ Apponant ad eas cor, et ad ocium.* IV 74a).

Prostřednictvím chudoby chápané tentokrát jako normativní básnický závazek (*lex Poetarum*) se inscenují i jednotliví básníci – v básni nazvané *M. Collini de lege Poetarum* definuje Collinus chudobu jako znak básníka a od vlastního majetku se distancuje, poněvadž mu ho prý věnoval Hodějovský (jde o dům koupený za mecenášovo stříbro, ale básník by neměl vlastnit ani jiný majetek, protože tak praví zákon básníků ustavený samotným Apollonem: *Lege Poetarum cautum, scis forsitan, esse./ Ne quis posidebat, Iane, Poeta domum./ Divitias nullas, nil, victum praeter habere./ Scis proprium quarto vatibus esse modo./ Sedibus incertis hinc inde errabat Homerus./ Abstulit Hesiodo frater iniquus opes./ Ambo mendici lege sanxere Poetis/ Venturis, ne quas ullus haberet opes./ Hanc rigide Vatum semper servabat, adhucque/ Servat Apollineae deditus ordo Lyrae./ Hac Engentium Germani lege Poetae./ Vatem, conspectum Iudicis ante gravant./ Damnatusque reus causa cadit, unicus omnes/ Quod praeter Vates emerat ille domum./ Nunc igitur, proprias, quando me poscis, ut aedes/ Possideam, crimen qualiter effugiam?/ Qua ratione meum factum purgabo, Poetae/ Si me conspectum Iudicis ante trahant? Ni fortasse velis, Moecenas Iane, fateri./ Empta quod argento sit domus ista tuo.* II 36b–37a). S chudobou v jiné básni spojuje Collinus také svůj životní příběh, když popisuje spor svých rodičů o budoucí povolání syna a otcovy výtky, že jako učenec stráví život v chudobě a opovržení (*Pater puellum dedere/ Me quaestuosus artibus/ Olim volebat, non semel/ Exaggerans mihi statum/ Scholasticorum pauperem,/ Spretumque. Mater restitit/ Mihi graves adens minas,/ Ne filius vocer suus/ Si non scholasticus velim,/ Sed esse sordidis velim/ Addictus artibus.* II 103a–b).³⁸⁵

Ve srovnání s badatelským úsilím vynaloženým na rozbor raněnovověkých konceptů přátelství se v okruhu Hodějovského korespondentů tematizuje *amicitia* poměrně málo, což

³⁸⁴ Básně III 173a, III 131a.

³⁸⁵ Srov. také Ode de feriis 1550: Ode dicolos distrophos (Artis et Poetices/ Mihi facultas pauper est, nec ampla/ Hinc cliens Apollinis/ Laetus cano deum, virosque doctos./ Dives, atque nominis/ Non esse magni conor, ambiove.)

lze patrně spojit právě s požadavky formalizovaného modu vypovídání charakteristického pro latinské příležitostné básnictví, které neumožňují rozvinout sofistikovanější argumentaci. Přátelství definuje Handschius v jednom ze svých rukopisných dopisů adresovaných T. Mitisovi jako povinnost vyměňovat si informace a udržovat neustálým kontaktem vzájemnou živou vzpomínku (*Amicorum officium est, ut inter se mutuus litteris alii alios de státu rerum suarum certiores faciant, est enim hoc maxime proprium amiciciae et humanitatis memoriam non solum confirmare, sed benevolentiam illam assiduis scriptis atque aliis quibusdam officiis testificari et declarare...*).³⁸⁶ Rozsáhlejší argumentace je příznačně obsažena pouze v prozaickém dopisu z doby po odeznění aktivit Hodějovského okruhu, jedná se o list Philomata Dacicena adresovaný M. Gryllovi z roku 1574, který s přátelstvím spojuje určité normativy a stereotypní představu společenského řádu a užívá ho jako argument pro kontinuitu kontaktů po Gryllovu odchodu na jinou vzdělávací instituci (*Illae enim virtutes constituunt pulcherrimam, omnium maximam, omnique studio colendam amicitiam. Nam sine hac societatis humanae vincula conservari et propagari minime possunt.*)³⁸⁷

(v.)

Zahraniční bádání (ať už vychází z předpokladů textualismu, nebo autorům připisuje esenciální identitu či strategické intence) považuje literární sebestylizaci, sebe prezentaci a její narativní a strategický rozměr za nejnosnější pro rozbor humanistických textů.³⁸⁸ Kromě informační funkce měla humanistická literární produkce především fungovat jako sebe prezentace autora. Zmínky jednotlivých básníků o sobě se sice prolínají celými *Farraginy* (jednoznačně třeba v oddíle *elegiae conciliatoriae*, kde se adepti mecenátu představují Hodějovskému), ale jedná se o stereotypní rétorické postupy, které se většinou dále nerozpracovávají. Analogicky k závěrům K. Enenkela,³⁸⁹ literární sebe prezentace humanistů se většinou odehrává na bázi popisování vlastních sociálních kontaktů (mecenátu, vztah učitel – žák, vztah mezi samotnými básníky). Poměrně stereotypní jsou i odkazy na vlastní bídu spojené s žádostí o podporu; v Collinových básních se často objevuje motiv zneuznání ve vlasti a posilování vlastní prestiže odkazem na pozvání saských profesorů, k nimž by se mohl uchýlit (i zde se tedy jedná o modifikaci sebe prezentace na základě vztahu k učiteli, zde Melanchthonovi).³⁹⁰ Autoři se většinou prezentují právě odkazy na vztah k učiteli (a na texty, jež mu adresovali), stylizují se jako žáci (*Sum puer, ille vir est.*)³⁹¹ „Já“ v textech artikuluje s odkazem na básnické vzory a autority formalizovaného modu,³⁹² spojuje je s dosažením akademického gradu³⁹³ či úspěchy v získávání dalších mecenášů.³⁹⁴ Rozhodně ovšem nelze

³⁸⁶ Epistolae prosaicae 1549, s. 11–12.

³⁸⁷ Duae epistolae 1574, s. 2.

³⁸⁸ O utváření image učence pojednala L. Jardine (Jardine 1993), která sledovala, jakým způsobem se zformovala intelektuální reputace Erasma Rotterdamského, jak jeho „textová osobnost“ cirkulovala v tiscích (edicích, komentářích, vydaných dopisech), jak se inscenoval jako „nepřítomný profesor“, jak byla při utváření Erasmovy image využita figura sv. Jeronýma, vazba na figuru učitele atd. I novější práce (Enenkel 2003) ovšem operují v souvislosti se sebe prezentacemi latinských humanistů kategoriemi jako hledání slávy apod. Srov. také Brown 1995; Dunn 1994, s. 4; Lerer 2001, s. 74 rétorika omylu.

³⁸⁹ Enenkel 2003, s. 102.

³⁹⁰ O nevděku vlasti se zmiňuje v dedikaci k Rakovského spisu *Descriptio urbis Lunae* také ve *Farraginech* IV 20b. Collinus a Cuthenus přispěli do Melanchthonova sborníku *Brevia epitaphia* (1560, srov. Hejnic 1972, s. 43), starý dopis od Melanchthona z roku 1543 byl přetištěn ve spisu *Axiomata* (1564).

³⁹¹ Srov. II 195a, IV 616b, III 146a.

³⁹² V Collinově spisu *De coena domini* (1546), fol. B2a; ve *Farraginech* III 256b, III 261an, IV 711a; III 254b (*Quod scripsi brevier? Rogo videto/ Nasonis modulamina, in sodales/ Quae cantera suos bonos solebat, Hic, quam curtus erta, brevisque nosces:/ Vel Flaccum lege, sine Martialem,/ Illic invenies brevem Poesim,/ Agnosces Epigrammatum libellos/ Curtos, atque sales breves, iocosque/ Non questi fuerant tamen patroni/ Horum de brevitate, nam scierunt*).

³⁹³ Srov. II 24a nebo *Epigrammata Handschii*, s. 279b.

³⁹⁴ Srov. II 194b, IV 65b, IV 196b.

hovořit o sofistikované sebestylizaci, jak ji analyzovala např. L. Jardin na Erasmových textech a jak ji hledá celá řada badatelů v humanistických dopisech a příležitostných básních.

(vii.)

Reprezentaci učenecké komunity lze dále spojit s paradoxně založenými nároky na autonomii psaní. Vztah k mecenáši a jeho obraz představují jedno ze zásadních témat básní, mecenát se dokonce explicitně reflektuje a vyžaduje jako nezbytná podmínka básnické tvorby. Na mecenát se také váže kvalita i kvantita literární produkce (frekventované je topoi o závislosti počtu Maronů a Nasonů na počtu Mecaenatů nebo výroky typu *Et, qui plura capit, dulcius ille canit.*). Básníci touží se Hodějovskému zalíbit, označují se ve vztahu k němu za „ponížené služebníky“, v netištěných básních se dokonce setkáme s odmítáním básnictví jako specifické kompetence a jeho srovnáváním s řemesly a každodenními činnostmi jako vaření.³⁹⁵ Začínající autoři projevují v typu básní *elegiae conciliatoriae* bezvýhradnou ochotu veršovat a připravenost pustit se do básnického zpracování zadané látky, dokonce se zavazují k tomu, že zveršují jakoukoliv látku předloženou Hodějovským.³⁹⁶ Chráněnci se v básních sami označují jako *clientes* a tento stav se explicitně spojuje s věčnou věrností mecenáši (*perpetua fides*), a snahou vyhovět jeho přáním. V některých básních se klade důraz na reciproční shodu mezi mecenášem a klientem (*Quam bene conveniunt Hoddeius, et Handschius una/ Patronus et cliens suus.*). Píše se však také o Hodějovského hněvu v případě nedodání či opoždění básnické zakázky. Básníci se brání kritice, že jsou jejich skladby příliš krátké a odkazují na krátké formy antických autorit (např. Hanno v básni III 254b).

Na jedné straně se tedy mecenát v básních přiznává, oslavuje a vyžaduje. Na druhé straně se setkáváme s výpověďmi, které by bylo možné interpretovat jako snahu prosadit vlastní představy o literární produkci proti vůli mecenáše. Zřetelná je při tom korelace mezi postavením básníků v poli a mírou jejich troufalosti. V básních od Collina, stojícího v centru kontaktů a panegyrických aktivit se setkáváme s celou řadou kritických poznámek k vlivu mecenáši na literární produkci, zatímco např. u jeho nejmladších žáků, kteří se teprve snažili v poli prosadit, se naopak konstatuje výhradní oddanost a nabízejí se jakékoliv „básnické služby“. Konkrétní výtky na stranu mecenáše lze shrnout do následujících skupin:

- odmítnutí zadané látky z důvodu časového zaneprázdnění, finančních nesnází, zájmu jiného básníka či absence relevantních znalostí (např. Collinus odmítal napsat básnickou skladbu o českých dějinách, vymlouval se na *vacatio Musis, crux studiosorum, inimica schola* apod.);³⁹⁷
- méně často také odmítnutí přímo kvůli nízké úrovni zadaného tématu nebo jejich neustálému opakování (Collinus tak odmítl přeložit do latiny český text o Tiburcii s odůvodněním, že je nemravný a že si jím nebude „špinit lyru“);³⁹⁸
- kritika mecenášova nátlaku a nucení do psaní;³⁹⁹

³⁹⁵ Srov. III 86a, III 252a, III 272b. O naučitelnosti psaní srov. Epigrammata Handschii, s. 136b „Arator, Hoddei, suam/ Tractare stivam, Calceos/ Parare sutor, stamina/ textorque si percurrere/ Pulchre polito pectine/ Dediscet: aequae carminis/ Apte struendi regulam/ Dediscet expers cantuum/ Tuus Poeta. Nec nocet,/ Quod non canam quotidie./ Non quilibet quotidie/ Exercet artifex suam/ Artem, attamen non desinit/ Esse artifex. Quamvis mea/ Subinde quidpiam crepat/ Non ociosa barbitos./ Nec cessat ingredi via./ Quam monstrat alta gloria./ Potissimum vero sacras/ Evangelistarum modis/ Sententias decentibus/ Complector, et versu pio,/ pro gloria Dei, bono/ Et proximorum.“

³⁹⁶ Srov. III 148b, III 149a, IV/ 704a, II 155a, De obitu 1563 fol. G8b.

³⁹⁷ Především Collinovy Básně: II 34b, III 241a, III 242a, IV 17b, IV 176a; jinak II 96b, IV 615a, IV 115b, 117a, III 101a, 189b, IV 401b. Stížnosti na povinnosti: III 280a, IV 109b, 110a, 114ab, 123 b, 168b a jinde.

³⁹⁸ Báseň IV 116a: Talem remitto, qualis est mihi datus./ Bohemicum videlicet./ Nam, quod volebas, hunc latine reddere/ Non simplici causa vector./ Ac, ut morientur me nihil negocia,/ Quibus premor quotidie,/ Tamen subire, non valeret hoc mea/ Onus nefarium lyra./ Sum Christianus, et paracleti meum/ Est pectus aedes spiritus./ ... nego, iocosa Collini lyra,/ Canitque saepe gaudia:/ Sed impium, vel turpe nil canit tamen,/ Tenetque gaudii modum./ ... Haec rude vulgus amet. Srov. také II 164 a.

- hra na „odpadnutí“ a „návrat“ k Múzám, která opět patří mezi strategie získávání mecenátu, jelikož finanční podpora mecenáše se reprezentuje jako „záchrana před odpadnutím“;
- zmínky o tom, že mecenáš pozdě posílá odpovědi na básnické dary nebo že se dlouho neozývá (*Nil scribas mihi tot dies apod.*);
- kritika posílání básníka na cesty nebo do mimopražských regionů;⁴⁰⁰
- kritika zasílání nehotových básní dalším potenciálním mecenášům;⁴⁰¹
- jen výjimečně se básníci přímo staví na roveň mecenášovy rodiny, např. když Collinus píše v epicediu na zesnulou Hodějovského dceru Annu, že doufal, že se jednou stane jeho ženou, poněvadž sice nemůže nabídnout urozený původ a bohatství, ale vede bezúhonný život a má vysoké morální kvality;⁴⁰²
- zcela ojedinělé je také spojování Hodějovského úřadu s jeho zásluhami o podporu básnictví, kdy se vlastně mecenát chápe nikoliv jako důsledek, ale jako jedna z příčin mecenášových kariérních úspěchů (Jan z Lobkovic měl v podání básníků vymoci pro Hodějovského úřad místosudího právě s ohledem na jeho mecenát, srov. III 54a).

S autonomizujícími nároky je v básních úzce spojena otázka, do jaké míry lze mecenáše zahrnout do učenecké komunity, případně v jak hierarchickém vztahu k ní ho reprezentovat. Básně Hodějovského nejsou, jak již bylo řečeno, dochovány – převážná část básní se ho sice týká nebo je mu adresována, ale mecenáš zůstává „mlčícím středem“ celé komunikační struktury. V panegyricích na Hodějovského jsou sice obsaženy údaje o jeho studiu a zmiňují se jeho básnické aktivity,⁴⁰³ současně ale ze zmínek v básních vyplývá, že Hodějovský psal dopisy česky a latinsky, nebo pouze česky. Za to byl kárán a stavěn do pozice laika (*Nobis latine, sed phrasi/ Solum modo Boiémica,/ Id quod tibi non gratulor,/ Ex erudito laicum/ Te non velim quod effici...* III 180b). Collinus odmítal na tyto dopisy odpovídat, nebo nanejvýš v próze, ale nikoliv v latinských básních, které patrně chápal jako „příliš vysoký styl“ (*Vellem meas sic litteras/ Tibi placere, sive eant/ Illae hinc equestres, tempore/ Urgente, sive laxius/ Cinctae pedestres.* IV 188b).

Navzdory množství a frekvenci těchto motivů, se ovšem nejedná o jednoznačnou a kontinuální autonomizaci převážně heteronomního literárního pole počínající v renesanci a završenou v autonomních literárních polích moderny, jak tento proces tematizoval Bourdieu a autoři z něho vycházející. I pasáže, které by se zdály poukazovat na autonomizaci, jsou totiž paradoxně ve většině případů spojeny se strategiemi získávání mecenátu, tedy v Bourdieuho logice s heteronomií (např. když básníci odmítají zadanou látku, protože jsou přetížení učením a vyděláváním na živobytí, a současně takto vyargumentovávají nutnost hmotné podpory ze strany mecenáše).

(viii.)

Součástí textového utváření skupiny je konečně i označování a exkluze „nepřítele“. V produkci Hodějovského okruhu se jedná o poněkud vágně definovanou „neotesanou masu“

³⁹⁹ Básně II 35b; IV 209b; II 126a (v kopiáři byla navíc tři disticha vyjadřující nechuť k povinnému veršování – neotištěna ve Farraginech).

⁴⁰⁰ Srov. II 190an.

⁴⁰¹ Srov. III 112b, IV 38b.

⁴⁰² Srov. III 69b (*Orbus agit genitor nata, nos coniuge forsan,/ Nam nisi Vate aliquo, nemine digna fuit./ Ipse videbatur genitor quoque velle Poetam/ Esse sibi generum, quis foret? Addubito./ Me certe torsit non raro scrupulus iste,/ Ah quoties dixi: Tu meus ardor eris./ Anna, meos crescas thalamos initura, voluntas/ O utinam tua sit, sit patris ista tui./ Non mihi tam census, tam stemmata clara puellam,/ Quam commendabat vita, animusque probus.*)

⁴⁰³ Srov. II 105a, II 102a, II 227a, II 277a. O studiích Hodějovského, především vlivu slezských škol a předluteránské univerzity ve Wittenbergu srov. Martínek 1960.

pohrdající učeností a básníky, netknutou institucionálním vzděláním (*profanus vulgus, rude vulgus, impius vulgus, plebs maculata*). Ve cvičných školních básních se *vulgus* spojuje s kritikou obžerství (*abusus Bacchanaliarum*) a zaslepenou touhou po majetku kontrastující se sebezprezentací básníků. Poměrně výjimečná je báseň, v níž se *vulgus* reprezentuje v souvislosti s konkrétními sociálními praktikami, totiž pitím piva, zatímco básníci pijí víno spojené s antickou tradicí (*Quam lupulo miserum conditam vulgus amaro/ Dum potat, sensus perdit,/ et ingenium./ Et dum mane novo surget, fumabit ut Aetna,/ Atque caput gravius quolibet aere geret./ Dura Ceres, duri potent tua dona Coloni,/ Aere quibus cerebrum durans esse solet./ Consors Musarum, castis sua vina Poetis/ Praebet, etst hedera cui religata coma.*).⁴⁰⁴

2.4.3 Inscenace Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic, agonální diskurs národa a sebeidentifikační praktiky Hodějovského okruhu

Některé z problémů, na které chce následující podkapitola poukázat, aluduje citát z dopisu saského humanisty G. Fabricia I. Bannonovi, básníku podporovanému Janem st. Hodějovským, v němž se Hasištejnský označuje za *Musarum, et Patriae fulgida stella suae*.⁴⁰⁵ Jedná se totiž o „recitovaný“ výrok Conrada Celtise, který se stal součástí reprezentace Bohuslava Hasištejnského v polovině 16. století a současně fungoval ve specifickém humanistickém diskursu národa operujícím s agonálním principem. Analyzovat budeme způsoby, jak okruh Hodějovského inscenoval ve svých textech Bohuslava Hasištejnského a jak byly tyto inscenace zapojeny do legitimizačních a sebeidentifikačních diskursů a strategií této skupiny, případně jak byly kapitalizovány při pohybu v dobovém literárním poli. Po konceptuální stránce se tedy nebude jednat pouze o to popsat „druhý život“ (*Nachleben*) tohoto humanisty. *Conservanda et propaganda memoria vatis*,⁴⁰⁶ o níž psali o dvě generace mladší humanisté, bude analyzována jako specifická reprezentace textově utvářející učeneckou komunitu. K inscenaci Hasištejnského docházelo, jak se ukáže, stálým recitováním korpusu paratextů v dobových edicích, a reprezentace Hasištejnského se tak stávala nositelem různých, postupně sedimentujících významů. Inscenace Hasištejnského v pozdější humanistické produkci v tomto smyslu prokázaly značný sémantický a identitotvorný potenciál.

Kromě argumentace je nutno přihlídnout i k figurativní rovině těchto výpovědí, poněvadž je nelze považovat za výhradně intencionální. Jakkoliv se formalizovaný modus vypovídání v případě humanistických komunikačních struktur na českém území striktně a poměrně ne kreativně podřizoval nadřilovaným pravidlům a pracoval jen s omezeným počtem subtextů a autorských jmen, nebyl mu odepřen významotvorný potenciál spojený s figurativností jazyka. Nejprve se proto soustředíme na argumentační a textové postupy, jimiž byl Hasištejnský pozitivně inscenován. Následující část bude věnována otázce, jakým způsobem byly tyto inscenace zapojeny do širších sebeidentifikačních diskursů a jak v nich fungovaly. Tematizovány budou postupně tři roviny – nejprve specifický humanistický diskurs národa operující s tzv. agonálním principem (I.), za druhé jeho propojení se strategiemi vyhraňování skupiny humanistů, včetně samotného editora (II.), za třetí propojení předešlých dvou rovin s pohybem v literárním poli, např. se strategiemi získávání mecenátu či

⁴⁰⁴ Citát III 124a, jinak IV 706b, II 262, II 80a.

⁴⁰⁵ „Hic Bohuslaus habet sua candida tecta Boemus/ Musarum, et Patriae fulgida stella suae“. Appendix poematum 1570, fol. Qiiib; Srov. také tamtéž s. 240 v dopisu Georgia Frabricia T. Mitisovi.

⁴⁰⁶ Lucubrationes oratoriae 1563, fol. Avb. Srov. také Appendix poematum 1570, s. 395; Bohemiae laudes 1560, fol. Avb.

částečného autonomizace vlastního postavení ve vztahu k jiným aktérům literárního pole (III.).

Jen stručně ke korpusu textů, na jejichž základě si lze podobné otázky vůbec položit. Kromě příležitostné poezie humanistů podporovaných Hodějovským, k níž bude přihlédnuto jen výběrově, se jedná především o řadu edic Hasištejnského děl nebo spisů jeho současníků vydaných v letech 1560–1570. S výjimkou edice spisu Hieronyma Balba (*Bohemia et Procerum eius laudes*),⁴⁰⁷ již obstaral v roce 1560 L. Sspanus-Špán, stál na počátku ostatních edičních podniků Tomáš Mitis. Nejednalo se přitom o první plán na vydání Hasištejnského díla, jeho básně chtěli editovat ještě v první polovině století také M. Aurogallus se Zikmundem Geleniem.⁴⁰⁸ Po zpřístupnění všech tehdy známých spisů Hasištejnského⁴⁰⁹ vydal Mitis roku 1574 také historii dívčí války od Roderica Dubravia (*Vlastae Bohemicae historia*).⁴¹⁰ Mitis patrně plánoval vydat i práce dalších Hasištejnského současníků, např. ve spisu *Strena ad potentissimum Caesarem Rudolphum II.* uvádí, že za příznivých finančních podmínek budou vydána ještě „*fragmenta scriptorum Ioannis Sslechtæ, Rod. Dubravi, Victorini Cornelii Chrudimensis, M. Venceslai Pisceni...*“.⁴¹¹

Jak mohl být Hasištejnský inscenován v editorské praxi? Může být pouhá skutečnost, že je starší text znovu vydán, chápána jako akt interpretace? Každá edice je ve své podstatě dynamickou „recitací“ starší verze textu, potenciálně utváří nové významy. V případě humanistických edic se tak dělo především prostřednictvím paratextů. Edice byly totiž opatřeny kromě standardních dedikačních dopisů a básní také biografickými črtami, výroky Hasištejnského současníků i aktuálních autorit, výňatky z korespondence, oslavnými básněmi atd. Utvořil se tak korpus textů, které nejenže referovaly o Hasištejnském a jeho současnicích, ale fungovaly také jako pole, na němž byl konstruován určitý obraz Hasištejnského a připisovaly se mu další významy. Některé texty z tohoto korpusu se přitom staly subtenty v pozdější produkci a díky jejich recitování se zformovala až jakási „povinná topika“ spojená s tímto básníkem. Modus recitování příkladně krystalizuje v nejdelším životopisu Hasištejnského, který byl vtělen do edice orací z roku 1563 (*Vita per Th. Mitem collecta*).⁴¹² Adhortativní tón životopisu adresovaný Bohuslavovi ml. z Lobkovic jako potenciálnímu mecenáši a „nástupci“ svého slavného předka a jmenovce plně odpovídá strategiím pohybu v literárním poli, které budou analyzovány v závěru této podkapitoly. Co se týká formy textu, jedná se, jak upozorňuje i název, skutečně o sbírku – první část životopisu se skládá z citátů reprezentujících Hasištejnského (především výňatků z dopisů), druhá část pak z výroků mu připisovaných a z rekonstrukce několika myšlenek s odkazem na jeho prozaická díla. Citátovost spojená s legitimizačními odkazy na „autentické autority“ v první části ústí téměř v charakteristickou textovou strategii latinsky písících humanistů, v tzv. *name-dropping*, kdy důraz na jméno autora vede až k fragmentarizaci výkladu i textového toku. V následujícím odstavci se proto soustředím na další narativní a argumentační postupy charakteristické pro paratexty Hasištejnského edic (přičemž s citátovostí i s *name-dropping* budou opět úzce souviset), v další pasáži pak rozebereme, do jakých širších diskursů byly zapojeny inscenace odehrávající se na půdě těchto paratextů.

⁴⁰⁷ Bohemiae laudes 1560.

⁴⁰⁸ RHB I, s. 116–117.

⁴⁰⁹ Plné názvy edic srov. závěrečné literatuře (stějně jako u ostatních kapitol budu citovat pomocí zkrácených odkazů – tedy Farrago prima poematum 1562, Lucubrationes oratoriae 1563, Nova epistolarum appendix 1570, Farrago poematum 1570, Appendix poematum 1570).

⁴¹⁰ *Vlastae historia* 1574. Kromě Roderica Dubravia jsou v paratextech častěji zmiňováni i další Hasištejnského současníci, především Jan Šlechta ze Všehrd či Augustinus Olomucensis. Jak ukazují paratexty k výše zmíněné edici, kladli humanisté poloviny století důraz také na existenci dnes nedochovaného Šlechtova filosofického pojednání *Microcosmos*, protože v edici byla otištěna i část korespondence s ním související.

⁴¹¹ Srov. RHB III, s. 350.

⁴¹² *Lucubrationes oratoriae* 1563, pasáž začíná na straně 160 a dále není stránkována.

Hasištejnský byl v paratextech edic inscenován veskrze pozitivně. Tímto konstatováním by mohla celá analýza skončit, proto je zapotřebí položit si otázky jinak. Totiž: Jaké byly konkrétní textové a argumentační postupy těchto inscenací? S citátovostí zdůrazňující jméno autora souvisí první z postupů – snaha zakotvit reprezentaci Hasištejnského, potažmo celé Bohemie, ve výročí zahraničních autorů (tzv. *externi viri*).⁴¹³ Zahraniční autority jsou v některých textech přímo vyjmenovány, enkomiastická reprezentace Hasištejnského se pak odvolává na „*consensus multorum eruditorum*“ v čele s Hieronymem Balbem, Augustinem Olomouckým, Erasmem Piniferou a Ulrichem von Hutten.⁴¹⁴ Převaha Hasištejnského současníků v této skupině nás přivádí k dalšímu postupu stojícímu v základě odvíjení textu i argumentace – totiž k užívání „autentických“ subtextů, tj. těch, které sepsali Hasištejnského současníci. Hasištejnský se takto reprezentuje jako nový Pythagoras, nezpochybnitelná autorita („*autoritas sine ratione*“), na niž se současníci obraceli s prosbami posouzení svých spisů „*ut pote ad principem literarum*“.⁴¹⁵ Oba tyto postupy nás přivádějí k meritorní otázce – do jakých širších diskursů produkovaných v souvislosti s edičními podniky byly inscenace Hasištejnského zapojeny a jak v nich fungovaly?

(I.) Za prvé byly inscenace zapojeny do humanistického diskursu národa. Tato problematika je často diskutovaná především v recentní německé historiografii,⁴¹⁶ přičemž se interpretace posledních dvou desetiletí stále častěji odklání od klasického metanarativu o zrození nacionalismu v renesančním humanismu a jeho moderních výhoncích, ani se nepokouší definovat renesanční humanismus právě na základě údajného protonacionalismu.⁴¹⁷ Nosný zastřešující koncept pro analýzu specifických rysů humanistických diskursů národa poskytují studie C. Hirschiho.⁴¹⁸ Vznik a reprodukci těchto diskursů nelze na rozdíl od moderního nacionalismu spojovat s masovým sociálním hnutím, jsou naopak praktikovány velmi omezenou skupinou, která je schopna utvářet a sdílet texty performující národ jako společenství cti (*Ehrgemeinschaft*). Národ je konstruován jako abstraktní horizontální společenství s exkluzivní ctí, singulárními vlastnostmi a vlastním teritoriem, které s ostatními soutěží o čest.⁴¹⁹ Agonální princip vychází z humanistické definice vztahu mezi národy jako zápasu či soutěže. Humanistický agonální princip funguje sice multipolárně (tedy na několik stran), ale operuje převážně s bipolární hierarchií civilizace a barbarství. V zápasu platí přitom dvojí pravidla – zatímco mezi národy panuje volná konkurence, která se projevuje agresivní

⁴¹³ *Bohemiae laudes* 1560, srov. začátek úvodní básně nazvané *Ad patriam Bohemiam* „Disce tuas laudes, hominumque benigna tuorum/ Externo scriptas terra Bohema viro.“

⁴¹⁴ *Lucubrationes oratoriae* 1563, fol. 5a. „Ex facie hominem non novi: eruditionem eius tamen a Hieronymo Balbo, Augustino Moravo, et Erasmo Pinifero Sarmata, viris clariss: audivi non laudari, sed admirari etiam, alterumque Ianum Pannonium dici. Ac dum Bononiae studiorum causa agerem, illic Ulrichus Huttenus Franco, quem Erasmus Roterdamus delicias suas dicebat, multum mecum instituit sermonem, eius d. Bouslai scilicet ratione, retulitque patrum suum, virum quendam magnum, de eo multa sibi retulisse, consensuque multorum eruditorum quorundam palmam in versu Heroico scribendo in Germania sibi fuisse delatam.“

⁴¹⁵ Jedná se o první dopis v edici, srov. Truhlářovo vydání: Truhlář 1897, s. 23, dopis č. XXVII. V posledním dopisu Mitisovi edice Rodericus Dubravius také píše, že se plně podřídí soudu Hasištejnského – „uti tibi videbitur, ita censebo faciendum esse“. Truhlář 1897, s. 23, dopis č. XXVIII.

⁴¹⁶ Z recentní literatury srov.: Münkler – Grünberger 1994; Münkler – Grünberger – Mayer 1998; Jaumann 1999 a sborník Helmrath – Muhlack – Walther 2002 (především následující články: Clavuot 2002, Muhlack 2002, Maissen 2002 a Walther 2002).

⁴¹⁷ Dokonce i v recentní německé historiografii nalezneme tezi, že „německá národní myšlenka“ (*deutsche Nationalgedanke*) představuje jádro humanismu na území říše (*Kern des deutschen Humanismus*). Srov. Muhlack 2002, s. 148. Přehled klasických děl o německém „národním humanismu“ (od Paula Joachimsena ke Gernotu Michaelu Müllerovi) srov. Hirschi 2006, s. 362.

⁴¹⁸ Hirschi 2002; Hirschi 2005; Hirschi 2006.

⁴¹⁹ Hirschi 2005, s. 63.

rétorikou vůči nepřítelům a obhajobou vlastní civilizační úrovně, uvnitř jednoho společenství cti se textová konkurence naopak utlumuje. Agonální princip se projevuje v řadě humanistických diskursů, v nichž se pojednávají témata související s prestiží a ctí, jako jsou např. klima, topografie, typ správy, zvyky obyvatel či historické vazby a kontakty se světem „antické civilizace“, případně zakotvení daného společenství v textech tohoto období. Z konkrétních typů sem patří diskursy jako *libertas*, *antibarbaries*, *antiromanitas*, *origines gentis*, translační mytologie atd. Utváření společenství cti má podle Hirschiho zásadní dopad také na sociální postavení jeho „konstruktérů“, tj. samotných humanistů. Vzhledem k tomu, že pouze humanisté disponují kompetencemi a texty, na jejichž základě mohou vést boj o národní čest, získávají spolu s výkladovým monopolem i uznání a stávají se „sekulárními kněžími“ daného (jakkoliv nepočteného) národního společenství.

Toto čtení ostře kontrastuje se staršími českými interpretacemi, především s nereflektovaně recipovanou tezí M. Kopeckého o tzv. národním humanismu, kterou jsem rozebírali již v první podkapitole. Teze C. Hirschiho nám ovšem nenabízejí pouze možnost zahrnout i latinské humanisty do výše načrtnutého „národního úsilí“ směřujícího ke vzniku moderního českého národního hnutí. Naopak – na jejich základě lze tematizovat humanistické diskursy národa jako specifický jev bez nutných implikací pro další odvíjení příběhu českých dějin a naopak s dopadem na dobovou sociální praxi.

Inscenace Bohuslava Hasištejnského jsou napojeny na obě roviny humanistického diskursu národa. V návaznosti na Hasištejnského byla reprezentována jak země (*patria Bohemia*) a národní čest, tak i editující humanistická skupina a její spolupracovníci. Nejedná se samozřejmě o ucelený argumentační systém, níže však poukážeme na opakující výpovědi a jejich recitování. Na první pohled se může zdát, že reprezentace Bohemie v paratextech odpovídá výše načrtnutému agonálnímu principu. Na odchylky však poukáže rozbor postupů, jak byla s Hasištejnským spojována obrana proti nařčení z barbarství a pokračování tradice národních hrdinů a jak bylo definováno konkurenční společenství cti.

Bohemia byla v edicích reprezentována i systematicky – v souvislosti s pozitivní inscenací Hasištejnského se nabídla editorům příležitost reprodukovat text, který byl sepsán jeho současníkem a přináší systematický popis země a mravů jejích obyvatel. Zpřístupnila jej nejstarší edice z námi sledovaného korpusu, totiž Sspanovo vydání Balbových spisů, které obsahuje mimo jiné obsáhlou báseň *De patria Bohuslai Bohemia*. „*Terra colenda mihi, tantum cui ferre Poetam*,“ píše Balbus⁴²⁰ – prvním popudem pro vstup Bohemie mezi země hodné básnického popisu je samotná osobnost Bohuslava Hasištejnského a snaha popsát místa, kde si básník vystavěl svá „*candida tecta*“.

Období před působením Hasištejnského je ve velké části paratextů k edicím performováno jako barbarské, čímž se vyostřuje zlomovost spojená s básnickovou inscenací. Podle Collina byly vzdělanci působící tehdy na univerzitě sotva schopni napsat pár řádek,⁴²¹ Sspan-Špán zase píše, že se Hasištejnský narodil „*ea aetate, qua barbaries faedissima literas humaniores opresserat ita, ut vix Itali tum patrii sermonis nitorem asserere potuerint*“.⁴²² Zde se objevuje i téma konkurence s vágně definovaným italským básnictvím, jemuž se budeme věnovat níže. Inscenaci barbarského věku rozšířila i edice vlastních Hasištejnského básní, včetně básně věnované Balbovi, kde se popisuje chlad a barbarství českých zemí: „*Arctoasque hyemes, aeternaque frigora quaeris, / et iuvat in nostra vivere barbarie*“.⁴²³

⁴²⁰ *Bohemiae laudes* 1560, fol. Ciiib; Appenndix poematum 1570, s. 335.

⁴²¹ „*Quod studium illis temporibus adeo hic erat sopitum, ut paucissimi reperti fuerint, qui trium quoque, vel quatuor linearum Epistolam exarare scivissent post infelicem illam nostrae Academiae dissipationem*.“ *Lucubrationes oratoriae* 1563, stránkování sekundárně tužkou, str. 2b–3a.

⁴²² *Bohemiae laudes* 1560, fol. Aiva.

⁴²³ *Bohemiae laudes* 1560, s. 11a.

V návaznosti na definici období před působením Hasištejnského jakožto barbarského, se v paratextech klade důraz na jeho takřka liminální roli a rituální podíl na přechodu do nového období. Samotné Hasištejnského básně postačují podle editorů jako důkaz proti nařčení z barbarství, což má doložit i citace z dopisu Fabricia Collinovi, v němž autor vzpomíná na úsudek svého bolognského učitele Achilla Bocchiho: „*verbo ipsius utor, provincialibus hominibus se favere, et nunquam illos iudicasse barbaros, te lecto Bohuslai carmine.*“⁴²⁴

Hasištejnský je několikrát explicitně označován za básníka, jenž vyvedl českou zemi z barbarství, přivedl Múzy na území chladných českých řek a cestoval do nejvzdálenějších končin, aby přivezl do Čech dosud neznámé řecké a latinské autory.⁴²⁵ Boj proti barbarství je přitom spojen s *doing gender*, konkrétně s protektivní maskulinizací. V básni Valentina Meziříčského se musí Hasištejnský ujmout ochrany Múz před pohrdáním lidu a zdivočelou barbarskou směčkou (*barbara turba*) zakazující zaznít posvátným melodiím,⁴²⁶ v Collinově básni zase *doctus heros* musí bránit Múzy před hordou hrůzných barbarů (*pessimorum multitudo barbarorum*) stejně jako před nedovzdělaným zástupem šlechticů (*vulgus indoctum Baronum*).⁴²⁷ Reprezentace Hasištejnského podílu na konci barbarského období nabývá až rituální charakter, když je v téže básni popisován příchod Múz do Čech a zasvěcení studující mládeže v hypokrénském prameni.

Striktní oddělení obou období, tedy barbarského a období Hasištejnského života, je na figurativní rovině rozvíjeno pomocí metaforiky světla. Hasištejnský je reprezentován současně jako *prima lux, lumen, lux patriae*, slunce či planoucí *Phoenix Bohemicus* a současně jako ochránce Múzy vítězí nad temnotou (*tenebrarum victrix*). Metaforika světla determinuje připsání dalších významů, poněvadž umožňuje artikulovat přenos světla na ostatní básníky, včetně těch působících na českém území. Současní i pozdější básníci jsou označeni za hvězdy, od nichž se pouze odráží lesk Hasištejnského světla, aniž by od nich přímo vycházel. „*Prima Bohuslaus, Cornelius altera lux est, sidera nos alii, sed sine luce sumus,*“ stojí v později recitovaném distichu připisovaném Augustinu Olomouckému.⁴²⁸

⁴²⁴ Farrago prima poematum 1562, fol. Aiiia.

⁴²⁵ „Porro, sicut meritis erat noster Hasisteinius, cur ab exterorum etiam hominum tot elogijs, editionibusque suarum lucubrationum cohonestaretur: ita meretur etiamnum, merebiturque in perpetuum, ut ab universis, et potiss: a sympatriotis, veluti alter Camillus, redux ad Bohemiam e barbarie vindicandam, faustis omnibus, et acclamationibus excipiatur, et applausu fremituque secundo eruditorum, avitaeque laudis amatorum complectatur.“ Appendix poematum 1570, s. 315; „... gelidum qui primus ad Oegram, Albim, Woldam, Istrumque Deas Helicone reduxit./ Et natale solum scriptis decoravit, et ipsum./ quam longe latus pandit duo cornua, Rhenum.“ Appendix poematum 1570, s. 237; „... ut augetur suam Bibliothecam pulcherrimam, et, ut importaret in Bohemiam patriam antiquae sapientiae magistros, Graecos, et Latinos scriptores, suis hominibus adhuc ignotos.“ Lucubrationes oratoriae 1563, fol. Aiiia.

⁴²⁶ „Jam fera turba vetat sacras resonare Camoenas./ pegaseum prohibet barbara turba melos./ Arcet Apollineos Parnassi vertice Vates./ deturbat Clarios ex Helicone viros./ Aonio teneram propellit ab amne iuventam./ in nulla Musis nunc sinit urbe locum./ Cogit et explosas sterilesque errare per agros/ exilii, et lacrymis usque rigare genas./ ni patriae lumen, Parnasi gloria, luxque/ Bohuslaus, Clarii splendor honosque chori./ colligat effusas, collectis limina pandat./ solus laurigeras servet ametque Deas:/ et nisi murmuribus vulgi serventis et irae/ protegat, haec illis regna odiosa rear./ Ergo age castarum/ doctissime Sturne, sororum./ cum Domino illustri sit tibi cura precor.“ Nova epistolarum appendix 1570, fol. 6a–6b.

⁴²⁷ „Invocare nunc Camoenas/ elegantes et canoras/ non sinit necessitas/ IO, io, io, io./ Hinc procul sunt hae remotae./ finibus nostrisque totae/ exules, et perfugae. IO, io./ Primus hunc illas Latino/ des olo eduxit Heros/ doctus Hassisteinius. Io, io./ Sed fugavit illas hinc pessimorum/ multitudo barbarorum/ rursus procul. Io, io./ Vulgus indoctum Baronum/ morsibus convitiorum/ carpsit heroem pium. IO, io./ Hunc Latine, praedicabant./ Esse prudentem: vocabant/ caeteri scholasticum. IO, io./“ Poemata aliquot 1553; báseň nazvaná De nuptiis clarissimi Domini Iacobi Haggaei etc. et Virginis Annae, prudentissimi Domini Michaelis Fabri, Consulii Gorlitzeni etc., Filiae, Ode scripta a Matthaeo Collino, fol. Aii r.

⁴²⁸ Srov. Lucubrationes oratoriae 1563, fol. 5a; Appendix poematum 1570, s. 372.

Byly při inscenaci „prvních humanistů“ běžné obdobné argumentační strategie a figurativní postupy i v jiných evropských regionech? Na podobnosti upozorňuje analýza J. Helmratha, která se týká utváření obrazu Aenease Sylvia v jeho korespondenci.⁴²⁹ Možnou paralelu nabízí otázka Sylviova „apoštolství“ při šíření humanismu severně od Alp, zřejmý rozdíl ovšem spočívá ve skutečnosti, že se Piccolomini v korespondenci této inscenace sám účastnil (minimálně v komunikačním procesu, pokud ne záměrně), což celému případu ve srovnání s pozdějšími inscenacemi Hasištejnského dodává ještě dynamičtější rozměr.

Inscenace Hasištejnského jako básníka, s nímž skončilo období explicitně artikulovaného barbarství, poněkud posunuje další argumentační rovina paratextů. Jedná se o rozvíjení teze o české *antiqua nobilitas* – české země podle ní nebyly nikdy barbarské, protože zrodily ve srovnání s ostatními zeměmi neméně slavné muže, mezi nimiž Hasištejnský nejvíce vyniká. Tato legitimizační strategie založená na vágní historicitě („slavní mužové“ nejsou nijak blíže specifikováni) při tom funguje v argumentaci stejně jako u předchozích inscenací, protože v první řadě nabízí nástroje, jak se bránit nařčení z barbarství a oponovat autorům, kteří označují obyvatele Bohemie za barbary (*barbari*) a nelidské (*inhumani*). Hasištejnského přelomová role se však v této argumentaci oslabuje. Rozhodujícím argumentem se stává deklarovaná historická civilizovanost, což představuje nerozpracovanou paralelu k dobovým evropským diskursům *antibarbaries*, kdy se inscenují ctnosti předků, jako by se rovnaly ctnostem antických hrdinů a současně je převyšovaly zbožností. „*Nos certe negare non possumus, ex gente Bohema, prodiisse multos, qui non solum virtutum splendore antiquos homines aequarunt, sed et pietate, quae verum herois decus est, superarunt longe,*“ píše doslovně Sspan v předmluvě adresované Kryštofu z Lobkovic.⁴³⁰ Zcela obecná chvála starších českých hrdinů není podložena konkrétními jmény (s použitím výmluvy, že jich je pro pouhý výčet příliš mnoho), ale je spojována s fertilitou české země („*nostra etiam patria omnium rerum bonarum et utilium fertilissima*“) a jí příznivě nakloněným sluncem, které zapaluje k „*virtutis et honestissimarum actionum studia*“.⁴³¹

Pokud přistoupíme na tezi o agonálním principu, nabízí se otázka, jak byl nepřítel v tomto specifickém boji o národní čest definován či geograficky lokalizován. Jak již bylo výše načrtnuto, C. Hirschi postuluje paralelní dvojí model soutěže – konkurenční ve vztahu k ostatním společenstvím národní cti a redukovaný uvnitř jednotlivých skupiny. Strategie paratextů ukazují ovšem na odlišnou interpretaci „vnitřního prostoru“ společenstva cti, než by mohl očekávat čtenář ovlivněný moderním nacionalistickým paradigmatem výkladu českých dějin.

Hasištejnský je v paratextech častěji označován za jedinečného bez zjevného srovnání, např. ve Fabriciově dopisu „*suis temporibus nullo homine docto inferior, nobilitate plurimis antefendus, usu, et experientia omnibus*“.⁴³² V analyzovaných texech také nalezneme explicitní zmínky o Hasištejnského soutěži s dobovými italskými básníky, která položila základ jeho věhlasu za hranicemi českého království. „*Hic est, Italicis certat quo barbara tellus/ vatibus, hic est cui pulcher Apollo favet*“, píše o Hasištejnském Fagellus Villaticus v dopisu Jindřichu Hrušovskému a dodává, že takový básník se stěží znovu narodí v českých zemích.⁴³³ V tomto bodě se inscenace výrazně liší od mladších textů, které vydal přímo editor

⁴²⁹ Helmrath 2002a; k utváření obrazu humanistického učence srov. také přelomovou studii Lisy Jardine: Jardine 1993.

⁴³⁰ Bohemiae laudes 1560, fol. A3b; Také Appendix poematum 1570, s. 393.

⁴³¹ Bohemiae laudes 1560, fol. A3a.

⁴³² Lucubrationes 1563, fol. A2b.

⁴³³ „*Hic est, Italicis certat quo barbara tellus/ vatibus, hic est cui pulcher Apollo favet./ Hic est, Pallados et Phoebi se pectore cuius/ numina concludunt Coricidumque Deae./ Talem non habuit gens olim Boema Poetam,/ tarda fides sit ut his, vixque habitura parem./ Heroum specimen, Doctorum splendor honosque/ hic est, et Boemi gloria rara soli.*“ Appendix poematum 1570, s. 244.

a jeho spolupracovníci a v nichž je Hasištejnský interpretován jako (dostižitelný) vzor a je přímo spojován s růstem dobové latinské básnické kompetence. I v dalších paratextech je Hasištejnský inscenován jako básník obdařený nadáním a pílí převyšující dobové italské učence⁴³⁴ či zkrátka jako vítěz nad „samotnými Italy“ (bojuje *cum ipsis Italis*), nikoliv ovšem nad Germány, kteří jsou na rozdíl od Italů včleňováni do skupiny současných spolupracovníků a neoznačují se tudíž v souvislosti s Hasištejnským za konkurenty.⁴³⁵

Tuto inkluzi současné Germánie by bylo možné označit jako výběrovou agonality, podmíněnou stávajícími komunikačními strukturami a explicitní vazbou formalizovaného modu vypovídání na melanchthonské uiverzity. V paratextech k Hasištejnského edicím se opakovaně zdůrazňuje spolupráce a orientace editora a jeho spolupracovníků na wittenberské učence. Konfese nepředstavuje překážku, Hasištejnský je inscenován na základě konfesionalně nesourodých textů – *name-dropping* zahrnuje stejně citáty wittenberských teologů (včetně Melanchthona) jako pochvalný dopis tridentského arcibiskupa Oldřicha z Freundsberka o Hasištejnského kandidatuře na stolec olomouckého biskupa.⁴³⁶ Deklarovaná spolupráce a komunikační vazby mezi českými a říšskými humanisty potlačují agonální princip, jak ho definoval Hirschi, současná i nedávná Germánie se v paratextech edic stává spřízněným vnitřním prostorem, tedy prostorem tlumené konkurence. Současná Germánie je spojována s vysokou úrovní civilizace (např. jako region, kde byl vynalezen knihtisk) a jako rozhodující složka paratextů s pozitivním inscenačním potenciálem fungují citáty z textů připisovaných říšským humanistům.

Explicitní výpovědi konstruující hranici mezi Germánií a Bohemií nalezneme v textech jen zřídka, výjimku představuje například editorský zásah do často citovaného slovníkového hesla o Hasištejnském z pera Johanna Trithemia, kde bylo původní znění „*natione Germanus*“ opraveno na „*natione Bohemus*“.⁴³⁷ Velká část paratextů ovšem v souvislosti s Hasištejnským nijak neodmítá zahrnutí Bohemie do Germánie, naopak jej využívá jako argumentační a částečně i narativní postup při pozitivním inscenování Hasištejnského. Přímo na titulní stranu edice *Nova epistolarum appendix* (1570) se tak dostala často recitovaná pasáž z básně Conrada Celtise (*C. Celtes in Albim, f[lumen] Bohemiae*), v níž je Labe přemáhající ostatní říšské toky symbolicky vtěleno do území Germánie.⁴³⁸ V textech z pera říšských humanistů i jejich českých spolupracovníků se pak o Hasištejnského knihovně svorně tvrdí, že „*eo tempore in Germania parem non habuerit*“ či že „*in Germania illius temporibus melior, et copiosior non fuit*“.⁴³⁹ Citován je i dopis Davida Chytraea, kde stojí, že Hasištejnského nádání nebylo rovno v celé Germánii („*cuius ingenio tota Germania nullum eo tempore habuit praestantius et politius*“).⁴⁴⁰

Do paratextů byla zapojena i pasáž o historickém původu obyvatelstva české kotliny a aktuální úrovni jeho vzdělání z předmluvy F. Melanchthona adresované Václavu

⁴³⁴ „Is cum et optimo loco, et re lauta esset, ut vel citra literarum adminiculum ad dignitatum fastigia conscendere posset, tamen et has magnum ornamentum esse intellexit, eaque in illis ingenii foelicitate et profectu versatus est, ut paucissimos tum Italiae pares haberet.“ Appendix poematum 1570, s. 394.

⁴³⁵ „Is procul dubio mihi videtur esse, cui ex Italis (facessat adulatio) unus, aut alter, ne dicam nemo conferri possit“, Bohemiae laudes 1560, fol. Bia; „cuius multiplici doctrina patria nostra, dum vixit, iuste et merito apud externos gloriari potuit. Dum acumine et splendore ingenii cum ipsis Italis, nedum cum Germanis, certare videbatur“, Appendix poematum 1570, s. 373.

⁴³⁶ Nova epistolarum appendix, s. 9a.

⁴³⁷ „Bohuslaus de Hassensteyn, natione Bohemus (impressum erat Germanus), vir nobilis etc.“, Lucubrationes oratoriae 1563, fol. Aib. Trithemius byl v českých zemích reflektován nejen v souvislosti s Bohuslavem Hasištejnským, ale také s vynálezem knihtisku (Martínková 1970, s. 158).

⁴³⁸ Celá pasáž zní: „O fons. Arctos inter notissimus undas,/ qui tua in Oceanum nomina clara geris,/ Inferior tibi Rhenus erit, Necarusque superbus,/ Phoebus ubi roseis destituetur equis.“

⁴³⁹ Appendix poematum 1570, závěrečný dopis T. Mitise G. Fabriciovi, nestránkováno; Farrago prima poematum 1562, fol. Aiiia.

⁴⁴⁰ Farrago prima poematum 1562, s. 207.

Vodňanskému, která se mezi českými humanisty stala v následujících desetiletích předmětem častých recitací. Území, jež obývali Henetové, civilizovaní předkové současných Čechů, jsou s odkazem na Homéra lokalizována do maloasijské Frygie. U jejich potomků se pak zdůrazňuje „*pulchritudo urbium et gravitas disciplinae*“ a skutečnost, že se na rozdíl od válečných činů minulých staletí stále více přiklání k literárním snahám. Tato změna je na následujících řádcích ilustrována na Bohuslavu Hasištejnském, Zikmundu Geleniovi a jejich *scripta loculenta*.⁴⁴¹ S argumentem přechodu od válečnictví ke vzdělanosti se setkáváme častěji, ačkoliv v méně propracované formě. Např. citace z Balbova dopisu Šlechtovi také zdůrazňují přerod českých zemí od válečného umění (*res bellica*) k současnému řečnictví a literatuře (*eloquentia et Musae*).⁴⁴²

V paratextech, především v otištěných dopisech např. mezi Georgiem Fabriciem a jeho českými spolupracovníky jako M. Collinus a I. Banno, se artikuluje zapojení do totožných komunikačních struktur, spolupráce na edičním podniku a náklonnost (*affectus animi, propensio animi, ardor de ornanda nostra gente et in noticiam exterarum quoque nationum adducenda, pia benevolentia erga gentem nostram* apod.).⁴⁴³ Inscenace Bohuslava Hasištejnského, ať už je označován v jednom z Mitisových dopisů jako „nás“ (*noster Hassisteinius*) nebo jako *heros vester* (tak o něm píše Fabricius), se stává sdíleným prostředkem definice a sebeidentifikace obou korespondujících stran.

Prvky agonálního diskursu národa lze při tom tematizovat i v jiných skladbách okruhu Hodějovského korespondentů. Vzhledem k nepřebornému množství příležitostné poezie, jež představuje hlavní typ produkce této skupiny a zahrnuje i řadu textů s možným sebeidentifikačním a socializačním dopadem, poukážeme v souvislosti s agonálním principem pouze na několik básní. První z nich je Collinova skladba *Ad Apollinem* obsažená ve sborníku *Tria epithalamia* (1545).⁴⁴⁴ Ani v tomto případě nefunguje agonální princip v textu jednoznačně, jak by předpokládal Hirschi. Hlavní argumentační osou dialogu je pozvání Apollóna a Múz do českých zemí po té, co již navštívili Germanii a *barbara Pannonicae loca*. Báseň nakonec ústí v příslib brzkého příchodu. Ani v Čechách nechybějí básníci, mecenáši či náměty konkurující starověkému Řecku – „*materiam tellus daret haec ad carmina, quantam/ non Helicon tibi, non Hellas et ipsa daret,*“ píše M. Collinus.⁴⁴⁵ Vnější agonality je však i v této básni oslabena ve znamení spolupráce s říšskými humanisty.

⁴⁴¹ „Gens Heneta, quae nunc Bohemiam tenet, olim vicina fuit Phrygiae, ut ex Homero manifestum est: postea infusa in Illyricum, et progressa in Sarmatiam ac Germaniam, Europae magnam partem complevit. Nec vero armis tantum constitui Imperia possunt: Quare consentaneum est intellectum iusticiae, et civilium officiorum et disciplinam honestam, in ea genste semper fuisse, cum quidem Ionicae genti in Asia, quae artium cultura, et omnibus civilibus ornamentis superavit plurimas gentes permixta fuerit. Nunc quoque pulchritudo urbium et gravitas disciplinae in Bohemia ostendit, magnam fuisse maiorum sapientiam et virtutem. Ac multis seculis fortitudine et usus militiae gens Bohemica vicinis omnibus antecelluit: Cum ante annos centum ibi multa membra doctrinae Christianae illustrata sint, studia litterarum floruisse in ea gente apparet: qua in re Doctores pietatem suam eo ostenderunt, quod omnibus periculis confessionem veritatis praetulerunt.“ Appendix poematum 1570, s. 384n.

⁴⁴² Appendix poematum 1570, s. 369.

⁴⁴³ Lucubrationes oratoriae 1563, fol. Aivb; Appendix poematum 1570, fol. Qiib.

⁴⁴⁴ *Tria epithalamia* 1545. Celtisova skladba *Ad Phoebum, ut Germaniam petat* operuje s podobnými argumenty i figurami: Apollo se oslovuje jako *repertor blandae citharae* a vyzývá se, aby se vydal do Germánie („Linque delectos Helicon, Pindum et/ Ac veni in nostras vocitatus oras/ Carmine grato“) a také Múzy aby zavítaly do tamějších chladných krajů („et cantant dulces gelido sub axe“); Germánie se dále popisuje jako dosud barbarská země, kterou chce Celtés kultivovat pod Apollónovým vedením, a v závěru se také připomínají „civilizované země“, jež Apollo již navštívil, včetně Itálie („Tu veni incultam fidibus canoris/ Visere terram./ Barbarus quem olim genuit, vel acer./ Vel parens hirtus, Latii leporis/ Nescius, nunc si duce te docendus/ Dicere carmen.“ ... Tu celer vastum poteras per aequor/ Laetus a Graecis Latium videre./ Invehens Musas, voluisti gratas/ Pandere et artes./ Sic velis nostras rogitamus oras/ Italas ceu quondam aditare terras./ Barbarus sermo fugiatque, ut atrum/ Subruat omne.“). Text básně srov. v edici: Kühlmann – Seidel – Wiegand 1997, s. 68–70.

⁴⁴⁵ *Tria epithalamia* 1545, fol. Biia.

Germánie je reprezentována jako nejdůležitější současné útočiště vzdělanosti. „*Nunc Helicon, nunc est Parnasus, et alta/ Hippocrene, et opes nobis Teutonide in ora,/ hospitium nobis ibi dant heroes, aluntque/ nos animo prompto nonulli, praesidiumque/ contra hostes nobis praestant, bene nosque tuentur,*“ deklamuje chór Múz v závěrečném oddílu básně.⁴⁴⁶

Další text s explicitní agonaliou představuje proklamativní epilog T. Mitise k první ústřední sbírce skupiny *Farrago prima sacri argument poematum* (1561). Kromě oslavy Hodějovského štědrosti (*liberalis dextera*), díky níž byla sbírka vydána, se zde vypočítávají postupy a motivy editorů. Editori se při sestavování sborníku soustředili na kvalitu básní, nikoliv na jejich rozsah, šlo jim tedy o to vybrat skladby, které splňují pravidla formalizovaného diskursivního modu a v tomto smyslu je i redakčně upravovali (Mitis píše o *castigatio*, verše měl z kopiířů vybírat Handschius). Základním argumentem pro vydání sbírky bylo *bonum a honestum patriae*, spočívající v obraně proti nařčení z barbarství, která se zakládá také na historické argumentaci, totiž vyjmenování starších českých učenců (*mortui*), mezi nimiž náleží prvenství právě Bohuslavu Hasištejnskému.⁴⁴⁷ Sbírkou básní má však především dokázat, že básnická produkce nezaostává ani v současné Bohemii. Sbírkou má reprezentovat Bohemii v humanistickém boji o národní čest – vždyť Italy přivádí v úžas básnická kompetence už jen u českých školáků. V závěru básně se pak agonální princip propojuje se strategií získávání nových mecenášů.⁴⁴⁸ Na epilog navazuje úvodní Collinova báseň ke druhému svazku Farragin, v níž se také vydání sbírky interpretuje jako důkaz proti obvinění českých zemí z barbarství (*Domesticis, et exteris/Constabit, et Bohemiae / Fuisse Vates, nec solum/ Hoc his tenebris obrutum/ Insticitiae, nil ut novem/ Esset Camoenis hic loci.*).⁴⁴⁹ Básnickou sbírku jako důkaz učenosti v agonálním diskursu pojímá také I. Banno v úvodní básni k *Ode de feriis divae Catharinae* (1550), v níž útočí na barbarské nactiutřače (*Barbare, quid clamas, quod non tot patria doctos/ Nostra viros habeat, pulchra quot Ausonia?/ Praemia da Musis, surget mox copia Vatum./ Mox doctos pariet terra Bohema viros.* fol. Aib). V dalších skladbách z Farragin se objevují oslabené agonální motivy. např. Orpheus v *Epistola Boiemiae ad Regem Ferdinandum* píše o tom, že se v českých zemích teprve rozmáhá znalost klasické latiny (*Incipimus tandem Romanae assuescere linguae*)⁴⁵⁰ a tento argument propojuje s oslavou českých šlechticů podporujících básníky; jinými básněmi zase prolíná historický narativ o předchozích slavných obdobích, především husitství, kdy české země vzbuzovaly strach po celém kontinentu (*Fama nostra Barbaros/ omnes per, ultimosque per Britannos/ Crevit, occupavit...*), přičemž tento příběh je tematizován v Schentygarově básni, v níž děkuje za posláni Hájkovy kroniky.⁴⁵¹ Zdrojem autority v pozdějších historických narativech, především v univerzitní literární produkci, se staly dedikační dopisy a básně evangelických saských profesorů, Amerbachův úvod ke Collinově

⁴⁴⁶ Tria epithalamia 1545, fol. Bivb–Bva.

⁴⁴⁷ „Idemque permittat tibi/ haec ordinare, tu prout/ necesse iudicaveris,/ tuaeque honestum Patriae,/ quae Barbaros propter suos/ plures alumnos audiit,/ auditque nunc adhuc male/ Musis negata ob praemia./ Dum iactitant sic exteri:/ Quo quis Bohemum tempore/ docte eruditum viderat,/ vatem vel unquam legerat?/ Istos Bohuslaus Baro/ confudit Hassysteinius,/ et Sslecha Bohemiae decus,/ Sigmundus et Gelenius,/ quos ille magnus praedicat/ Erasmus, a quo laudibus/ vehi omnium laus maxima est,/ laudatus extitit quia./ Ssindelius Mathematicum/ professor et clarissimus,/ hortensiusque cum Ssудо/ vestros refutant aemulos,/ Sebastus et Philosophus/ academiae Pragensem, Physicusque Schentygar bonus,/ Vartensis et linguis potens./ Ut Poggii nunc transeam/ encomium, quod detulit/ Hieronymo, Constantiae/ qui martyr absumptus rogo est./ His omnibus de mortuis/ Iam livor invidet minus.“ Prima Farrago 1561, s. 143a–144a (dál cituji zkráceně).

⁴⁴⁸ „Vivos referre plurimos/ vates velim nihil modo,/ cum sit Poesis cultior,/ pro Marte Pallas et sacra,/ Phoebusque cum sororibus/ colatur in Bohemia./ Mirantur Itali quia/ tot, tanta cudi carmina,/ vela a puellis in schola/ pangi simul poemata,/ ut rura dent Bohemica,/ (plures patroni si forent)/ doctum Maronem, Horatium/ Nasone cum tersissimo.“ II 143b.

⁴⁴⁹ II 1b–2a.

⁴⁵⁰ II 145a.

⁴⁵¹ Srov. IV 7a, IV 20b.

skladbě *Latro*, v němž chválí vojenské a učenecké tradice Čechů, a především mnohokrát citovaná Melanchthonova dedikace k Nicolaidově sbírce *Cantiones evangelicae* (1554), v níž píše o Henetech jako předcích Čechů, vyzdvihuje husitskou epochu a chválí české učence včetně Hasištejnského a Gelenia.⁴⁵²

(II.) Jak byla v souvislosti s inscenacemi Hasištejnského a s agonálním principem prezentována humanistická literární skupina a sám editor? Výše načrtnutý koncept C. Hirschiho klade na rozdíl od starších analýz důraz také na sociální a socializační dopady humanistických diskursů národa na jejich „konstruktéry“. Oproti moderním národním hnutím se humanistické diskursy národa podle Hirschiho soustřeďují pouze na nepočtené, exkluzivní skupiny (v paratextech jsou v souvislosti s uznáním Hasištejnského označovány např. jako *sympatrioti*),⁴⁵³ které samy o sobě tedy mají ve vztahu k humanistům sebeidentifikační potenciál. I v jejich rámci se pak mohou prosadit strategie definování a utváření zcela konkrétní humanistické skupiny.

Nejsnáze představitelnou formou vyhranění humanistické skupiny je výčet, kdy se vyjmenovávají v paratextech edic současní humanističtí básníci působící v českých zemích, dědicové Bohuslava Hasištejnského. Takový výčet spojený s oslavou mecenátu Jana st. Hodějovského z Hodějova, který má hájit básníky proti osudnému pohrdání (*fatalis Poetices contemptus*) a pomáhat v jejich chudobě, obsahuje např. jeden z Mitisových dedikačních dopisů.⁴⁵⁴ Řada humanistů je vyjmenována i v korespondenci doprovázející edice, třeba v dopisech G. Fabricia nebo D. Chytraea. Inscenace Hasištejnského jako prvního českého básníka a bojovníka proti barbarství navíc plní v návaznosti na označení skupiny humanistů přímou adhortativní funkci a reprezentuje i samotný proces formování skupiny ve společném básnickém výkonu; právě Hasištejnského příklad přiměje současné básníky, podle Collinových slov, zanechat lenošení a udeřit znovu do strun.⁴⁵⁵

Od definice humanistické skupiny sestupme o úroveň níže. V paratextech také mohl být inscenován sám editor a jeho prestiž, když byl zařazen mezi proslulé humanisty (*virii optimi*), kteří se dříve neúspěšně pokusili vydat Hasištejnského spisy.⁴⁵⁶ Editorový výkon byl interpretován jako dvojí zásluha (*duplex honos*), jak stojí v jedné z dedikačních básní Ch. Manlia k Mitisově edici Rodericovy historie dívčí války – editor se totiž jedním činem (*uno studio*) zavděčil vlasti hned nadvakrát, zpřístupněním staršího textu i vlastním učeným výkonem.

⁴⁵² Srov. také Říčan 1963, s. 239.

⁴⁵³ Appendix poematum 1570, s. 315.

⁴⁵⁴ „Excitavit tandem nobis Deus Martinum Cuthaenum, Mathaeum Collinum, Ioannem Orpheum cum Vito Traiano fratre, Ioannem Schentygarum (quos ideo hic prae aliis non paucis nomino, quia praedicantur a doctiss: Vate Georgio Logo Silesio) excitavit, inquam, studio et liberalitate nobilis viri, Poetarumque Mecoenatis constantissimi Domini Ioannis senioris Hoddeiovini ab Hoddeiova, olim Viceiudicis Regis Bohemici, cui et ego post Deum refero acceptum, quod a Misis, quemadmodum eas Cicero appellat, mansuetioribus non resilierim in fatali isto Poetices contemptu, in qua sudor et algor, iuxta Horatium, at, secundum experientiam, laeta pauperies, dominantur, in qua, ut quidam dicit, *Dat carmen stramen, dat quoque fama famem*: in qua levi momento aliquis succumbet intentus quaestui ac mercedi evanidae, qui per ambitionem, et sumos honorum inanes malit complacere mundo, quam Deo probari per humilitatem, mundanaeque fugam concupiscentiae: qui malit isti seculo conformari, quam coetibus Angelicis per hanc divinam coniugi Musicam, et bonos usus donorum e schola Spiritus sancti profectorum.“ Lucubrationes oratoriae 1563, fol. 7a–7b.

⁴⁵⁵ „Tempus at vacare votis/ non sinit. Proinde, noti/ vos sodales advoco. Io, io./ Excitate, si qua vobis/ vis adhuc inest, remotis/ hinc Deabus, in chelym. Io, io./ Nunc lyram, nunc nablom, atque/ barbiton, psalteriumque/ Capiose tangite, Io, io.“ Poemata aliquot 1553, fol. Aiiiia.

⁴⁵⁶ O předchozích pokusech se zmiňuje např. G. Fabricius v jednom ze svých dopisů T. Mitisovi: „Quod autem antea tentarunt viri illi optimi et doctrina praestantes, Sigismundus Gelenius Pragensis, Ioannes Sturnus Smalcaldiensis, Matthaesus Aurigallus Chomutoviensis, id tua industria, et meis precibus atque etiam iomportunitate, effectum esse gratulor et gaudeo.“ Appendix poematum 1570, s. 239.

Ediční práce byla v tomto smyslu reprezentována jako rozhodující intelektuální počin, kterým se překonává nespravedlnost Hasištejnského doby (*injuria temporis*) k fragmentům jeho díla. Edice zajišťuje Hasištejnskému nesmrtelnost, protože, jak paratexty recitují Horatia, pouze „*dignum laude virum Musa vetat mori*“. Edice křísí Hasištejnského z mrtvých.⁴⁵⁷ Edice zprostředkuje pravidla upotřebitelná v modu formalizovaného vypovídání (*ars dicendi*). Edice zachová paměť všem, kteří podle Fabriciových slov „*in hoc regno vixerunt, vivunt, vel unquam victuri sunt*.“⁴⁵⁸ Edice napomůže splnit sen Mitova mládí a zajistí, aby se v Čechách narodilo co nejvíce básníků.⁴⁵⁹

(III.) V posledním oddíle spojíme inscenace Hasištejnského a s nimi související specifický diskurs národa a sebeidentifikační praktiky humanistické skupiny s fungováním literárního pole a se strategiemi pohybu v něm. I samotný podíl na diskurzech národa založených na agonálním principu lze interpretovat jako formu symbolického kapitálu, díky níž mohou humanisté uplatnit svou výlučnou kompetenci (totiž tvorbu textů podmíněnou antickými subtexty) a zajistit si tak novou pozici v poli vztahů. Z hlediska našeho aktuálního zájmu je totiž zásadní, že humanistické literární pole je ve svém základu heteronomní, tedy že spisovatelé získávají nejrůznější formy podpory od mecenášů a plně na nich závisejí – *qualia praemia, talia carmina*, shrnuje lakonicky M. Collinus v dopisu G. Fabriciovi.⁴⁶⁰ Otázkou ovšem zůstává, zda i v nastavení pole, které předpokládá závislost na zdrojích poskytovaných mecenášem, nevytvářejí spisovatelé určitý soubor praktik, jimiž na jednu stranu sice získávají mecenáše a nabízejí mu službu, na druhé straně definují svou vlastní pozici jako svébytnou, odlišnou od mecenáše, postavenou na jiných normativech či do jisté míry dokonce přesahující mecenáše (Bourdieu by zde hovořil o procesu autonomizace literárního pole). V paratextech k edicím Hasištejnského totiž lze tematizovat i takové praktiky.

Inscenace Hasištejnského byly v paratextech spojeny s explicitními strategiemi získávání a reprodukce mecenátu. Obzvláště zájmu editora a jeho spolupracovníků se těšila pochopitelně *gens Lobkovicia*, tedy všechny větve rodiny Lobkoviců, po nichž se požadoval podíl na vydání spisů svého slavného příbuzného a na obecné rovině mecenátu se měli stát Hasištejnského řádnými nástupci (*legitimi haeredes*). Jeho mecenášské role se měli ujmout především Kryštof z Lobkovic a Bohuslav ml. z Lobkovic. Paratexty k edicím poskytly dále možnost zmínit i nejdůležitějšího mecenáše celé skupiny, Jana st. Hodějovského z Hodějova, který zde byl reprezentován jako nejzasloužilejší *conservator memoriae* a podporovatel těch, kteří chválí vlast.⁴⁶¹

⁴⁵⁷ „Neque tu, nobilissime Domine Christophore, dedignaberis D. Hassensteynium vestrum aspicere hac editione quasi a mortuis resuscitatum, quin potius grato fueris animo tam ipsius, quam meis laboribus“, *Lucubrationes oratoriae* 1563, s. 7b; „Quin etiam studio nostro quasi reviviscet per hanc suarum editionem lucubrationum, ac in te, Bohuslae, quod unicum maxime habemus in votis, tamquam renascetur.“ *Lucubrationes oratoriae* 1563, fol. Ziia.

⁴⁵⁸ *Lucubrationes* 1563, fol. A5a.

⁴⁵⁹ Srov. Dedikační dopis v edici *Lucubrationes oratoriae*, kde Mitis popisuje své školácké setkání se spisy Hasištejnského: „Illud mihi adolescentulo (nam bene adhuc res istius recordor) et iucundum auditu, et ad studia mea impensius tractanda incitamento fuerat. Ac cum iam deinceps inciperem colere poesim, in D. Bohuslai quoque carmina incidi, quae licet per aetatem, ingeniique tenuitatem nihil, aut certe parum intelligerem, tamen mirabar, et magnificiebam, communique patriae gratulabar tantum Vatem, et tantopere laudatum ab hominibus laudatiss: emunctissimaeuque naris, optabamque, ut complures in posterum Poetas Boemia gigneret.“, *Lucubrationes oratoriae* 1563, fol. 6a–6b.

⁴⁶⁰ *Lucubrationes oratoriae* 1563, fol. 3b.

⁴⁶¹ Zmiňuje se o tom Fabricius: „Anno superiore autem e tuis animadverti literis, nobilem virum Dominum Ioannem Hoddeiovinum mandasse, ut suis sumptibus inquirantur atque edantur: qui Mecoenas vester quod et viri summi conservare memoriam vult, et Patriae suae veris laudibus favet, profecto a te, et ab aliis ornandus est, et in hoc instituto praeclarissimo adiuvandus.“ *Farrago prima poematum* 1562, fol. Aiiiib. V. Orcinus ve své básně popisující průvod arcivévodky do Španělska (*catalogus baronum*) spojuje Hasištejnského s Mikulášem st. z Lobkovic, „Nempe viris magnis gens Lobkovicena, domusque/ Boiemiae dudum floret per climata terrae,/ Nam

Poněkud paradoxně vyznívá ve vztahu k těmto strategiím sebeidentifikace spojená s obecnou kritikou sociální skupiny, z níž se mohli rekrutovat potenciální mecenášové, totiž šlechty. Reprezentace šlechty je poměrně stereotypní a týká se především rozmařilosti. Hasištejnský je reprezentován naproti tomu jako šlechtic, který se díky „učeneckému přídatku“ zcela vymyká životním způsobům tehdejšího *vulgus indoctum Baronum*. S mravy tehdejší šlechty kontrastuje právě způsob, jak Hasištejnský vynakládal peníze, totiž na podporu literárního snažení (*benevolentia et liberalitas in ordinem studiosorum hominum*).⁴⁶² Samotné bohatství, jímž Hasištejnský disponoval, ovšem umožňuje básníkům také barvitě reprezentovat vlastní chudobu – nejlépe patrné je to při přímém kontaktu s pozůstatky tohoto bohatství, např. když Collinus obdivuje Hasištejnského zlatý pohár vykládaný gemami, který si tehdy mohl dovolit darovat básník.⁴⁶³ Hasištejnského reprezentace kontrastuje s obrazem dobové šlechty i díky odlišné interpretaci jeho cti, která se podle některých paratextů blíží spíše kategorii *nobilitas litteraria*. Na rozdíl od jiných šlechticů, jejich rodových tradic, erbů, bohatství a z něj plynoucích výstřelků prezentuje Hasištejnského jeho dílo a vyvážená služba Múzám.⁴⁶⁴

Hasištejnský zůstává šlechticem a učencem v jedné osobě. „*Praeter consuetudinem caeterorum nobilium huius tempestatis et arma tractat et mirabili studio literas colit, fovet et celebrat*“, uvádí se v často citovaném slovníkovém odkazu Johanna Trithemia.⁴⁶⁵ Zatímco v tomto citátu se ještě hovoří o Hasištejnského aktivní básnické roli, v jiných paratextech je výrazně redukována na úkor mecenátu, což působí poněkud paradoxně vzhledem ke skutečnosti, že se tak děje v rámci edic jeho děl. Díky tomuto paradoxu však mohl být Hasištejnský inscenován více jako vzor pro potenciální mecenáše.

Ve srovnání s výše uvedenými strategiemi získání mecenátu představuje výjimku ojedinelé propojení inscenací Hasištejnského s prostředím vídeňského dvora (polem moci, jak by jej nazval P. Bourdieu). V řadě paratextů se připomíná uznání, které si vydobyl Hasištejnský na budínském dvoře, jeho *palma in poesi* či post rádce Vladislava Jagellonského. Thomas Mitis však označuje v básni adresované císaři Maxmiliánovi, která uvádí sbírku *Farrago poematum*, Hasištejnského přímo za básníka, který byl dosud jako

trahit inde Bohuslas Hassisteinius ortum./ Qui Parnasiaco Musas de culmine, regno/ Adduxit nostro, doctrina clarus in omni./ Id quod testari monumenta celebra possunt./ Ingenii quae de saecundo flumine sparsit./...“ II 257a–b.

⁴⁶² „Alterum est, tanta aviditas coacervandorum librorum, et studium Bibliothecae instrundae, ut non dubitaverit etiam annum pendere salarium Fuggeris, quos ille mercatores Augustanos vocat, hac sola de causa, ut in exercendis suis negociationibus apud peregrinas gentes interim quoque indagarent libros Graecos, et Latinos pro augenda, et locupletanda ipsius Bibliotheca: quem thesaurum, contra morem caeterorum Magnatum patriae, pluris faciebat, quam mille pagos, et plurima auri talenta: quo nomine etiam a Centauris irridebatur, et per contemptum appellatus fuit Latine sapiens.“ Lucubrationes oratoriae 1563, sekundární stránkování tužkou, fol. 2b–3a; „Ipse prospera fruitur valetudine, quam diligentia, et cupiditatum temperantia adptus est. Opibus non parvis abundat, quas no calliditate, non assentatione, non vexationibus, quam his, qui suae sunt ditionis, pecunias imperat.“ Oratio de laudibus nobilissimi ac clarissimi Viri Domini Bohuslai Hassisteinii, Appendix poematum 1570, s. 389.

⁴⁶³ „O temporum felicitas,/ quibus Poetae sic erant/ dites, ut aureis suos/ donis amicos iuverint./ Nunc ad profanos omnia/ sunt devoluta Laicos./ Hi divites, hi nobiles,/ et possidentes plurima./ Unius ex his in manu/ est hoc, quod aio, poculum.“ IV 143a.

⁴⁶⁴ W. Pick uvádí v paratextu nazvaném „In laudem Domini Bohuslai“: „Quare aliena puto, generis nobilitatem, et generis stemmata, id est longum maiorum ordinem, et vere Craesi divitias tacendas puto: nec ei munera potentum nota esse dicam. Habet enim vir clarissimus Dominus Bohuslaus etc. alia, unde laudetur. Praeclarae illum virum virtutes exornant, eumque immortalem seu perpetuo vivere faciunt. Non eum auri sacra fames tenet, non Idos, Bactra, Gestasque frenandi libido corripuit non denique inanix vexat gloria: verum summam tranquillo animo Musis operam impendit, quod cum plurima, tum et elegantia, et docta eius opera testantur, quorum pars, tanquam ex ergastulo effusa in lucem prodiit, pars iniuste (ut sua pace dicam) carcere mancipatur, quorum nomina non inscius subiteo.“ *Farrago prima poematum* 1562, fol. 5a–5b.

⁴⁶⁵ Appendix poematum 1570, fol. Qb.

jediný Čech hoden císařského patronátu. Negativní vztahení tohoto veše k přítomnosti (*patria cui nondum similem dedit*) ukazuje, že ve srovnání se strategiemi vůči potenciálním šlechtickým mecenášům postupovali v případě dvora humanisté implicitně a o poznání obezřetněji.⁴⁶⁶

„*Heros Hassisteinius, Lobcovicenae gloria magna domus*“ – tak se o Hasištejnském zmiňuje v roce 1604 Václav Makovec, když naříká nad aktuálními pohromami, mezi něž počítá i požár Hasištejnského mlýna (ve spisu *De conflagratione molae*). Způsoby, jimiž byl inscenován Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic v dílech humanistů poloviny 16. století, jsou z hlediska pozdější humanistické tvorby na českém území poměrně ojedinělé. Nejde o to, že by se v následujících desetiletích Hasištejnský stal zcela neznámou figurou. Výpovědi o něm se však v mladších latinských humanistických textech omezují na několik epitet, aniž by byly zapojeny do širších strategií a argumentů. Ještě v době pozdních aktivit Hodějovského družiny v městských okruzích se Hasištejnský a Šlechta označovali za jedinečný zjev své doby zdobící v rámci agonálního diskursu národa českou zemi, stejně jako za předchůdce současných básníků („*Non ego temporibus Vates memorabo vetustis,/ Quod tulit in patrio terra Bohema sinu:/ Nec Lobkovicia te, Bohuslave Poetam,/ stirpe satum: nec te, Sslechta diserte canam:/ Sed referam paucos, quibus hac aetate supremum/ Praefecuit ferro tetrica Parca diem.*“, *Naeniae funebres* 1565). Pozdější výjimku představuje pohřební orace Ioanna Scliphia sepsaná u příležitosti úmrtí Jana ml. Popela z Lobkovic z roku 1572, kde se připomínají i motivy známé ze starších edic založené na agonálním principiu – uznání ze strany zahraničních (také italských) učenců, jména autorit, které mohou dosvědčit Hasištejnského dobovou jedinečnost a proslulost (*fama apud omnes nationes polittiores notissima*).⁴⁶⁷ Hasištejnský je v této oraci reprezentován jako nejpřednější člen rodiny Lobkoviců a stojí na počátku ojedinělého panegyrického pojednání o historických a současných členech české šlechtické obce. V produkci literárního pole pražské univerzity se Hasištejnský zmiňuje např. ve sborníku propemptik, který sestavila Ambrosiovi na cestu do Polska univerzita pod Campanovým vedením v roce 1608. V doporučujícím dopisu jsou rozpracovány prvky agonálního diskursu národa, odkaz na Hasištejnského je použit jako argument, že Ambrosiova vlast není divoká ani barbarská (dále se v dopisu hovoří o Václavu Píseckém, Matyáši Corambovi, Tomáši Hussineciovi, Tadeáši Hageciovi-Hájkovi, Z.

⁴⁶⁶ „*Ille Deum que homines canens, exempla reliquit/ danda suis: a te cur relegatur, habet./ Nam pede Moeonio fertur, versuque Maronis,/ et certat numeris, culte Tibulle, tuis./ Mardaci vero radens, Epigrammate ludens,/ Bilbilidem et Flaccum carminis arte refert:/ Patria cui nondum similem dedit atque secundum,/ vates patrono Caesare dignus erit.*“ Farrago poematum 1570, úvodní báseň.

⁴⁶⁷ *Pro funere illustriss. Et generosiss. Bohemiae progregis*, fol. Biib: „*Illum, inquam Bohuslaum, qui et eruditione sua, et usu rerum experientiaque, quam ex tot suis peregrinationibus fuerat consecutus, non solum paud domesticos, sed etiam apud exteros, potissimum vero eos, qui de ingeniis hominum acutissime atque prudentissime vel soli (Italos intelligo) iudicare possunt, tantam sit consecutus opinionem, ut et oratorum disertissimus, suo tempore fuerit existimatus. Testes eius rei sunt libri, ab eo in utroque genere dicendi prudentissime, atque doctissime conscripti, adeo quidem, ut ob eius summa in utroque genere contentionem, in utro magis excelluerit,/ Biiia plurimi ambigere non dubitarint. Testes sunt, plurimi viri eruditissimi, Slechta, Augustinus, Sturnus, Aurigallus, potissimum vero Hieronymus Balbus Italus, Iurisprudentiae, Poeties, atque oratoriiae studii celebratissimus, cum quibus ille, atque cum suorum studiorum aemulis, multis annis coniunctissime vixerat. Testis, inquam est, instructissima omnis generis librorum, omnium linguarum, atque bonarum disciplinarum, fama illa apud omne nationes polittiores notissima, librorum ex universo terrarum orbe, summa diligentia, cura et studio, maximis impensis, conquisitorum, libraria supelles, quam ille in arce sua Hasensetyniaca ex omnibu totius mundi partibus diligentissime collegit, collectam adauxit, adauctam ad suos posteros ad omni iniuria salvam, atque integram transmittere voluit.*“

Geleniovi ad., katalog „agonálních hrdinů“ byl tedy v první dekádě 17. století již o poznání širší).⁴⁶⁸

2.4.4 Hodějovského korespondenti a mecenát městských okruhů

S působením básníků Hodějovského družiny na pražské univerzitě v období prosazování a stabilizace melanchthonského ciceronismu je kromě produkce učebních příruček (o nichž jsme se zmínili na začátku této podkapitoly) spojeno také etablování dalších „nových žánrů“. Právě zakládání „nových žánrů“, které se posléze uchytí v dobové literární praxi, bylo podle A. Schirrmeistera u humanistů často prostředkem k navyšování vlastní prestiže a budování pozice mezi dobovými učenými. Specifická povaha formalizovaného modu vypovídání ukazuje, že se „nové žánry“ nemusely přenášet pouze intencionálně, nemusely být reflektovány – mohly např. v podobě excerpt vstoupit do sdíleného korpusu citátů, obrátů a literárních postupů. Nelze je proto automaticky spojovat s vědomým navyšováním prestiže či s uznáním celou skupinou. Přesto však determinovaly budoucí literární praxe.

Díky literárním aktivitám básníků Hodějovského okruhu se v českých zemích etabloval nejen specifický formalizovaný modus vypovídání, ale také určité prototypy příležitostných básní (především epithalamií, epicedií a genethliak), stejně jako určité argumenty a narativní strategie navázané na získávání mecenátu. Jedná se mimo jiné o získávání mecenátu v oblasti vznikajících městských okruhů – tyto strategie se posléze v literárním poli pražské univerzity velmi rozvinuly –, o literární postupy spojené se získáváním mecenátu z pozice univerzity či o utváření klientských vazeb na dvůr (tyto se v rámci univerzitního pole rozpracovávaly méně často).

Základy typu oslavného sborníku orientovaného na vzdělance v městském okruhu položil spis Martina Rakovského-Rakocia *Descriptio Lunae* z roku 1558. Typ sborníku s „městskou tematikou“ (v tomto případě s topografií, ale mohlo se jednat také o historii města apod.) doprovázený paratexty od univerzitních mistrů, místních učenců-absolventů pražské akademie, učitelů na partikulárních školách spravovaných akademií a jejich žáků se stal vedle sborníků příležitostných básní k různým společenským příležitostem a ke jmenování městských rad nejčastějším typem produkce v městských okruzích. Rakovského topografie Loun předznamenává tyto sborníky v řadě ohledů:

- je dedikována královskému soudci, měšťanům, městské radě a všem obyvatelům města;
- obsahuje doprovodnou oslavnou báseň na město a na městský znak;
- obsahuje několik příležitostných básní pro členy lounského městského okruhu (tato část bývá v pozdějších sbornících daleko propracovanější, často se redukovaly pouze na ni);

⁴⁶⁸ Martínek 1966a, citát na s. 149. „Nullam fuisse gentem tam feram barbaramque, quae peregrinationum fructum ingoravit, confitendum est, cum ex media Scythia Arcesilas et alii cultioris vitae studio Athenas usque peregrinati legantur, ut nemo mirari debeat in gente nostra Marti olim impensius dedita, qui arti favere eiusque causa peregrinari velint, non deesse; in quibus vel principem locum obtinuit Bohuslaus Hassisteinius libera baro de Lobkovicz, cuius peregrinationibus et monumentis non haec nostra Europa tantum, sed Asia etiam et Africa illustrata et atque celebrata. Atque id fortasse in heroe nervis rerum gerendam minime destituito minus mirum possit videri. Verum homines tenuous et scholasticos indignante et reclamante ipsorum sorte inviam illam viam superasse et peregrinationis molestias caelesti ingenio fortiter devorasse nulli non mirum debet videri, nisi qui nihil videt.“ Panegyrik na Bohuslava Hasištejnského a jeho zcestovalost obsahovaly i starší propemptika sepsaná ještě korespondenty Hodějovského, např. Proxenoví na jeho cestu do Nizozemí a Francie z roku 1562 (Martínková 1969, s. 307).

- samotná básnická topografie města je sestavena velmi systematicky, téměř na základě apodemického schématu (obsahuje kapitoly o poloze místa, dějinách, správě, obyvatelích, technických zařízeních, budovách města včetně školy, okolních zahradách, loukách a vinicích);
- obsahuje oraci při nástupu Rakovského na místo rektora zdejší partikulární školy, v níž se pojednává i později velmi frekventované téma *De dignitate et utilitate Scholarum*, do něhož je zapracován později také často používaný historický narativ o dějinách vzdělanosti a univerzitních institucí.

Od pozdější univerzitní literární produkce orientované na městské okruhy se naopak Rakovského paradigmatický sborník liší zařazením „básnického cvičení“, v němž se ve čtyřverších rozvádí Theokritovi připisovaná sentence *Paupertas excitat artes*. Motiv chudoby a strádání jako definičního znaku učencství lze samozřejmě interpretovat jako strategii získávání mecenátu a navíc se objevuje i v básních členů Hodějovského okruhu otištěných ve Farraginech a dalších sbírkách, nepřenesl se ovšem mezi bezvýhradně sdílené motivy v pozdější univerzitní literární produkci. U Rakovského se chudoba reprezentuje jako „rychlá“ učitelka básnictví (*prompta magistra laboris*), která básníkům dovoluje plně se soustředit na tvorbu a neztrácet čas starostmi o bohatství, cesta ke slávě navíc musí vždy spočívat v překonávání překážek, včetně materiálního nedostatku (*Felix, cui res afflictas sua vela dederunt/ Ire per angustas aurea ad astra vias.*).

Rakovského orace předznamenává řadu argumentů a figurativních postupů, s nimiž se setkáváme v pozdějších sbornících s instalačními oracemi, přičemž tyto sborníky lze považovat za určitý průsečík literárních praxí souvisejících přímo s chodem univerzity jako instituce (často např. přejímají „oficiální“ univerzitní historickou argumentaci) a praxí městských okruhů. Také Rakovského *Oratio scripta ad praesidentes et Seniores Lunae, cum eisdem respondendum esset, in Commendatione Scholae* se zabývá původem učenců a společenskou užitečností vzdělanosti. Za pravou vzdělanost Rakovský nepovažuje samoučelný akademismus a jeho jalovou dialektiku a elokvenci, přičemž při zaujímání odstupu od planého akademismu spojuje označuje tuto skupinu z hlediska moderní logiky poněkud nesourodě za „za akademiky, stoiky, pyrhony a scotisty“ (*artibus tenebras offundunt, laudentes suis argutiis, et sibi ipsis sui ingenii acumine placentes, ac se ipsos admirantes, et ostentantes, aut in utramque partem disputantes, et nihil certi concludentes: Quales erant Academici, Stoici, Pyrrhonii, et Scotistae, quorum et nunc multi similes passim extant, qui quamvis sint legitime vocati ad docendum, tamen nihil certi docent, et impudenter Christianorum sibi nomen arrogant.* fol. Cviiib). Cílem školství má být v duchu ideálu melanchthonského modelu správná náboženská nauka (*doctrina vera de Deo*), nauka o mravech, filosofie a sedmero svobodných umění, která vedou studenty ke schopnosti rozlišovat správné a špatné, jisté a nejisté (*Item, in quibus dextre traditur Cyclopaedia illa pulcherrima septem liberalium artium, Philosophia, doctrina de moribus, et aliis rebus utilibus, hominibusque necessariis: Et, ubi discernuntur vera a falsis, certa ab incertis – fakticky se však melanchthonismus omezoval spíše na předávání specifického typu formalizovaného modu vypovídání). Analogicky k pozdějším univerzitním legitimizačním strategiím se již v Rakovského oraci reprezentuje ráj před prvotním hříchem jako škola, v níž se na každém kroku ukazovala boží dokonalost. Učenost se tedy sankcionuje božským původem a současně se pravé poznání Boha chápe jako hlavní cíl vzdělání; metafyzická legitimizace při tom v oraci funguje i na metaforické rovině, kdy se božské instituce a místa popisují jako škola. Následuje pasáž, v níž se dokládá existence a prestiž učenosti ve starozákonních společnostech, přičemž se opět zdůrazňuje přímé zakotvení hmotné péče o učence v božím příkazu a boží vůli (*Deus ipse mandavit, et instauravit ordinem Levitarum: Praecepit eos nutriri, seorsim oppida et possessiones eis dari, ac omnium fructuum decimas uberrimas decerni, ut ipsi immunes ab omni externo opere, nihil aliud agerent, nisi docerent,**

ac partes et membra in sacrificiis recte searent... fol. Diia). I tyto argumenty v Rakovského oraci takřka doslovně předjímají pozdější standardní univerzitní literární produkci, stejně jako argument o Kristově lásce k učencům, roli učenosti v jeho lidském životě a apoštolech označovaných na základě akademického výkladového schématu jako *schola Apostolorum*. Argumentace je navíc analogicky k pozdějším oracím či univerzitním tezím založena silně na autoritě biblických subtextů. Historickým univerzitním narativům také zcela odpovídá příběh dějin křesťanské vzdělanosti, v němž se kláštery od doby prvních mnišských komunit v pouštích redukuje na školy (*Monachorum etiam collegia, sive monasteria, nihil aliud erant ab initio, nisi quaedam scholae*. fol. Diib–Diia), do nichž se později vloudilo špatné učení.

Přenosem prvků prvotní evangelické nauky také legitimizuje Rakovský důstojnost a užitečnost škol v druhé části orace. Historické příklady podle něj ukazují, že školy fungovaly ve všech dobře spravovaných říších a městech (translace vzdělanosti i konkrétních oborů v pobiblické době postupovala z Peršanů, na Asyřany, Řeky a Římany). S antickou tradicí se spojuje legitimizační teze o kontinuální existenci škol, učené komunity a jejich mecenášů ve všech politických zřízeních (*Ex hac continua duratione scholarum, sine quibus nulla unquam bona politia stetit, vos ipsi iam, viri aplissimi, coniiicite, quae dignitas sit caetus scholastici, Et, quam praeclare mereantur de rebus humanis, quicunque tales caetus iuvant*. fol. Diva). Vzdělanost se dále legitimizuje i v dalších desetiletích recipovaným odkazem na její užitečnost pro všechny roviny správy a fungování obce a její nutnost pro zachování společenského řádu (*Viveremus omnes sine legibus et disciplina, ut pecudes.*). Argumentace o užitečnosti vzdělanosti vychází také z dichotomie kultivovanosti a primitivní zvířecosti (*bruta natura*). Ve srovnání s pozdější univerzitní produkcí se ovšem v Rakovského oraci objevuje legitimizace vzdělanosti zachováním čistoty víry a obranou proti chybným interpretacím Písma a herezím.

V závěru orace se přímo označuje skupina nepřátel vzdělanců jako lidí, kteří nechápou užitečnost vzdělanosti a upírají jí hmotnou podporu, a apeluje se na mecenáše, aby napodobili příklad ústřední postavy univerzitního historického narativu, totiž Karla IV., a podporovali školy a učence (*Valde igitur inique, et iniuste iudicat vulgus ignavum de scholasticis, quod non maioris eos aestimat, quam vel aliquem caprarium vel bubulcum, putans eorum labores perinde esse, ac lusum tesserarum, et propterea eos ne pugillo quidem aquae, aut bolo panis dignantur*. fol. Dvb ... *Numerate retro, viri Humanissimi, elapsa secula, invenietis nunquam magis Bohemiam floruisse, neque unquam beatiorem fuisse, quam, cum Bohemi constanter amplexi sunt, curarunt, et iuverunt bonarum artium, et pietatis studia. Illud erat vere aureum Bohemiae seculum, quod vidit Carolum III, patrem patriae, cum tot, tam ingentibus sumptibus aedificarentur Collegia, et darentur viris doctissimis praemia, et decernerentur stipendia laborum*. fol. Dvia).

Rakovského topografie je díky své orientaci na městský okruh a rozpracování specifického tématu s relevancí pro mecenát městských špiček ojedinělá v produkci Hodějovského družiny, založila ovšem určitý implicitní kánon pro zpracování sborníků a instalačních orací v literárním poli pražské univerzity. Na městský okruh je z produkce Hodějovského okruhu orientován ještě jeden rozsáhlejší sborník, totiž pozdní epicedia k Vabruschiovu úmrtí *Naeniae funebres* z roku 1565, do nichž jsou zařazeny příležitostné básně oslavující jeho dlouholeté působiště, Hradec Králové, a učence z hradeckého městského okruhu (Mitis dedikoval sborník hradeckým radním a hned v dedikaci vyjmenovává tamější vzdělance). Orientace sborníku na tento konkrétní městský okruh se dále rozvíjí v biografických pasážích, kde se zmiňují Vabruschiova školní léta strávená pod Balbinovým vedením v hradecké partikulární škole (*Artibus hic operam iuvenis navvait in urbe./ Quae vetus a structo limine nomen habet./ Tempore quo te docte, liquet, Balbine scholarum/ Officii plenum, munus obisse, pii*. fol. Ciiib) a uznání, které se mu dostalo v tomto městě v dospělosti (*Sic viret Hradeciam tua late sparsa per urbem/ Gloria, quae tumulum laeta stat*

ante tuum./ Spiritus at misero sublatu corpore vivit./ Laetaque coelestis munera lucis habet./ fol. Giia). Především ovšem sborník obsahuje doprovodné verše členů hradeckého okruhu (např. *Alia naenia Ioannis Kotaulii Gezerzani*, který tehdy působil jako městský písař), v nichž se stručně popisuje poloha města a Hradec se oslavuje jako rodiště významných učenců (*Phoebi cultores*). Operuje se při tom opět agonálním diskursem, tedy slávou hradeckých rodáků v oblastech náležejících na mapu antického světa spíše než české země, např. u Hannona se zdůrazňuje uznání, jehož se mu dostávalo na wittenberské univerzitě (fol. *Haec est multorum genitric foecunda virorum./ Phoebi cultorum, pegaseique chori/ Nobilis, astrorum clarus, Cyprianus ab arte./ Et merito, reliquis antefendus erit./ Cuius doctrinam miratur Teutona tellus./ Boiemi, Moravi, Galli, Italique sciunt./ Divina Astronomos vincit plerosque Mathesi./ Illustratque suum, Phoebus astra, genus./ Eximii vatis Roderici grata Ioannis./ Praga minor celebri nomina laude vehit./ Hannonis dotes laudat Witeberga Magistri./ Illius cineri quae sua busta dedit./ Orcini agnoscit Musas Boeimica tellus./ Suscipit et dotes nobilis ingenii./ Nunc etiam doctum laudat nova Praga Georgum./ Qui de Kosmacowa nobile nomen habet./ Subticeo reliquos (foret omnes dicere longum)/ Quos genuit doctos nobile Hradecium.* fol. Cvia–b). V dalších doprovodných básních se tematizuje úroveň hradecké partikulární školy (např. *Alia naenia Iacobi Welausii ab Hostovicia* či v Mitisově závěrečné básni věnované inspektorům hradecké školy, také členům městského okruhu s akademickým zázemím, napojeným na literární aktivity pražské univerzity).

V *Naeniae funebres* lze ovšem tematizovat některé motivy typické pro *Farragina* a vůbec příležitostné básnictví Hodějovského okruhu, které se v pozdější produkci nepřepisovaly. Sborník lze v tomto smyslu dokonce interpretovat jako jednu z posledních společných aktivit Hodějovského okruhu, v níž se rekapituluje jeho odeznívající literární činnost, znovu se připomínají jednotliví členové okruhu. Okruh Hodějovského zde funguje současně jako rezonanční plocha pro sebe prezentaci zbývajících členů skupiny pomocí některých legitimizačních a sebedefiničních strategií etablovaných díky předchozím kolektivním literárním aktivitám. Především v rozsáhlé skladbě od P. Lupacia se v souvislosti s Vabruschiovým úmrtím objevují motivy analyzované v předchozích kapitolách, např. Řepice jako sídlo Múz nebo věčná hodnota básní reprezentovaných na základě metafory stále zeleného vavřínu kontrastující s pomíjejícím světem, která byla užívána i v pozdější univerzitní literární produkci (*Perpetuo est viridans, nescitque senescere laurus* nebo *Aevo non pereunt tamen Camoenae./ Quas tu, quas alii colunt poetae* v další doprovodné básni). V Crinitově doprovodné básni se Hodějovský připomíná pomocí standardních epitet ze starší tvorby okruhu (*Aonii portus et aura gregis*). Crinitus také zmiňuje nobilitace jako zvláštní čest, jíž se dostalo básníkům odměnou za jejich tvorbu (*Contulit huis ergo, virtutis, praemia Caesar./ Ingenioque dedit stemmata digna suo./ Candentem Cygnum, cui fulvus ab ore pependit/ Annulus, Aonio signa probata choro./ Handschius haec etiam, cum Thoma insignia Mite/ Doctor, praeclarae nobilitatis habet./ Et iam iam statui fuit adscribendus equestri./ Hoc nisi rupisset mors odiosa decus.* fol. Civb–Cva). V Corviniově básni se také připomíná nobilitace a zcela v duchu tvorby Hodějovského okruhu se zdůrazňuje rozhodující podíl Hodějovského, což je rovina, která z Crinitovy básně vypadává (*Forte duos Ianus tunc nobilitare clientes./ In castris Phoebi qui meruere, cupit./ Alter erat Mitis celeberrimus arte canendi./ Cum medico vates Handschius alter erat/ ... Sed prius his, peto, Wabrussum superadde poetam./ Tertius ut tituli plaudent honore novi:/...* fol. Eiiia). Z dalších patronů se pak v mnoha doprovodných básních připomínají Zdeněk Brtnický z Valdštejna, u něhož působil Vabruschius jako preceptor.

Především je ovšem Vabruschiova smrt příčinou smutku pro celou *terra Boema*, poněvadž v něm odchází jeden z posledních členů básnické skupiny, kterou Crinitus explicitně definuje (jména básníků jsou dokonce proložena odlišným písmem) a která se kryje s Hodějovským okruhem. Crinitus spojuje Hodějovského skupinu s tvorbou „generace

zakladatelů“, tedy Hasištejnského a Šlechty a posléze vyjmenovává úmrtí básníků v posledních letech. Výčet začíná básníky, jimž byla ještě v době největší aktivity okruhu věnována epicedia, tedy Rodericem a Orpheem, a pokračuje přes další, již netematizované v době odeznívající aktivity okruhu – zmínky jsou pouze stručné, u většiny básníků se připomíná kromě jejich nadání a kompetencí také pozdější místo jejich působení, ať už na univerzitě nebo na postech městských písařů apod.⁴⁶⁹ Motiv Vabruschiova přechodu „na stranu“ již zesnulých básníků se v méně deskriptivní podobě prolíná i ostatními skladbami, např. básní P. Codicilla.

Crinitus a další autoři doprovodných básní ke sborníku, kteří se vztahují k Hodějovské skupině (Lupacius, Mitis, Ostracius, Corvinus, P. Codicillus), se tak de facto inscenují v pozici posledních svědků doznívající epochy velkého rozkvětu básnictví a mecenátu. Přenáší se na ně také legitimizace Hasištejnským založená ve starší produkci okruhu na agonálním diskursu národa. Mezi posledními členy skupiny zbývá ovšem ještě její ústřední postava – M. Collinus, jehož Crinitus reprezentuje jako „poslední pilíř“, bez něhož neobstojí básnictví v českých zemích (*Iam quoque Collinum (dolor ah dolor) imroba:/ Hei mihi, quam tristis concutiti hocce dolor,/ Sic, Colline, cadis, celeberrima gloria Vatum,/ Et decus et nostri firma columna chori?/ Quo Boiemiaca stabant vivente Camoenae,/ Sic cadis? O fati vis inimica trucis./ Quis mihi sufficiat lacrymas? Quis verba dolori/ Suggestat? O dirae mortis acerba lues.*). Na Collinovu soukromou školu se doprovodné básně několikrát vztahují jako ke zdroji básnických kompetencí (*pependisti Collini vatis ab ore*, píše Codicillus, *Hoc duce namque puer septenas ductus ad artes;/ Conscendit montis culmen Apollinei*, charakterizuje Crinitus Collinovu roli učitele-vůdce celé skupiny). G. Ostracius opět s odkazem na agonální diskurs národa dokonce pokládá Collina za proslulého básníka, jemuž se obdivovala celá Germánie (*Fama sed ut proprias iuvenis pervenit ad aures, Collinum Aoniam tangere scire chelym./ Collinum quem Praga triurbs mirata canentem est,/ Dum Latio sacros protulit ore modos:/ Miraturque simul tantum Germania Vatem,/ Czechia nec laudes supprimit ora suas.* fol. Dviiiia).⁴⁷⁰ S výjimkou těchto několika motivů charakteristických pro *Farragina* se však setkáváme s analogickou strukturou, obsahem a argumentačními strategiemi i v dalších sbornících epicedií s orientací na městský okruh v druhé polovině století.

2.4.5 Hodějovského okruh a reprezentace pražské akademie

⁴⁶⁹ Naeniae funebres 1567, fol. Ciiia–Ciiia: „Iam Rodericus in hoc ordine primus erit:/ Quem mors confixit crudelibus atra sagittis./ Cum cecinit blanda carmina culta lyra./ Orphea dein iugulat, quem fauto sidere, Vatem, Protulit in liquidas incluta Zacza plagas./ Et pietate gravem, clarum linguisque Sebastum/ Excepit iaculo pestis acerba truci./ Ille quidem linguas, artes Sophiaeque professus/ Est in Carolea tempora multa domo./ Post in Schentygarum, lyrae cui prima Camoenae/ Cura fuit, grandem concipit invidiam./ Namque patrem morbo, medicis cum liberat aegrum/ Artibus, in patria concidit ipse casa./ Inde Bohuslaus lethali sternitur arcu./ Hoddeidum celebri germine natus, Eques:/ Sanguine nobilium cui vix par est extiti alter./ Qui coleret Musas sedulitate pari./ Nec te, felici modulantem carmina vena,/ Vivere dura diu, Candide, fata sinunt./ Lurida Traiano secuit quoque stamina vitae./ Parca, bonis unquam non sat amica viris./ Melnicium amisit Scribam, Vatemque Sabinum./ Culta cui Aoniis vena fluebat aquis./ Nec tibi Leucoreas quid profuit, Hanno, per oras/ Quondam Castaliis invigilare bonis./ Nam te mors vix dum iuvenilibus abstulit annis,/ Egregium patriae surripuitque decus./ Abstulit et subito Samuelem, saeva Rubinum,/ Cui puero cunas clara Racona dedit./ Saeviit et iaculis in te crudelibus, Enni,/ Cui vivax Phoenix nobile stemma fuit,/ Stemma fuit Phoenix, et ab psa est morte superstes./ Felix, post obitum cui superesse datur./ Sed mors cuncta rapit: Viceno haud illa pepercit/ Orcinum in casses traxit avara suas./ Et quo non brevibus numeris argutior ullus,/ Sensisti illius, docte Cuthene, manus./ Iam quoque falce truci, periit Wabruschius, ictus./ Dotibus et culto nobilis ingneio:/...“

⁴⁷⁰ Srov. Okál 1967, s. 142; Martínek 1959a, s. 115.

Již v produkci okruhu Hodějovského se spojuje učenecká komunita s akademickými institucemi, např. ve skladbách sepsaných v době Collinova působení na univerzitě (v intimacích, kde se sice legitimizuje učenost jako božský dar, ale současně zdůrazňuje nutnost píle při studiu apod.).⁴⁷¹ Panegyriky na učenost (nazvané příznačně *De laudibus vitae scholasticae* nebo *De dignitate scholarum*) etablovaly specifický „žánr“, který byl později rozvíjen v literárním poli pražské univerzity, konkrétně v tzv. instalačních oracích, tedy v projevech učitelů nastupujících na partikulární školy. Mitisova báseň *Carmen iambicum de laudibus vitae scholasticae* z roku 1550, sepsaná patrně v době jeho působení na škole v Českém Brodu spojuje učenost právě s procesem výuky ustaveným od Boha, úspěšnou správou a štěstím obce a sebeovládáním učence, který se neoddává přepychu ani zahálce (*Beatus ille, qui vacans Scholasticis/ Toto impetu laboribus,/ Parat docere ceteros, ob quod Deus/ Hunc condidit potissimum,/ Mundi solutus impiique nexibus,/ Est deditus nec luxui,/ Nec ocium sectatur, aut inertiam./ Vel illecebras corporis./ Sed est honestus occupatu ociis/ eget quibus Respublica.*)⁴⁷² Stav učenosti se označuje za šťastnější, učeneckou komunitu tedy odlišuje od „laiků“ i kategorie štěstí (*Quis non item feliciorum iudicet/ Doctum virum, quam laicum.*)

Institucionální rozměr učenosti je rozpracován v edici *Catalogus Academiae totius*, kterou Collinus připravil patrně v souvislosti s plánovanou univerzitní reformou a obsahuje kromě jeho paratextů výčet univerzit s daty jejich založení a předmluvu Lamberta Rustenia o dějinách akademií. Argumentace a narace předmluvy se velmi podobají pozdějším historickým univerzitním narativům a patrně je i přímo inspirovaly. Předmluva obsahuje výklad o akademiích u starých Egyptanů, Řeků či prvních křesťanů, vzdělávací instituce legitimizuje boží vůlí a interpretuje školy jako základ společenského řádu, na rozdíl od pozdější univerzitní produkce však více spojuje fungování škol se zachováním náboženství. Collinova doprovodná báseň *De dignitate Scholarum* rozvíjí tyto argumenty, především božskou sankci vzdělávání (*Sed Deus ipse scholas etiam fundavit, in illis/ Ut Levitarum disceret ordo bonum.* fol. B5a). Přímou se orientuje na mecenát městských rad (*Scholas stare, aut cadere arbitrio superiorum magistratum.* fol. B6a) a spojuje vzdělanost s akademickými tituly (*Ergo Scholis etiam sua sunt insignia danda,/ Dandus honor. Titulis haec quoque digna domus.* fol. B7b).

Patrně také pod vlivem melanchthonského univerzitního modelu zpracoval S. Proxenus svou prvotinu *Elegia de dignitate vitae scholasticae*, která byla vydána roku 1554.⁴⁷³ V elegii (jakémsi univerzitním básnickém cvičení?) rozpracoval Proxenus s odkazem na řadu starověkých příkladů argument o významu studia pro řízení státu, současně také zdůraznil štěstí učenců při vzájemném setkávání a komunikaci. Velmi silně proti pozdější univerzitní produkci je zdůrazněna *doctrina pia*, tedy úzké prolínání institucionální učenosti s náboženstvím.

Strategie získávání mecenátu z pozice univerzity etabloval M. Hanno v básni *Epistola Academiae Pragensis* (1550), která byla kromě *Farragin* vydána i samostatně. V postupu *captatio benevolentiae* v této skladbě lze nalézt řadu argumentů a figurativních postupů typických pro literární produkci akademie v druhé polovině století. Jde především o femininní genderování akademie, které je propojeno s reprezentací jejího ohrožení a trpěných příkoří

⁴⁷¹ Specimen studii ac laborum, 220n.

⁴⁷² Ode de feriis 1550, fol. Biva.

⁴⁷³ Martínková 1965a, s. 89 konstatuje závislost na Melanchthonově deklamaci z roku 1536 pro Melichara Fendia *De laude vitae scholasticae oratio, dicta a Mel. Fendio in promotione magistrorum*. Srov. také Martínková 1965.

(motiv *fracta dolore et luctibus*) a apeluje na potenciální mecenáše, jež staví do protektivně maskulinní pozice. V úvodní básni dedikované Hodějovskému se popisuje setkání s personifikovanou akademií, která promlouvá z pozice ohrožené a smutné dívky vyčerpané bolestí. Akademii pronásleduje nenávist davu a klesá pod tíhou starostí. Na její feminitu při tom ukazují všechna epiteta: označuje se za bohyni, sestru, ochránkyni (*Sum Dea, Musarum Soror, et Tutela Iuventae, Quae cupit Aoniae limen adire domus, Ingeniis praesum, Boeimaque corda gubernare, Vivere Palladia quosquot in arce iuvat, Nominor a Doctis Academia nomine claro, Sed modo desertam livida turba premit, Ecce vides, quantus dolor hos exhausserit artus, Iam ferme faciem ruga senilis arat, Qui mihi nunc habitus, quam vestis pulla, quid idem, Index tristitiae, pallor in ore meo, Hoc faciunt curae, Vulgi feritasque profani, Quod mihi quotidie fata maligna struit.* fol. Aiiiia). V pasážích, v nichž promlouvá, se také více než v ostatních tematizuje emocionalita a fyzická podoba femininně konotovaného strachu a bolesti (např. *lachrymae, gemitus, facies pallida*). S femininně genderovanou bolestí je propojena také (sebe)inscenace akademie jako zrazené dívky. Ostatně i autor básně, k němuž akademie promlouvá, ji sám před několika lety opustil, stejně jako její další přátelé ve snaze zajistit si lepší vzdělání v cizině (*Ut bene scis, bene nota tibi sum, quattuor annos, Si rectememini, noster alumnus eras, Et tamen ignoro, cur me violente relinquis, Praestiterim meritis cum tibi multa meis, Plurima dona dedi, quamvis non dives, egerem, Ipsa, tamen multo plura datur fui, Scilicet a cunctis deserta reliquar amicis, Et loca quisque suis nobiliora petet.* fol. Aiiiia-b). V této pasáži se genderování univerzity propojuje s prezentací autorových intelektuálních kompetencí a užitečné zahraniční akademické zkušenosti (*Haud tamen invideo, quin visas extera regna, Et videas doctas per loca multa scholas, Plurima iam disces peregrinis hospes in oris, Quorum deinde tibi maximus usus erit.*).

Akademie se s odcházejícími studenty loučí jako matka se syny a loučila se tak i s Hannonem; do genderování je v tomto bodě zapojen diskurs reprezentace univerzitní instituce jako matky (*mothering*), s nímž se setkáme hojně ještě v pozdější univerzitní produkci. Akademie-matka svým synům dala vše, chovala je a líbala na počátku jejich univerzitní dráhy, odpustila jim jejich odchody, jakkoliv zůstává osamocená (*Sic etenim multi faciunt, quos ipsa fovebam, Atque statim pueris oscula prima dedi, His tamen ignosco, resipiscent forsitan olim, Sin minus, ingratos poena futura manet.*). Z pozice trpící ženy a opuštěné matky se pak akademie obrací na potenciální mecenáše, především na císaře Ferdinanda, a doufá, že je dojme její hořekování a slzy. Imaginaci akademie jako matky nakonec podléhá s dojetím i básník, který se staví do role prvního z jejich ochránců (*Dixerat, et lachrymis concludens ultima verba, Signa dedit caeptam continuare viam, Ipse meos oculos ad flentem flere coegi, Ut vix sustinuit dicere lingua vale.*)

Zásadním ochráncem je ovšem sám Hodějovský, který v Hannonově básni funguje jako jakýsi maskulinní protějšek k akademii, když se popisuje jako její stálý ochránce (*constans defensor*), jenž miluje básníky jako otec vlastní děti (*Inter quos et ego numeror par parva clientum, Quem veluti soboles sim tua, semper amas.*). Výměnou za básně jim dává finanční dary, seznamuje je s dalšími podporovateli (*Conciliat famam nobis, defendis eandem, Principibus notum me facis esse viris.*) a získává pro ně od krále povýšení do šlechtického stavu (*Quando a Rege petis nobilitatis opus, Quo nos exornes, ornasti sicut et ante, Vates Collinum, Schentygarum tuum*). Kromě definice skupiny básníků, se zde setkáváme s další strategií textového utváření pozice mecenáše, který se reprezentuje v pozici otce, analogicky k dalším básním *Farragin*.

Básnická *Epistola Academiae Pragensis* následující ve sbírce za dedikační básní se obrací přímo na císaře Ferdinanda a opět zakládá řadu argumentačních a figurativních postupů typických pro pozdější univerzitní produkci. V básni se tematizuje současný úpadek vzdělanosti a vzdělanecké prestiže (*Hoc etenim nullam sum tempore nacta salutem, Barbarie*

vires exuperante meas./ Quae mod suaeva viget, nostrarque superbit in ora./ Et semper studiis est inimica bonis. fol. Bib), nedostatek podpory básníkům za vynaloženou námahu (*Nullus honor doctis et praemia nulla Camoenis*). Definuje se skupina nepřátel a ohrožení kategoriemi jako *invida rusticitas, imperiosa ruditas, misera fortuna, barbaries* či vágně pojmenovanými skupinami splývajícími s pojmem *vulgus* frekventovaným i v dalších textech (zde např. *impia turba*), jimž femininně genderovaná akademie nedokáže úspěšně vzdorovat. Panovník je inscenován jako jediná opora a poslední naděje – mecenáš, který si povšimne bolesti a zastane se ohrožené ženy (*Flecte tuos oculos, quam sim concussa videbis./ Et quam perpetuo multa pericula feram./ En mihi prae curis abiit corpusque colorque./ Quicquid at est reliqui, spes tenet una tui.* fol. Biib). Genderově specifické apely se stupňují v dalších pasážích, v nichž se akademie utíká k panovníkovi v slzách a žádá nastolení dřívějšího utěšeného stavu (*Lachrymas ad te fugio, tua numin aposco./ Tu siquidem solus ferre valebis opem./ Hic modo verba legis votis admixta precantis./ Sed lachrymas etiam finge videre meas./ Et quid ni doleam, tristes mediterue querelas?/ Fletibus et vultum nocte dieque lauem?/ Dum reputo quondam celebrem claramque fuisse./ Me quoque temporibus, Carole Quarte, tuis.*). V tomto momentu vstupuje do argumentace historický narativ, jenž byl také rozvíjen v pozdějších univerzitních skladbách a v němž jako bod zlomu a zlatý věk příběhu figuruje v nejrůznějších variacích období vlády Karla IV. V Hannonově skladbě je současný stav chápán jako úpadek tehdejšího rozkvětu, což se v procesu genderování projevuje protikladem imaginace univerzity jako překrásné panny a stařeny (*Qui cum regnares fueram pulcherrima virgo./ Tempus adest in quo facta videbor anus.* fol. Biiia).

V závěru básně pak personifikovaná akademie spojuje apel na mecenát adresovaný přímo císaři s chválou vzdělaneckého potenciálu v českých zemích, do argumentace se tedy zapojuje agonální diskurs národa obhajující kvality Bohemie, které se rozvinou za příznivé podpory (*Est iuvenum satis apta cohors ad numina Phoebi./ Ad quodvis studium fertile pectus habent/ Si modo Mecoenas aliquis vult esse, Marones/ Non deerunt, carmen quod volet ipse leget.* fol. Biiib). Současně se agonálnita vztahuje i na šlechtické mecenáše působící v českých zemích, které akademie prezentuje jako své ochránce, de facto je zařazuje do stejné skupiny ochránců zraněné akademie jako císaře a zvyšuje tak jejich prestiž (*Invenies etiam de Nobilitate Bohema./ Haec mea cum quibus est iuncta querela, viros/ Qui studiis faveant, et sint Heliconis amantes./ Quique suis meritis haec mea damna levant.* fol. Biva). Konkrétně se vypočítávají Jindřich z Plavna, Florián Gryspek, Jan Horák-Horatus, Jan Hodějovský a Jan Opit z Malíčína, tedy mecenáši, na něž se po Hodějovském orientovaly literární aktivity celé skupiny. V závěru básně akademie uznává božský původ panovníckého úřadu a jeho právo trestat vzbouřence (*Condidit ipse Deus Reges, Sanctumque senatum./ Coelica vos estis munere magna Dei.*), distancuje se od projevů neposlušnosti a slibuje z českých zemí přinášet už jen šťastné zprávy (*En ego laetorum venio tibi nuncia rerum./ Fama per haec Muldae flumina lapsa procul.*).

Kromě rozvíjení této genderované imaginace univerzity prestrukturující i strategie získávání mecenátu participovali členové Hodějovského skupiny i na raných univerzitních sbornících, a to nejen v textech spojených s institucionálním chodem univerzity, ale také s prezentací univerzity vůči dvorské figuraci. Takovým sborníkem je *De triumphali adventu... Ferdinandi I, ... ex Academia Pragensi* (1558), v němž jsou otištěny gratulace k příjezdu od univerzitních mistrů (Jakub z Varvažova), ale současně od členů Hodějovského okruhu a jejich žáků. Jménem akademické obce (*academica turba*) apelují na císařský mecenát, bez ohledu na aktuální poměr básníků k univerzitě. Do sborníku přispěli T. Mitis, S. Proxenus, A. Lucinius, M. Rakovský-Rakocius, P. Codicillus, V. Traianus, I. Banno, G. Khern, P. Lupacius – tedy autoři buď působící na univerzitě, nebo studující v bakalářském stupni (Lupacius, přičemž do sborníku přispěli i další studenti), učitelé na partikulárních školách (Lucinius,

Rakovský) i učitelé na soukromých školách či šlechtičtí preceptoři (Mitis, Proxenus, Banno), nebo již učenci etablovaní v městské správě (Traianus). Spíše než přes akademickou instituci tedy fungovala kolektivní práce na sborníku na půdorysu kontaktů v Hodějovského okruhu (odtud např. příspěvek Gregoria Kherna). Přes básníky Hodějovského okruhu byly patrně do sborníku získány básně G. Pontana-Spanmüllera (spolupracoval s Proxennem) či báseň o postavení planet I. Bastaria (působil v Žatci).

Podobně institucionálně nejednoznačná byla i autorská účast na sborníku *De serenissimi Principis ... adventu ... poemata* (1557) adresovanému Maxmiliánovi u příležitosti jeho návštěvy českých zemí. Jak napovídá širší podtitul sborníku, jedná se o gratulační básně pražských básníků (*vates pragenses*) a básníci Hodějovského okruhu (sborník uspořádali Collinus s Cuthenem) v nich apelují na panovnický mecenát i jménem univerzity (*Adventus ad nos iste tuus piis, / Et maxime nunc aggravatis / Vatibus, huic Academiaeque*. fol. Aiiib). Užívají při tom standardní argumenty a figury známé z kolektivních sborníků – píší o současném pohrdání Múzami, slibují vynést Maxmiliánovo jméno až ke hvězdám, s korunovací spojují konec nepříznivého období. Banno v jedné z básní tematizuje blízkou porážku Turků (*Nam reddes nobis tu tempora plena quietis, / Te Duce, non alio, Turcica regna cadent*. fol. Bia), Lupacius si zase slibuje od jeho nástupu podporu básníkům a jako v době Augustovy vlády (*Vos quoque felices tali sub Rege poetae, / Mecoenas vobis erit hic, Augustus et alter*. fol. Biiiib) atd.

Mladší členové Hodějovského okruhu přispěli ještě do sborníku gratulací ke korunovací Maxmiliána II. *In felicem inaugurationem* (1562), který obsahuje výklad žalmů spojené s tématem korunovace – v tomto sborníku se však již explicitně vztahují k univerzitě, podepsali se jako *alumni universitatis* (z Hodějovského korespondentů se na sborníku podíleli P. Codicillus, A. Lucinius, I. Rosinus, P. Lucinus, P. Lupacius, P. Christianus, M. Collinus a G. Handschius). Do tohoto sborníku také přispěl jedinou známou dochovanou skladbou B. Kulíšek, přičemž na jeho skladbě *In felicissimam serenissimam regis Maximiliani coronationem* lze demonstrovat formální i obsahový vliv *Farragin* na formalizovaný modus vypovídání a jeho univerzitní transmissi – báseň popisuje řadu českých králů až do Maxmiliána a vykazuje řadu podobností se skladbami V. Orcina a Bohuslava z Hodějova.⁴⁷⁴ Tyto sborníky jsou poslední, v nichž se obě literární pole prolínají – pozdější sborníky uspořádané akademií, jakkoliv jejich autory byli básníci vzeší z Hodějovského okruhu, už vznikaly na odlišné, čistě univerzitní institucionální bázi (např. sborník *In adventu ... chorus Musarum... nomine Academiae Pragensis z roku 1567*, jež sestavili Lupacius s P. Codicillem).

2.4.6 Hodějovského okruh a orientace na dvorský mecenát

Recentní bádání o renesančním humanismu věnuje značnou pozornost utváření vazeb humanistických učenců na dvorský mecenát, který se vedle pohybu v univerzitní a městské sféře považuje za nejobvyklejší, takřka základní formu získávání podpory (především se analyzují vazby na habsburský dvůr jako u Schirrmeistera, u říšských humanistů se zase za základní formu považuje mecenát lokálních dvorů).⁴⁷⁵ Tematizovat strategie získávání

⁴⁷⁴ RHB III, s. 112; Martínek 1962b.

⁴⁷⁵ Vazbu na říšské zemské pány a jejich finanční podporu při vzniku a šíření textů dokládá V. Honemann už od počátku 15. století (Honemann 1997, s. 150). Obecně k problému dvorského mecenátu a humanistické literatury srov. Schirrmeister 2003, Mertens 2006, Almási 2006. D. Mertens zdůrazňuje velkou vazbu říšských humanistů na regionální dvory (Mertens 2006, s. 127); ačkoliv se soustředil primárně na univerzitní učence, zdůrazňoval vazby humanistů na dvůr už Schwinges 1996, s. 18n. Velká badatelská pozornost byla věnována také Maxmiliánově éře a vazbám humanistů na císařský mecenát (Mertens 2006, s. 136n; klasická práce Müller 1982).

podpory v prostředí dvora se tedy může jevit banální, nikoliv ovšem v kontextu českých zemí: Po odeznění aktivit Hodějovského okruhu se zde zformovalo poměrně uzavřené literární pole pražské univerzity, které se k dvorskému prostředí vztahovalo pouze formou stereotypních kolektivních sborníků (tedy alespoň do doby, kdy se do Prahy přestěhoval rudolfínský dvůr). Posléze se okolo přelomu století zformovalo několik komunikačních struktur s dvorskou orientací, které fungovaly nezávisle na univerzitním poli a musely se proti němu vymezovat. Dvorský mecenát ovšem nikdy nepředstavoval základní formu získávání podpory.

Utváření vazeb na dvorský mecenát lze v menší míře pozorovat na rovině individuálních kontaktů básníků Hodějovského okruhu. Např. M. Collinus modifikoval své vypovídání o dvoru podle strategií získávání mecenátu – nechal se zpožděním 11 let vytisknout skladbu o smrti barona G. Herbersteina při vojenských cvičení roku 1548, v níž (v době ztráty přízně) připomíná své dřívější vztahy se členy panovnické rodiny. Ve skladbách adresovaných Hodějovskému z období nepřízně ovšem utváří obraz spolehlivosti a stálosti Hodějovského mecenátu na základě kontrastu s vrtkavou a nespolehlivou přízní dvora, na níž je lepší nebýt odkázán (III/138a). Díla s „dvorskou tematikou“ dedikovali císaři či dalším členům panovnické rodiny Cuthenus (*Catalogus* 1540, jehož vydání financoval Hodějovský, či *Epitaphia* 1557), Proxenus (*Ducum et regum Bohemiae series* vydaná roku 1556 ještě ve Wittenbergu, v němž spojuje dvorskou orientaci s posilováním vlastní prestiže básní dedikovanou Melanchthonovi jako učiteli), Balbinus (*Ode sacra* 1552) či Crinitus (*Disticha certis* 1563, *Insignia* 1564 adresované dvornímu matematiku P. Fabriciovi či pozdější *Divis imperatoribus* 1577). Na širší dvorskou figuraci (a nejen na panovníka) se orientovaly strategie S. Ennia, který v dedikaci spisu *Sententiae aliquot ex Jesu Sirach* (1548) naléhal na Taurella, aby ho seznámil s F. Nauseou a ostatními vídeňskými učiteli a stylizoval se do pozice básníka nepochopeného ve své vlasti (Taurella oslavuje také celý Enniův spis *Historia ex libro* 1550 vydaný už ve Vídni).

Individuální kontakty udržovali s významnými osobnostmi na vídeňském dvoře pouze osobnosti ze „středu“ Hodějovského skupiny nebo básníci z českých zemí stojící mimo tuto komunikační strukturu ovšem s dostatečnými kompetencemi ve formalizovaném modu vypovídání (S. Villaticus, J. Horák-Horatius, M. Collinus, M. Cuthenus s vídeňským biskupem F. Nauseou), případně žáci, které tito básníci doporučili. V Nauseově vybrané korespondenci, která vyšla již v roce 1550, lze doložit několik doporučení vlastních žáků, např. M. Cuthen doporučil roku 1541 V. Rubina (v tomto dopise také vyjmenovává a nechává pozdravovat všechny své dvorské kontakty).⁴⁷⁶ Do vydání korespondence byl zařazen hned za dotýčný Cuthenův list Rubinův čítankový dopis žádající o mecenášovu přízeň (typ *epistola consolatoria*), který apeluje na všechny Nauseovy ctnosti a odvolává se na Cuthenovo doporučení (*Sunt enim animi ac totius harmoniae corporis evidentissima indicia atque signa, virtutes: de quibus etsi multa antea audiverim, tamen multo certius ac verius Dominus Martinus Cuthenus, vie et doctus, et de patria nostra optime meritus, et quo ego amico sincero atque candido et familiari iucundissime utor, quotidie plurima narrare solet.*). Slibuje vděk za pomoc a ochranu, nechává pozdravovat a žádá o doporučení u dalších vybraných učených dvořanů (*Deinde et te summe oro, ut magnificis, doctissimis viris, Domino Doctori Georgio Giengero, Cancellario, et D. Adamo Carolo, a secretis Serenissimi et invictissimi Rom. Regis Ferdinandi I., etc. in quorum manibus haec tota res est, quam poteris diligentissime commendes*, s. 306–307). I zde lze poukázat na Collinovu tendenci zapojit do korespondence větší počet členů Hodějovského okruhu, analogicky např. k vytváření sítě korespondentů se samotným Hodějovským. Nausea pak věnoval Cuthenovi jednu příležitostnou báseň.

⁴⁷⁶Epistolarum libri 1550, s. 305.

Patrně nejznámější a nejrozsáhlejší kontakty na dvorskou figuraci vytvořil Collinus v korespondenci s tajným radou Kašparem Nydbruckem. Jejich korespondence byla ve starším bádání nahlížena konfesionálním prizmatem, tedy jako pramen k dějinám specifického teologického sporu.⁴⁷⁷ Lze ji ovšem interpretovat také jako rozvíjení komunikační sítě, v jejímž středu stojí Nydbruck s plánem souborně vydat latinský překlad českých Husových spisů (*plumae Anserinae*), konzultovat toto vydání s Flacciem Ilyrikem, a přispět tak k dobové debatě o náboženské reformě (hledá *libri in negotio purius religionis*). Collinus pak v Praze sestavuje korpus textů k edici, dohledává rukopisy v knihovnách (v Karolinu pro něj pátral T. Hájek), sjednává opis děl, sám má zařadit jejich překlad do latiny (nakonec překládal P. Codicillus) a vyjednává s norimberským tiskařem Montanem vydání díla. Organizaci české strany shrnuje Laguetus v jednom z dopisů stručně jako *cum omnibus agere per Collinum* (s. 17). V epistolární výměně mezi Collinem, Nydbruckem (první dopis poslal v březnu roku 1553), jejich spolupracovníky a společnými známými se však především otevíral textový prostor k reprezentaci skupiny českých básníků a rozvíjení strategií získávání dvorského mecenátu.

V počáteční fázi korespondence se Collinus postupně zmiňuje o ostatních básnících (*Salutem multam Tuae Excellentiae precatur amicus te familiaris meus Martinus Cuthenus*. s. 20), Nydbruck posléze vyjadřuje touhu se s nimi osobně setkat, až navštíví Vídeň (*Is si huc Viennam veniat, pergratam rem faceret, si me visitaret*. s. 22). Průběžně Collinus své spolupracovníky chválí, vyzdvihuje především jejich elegantní styl (např. u Mitise). Collinus také formálně slibuje Nydbruckovi rychlou pomoc při práci na společném projektu (*Itaque Tuae Excellentiae pro hac suae erga me benevolentiae significatione amanter ago gratias ac polliceor me sine omni exceptione mutua scribendi sedulitate Tuae Excellentiae responsurum esse, nisi vel mea a domo absentia vel valetudo adversa quandoque hanc meam sollicitationem impedirent. Polliceor item Tuae Excellentiae omnem promptitudinem, quam sum adhibiturus in obeundis et expediendis negociis, si quae interdum a tua Excellentia mihi commissa fuerint...* s. 28). Spolupracovníci zase vyjadřují ve svých dopisech silný vztah ke společné práci (*affectus circa tales labores*).

Po navázání kontaktu a výměně prvních informací o stavu knihoven, posílá Collinus za celou skupinu českých básníků ukázky jejich skladeb. Se strategií získávání mecenátu propojuje argumenty v rámci agonálního diskursu národa o úrovni českých vzdělanců, která by se ještě zvýšila při vhodné podpoře šlechticů (*mitto Tuae Excellentiae aliquot poemata nostra, ex quibus interim etiam Tua Excellentia iudicium faciet de Boioemorum ingeniis, quae non omnino sterilia videntur futura, si honore aliquo et praemiolis suorum magnatum excitata foverentur*. s. 30–31). V dopisech se také zmiňují již zesnulí učenci působící v českých zemích (např. Aurolagus) a jejich vazby na slavné učence (na Melanchthona) a na význačné univerzity, což lze interpretovat analogicky. Nydbruck pak v reakci na tuto agonalitu explicitně uznává úroveň vzdělanosti v českých zemích (*De Penatibus tuis /quae/ legi lubenter et gratulor Bohemiae, quod pios ac doctos viros et praestantia ingenia habeat cum aliis quibusvis conferenda*. s. 36). Collinus také v rámci agonálního diskursu připojil ke gratulaci k zařazení do Gesnerova seznamu učenců doušku o zneuznaném českém původu Z. Gelenia a M. Aurolagalla (*vero Bioemos fuisse, quos bonus Gesnerus inter germanicae nationis homines reputat*, s. 77).

Mitis analogicky posílá Nydbruckovi vlastní básně s tím, že by je chtěl dedikovat přímo panovníkovi a vydat s jeho podobiznou (*Praecipue vero de hypotyposibus Geneseos, quas, ut vides, optarim edere sub nomine Regis Maximiliani etc, excusas Francofurti cum*

⁴⁷⁷ Edici rukopisu deponovaného v ÖNB (sign. Cod 9737) srov. Menčík 1914. Na tuto edici také odkazují. Chyby edice opravil Hrdina v recenzi v Listech filologických. Korespondence ilustruje i fungování Hodějovského skupiny. Z dopisů je např. zřejmé, že Collinus doporučoval své studenty učencům, s nimiž se znal z doby svým wittenberských studií (třeba Melanchthonovi doporučil bratra T. Mitise, Martina).

iconibus sui, quae extant ibidem impressae, ad quas ego stylum aptavi. s. 53), básně chce dedikovat panovníkovi také v souvislosti s možností získat univerzitní stolicí. Mitis se také obrátil na Nydbrucka otázkou, komu jinému u dvora má zaslané dílo dedikovat (*cui opus istud dedicare debeam, Illustrissimone Maximiliano regi an cuipiam alteri? Nam nostrates contemnunt egregie sacram Poesim et Musis nostris putant non illustrari, sed obscurari aestimationem suam...* s. 86). Z děl ostatních humanistů, předložil Nydbruck císaři Hájkův matemaický spis *Oratio de laudibus geometricae*, který vyšel roku 1557. V pozdější fázi epistolární výměny poslal Collinus Nydbruckovi katalog současných prací českých básníků, který zahrnuje tvorbu celého okruhu Hodějovského okolo poloviny století, v jiném dopisu zase posílá kompletní seznam vlastních děl.

V listech posiloval Collinus svoji prestiž příkládáním příkladů vlastní korespondence s *dominus Ph.* či pouze „Φ“, tedy s Melanchthonem, k němuž se hlásí jako k učiteli; v jednom listu dokonce Melanchthonův dopis své osobě doslovně cituje. Kapitalizaci vztahů s wittenberskými profesory lze spatřovat také v pasážích, kde Collinus vyjmenovává, či dopisy si schovává jako vzácné poklady, a naznačuje jejich budoucí vydání – jedná se dopisy *utpote Philippi, Camerarii, Viti Theodori, Viti Utinsenii, Viti Amerbachii, Hieronymi Noppi, Eberi, Peutzeri et aliorum multorum praestantium virorum, quos no majore studio servo quam thesauros pretiosos, tamentsi de usus eorum nihil adhuc apud me constituerim.* Celá skupina se tedy skládá z Melanchthonových spolupracovníků.⁴⁷⁸

V průběhu dopisování obě strany „vyjednávaly“ meze hmotné podpory a časové investice do společného projektu. Čeští básníci naznačují nutnost podpory a analogicky k básním ve *Farraginech* si stěžují na *scholasticas occupationes* a nemožnost včas splnit požadavky (na něž mají vzhledem k jazykové kompetenci monopol). Také explicitně zmiňují, že své básně neposílají vytištěné, poněvadž panovníkovo nařízení omezuje tisk a kritizují jej nikoliv proto, že tisk podléhá větší kontrole, ale proto, že kontrolu provádějí osoby mimo vzdělaneckou komunitu (*Mitto Tuae Excellentiae quaedam musica et poetica nostratium vatum, missurus fortassis paulo post plura, si fata sinent et ii, quorum arbitrio edendi vel suprimendi nostri foetus subjacent juxta R. Majestatis ordinationem. Misera profecto nostra conditio, quia isti judicant de nostris scriptis, qui nobis sunt parum aequi et qui literas fortassis nunquam didicerunt.*s. 39). Nydbruck zase poukazuje na své omezené finanční možnosti (*Nam et ego immensis sumptibus oneror, nec adhuc quidquam a quoque domino accepi, quod expensis quotidianis par fuerit.* s. 35). Po odeznění seznamovací fáze je podobně jako Hodějovský Nydbruck vyzýván, aby zakročil v konkrétních kauzách u dvorských úředníků s vazbou na české země, především u Zikmunda Helta⁴⁷⁹ v kauze dluhu za zemřelého studenta, nebo kvůli Collinovu právu svobodně kšaftovat, tzv. *libertas testandi*. Collinus při této příležitosti explicitně označil délku skladeb za směnou hodnotu při jednání s Heltem.⁴⁸⁰ Collinus také žádal, aby se přimluvil za Mitise a získal pro něj univerzitní místo po

⁴⁷⁸ Kromě samotného Melanchthona, vydával Camerarius jeho spisy, Theodorus vydal ve Wittenbergu *Oratio de studio linguarum*, Amerbach přednášel a vydával edice ve Wittenbergu, stejně jako Eber, v kontaktu se skupinou byl i Noppius a Peucer kromě toho, že učil ve Wittenbergu a vydal např. *Carionovu historii* v oficiální „melanchthonské verzi“, byl navíc i Melanchthonovým zetěm.

⁴⁷⁹ O integraci Zikmunda Helta na dvoře Ferdinanda I. srov. Bůžek 2005, s. 342; o mecenátu šlechticů integrovaných u dvora do 40. let, jako Jindřich z Plavna, Zikmund Helt, Florián Gryspek či Jiří Žabka srov. Bůžek 2006, s. 49.

⁴⁸⁰ V případě Helta se sledovaly i jeho příjezdy ode dvora do Prahy, Collinus si dopisoval o Heltově pohybu s Nydbruckem (Menčík 1914, s. 83), stejně jako o nepříjemných jednáních s Heltem a zbytečných básních, které nevyšly (s. 89): „Hic est, clarissime domine doctor, effectus Tuae pro me apud Heltum intercessionis; hoc praemium est meis Musis ab ipso redditum, quem non solum brevibus eppigrammatibus, sed etiam longioribus scriptis, eum ad thalamos ac tumulos ipsius et suorum necessariorum, saepius ornaveram. Mihi non dolet istius pecuniae iactura, quam ego minime soleo cumulare, sed dolet mihi partim significatio ista insignis contemptus nostrorum literariorum officiorum, partim rejectio intercessionum, quae pro me a tot praestantibus hominibus factae fuere.“)

zesnulém S. Presticenovi, v čemž ho Nydbruck podporoval (úryvky z korespondence otiskl Mitis i zvláště jako předmluvu ke spisu *Hymnodiae in Messiam libri duo*). Více se také objevují zprávy o rodinných událostech pisatelů a společných známých (Nydbruck zasahoval v případě Hájkova tchána), omluvy za delší odmlky a Collinus explicitně pojmenovává skupiny osobních nepřátel (v této fázi univerzitní mistři či *hostes eorum, qui aliquando in academia Vitebergensi in studio pietatis et literarum versaverunt*, s. 68). Nydbruck zase úspěšně pomáhá Collinovi s vymáháním dluhů (*Dominus Valentinus Saurmannus, qui cum Lidelio habitat, indicavit mihi se curaturum, ut brevi debitum pro Carolo Dietz solvatur per suum agnatum*, s. 63).

Zatímco starší badatelé redukovali korespondenci na záznam vývoje teologického sporu, lze interpretovat zmínky o konfesích jako součást sebestylizace pisatelů a reprezentace celého literárního pole. Vyjednávání se v korespondenci vede ohledně míry specifčnosti utrakvismu, o níž se chce Nydbruck informovat patrně také v souvislosti s obviněními vznášenými proti Collinovi – ten rozdíl marginalizuje a vyjmenovává rozdíl jako přijímání, vernakulární kázání (mše se ovšem slouží latinsky) a čtení životopisů Husa a Jeronýma Pražského místo legend (*Nosrates sacerdotes vix ulla in re differe a sacerdotibus partis Romanae, imo tolerabiliores videntur habere ceremonias Romanae factionis sacerdotes quam nostrates adeo, ut multos bonos ac pios saepius adiuverim dicere et ipse etiam solebam dicere...* s. 56). Collinus v následujících dopisech žádá o přímluvu u císaře ve své kauze, Nydbruck mu posílá několik rad, ale prosí o diskrétnost ohledně jejich kontaktů (*Ne faciatis mei ullam mentionem nec publice in scriptis ne privatim inter ignotos*, s. 60). Collinus také v jiné souvislosti zdůrazňuje svou snahu psát náboženskou poezii, ačkoliv je nucen vydávat příležitostně básně k společenským událostem, tedy typ literární produkce, jíž položil základy a který byl rozpracován v literárním poli pražské univerzity (*...nam et durabiliorem laudem acquiretis et reipublicae literariae his scriptis longe magis consultum erit quam epithalamiis, panegyricis atque hujusmodi scriptis, quae ingenium magis ostendant quam quod animum pascant aestuantem zelo gloriae Dei atque propagationis veritatis*, s. 74).

Z hlediska strategií získávání podpory jsou analyticky nosnější kolektivní sborníky, jimiž se společně prezentoval větší počet básníků. Právě příležitostná poezie, respektive její sborníky se ovšem staly platformou pro utváření vztahů Hodějovského okruhu k dvorské figuraci a pro rozvinutí strategií k získání dvorského mecenátu. Hned druhý kolektivní sborník skupiny *De morte Elisabethae* z roku 1545, v němž se mimochodem etabloval typ sborníku epicedií rozvíjený v pozdějších letech v univerzitním poli, se orientuje na dvorskou figuraci. U příležitosti úmrtí dcery se císaři prezentuje pod Collinovým vedením *ordo poeticus* z českých zemí. Strategie získávání mecenátu se při tom zakládají na určitém paradoxu – skupina současně v rámci agonálního diskursu obhajuje úroveň básnictví v českých zemích, současně ale tuto obhajobu oslabuje poukazy na vlastní nedostatečné hmotné zabezpečení implikující určitou „chudobu“ jejich básní (hned v úvodní básni např. Collinus píše *Nec purpura, nec aureis monilibus, / Ornata, Ferdinande Rex, poemata. / Tuae damus Clementiae. Nam copiam / Opum negat fortuna nobis talium, / Et ordinis poetici penuria.*)

Autoři sborníku – Collinus v dedikační básni i samotném epicediu a jeho spolupracovníci v doprovodných básních – položili základy topiky epicedií, které se rozvíjely v další literární produkci tohoto typu, a současně také ustavili korpus obrátů a narativních strategií adresovaných panovníkovi. V reprezentaci Hodějovského okruhu i v sebezpřetaci Collina lze spatřovat určitou liminální funkci tohoto sborníku – v dedikační básni se Collinus označuje za básníka oslavujícího šťastné chvíle veselými verši, který nyní pod tíhou všeobecného smutku a veden touhou vyjádřit svou soustrast a vděk, začíná psát útěšné verše (*Si solus inter toto dolentium greges / Laetarer, aut virente cintus tempora / Lauro, iocosa*

luderem poemata,/ Si non vel ad sepulchra maesta mortuae/ Piissimae, Rex, filiae tuae meas/ Cantere vellem naenias, vel lachrymis/ meis peremptae fata saltem prosequi. fol. Aiib). V závěru básně, po oslavě všech Alžbětíných femininních ctností se Collinus pasuje do role zástupce celé skupiny českých básníků (*Sic ego, sic fundunt iuncti mihi vota sodales,/ Impleat aeternus nostra rogata Deus./ Extinctae sed enim tumulum donamus Elyssae/ Lugubris tali carminis elogio./ Sanguinis Austrici iacet hic divina propago,/ Dotibus ingenii dives Elyssa sui.*). Opět Collinus uzavírá sborník explicitním označením skupiny za „české básníky“ (*Provehito vates etiam de gente Bohema,/ Incipiasque tuae subdita nosse domus./ Sic tua perpetuis tibi crescat honoribus aucta/ Gloria, Sic possis Maximus esse, quod es.* fol. Dia).

Jako členové skupiny se označují i další autoři doprovodných básní, v souvislosti se společnou prací na sborníku epicedií užívají výraz „nos-my“ a promlouvají za skupinu v 1. osobě plurálu, např. I. Schentygarus-Šentygar (*Sic nos perpetimur tui dolores/ Causa, flemus et ore lachrymoso./ Argumenta doloris esse nostri/ Possunt versiculi, tuae dicamus/ Quos promptis animis Serenitati./ Hos sumas, petimus, manu benigna,/ Et noscas tibi deditos alumnos/ Magnorum pia Caesarum propago*). Obdobně se ztotožňuje se skupinou básníků Traianus v jedné z doprovodných básní adresovaných arcivévodovi Maxmilánovi (*Nos etiam tecum, tibi dedita turba, dolemus,/ Lugemusque tuae fata sororis item./ Versibus et luctus maesti funebribus istos/ Testamur.* fol. Cia). Doprovodné básně jsou adresovány příbuzným zesnulé, tedy různým členům panovnické rodiny. Schentygarus do své skladby *Ode de obitu* zařadil exkurs o úmrtích římských císařů a rakouských králů (rozvinul tak jako jeden z prvních básníků Hodějovského okruhu „dvorská témata“, o nichž píše A. Schirrmeister). Traianus zase rozpracoval motivickou dichotomii smrti a věčného života v básních, kterou pak členové Hodějovského okruhu spojili se strategiemi získání mecenátu Hodějovského (*Si non vivacis moriuntur carmina Musae,/ Mortua carminibus vivet Elyssa meis.* fol. Bviiia). Další doprovodné básně jsou věnovány členům císařského dvora pocházejícím z českých zemí, např. Janu Horákovi-Horatiovi či Janu z Lambergu-Lambergiovi, jemuž Traianus analogicky ke Collinovým prosbám adresovaným F. Nauseovi posílá své básně k posouzení a doufá, že pro ně nalezne u dvora vhodného adresáta (*Illa tuo relegas, Lambergi, Maxmiliano,/ Et verbis ornes munera nostra tuis./ Si tanto non sunt, te iudice, principe digna,/ Tu solus nugas, vir, lege, docte, meas.* fol. Bviiia). Ve sbírce se také zmiňují další epicedia připravovaná básníky z okruhu Hodějovského (např. žalozpěv G. Loga).

V okruhu Hodějovského vzniklo ještě několik sborníků s dvorskou orientací a lze v nich většinou vysledovat podobné strategie získávání dvorského mecenátu, které navíc vykazují řadu shodných rysů s básněmi adresovanými přímo Hodějovskému. Prvním ze sborníků jsou Schentygarova epicedia *De obitu Annae* z roku 1547, v nichž se oplakává smrt královny Anny, přispěli do nich Collinus a T. Mitis a připomíná se královnina zvláštní přízeň k druhému adresátovi díla, Janu Opitovi z Maličína, který zaplatil vydání epicedií z vděku za královninu intervenci v době jeho vazby. Následují Balbinova *Duo epithalamia duorum cognatae professionis artificium* (1550), která obsahují blahopřání k sňatku současně Collinovi a malíři Adamu Trauenerovi, jenž podle básní disponoval kontakty na dvůr. V dedikačním dopisu adresovaném lounskému radnímu M. Picovi si Banno stěžuje na odpor lidí k učencům a rozpracovává tak identitotvorný motiv, který jsme analyzovali již v rámci *Farragin* a další příležitostné produkce básníků Hodějovského okruhu. Epithalamion určené Collinovi zase rozvíjí motiv poklesu vážnosti básníků ve srovnání s dobou vlády Karla IV. a apeluje na císaře Ferdinanda, aby podporoval Prahu. V této souvislosti se vyjmenovávají vzdělání pražští měšťané, kteří mají dodat do budoucna městu ještě větší lesk a mezi něž patří i Collinus. Epithalamion adresované malíři Trauenerovi naproti tomu zdůrazňuje jeho vazby na císařskou rodinu (*Illum etenim proceres Fernandi Regis, in orbe/ Quo maior nullo tempore vixit, amant.* fol. Bvia). V básni se obšírně vypočítávají všichni básníci, které podporuje, a

oslavuje se jeho mecenát – vedle vídeňských básníků spojených se dvorem a biskupem Nauseou (např. jeho tajemníka N. Taurella) a dalších se jedná také o básníky z českých zemí v čele se všemi uctívaným Collinem (*princeps ex ordine vatium, / Quem colit Aonio dedita turba gregi*); u Roderica, Traiana a Schentygara se připomíná společná nobilitace (*Omnes tres vera nobilitate pares*), z univerzitních mistrů participujících na komunikaci Hodějovského okruhu se zmiňuje ještě A. Aerichalcus (*professor / Fidus Collegi, Carole Quarte, tui*) a S. Ennius, patrně H. Candidus (*Henricus Sacer Stephani praefectus ad eadem / Qui nunc gymnasio est*), možná J. Aquila a T. Mitis (*Tum Vrzesovicii fidus praeceptor alumni / Thomas, in versu cui pia Musa favet.*).

Císařskému radovi byl nepřímo adresován také sborník už poměrně stereotypní epithalamický *De nuptiis... Gelo* (1551) ke sňatku sedmihradského učence S. Gelo a s dcerou G. Vernhera, císařského rady a purkrabího šarišského hradu. Předání sborníku zprostředkovali Jan a Pavel Vernherové studující na Collinově soukromé škole, kteří zaslali sborník jako svatební dar ve své nepřítomnosti (*Haec optassemus coram tibi, Sed procul a te / In Boiemorum nunc regione sumus. / Hic nos ingenuas ducit Collinus ad artes, / Qua sedes proprias Praga triurbis habet.*). Kromě obou bratrů nevěsty se na sborníku podílela velká část básníků okruhu Hodějovského v čele s Collinem, Schentygarem, Cuthenem, Mitisem a Enniem. Skupina básníků se zde označuje jako *Vates Boiemi*.

Obhajobu stavu básnictví v Čechách obsahuje i poslední ze sborníků s dvorskou orientací *Poemata aliquot de nuptiis* (1553) oslavující sňatek dvořana I. Haga, kapitána hradu Ojvína u Žitavy, s dcerou jednoho ze zhořeleckých radních. Redigoval jej opět Collinus a přizval k účasti na něm další významné básníky z okruhu Hodějovského (Cuthena, Traiana, oba Mitise, Ennia, Bannona a Orcina). Střed sbírky představuje Collinovo epithalamion uveřejněné ještě v pozdějších sbírkách (např. v *De obitu nobilis et honestae matronae*), o němž jsme se zmínili v kapitole o inscenacích Hasištejnského. Obsahuje exkurs o básnictví v českých zemích, které se nepěstovalo po dvacet let (od Hasištejnského smrti) a nyní se navzdory neporozumnění obnovuje díky Collinovi a jeho spolupracovníkům (*consodales*). Skupina básníků se tak zaprvé přímo spojuje s Hasištejnským a jeho věhlasem, a legitimizuje tak své aktivity. Za druhé se plně hlásí k inspiraci na říšských univerzitách (*Teutonum quidam Bohemi / De solo, favore pleni / In lares domesticos: Io, io.* fol. Aiib). Především však především na základě těchto legitimizačních strategií konstruuje pro dvorskou figuraci srozumitelnou dostatečně prestižní imaginaci sebe sama, aby dosáhla na dvorský mecenát.

S výjimkou předchozích sborníků, dedikací a dopisů adresovaných Nydbruckovi či Nauseovi se ovšem kolektivní sborníková produkce okruhu Hodějovského básníků soustředila spíše přímo na panovnickou rodinu než na členy dvora. Lze to samozřejmě interpretovat i jako určité řešení „z nouze“ kvůli absenci nosných dvorských kontaktů. V ostatních sbornících adresovaných císařské rodině nebo samotnému panovníkovi (ať už se jedná o příležitostné básně ke konkrétním událostem, často příjezdům nebo odjezdům panovníka, což souvisí principem tzv. „nomadizujícího panovníka“ integrujícím v tomto období habsburské soustátí,⁴⁸¹ nebo o básnické hříčky bez vazby na konkrétní sjednocující událost pro celý sborník⁴⁸²) se setkáváme s poměrně stereotypními literárními postupy, strategiemi získávání mecenátu a tématy považovanými za přijatelná pro dvorskou figuraci a pohyb v dvorském poli, z nichž jsme již některé tematizovali v předchozích odstavcích, a nyní se je pokusíme shrnout.

⁴⁸¹ K modelu nomadizujícího panovníka srov. Pánek 2005, s. 326. Jedná se o Bannonův sborník *Carmen gratulatorium* 1552 blahopřející k návratu do Vídně nebo Collinův sborník *Ode gratulatoria* 1558. Na dvorskou figuraci se analogicky orientuje i *Brevis descriptio* 1558, na němž spolupracovali Cuthenus s Collinem, jedná se ovšem o souvislý prozaický text opatřený doprovodnými básněmi.

⁴⁸² Cuthenův *Catalogus* 1540 či *Eiaculationes* 1551 od stejného autora.

(i.) Jak již bylo naznačeno výše, básně operují s prvky agonálního diskursu národa. Většinou se zdůrazňuje buď pouhý fakt, že sbírku císaři dedikuje uzavřená skupina českých básníků (*vates gentis Boemae*, čeští básníci dedikují panovníkovi jakožto českému králi apod.), nebo jde o explicitní soutěž s básníky Germanie či jiných regionů bližších antickému civilizačnímu okruhu, latinskému subtextovému textovému korpusu a autoritám (*Cumque tuum reditum germano sanguine vates/ Orti, decantent carmine Pierio:/ Impediet quis me Boiemo sanguine natum,/ Regi Boiemo concinuisse melos?*).⁴⁸³ Skupina takto agonálně definovaných básníků se pak císaři poddává a explicitně uznává jeho autoritu, opakovaně v něj vkládá důvěru, deklamuje svou věrnost či věrnost všech obyvatel Bohemie atd. (*Ecce tibi reduci venit obviam cum suis Camoenis/ Boiemicorum turba laeta vatium./ Hactenus illa fidem domino tibi debitam probabat/ In accinendis tristibus querelis,/ Utpote dum celebrant elegis tua luctuosa fata. nebo ...ut interim taceamus de nostra debita, eaque constanti erga nostros Principes, ac Dominos fidelitate, et reverentia, qua sicuti nemini mortalium cedimus, ita etiam hanc boni nominis ac famae illorum celebrationem*).⁴⁸⁴

(ii.) Sám básník se prezentuje jako jeden (často ten nejposlednější) z této skupiny schopné konkurovat zahraničním básníkům (*Grata tibi retulit, Boemis qui primus ab oris,/ Te regem patrio protulit ore suum:/ Inter ego Boemos, sim pars licet infima vatium,/ Te Dominum, et Regem primus adoro meum*, píše Cuthen).⁴⁸⁵ Ve sbornících se také zmiňují starší skladby českých básníků o stejném tématu, vytváří se tedy přehled o dobové básnické tvorbě v tomto regionu, který potvrzuje pozici Bohemie v agonálním diskursu, současně se však ke starším zpracováním zaujímá odstup legitimizující novou produkci (srov. v předmluvě Cuthena a Collina *Etsi autem hoc ipsum multorum desiderium eiuscemodi cognitionis videtur posse expleri partim nostris, partim aliorum quoque Bohemicorum Vatium, amicorum, et sodalium nostrorum poematibus iam lucem editis: tamen, quia vel brevius, quam aviditas legentium, et ipsa quoque rei geste series, ac veritas requirat, haec materia a nobis, et ab aliis equestri tractata est oratione...*).⁴⁸⁶ V souvislosti s utvářením obrazu konkurenceschopné básnické komunity na území českého království lze interpretovat také oslavu kolektivního autorství (Collinus – Cuthenus) v závěru spisu *Brevis et succinta descriptio pompae* (1558): *Non est unius res gestas scribere, nemo/ Unus quod plene singula scire queat./ Unus vir, nullus vir: Habet manus utraque vires/ Maiores, quatuor plus oculique vident./ Ergo operis iunctis scriptum duo prodimus unum,/ Lecturis unam promimus historiam./ Texuit alter opus, limavit id alter: utrique / Invideat nemo, quod dat amicitia*. (fol. Iiib).

(iii.) Také v básních orientovaných na dvorský mecenát se ovšem tato agonálně vymezená skupina českých básníků již začíná ztotožňovat s literárním polem pražské akademie a zdůrazňuje zastřešující definiční roli této instituce, což je reprezentace, která se plně rozvine až v druhé polovině století, kdy agonalita splyne s příslušností k tomuto literárnímu poli. Z tohoto implicitního předpokladu vychází především *Brevis et succinta descriptio pompae* (1558), v níž se popisuje holdování jednotlivých společenských skupin panovníkovi a skupinu vzdělanců (*turba scholasticorum*) zastupuje univerzita a jednotlivé partikulární a soukromé školy v pražských městech, které oslavují panovníka v různých metrech. Učence popisují Cuthenus s Collinem následovně, s jasnou vazbou na univerzitní instituci: *Magnificus Academiae Rector, necnon Reverendi Administratores cum Doctoribus, Magistris, reliquisque studiosis, et universo clero Consistorii sub utraque specie Coena Domini utentium, sequente eosdem turba Scholasticorum, ita, ut numerus omnium excreverit propemodum ad 400. capita. Ac caeteri quidem vestitu talari pullo fuere amicti, Rector vero Academiae et Decanus fluxas, sinuosasque vestes ex nobiliss. Purpura temporibus Caroli III*

⁴⁸³ Carmen gratulatorium 1552, fol. Aiiia.

⁴⁸⁴ Ode gratulatoria 1558, fol. Aiiia; Brevis descriptio 1558, fol. Aiiib–Aiiia.

⁴⁸⁵ Catalogus 1540, úvodní báseň.

⁴⁸⁶ Brevis descriptio 1558, fol. Aiiia–Aiiib.

Imperatoris factas, gerebant praecedentibus eosdem duobus pueris, argentea Sceptra ferentibus. (fol. Biib).

(iv.) Básně se často interpretují jako nicotné dary, nehodné světovládce, které přesto šíří slávu adresátova jména (*Magna alii donent Invicto munera Regi./ A nobis veniant Munera at exigua./ Carmina sunt munus Iuvat his extendere nomen./ Sub coelo notum, Laude, piaque fide.* nebo *Est labor exiguus, fateor, nec Principe tanto/ Dignus, qui rector totius orbis erit./ Convenit at summis dare maxima, parva vicissim/ Munera Principibus consuluisse boni.*)⁴⁸⁷

(v.) V básních zaznívá především protiturecký diskurs (s předzvěstí blízkého vítězství pod vedením dotyčného panovníka), případně se zmiňují další aktuální válečné konflikty (*Et procul expellet populantes omnis Turcas./ Ac valida franget Gallica sceptrum manu.* nebo *Ut pacem referas, ut victor Turcica frangas/ Regna, tuisque feras auxiliator opem.*)⁴⁸⁸ Panegyriky jsou tedy podobně jako u dobové vídeňské produkce úzce napojeny na politický diskurs.

(vi.) S panovníkem se spojuje stereotypní skupina ctností (*virtus, ebrietas*, láska k Múzám) a představa řádu a zákonnosti (*Lex viva est Caesar, gerit armaque milites fovetque/ Almae quietis gratia tuendae.*)⁴⁸⁹ Tisky jsou také často opatřeny panovníkovým portrétem (např. *Eiaculationes aliquot panegyricae*). Podobně jako ve sbornících příležitostné poezie bez dvorské orientace se v těchto tiscích objevují vedle básní typu *In effigiem* také básně typu *De insignibus*.

(vii.) V básních se zmiňuje několik málo dvorských kontaktů básníků z Hodějovského okruhu, což mohlo být chápáno jako posilování jejich prestiže. Kromě Horáka-Horatia (např. v paratextech díla *Catalogus* aj.) tak Bannonův sborník obsahuje např. báseň dedikovanou jednomu ze členů císařského průvodu, komořímu Adamovi z Dietrichštejna. Ve sborníku *invictissimum ac potentissimum Imperatorem ... ode gratulatoria* zase Collinus přenáší panegyrický rozměr básně na panovníkovy „zástupce v Čechách“ a posléze za ně vzkazuje králi pozdravy – konkrétně ovšem vyjmenovává jen aristokraty napojené na dvůr (*Heros Rosensis, Comes Grispegius, Chamovitica gens*).

Na závěr se nabízí otázka, do jaké míry lze považovat rysy společné celé produkci Hodějovského okruhu orientované na dvorský mecenát za charakteristické pouze pro tuto básnickou komunitu a v ní sdílené literární praxe. Ze skupiny výše rozebíraných sborníků vybočuje dvorský orientovaná básnická sbírka slezského básníka I. Serifabera *Sylva Encomiorum*, která byla vydána ve Vídni roku 1550. Serifaber, autor několika skladeb publikovaných i ve sbornících okruhu Hodějovského, získal kontakty na dvorské prostředí prostřednictvím I. Horáka-Horatia, jemuž ho doporučili jeho učitelé – Collinus a I. Hofmannus. Kromě Horáka, který v dedikačním dopisu chválí Serifabera za jeho studijní vytrvalost a oddělenost od každodenního života prostých lidí (*te alienissimum esse e a vulgi vita* fol. Avia), rozšířil kontakty v prostředí dvora prostřednictvím ostřihomského arcibiskupa a kancléře uherského království, biskupa Mikuláše Oláha (kontakt získal patrně přes synovce Oláha, který studoval v Collinově soukromé škole). Do první knihy své sbírky zařadil Serifaber příležitostné básně orientované výhradně na panovníckou rodinu a ve srovnání s produkcí Hodějovského okruhu vypracoval (patrně v návaznosti na subtexty tradované v jiných regionech) nepatrně odlišný typ enkomiaistických básní, včetně Ferdinandovy genealogie. Druhá kniha je pak celá věnována mecenášům mimo panovníckou rodinu a je systematicky seřazena podle hierarchie, na jejímž čele stojí dvůr – od biskupů, nunciů, vyslanců u dvora, přes dvorské a zemské úředníky (včetně Hodějovského), po primase a členy městských rad (i pražské), píše až k Serifaberovým učitelům, mezi něž patří i Collinus

⁴⁸⁷ Carmen gratulatorium 1552, báseň na titulu, fol. Aiib.

⁴⁸⁸ Carmen gratulatorium 1552, fol. Aiib.

⁴⁸⁹ Ode gratulatoria 1558, fol. Aiva

(*praeceptor suus charissimus*). Ačkoliv Serifaber působil v okruhu Hodějovského a také skupina mecenášů se částečně překrývá, ukazuje se ve sbírce zcela odlišný intertextový základ a také jiné pojmání mecenátu a strategií, jak se o něj ucházet. Odlišnost tak blízkého autora by tak mohla být argumentem pro interpretaci básní Hodějovského okruhu jako poměrně uzavřené produkce se specifickými literárními postupy, argumenty, figurativní řečí a snad i specifickým formalizovaným modem stojícím v základě celého vypovídání.

2.4.7 Cropaciova laureace a institucionalizovaný vztah k dvorskému mecenátu

Ve stejném období, kdy byla skupina básníků korespondujících s Janem Hodějovským neaktivnější, máme doložený neobvyklý a výrazně ritualizovaný průlom do zcela jiného literárního pole. Na něm se pokusíme poukázat na specifčnost tvorby Hodějovského okruhu, ať se orientovala na mecenát Hodějovského nebo na dvorskou figuraci. Jedná se o laureaci C. Cropacia, básníka z českých zemí, která se ovšem odehrála v institucionálním rámci vídeňského *archigymnasia collegia poetica*. Na rozdíl od recentních interpretací nelze tuto laureaci chápat jako klíčovou praxi a reprezentaci, jejíž pomocí by se utvářela ve vazbě na císařský a dvorský mecenát příslušnost k humanistické skupině v době vlády Maxmiliána I. (A. Schirrmeister),⁴⁹⁰ ani jako projev individualistické touhy po slávě implicitně ukazující na vztah renesančního humanismu k moderně, jak předpokládali starší badatelé. Dokonce se nejedná ani o symbolickou praxi, kterou mezi sebou sdíleli sami humanisté, bez faktického zásahu dvora, jak ji budeme analyzovat v jedné z pozdějších kapitol věnované rudolfínským laureacím. Kašpar Cropacius byl při tom nejen současník básníků Hodějovského okruhu, ale udržoval s ním i kontakty a spolupracoval s ním (především s T. Mitisem, s nímž například osm let po laureaci sestavil sborník apophoret kladrubskému opatu Vronovi; dedikovali mu opět Mitis a Proxenus, sám udržoval kontakt také s Crinitem a Lupaciem). Přesto se jeho literární praxe a strategie získávání mecenátu odlišují.

Cropaciova laureace a sborník vydaný ve Vídni, který ji popisuje (*Corona poetica*, 1560), jsou spojeny nikoliv pouze s dvorskou figurací, ale s institucí kolégia, jakési básnické fakulty stojící mimo stávající univerzitní strukturu založené ve Vídni z iniciativy Conrada Celtise. Teprve kolegium jako vzdělávací instituce (nikoliv konkrétní básníci) a jejím prostřednictvím i absolventi včetně Cropacia se spojují v průběhu aktu laureace s dvorským mecenátem. Zakladatel kolégia pojal vlastní laureaci jako pečlivě inscenovaný akt, odkazoval při ní na zmínku o laureaci u Horatia (*et mihi delphica Lauro cinge volens, Melpomene, comam...*).⁴⁹¹ Již v zakládací listině počítal s titulem *poeta laureatus* jako odměnou pro absolventy, přičemž titul byl od počátku spojován s císařskou autoritou, žádná jiná akademická instituce neměla právo jej udělovat. Období vlády císaře Ferdinanda I. představuje poslední fázi laureací v kolégiu. Arcivévoda Maxmilián se osobně účastnil první obnovené laureace norimberského básníka Eckharda v roce 1558 (sborník z ní se jmenuje *Actus poeticus* či druhým titulem *Laurea poetica*). Laureace probíhala totožně jako Cropaciova, zcela stejná je i orientace na dvorský mecenát, připojené panegyriky atd.; v laureačním sborníku bylo vytištěno také staré privilegium obnovené císařem Ferdinandem.⁴⁹² Osobní účast arcivévodů je doložena také u druhé obnovené laureaci, přičemž obě dvě vedl Fabricius. Sborník k třetí trojnásobné laureaci i její průběh se od prvních dvou odlišuje v tom, že se klade větší a explicitní důraz na titul *poeta laureatus* jako univerzitní grad a není zde přímo přítomen nikdo z císařské rodiny, což by bylo možné

⁴⁹⁰ Schirrmeister 2003.

⁴⁹¹ Mertens 2004; Schmid 1989, s. 56.

⁴⁹² O období po smrti Ferdinanda I. srov. Schottenloher 1926, s. 666.

interpretovat jako příznak tendence k akademizaci celého aktu. Laureace Cropacia a jeho dvou spolužáků však byla v rámci kolégia poslední, od 60. let (po Melissově laureaci) se začal uplatňovat palatinský model, kdy si humanisté, pravda s odkazy na císařskou autoritu, začali udělovat titul sami mezi sebou.

Cropaciova laureace je tedy inscenována jako akademický rituál spojený s konkrétní institucí, u něž se zdůrazňuje především historie této instituce, utváří se historický příběh o jejím založení v době Maxmiliánovy vlády, zdůrazňuje se její vazba na dvůr, její podíl na záchraně poezie atd. Laureaci lze v tomto smyslu interpretovat jako univerzitní akt, na což dříve již upozorňovali někteří badatelé – akt, který je ovšem současně orientován na císařský mecenát.⁴⁹³ Např. D. Mertens navíc zmiňuje skutečnost, že se řadě laureátů z Maxmiliánova období podařilo uplatnit na říšských univerzitách. Toto pojetí laureace se tedy podobá praktikám definujícími univerzitní skupinu, pouze s tím rozdílem, že je její literární pole méně uzavřené a její legitimizační strategie se orientují na dvorskou figuraci.

Zástupce kolégia, editor sborníku Petrus a Rotis, který působil u vídeňského dvora jako právník a učitel, odvíjí v předmluvě adresované císaři příběh o založení kolégia jako samostatné univerzitní fakulty, která uděluje vavřínový věnec úspěšným absolventům zběhlým v rétorice, skládání básní a matematice (*Porro, cum nullam disciplinarum partem iacere pateretur, ad Poeseos studium excitandum, hic Viennae in suo Archigymnasio Collegium Poeticum erexit, et suos honores et praemia eidem constituit, cuius rei, privilegia ipsius huic celeberrimae Universitati concessa, luculentum praebent testimonium. Compertum autem habebat optimus Princeps, fieri non posse, ut aliquis in Laureatorum Poetarum numerum iuste reciperetur, nisi in Rhetoricis exercitatus esset, Mathesin aliquo usque calleret, et Poetas feliciter imitari posset, unde iis, qui sacros Lauri honores expeterent, examinatores constituit, Professores Mathematicos Oratoriae facultatis... s. 2–3*). Dále se legitimizují básníci vzdělaní v kolégiu s odkazem na panovnickou autoritu a přízeň (*Nullius autem potius optari debuit vel potuit, quam tuus Serenissime Rex Coronae huius Poeticae patrocinium, cum totus iste actus in Divorum Maximiliani et Patris tui Ferdinandi Imperatorum laude occupetur, quorum vel pietatem et virtutes imitatis, ita etiam, (ut et illi) tuum in literas et literatos amorem et studium abunde declaras... s. 6*). Podobně jako v mladších laureačních sbornících je po předmluvě v básni *Corona poetica* popsán podrobně rituál laureace, v němž Petrus a Rotis postupně oslovuje všechny laureáty a zdůrazňuje nezbytnost panovnického mecenátu pro to, aby nebyla poezie zanedbávána a utlačována barbarstvím. Založení vídeňského kolégia se prezentuje jako zlomový bod v podpoře poezie, v obnovení její staré důležitosti a cti. Pozici básníků díky založení nové instituce posílil právě Celtis osobně svázaný s císařem, což se připomíná v pozdějších pasážích básně (*Sunt Erecta viris passim Collegia doctis./ Hisque datae leges privatae, et certa potestas/ Libertatis, honos priscae virtutis alebat, ... Celtes/ Viribus ingenii validis, interque Poetas/ Dignus habere locum, sacros virtutis honores/ Appetere instituit, mox haec ad Apollinis aures/ Venit fama, pater Bacchus mox sensit eandem. s. 40a*).⁴⁹⁴

V další části laureačního sborníku se tematizuje čistota a střízlivost poezie v inscenovaném sporu mezi Bacchem a Apollonem. Současně se básnictví legitimizuje odkazy na svatý žár planoucí v nitru básníků – ten a nikoliv víno rozněcuje literární tvorbu, jedná se tedy o specifický božský původ definující básnictví a současně vlastní pouze básníkům (*Materiam Musae praestant, meus excoquit illam/ Ignis, quem simulac sacri sensere Poetae, Est Deus in nobis nos igne calescimus illo/ Exclamant, non haec defertur*

⁴⁹³ Srov. Smith 1988; Sottili 2006, s. 209; Wilkins 1976, s. 115; Mertens 1996: s. 328n; podle Mertense také Kolégium v aktu laureace přímo zastupovalo panovníka (s. 338). Schirrmeister naopak více zdůrazňuje vztah ke dvorské figuraci, jakkoliv Glareanův případ ukazuje i na vztah k titulu v univerzitním prostředí (Schirrmeister 2003, Schirrmeister 2004).

⁴⁹⁴ Paginace je připsána tužkou nahoře na stránce.

gloria vino/ Bacche tuo ... s. 42b). Vedle tohoto božského daru je básnictví ovšem legitimizováno také prací, která přináší trvalé hodnoty, věčnou slávu (*aeterna fama*) a nesmrtelnost (*Dedecet aeternum moritura corona laborem,/ Immortalis enim labor immortalia poscit/ Praemia, perpetuum volo vatibus esse sacratum/ Munus, quod nec Hyems, nec brumae iniuria laedat. s. 43b).* Další pasáže pak obsahují básnické sliby a popisují samotný akt korunovace vavřínovým věncem – evokuje se císařský rozměr laureace (ačkoliv panovník není fyzicky přítomen) a posléze se předvolávají jednotliví laureáti, jejichž básnické kompetence posuzuje kolégium (*Quare mentio facta sit Quirini/ Quondam Caesaris, Austriae potentes/ Cuius semine prodiere patres./ Quare mentio facta sit virentis/ Lauri, Qua bonum Imperator ille/ Ornari voluit sacros Poetas/ Dicam/ Venimus impedire Lauro/ Frontes virgineis comis dicatas/ Huc Pagane veni. Veni Cropaci./ Iona docte veni, simul venite/ Vos tres, quos schola nostra iudicavit/ Dignos vatibus inseri disertis./ Vincirique caput comis amatae/ Vestro semper Apollini Puellae.*)

Jednotlivé kroky rituálu odkazují k nově nabitým pravomocem laureátů. S analogickými fázemi, jejich symboly i vysvětleními se setkáváme také v rudolfínských laureačních sbornících, což ukazuje na stabilní textovou transmissi v tomto typu sborníkové produkce.⁴⁹⁵ *Cathedra* ukazuje na právo veřejně přednášet na univerzitách, *libri aperti* jsou spojeny s přednášením z osvědčených knih, *libri clausi* mají ukazovat na pravomoc přednášet i bez knih. Ve fázi rituálu *annuli digitis impositi* se básníci zasobují s poezií a zavazují se ctít zákon čistoty, na něž poukazují i materiály, z nichž jsou prsteny vyrobeny (*Ne purae violare castitatis/ Ius vobis licitum putetis unquam,/ Donat sacra suam Poesis arram/ Qua vestros digitos coronat. AURO/ Vos verae meminisse puritatis/ Exoptat rutilo, cavete mentes/ Vestrae sordibus inquinantur ullis,/ Quae putres vicii ferant Cloacas/ Vos vult admonitos ROTUNDITATE / Ut mentes animosque consonantes/ Ostendatis ei figurae. IASPIS/ Qui lucet medius, suae doceto/ Candorem probitatis innocentem. s. 47b).* Dalším krokem rituálu je polibek-*osculum*, který dávají básníci femininně personifikované poezii na znamení svornosti s dalšími básníky (*Nunc ad vos propius venit Poesis/ Et vobis iubet osculum propinam/ Quo pacem petit ut colatis inter/ Artes quas etiam fovent sorores./ Non vult dissidium Poesis ullum/ Cum iustis et amantibus quod aequum est.*). Při korunovaci-*coronatio* se vyvolávají jednotliví laureáti po jménech a na hlavy se jim kladou vavřínové věnce. V závěrečném *benedictio* pak promotor oslovuje postupně všechny tři absolventy a před tváří akademické obce a dvora je pomocí patrně předepsané „kvaziuniverzitní“ formule jmenuje laureovanými básníky, zdůrazňuje jejich společenskou užitečnost a přenáší na ně všechna práva⁴⁹⁶ spojená s tímto titulem (*Vos inquam creo dico Laureatos/ (Quod dudum meruitis esse) vates./ Idque ex iudicio gravi virorum/ Examen quibus est sacra Poesis/ Commissum, je to i zkouška Licet ergo vindicare/ Vobis quicquid habet Poeta Iuris,/ Consuetudine Principisue Lege/ Concessum, aut alias datum et tributum./ Idque in nomine Trinitatis almae/ Aeterni Patris uniceque Nati/ Et Sancti bona spiritus docentis/ Vobis Laurea fausta sitque foelis,/ Sit vestris honor hic honori amicis,/ Hinc respublica sentiatque fructum. s. 48b).*

Po ukončení aktu laureace se pronášejí orace otištěné rovněž ve sborníku, které mají dosvědčit rétorické kompetence novopečených laureátů a představují tak jakési prodloužení aktu. Kromě laureátů ovšem promlouvají i zástupci kolégia, další laureovaní básníci a učenci působící na dvoře, převážně o tématech relevantních pro dvorskou figuraci. Do skladby *querela Bacchi* je tak zakomponován panegyrik na rod Habsburků,⁴⁹⁷ orace laureáta Pagana je adresována vídeňské městské radě, Cropacius dedikoval svou báseň přímo císaři, laureátům

⁴⁹⁵ Mertens 1988.

⁴⁹⁶ Smith 1988: s. 164 (diplom podle ní obsahuje tři úrovně magisterského typu, titul mistra, *ius ubique docendi* a pravomoc zkoušet a licencovat jiné kandidáty pro vavříny).

⁴⁹⁷ V době Celtisova kolégia byl s laureací přímo spjat závazek chválit panovníka a kolégium jako instituce věnovalo zvláštní pozornost panegyrikům na panovníka (Mertens 1996, s. 337).

blahopřejí dvorští vzdělanci atd. Sám Cropacius ve svých pozdějších spisech sledoval také tyto strategie získávání mecenátu orientované na dvůr, a to včetně souboru standardních „dvorských“ témat.⁴⁹⁸ Dva roky po laureaci tak Cropacius napsal panegyrik na císaře Maxmiliána *In adventum*, v němž mu děkuje za udělení vavřínu a vyzývá k boji proti Turku (jde o patrně nejčastější „dvorské“ téma),⁴⁹⁹ protiturecký diskurs se připomíná také v dopisu Mitisovi v jejich společném sborníku apophoret z roku 1568. Cropacius napsal rovněž oslavu města Vídně či sbírku epitafů a epigramů na smrt Maxmiliána II. a Ferdinanda I. (*Tumuli Caesarum et regum Bohemiae 1577*).

Laureační sborník se poměrně vymyká literárním praxím Hodějovského okruhu, ačkoliv i ty se orientovaly na dvorský mecenát. Dvě následující velké kapitoly práce budou věnovány literárnímu poli pražské univerzity, literárním praxím, reprezentacím a utvářením učenecké komunity v jeho rámci a v literárních polích, které se proti tomuto pražskému univerzitnímu poli vymezovaly. Popis laureačního rituálu ve sborníku *Corona poetica* a jeho úzkou vazbu na akademickou instituci lze interpretovat jako paralelu k praxím literárního pole pražské univerzity, jejichž prostřednictvím se tato skupina utvářela, sebedefinovala a legitimizovala. Pozdější rudolfínské laureační sborníky zase ukazují, že transmise motivů, argumentů, figurativní postupů či dokonce celých kusů textu se mohla stát nositelem odlišného významu, v případě rudolfínských sbírek např. definovat specifickou učeneckou komunitu bez vztahu k akademické instituci.

⁴⁹⁸ Schirrmeister 2003, o relevantních tématech s. 48n.

⁴⁹⁹ Mertens 1986; Schmid 1989, s. 66; Mertens 1996: s. 347; Füssel 2005 (s. 13 také o panegyrických kategoriích jako panovníkova *fortitudo et sapientia*, konceptu *bellum iustum* apod.).

2.5 Komunikační struktury a řečové reprezentace v literárním poli pražské univerzity

Další kapitola bude věnována fungování, legitimizačním strategiím a reprezentacím literárním poli pražské univerzity, tedy nejen v produkci spjaté se samotným fungováním univerzity jako instituce, nýbrž v celém pole napojeném na univerzitu včetně městských okruhů, komunikačních struktur utrakvistických kněží spolupracujících s univerzitou atd. Zahraniční bádání považuje tzv. univerzitní humanismus za specifický typ záalpského renesančního humanismu charakteristický především pro území střední a severní Evropy. Univerzity zde sice poměrně dlouho odolávaly změnám ve formalizovaném diskursivním modu, ale po prosazení nového kurikula (jako první se většinou zaváděly lektoráty rétoriky a poetiky) se stávaly institucionálními centry literárních aktivit. Artistické fakulty fungovaly jako místo transmise či redefinice autorit diskursivního modu, vydávání nových subtextů doplňujících kánon, učebnic, excerptových sbírek citátů, místem debat o styl (např. pozdněhumanistických debat o zařazení stříbrné latiny do kurikula či o opuštění ciceronismu). Především v říšských oblastech se na univerzitách prosadil melanchthonský ciceronismus navazující na prvky starších edukačních procesů.⁵⁰⁰ N. Hammerstein tematizoval na příkladech různých říšských univerzit proces tzv. profesionalizace artistických fakult, kdy se především v rámci univerzit založených podle čtyřfakultního pařížského modelu (*modus parisiensis*) s přísným „klášterním“ režimem kolejí a poměrně malým důrazem na gramatiku a rétoriku začala zvyšovat důležitost artistických fakult. Artistické fakulty často udržovaly kontakty i s městskými latinskými školami a vzhledem k absenci vhodného publika se orientovaly na další univerzity a mecenát regionálních dvorů. Vytvořila se tak vlastně určitá síť institucí sdílejících a kultivujících formalizovaný modus vypovídání, z nichž vycházeli profesionální absolventi, kteří modus v daném poli dokázali uplatnit.⁵⁰¹

Kromě faktograficky orientovaných prací rezignujících na interpretaci (pro naši analýzu ovšem přínosných) vykrytalizovaly ve starším bádání o pražské univerzitě dvě extrémní interpretační polohy se silně hodnotícími stanovisky (a také s patrným konfesijním podtónem a zakotvením v národoveckých historických vyprávěních). Jeden tábor představují odsudky pražské univerzity v pohustitském období v zahraniční literatuře operující převážně s kategorií „úpadku“ univerzity ve srovnání se starším obdobím. Univerzita se měla nábožensky izolovat, v důsledku toho se redukovat pouze na jedinou fakultu a zůstat imunní vůči všem inovacím. De facto klesla na úroveň lepšího lokálního gymnasia, neudržovala kontakty se zahraničím atd.⁵⁰² I v recentních studiích se objevuje teze, že pražská univerzita neměla „žádný význam“, dokud se nespojila s jezuitskou akademií a nepřejala její intelektuální standardy a kontakty.⁵⁰³ Tyto interpretace předpokládají, že kategorie jako mezinárodní kontakty, otevřenost, inovativnost, orientace na znalosti (nikoliv pouze na kompetence typu formalizovaná literární tvorba) či konkurence jsou zásadní pro hodnocení významu akademické instituce. Nikoliv tedy specifické sociální praxe, procesy utváření komunity ani reprezentace, které vznikají v různých historických obdobích v souvislosti s chodem akademické instituce.

⁵⁰⁰ Obecně o univerzitním humanismu ve střední Evropě Eberhard 1996. Srov. Müller 1996a (o humanismu a univerzitách ve východní a střední Evropa, Praha a Krakov).

⁵⁰¹ Hammerstein 1987, s. 96n.

⁵⁰² Müller 1996a, s. 251n (s. 254 Müller s podivem upozorňuje na to, že asi polovina všech studentů básnila, což ovšem přesně vystihuje specifika literárního pole pražské univerzity).

⁵⁰³ Wolf 2006, s. 286n.

Naopak pozitivně hodnotící jsou interpretace v početných studiích českých badatelů a badatelek z posledních dekad.⁵⁰⁴ Často interpretují literární pole pražské univerzity jako zcela ojedinělou ukázkou dobře fungujícího vzdělávacího systému se širokým společenským dopadem; přenos části výuky na partikulární školy považují za znak kvality univerzity. Rozbory se zatím ovšem soustředily spíše na typologii univerzitní literární produkce na jedné straně a na sociální, regionální a profesní skladbu studentů a absolventů či na lokality peregrinací na straně druhé. Netematizovalo se fungování literárního pole, strategie pohybu v něm, ani procesy utváření skupiny v konkrétních textech vzniklých v rámci univerzitní literární produkce.

Podle studií orientovaných od 80. let převážně na prosopografický výzkum charakterizovala univerzitní pole nacionální a konfesionální uzavřenost (na univerzitě směli studovat od roku 1469 pouze utravisté). Univerzita se redukovala na jedinou fakultu a lokální, nedostatečně materiálně sanovanou, zemskou vzdělávací instituci a většina studentů se rekrutovala z poměrně omezeného teritoria, na němž pak téměř ve všech případech působila i po absolutoriu. Dalším často zdůrazňovaným fenoménem v bádání od 80. let jsou stereotypní modely kariér a sociální mobilita založená na zapojení do literárního pole pražské univerzity. Naprostá většina studentů pocházela z královských měst (méně z poddanských, podíl vesnic a šlechty je ve srovnání s městy nízký), téměř všichni studenti dosáhli bakalářského gradu (F. Šmahel uváděl na konci 80. let 90%). Část se jich již během studia živila v akademickém provozu, v prvních fázích kariéry absolventi „rotovali“ po partikulárních školách, na vrcholu kariéry pak podle shrnujících údajů J. Peška asi pět procent nadále působilo na univerzitě, asi třetina pronikla do nejužších městských elit (na místa písařů, úředníků apod.), mimo jiné i na základě sňatkových strategií, méně než dvacet procent přijalo kněžské svěcení a často zůstalo v kontaktu s univerzitou i městskými okruhy a jejich kolektivními literárními aktivitami.⁵⁰⁵

Z hlediska naší analýzy je ovšem zásadní „uzavřenost“ formalizovaného modu založeného na melanchthonském a sturmovském ciceronismu a orientovaného na příležitostné básnictví, který se na artistické fakultě etabloval v době působení básníků Hodějovského okruhu (především Collina) před polovinou století pod vlivem jejich studia na saských univerzitách. V poměrně rigidní podobě se udržel až do zániku univerzitních komunikačních struktur. Pokud pomineme starší období ojedinělých humanistických lektorátů (čtení Vergilia Řehoře Pražského apod.), specializovala se výuka na univerzitě od 40. do 70. let takřka výlučně na skládání příležitostné poezie, gramatiku a další základní disciplíny nutné pro excerptování a pro ovládnutí formalizovaného modu. Uplatňovaly se při tom i starší metody výuky založené na aristotelismu. Podle J. Peška a dalších badatelů lze básnické aktivity doložit u poloviny bakalářů a tří čtvrtin či více magistrů, přičemž po přelomu století toto číslo stoupá u bakalářů k 65% a u mistrů až k 90%.⁵⁰⁶ Teprve později se objevila také pravidelnější výuka řečtiny, hebrejštiny a předmětů z oblastí rétoriky, přírodní a morální filosofie. Stereotypní průběh kariér lze také spojit s formováním a etablováním literárních praxí, strategií získávání mecenátu a kolektivního autorství. Rotace učitelů v raném stádiu kariér zase umožňovala univerzitě udržovat kontrolu nad transmisí formalizovaného diskursivního modu a tudíž i nad kompatibilitou absolventů partikulárních škol s univerzitním literárním provozem. Rostoucí počet bakalářů po roce 1600 schopných zapojit se do univerzitního literárního provozu, na

⁵⁰⁴ Z rozsáhlé literatury srov. Martínek 1969b, s. 9n; Kavka 1964, s. 77n; Svatoš 1995; Svatoš 1995a; Pešek 1995a; Šmahel 1982; Šmahel 1996; Šmahel 1986; Truc 1998; Svatoš 1988; Svobodný 1986.

⁵⁰⁵ Svatoš 1995a, s. 278n; Šmahel 1982, s. 10n; Pešek 1991, s. 341n (shrnutí na s. 350, tabulky s. 347); Svoboda 1986 s. 22n.

⁵⁰⁶ Pešek 1995a, s. 230; Svobodný 1986, s. 11; Svatoš 1988, s. 204.

který upozornil např. P. Svobodný,⁵⁰⁷ lze taktéž interpretovat jako znak stabilizace formalizovaného modu a procesů jeho osvojování již v prvních letech studia.

Univerzitní komunikační struktury budeme tedy interpretovat jako uzavřený typ literárního pole s jedním centrem iniciujícím literární aktivity a současně nárokuje si hegemonii nad sdíleným formalizovaným modem vypovídání. Toto pole lze charakterizovat následovně:

- etabluje se později než v říšských oblastech a předává se v něm poměrně rigidní formalizovaný modus vypovídání založený na melanchthonském ciceronismu, přičemž až do rozpadu pole nedojde k debatám o stylu;
- teprve na počátku druhé dekády 17. století probíhá laicizace profesorských sborů a specializace jednotlivých profesorů, kteří dříve museli obsáhnout celé pensum spojené tudíž více méně pouze s kultivací a transmisí formalizovaného modu vypovídání;
- velká část literární produkce je spojena se samotným fungováním univerzity (příležitostné gratulační sborníky atd.);
- případně se literární produkce orientuje na městské okruhy, v nichž působí partikulární školy řízené univerzitou (hranice mezi vzděláváním na partikulárních školách na artistické fakultě je až do reformy v roce 1610 poměrně nejasná, protože se kurikula překrývají); z městských okruhů se rekrutují studenti a sem se po studiu vracejí většinou do úřednických pozic, podílejí se dál na literárních aktivitách organizovaných univerzitou a současně se stávají jejich podporovateli;
- i ostatní formy mecenátu jsou v literárním poli pražské univerzity napojeny přímo na instituci, přičemž někteří z univerzitních mecenášů (i aristokratů) jsou přímo absolventi těžké instituce.

Vzhledem k předpokladu heteronomie literárních polí v období raného novověku se takto uzavřená komunikační struktura s propracovanými a intenzivními institucionálně zakotvenými praxemi kolektivního autorství, se sdílenými legitimizačními strategiemi, specifickými sebe prezentacemi atd. jeví jako krajně zajímavý případ pro analýzu procesů utváření učeneckých komunit a jejich reprezentací – bez ohledu na hodnocení staršího bádání a jeho předpoklady.

Na základě starších studií lze také popsat vazby mezi univerzitou jakožto institucí a městskými okruhy, jimž bude věnována zvláštní podkapitola.⁵⁰⁸ Městské okruhy, chápané jako regionálně spolupracující skupina bývalých absolventů, studentů, učitelů na partikulárních školách či jiných literátů angažovaných v univerzitním poli, z nichž se část uplatnila v městských úřadech, podle těchto studií představovaly primární publikum, zdroj podpory a současně literární aktivity do kolektivních autorských počínů. Vazba na městské okruhy byla v literárním poli pražské univerzity podstatně významnější než dvorská figurace či vazby na vysoké zemské úředníky a šlechtu (jíž univerzita dodávala maximálně preceptory nebo s ní udržovala kontakty, pokud byly členy defensorských sborů, univerzitními mecenáši apod.). K výraznějšímu posílení kontaktů mimo městské okruhy došlo až po univerzitních reformách z let 1608–1609 spojených s laicizací profesorského sboru, správním propojením univerzity s konzistoří a s konsolidací univerzitního kurikula a celého literárního pole za Bacháckových rektorátů. Literární aktivita v městských okruzích úzce souvisela s tamějšími partikulárními školami (v prvních dekáдах 17. století je jich doloženo přes 120), které univerzita spravovala, dosazovala do nich učitele z řad absolventů nebo studentů, kontrolovala výuku, včetně postupů osvojování formalizovaného modu, jeho autorit, učebnice atd. Od nejnižšího stupně výuky se tak předával stejný formalizovaný modus, který se praktikoval na samotné univerzitě i ve skupině jejích bývalých absolventů, ať už budovali kariéru na univerzitě, v rámci církve či městské správy. Absolventi i studenti se tak mohli

⁵⁰⁷ Svobodný 1986, s. 10.

⁵⁰⁸ Pešek 1979; Pešek 1986; Pešek 1990; Pešek 1991; Pešek 1995.

nadále zapojovat do kolektivních literárních aktivit organizovaných buď univerzitou, nebo městskými okruhy ve spolupráci s univerzitními pedagogy.

O hranicích území, kde fungovaly partikulární školy kontrolované univerzitou, odkud se rekrutovali studenti a kde posléze působili absolventi v rámci městských literárních okruhů, už byla napsána řada studií; pozornost se také věnovala otázce, do jaké míry se tyto hranice překrývaly s českou jazykovou hranicí, s konfesijními hranicemi, hranicemi konzistorní správy, či dalším faktorům (jako dynamice v přírůstku studentů z jednotlivých oblastí apod.).⁵⁰⁹ Proto je shrňme pouze stručně. Střed teritoria, kde prosadila univerzita svou hegemonii prostřednictvím partikulárního školství a kde se zformovaly městské okruhy, představovaly střední, východní a jihozápadní Čechy. Odtud také pocházela většina studentů a městské okruhy zde byly vysoce literárně aktivní. Mimo toto souvislé území se nacházelo několik enkláv spolupracujících s univerzitou (na Českomoravské vrchovině a na Moravě v městech Třebíč, Jemnice, částečně Moravské Budějovice, Prostějov, Uherský Brod a v nejzazší bod v Horních Uhrách představoval Trenčín). Ostatní vnitrozemské i pohraniční oblasti byly „spádové“ pod zahraniční katolické univerzity jako Krakov či Vídeň (jižní Čechy, Plzeňsko, částečně Pošumaví) či luteránské univerzity (Slavkovský les, Chebsko, Poohří, dolní Polabí, Českolipsko, Šluknovsko, Frýdlantsko a luteránské školy v Praze). Tato hranice se etablovala po roce 1609, přičemž v první dekádě 17. století se posunula díky zakládání nových partikulárních škol spravovaných univerzitou (severněji od Labe, více směrem do dolního Poohří, na Plzeňsku a v jihozápadních Čechách).

2.5.1 Institucionální zakotvení literární produkce

Faktograficky velice přínosné pro naši analýzu jsou starší rozborů tzv. literárních zvyklostí v univerzitním poli, např. J. Martínek poukázal již v polovině 80. let na spolupráci celého literárního pole při sestavování gratulačních sborníků, na sepětí literární produkce s univerzitními úřady a událostmi v akademickém životě či na široké spektrum adresátů menších děl ve všech segmentech pole (zahrnujících bývalé absolventy, později příznivce v autorově rodišti či jiných městských okruzích, univerzitní učitele, šlechtické mecenáše univerzity, bývalé spolužáky atd.).⁵¹⁰

Údaje poukazující na propojení univerzitních literárních praxí se specifickou ritualitou se uvádí i v podstatně starších studiích z prvopočátků českých „kulturních dějin“ – např. citáty z dokumentů z akademického archivu popisující rituály beánie, tedy ceremoniální vsazení na kozla, na jehož základě byl adept přijat do akademické obce ještě před zahájením studia.⁵¹¹ O jiných sociálních praxích, na jejichž základě se utvářela univerzitní komunita, nemáme tak podrobné informace, v případě beánie se pozvání veřejně vyvěšovala (přibíjela na vrata, stejně jako např. u intimací) a tak prezentovala před celou akademickou obcí. Deposice se konaly převážně srpnu (výjimečně v dubnu a říjnu) a zahrnovaly zesměšňování beánů, jejich týrání a bití (pomyslné „otesávání“ neotesanců), včetně vsazení na kozla. Končily poděkováním, složením přísahy, zaplacením a vydáním testimonia o příslušnosti k akademické obci a zápis do univerzitní knihy.⁵¹² Celý rituál lze interpretovat jako liminální, s důrazem na separační fázi (v průběhu beánie se mělo předčítat falešné „psaní od maminky“),

⁵⁰⁹ Srov. Pešek 1990, s. 43n; Svatoš 1995a, s. 275; Šmahel 1982, s. 9; Šmahel 1986, srov. mapy teritorií a hranic na s. 74); Svobodný 1986, o regionálním rozsahu působnosti; Pešek 1991, s. 352.

⁵¹⁰ Martínek 1984, s. 12n.

⁵¹¹ Winter 1899, s. 219n.

⁵¹² Winter 1899, s. 226.

usazení na kozla se spojovalo také s „uklidněním“ mladíka a zanecháním špatných mravů na kozlu (*mores nisi sordidos deponere in hirco*).

Básně, které cituje Z. Winter, při tom obsahují řadu argumentů a figurativních postupů charakteristických i pro další main-streamové příležitostné básnictví spojené s fungováním univerzity jako instituce – již nejstarší básně pro beány (Winter cituje dokonce rukopisně zachovanou báseň Tomáše Vlašimského z druhé dekády 16. století) líčí příslušnost k akademické komunitě jako *sors beata*, poněvadž vzdělavců si váží všechny ostatní společenské skupiny, a popisují kontrastující *sors miseranda vulgi*. Báseň pokračuje formulí pronášenou při vsazení na osla předjímající získání univerzitního gradu a přijetí do učenecké komunity (*Quisquis hircosis cupis esse consors,/ Te juvat laus et viridisque laurus,/ sis prius mitis, residens in hirce,/ sic patiens sis.*)⁵¹³ V další básni z rukopisu Bydžovského Collectaneí se kozel čekající na beány prezentuje jako předstupeň pegasa, jehož si adept osedlá až po investici do sebeovládání, ovládnutí formalizovaného modu a získání akademického gradu (*Bella cornuti renovamus hirci/ et beanorum veterem palaestram./ Huc ades, qui vis pietate dignos discere mores!/ In fero quis non equitavit hirco, Pegaso nunquam fruitur caballo./ Maximae parvo veniunt labore commoditates. ... Ergo, Musarum studiose cultro,/ corrige mores!/ Sic trucem victor superabis hircum,/ et caput lauri redimes corona,/ quam suis nectunt Charites alumnis/ Numine fausto*). Bití při beánii se spojuje s vynětím ze skupiny barbarů (*Barbarus nuper fueras asellus,/ qui etit cornu saliens et hircus.*)⁵¹⁴ V pozdějších básních se rituál beánie legitimizuje na základě historicity a zvykovosti aktu (*Hinc patres ritus statuere certos,/ in quibus mores patientiamque/ experientur juvenum, rebelles/ corrigerentque.*), za jeho původce se označoval Sokrates (*Socrates coelo sophiae reducta/ moribus cives poliens honestis/ sanxit, ut moros rigidos juvenus/ linquat in hirco.*). Beánie se měla praktikovat ve starověkých Athénách i v Paříži (*Mos Athenarum fuit hic lycei,/ quem scholae servant vetus ordo nostrae/ deditus Misis sine labe vitam/ moribus ornet. nebo Hic fuit mos prius in urbe quondam/ Attica, nunc Parisiis in usu est/ Nos eum Partem patriae secuti/ Lege tenemus.*)⁵¹⁵

Pojednat souhrnně o univerzitní sborníkové produkci a jejích specificích je úkol empiricky přesahující meze této práce, navíc by byl problematický i z konceptuálního hlediska. V textech publikovaných v kolektivních sbornících spojených s institucionálním fungováním pražské univerzity lze očekávat řadu textových strategií, na jejichž základě se definovala a reprezentovala tato skupina. Spíše než jejich frekvence v celkovém korpusu univerzitní literární produkce či reprezentativnost jednotlivých typů tisků jsou pro nás zásadní hranice vypovídatelnosti, stereotypní argumentační schémata a figurativní řeč v textových procesech utváření učenecké skupiny, jež lze tematizovat i v omezeném korpusu textů. Rozebereme proto v následujících odstavcích „náhodný výběr“ univerzitní produkce, 67 přívazků v humanistickém konvolutu Strahovské knihovny (sign. FKV9) obsahujících univerzitní tisky z prvních dvou dekad 17. století, které vydali výlučně univerzitní tiskaři podepisující se v tiscích titulem *typographus academiae carolinae* (Hanussius, Sedesanus, Sessius).

V literárním poli pražské univerzity lze rozlišit několik typů kolektivních sborníků, které lze vztáhnout ke specifické formě heteronomie tohoto pole. Univerzitní literární produkce se buď týkala samotného běhu instituce a ten jí také zprostředkovával témata, vhodné sociální situace a také příležitost zdokonalit se ve formalizovaném modu vypovídání

⁵¹³ Winter 1899, s. 219.

⁵¹⁴ Winter 1899, s. 220–221, 228.

⁵¹⁵ Winter 1899, s. 227, 228.

(vydávaly se univerzitní intimace, vyhlášky, pozvánky, teze, *carmina gratulatoria* k získaným univerzitním gradům, sborníky propemptik, epicedií či epithalamií pro osobnosti svázané s univerzitou, epicedia či epitafy univerzitním mistrům atd.). Nebo se produkce orientovala na podporu v rámci širšího literárního pole pražské univerzity, např. šlechticů podporujících univerzitu, městských úředníků a rad spolupracujících přímo s univerzitou. S výjimkou univerzitních tisků dedikovaných panovníkovi se vlastně jednalo o specifickou uzavřenou, stále se reprodukcující komunikační strukturu. Bylo by možné v jejím rámci popisovat konkrétní kontakty, ale podstatně nosnější se jeví právě analýza textových procesů utváření této skupiny a sebeidentifikace s ní.

Ve starším bádání se tematizovala především formální stránka univerzitní sborníkové produkce, především intimací a gratulačních sborníků k bakalářským magisterským gradům, které se pokládaly v první řadě za zdroj biografických údajů. Již J. Martínek konstatoval řadu formálních podobností mezi pražskými a některými říšskými univerzitními sborníky.⁵¹⁶ Výzkum univerzitní příležitostné poezie v jiných regionech přitom ukazuje, že se příležitostná poezie sice přidávala ve formě paratextů např. k publikovaným disertacím, ale vydávání kolektivních sborníků příležitostné poezie zaštitěných institucí univerzity nebylo ve všech evropských regionech stejně obvyklé.⁵¹⁷ Nabízí se teze vedoucí ovšem mimo rámec zájmu této práce, zda byla tato univerzitní praktika, které textově utvářela učeneckou komunitu, spjatá převážně s univerzitami, kde se kultivoval melanchthonský ciceronismus a kde sborníky již od partikulárních škol a posléze i na univerzitě sloužily jako prostor pro procvičování formalizovaného modu vypovídání. Specifickou praxí přispívání do kolektivních sborníků v pražském univerzitním okruhu při tom reflektovali i zahraniční humanisté působící mimo oblast sousedních regionů; někteří zahraniční básníci se do této praxe i zapojovali, např. P. Melissus napsal S. Radešínskému gratulaci k doktorské promoci, v níž si sám přeje získat titul na „slavné pražské univerzitě“.

Vydávání kolektivních sborníků k událostem spojeným s chodem univerzity lze považovat za specifickou praxi v českých zemích, jelikož se odlišovala od sborníkové produkce jezuitských kolejí (klementinské i olomoucké). J. Martínek ve svých člancích z 60. let tvrdil, že univerzitní produkce byla „věcnější“, zatímco klementinské tisky představují víceméně pouze formální hříčky (což by měl být ostatně znak i pozdněhumanistické olomoucké jezuitské produkce).⁵¹⁸ Jen samotný soupis všech *carmina gratulatoria* v Rukověti ukazuje, že klementinské gratulační sborníky neměly ustálenou formu a studenti v nich častěji zkoušeli možnosti formalizovaného modu – víc příspěvků je v řečtině, užitá metra jsou pestřejší, stejně jako názvy (např. *Lapides poetici octo* z roku 1610). Klementinské příspěvky také byly často anonymní (*Triumphus* z roku 1602 nebo o šest let mladší *Decreta Socratica*), což by v literárním poli pražské univerzity, kde se důsledně dbalo na uvádění autorských jmen, bylo krajně neobvyklé.

Kolektivní sborníky měly v pražském univerzitním okruhu poměrně stabilní až stereotypní strukturu, což platí především pro rozsáhlý korpus *carmina gratulatoria*. Stereotypní byly samotné tituly gratulačních sborníků, které vždy obsahovaly druh promoce, počet promovaných, jméno promotora, místo a datum konání aktu.⁵¹⁹ Ve sborníku byly jen výjimečně otiskovány samotné teze, většinou se sborník omezoval jen na prozaický úvod, pozvánku k promoci, seznam promovaných, blahopřejné verše promovaným seřazené podle univerzitní hierarchie, protože jen zřídka vydával sborník jediný básník. Příspěvky

⁵¹⁶ Martínek 1970a, s. 201.

⁵¹⁷ Lill 2003, s. 141 (v oslavné produkci spojené s chodem univerzity v Dorpatu konstatuje *carmina gratulatoria* pouze jako doprovodné básně).

⁵¹⁸ Martínek 1966, s. 122; Martínek 1963.

⁵¹⁹ Martínek 1966, s. 121.

významných autorů se i v jiných kolektivních dílech umísťovaly vždy na začátek,⁵²⁰ zde se vzhledem k primátu univerzitních gradů postupovalo od příspěvků profesorů, často promotora (determinátora), který sborník i redigoval, k mistrům působícím mimo univerzitu v městských okruzích a ostatním absolventům a studentům, někdy i přímo graduovaným, kteří si blahopřáli navzájem.⁵²¹ Praktiky kolektivního autorství se v literárním poli pražské univerzity etablovaly od 80. let 16. století, gratulační sborníky dokládá Martínek od roku 1583. Od první dekády následujícího století pak konstatuje prudký nárůst gratulační sborníkové produkce, tedy tisků směřovaných nikoliv vně ale dovnitř univerzitního pole, snahu oslavit sborníkem každý institucionální univerzitní akt a také zvětšování rozsahu gratulačních sborníků.⁵²² Bakalářské promoce se konaly v lichých letech, magisterské v sudých, což kopírovalo i vydávání sborníků.

Pozornost historiků se soustředila také na intimace a programmata, jež lze rovněž interpretovat současně jako texty spojené přímo s fungováním univerzity i jako praktiku textového utváření univerzitní komunity a reprodukce univerzitního literárního pole.⁵²³ Intimace vydávala univerzita jako instituce, i v rukopisné formě však bývaly koncipovány jako oficiální listiny včetně pečeti atd. a obsahovaly děkanovy informace o programech výuky na další semestr, pozvánky jednotlivých profesorů na své přednášky nebo pozvánky na obhajoby často i se zněním obhajovaných tezí. Z hlediska etablování formalizovaného modu založeného na melanchthonském ciceronismu je zásadní zjištění J. Peškové, že do konce 80. let převažovala ve výuce gramatika a poetika a teprve v 90. letech začal klesat počet čtení spojených s osvojováním formalizovaného modu.⁵²⁴ Pro textové utváření literárního pole má význam, že i intimace doprovázely paratexty, např. doprovodné básně, v nichž se refleктоvala specifita univerzitního vzdělání a obhajovalo se zvolené kurikulum.

Již starší badatelé konstatovali kromě stereotypní struktury univerzitní sborníkové produkce, také konvenční obsah např. blahopřejných básní. Dosažení univerzitního gradu se mělo popisovat jako vítězství v boji proti barbarství, časté měly být také stížnosti na pohrdání učenci, úvahy o významu vzdělání či témata z dějin univerzity.⁵²⁵ Pro výzkum reprezentací a textového utváření učenecké skupiny jsou tato témata zásadní, rozbor konkrétních argumentů a figurativního jazyka ve Strahovském konvolutu nám však umožní tematizovat i další roviny textových procesů. V jednotlivých textech se tematizují motivy jako tvrdá práce absolventů (u příležitosti promoci), velmi často zmiňuje vavřínový věnec (*laurus* či *corona*, symbol získání univerzitního gradu), motiv písmena Y jako životní křižovatky a morální volby, barbarství a útoky proti němu (*barbaries*, často ji má vyhánět samotné udělení gradu), závist nevzdělaného obyvatelstva (*Plebs furit invidia... Plebs furat, et pereat, quae furit Invidia!*, přičemž se závidí především podpora mecenášů),⁵²⁶ dichotomie války a umění, či trvalost univerzitních gradů a vzdělání jako hodnota v protikladu k pomíjivosti bohatství (*Divitia alii laudent, auroque repletas/ Cistas, doctorum laudo ego facta Virum./ Divitiae pereunt, sed cum arte scientia recti/ Durabit, donec sospes hic orbis erit./ Divitiae pereunt, doctos laudare studebunt./ Quos Virtus ornat, hoebus et aequus amat.*).⁵²⁷ V některých básních se také zmiňují autorská jména definující formalizovaný modus vypovídání preferovaný v univerzitním kurikulu (Horatius). V příspěvcích se ukazují elementy agonálního diskursu

⁵²⁰ Martínek 1970, s. 200.

⁵²¹ Martínek 1966, s. 120.

⁵²² Martínek 1966, s. 119–120. Tabulku sborníků srov. v Martínek 1967, s. 104n. Přehled sborníků v RHB I, s. 306–325.

⁵²³ Pešková 1990.

⁵²⁴ Pešková 1990, s. 23.

⁵²⁵ Martínek 1966, s. 121.

⁵²⁶ Přív. č. 7, ke dni 29. dubna 1603.

⁵²⁷ Některé z motivů zmiňuje Martínek 1966; zde citován přív. 1, Gratulatio 1600, fol. Aiiia.

národa, buď historické výklady nebo chvály Čech umístěné někdy před výčtem jmen graduovaných, kteří se tak označují za příklady zdejší kvality básnictví (*Non adeo infestum nobis reor esse Leonem,/ Sidere sub cuius terra Boema jacet:/ Si tantum studium non non deeset, et esset/ Praesidio et nervis fulta Minerva suis./ Surgeret argutis foecunda Boeia alumnis/ Nec multum Latiis cederet illa viris/ Et miro tantum gravium sub pondere rerum,/ Hic aliquidem Clariis artibus esse locum.*).⁵²⁸ Oblast obhajovaná v rámci agonálního diskursu národa se často definuje odkazem na řeku Vltavu (*Hosce tuis undis undenos Molda Magistros,/ Barbariem melius pellere posse vides.*),⁵²⁹ region se dokonce také spojuje s hegemonními osobnostmi univerzitního pole, označuje se např. jako Campania (*EO CAMPANIA nonne canora est,/ Quod niteat, gratis floribus, aucta, rosis?/ Sic Campanus eo famam num terminat astris,/ Quod solet, e Paphii nectere sarta, rosis?*).⁵³⁰

Na figurativní rovině je zásadní specifické genderování akademie, s nímž se setkáváme i ve všech ostatních typech univerzitní produkce a které otevřelo textový prostor pro označení hierarchií v rámci univerzitní instituce a současně pro získávání mecenátu. Univerzita je totiž reprezentována jako matka (*mothering*) a to v nejrůznějších spojeních (*antiquissima Mater, academia mater, pia mater* apod.). K této figuře bylo možné vztáhnout profesory v textové pozici otců a studenty v textové pozici synů, docházelo tudíž k určitému přenosu patriarchální symbolické struktury na označení vzdělávací instituce a jejích hierarchií. Na rovině získávání mecenátu *mothering* zase umožňuje inscenovat akademii jako bezmocnou či ohroženou stařenku prosící o ochranu. Propojení feminity se stářím jako dalším diskursem diference se v příspěvcích ovšem problematizuje vzhledem k předpokládané fertilitě univerzity – navzdory stáří je univerzita interpretována jako stále plodná, o čemž mají svědčit i zástupy promováných studentů (*Est antiqua: sed haud sterilis. Nam pene quotannis/ Sufficit eximiae fundere prolis opes.*).⁵³¹ Studenty také akademie miluje, chová je na prsou jako matka, v souvislosti s počtem studentů graduovaných při jednotlivých promociích se v básních přímo zmiňuje jejich porod akademií apod. (*Nam, quod vix licuit sperare, premente senecta/ Acribus ingeniis fertile pectus habes./ Cum quadraginta sex pignora gignis, et artes/ Ne careant ducibus militibusque, caves...*).⁵³²

Z konkrétní sborníkové produkce spojené s fungováním univerzity budeme analyzovat dva sborníky epicedií – rozsáhlé *Monumentum sempiternum* vydané 1612 k úmrtí rektora Martina Bacháčka z Nauměřic, který srovnáme s posledním sborníkem tohoto typu vydaným k úmrtí bývalého profesora I. Zabonia v roce 1625, tedy již v době postupujícího rozpadu univerzitních komunikačních struktur. Na Bacháčkově sborníku lze ilustrovat spolupráci a sdílený formalizovaný diskursivní modus v rámci komplexně fungujícího literárního pole pražské univerzity, poněvadž sborník se skládá ze souboru básní univerzitních učitelů a druhého souboru od učitelů a žáků žatecké školy. V univerzitním oddílu lze tematizovat strategie utváření univerzitní skupiny, a to jak v doprovodných básních, tak v prozaické biografii, kterou sepsal Campanus z pozice stávajícího prorektora, či ve ventrilokvické básni od P. Poenia, který si „přisvojil“ Bacháčkův hlas a líčí jeho životopis ve fiktivní autobiografii. Z doprovodných básní lze strategie utváření univerzitní komunity vysledovat v úvodní skladbě V. Ripy, v níž se oslavné básně přímo lokalizují do budovy univerzity a spojují se s konkrétními místy univerzitní paměti v aule Karolina – s mramorovým

⁵²⁸ Přív. 9, 1603, fol. Aivb.

⁵²⁹ Přív. 15, 18. srpen 1606, fol. Biva.

⁵³⁰ Přív. č. 33, 29. březen 1612, fol. Biiia.

⁵³¹ Přív. 1, Gratulatio 1600, fol. Bia. O vazbách diskursu sexuality a učeneckého diskursu v raném novověku srov. Mulsov 2000 (např. na s. 99, kde pojednává o inscenacích univerzity jako panny, obscénních a sexuálních komponentech univerzitních rituálů a kritice obscenity).

⁵³² Přív. č. 7, 29. duben 1603, fol. Aiiia.

náhrobkem jednoho ze „zakladatelů“ formalizovaného modu vypovídání v českých zemích a na pražské univerzitě, M. Collina, k němuž se situují básnické oslavy (*Ille Palaelogus, monumenta in maromare fixit/ Colino u paries testis et arbor habet,/ Audit qua Sophiam collecta juventa, docentes/ Et qua Margaridos Virginis Ara nitet./ Haec venerande Cinis, nostri monumenta Lycae/ Accipe, Bachacii, carmina pauca, senis./ Carmina ab interitu servabunt plurima famam/ Doctorum, et caeli sydera nota viro.*).⁵³³ Campanův projev pojednávající o životě zemřelého zdůrazňuje od úvodní pasáže Bacháčkovu pozici v institucionální univerzitní hierarchii (*Academiae nostrae rector meritissimus, Collegii Regis Vencesilai alias Caesarei Praepositus dignissimus*)⁵³⁴ a pokračuje detailním popisem kariérního vzestupu v rámci univerzitních institucí. Právě postupný proces vzdělávání je spojen s vypěstováním hodnotných ctností (*Ita enim educatus, ita ad pietatem et bonas artes virtutesque formatus fuit, ita multis prodesse, laedere nullum, studuit, ut sperare posset, consentaneam vitae mortem*). Bacháčkův kariérní postup je kromě chronologické osy odvíjen s ohledem na postavy „učitelů“, kteří jej zasvětili do základů formalizovaného modu i jednotlivých oborů a u nichž se připomíná buď opět působení na univerzitě nebo vazby na císařský dvůr (*Iam enim tum, cum admodum puer esse, relicta patria Praegae sub M. Petro Codicillo a Tulechova viro summo (quod ipsum in postrema renunciatione commemorantem audivimus) pietatis et artium tyrociniis imbui caepit ... impensissime tamen Mathesin amavit, de qua post ea cum doctissimo viro Doctore Thaedeo Nemico ab Hagek Prageno saepe multumque contulit, eoque nomine etiam magno illi Tychoni Braheo et M. Iohanni Keplero Mathematico Caesareo percarus fuit*), a patronů, s nimiž byl v kontaktu (Antonín Brus). Kromě postav učitelů jsou zdůrazněny také lokální vazby v průběhu Bacháčkovy studia, především vazba na saské univerzity a tudíž i na melanchthonský ciceronismus (*relicta Austria, in Academia Lipsiensi, ac Viterbergensi continuavit ac confirmavit, et quamvis in omnibus Philosophiae partibus artibusque sibi elaborandum putavit*).

Centrálním bodem příběhu Bacháčkovy života je ovšem samotná instituce pražské akademie, na níž Bacháček v průběhu 30 let získal všechny posty a k níž se hlásí a slouží jí až do posledního dechu (*His ergo alis et scalis in astra quasi subvectus, et si jam volare potuit, voluit tamen etiam de juventute Scholastica et studiosa optime mereri, et primum quidem Scholis multos annos praefuit profuitque postea in Academia quoque annos circiter 30 docuit, ubi caeteris magistratibus fere omnibus, et quidem aliquoties, cum laude perfunctus, postrema Praeposituram Collegii Caesarei et Rectoratum ad vitae usque finem continuavit. Quam vero ipsi nihil prius antiquitusque Academiae instauracione et incremento fuerit, cum alias saepe tum vel maxime ea ipsa nocte, qua Deo spiritum redditurus erat, declaravit*).⁵³⁵ Nad zemřelým laskavým otcem (*pater sub Rectoris nomine*) milujícím matku akademii pak Campanus svolává, pojmenovává a utváří univerzitní skupinu označenou jako „my“, jíž Bacháček zanechal péči o univerzitu, vlast a celou literární obec (*Cum enim Collegae fere omnes ad ipsum solatii causa venissemus, is modo Collegium, modo Academiam totam, modo Examen, quod paulo ante publicarat, nobis commendabat: eaque omnia vultu hilari, ut facile, qua conscientia et spe mortem expectaret, expeteretque videres. Itaque qui ejus consolandi gratia veneramus, ab ipso nos levare, erigique gaudebamus, tanto ejus in patriam et rempubl. Literariam amore ac cura mirifice recreati*).

S obdobnými argumentačními postupy a figurami, především se silnou orientací na institucionální kariérní postup se setkáme i ve fiktivní autobiografické básni, kterou z pozice zemřelého sepsal Poenius podle vzoru Ovidiovy básně (Tristia IV,10). Autobiografickému psaní budeme věnovat specifickou pozornost až v rámci třetí kapitoly práce, v němž se soustředíme i na utváření subjektivních pozic v humanistických textech. Stejně jako u jiných

⁵³³ Monumentum sempiternum 1612, fol. Fia.

⁵³⁴ Monumentum sempiternum 1612, fol. Aiiia.

⁵³⁵ Monumentum sempiternum 1612, fol. Aiiia–Aiiib.

básní psaných z autobiografické pozice se i v Poeniově skladbě krajně zdůrazňují města, v nichž promlouvající v chronologickém pořadí působil a opět postavy učitelů-transmitorů specifického formalizovaného modu a prestiže v určitých intelektuálních specializacích (srov. např. *Editus inde dui, nec non ut tempora noris/ Dum cecidit positus SLANA vetusta regis/ A teneris colui Musas, curaque Parentum,/ Ibi ad praestantes Urbis ab arte viros:/ Inter quos fuerant Patriae duo lumina nostrae/ PAULUS Koldinus, Tulechiusque PETRUS:/ Interea passu tacito labentibus annis.* nebo ještě jednoznačněji v případě studia u věhlasných učenců na saských univerzitách *Quaesivi, et primum LYPSENSIA limina vide/ Sunt ubi Pegaseis pectora lota vadis:/ Illius studii colui, audivique Magistros,/ Quique aderant docti rebar adesse DEOS,/ SELNECCERUS ibi, SIMON SIMONIUS atque/ Cum multi aliis PAULUS EBERUS, erat./ ... ALTORPHI multos audi veram in arte Magistros/ Iure sodalitio quos mihi iunxit amor:/ Deinde tuos adii praestans VITEBERGA, Penatae/ Atque fui studii pars quotancunque tui/ PECZELIUM vidi, vidi clarumque CHYTRAEUM/ Inter quos CRUCIGER doctus ab arte fuit.*)⁵³⁶ Na rozdíl od básnických sbírek např. Pavla z Jizbice však studium v zahraničí potvrzuje a petrifikuje formalizovaný modus praktikovaný na pražské univerzitě, nepodvrací jej. Peregrinace končí návratem na pražskou univerzitu a průnikem do univerzitních hierarchií, jimiž se příběh vlastní vzdělanosti ve fiktivním autobiografickém podání završuje (*Moverat ingenium CAROLINI membra Lycaeii,/ Quae partem studii me petiere sui:/ Annui, et in Czechicis saeviit dum pestis agellis,/ Veni in Carolea limina celsa domus:/ Bis me PRAEPOSITUM, quater et tulit illa DECANUM,/ RECTORIS DECIES vidit obire vices...*).

Zaboniův sborník *Mors praematura* z roku 1625 není podle titulu ani v jednotlivých příspěvcích explicitně spojen s univerzitou jako institucí, ale doznívají v něm zvyky a formy kolektivního autorství typické pro univerzitní sborníkovou produkci v předešlých dvou dekadách. Jeho autoři se ve vztahu k zemřelému označují nejen jako přátelé, ale také jako spolupracovníci (*Cui Amici, Compatres, Collegae, doloris monumentum; Amoris debitum, honoris stabilimentum posuerunt, fecerunt, condiderunt*) a obdobné výrazy se objevují i v doprovodných paratextech, především v dedikačních básních, které napsali nejvýznamnější bývalí univerzitní mistři a profesori (D. Basilius, N. Troilus a F. Vermilius). Vermilius ve své básni také na rozdíl od ostatních básníků přímo zmiňuje o již neexistující akademii jako centrální instituci Zaboniova života (*ZABONIUS DECOR ille nitens et STELLA Lycei,/ Nomine quod dictum est, Carole Dive, tuo*) a uplatňuje metaforické schéma akademie i v souvislosti s jeho přechodem z pozemské akademie do ráje, který je reprezentován pomocí této metafory jako univerzita (*At bene, quem nuper terrena Academia ferre/ Noluit, hunc Coeli celsa Lycaea ferunt.*)⁵³⁷ Sborník navíc vydal bývalý univerzitní tiskař P. Sessius. Analogicky ke starším sborníkům epicedií se i ve stručném oznámení o Zaboniově úmrtí s biografickým obsahem klade důraz kromě rodinných údajů o zemřelém na jeho akademický kariérní postup, získávání jednotlivých titulů a univerzitních funkcí a rozvíjení oborových specializací v rámci univerzity (*Ingenio amabili, educatione liberali, institutione diligenti, Artibus honestis imbutus IN ACADEMIA PRAGENSI Baccalaureus renunciatus, non solum maxima cum laude et utilitate Scholis praefuit, SED MAGISTER IN PHILOSOPHIA SALUTATUS, studia Peripatetica amavit, Mathemata coluit, Naturae arcana inquisivit, Medicinam alacri diligentia prosequutus IN EADEM ACADEMIA PHYSICAE PROFESSOR constitutus, eius doctrinam ratione optima, oratione sapientissima, aliquot annis fideliter et studiose, explicavit, publiceque docuit, NEC NON magna cum dexteritate functus Officio, Prorektoris Academiae, Decani Facultatis Philosophicae, Praepositi Collegii Carolini, PATRICIIS, exemplum diligentiae et laboris DOCTIS, decus et ornamentum singulare reliquit.*).

⁵³⁶ Monumentum sempiternum 1612, fol. Bib–Biia.

⁵³⁷ Mors Zabonii 1625, fol. Aiiib–Aiva.

Specifický typ příležitostné básně, v němž se otevíral prostor pro pojmenování a reprodukci univerzitního pole a který byl přímo institucionálně spojen s univerzitou, představují básnické zprávy pojednávající o končícím roku a obsahující také novoroční přání. Básně z hierarchicky nejvyšší pozice v rámci celého univerzitního pole vydávali od 60. let 16. století nejprve nepravidelně a na sklonku století pravidelně v ročních či víceletých intervalech nejvyšší univerzitní hodnostáři. První básně hodnotící uplynulý akademický rok máme doloženy od děkanátu Patra Codicilla v roce 1565, který je vydával současně s vyhláškami termínů zkoušek a v dalších letech i se zmínkami o úmrtí významných učenců spojených s univerzitou či básněmi tematizujícími význam univerzitní instituce. Struktura těchto spisů však ještě nebyla formalizovaná do té míry, jak se ustavila na sklonku století. Již z pozice rektora pak Codicillus shrnoval události minulého roku i v jiných typech textů, např. v univerzitních pozvánkách na pohřby, které obsahují výčet i dalších zesnulých učenců (např. jednolist *Rector academiae Pragensis* shrnující rok 1582).

Z počátku 90. let, ještě před tím než se etablovaly pravidelně vydávané novoroční univerzitní básně, je doložen také podobný spis Adama Rosacia *Tempestates predecentis et votum secundorum auspiciorum ineuntis anni*, který už se stejně jako Camapnovy básně soustřeďuje převážně na pohromy, především úmrtí, neúrody a nepříznivé astronomické jevy. Paratexty pozdějších novoročních univerzitních spisů psali další učenci působící na univerzitě, sbírky jsou dedikovány členům městských okruhů a obsahují řadu informací o literárním životě na univerzitě a ve městech spolupracujících s univerzitou. Většinou se jedná o zprávy o úmrtích učenců s topikou truchlících Múz, požáry partikulárních škol apod. Na základě těchto pravidelných básnických se reprodukovalo literární pole pražské univerzity jako svého druhu *imagined community*, a to ve významu, jak tento pojem používá přímo B. Anderson – vznikla skupina jedinců, kteří jsou schopni si představit jiné jedince analogicky se sebeidentifikující a hlásící se ke stejné skupině, aniž by je osobně znali.

Patrně nejpodrobněji je rozpracována Campanova druhá básnická sbírka tohoto typu *Sedecimi a partu virgineo centenarii* reprezentující události roku 1599 a částečně dalších dvou let, mimo jiné i proto, že v roce 1599 v průběhu morové epidemie zemřela celá řada literátů angažovaných v literárním poli pražské univerzity. Střed reprezentace představuje *Anni 1599 Doctorum virorum obitu funesti descriptio* (fol. Ava–Biib), v němž se kromě úmrtí učenců vypočítávají i další rány zasazené matce akademii (*causae doloris*) a další dobové hrozby, včetně tureckého nebezpečí, záplav, požárů, astronomických úkazů atd. Požáry v městech jsou přesně datovány, připomínají se také autoři skladeb o pohromách pohybující se v literárním poli pražské univerzity (*polo quot visa sereno/ Chasmata, Nicoleo docte cantata Pelargo!*). Především však uplynulý rok přinesl zkázu pro univerzitní literární obec (*Per clades animum memorem menteque reflectas,/ Vix doctis adeo funestum legeris annum.*). Zprávy o mrtvých učencích jsou pak řazeny podle jednotlivých městských okruhů s důrazem na středočeský a východočeský region (Mělník, Sušice, Český Brod, Ústí nad Orlicí, Stříbro, Hradec Králové, Chrudim, Čáslav, Jaroměř, Nový Bydžov, Kutná Hora etc.). Zde se také vyčíslují počty obětí a stručně se připomínají jednotliví zemřelí, zvláštní pasáž je věnována pražským městům. V popisech učenců lze tematizovat určitá stále se opakující schémata. Uvádějí se akademické tituly, pozice v hierarchii univerzitní skupiny a současně v městské komunitě (mistr, představený partikulární školy, primas, oconomus urbis, tiskař), příbuzenské vazby, specializace na určitý typ literární produkce a vysoká míra ovládnutí formalizovaného modu vypovídání (např. o P. Saphiridovi: *Multum Graja loqui, multum Romana vetustas* nebo o Capellovi: *Hic vir erat! Lingua melior vel divite vena/ Ambiguum, quoties versu eloquioque tonantem/ Flos virtusque virum peregrinis cidit in oris.*), který se spojuje s ciceronismem (*juvere Ciceronem tonare*). Na obecné rovině se univerzitní skupina definuje jako *cultores Phoebi* či *amici Pieridum*. Femininně genderované Múzy se líčí

s odvoláním na hořekování, pláč či útěk z města před zuřící nákazou (*Diffugiunt Musae, mors indignata, patronos/ Musarum, comitesque suis quatit horrida telis.*)⁵³⁸

Campanus vydával apophoreta rekapitulující události (pohromy) minulého roku i v dalších letech. Z hlediska utváření a popisování univerzitního pole a pojmenovávání jeho příslušníků lze ostatně interpretovat i většinu Campanových sbírek příležitostné poezie, protože i ta se výrazně orientuje právě na tuto skupinu učenců a jejich životní události. V souvislosti morem roku 1599 vydal Campanus ještě zvláštní sbírku epitafů (*Epitaphia diversisi hominibus*), kalamity dalších let pak popsal ve sbírce dedikované městskému okruhu ve Vodňanech (1601). Události následujících roku shrnul ve sbírce *Gratulatio academiae*, v níž je dokonce vazba na univerzitní instituci tak silná, že se zde vyjmenovává stávající pedagogický sbor. Rekapitulující básně zaštitěné univerzitou pokračují i pro další roky (1603, 1604 atd.). Zemřelí z poslední doby se vypočítávají ve sbírkách z let 1606 (dva sborníky), 1613 a 1616, přičemž tato poslední zmíněná sbírka *Anni lethiferi* obsahuje dokonce kalendářní seznam úmrtí a sňatků v širších rodinách učenců angažovaných v literárním poli pražské univerzity za celý rok včetně příslušných příležitostných básní.

Na závěr pasáže o univerzitních sbornících a publikacích spojených s fungováním univerzity jako instituce se pokusíme vytvořit stručnou typologii dalších typů univerzitní produkce, jejichž prostřednictvím se utvářelo a definovalo univerzitní pole a vznikala současně textový prostor pro reprezentaci učenecké komunity a sebeidentifikací s ní. Jedná se o:

- výše zmíněné sborníky vydané pouze nebo převážně univerzitou k úmrtí některého z profesorů, vzhledem k dlouhotrvající povinnosti celibátu se u univerzitních mistrů jednalo klasicky o epicedia; jmenujme sborníky na P. Codicilla (druhý neoficiální vydal sám Bacháček z pozice žáka), Š. Skály, A. Mikuláše z Kaménka, M. Bydžovského, M. Bacháčka (spolu s žateckou školou), V. Kochana a několik sborníků pro I. Campana k různým příležitostem;
- oznámení úmrtí učenců a pozvání na univerzitní pohřby vydávané většinou z pozice rektora (např. P. Codicillus o S. Proxeniovi či G. Svěchinovi);
- oznámení úmrtí univerzitních mecenášů, někdy i kolektivní sborníky (např. sborníky B. Vodňanskému, D. K. Chrudimskému, E. Crucigerovi-Chvalskému, I. Müllnerovi či L. Benedictovi z roku 1615, který je uveden Campanovým dopisem, v němž se zdůrazňuje, že Benedictus odkázal celý majetek univerzitě);⁵³⁹ analogicky také sborníky epithalamií mecenášům (S. Gallovi-Kohoutovi, jemuž univerzita uspořádala i sborník k úmrtí);
- vydávání intimací tiskem, jednotlivě nebo za delší časová období často s cílem legitimizovat univerzitu v agonálním disksursu národa (Bohuslav Jičínský píše v dedikaci spisu *Programmatum fasciculus* z roku 1616, že napodobuje wittenberské intimace a vydáním oficiálních vyhlášek, učebních plánů, inauguračních řečí a příležitostných básní profesorů a studentů čelí zahraniční kritice a ukazuje úroveň latiny praktikované na pražské univerzitě);⁵⁴⁰

⁵³⁸ Centenarii 1601, fol. Avib.

⁵³⁹ Charakter sborníků epicedií věnovaných mecenášům se patrně změnil po rozpadu univerzitních komunikačních struktur, vzácný příklad, sborník pro staroměstského měšťana V. Vokouna z roku 1625, obsahuje pouze dva prozaické životopisy od N. Troila a I. Czernovicena-Černovického, nikoliv řadu příležitostných básní, které dříve produkovali spisovatelé v univerzitním poli.

⁵⁴⁰ RHB II, s. 447.

- sborníky k inauguraci rektora či jeho odchodu z úřadu, často obsahují inaugurační řeči a gratulační básně (J. Adami, J. Schlik, J. K. Fünfkirchen, Clementův spis *Academia Pragensis*);
- publikované orace o reformě akademie a nutnosti její hmotné podpory – spis J. Smila z Michalovic *De maturanda redintegartione antiquae illius Academiae Pragensiis oratio*, kde se zcela v souladu s níže analyzovanými historickými narativy a klade rozkvět univerzity do doby Husa a Jeronýma Pražského, nebo spis L. Benedicta *Oratio therapeutica continens modum curandae Pragensis academiae*, v němž se znovu kapitalizuje melanchthonská orientace univerzity z poloviny století, když Benedictus cituje Melanchthonův dopis adresovaný profesorům pražské univerzity z května 1539;
- příležitostné sborníky oslavující příjezd panovníka do Prahy, korunovaci, úmrtí v panovnické rodině;
- edice textů spojených s dějinami univerzity, např. s obdobím jejího založení nebo textů uchovávaných např. v univerzitním archivu (Ješínova edice *Maiestas Carolina* z roku 1617, založená na univerzitním exempláři či Rochotiova *Pronomia* z roku 1612),⁵⁴¹
- konečně poměrně nepočetnou skupinu představují propemptika, která vydala univerzita studentům odcházejícím na studia do zahraničí (např. do Lipska).

Příležitostné básně a samostatně vydávané spisy univerzitních hodnostářů se týkaly témat, v souvislosti s nimiž bylo možné definovat univerzitní skupinu a určit její institucionální specifika. Jedná se např. o Codicillova pojednání a básně o vzniku věd, o významu gramatiky a školské „filosofie“ (opět v návaznosti na osvojování formalizovaného modu, protože tento spis z roku 1588 obsahuje i citáty z Catonových distich), panegyrik na práci učitelů či básně o škole jako základu fungující společnosti. Řada učenců angažovaných v univerzitním poli také napsala texty pojednávající o akademických titulech a nutnosti kvalifikace učitelů ověřené promoci a kritizující pokoutní výuku stojící mimo vzdělávací monopol pražské univerzity (Kamének, Troilus). Přímo v intimacích a jiných textech spojených s fungováním univerzitní instituce lze doložit reflexi fungování širšího literárního pole pražské univerzity, např. Bacháček v jedné ze svých intimací vyjmenovává nejvýznamnější učence z 18 městských okruhů (*Rector academiae Pragensis* 1608).

2.5.2 Univerzitní teze v literárním poli pražské univerzity

Analyzovat budeme pouze některé z těchto typů univerzitní literární produkce, soustředíme se především na texty, v nichž se reflektuje univerzitní mecenát, ukazují se mainstreamová konsensuální motivy a figurativní postupy, které se předávaly a sdílely v univerzitním poli, nebo se odvíjí narativ vlastních dějin, k němuž se univerzitní pole vztahuje. Zajímavým typem je poměrně nepočetný korpus publikovaných univerzitních tezí; jejich témata jsou jakožto nedělitelné součásti fungování univerzity sice zaznamenány, ale ve většině případů nevyšly tiskem. Bakalářské a magisterské teze měly osvědčit především zvládnutí formalizovaného modu vypovídání, jedná se převážně o básně, dochovaná témata se navíc nápadně často podobají, někdy se jedná o stereotypní rétorické otázky. Biografické údaje v *Rukověti* ukazují, že se témata tezí také často orientovala právě na reprodukci samotného univerzitního pole, např. pokud absolventi dostávali za úkol pojednat o užitku

⁵⁴¹ Martínek 1974, s. 12 (o inspiraci z univerzitních rukopisů).

vzdělanosti pro správu obcí, o původu básnictví, prospěšnosti gramatiky apod. nebo interpretovat citát autority na téma učenost. Vzhledem k tomu, že minimálně jednu tezi napsali všichni členové univerzitního pole, uveďme pouze příklad z posledních dvou dekad 16. století. A. Zalužanský obhajoval tezi na téma *Ut poetae, qui non arte fiunt, sed nacuntur, ut Hesiod. Lib, Verg. Georg. 2, Horat. Ep. 10, ruris et naturae studia forensibus recte antepoant necne?*. Mladší M. Thobiae zase disputoval o tématu *An recte scripserit Cicero: academias esse regni thesauros, scholas vero uniuscuiusque civitatis?*. V. Kochan vydal tezi na téma *Num civis academicus salva sua professione possit esse civic politicus?*, v jejímž závěru přímo žádá o všestrannou podporu univerzity. I. Česbivius zase roku 1614 odpovídal na otázku *Num artium studia liberalitate imperatorum, regum et aliorum excitentur et propagentur* a v tezi vycházel ze stejných univerzitních pramenů jako Campanus, když sepisoval svůj kalendář univerzitních donací (seznam univerzitních mecenášů je vtělen do pasáže o historických příkladech panovnického mecenátu).⁵⁴² V tezi označuje vzdělání za boží vůli a nezbytnost při správě obcí a tvrdí, že Bůh svěřil obživu kněží a scholárů do rukou vládců a správců obcí, a vymezuje se proti lidovým názorům o neužitečnosti učenosti.⁵⁴³ V následujících odstavcích rozebereme několik dochovaných publikovaných tezí, která pojednávala o tématech reprezentujících a reprodukuujících univerzitního literárního pole.

Univerzitní teze, předpoklad k dosažení gradu, představují jakýsi main-stream a současně často krystalickou podobu argumentačních, narativních a figurativních postupů pěstovaných a předávaných v rámci univerzitního pole. Analyzovat budeme několik tezí, v nichž se otevírá pole pro definice a utváření učenecké komunity, protože se týkají zcela specifických témat jako dignita a užitečnost učenectví, básnická kompetence a její jedinečnost či vazba učenectví na kategorie jako svoboda. Reprezentaci učenecké komunity by patrně bylo možné tematizovat i v jiných univerzitních tezích (a jejich paratextech), kterých se v souvislosti s institucionálním chodem univerzity vyprodukovalo obrovské množství; soubor vybraných tezí je proto nutné chápat opět spíše jako příklady ukazující na hranice vypovídatelnosti a sdílené standardy.

Nejstarší z analyzovaných tezí je přímo spojena s vlivem melanchthonského ciceronismu a univerzitního kurikula na pražskou univerzitu po polovině století, jedná se o oraci, kterou G. Ostracius přednesl veřejně na pražské univerzitě ještě před odchodem do Wittenbergu a po letech ji připravil k vydání. Opatřil ji současně paratexty vztaženým k lipské i pražské univerzitě: dedikací přívrženci univerzity Janu Škorňovi, básněmi o dějinách univerzity a učitelském sboru, a deklamací personifikované akademie, jež z femininně genderované pozici hořekuje a žádá panovníka o ochranu, ale také dedikačními básněmi lipských profesorů. Spis obsahuje dvě orace, v nichž se obhájí význam vzdělanosti pro správu obce, první soustředí se především na ovládnutí základů formalizovaného modu vypovídání („gramatiky“) jako základního předpokladu učenectví, druhá se pokouší definovat básnictví a rétoriku a jejich specifika.

⁵⁴² RHB II, s. 22.

⁵⁴³ Oratio pro consequenda prima in philosophia laurea (1614), Strahovský konvolut (SK sign. FK 9), přív. 39, fol. Aivb–Bia. „Facessat itaque hinc imperitum vulgus, quod nos literis deditos ridet, nobisque mollitium calami obiicit, ignavos, ociosos, alphabetarios contumeliose appellat. Cujus iudicium tanti aestimare, debemus, quanti eminulos lanarum floccos; quando quidem probe nobis constat, artes neminem habere osorem nisi ignorantem. In eo quippe non est iudicium, non ratio; nec ullum fretum, nec ullus Euripus toto motus, et tantas habet agitationes fluctuum, quantas perturbationes, et quantos aestus habet vulgi iudicium, ut Ciceronis verba mihi usurpar. Nominet sane nos quoque modo velit, molles, delicatos, desides, ociosos, motum appellatione Scholarum: nil tamen id prorsus nobis officio nostro probe perfungentibus detrahit.“

V dedikaci první orace se kromě vágní chvály vzdělanosti a kategorií jako nutnost, důstojnost, užitečnost a libost, které se s ní spojují (*Quoniam de literarum cum dignitate et necessitate, tum utilitate et suavitate non minus erudite, quam copiose et prudenter instituebatur*), objevuje motiv mecenátu podmíněného stejným vzděláním jako klient a příslušností ke stejné učené komunitě (*Neque enim eos, qui literas colunt, amare potest is: qui ipse literas non coluit: neque literarum patrociniū suscipere: qui de iisdem, ut par est, honestissime cogitare nescit.* fol. A2b). Paradoxně se tedy vztah mezi mecenášem a klientem nereprezentuje jako hierarchický, protože mecenáš si musí nejprve osvojit formalizovaný modus vypovídání a sám literárně praktikovat, aby mohl podporovat literáty. Již v dedikaci se také spojuje vzdělanost s univerzitní institucí a redukuje se v rámci melanchthonovského kurikula na osvojení formalizovaného modu na základě četby zlaté ciceronské latiny a naslouchání současným básníkům, kteří ji napodobují (*puri, venusti, docti, elegantissimi scriptores*). Poměr k mecenášovi se také utváří s marginálním odvoláním na agonální diskurs národa, jak jsme jej tematizovali v předchozí kapitole, a opět na příslušnost ke stejné skupině tentokrát definované vztahem k *patria* (*Nos unius patriae cives esse haud negabo: te studiosissimum literarum, cupidissimum librorum esse apud alios testificabor.* fol. A5b).

První básnická orace nazvaná *Oratio prima, de necessitate et utilitate primae artis in Philosophia* obsahuje (standardní) konfúzní výklad o užitečnosti osvojení si základů formalizovaného modu, a především gramatiky. Spíše než souvislá propracovaná argumentace se v něm objevuje řada jednotlivých argumentů a figurativních postupů nosných pro analýzu utváření textového sebeidentifikačního prostoru a řečových reprezentací učencství a učené komunity. Úvodní pasáže orace se odvíjejí od předpokladu dichotomie tělesné a duševní zdatnosti, jejímž prvním předpokladem je institucionální vzdělávání popisované jako cesta počínající v mládí právě studiem gramatiky (*Clypeosque, dolosque/ Telaque, fulmineosque enses, hostiliaque arma/ Obnixu contra assurgens elidit in auras./ Tantas illa fovet robusto corpore vires./ Haec Pallas, vel dicta aliis Sapientia, mentes/ Terrigenum ut facilis coleret: studiosa vetustas/ Et nemoris fontisque sacri, tunc partibus illam/ Ac spaciis signans certis digessit: et arti/ Septuplici inclusit, iussitque tenere Minores.* Fol. A7b–A8a). Imaginace dlouhodobého úsilí (*duri labores, multa praedura*) a odříkání je paradoxně provázána s legitimizační strategií, které se objevuje i v dalších pasážích orace, totiž s definicí básnického talentu a samotného básnictví s odkazem na přímou boží sankci (*Nate Patris summi, finisque et originis expers./ Fons Sophiae, flos eloquii, sol iuris et aequi./ Quo sine et ingenium, et virtus, et carmina frigent...*). V souvislosti se zakládající povahou gramatiky se popisuje proces osvojování formalizovaného diskursivního modu jako čerpání obrátů ze správných autorů, které umožňuje vstup do *cohors docta*, tedy mezi učence (*Principio, quid Grammaticae, res dicere suadet./ Est ergo haec, normae fandi, legumque notandi/ verborum indiciis animi concepta, magistra./ Quaeque per autorum spaciatur docta bonorum/ Scripta, petens isthinc et res, et verba phrasesque.*). Gramatika se tak v Ostraciově tezi stává podmínkou intelektuální komunikace a současně určitým liminální zlomem, prvním krokem na dlouhé cestě utváření příslušnosti k učené komunitě. V oraci funguje gramatika jako symbol celého formalizovaného modu vypovídání založeného na melanchthonovském ciceronismu; zdůrazňuje se čistota tohoto modu, jedná se o *sermo proprius*, správná gramatika se připodobňuje k čistému mléku, které sají žáci od počátku vzdělávání, i celá skupina se označuje jako *puri* (fol. B3b).

Gramatika se také nachází ve středu paradoxu definice učenosti prostřednictvím píle a její legitimizací božským původem (jako kdyby byla něco darovaného). Gramatika je prvním krokem v procesu institucionalizovaného osvojování, bez něhož nebudou žáci moci přijmout božské dary legitimizující básnictví a básníky před jinými společenskými skupinami (*Vos mitia Pindi/ Numina, divinos coelo quae ducitis ortus,/ Testor. Grammaticae ignarum non posse per artes/ Egregias studiis artes, et Apolline dignas/ Ire...*) a nebudou si moci osvojit

ani další specializace, z nichž se uvádí astrologie, medicína či právo. Rozsáhlá pasáž a zcela speciální pozornost je později v oraci věnována nutnosti osvojit si gramatiku pro výkon kněžského povolání. V této souvislosti se poměrně nevybíravě napadají neučení kněží, pomocí řady hanlivých epitet a dokonce i zvířecí metaforiky (*Ecce ferus sacra pastor se iactat in aede/ Grammaticae ignarus, bardus, rudis, improbus, audax/ Impius, ignavus, celebs impurus, iniquus,/ Turpis, iners, asinus, Baeotum ex aere porcus,/ Distentus dapibus ventrem, vinoque sepultus:/ Cui cor nequicia, fastu mens aspera turget.* fol. A9b). Bez znalosti gramatiky se z pastýře stává vlk ubližující stádu. Imaginace pastorální autority je tedy přímo spojena univerzitním vzděláním a s představou jedinečné společensky užitečné specializace, jíž není možné dosáhnout bez institucionální průpravy, tedy *studia sacrae artes* spojovaného zde poněkud redukujícím způsobem s osvojením formalizovaného modu vypovídání.

Gramatika představuje také první krok k pochopení věcí, k nimž (a nikoliv ke slovům) se univerzitní diskurs hlásí jako k svému primárnímu normativnímu cíli, a zastírá tak faktické učební postupy. Univerzitní kurikulum se legitimizuje prostřednictvím metaforiky světla jako prostředník na cestě k věcem čekajícím, až budou vysvobozeny z temnoty a uvedeny na světlo, přičemž samotná slova nejprve nejsou v rámci této legitimizační strategie vůbec tematizována (*Nam cum Grammaticae munus nativa bonorum/ Pondera verborum expendat: verbisque sub ipsis/ res lateant tectae: quarum velamine dempto/ barbaricas abigunt tenebras, lucemque salutant...*). V pozdějších pasážích orace se pak poznání současně slov i věcí chápe jako znak učenosti, takže se obě kategorie staví na stejnou úroveň (*Sed neque res, sine vi linguarum atque arte, recentem/ Obscurae agnoscent animum. Nam tegminis instar/ Occultae linguis latitant: nullique videntur/ Qui rerum, linguarum ignarus, imagine gaudet./ Ille igitur, quem sermonis velamine tecta/ Ora videre iuvat Sophiae, haec umbracula rectis/ Linguarum imbutus studiis ut detrahat, ipsa/ Nonne iubet ratio?* fol. B2a). Ostracius hovoří také o slovech, v nichž jsou přítomny věci (*Lucida quem fugiunt vario cum lumine verba:/ verba quibus res ipsae insunt, latitantque receptae.* fol. B2b.). Slova bez věcí se ovšem jako cíl učenosti nezmiňují. Neučení lidé jsou v metaforice světla analogicky označováni hned v několika pasážích za slepce (*caeci*).

Studium gramatiky je dále reprezentována jako zbraň proti závisti, lehkomyšlnosti, bezohlednosti a necitelnosti (*nequities, livor, rigidi sensus, corda torpida*); zakládá učenost, která neusiluje o zisk ani o uznání (*nec amplas/ Sperat opes, Regumque nec ambit clara potentum/ Limina, nec famam, nec vanos captat honores.* fol. B4a), ale je interpretována jako autonomní hodnota. Jedinou odplátou je kromě skutečné slávy láska Múz, která je v básni reprezentována s odkazem na genderově specifický model vztahu mezi básníkem a Múzou – jako odměna za tvrdou práci se žákům pokládajícím základy své budoucí vzdělanosti slibují opěťovaná láska, objetí a polibky Múz (*Hunc decus et Charites, hunc ars et grata laborum/ dary Dona manent: Musae hunc purum redamant; feruntque/ Ad Lauri inter se ramos, Clariosque liquores/ Certatim: pendentque humeris, huicque oscula figunt.* fol. Bvia.). Samotný formalizovaný modus vypovídání je v oraci chápán jako znak vymezující skupinu učeneckou, gramatika v tomto smyslu představuje první krok, jakýsi pevný základ (*firma fundamenta, fundamina defossa lco profundo telluris* etc.) v postupném procesu utváření kompetence (*potestas*) vypovídat, moudrosti a současně možnosti být zařazen do této skupiny. A také získat univerzitní grady (*tituli doctorum*) argumentačně spojené s pravou ctností a slávou.

Učenost založená na primární znalosti gramatiky také poslouží jako štít moudrosti (*clypeus Sophiae*) v boji proti nevzdělancům a barbarství, jemuž je věnována rozsáhlá pasáž na konci orace a barbarství se v ní spojuje s explicitně s absencí institucionálního vzdělání a pohrdáním univerzitními učiteli, které bude tvrdě ztrestáno (...*e fulmine tela/ Obtusae linguae: doctum quibus impetat hostem/ Latrantis de more canis. Iamque horridus ore/*

Haeret hians, iam iamque loquens, similisque loquenti/ Increpuit labris, verboque elusus inertis est./ O dignum merita torta de lente corona/ Militis egregii facinus: quem forte magistra/ Barbaries primis talem formaverit annis/ Militiam, et doctae artis onus tolerare, Minervae/ Nec quicquam cultae Doctorum mentis habentem./ Haec igitur, qui Grammaticen contemnere, quique/ Obscuram perhibere artem, clarique superbis/ Fidere doctores titulis, et spernere cunctos, Praemia habet: doctoque iscti sic Marte triumphant. fol. Bva–Bvb). Textový prostor pro sebeidentifikaci se tak neotevřává pouze v pasážích definujících normativní ctnosti, popisujících budoucí učence a jejich praxe osvojování formalizovaného modu vypovídání založené na excerptování textů jako přelétávání včel z květu na květ či rozehrávajících eroticky konotované přísliby spojené s láskou Múz, ale také v rétoricky agresivních pasážích exkludujících nepřátele učenců v popisech boje proti barbarství. Do těchto pasáží je také zapracován main-streamový univerzitní historický narativ o Karlovi IV. jako největším z patronů (*decus scholarum, divinus monarcha*) a zlatém věku univerzity, který panoval v době těsně po jejím založení sankcionovaném přímým božím rozkazem. I zde se navíc setkáme s obraty, které se vyskytují v propracovanějších historických narativech, na univerzitě se patrně sdílely a pronikaly i do univerzitních tezí – např. založení univerzity jako nabídnutí pohostinného přístřešku bloudícím Múzám (*Musae vagantes*), či jako období jara, v němž rozkvétají všechny květy a roste vavřík (symbol laureací a univerzitních promócí) apod.

Orace vrcholí již zmíněnou *captatio benevolentiae* adresovanou císaři Maxmiliánovi. V textu přímo promlouvá personifikovaná akademie, jejíž feminita se v tomto případě konstruuje detailně, včetně fyzického popisu personifikace. Akademie je reprezentována jako půvabná žena podobná bohyni s řadou konkrétních fyzických femininních znaků jako zářící oči či voňavé vlasy (*Multa animi cura volens, et multa revolvens/ Os humerosque Deae similis, vocem, genasque/ Et nitidos sub fronte oculos, et candida membra,/ Ambrosiasque comas, et divum vertice odorem.* fol. Ciia–Ciib). Personifikovaná akademie také nese oficiální institucionální znaky univerzity, tzv. *signa Academiae* (*Namque rotam, strictumque ense, radiosque rotarum,/ Supplicii genus alma tui Catharina, gerebat.*). Navzdory fyzické kráse je však feminita akademie inscenována především na základě kategorií jako ubohost (*mea misera vita* apod.), stud, váhavost (akademie klade deliberativní otázky typu *Quid agam? Fortemne ultra quoque languida duram?/ Experiar?*), ohrožení nepřáteli, bolest (*mei dolores*), ponížování či zneuznání. Zásadní z hlediska genderování je fakt, že akademie není inscenována jako panna, nýbrž jako zralá žena-matka, která poukazuje v řeči na bývalou slávu v době mládí (*Haec omnia quondam/ Speravi et merui? Dum me viridantibus annis/ Caroleis innixam humeris ad sidera coeli/ Fama tulit, totique celebrem reddidit orbi?*). Personifikovaná instituce také popisuje korporálních metafor vlastní zásluhy, všem svým dětem prý vždy nabízela k obživě své prsy (*Dum facieque, animoque nitens, sumque artibus aureis/ Faeta, dedi soboli innumerae trahere obvia mater/ Ubera, per varias terras, per regna, per urbes?*). Řeč akademie je celkově koncipována jako řada stížností (*querelae*), vedených z pozice ublíženého slabého žensví vyžadujícího maskulinní protekci. Právě tento textový proces genderování stojí v základě strategie získávání mecenátu, kdy se panovník či jiný potenciální univerzitní podporovatel inscenují v pozicích ochránítelů (*Assere me, nomenque meum, vitamque decusque/ Nam potes.* fol. Ciia.). Z pozice matky současně univerzita žádá ochranu a slitování i pro své syny pronásledované opovržením davu (*odium vulgi*), tedy univerzitní učence, kteří doufají v královu pomoc (*Torquet insontem, soboles mea, et unguibus uncis,/ Et rostro infestat, cantuque exterritat aegram:/ Setigeri hinc per prata sues, caprique salaces/ Diffusi circumstant immane frementes,/ Atque armos horrescentes, me rictibus atris/ Mergere cum nequeant, spumis turpare cruentis/ Laeva mente parant. Qui quondam nostra fovebat/ Corpora, nunc contra assurgit Leo patrius hostis./ Quid faciam in tanto rerum discrimine?* fol. Ciia.).

Dedikace k druhé Ostraciově oraci opět obsahuje argumentaci o dvojí urozenosti, která má dopad na interpretaci mecenátu, vůči němuž se akademické literární pole paradoxně vymezuje již od zformování melanchthonského kurikula. *Nobilitas* rodem se sice u mecenáše uznává (*bona certe est et magna*), ale současně se opěvuje spojení této urozenosti s druhou formou *nobilitas* zakotvenou v nabytém vzdělání. Mecenáš, který by měl být v heteronomním literárním poli z jeho podstaty „nadřazen“ učencům se tak paradoxně staví na jejich úroveň – analogicky k předmluvě první orace. Explicitně se hovoří o tom, že právě studium je prostředkem k větší oslavě svých předků a současně i k rozšíření vlastního věhlasu a ctností. V dalších pasážích stále adresovaných mecenášům se pak argumentace obrací a studium se označuje dokonce za primární měřítko kvalit a základ kategorií jako *bona veraque laus et gloria*, k němuž urozenost pouze přistupuje jako druhotný faktor (*Cum autem varia sint media consequendae bonae veraeque et laudis et gloriae, et honoris: tum nullum nec verius est, nec melius quam virtutis et literarum studium. Etenim si virtus atque literae genere obscuros, fortuna humiles, fama exiles, et claros, et sublimes et magnos reddiderunt: non dubium est, si quis ad avitae Nobilitatis decus cum virtutis exercitationem, tum literarum cognitionem adiecerit, quin magis, quam illi, sive fama magnus, sive fortuna sublimis, sive genere clarus sit futurus.* fol. C6b). V tomto bodě se i dedikace stává sebeidentifikačním textovým prostorem pro skupinu oplývající pravou ctností na základě sdíleného, a implicitně institucionálně sankcionovaného vzdělání (*homo literatus*), v rámci univerzitního kurikula se pak zdůrazňují obě témata básnické teze, totiž básnictví a řečnictví.

Ostraciova teze legitimizuje básnictví (a sním i učeneckou komunitu) na základě sdílených argumentačních schémat a figurativity jako kompetenci získanou pílí a současně jako božskou aflaci, tedy jako inspiraci vdechnutou do básnickovy hrudi samotný Bohem, jenž si vyvolí a vynáší k sobě takto inspirované myslí básníků (*Te nunc o unica summi/ Aeternique propago Patris: quae pectora Vatum/ Incolis: afflatasque rapis super aethera mentes:/ Infer te medium nostris convenientibus, oro.* fol. Dia.). Příslušnost ke skupině podmíněná ovládnutím zcela specifického formalizovaného modu vypovídání, který se zakládal na dlouhodobém excerptování a v melanchthonském kurikulu se petrifikoval ještě v průběhu studia na akademii, se tak sankcionuje přímo božským původem básnictví, stojícím mimo vůli básníka. V oraci se užívají spojení poukazující na pasivní vtaženost básníka do literární produkce a božský původ aktivity, na jejímž základě se učenecká komunita sebeidentifikuje (*Insignes studii iuvenes, quos laurea dextro/ Raptat amor Phoebi superare cacumina passu:/ Vos mihi, quaeso, avidas aequis cum mentibus aures.*).

Samotný výklad se pak skládá z řady antických mytologických a historických příkladů pozitivní hodnoty rétoriky a poezie a pádů tyranů, kteří potlačovali jejich pěstování a jsou označováni za barbary (*turpissimus ille barbarus*). Básníci jsou reprezentováni jako posvátní prostředkovatelé božských vnuknutí (*vates sacri*) ovládající umění posvátného básnictví (*artes carminis divini*), takřka jako osoby s přístupem k prameni božské moudrosti. Poezie a oratorika se popisují jako dvě bohyně, vysoce důležité pro člověka a společnost, především oratorika je spojena se správou obce a zákonodárstvím. S oratorikou a její legitimizovanou společenskou rolí se spojuje zásadní autorské jméno – Cicero (*Talis erat quondam Romae sub moenibus altis,/ Dum superum iussu vitam egit, Tullius ille:/ Tullius eloquii flumen, flos, gloria, splendor,/ Et dillectus avi Prognae germanu.* fol. Diva). V určitém paradoxu k legitimizaci božskou aflací je pak v závěru orace tematizována přímá vazba poezie a oratoriky na univerzitní kurikulum a přímo na pražskou akademii. Orace vrcholí oslovením univerzitních studentů, aby nepolevovali v píli, získali univerzitní gradus (*si denique lauris/ Atque hederis vestros crines redmire, caputque*), stali se členy učenecké komunity, a zajistili si tak božské dary a věčnou slávu (*munera Divum, decus aeternum*). Poezie i oratorika a jejich společenská užitečnost se v závěru spojují výhradně s univerzitní institucí (*Quod vos per*

numina Phoebi/ Per patriam, patriaeque sacros, quos sector, amores:/ Per studia ac Musas, quae tanto tempore clarae hanc / Caroleam coluere domum: per si quid in illis/ Utilitatis adest...). Dokonce vzývá zesnulý zakladatel univerzity, aby navštívil univerzitní obec a vyslyšel starosti v době nepřející vzdělanosti, což lze interpretovat jako strategii získání mecenátu (*O inquam Carolus nunc nunc, quas incolit altus,/ Sedis aethereis cedens haec more recepto/ Concilia et coetus sapientum rursus adiret./ Non tantum auderent iam nunc impune volantes/ Tendere iter pennis, et aves terrete canoras/ Fulminibusque minisque simul crepituque nefando/ Et miscere omnes diris clangoribus auras.* fol. Divb–Dva.).

Další z tezí, v nichž se otevírá definiční prostor pro interpretaci básnictví a univerzitní učenosti, představuje Galerina báseň publikovaná ve spisu *Discursus* (1615), který je celý věnován kardinální legitimizační problematice – básnické inspiraci, míře vrozenosti a naučitelnosti básnictví (téma teze zní *Poetae, Musarum aves, nascuntur an fiunt?*). Jako první znak pravého básnictví se v tezi uvádí usilovná práce, nařízená od Boha všem lidem a nutná i pro osvojení si básnického umění (*Omnia sudori tribuit DEUS atque labori:/ Nam labor humanus fulcris est his sine vanus./ Artificum partes clarias vel qui colit artes,/ Si studii laetam poscit contingere metam,/ Ocia naturae fugiat contraria purae.* fol. A3a). Stejně důležitou podmínkou úspěchu je vedle práce i vrozená schopnost (*Quod natura facit, talem nec viribus accit/ Arsque laborque virum: sensum sine pondere mirum/ Excutiam, Flacci ratione teramque sagaci,/ His de querenti, sic fatur: metra ferenti/ Quod tam natura sit opus ce divite, cura./ Res etenim cunctae fervent magis agmine junctae:/ Una dat alteri opem...).* Teprve jejich spojením vzniká osobnost učeného básníka. Básník je dále definován prostřednictvím dichotomie k vesničanům, kteří nejsou intelektuálně aktivní a ukazují, že případné vrozené nadání nestačí (*Nonne vides ruris genio valet incola curis:/ Obrutus, at fusum venae cum non polit usum,/ Rusticus ingenio moritur sine numine dio./ Si ars antura, natura sed indiga cura/ Poscit opes artis, sunt haec fulcimina partis/ Vatibus his junctis divini nescio cunctis/ Quid fluat ad claras vatum de fontibus aras,...* fol. Aiiiib).

S ohledem spojení obou básnických kvalit lze také sestavit katalog antických i současných autorit, který mimochodem na jedné straně poukazuje na kontinuitu melanchthonského ciceronismu v univerzitním kurikulu, ale zároveň umožňuje vyjmenovat a oslavit současné básníky odpovídající těmto normativům a působící v českých zemích. Galerinus se opět soustředí na tři básníky literárního pole pražské univerzity, na Campana, Chorinna a I. Crupia-Krupského. Všichni jsou explicitně spojeni s univerzitou–„společnou matkou“, uvádí se jejich akademické tituly a učitelský poměr k autorovi básnické teze, především u Chorinna se také zdůrazňuje jeho usilovná píle při kreativní imitaci antických klasiků i mimo stávající seznam autorit (*Si libet et Patriae vates memorare, quadrigae,/ Dicent esse ratum ratione quod assero vatum,/ Et mihi Campani vires dat candida Jani/ Musa, chorus reliquus si non livoris iniquus/ Obstaret turbo, ferret quod et ore recurvo./ Livor post mortis si cessat stamina: fortis/ Janus quam vena fuit ante Chorinnus amena,/ Non sed natura fretus, ceu glutine, cura/ Rexit opes venae, viresque gregabat avenae./ Hic nisi mens laetam, properaret tangere metam/ Digna forent cygno praeconia danda Chorinno/ Quem labor antiquis numeris non aequat iniquis/ Vatibus ignotis clarum ceu nomina notis.*). Nadání snoubící se s pílí nejvíce charakterizuje Krupského. Reprezentace všech tří básníků je přitom vtělena do argumentace v rámci agonálního diskursu národa (*Numinis ad laudem patriaeque retundere fraudem/ Gnarus truncicolas jambis mactabat ut ollas./ Jam, viget e Castris Musarum raptus in astris./ Pegasidum inter aves diuque JACOBE svaves/ KRUPSKY natura magis est industria cura/ Te peperit dignum vexitque ad sydera cygnum.* fol. Aiva.).

Pro legitimizaci učenectví se nakonec využívají oba dva argumenty, básnictví a příslušnost ke skupině učenců jsou tedy otázkou vyvolení i tvrdé práce. Zásadní je rozostření hranice mezi kategoriemi *vates* (básník ve smyslu věštce nadaného božskou inspirací) a *doctus vir* (učenec), v jedné z pasáží se zmiňuje také *orator*, u něhož se pak předpokládá o něco menší míra nadání. V závěru teze se rozvíjí další motiv migrující v literární produkci pražské univerzity již od poloviny století, totiž chudoba jako identifikační znak básníka a odmítnutí úsilí o hmotné statky (*Vos modo naturae juvenes ne fide, curae/ Tradite opes venae, vestrasque laboris habenae/ Enutriant mentes, luci reddantque latentes/ Docta Minerva dabit vobis, ac praemia flabit/ Sors spoliata fame, vos et sublimia famae/ Templa conabunt, Vates Pindoque locabunt.* Fol. Aivb).

Definiční strategie učenecké komunity spojené s univerzitní institucí se rozvíjí konečně také v tezi Kašpara Ambrosia, která je vtělena do jeho prvotiny oslavující úřední postup císařského rady Jana Litvína z Říčan (*Inauguratio* z roku 1607). Tisk nevydala přímo akademie, ale je s ní úzce propojen a ukazuje na komplikované interdependentní formy mecenátu v rámci literárního pole pražské univerzity – obsahuje totiž současně standardní univerzitní magisterské tezi na téma *An licet magistratum emere?*, Ambrosiovo pojednání o posloupnosti baronů z Říčan a panegyrik na mecenáše, který zbavil Ambrosia poddanství a umožnil mu studium. Sbírku doprovází básně univerzitních profesorů a samotného Ambrosia, v nichž se tematizuje učenecká *libertas* kladená do protikladu k *servitium* či *jugum servitii*. S odvoláním na antické příklady svobodných básníků, se vágně definovaná svoboda prezentuje jako podmínka literární tvorby (*Non ita de notstris Musarum pagina priscis: Libera nam priscis vivere cura fuit. Libertas quaesita placet? Mirabere Brutum:/ Brutus libertus primus in Orbe fuit. Tunc liber Parnassus est, nexuque soluto/ In cunctis Phoebi crevit ephoebus agris./ Auditoque procul Musarum carmine dulci,/ Ibant ad Themidis docta Lycaea Deae./ Talis erat priscis libertas, Tanta potestas/ Libera, ut haec aetas Aurea dicta foret/ Servitii vitio nunc libertate perempta/ Currit ad artificium multa caterva manum.* fol. Aiva).

2.5.3 Historické narativy v literárním poli pražské univerzity

Historické interpretace a narativy vzniklé a tradované v rámci fungování pražské univerzity představovaly další z textových prostorů pro reprodukci literárního pole a utváření reprezentací učenecké komunity. Specifický příběh dějin českých zemí, a především dějin zdejší vzdělanosti, vyprávěný pomocí poměrně ustáleného korpusu citátů a referencí na sdílené autority lze doložit v řadě děl spojených s univerzitním polem. Kromě orací (např. instalačních), nejrůznějších oslav a jiných příležitostných básní se tato forma historické imaginace petrifikovala také neustálým opakováním v rámci institucionálně zakotvených literárních útvarů, např. bakalářských či magisterských tezí. Jak se ukáže v jedné z dalších podkapitol věnované „heterodoxní interpretaci dějin“ v traktátu Matyáše ze Sudetu a debatě o akademických titulech, která se rozpoutala v souvislosti s jeho vydáním, pasáže, obraty a autority tohoto příběhu byly do té míry zakotveny ve výuce na pražské univerzitě, že se mohly přenést i do textů s odlišnou, či dokonce zcela protikladnou argumentací. S trochou nadsázky by bylo možné v případě univerzitních historických interpretací hovořit o jednoduchém, krajně typizovaném příběhu, stereotypní imaginaci se stále se opakujícími narativními a legitimizačními prostředky, která téměř v žádné z básní či orací není pojednána celistvě, ale tu a tam probleskuje texty a „vynořuje se“ na jejich povrch.

Z hlediska předpokládané heteronomie literárních polí v raném novověku je zásadní Campanova skladba o dějinách patronátu a nejvýznamnějších mecenáších univerzity nazvaná

Mecoenatum Encomium (1605), která byla opět vydána při institucionální akademické příležitosti, při magisterských promócích. Oslavná báseň začíná stručným konstatováním o nutnosti podpory učenců, aby přežilo umění personifikované Múzami (*Neu pereant Musae, PENNAS dat habere PATRONOS/ Hi doctos ab humo celsa sub astra levant.*). Hned v následujícím verši vstupuje Campanus přímo do středu univerzitní historické imaginace, která je charakteristická i pro ostatní díla tohoto literárního pole – do období vlády Karla IV. Císař-zakladatel je svázán se zlomovým bodem v příběhu vzdělanosti v českých zemích. První mecenáš univerzity, který nabídl pomoc trpící bohyni moudrosti a poskytl přístřeší Múzám bloudícím v době války (*Barbaries Latium peregrina faece replevit,/ Proque novem Musis Mars ubi cultus erat./ Musae, cura ducum quondam regumque jacebant/ Quaerentes studii priscus ubi esset honos./ Ipsa suas linquit, quas coelo eduxerat, arces/ Pallas, et in vultu signa dolentis erant./ Non tulit hanc faciem rex CAROLUS, ille vagantes/ Parisiis Musas ponere tecta jubet/ Quid peregrina moror? Dedit haec quoque Martia tellus/ Qui Musis pennae praesidiumque forent...* fol. Aiib). Analogicky k příležitostným básním z univerzitního konvolutu lze již v iniciační fázi příběhu tematizovat genderovou rovinu, prvek protektivní maskulinity zakladatele (poskytujícího *praesidium*), hořekující Pallas Athény a univerzitních Múz hledajících ochranu před barbarstvím. Tu si ostatně v diskursu *mothering* nárokuje i samotná Matka akademie.

Od aktu založení univerzity se retrospektivně odvíjí historický narativ, v němž se jako starší milníky vzestupu vzdělanosti jedním dechem zmiňují přijetí křesťanství a patronát učeného sv. Václava (*Ut taceam, pagana quibus male sacra placebant,/ Cum CHRISTO Musas nostra recepit humus/ Qui primus Czechio est factus de principe Martyr/ Doctus, et ingenuae Palladis ala fuit./ Nomen ab hoc ducens rex Myrtyre, SANCTUS et ipse,/ Id quoque conatus, cum superesset, erat/ Ille novas Phoebos sedes fundare parabat/ Non procul a ripis Vultava Boje tuis.*). Tyto slibné začátky však zhatily války a závist (*Mars, livor*). Příběh se přesto nezadržitelně odvíjí k porážce barbarství a utěšenému stavu spojenému s univerzitním chodem. Za vlády Karla, přímého pokračovatele těchto starších snah, přestala být země vůči Múzám nepřátelská (*inhospita Musis*), dostala novou civilizovanější tvář a mládeži bylo nabídnuto vzdělání místo divokých válek (*Iamque novam rerum faciem vidisse licebat/ Arte procul saevas Martis agente faces/ Illa diu bellis assveta Boema juvenus/ Tunc rudibus Logica falce timenda fuit/ Ipse gravis pugnas Casae spectavit, et illis/ Post habuit mensae prandia lauta suae/ Quae non auditor movisset pectora tantus!* fol. Aiib–Aiiia). Václav IV. v příběhu přesně následuje otcovy příkazy (*pater hoc mandaverat*), zakládá koleje a rozmnožuje univerzitní majetky i práva. Od něj mecenát přechází na měšťany napodobující královský vzor, kteří finančně podporují založení dalších kolejí a pozvedávají tak Múzy k výšinám (*Regis ad exemplum proceres civesque frequentes/ Certabant doctas multiplicare domos/ Hos inter gemina a Phoebos Daphneide cincti/ MATHIAE LAUDAE laude vehendus amor./ Fama manet meriti, LAUDAE Collegia dicunt/ Quae Phoebi castris ille tenenda dedit,/ RECZKONEM qua praetereamus, fronte IOHANNEM?/ Hic PRIMAS urbis, Palladis ALA, fuit./ Sacra domus studiis eius testatur amorem/ Vultava vicinis qua strepit amnis aquis/ Tot pennis Musae a tellure sub astra levatae/ Ilicet ingeniis emicuere bonis.*). Teprve po nich následují příklad Karla IV. šlechticů mecenášů, kteří jsou v básni přesně vyjmenováni – spíše než konkrétní formy patronátu se vágně opěvují jejich zásluhy a náklonnost (*amor nobilitatis*). U některých šlechticů se tematizuje příslušnost k akademické obci, poněvadž získali na pražské univerzitě magisterský titul (*titulus Magistri*).

Legitimizační strategii a strategii žádosti o patronát představuje posun od historického narativu o době rozkvětu vzdělanosti na základě binární negace k tematizaci současného stavu a nepříznivých okolností pro pěstování Múz a svatého umění (*divina ars*), genderově specificky utlačovaných válkou personifikovanou opět postavou Marta. Zájem o univerzitní vzdělanost přesto neupadá. Tento argument otevírá prostor k pojmenování některých

příkladných městských okruhů podílejících se na univerzitním běhu (Slaný) a dobře fungujících partikulárních škol (obnovená škola u sv. Jiljí), umožňuje také oslavit mecenát stávajícího císaře a zapracovat do skladby základní témata dvorské figurace, totiž hrozbu války s barbary (*Sunt igitur Musis sunt hoc quoque tempore pennae/ RODOLPHO fures terrificante Getas/ Sed Phoebos dare tecta parum est: quo regna sine usu?* fol. Aiva). V závěrečné pasáži předcházející oznámení magisterské promoce se pak otvírá prostor pro vágní označení celé akademické skupiny i jejích potenciálních dalších členů – kandidátů na budoucí mecenát (*Saepe datus Musis est adeundus ager:/ Sint ibi, qui discent castos sine crimine mores,/ Aoniae pulcrum ferveat artis opus./ Excitet auditor studium, faveatur honori/ In Studii stadio quem sibi quisque parat...*). Sice na základě méně rozpracovaného narativu, ale univerzitní mecenát reflektuje i další Campanův spis *Calendarium beneficiorum academiae Praeagensi collatorum* vydaný v roce 1616, který osahuje soupis všech významných nadání a odkazů učiněných univerzitě od jejího založení po Campanovu současnost.⁵⁴⁴

Fragmenty historického narativu o dějinách vzdělanosti v českých zemích a jejich vazbě na dějiny univerzity probleskují v nejrůznějších textech spojených s institucionálním fungováním univerzity a celého univerzitního literárního pole. V následujících odstavcích analyzujeme pouze některé z nich, soustředíme se především na básně a orace, kde je historický výklad podán systematictěji. Z této skupiny se poněkud vymyká Huberova inaugurační orace *De nobilissima illa, et omni humano generi utilissima arte, Medicina nimirum* o osudové periodě v dějinách univerzity pronesená na počátku ledna 1612.⁵⁴⁵ Do korpusu analyzovaných textů jsem ji zařadila, poněvadž obsahuje stereotypní argumentační schéma typické pro univerzitní produkci – eschatologický diskurs. Určitá míra eschatologismu operující s melanchthonským konceptem fatálních period (vypočítaných většinou na 500 let případně jejich podíly či násobky) byla v latinské i vernakulární produkci z per univerzitních absolventů velmi častá, dokonce by ji šlo označit za jedno ze sdílených sebedefiničních témat, jež se tradovalo a modifikovalo od poloviny století, kdy bylo kurikulum na univerzitě pod silným melanchthonským vlivem.⁵⁴⁶ Na počátku Huberovy orace jsou řazeny citáty z Platóna o správě vlasti (*Patria magis est amanda quam mater apod.*), obecném dobrém a roli mládeže jako budoucích správců, které se vyskytují poměrně často např. i ve veleslavínských předmluvách. Základem argumentace je význam univerzity při vzdělávání mládeže, potažmo přípravě budoucích erudovaných správců vlasti (*Nullum munus patriae affere majus meliusve possumus, quam si doceamus atque erudiamus Iuventutem, iis praesertim moribus atque temporibus, quibus ita prolapsa est, ut omnium opibus refrenandan atque coercenda sit*). Navazující historický výklad rozvíjí obraz učeného vládce a dokumentuje ho na příkladech z dějin starověkého Egypta, ze starozákonních i novozákonních dějin (se vzdělanými vládci se zde spojuje mír a čistota náboženství, *constans*

⁵⁴⁴ RHB I, s. 275.

⁵⁴⁵ Programmata Academiae 1612, fol. Aiii–Avb.

⁵⁴⁶ Melanchthonský koncept tzv. fatální periody se v latinské i vernakulární literární produkci ovlivněné univerzitním polem objevuje poměrně často. Poprvé je explicitně tematizoval Martin Rakovský-Rakocius (v druhém dílu *Libellus de partibus rei publicae et causis mutationum regnorum imperiorumque*, Viennae 1560), dále s konceptem pracoval Lupacius (*Historia o císaři Karlovi*, Praha 1584), který určil délku period *anni periodici et fatales quorundam regnorum* na 588 let. Samostatný spis periodám věnoval G. Syrus (*Periodus imperiorum* 1614). K veleslavínskému konceptu srov. Storchová 2004, takže doslovně jej převzal Matouš Sokol z Chrudimi v díle *Wrkawé Sstěstij. Knížka welmi příkladná napomijnagije gednoho každého aby w sstěstij nepýchal* (Praha 1585). K pozdější recepci konceptu u Partlicia a v dílech exulantů srov. Urbánek 2001, s. 166n. Urbánek 2008, s. 32n, s. 85–86.

pax et pura religio). V závěru orace se pak výklad posunuje k českým dějinám (*domesticum exemplum*) a propojení s dějinami univerzity, jíž se tak přisuzuje privilegované místo, prostřednictvím fatálních period.

Fatální periody věštící blízké změny ve vládních formách se hledaly mezi historickými událostmi, jež se považovaly za analogické. Huber takto odhaluje tzv. poloviční periodu (250 let), jež se tematizuje i ve veleslavínských předmluvách, mezi vznikem české státnosti a založením univerzity, které je datováno přesně na minutu a stalo se zlomovým okamžikem ve správě vlasti (*Regnum hoc Bohemiae feliciter fuit fundatum Anno Christi 1086, Iunii 15 die hora 19. Cum dimidiam periodum suam attigisset: quae est annorum 250 mirifice effloruit et nominis celebritatem insignem accepit ex liberali fundatione hujus Academiae a Carolo III. Imperatore et Rege Bohemiae. P. M. Suscepta, quam Clemens Papa II. Anno 1346 Ianuarii 25. hora 21 minuto 42 confirmavit et Universitas ipsa deliberato animo et propitio admodum caelo studia inchoavit, Anno Christi 1347 die 6. Aprilis hora 21, minuto 34. Hinc vere beata fuit patria nostra, et in ea Civitates omnes, in primis Praga, abundabant omnis generis boni corporis, fortunae et animae*). Období po roce 1409, kdy přišla změna (*mutatio* – neklade se ovšem do číselné souvislosti s fatální periodou), je interpretováno jako období úpadku trvajícího dvěšest let zaviněného nepřející dobou a nevděkem synů k akademii prezentované takto implicitně jako matka (*Ab eo tempore prope spatio ducentorum annorum collapsa neque refici, neque resurgere potuit, seu injuria temporum, seu neglectu suorum, quam nisi grati quidam filiorum incommodo proprio valetudinis atque fortunarum decendi laboribus sustentassent*). V Huberově současnosti, po uplynutí poloviční fatální periody od založení univerzity nastává čas pro další obrat, univerzita se dostává pod správu stavů a pod dozor defensorů a čeká ji světlá budoucnost (*prope penitus succubisset, ut laude potius, quam ignominia digni censeri debeant, jam vero spem et ornandae restorationis et patriae hae tempora nobis faciunt maximam, quia ab origine sua periodum integram 500. annorum attigit et annis 26. superavit: quia pleno jure Academia a summo Magistratu Ordinibus Regni est reddita, eiusque cura fidelis D. D. Defensoribus commissa: quia favoris Dei in Caelo et terra judicia vidimus manifesta*). Závěrečná pasáž orace tedy nemá klasické eschatologické vyznění, kdy se završení fatální periody spojovalo s nadcházejícím koncem světa, ale naopak otevírá definiční prostor pro pojmenování univerzitního pole, oslavu jeho patronů a předzvěst úspěšné budoucnosti.

Narativ dějin univerzity a její role v dějinách vzdělanosti v českých zemích byl součástí i další univerzitní literární produkce, např. tezí či orací. Univerzitním tezím pojednávajícím o stereotypním korpusu historických témat se ještě budeme věnovat v podkapitole interpretaci Jana Matyáše ze Sudetu; v oracích přednášených na univerzitě při oficiálních příležitostech lze zase tematizovat řadu podobností s instalačními oracemi pronášenými při nástupu studentů či absolventů do partikulárních škol, jež budeme analyzovat v následující kapitole o městských okruzích. Argumenty a figury oficiální univerzitní oratoriky na historická témata sice mohly migrovat i do příležitostného básnictví, ale spíše v každodenním fungování univerzity se uplatnily při slavnostních aktech, oficiálních oslavách apod. (konkrétně např. při oslavách rudolfínských statut z roku 1609, kdy byla univerzita převedena pod pravomoc utrakvistických stavů a měla být nadále kontrolována konzistoří). Z orací pronesených při oficiálních univerzitních příležitostech a rozvíjejících historický narativ rozebereme nejprve básnickou deklamaci V. Rokycanského *De studiorum in Bohemia progressu* pronesenou v Karolinu a vydanou roku 1610 a posléze se soustředíme na nejpropracovanější a nejrozsáhlejší oraci A. Rosacia *Oratio panegyrica de Boiemiae reviviscentia* ze stejné doby. První text představuje ve srovnání s výjimečnou Rosaciovou

orací spíše vágní, mírně modifikovanou main-streamovou interpretaci plnou topoi typických pro univerzitní produkci, z vernakulární produkce souzní v základních rovinách příběhu christianizace s Hájkovou kronikou či veleslavínskou produkcí, do níž je zakomponován příběh o roli univerzity.

Formální znaky vydání Rokycanského básně (například podoba paratextů) se blíží standardním kolektivním univerzitním sborníkům příležitostné poezie, analogicky k univerzitním tezím či jiným prvotinám je text dedikován městským úředníkům v Rokycanského rodné Kouřimi. Již v dedikační básni se objevuje motiv prolínající se celou deklamací, totiž prvky modifikovaného agonálního diskursu národa, v němž se chápou dějiny vzdělanosti v českých zemích a vůdčí role univerzity v nich jako doklad pěstování umění a vítězství nad barbarstvím uprostřed Evropy (*Bohema terra, umbilicus Germanidos/ Orae, feracis Gaza cornu copiae./ Quibus pias incaeperit primordiis/ Artes colere, quam potenti et spiritu/ Ruditatis arma Barbarae devicerit/ Dixi: patenteis nosta quando Academia/ Admovit aureis, et sacer Musis chorus/ Vocis loquelam extorserat silentio.*) Symbolickou figurou zastupující rozkvět vzdělanosti je v rámci agonálního diskursu národa *Czechica Pallas* či *Czechica Musa*. Příběh o postupném prosazení vzdělanosti je při tom vždy úzce spjat se vzdělávacími institucemi, nejprve roztroušenými a splývajícími s církevními institucemi, posléze semknutými kolem univerzity. Obě fáze zlatého věku jsou v tomto smyslu analogicky strukturovány: v první splývají církevní a školní instituce, ve fázi před vypuknutím husitských válek se stává univerzita místem kultivace pravého náboženství a v tomto ohledu udržuje kontinuitu až do potvrzení stavu statuty z roku 1609.

Celý historický narativ orace operuje střídáním období rozkvětu a úpadku, jež se legitimizuje proměnlivou podobou světa, s jasným teleologickým bodem – obdobím zlatého věku univerzity za vlády Karla IV. a v době rektorátu Jana Husa, k němuž příběh směřuje, a jeho obnovením díky mecenátu Habsburků a šlechty v poslední době, který představuje další tělos celého narativu. Obraz současnosti je při tom opět poněkud paradoxní, poněvadž kromě obnovy akademie je charakterizován i stesky nad aktuálním stavem učenců, jež mají ovšem také fungovat jako impuls k stupňování mecenátu. Počáteční body příběhu (*prima Bohemicae studiorum exordia*) jsou spojeny s Marobudem, implicitně tedy i s jeho předpokládanou vazbou na svět římské civilizace, a s městským centrem známým od Ptolemaea jako Casurga. Toto období stejně jako období vlády bájných přemyslovských knížat ovšem není narativně rozpracováno, příběh se naopak nahrazuje jen vágními rétorickými otázkami (*Atque utinam canerem primos ab origine fastos/ et Marobudejum quid fuit ante ducem!/ Nulla meis metris Majestas major inesset,/ Nec levis emptori pagina nostra foret;/ Nam quis ad Herciniam Bojaria maenia sylvam/ Nescit Casurgam vel Ptolomeae tuum?/ Quis negat in media Czechum Germanidos ora/ Sub Zrzito patrum monte locasse larem?* fol. Aiiia.). Zlom, který je příznačně přímo spojen s institucionální rovinou vzdělanosti, představuje až založení první školy na Budči panenskou Libuší (*casta Lybussa*). V rámci agonálního diskursu národa se pak odmítá spojení prvopočátků učenosti s oráčem, Přemysl se reprezentuje jako urozený vzdělanec, analogicky k antickým zemědělcům a jejich roli v počátcích římské civilizace (*Forsitan hic aliquis dicet: Telluris arator/ Legulator Dux ergo Boemus erat?/ Sceptrane pro stiva agricolis? Fuge pessime livor/ Vir genere et studiis nobilis ille fuit... Fabricium agricolam vel te Serrane serentem/ Quis nescit Latio jura dedisse foro?* fol. Aiiia–Aiiib). První období vzdělanosti je popisováno na základě kategorií jako staré ctnosti, jednoduchost a upřímnost (*prisci honores, simplicitas, ... Ut quis corde tulit sic quoque verba dabat*).

Příběh o kultivaci země v prvním „šťastném věku“ (*felix aetas*) je spojen s pasáží o rozvoji Prahy a christianizaci země. V následujícím narativu pak instituce škol nahrazují šíření křesťanství, což se ukazuje na příkladu obnovení pohanství za Drahomíry, s nímž se spojuje ničení škol apod. Po přijetí křesťanství měly v zemi vstoupit v platnost nové zákony, pro učence nastalo další období rozkvětu kontrastující se současností, v níž se učenci netěší

náležitě účtě – tuto argumentační řadu lze při tom interpretovat jako literární strategii získávání mecenátu (*Adjuvit studium divina operatio, crevit/ Religio, nostris ante parum orta locis./ Inde datae Leges, Virtutis et usus honestae/ Induit et vultus terra Bohema novos./ Stabat honos doctis, stabat sua gratia Misis/ Nec miser, ut nunc est, tunc studiosus erat./ Omnia florebant, natus cum patre canebat/ Corda tui caetus optime Christe fove. fol. Aiiiia*). Zvláštní pozornost je v procesu etablování křesťanského řádu věnována přijetí papežské latiny (*lingua sacra*) jako jazyku vzdělanosti. Období počátečního rozkvětu vystřídáno úpadkem, jenž je podmíněn zákonitou proměnlivostí světa (*O quam dulce melos tunc patria nostra canebat/ O quam florenti tunc fuit usu statu./ Sed nihil est adeo in toto durabile mundo/ Cui non sors varias ponat iniqua vices/ Territus hoc cantu nigri Dominator Averni/ In varios mutat cuncta rapita dolos.*). Dobou úpadku je nebezpečné působení Drahomíry prikazující rušit školy a chrámy, z níž je zem s boží pomocí vysvobozena po její smrti (*Aedificare Scholas prohibet, jubet aedificatas/ Dissolvi, et dura claudere templa sera/ Quid non ausa eadem? Fol. Aiiiib*).

Za vlády knížete Boleslava se Múzy opět probouzejí k životu, obnovují se školy a analogicky i kláštery, které jsou chápány jako primárně vzdělávací instituce (*Hic renovare Scholas caepit, sacrumque tueri./ Et struere aeterno templa dicata Deo. fol. Aiva*). Další období zvrátů je spojeno s bratrovražednými boji o vládu, které přerušilo období míru a podpory vzdělanosti za vlády Vladislava II., kdy měl vítězný český lid získat i přízeň císařů (*Nec satis est mirum propius si tempora spectes/ Czechica gens adeo quam celebrata fuit./ Tuta domi, laudata foris, non hostibus ullis/ Cedens, Caesaribus semper amica suis... fol. A4b*). V tomto bodě začíná další období rozkvětu, které pokračuje kontinuálně a je korunováno vládou Karla IV., zakladatelskými aktivitami a především vznikem slavné univerzity, která se dostala do středu zájmu dobových učenců (*Hic Deus atque Dei conceptae in pectore Musae/ Caeperunt Carolo Rege favente coli./ Maenia ad haec olim toto concursus ab orbe/ Dum viguit studii, fama serena fuit./ Prodidit Historicus quod millia dena bis olim/ Discentum ex variis, hac petiere locis/ Creverunt studia et Doctorum floruit agmen/ Prae reliquis Hussus conspiciendus erat/ Aemula doctrinae donec Bojema juvenus/ Puncta Facultatis liberiora tulit/ Si facti autorem nescis, si denique Regem! fol. Avb*).

Fáze před vypuknutím husitských válek je reprezentována jako druhý ústřední bod příběhu dějin univerzity, kdy byla instituce obnovena (*est renovata Academia*) na půdorysu nového náboženství, text Písma nahradil jiné autority (*Successit Scoto Moyses Tarsensis Aquino/ In primo steterant Biblia sacra loco*) atd. Popis husitských válek je pak opět navázán na agonální diskurs národa operující tentokrát dichotomií *Czechii – Germanii* (např. *Nil Germana cohors potuit differe paratis/ Rebus in his semper victa cadebat agris*). Propojení univerzity s kultivací pravého náboženství (*ritus vetus*), podpora univerzity a profesorů pokračuje i za dalších panovníků až do Rokycanského současnosti (báseň pokračuje panegyrikem na císaře Rudolfa), kdy univerzitu podporují i aristokraté, kteří se v básni také explicitně vyjmenovávají (*Ante alios docti Comes illustrissimus oris/ Schlikius is numeros, foria corda daret/ Viceret aeternum, quamvis nequit esse sepultus/ Budwicius patriae mellea suada suae./ Ipse loco in medio staret Schwihovius Heros/ Michalovecio laus quoque digna foret...*). Posledním bodem příběhu dějin univerzity je tedy současnost, v narativu ovšem přímo navazující na zlomový bod v období okolo Husových rektorátů, odkdy se příběh odvíjí jako kontinuální progres – současná „obnova“ a podpora mecenášů se interpretují jako završení cesty univerzity ke světlu, přičemž se ve vazbě na mecenát opět objevuje označení akademie jako matky (*Gratulor ergo tibi studiorum Academia mater./ Nocte quod expulsa tempora lucis agis./ Gratulor in melius quod jam renovata resurgis/ Et tot patronos nacta subinde viges. fol. A viia*).

Patrně nejpropracovanější narativ o dějinách vzdělanosti a akademických institucí v českých zemích, v němž krystalizuje argumentace, figurativita či topika roztroušená po kratších příležitostných textech, stejně jako sdílený korpus subtextů a autorit, obsahuje Rosaciova slavnostní orace *Oratio panegyrica de Boiemiae reviviscentia*. Přednesena byla v červenci roku 1615 v Karolinu u příležitosti připomínky obnoveného míru, odeznění moru v roce 1613 a výročí předání správy akademie stavům na slavnostním shromáždění před šesti lety.⁵⁴⁷ Výročí při tom představuje téma, kolem něhož se odvíjí celá historická narace a k němuž se budou vztahovat jednotlivé argumenty a historické příklady (vlastně se jedná o paralely mezi dějinami akademií a aktem „obnovení“ pražské univerzity). Orace je plně zakotvena v institucionálních strukturách univerzity i v tom ohledu, že ji vytiskl tehdejší univerzitní tiskař Pavel Sessius (*Academiae Carolinae typographus*), z jehož oficíny vycházely i všechny kolektivní univerzitní tisky. Paratexty orace jsou také adresovány mecenášům v souladu s oficiálními strategiemi univerzity – ať už se jedná o panegyrik na císaře Matyáše nebo o dedikaci stavům pod obojí a jmenovitě uváděným defensorům, kteří se vyzývají k obraně akademie. V oraci se kromě příběhu dějin české vzdělanosti a univerzity objevuje i řada motivů, poněkud nesouvislých argumentační řad a figurativních postupů typických i pro další univerzitní tisky. Jde např. o pojednání o významu akademie pro správu vlasti, metafory zahrady, pramene, cvičiště či pokladnice při popisu společenských funkcí akademie,⁵⁴⁸ motiv vzdělání jako zdroje štěstí a ctnosti, míru jako podmínky rozkvětu vzdělání popisovaný metaforikou světla nebo o genderování akademie jako plodné a živící matky (tematizují se *ubera matris*). Z hlediska subtextů, excerpt a autorit formalizovaného modu vypovídání jsou časté citáty typické pro jinou univerzitní produkci (jakkoliv představuje takto rozsáhlá a vybroušená orace výjimku z hlediska hustoty citátů) – tedy explicitní citáty spojené autorskými jmény Cicero, Aristoteles, z biblické tradice Sirach.

Hned v úvodní pasáži orace, v oslovení auditoria se definuje skupina sdílející společné kompetence, jež se reprezentuje na základě dichotomie vůči nevzdělané mase a venkovanům. V rámci celého literárního pole pražské univerzity zahrnuje nejen posluchače předurčené k učenectví svou povahou a pílí, ale také šlechtice angažované v chodu instituce, kteří si vedle urozeného původu také osvojili kompetence formalizovaného modu vypovídání a užívají je v politickém životě (*Et quidni hoc sperem, siquidem non est mihi haec oratio harenda aut coram imperita multitudine aut in aliquo conventu agrestium, verum apud illos, quo natura et genus finxerunt ad honestatem, benevolentiam, humanitatem, magnitudinem animi, amorem pietatis, studium verae religionis, gloriam ingenii, peritiam honestarum disciplinarum, ad omnes denique virtuos manus homines et excelsos, ut qui eo genere nati atque iis imaginibus clari estis, ut nemini superiorum et priscorum hominum nobilitati facile cedatis, deinde tanta cura et diligentia in studiis humanitatis ac litterarum diu veñati et exercitanti, ut quae ad veras et solidas virtuos attinent, ea omnia magnis laboribus vobis comparaveritis, adeo ut vehementer in comitiis, quae hisce superioribus annis agitabantur, miratus fuerim tam diu tanta patriae nostro lumina latuisse nec omnibus et universis, ut par erat, prius innotuisse.*)⁵⁴⁹ Skupina šlechtických posluchačů a stávajících či potenciálních podporovatelů

⁵⁴⁷ Výjimečnost a rozsah orace jsou patrně také důvodem, že je jako jeden z mála dobových latinských textů zpřístupněna ve vysoce kvalitní moderní edici (Martínková 2000).

⁵⁴⁸ Martínková 2000, s. 20–22: „Siquidem Academia est schola publica, omnium scientiarum, divinarum et humanarum, facultatibus insignis, quae alias universitas vocatur. Estque praecipuum cuiusque provinciae et civitatis decus et ornamentum ac velut paradisus Dei, unde caelestes plantae spargentes et disseminantes semen verbi divini, pietatis, virtutis, et disciplinarum in diversa et multa loca transferuntur atque, ut docti homines egkwmaizontai est hortus admirabilium animae voluptatum, fons universae in provincia et regno felicitatis, armarium politicorum instrumentorum, officina amicitiae et virtutum, palestra humanitatis et moderationis morum, thesaurus scientiarum, emporium et celebritas omnium liberalit atrium, templum, columna et stabilimentum veritatis, denique arx et domicillum totius sapientiae.“

⁵⁴⁹ Martínková 2000, s. 6.

univerzity je specifikována na základě několika příkladů skloubení urozenosti s učeností mezi staršími mecenáši univerzity (Jáchym z Těchenic). Šlechtici vtažení vedle do univerzitního literárního pole se při tom mají odlišovat ctností a sebeovládáním, s nímž na rozdíl od ostatních aristokratů obstáli v obtížném a pracném vzdělávacím procesu (*Verum eo maiorem laudem consecuti estis, quo olim discendi laborem, duem plerique ex superioribus ordinibus aut per contemptum aut per desidiam et mollitiem declinant et fugiunt tantum cupiditatibus suis indulgentes et probrosum sibi fore existimantes, si vel philosophiae vel doctrinae caelesti incumbant ac honesto labore sese exerceant, eam vos in tanto generosissimarum familiarum et maiorum vestrorum splendore et claritate suscepistis et, quo hac nostra astate summo genere sociastis et vmet ipsos hoc pacto quasi admirabiliores et pretiosiores reddidistis.*)⁵⁵⁰

Na této argumentaci lze ilustrovat specifickou povahu heteronomie univerzitního literárního pole, které se na rozdíl od jiných humanistických komunikačních struktur v českých zemích (např. Hodějovského družiny) nevztahuje primárně k externím mecenášům, vůči nimž by se současně vymezovalo a sebedefinovalo, ale vztahuje se k „vlastním“ mecenášům, jež inkorporuje a na základě této příslušnosti oslavuje (ať už se jedná o univerzitně angažované šlechtice, nebo o měšťany či členy městských rad v městských okruzích rekrutující se taktéž z akademické sféry). V textu tedy zaznívá diskurs „pravé urozenosti“. Nikoliv s původem, ale právě s kombinací se vzděláním se spojuje pravá ctnost a pravá urozenost, které jako kategorie do jisté míry paradoxně negují diskurs šlechtictví „pouhým rodem“ (*Est equidem haec vera virtus in magnis hominiibus, qui scilicet in mundo excellunt, et vera nobilitas strenue et fortiter pro gloria Dei et vera fide depugnare ipsamque Iesu Christi, Filli Dei, causam fideliter complecti nec solum taedio non frangi vel difficultati succumbere, sed priore stimulo pungi ad pietatem asserendam eique uni nervos omnes intendere et sic patriam posterosque summis officiis summisque beneficiis sibi devincire eidemque patriae mussitandi rationem in posterum in religionis negotio praecidere.*)⁵⁵¹ Je otázkou, do jaké míry případ vzdělaných šlechtických mecenášů-příslušníků stejného pole, které podporují, vylučuje formy externího mecenátu, jež by šlo v tomto schématu vyargumentovat např. poukazem na ctnost získanou právě „ušlechtilejším cílem podpory“, tedy učeností. Akademická obec se dále definuje konfesionálně specificky, což není v ostatních univerzitních tiscích tak protížená argumentační rovina (ani s legitimizací boží vůlí se v jiných textech nesečkáváme v tak rozpracované podobě) – univerzita vystupuje jako garant pravé evangelické víry, což opět souvisí s Rudolfovým privilegiem o pravomocích utrakvistických stavů ve vztahu k univerzitě. Shromáždění univerzitní obce se legitimizuje božským původem instituce akademie, jenž je spojován s rájem, a auditorium Rosaciovy orace je reprezentované jako prodchnuté boží milostí.

Také historický narativ o dějinách obecné vzdělanosti, vzdělanosti v českých zemích a nejužěji dějin pražské univerzity je metafyzicky sankcionován – první příklady užitku a vážnosti veřejných škol se odvozují z textu Písma (*dignitas, excellentia et autoritas academiarum et scholium publicarum*). Akademie jsou vždy spojovány s kvalitami zakladatelů a ochránců, v případě pražské univerzity se za hlavního historického protektora označuje konzistoř, která vždy byla neoddělitelně spojena s jejím fungováním. Zakladatelem akademií jakožto instituce je sám Bůh (*Deus autor et primarius fundator academiarum et scholarum*), jehož ostatní mecenáši pouze napodobují. Samotný ráj fungoval jako významná akademie, již první lidé spravovali z pozice profesorů „placených v naturáliích“. Také další historie zakládání akademických institucí je spojována se sankcí Boží vůlí či přímým rozkazem (jako v případě Josefa a egyptských akademií). Bůh legitimizoval svou přítomností i pražské univerzitní shromáždění před šesti lety, stavové jednali z božího vnuknutí (*specimen divini instinctus*). Stejně tak císařovy výroky vznikly z Božího popudu, jehož se prostí lidé na

⁵⁵⁰ Martínková 2000, s. 8.

⁵⁵¹ Martínková 2000, s. 12–14.

rozdíl od auditoria nejsou schopni domýšlet; Boží původ celé akce ostatně dosvědčují i znamení spatřená při zasedání na obloze. Mecenát vzdělanosti lze z hlediska této argumentace tedy interpretovat jako poslušnost k boží vůli a participaci na božím historickém záměru.

Příběh dějin akademií se odvíjí podle klasických a v pražském univerzitním poli obecně sdílených institucionálních zlomových bodů. První zlom představuje založení židovské akademie Mojžíšem (*Academia Domini* splývající ve výkladu s pravou církví), která byla hierarchicky strukturovaným místem vědění a formování dogmat a výkladu prorocství až do Kristova příchodu. Další mezníky v narativu pak představují Danielovy aktivity a působení chaldejských a babylonských akademií. Josef, Mojžíš a Daniel jsou zakladateli akademie jakožto nositelky pravého náboženství (jako synonymum této starozákonní akademie se uvádí také termín *patria academia*), která se šířila mezi pohanské národy. Další etapou v dějinách akademií je zakládání pohanských antických škol. Pak přechází Rosacius ve výkladu k raným veřejným křesťanským akademiím a panovnickému mecenátu, jehož příkladem a vzorem pro současné mecenáše jsou aktivity Karla Velikého (tento zlom v odvíjení příběhu patří také takřka k topice pražské univerzitní literární a historiografické produkce). Výklad se dále týká zakládání univerzit v různých regionech Evropy, postupně se uvádějí roky založení, konkrétní města a nejznámější profesori, přičemž největší pozornost se soustředí na říšské univerzity. Možná vzhledem k tradiční melanchthonské orientaci je v pasáži o Wittenbergu zmíněn Melanchthon a kvůli doznívajícímu agonálnímu diskursu národa a imaginaci Hasištejnského také Polichius a jeho epistolární kontakty s Hasištejnským. Do pasáže o nově vzniklých říšských akademiích pak vstupuje prvek sebe prezentace vlastních Rosaciových kontaktů na C. Rittershusia a další altdorfské mistry.

Jako přechod k dějinám akademií v českých zemích funguje frekventovaný argument, že kláštery se zakládaly, aby se v nich vyučovalo, s často opakovaným dokladem – citátem ze Silvia o množství klášterů a chrámů v předhusitských Čechách, který má vlastně dokládat vysokou úroveň vzdělanosti a agonální konkurenceschopnosti utvářející textový prostor pro sebeidentifikaci s „českou“ učeneckou komunitou (*cur patria nostra gaudeat isto tam excellenci bono et gratuletur felicitati suae*).⁵⁵² První narativní zlom v příběhu české vzdělanosti představuje (také zcela v souladu s argumentačními řadami praktikovanými univerzitním okruhem) christianizace, jež je v textu reprezentována na základě metafor temnoty pohanského chaosu a průlomu světla, rozuměj církve ve fázi ještě blízké prvotnímu křesťanství a latinským patristickým autoritám (*Narrarem quidem prius, quam profunda caligo, quam taetrae tenebrae patriam nostro occupabant olim, quam hic horrida incultaque omnia apparebant, quam plena superstitionum, magiae, Epicurei furoris, quam turpe, quam atrum, deforme, confusum, horrificum, Cimmericum gentilitatis chaos omnes angulos obsidebat, quam falsus decorum fictiorum et simulacrorum cultus, quam profana adoratio contemptissimarum etiam creaturarum lignorum, lapidum, boum, arietum, simiarum universos dementabat, quantopere indignationem Dei provocabat, rogos Averni struebat, quam funesti exitus erant omnium*).⁵⁵³ Zatímco v prvních stoletích se měla latinská vzdělanost (*studia liberalia*) rychle šířit díky učitelům v městech a z obyvatel se stal boží lid, úpadek zájmu o vzdělávání spojuje Rosacius s mravním pustnutím života v kláštorech.

Druhým zlomovým momentem po christianizaci je založení univerzity a v jeho důsledku slavné období působení mistrů Husa a Jeronýma. Analogicky např. k Lupaciově *Ephemeridě* odkazuje i Rosacius v oraci na edici písně o Koncilu v Nicolaidově kancionálu vydaném ve Wittenbergu rok 1554 – tuto referenci lze při tom interpretovat opět jako konsensuální přihlášení se univerzity k melanchthonskému ciceronismu a současně k agonální imaginaci Hasištejnského, poněvadž se Rosacius zmiňuje o Melanchthonově listu připojeném ke kancionálu, v němž se připomíná slavný henetský původ Čechů a věhlasní

⁵⁵² Martínková 2000, s. 66.

⁵⁵³ Martínková 2000, s. 66–67.

učenci Hasištejnský a Gelenius. S působením Husa také Rosacius spojuje vznik partikulárních škol (*Scholae in patria nostra cum Ioanne Hussio natae sunt*),⁵⁵⁴ které jsou v následujícím textu vyjmenovány nejprve v Praze a pak v jednotlivých městských okruzích, včetně autorových mecenášů.

Závěrečná pasáž této části orace se vrací k aktu založení univerzity a je věnována zakladatelům veřejných škol, mezi něž patřil i Ježíš a panovníci následující jeho příklad (*Deinde illi in suis tantum remis, provinciis set urbibus, quarum presides erant constituti, scholas et publica gymnasia fundarunt, hic vero in universo terrarum orbe et per omnes mundi plagas amplissimum, latissimum celeberrimum, sacratissimum gymnasium promulgavit, ut esse salus Dei usque ad extremum terrae.*)⁵⁵⁵ Karel IV. ve výkladu figuruje jako exemplární panovník-mecenáš kráčeující v Kristových stopách. Výměnou za štedrá nadání a podporu se bude mezi učenci připomínat navždy, jedná se tedy do značné míry o klasický model mecenášské reciprocity *munera – fama*, finanční podpora za literární nesmrtnost (*adeo ut absens arit, Mortuus vivat omnique in hominum litteratorum coetu gratiis agendis et gratulationibus habendis*). Podrobně se rozebírají podmínky a postupy zakládání nové akademické instituce a její hierarchie, přičemž i církev (Ježíšova akademie, *academia Christi, academia Domini Iesu*) je popisována na základě této institucionální struktury, hierarchie, pojmů, funkcí jednotlivých zaměstnanců atd. Akademický významový mustr je tedy přenesen na samotnou církev a také na *academia caelestis*, tedy na ráj. Ostatní akademie a explicitně i jejich profesori a ochránci jsou v textu legitimizováni jako instituce boží provenience, přičemž tuto strategii ještě stupňuje výklad o jednotlivých profesích učenců a akademických oborech a jejich doložitelnosti v Novém zákoně. Metafyzická sankce existence akademií má při tom dopad i na strategie mecenátu, poněvadž podpora akademických institucí se v návaznosti na tento argument interpretuje jako oslava Krista v jeho pozici nejvyššího zakladatele akademií. V případě pražské akademie jsou panovníci, defenzoři, stavové a další podporovatelé vyzýváni, aby přispěli k uchování a ochraně svěřeného pokladu z boží vůle (*O praeclara terra Boema, magnum talentum tibi concreditum et apud te depositum est. Vide, ut illud recte dispense set utiliter impendas, unde non paenitendum fructum referas. O incliti status regni huius, Regni dilema capiti vestro opositum est. Operam date, ne quapiam labe maculetur.*)⁵⁵⁶ Do orace následně vstupují fiktivní hlasy tří zakládajících panovníků pražské univerzity (Karla, Václava a Rudolfa), kteří nabádají stavy k mecenátu, aby rozhojnili jejich fundace – v textu promlouvají duchové králů (*beatissimi regum spiritus*), citáty evokují jejich fyzickou přítomnost na univerzitním zasedání.

Pohusitské období sice Rosacius chápe jako úpadek a spojuje jej s překotným odchodem ostatních národů a rozmařilostí mistrů, za niž na univerzitu dopadl boží trest – o významu učenců se mohli poučit barbaři a nevzdělanci, protože teprve po odchodu profesorů se měla ukázat užitečnost výuky na veřejné akademii a ztracený primát a vliv Prahy (*Tunc, tunc didicerunt homines bardī et idiotae, quorum ubique hoc etiam tempore magna est affluentia, magna superfluitas, qui agresti odio literatos viros insectantur, nunc, inquam, didicere, quantam utilitatem ex re litteraria caperent, quantum rebus publicis expediret, quanto omnium emolumento esset schola publica frequens; nam antehac Pragenses rerum domini fuerunt, quo de Romanis poeta cecinit, et caput rerum Praga fuit, ut Roma apud Livium describitur.*)⁵⁵⁷ Do příběhu je v tomto momentu opět zakomponován koncept osudových period, ovšem podobně jako v Huberově oraci bez eschatologické interpretace. Za jubilejní se považuje dvěstěletá perioda mezi lety 1409–1609, kdy došlo k opětovnému

⁵⁵⁴ Martínková 2000, s. 110.

⁵⁵⁵ Martínková 2000, s. 124.

⁵⁵⁶ Martínková 2000, s. 152.

⁵⁵⁷ Martínková 2000, s. 174.

sjednocení univerzity s konzistoří, tedy návratu stavu z doby Husova rektorátu.⁵⁵⁸ Orace vrcholí kromě výzev k mecenášům a defensorům výčtem českých vzdělavců působících na univerzitě v průběhu 16. století (*academiae huius et patriae suae splendori antecessores*), který Rosacius doplňuje o osobní vzpomínky na vazby na vlastní akademickou kariéru (např. zmínka o Petru Codicillovi, jenž je pro něj zůstává *meus in utraque laurea determinator*).⁵⁵⁹

Patrně nejmladším textem, který vychází z interpretace dějin české vzdělanosti tradované v univerzitním poli a specificky ji modifikuje, je exulantský spis S. Martinia *Parentatio Antiquissima Bohemorum, quae Pragae fuit, Academiae Carolinae* vydaný v roce 1623, tedy již po rozpadu univerzitních komunikačních struktur a také v době postupného opouštění formalizovaného diskursivního modu sdíleného v tomto poli. Na rozdíl od starších historických skladeb nebo od Huberovy orace, v níž chybí eschatologická rovina (ačkoliv operuje konceptem fatálních period) se v Martiniově oraci nazvané *Oratio de ortu, cursu et occasu antiquissima Bohemorum, quae Pragae fuit, Carolinae Academiae* objevují motivy Božího trestu, více starozákonních a apokalyptických odkazů. Tyto motivy jsou napojeny na autorovy exulantské strategie získání mecenátu. V oraci se silně uplatňuje *mothering* univerzity, především v prezentaci orace jako oplakávání milované a ctěné matky, již už nemá kdo utěšit (*Aquam ergo date o Musae Capiti meo, Monstrate oculis fontem lachrymarum Sorores Academiae, ita ut digne possim, amicae vestrae, Venerandae Matri meae debita justa solvere, planctum Christiano affectu in ejus confusione instituere, Casum insperatum, ruinam inopinatum, occasum immaturum, deplorare, atque ita postremas quasi exequias instituendo, interfectos filiae populi mei cohonestare*. fol. Aiiiia). Historický výklad o akademiích legitimizuje tyto instituce nábožensky, za zlomový bod narace se považuje založení první školy Duchem Svatým ještě v ráji, posléze následuje výklad o školách zmíněných v Písmu, antických školách a dějinách škol v Evropě. Akademie jsou na obecné rovině definovány jako místo pravého vědění a zásadního významu pro správu obcí.⁵⁶⁰

Následuje výklad o založení pražské akademie a její jedinečnosti mezi dobovými univerzitami (*Conferat jam Lector, certe paucas in Europa floruisse Academias, tum cum fundatam fuit nostra Pragensis, inveniet, ego interim ad caeptum, Deo duce, revertar Propositum* fol. Bva). Dál pak Martinius líčí zakládání kolejí, enormní počty studujících⁵⁶¹ a průběh univerzitních sporů v husitském období. Do orace je jako zvláštní podkapitola vložen opis kutnohorského dekretu (*copia Literarum Regis Wencesilae*), který lze interpretovat jako legitimizační prostředek dodávající v čtenářových očích výkladu autoritu a autenticitu. Pohusitské období se na rozdíl od některých historických narativů vzniklých v univerzitním poli neinterpretuje jako fáze úpadku. Martinius naopak vyslovuje obdiv nad úrovní poslední zbylé fakulty a počtem graduovaných („plodností“ univerzity-matky) v letech nepokojů (*Quid putatis jam Auditores, qualem sortem sentire, inter tot bella, in perpetuis turbis, sub ejusmodi regibus, coacta fuerit alma haec Universitas? Certe admiratione dignum est, quod prorsus non conciderit, vel quod non cum ipsis fundamentis perierit: Post tot clades, casus, atque vicissitudines, sola facultas Philosophica quae remanserat, volvebat hunc lapidem, et*

⁵⁵⁸ Martínková 2000, s. 182.

⁵⁵⁹ Martínková 2000, s. 190.

⁵⁶⁰ Parentatio 1624, fol. Ava: „hortus admirabilium animae voluptatum, fons universae in Provincia et Regno felicitatis, amarium Politicorum instrumentorum, officina amicitiae et virtutum, Palaestra humanitatis et moderationis morum, thesaurus scientiarum, Emporium et celebritas omnium liberalium artium, Templum, columnta, et stabilimentum veritatis, denique Arx et Domicilium totius Sapientiae.“

⁵⁶¹ Parentatio 1624, fol. Bvib: „Supra quadraginta millia hominum floridae aetatis, Doctorum, Magistrorum, Baccalaureorum, Studiosorum, Collegiatorum (tametsi nonnulli ducenta millia eorum fuisse autumant) convenisse, atores fide digni tradunt“.

fideliter, et multoties feliciter, utiliter profecto semper; habuit enim Columnas egregias, Professores eximios, Custodes diligentissimos, ita ut intra annos ducentos quadraginta quatuor, filios progenuerit seu graduatos, ut vocant, produxerit 1669. inter hos ex illustri Prosapia plurimos. fol. Civb–Cva).

V dalších pasážích se uvádějí jména jednotlivých učenců posledních desetiletí, kteří působili na univerzitě, a krátce se charakterizuje jejich specializace. Jako zvláštní skupina jsou uvedeni akademici působící v evangelické konzistoři. Zde se orace blíží humanistickým prosopografickým příručkám nebo Lupaicově *Ephemeridě*, již budeme analyzovat níže, tedy textům s potenciálem pro utváření učenecké komunity spojené s konkrétní vzdělávací institucí, v nichž se definovaly kariérní vzory. V pasáži se explicitně zdůrazňuje kontinuita příslušnosti k univerzitnímu poli, když se popisují zásluhy vzdělavců o zachování akademie a její předání „nám budoucím“ (*Hi omnes Academiam nostram studiis, et laboribus auxerunt, defenderunt, promoverunt, nobis posteris in manus fideliter tradiderunt...* fol. Cvib). Na vyličení zlatého období akademie v prvních dvou dekadách 17. století navazuje narativ o pádu personifikované instituce, jež předznamenala zrada části profesorů kvůli zisku a jiná narušení bývalé akademické soudržnosti, např. kauza „rozvraceče“ Jana Matyáše ze Sudetu (*Ssudetus Jurisconsultus, turbas movet, et cum dolore maximo bonorum omnium, temere facultatem Philosophicam invadit, quam dum oppugnat, se ipsum expugnat.* fol. Cviiib).

Navzdory boji věrných synů – profesorů a podporovatelů – za její záchranu musela se akademie-matka (*pia Mater, augusta Mater*) se stále většími fyzickými obtížemi bránit cizím i domácím nactiutřačům (...*vix miserum attollebat caput*). Skupina škůdců napadajících bezbrannou matku je reprezentována na základě prvků diskursu monstrozity a zvířecí metaforiky. Jsou označováni za antická monstra s částečnými antropomorfními znaky či přímo za šelmy (medvědy) a za prasata. Také se zpochybňuje jejich orientace v základních autoritách formalizovaného modu vypovídání i fakt, zda se nenarodili „k pluhu“ a neměli spíš posluhovat, než být akademiky (*Sed et hic monstrosi Cyclopes, Fauni, atque Satyri quaerebant, quod in pia matre reprehenderent; quae carperent, nati enim ipsi ad stivam, vel natura facti ad servitutem, nunc frequentiam promotionum, nunc communis mensae abrogationem, nunc illiciti caelibatus extirpationem, graviter ferebant, traducebant, reprehendebant, accusabant; ignorant stulti, ut qui nec in aliis Academiis viderunt, neque in probatis authoribus legerunt, quae ratio sit foundationis ejusmodi publicarum Scholarum, quam necessariae promotiones, Matrimoniumque etiam in Philosopho laubabile. Sed quia ex ungue natura ejusmodi Ursorum agnoscebatur, non oppugnabantur, porci isti, sedbantur: non damnabantur, meliori potius menti reliquebantur.* fol. Dib).

Narativ o úpadku akademie (*Occasum Academiae*) je následně propojen s vyličením zkrávy celého království v důsledku božího hněvu. Zrádci jako Michal Pečka-Pieczkonides, který je označen termínem *Apostata* a s narážkou na jeho básnické sbírky také jako satirik *sine nomine*, či Georgius Mollerus kritizovaný za konverzi ke katolictví se dopouštějí vůči nevinné a bezbranné matce násilí, které vrcholí aktem zabavení univerzitních majetků, práv a insignií (*Mittitur tandem decretum, ut vocant ad Proffessores ex Cancellaria, quo jubebantur, duobus Commissariis, Michaeli Peczek de Radosticz Palae Praegae Civi, et M. Georgio Mollero Oppatovino, omnem possessionem Academicam tradere, de jure quo hactenus usi erant cedere, officium omnes ad unum redignare Claves Collegiorum, clenodia, privilegia, redituum ratione, et minimi quod erat concedere.* fol. Diia).

Příběh pádu mateřské instituce uzavírá pojednání o posledních profesorech a jejich dalších osudech. Profesori jsou ve vztahu k akademii-matce označováni za otce (*Sed quid quaeso Patres Academici, dum Mater Veneranda itajactatur et vicina naufragio periclitatur, ubi erant? Quid dicebant? Quid concipiebant? O fastum infaustum! O fortem adversam nimis!* fol. Divb). Martinius se k nim částečně hlásí jako ke svým blízkým přátelům (*amici, compatres* či *fratres* doplňující tak reprezentaci pomocí jmen rodinných schémat označování),

podporovatelům (*fautores*) a učitelům (zde především ke Campanovi). Martinius tak předestírá před širším čtenářským publikem svoji intelektuální genealogii a současně rozvíjí v popisu protijezuitský diskurs, potažmo diskurs protestantského mučednictví (např. u Jesenia, který před popravou dokonce přednáší i proroctví, *vaticinium*). Z hlediska fungování literárního pole pražské akademie, především praktik kolektivního autorství a jejich reflexe, je zásadní pasáž o zániku univerzitních sborníků a prosazení podivných jezuitských publikací orientovaných na zcela odlišnou komunikační strukturu a na jiný mecenát (*Solennitatem exequiarum ipsi Jesuitae produrarunt honoris gratia praesentia omnium suarum Scholarum, quod nunquam alias factum vidimus cohonestarunt; Carmina epitaphia, Threnos publicarunt: et Laudes nescio quas in conversionem non finxerunt* fol. Dvia.). Současně Martinius napadá typ formalizovaného modu tradovaného v jezuitských institucích a na chybách v konkrétních básních (*corrigennda*) dokumentuje úpadek melanchthonského ciceronismu, který implicitně chápe jako jediný čistý styl.

V závěrečné fázi se do příběhu vkládá opět doslovná citace císařského mandátu, na jehož základě byla univerzita uzavřena. Podle Martinia nastává čas bolesti a slz (*O tempus doloris et lachrymarum!*), univerzitu rétoricky oplakává jako zemřelou matku. Definitivní tečkou za příběhem české vzdělanosti je jen neutěšená současná a budoucí situace – po zániku institucionálního centra literárního pole se neznalost a barbarství šíří zemí a nevzdělaní obyvatelé budou své životy nadále trávit jako dobytčata (*In horto, spinas et sentes, producit neglecta tellus; sic sublatis Scholis et Gymnasiis turpis dominabitur barbaries, infelix ignorantia; Homines miseri nec Deum ne se ipsos, noscentes, ut pecora belluinam traducent vitam; vae nobis, vae posteris nostris, si non miserebitur nostri Dominus.* fol. Eia).

V závěrečné části budeme analyzovat specifický historický spis, který je sice opět věnován dějinám univerzity, ale představuje textový prostor pro reprezentaci celého literárního pole, včetně propojení univerzity s městskými okruhy. Také se v něm reflektuje starší mecenát, především aktivity Jana st. Hodějovského z Hodějova, i „zakladatelské období“ spojené s osobností Hasištejnského čtené výše analyzovaným prizmatem Hodějovského okruhu. Z hlediska moderní čtenářské zkušenosti se přitom jedná o velmi neobvyklé, pokud ne přímo nepřístupné humanistické dílo.

Lupaciův-Lupáčův spis *Ephemeris* je totiž latinským historickým kalendářem a podobně jako v českých zemích častější vernakulární kalendáře je strukturován po měsících a dnech, k nimž jsou pak přiřazeny jednotlivé historické události s přesným vrocením.⁵⁶² Nejedná se tedy o ucelenou či kontinuální historickou naraci, nýbrž o uzavřené zprávy o nejrůznějších událostech řazené podle dní, bez ohledu na jinou chronologickou či narativní osu. Právě tyto zdánlivě disparátní zprávy doprovázené příležitostnými básněmi, potažmo celou *Ephemeridu* lze ovšem interpretovat:

- (i.) jako specifickou reprezentaci dějin pražské akademie, dějin starší literární produkce v českých zemích a recentní literární produkce v městských okruzích s potenciálem pro reprodukci literárního pole pražské univerzity;
- (ii.) jako nečekaně rozpracovaný výklad nejen o literátech, ale také o konkrétních textech, včetně takových charakteristik jako počty vydání, rukopisné dochování apod.;

⁵⁶² Srovnání Lupaciovy Ephemeridy s Veleoslavínovým *Kalednářem historickým* se věnuje studie N. Štěpínové a D. Vaigendové (srov. Štěpínová – Vaigendová 1982). O historických kalendářích v raně novověkých českých zemích srov. Hejnic 1985, drobné rukopisné historiografické práce P. Lupáče analyzoval J. Hejnic 1966. Konkrétního problému se týká článek Z. Malého, v němž vyvrací tezi, že by Lupacius při sestavování kalendáře čerpal z do dnešní doby nedochovaného pokračování Vavřincovy Kroniky husitské (srov. Malý 1960).

- (iii.) jako textovou platformu pro vydání, a často vůbec první zpřístupnění tiskem řady příležitostných básní, které jsou připojeny k jednotlivým historickým zprávám.

V analýze nezohledníme první („cvičné“ či „signální“) vydání *Ephemeridy* z roku 1578 nazvané *Rerum Boemiarum Ephemeridis historicae liber primus*, které je pouze ukázkou struktury díla aplikovanou na první čtvrtletí a sám Lupacius se v předmluvě hlásí k tomu, že ji vydává *quasi specimen*. Druhé vydání *Ephemeridy* již zahrnuje všechny dny v roce, je propracovanější a obsahuje i řadu paratextů – kromě předmluv a seznamu použitých historických spisů také dodatky (*Coronis*) a index uspořádaný Markem Bydžovským z Florentýna, bez něhož by nebylo možné se v díle tohoto typu vůbec orientovat. Seznam použitých historických děl lze při tom interpretovat jako legitimizační strategii, protože výčet poukazuje na obeznámenost se všemi relevantními díly a autorskými jmény. Současně je seznam vztažen i k specifické formě mecenátu, jelikož Lupacius vyjmenovává i šlechtice, kteří mu poskytli rukopisy ze svých knihoven, mezi nimiž přední místo náleží Hodějovskému, v jehož humanistické básnické skupině Lupacius před nastoupením univerzitní dráhy působil a získal tak možnost praktikovat a zdokonalit formalizovaný diskursivní modus.

Ephemeridu budeme interpretovat jako textový prostor, jenž byl navzdory zdánlivé disparitnosti a specifické chronologické logice obsazen výpověďmi s potenciálem pro reprezentaci učenecké komunity a reprodukci literárního pole pražské univerzity. Z tohoto hlediska sice není intence autora rozhodující, ale i Lupacius v předmluvách k oběma vydáním explicitně pojmenovává s určitým odkazem na agonální diskurs, svůj záměr zařadit mezi významné historické události také zprávy o životech českých panovníků, vynikajících aristokratů a učenců z českých zemí (*patriae lumina*). Již v předmluvě k prvnímu vydání učence přímo spojuje s institucí univerzity (*Extiterunt in gente Boemica, non vetustate modo, verum etiam pietate atque virtute praeclarae et Procerum et Equestris ordinis familiae: fuerunt viri heroici cum bellica tum togata virtute praestantes, de Ecclesia Dei, de Republica, de patria meriti quam optime. Neque defuerunt almae Academiae Pragensi doctores, Magistri, Theologi, Iureconsulti, Physici, Medici, Mathematici, honestarumque disciplinarum Professores, viri eruditi, insignia ornamenta, communisque patriae lumina. Eorum vel ortus oblitusque, si reliquum vitae curriculum sit aut neglectione obliteratum, aut oblivione sepultum.* fol. Aiib). V druhém vydání pak do katalogu „nosných“ historických zpráv přidává i události v městech a přímo na akademii, která je zde analogicky k univerzitní sborníkové produkci genderována a označována jako matka (*dulcis nostra mater*).⁵⁶³

Druhé vydání *Ephemeridy* obsahuje takřka výhradně historické zprávy o českých zemích. S výjimkou zpráv o Zvěstování Panně Marii a Narození Páně (jež jsou přímo spojeny se zasvěcením konkrétních dní v roce) zde chybí biblické události, na rozdíl např. od vernakulárního Veleslavínova kalendáře. K jednotlivým datům je přiřazena pestrá směs různě rozsáhlých zpráv soustředěná především na narození a úmrtí panovníků a významných

⁵⁶³ *Ephemeris* 1584, s. Iva: „...Quid ante nos in hac inclyto Boemiae regno patria, alumnaque nostra suavissima olim sive pace, sive bello gestum fuisset? Qui eius extitissent gubernatores, iudices, duces, principes, reges atque ex iis nonnulli et gloriosa Romani imperii dignitate ornati? Quanto temporis spatio imperassent? Qui qualisue ipsorum vitae exitus? Quae? Quam vetustate, quam virtute clarae, quam fortitudine insignes, celebresque cum Procerum, Magnatumque, tum et Equestris ordinis gentes, familiae prosapiae? Quae earum stirps, progressio, celebritas, tum dinceps, inclinatio atque occubitus? Item, quae oppidorum, civitatum, et urbium primordia? Quo tempore iacta fundamenta? Quae mutationes, vicissitudines, conversionesque rerum, tum et casus multivarii? Et, quae sunt eius generis alia, ea, quanta est voluptas audiendo legendoque cognoscere? Quid de academia dulci nostra matre dicemus?“ Tamtéž, s. Ivb: „Atque hoc idem Gymnasium, amentis omnium aliarum Professionum, quae publicis in scholis frequentari et exerceri solent, tamen in primis Mathematicarum disciplinarum possessionem iure sibi optimo vendicant, in qua eccellente syderali scientia viri, velut antesignani, atqui diversis temporibus emicuerunt...“.

českých šlechticů a astronomické úkazy, jimž připisuje Lupacius v duchu výše zmíněného eschatologizujícího výkladu dějin také predikační funkci, jež ovšem není rozpracována jako v případě Huberovy univerzitní přednášky o fatálních periodách. Poměrně obsáhlé jsou i zprávy týkající se husitství, poněkud méně prostoru věnoval Lupacius vládě Karla IV., dějinám Prahy atd. Z hlediska naší analýzy jsou ovšem zásadní zprávy o dějinách pražské akademie a literární produkci v českých zemích, jimiž se kalendář liší od dobové vernakulární kalendářové produkce.⁵⁶⁴ Zpráv o literátech je tolik, že se Ephemerida později stala zdrojem pozdněhumanistických biografických sbírek (např. Cunradových *Prosopographií*), které už výhradně mapují učeneckou komunitu a neobsahují zprávy jiného druhu. Je až s podivem, že se bádání o humanismu dříve nesoustředilo na Ephemeridu a její potenciál pro reprezentaci univerzitního literárního pole, poněvadž Lupáčovy zprávy o latinských literátech jsou do té míry podrobné a obsáhlé, že na ně moderní badatelé vzhledem k torzovitě dochovaným textům často odkazovali jako na unikátní zdroj biografických a bibliografických údajů.⁵⁶⁵

Zprávy o literární produkci v českých zemích jsou navázány na konkrétní texty i na autorská jména. Zprávy o literátech jsou spojeny s výročím jejich smrti či narození; v takovém případě je daný literát v celé knize zmíněn pouze jednou a Lupacius se k danému datu širěji rozepisuje o jeho literárních aktivitách. Tento typ je vtělen i do závěrečné *Coronidy*, v jejíž předmluvě se Lupacius opět explicitně hlásí ke snaze přinést v textu co nejvíce informací o životních datech velikánů (*Si humanissime lector, ab iis, quibus expectabatur in tempore, dum videlicet istas Ephemerides sive Kalendarium nostrum conscriberemus, Clarorum virorum natales atque obitus, et caetera id genus, quae ad hoc opus locupletandum spectant, suppeditata fuissent.*). Závěrečnou součástí *Coronidy* (s. 5) dokonce tvoří oddíl přímo nazvaný *Obitus aliquot Magnificorum ac illustrium virorum*.

Kromě ucelených zpráv o literátech pak autorská jména vystupují v souvislosti s konkrétními literárními počiny, jež se připomínají v návaznosti na určitou událost nebo lokalitu (typicky ve zprávách o požárech, zemětřeseních, sňatcích či pohřbech, kde se jedním dechem se samotnou událostí zmiňují její literární zpracování).⁵⁶⁶ Zprávy o humanistických

⁵⁶⁴ N. Štěpinová a D. Vaigendová, autorky jediné studie o Lupaciově Ephemeridě, tuto skutečnost přecházejí; zmiňují se pouze o soustředění autorů kalendářů na vzdělance působící na universitě (Srov. Štěpinová – Vaigendová 1982, s. 29).

⁵⁶⁵ V Ephemeridě například Lupáč informuje např. o Šlechtově Mikrokosmu, Codicillových historických spisech, latinském spise Šimona z Hájku, básních Dasypodia Nymburského či Zdeňka Lva z Rožmitálu etc.

⁵⁶⁶ Srov. ke dni 27. 1. (1578) v souvislosti se svatbou Viléma z Rožmberka: „Quo de re extant M. Th. Mitis, P. Codicilli, D. Criniti, Casparis Cropolitii, aliorumque in Bohemia eruditorum carmina epithalamia, quae aedem nuptias verbis prolixioribus styloque fusiore prosequuntur...“; ke dni 29. 1. (1547) v souvislosti s pohřbem královny Anny: „De huius pientissimae reginae obitu extant eruditorum nostrae patriae virorum naeniae carminaque sepulchralia typis excusa...“; týž den (1574) v souvislosti se sňatkem Adama z Hradce s Kateřinou z Monfortu: „De his nuptiis Paulus Lucinus scripsit carmen epithalamion, quod extat“; 8. 11. (1558) v souvislosti příjezdem Ferdinanda I. do Prahy: „...cuius descriptio a Mattheo Collino, Martino Cutheno, aliisque eruditibus viris instituta latino sermone Praegae est quoque expressa typis Melantrichianis. Eidem novo Imper. Gratulationis ergo, Citharae multiformi genere metrr. Effigiatae, Th. Mitis Lym. Obtulit typum, cuius acrostichides his Adonicis constabant...“; 9. 11. (1558) ve stejné souvislosti o gratulaci všech stavů: „Extat ea pompa a M. Collino et M. Cutheno descripta, typisque Georgii Melantrichi ab Aventino etc. P.M. Praegae expressa“. Zmínky o humanistických dílech uváděné v souvislosti se zprávami o požárech a přírodních katastrofách jsou následující; ke dni 1. 4. (1517) požár v Lounech: „Eam civitatem M. Martinus Rakocius carmine Elegiaco descripsit, quod et in publicam emisit, Praegae typis expressum: Unde eius urbis, quae nunc est, facies atque conditio, liquido cognosci potest“; ke dni 2. 6. (1541) o požáru Hradu a Malé Strany: „Eddidit de eo incendio narratiunulum nostro idiomate scriptam, quae extat impressa, et inter alia numerum quoque hominum utriusque sexus ea flamma consumptorum recenset. Est eadem eiusdem Arcis calamitas copiose a M. Collino, aliique Poetices studiosis Boemis descripta: et extat in prima Farragine scriptorum Boemicorum ad nobilem Dn. Ioannem ab Hodieovia etc a nostro Thoma Mite in publicum editorum etc.“; 19. 7. (1303) v souvislosti s narozením Petrarky: „Et extanta apud nos, aliquot Caroli IV ad hunc Franciscum scriptae, epistolae. Petrarcae librum de remedio adversae fortunae ex Latino fecit Bohemicum Gregorius, cognomento Hruba a Gelenia, Sigismundi illius Gelenii Bohemi, pater etc.“; 3. 8. (1556) o zasažení kláštera bleskem: „Matthaeus vero Collinus iudicabat argui luxum et

textech tak v kalendáři utvářejí paralelní informační rovinu. Na základě informací o textech jsou do Ephemeridy vřazeny a smyslem opatřeny zprávy, které by jinak z logiky kalendáře vypadávaly, např. zpráva o založení Benátek, která se ovšem takřka celá týká vydání tzv. benátské bible.⁵⁶⁷ Ve všech případech je patrné určité schéma, jak vypovídat o textech i autorech, které lze interpretovat jako konsekvenci specifik formalizovaného diskursivního modu – s autorským jménem se spojuje co nejpodrobnější výčet a charakteristika literárních děl, některá se v Ephemeridě přímo reprodukuje, aby se mohla stát součástí procesu recitování; u jiných se apeluje na jejich vydání, aby mohla být excerptována a recitována, nebo se přesně lokalizuje, kde texty v tištěné či v rukopisné podobě dohledat, někdy i s udáním jména editora či majitele knihovny, v níž se rukopis nachází.⁵⁶⁸

Ephemerida se stala také platformou pro publikaci některých latinských příležitostných básní, přičemž většina z nich byla otištěna poprvé. Většinou se jedná o eosticha, chronostichy a epitafy, kromě Lupacia je sepsalo osmnáct doložitelných básníků.⁵⁶⁹ Kromě Lupaciovy sebezpřítavce, prezentace Hodějovského družiny a dalších básníků z českých zemí v rámci agonálního nacionálního diskursu, se vytištěné příležitostné básně staly součástí excerptovaného korpusu a dalším citátovým rezervoárem v procesu formalizovaného recitování. Kromě rukopisných básní byla do Ephemeridy vtělena již vytištěná eosticha s chronogramy z pera Bernarda Sturmia, Lupacius čerpal především z páté a šesté centurie spisu *Eteostichorum sive versiculorum literis numerabilibus certos annos experimentium centuriae sex, cum appendice septimae etc.* vydané v Gorlici roku 1580, dva roky před Sturmiovou smrtí.⁵⁷⁰ Do textu Ephemeridy vložil také většinu distichů z Crinitových *Disticha certis literarum notis annos a Christo nato experimentia* z roku 1563.⁵⁷¹ Zčásti vyšly již dříve tiskem některé verše Mitisovy, stejně jako jedna báseň Cotaudiova, jedna Lupáčova a tři Cuthenovy.⁵⁷² Všechny ostatní verše byly otištěny v Ephemeridě poprvé, což se týká především souboru dvaceti básní z Rosinovy sbírky *Carmina*, která zůstala v rukopise až do dnešních dnů.⁵⁷³ V rámci Coronidy uveřejnil také Lupacius poprvé v plném znění dosti dlouhé *Symbolum D. Josephi* od Josefa z Lidlavy.⁵⁷⁴

Ačkoliv v díle typu historického kalendáře nelze analyzovat odvíjení historického příběhu, konstruování jednotlivých fází, zásadních zlomů v naraci ani metanarativní (např. teleologické) roviny, lze zprávy o dějinách literární produkce a učencích v českých zemích rozdělit na několik tematicky definovaných skupin. Nejpočetnější je korpus poměrně stereotypních zpráv o vzdělancích působících na pražské univerzitě, který stejnou měrou

temulentiam nostrae tempestatis hominum. Ea de re eius extat epigramma, quod hunc studiosae adolescentiae causa adscribo“ a přidán je i celý epigram. Do této kategorie zpráv patří i již zmiňovaná nedochovaná báseň *Dasypodia Nymburgensis* popisující zemětřesení na Moravě (srov. Cor. s. 16).

⁵⁶⁷ Srov. Cor. s. 10, a ke dni 24. 3. (452) zprávu o založení Benátek: „Huic civitati non parum patria nostra debet, quod ibi praeter caetera, et Veteris et Novi instrumenti sive sacrorum bibliorum volum nostrate adhuc ones sese habent. Id haec trestatur clausula, Perfectum est illu opus Biblicum Venetiis in Italia A.D. 1506 Sabbato post Barbarae excusum in officina Petri, cognomento Lichtenstein Coloniensis: affuerunt operarum inspectores, mendorumque correctores, Ioannes Henrici Zatecia, et Thomas cognomento patrio Molek, ex Reginae Hradecia ad Albim urbibus, viri pii iuxta atque eruditi.“

⁵⁶⁸ Srov. např. konkrétně ke dni 27. 11. (1515) v souvislosti se smrtí Petra Piscensia: „Ad illum scriptas ex Italia Epistolae aliquot necdum excusas habet Th.(omas) M.(itis) Lym.(usaeus)“; ke dni 10. 2. je uvedena zmínka o dopisu, který napsal Karel IV v Chebu Ludvíkovi Bavorovi a jenž je dodnes zachován pouze v rukopisu.

⁵⁶⁹ Kromě Lupáče samotného se jedná o Crinita, Rosina Ztaecensia, Cuthena, Sturmia, Balbina, Cropația, Traiana, Mitise, Ennia, Cotaulia, Althomyttena, Collina, Fabricia, Handsche, Duchoslava Tugurina Čáslavského, J. Mellisaea a Pavla Lucina.

⁵⁷⁰ RHB V, s. 234.

⁵⁷¹ RHB I, s. 473.

⁵⁷² V Mitisově případě se jedná o epitafy Aychlera, Hussinecia, Vabruschia, Porzicia z Rokliny. U ostatních autorů srov. RHB III, s. 357; RHB I, s. 467; RHB III, s. 223; RHB I, s. 120.

⁵⁷³ RHB IV, s. 366.

⁵⁷⁴ Srov. Cor. s. 7.

mapuje dějiny univerzity v desetiletích před i po prosazením melanchthonského ciceronismu. Příslušnost k profesorskému sboru a literární aktivita se ovšem zmiňují bez ohledu na míru osvojení tohoto formalizovaného diskursivního modu. Zprávy referují o narození a úmrtí jednotlivých mistrů působících na akademii od počátku 16. století (výjimky představují zprávy o dalších osobnostech spojených s chodem univerzity, např. tiskařích jako I. Choceniovi). U většiny profesorů se uvádí jejich kariérní postup a dosažené akademické funkce, především rektorský a děkanský úřad, a počet let, po něž je zastávali, rektoráty při tom fungují jako periodizační nástroj. Specifikují se také specializace profesorů a jazykové znalosti (většinou latina a řečtina), na topos humanistické *trilinguitas* se naráží v souvislosti s Matyášem Aurogallem Chomutovským či Mikulášem Šudem ze Semanína.⁵⁷⁵ Analogicky k dalším zprávám o literátech se i v případě univerzitních profesorů podrobně vypočítávají konkrétní literární počiny profesorů, jejich rukopisné dochování (dokonce u konkrétní vlastníci rukopisů), edice či nutnost jejich vydání.⁵⁷⁶ Ke zprávám jsou přidány příležitostně básně, epičeská a především epitafy od básníků Hodějovského (Collina, Mitise, samotného Lupacia) okruhu na jejich současníky působící na univerzitě. Univerzita také figuruje ve zprávách jako „kolektivní autor“ sborníků příležitostné poezie k popisovaným událostem, např. k příjezdu Maxmiliána II. do Prahy v roce 1567 (*Extant de his carmina in publicum ab eadem Academia evulgata etc.*). V souvislosti s institucí se dále připomínají univerzitní mecenáši, především zakladatelé stipendií a lektorátů.⁵⁷⁷

S institucí univerzity naopak nejsou spojovány zprávy o literární tvorbě husitského období a druhé poloviny 15. století, ačkoliv se u jednotlivých autorů v souladu se schématem rozpracovaným pro pozdější období podrobně popisují texty spojené s jejich jménem a zprávy o autorech v zahraničních prosopografických příručkách (např. u Gesnera v případě

⁵⁷⁵ Srov. ke dni 12. 11. (1543); 23. 4. zemřel Nikolaus Ssodus a Semanina, „Mathematicus excellens, philosophus praestans, nec Ebraeae linguae rudis: eoque illustre Gymnasii Pragensis nostraeque patriae Lumen. Ephemerides cum Prognosticis iam tum ab anno 1520 sed populari tantum (quod ego quidem sciam) sermone scriptas, ad obitum usque suum in lucem emittebat, Unde de eius viri pietate, eruditione, doctrinae, sapientiae adeoque, iudicii in tam abstrusis rebus, acrimonia: ceu ex ungue de toto leonis corpore (ut habet paraemia) aestimare legenti non sit difficile. Verus erta ex superiorum corporum positu coelique quod est arcanorum tabula fatorum, aspectu futuris de rebus vates: quod citra cuiusque iniuriam, paceque, eruditorum, mathemata colentium atque profitentium, dictum nos magnopere esse avemus“.

⁵⁷⁶ Ke dni 13. 9. (1520) smrt Václava Rozdialovina „Extant apud nostrates Epistolae, inter quas una atque altera adscriptae, dignae luce, nam illas legimus, hominis eae ingeniosi animum pium, modestum, liberalem, studium praeterea, cultumque elegantiae styli politioris, etc. redolent“; 2. 7. (1536) smrt Matyáše Koramba „Extat typis expressa eius paraphrasis in Psalmum 50. Et confutatio articulorum Pikharditarum, quos ita ille vocat...“; 2.4. (1557) smrt Hortensia „vir pius, probus, gravis, eruditus, disertusque: quod eius Ephemeridis publicam in lucem editae et alia scripta attestantur...“; 1562 smrt Jana Kolínského, „Habentur manuscriptae eius conciones, quas ita vocant, Dominicales, praeterea et Tabulis brevibus comprehensae etc. Unde de eius viri ingenio atque iudicio aestimare licet“; 16. 11. (1543) smrt Brikcího z Licka „...cuius inter caetera ingenii et scriptorum monumenta, extat et opus seu volumen Legum sive Constitutionum, quibus et Pragensis et aliae per Bohemiam urbium sunt usae Republicae, etc.“; 1583 smrt Matyáše Curia „Scripta eius pro Rectoratus munere, publice in hac Academia proposita, nonnulla, typis excusa, extant: verum eorum pars maior intra privatos parietes delitescens asservatur...“; 27. 11. (1515) smrt Petra Píseckého-Piscencensis, „Ad illum scriptas ex Italia Epistolae aliquot necdum excusas habet Th M. Lym.“; 7. 12. smrt Proxena „Scripsit complura, quorum pars in lucem edita, typisque expressa, interque alia Duces et Reges Boemiae ad Carolum usque IIII eiusdem carmine heroico descripti, caetera sine fructu publico delitescunt apud legatarios...“

⁵⁷⁷ Ke dni 4. 2. (1541) smrt Františka Borussa: „Hic in incluta Academia Pragensi constituit seu fundavit lectionem Graecae linguae, eiusdemque professori publico centum florenos et suis bonis stipendium decrevit: idque in sequentia tempora ratum atque firmum fore, conscriptis testamenti sui tabulis, esse voluit...“; 8. 12. (1576) o proxenově pohřbu, „Legavit 500 Ioachimicos pro erectione Ludi literarii, seu sustentatione studiosae bibliothecae insuper suae partem, Iuridicae facultatis potissimum, cognatis: quomodo etiam pecunia reliquum amicis et clientibus patr. desideratis...“

Waldhausera apod.).⁵⁷⁸ Z této poměrně stereotypní skupiny se vymyká zpráva o Prokopovi z Rabštejna, v níž se zmiňují jeho zahraniční epistolární kontakty (se Silviem).⁵⁷⁹ Jako formativní skupinu zpráv o akademických kariérách lze tudíž interpretovat až období 16. století, přičemž se důraz neklade na inovativnost formalizovaného modu vypovídání či na prosazování humanistického kurikula založeného na ciceronismu, ale na hierarchie a sociální praxe spojené s institucí a jejím fungováním. V utváření příběhu latinského humanismu v českých zemích je připsána role „inovátorů“ až básníkům z Hodějovského družiny, u nichž je také větší textový prostor věnován nikoliv institucionálním postům, ale konkrétním spisům, které se také přímo citují.

Reprezentace Hasištejnského, skupiny učenců, kteří s ním udržovali kontakty, a jejich literární produkce jsou sice také strukturovány podle analogických schémat, ale jasně se do nich promítá jednak umírněný agonální diskurs národa, jednak topika a dokonce i konkrétní korpus citátů etablovaný díky Mitisovým edicím. Hasištejnský se tak označuje jako *alter Ulysses*, v souvislosti s Kornelem ze Všehrd se přímo uvádí stále opakované dvojverší operující metaforikou světla spojenou s „průnikem“ latinské vzdělanosti do českých zemí, ačkoliv se zde na rozdíl od Mitisových edic tato civilizační mise explicitně nezdůrazňuje (*de quo illud est: Prima Bohuslavus, Cornelius altera lux est/ Sidera nos alii, sed sine luce sumus*). Lupacius vůbec v Ephemeridě rozvíjí argumentační a figurativní rovinu paratextů v Mitisových edicích, *Mitis noster* a jeho edice se také stále znovu připomínají jako hlavní zdroje Hasištejnského učenecké image. V Ephemeridě se dokonce nalézají zprávy o datu sepsání konkrétních Hasištejnského dopisů a jejich parafráze s doslovnými citáty informující o podniknutých cestách a knihovně. Na knihovny jako statutární znak vzdělance a jejich ničení jako prvek barbarské alterity s jasně exkluzivním potenciálem narážíme i v jiných zprávách.⁵⁸⁰ Analogicky k paratextům Mitisových edic se i zde Hasištejnský interpretuje

⁵⁷⁸ Srov. zprávy k následujícím datům: 22. 2. (1471), smrt Rokycany „Scripsit non pauca, nempe Tractatum de septem sacramentis Ecclesiae, typis impressum, haec porro habetur, quae publicum nondum viderunt, Postilla in Evangelia Dominicalia, Explicatio Symboli Apostolici: Explicationes aliquot epistolarum Canoniarum, Disputatio Basiliensis. Item cum Romanis etc. Epistolae ad Capistranum, quae penes nos sunt, et alia non pauca. Fuit enim vir acris ingenii, studiique, indefessi etc.“; 9. 3. (1369) smrt Conrada Wladhausera, „Extant eius homiliae super Evangelia Dominicalia, lectu non indignae: quarum et in Bibliotheca Gesneriana sit mentio“; 20. 4. (1468) smrt Martina Lupáče, „Scripsit complura, quae manu scripta extant, obisque sunt visa. Huic Iohann. Rokycanus, cuius Martinus erat Collega et suffraganeus, tres tantum anno supervixit.“; 26. 6. smrt Ctibora Tovačovského, „Floruit sub rege Georgio, cui dedicavit librum suoapte Marte compositum, sermoneque vernaculo scriptum, et nostro tempore in lucem editum titulo Veritas et falsitas. Prawda a lež. Sub nostrum tempus et praelo subiectum: Estque lectu et cognitu non indignus propter et rerum, qua ibi tractantur, varietatem, et linguae nostrae cultum, nitorem orationisque elegantiam atque copiam in sublimi, ut vocant Rhetores genere dicendi“; 4. 7. smrt Pavla ze Žatce, „Scripsit, quae quidem vidi, pro communionem parvulorum, tum pro utraque specie Eucharistiae populo layco ministranda: item tractatum de compactatis, quae sunt Pragae vernacula lingua impressa, anno 1513 feria tertia ante Matthaei“; 10. 7. (1491) smrt Hynka z Poděbrad „Extant eius scripta nonnulla, ut somnium Maiale (Majowej sen) et alia quaedam“; 9. 8. o Jakoubkovi ze Stříbra „Et extat typis impressa eius Postilla seu enarrationes Epistolarum Dominicalium, vernaculo sermone scripta. Habentur et aliae non paucae eius viri lucubrationes, lectione, luceque publica non indignae“; 13. 8. (1403) smrt Smila Flašky z Pardubic, „Composuit populari lingua atque rhythmis librum, titulo, Iuvenile consilium, sive Iuvenes Consultores, dignum sane lectu, est enim refertus pulcherrimis sententiis ac gnomis (quae sunt normae vitae et morum) tum praeceptis piis atque salutaribus.“; 4. 12. (1447) smrt Jana Příbrama „Scripsit complures libros, atque inter caetera et explicationem Orationis Dominicae: item de septem peccatis mortalibus sermone latino, quae ms. Penes nos sunt.“

⁵⁷⁹ Srov. 11. 4. (1472) smrt Prokopa z Rabštejna: „...vir illustri nobilitate, tum doctrinae, eruditione suorum temporum praestans, et eloquentia, studiique, indefessi industria insignis, cuius certum argumentum praestant sacra Biblia, inter tantam negociorum publicorum molem propriis eius manibus descripta eleganter. Extant ad hunc Procopium ab Enea Sylvio complures scriptae Epistolae...“

⁵⁸⁰ Srov. ke dni 16. 4. (1491) zpráva o Hasištejnského dopisu: „...ad Stephanum Pisonem literis, suam ipsi, quam in arce Hasisteina struxerat variis autoribus refertam, etc. bibliothecam commendat: talem thesaurum libros (inquam) pietatis et sapientiae magistros, sibi, ut pote viro Heroico, ducens preciosissimum, itaque magna cura

současně jako vzdělanec i aristokrat, klade se důraz na ojedinečnost jeho šlechtictví, zatímco u jeho současníků se tematizuje výlučně učenost.⁵⁸¹

Reprezentace „generace zakladatelů“ se jednoznačně soustřeďuje kolem figury Hasištejnského, k níž jsou vztaženi další literáti. Zprávy se týkají Jana Šlechty ze Všehrd, Viktora Kornela ze Všehrd a Roderika z Doubravy; Václavu Píseckému není věnována samostatná zpráva, ale zmiňuje se v souvislosti s edičními počiny Řehoře Hrubého z Jelení (*Extant praeterea aliquot M. Venceslai Pisceni, non inerudita, neque ineloquentes ad hunc nostrum Gelenium aliosque Epistolae*).⁵⁸² Literáti jsou tedy vždy vztahováni k Hasištejnskému jako definiční postavě celého fáze v příběhu o dějinách vzdělanosti v českých zemích. Označují se za jeho současníky, přátele, erbovní strýce (*sodalis, familiaris, synchronus, patruus, ... eo tempore vixit*),⁵⁸³ i v další generaci učenců se poukazuje na vztah s Hasištejnským jako na specifickou hodnotu (...*Viro Valentino Merzicensi, Moravo: familiari Herois Bohuslai Hassesteynii, et avo materno Ioannis Michalovici...*).⁵⁸⁴ Současníci vstupují do příběhu o latinské vzdělanosti na českém území díky epistolárním kontaktům s Hasištejnským, v nichž osvědčili své nadání a které jsou většinou opět obsaženy v Mitisových edicích – takto se pojednává o Janu Šlechtovi (*Is reliquit ingenii sui foetum literatum, de quo commemorat Thom. Mitis noster in epistolis Bohuslavianis suo labore opera editis* nebo *cuius monumenta Literata, cum pedestri tum equestri oratione scripta extant, a nostro Thoma Mite publicam in lucem atque usum edita, ex iis, qui, et quantus in vir fuerit, non obscure iudicare lector poterit*)⁵⁸⁵ nebo v Coronidě v souvislosti s jeho smrtí, kde se analogicky prezentuje také s odvoláním na kontakty s Erasmem (*Iohanes Slechta pro divite ingenio multa scripsit, quorum quaedam publicam viderunt lucem, et inter opera Boh. Hasisteinii excusa habentur: verum tamen multo maior*

asservandum: hunc Hasisteynum quidam alterum Ulyssem, nec immerito, appellant. In iisdem literis ad Pisonem, fuse narrat, quas regiones et urbes insignes lustraverit. Et extat in operibus D. Bohuslavi, a nostro Thoma Mite in publicum editis, de illa ipsa peregrinatione, eiusdem Elegia elegantissima atque doctissima, ut eius viri omnia lectu cognituque dignissima...“; 16. 5. (1490) „Bohuslaus Hasisteinius agit Venetiis, peragraturus Palestinam, tum Asiam et Africam etc. Qua de re ipse fusus in Elegia quadam sua cuius supra commemorimus“. O knihovnách srov. ke dni 5. 4. (1490) o smrti Matyáše Korvína: „Rex illustris atque litterarum patronus singularis. Bibliothecam regiam multivaria librorum supellectile instructam, ab obitu suo reliquit etc. De quo inter caetera sic Boh. Hasisteinius...“; o ničení knihoven ke dni 16. 9. (1526), kdy Süleyman dobil Budín „Sub in id ipsum tempus, et nobilis Mathiae Corvini regis Pannoniae, bibliotheca, plurimis optimorum autorum et scriptorum monumentis literatis, instructissima, a barbaris, incomparabili praestantium librorum dispendio, incredibilique liberalium disciplinarum iactura, immaniter pro dolor, incensa foedeque vastata est.“

⁵⁸¹ Srov. 24. 1. (1466) v souvislosti s narozením Jana Šlechty ze Všehrd: „Vir fuit erudita nobilitate, praeclaraque virtute excellens: Domini Bohuslavvi Hassisteinii Lobkovicii synchronus et sodalis“. Další charakteristiky srov. ke dni 14. 11. (1510): „Vir Magnificus atque illustris, Bohuslavus ab Hassistaena et Lobkovicio, ex hac vita excessit“; (Coronis, s. 3-4) smrt Jana Šlechty: „...vir cum lectionis tum eruditionis plurimae...“; ke dni 30.1. (1483) v souvislosti se Všehrdovým nabytím titulu mistra filosofie: „Vir disertus ...sodalis Magnifico Domino Bohuslavo Baroni ab Hasisteina et Iohanni Slechta“; ke dni 21.9. (1520) smrt Viktorina: „Vir erudita doctrina, tum et facundia carmineque scribendo praestans. Synchronus atque etiam familiaris Bohuslavi Baroni ab Hasistein“.

⁵⁸² Ke dni 7. 3. (1514).

⁵⁸³ Srov. ke dni 24. 1. (1466) v souvislosti s narozením Jana Šlechty ze Všehrd: „Vir fuit erudita nobilitate, praeclaraque virtute excellens: Domini Bohuslavvi Hassisteinii Lobkovicii synchronus et sodalis“; ke dni 14. 11. (1510): „Alii alium diem annotant, sed nos ms. Iohannis Slechtae Vssehrd, qui eo tempore vixit et Domino Bohuslavo fuit familiaris, subscribimus“; ke dni 30. 1. (1483) v souvislosti se Všehrdovým nabytím titulu mistra filosofie: „Vir disertus, Iureque consultus praestans, Synchronos et sodalis Magnifico Domino Bohuslavo Baroni ab Hasisteina et Iohanni Slechta a secretis Vladislavo regi“; ke dni 21.9. (1520) o smrti Viktorina: „Vir erudita doctrina, tum et facundia carmineque scribendo praestans. Synchronus atque etiam familiaris Bohuslavi Baroni ab Hasistein, et Iohannis Sslechtae, secretarii Regii, et de insignibus communibus patruus, de quo illud est: Prima Bohuslavus, Cornelius altera lux est // Sidera nos alii, sed sine luce sumus“. Dále srov. ke dni 3. 8. (1548) zprávu o smrti Roderika z Doubravy, který je také označován jako *familiaris* Hasištejnského.

⁵⁸⁴ Ke dni 10. 10. (1540).

⁵⁸⁵ Ke dni 24. 1. (1466) a 14. 11. (1510) .

*pars intra privatos parietes adhuc asservatur: inter caetera est et Microcosmus, de quo in quadam ab B. Hasistein, epistola ipse nonnulla subiicit. Extant publice editae, eiusdem Slechtae ad D. Erasmum Roterdam. Et e diverso, Erasmi ad Slechtam epistolae.*⁵⁸⁶ K postavě Hasištejnského je vzažen Kornel ze Všehrd (*Is Constitutiones regni Bohemiae in unum corpus certamque methodum redegit. Isidori episcopi nonnulla scripta a Latino in Boemicum convertit. Et extant nonnullae epistolae eius in operibus D. Bohuslavi Hasisteini, a nostro Mite in publicum editae, et pleraque alia, nondum publici facta iuris, etc.* nebo *Extant eius scripta quaedam in operibus D. Bohuslavi Hasisteinii: a nostro Mite editis et adhuc pressis...*)⁵⁸⁷ a konečně i Rodericus Dubravius (*Eius lucubrationum quaedam extant in publicum studio et opera nostri Magistri Thomae Mitis divulgata: idem plura eiusdem scripta ab Octaviani illius filii, obitu relicta, habet lucem videre non indigna etc.*)⁵⁸⁸ S odkazem na korespondenci s Hasištejnským se do příběhu vzdělanosti v českých zemích vtahují i vzdělanci působící v cizině, např. wittenberský rektor M. Polichius Melerstadius (*ad quem extant nonnullae a D. Bohuslavo, Boemo Barone, scriptae epistolae.*)⁵⁸⁹

V případě reprezentace Hasištejnského současníků se stávají kromě samotné figury Hasištejnského hlavním středem definice skupiny Mitisovy edice, u básníků Hodějovského družiny plní analogickou funkci Farragina, která se často tematizují při popisu literární činnosti jednotlivých členů družiny.⁵⁹⁰ Jakkoliv se Hodějovského okruh seskupuje spíše kolem konkrétním literárních počínů a projektu Farragin a Hodějovský se několikrát zmiňuje jako „námět“ básní (např. v případě Amerbachiovy elegie), je zcela zásadní pozornost věnována Hodějovského mecenátu. Ve zprávách o Hodějovském figurují stejné motivy jako v produkci samotného okruhu, s nímž byly ostatně svázány počátky Lupaciova literárního působení. Hodějovský je tedy označen jako *Mecenas*, *fautor*, připomíná se rod a erbovní insignie, souběh urozenosti s literární nobilitou (*Vir ex nobilitate equestri, adeoque nobilitate literata*) a sídlo na Řepici. Hodějovský je přímo spojen se vznikem Farragin. Nejen tím, že celý náklad financoval, ale především proto, že vlastnoručně sesbíral oněch osmadvacet svazků, podle nichž byla později Farragina vydána. Lupacius připomíná Hodějovského záměr vydat texty, které byly dosud komunikovány pouze na soukromé neoficiální rovině, a sebezprezentovat se prostřednictvím sbírky před budoucími pokoleními (*in quibus [i.e. tomis] plurima, ad posteritatem transmittenda deposuit, seuque thesauro concredidit reconditoria*). Stejně tak nepopiratelné jsou podle Lupacia jeho iniciační podíl a finanční zásluhy o většinu soudobé literární produkce v Čechách (...*nam in Bohemia patria nostra, multo maximam partem studiosorum, ut poetice colerent, liberalitate munificentiaque excitavit*). Na význam, jenž Lupacius mecenáši přisuzuje, ukazuje i skutečnost, že jeho narození uvádí formulí složenou z přesného vyjmenování papeže a všech důležitých dobových monarchů, kterou jinak používá pouze u členů panovnických rodin.⁵⁹¹

⁵⁸⁶ Coronis, s. 3–4. Srov. i zprávu o Erasmovi ke dni 28.10. „Extant inter opera Erasmi complures ad Ioannem Slechtam Boh. epistolae“.

⁵⁸⁷ Ke dni 30. 1. (1483).

⁵⁸⁸ Ke dni 3. 8. (1548).

⁵⁸⁹ Srov. ke dni 27. 12. (1513).

⁵⁹⁰ Srov. 20.2. (s.a.) smrt Šimona Ennia Klatovského: „Scriptae eius plurima extant in Farraginibus, quas Mitis noster, impensis Cl. Et Nobiliss. Ioannis Hodiovini Pragae typis expressas, emisit in publicum...“; 1.10. (1542) na mor zemřel Jan Orpheus: „...scripsit complura carmine non inerudito, quorum quaedam typis excusa extant in Farraginibus Boemorum studiosorum Poetices etc.“; 2.6. (1541) o požáru Hradu a Malé Strany: „Est eadem eiusdem Arcis calamitas copiose a M. Collino, aliique Poetices studiosis Boemis descripta: et extat in prima Farragine scriptorum Boemicorum ad nobilem Dn. Ioannem ab Hodieovia etc a nostro Thoma Mite in publicum editorum etc“; 20.10. (s.a.) smrt Jana Šentygara: „Non pauca ad D. Ioh. Ab Hodieovva, aliosque scripsit, quorum aliquota pars extat in nostri Thomae Mitis Farraginibus etc.“; 20.11. (1555) smrt Sebastiany Aerichalca: „Item complura ad Ioh. Hodieovinum scripta carmina in Farraginibus, a Mito nostro publicatis...“.

⁵⁹¹ Zprávy o Hodějovském jsou následující: ke dni 6.1. (1496): „Nascitur Ioannes senior Hodieovvsky ab Hodieovia, Viceiudex regni Bohemiae, idque Choterinae in propugnaculo: hora secunda ante diluculum. Ita Ioh.

V rámci zpráv o členech Hodějovského družiny je schéma užité u dalších literátů rozšířeno o údaje o vztazích mezi básníky (například příbuzenství) a o jejich soukromém životě.⁵⁹² Nejvíce zpráv se týká M. Collina. Lupacius jej staví do středu básnické produkce a popisuje ho pomocí otcovské metaforiky – Collius měl být doslova *parens multoque maximae literatorum*, (*in primis eorum, qui Poeticen colunt*) nebo *preceptor noster*. Současně se přes jeho osobu propojuje básnictví Hodějovského okruhu s institucí pražské univerzity, jejími dějinami a předchůdci na profesorských postech (*Sepluchrum eius contiguum est sepulchris Magistri, Iohannis Hortensii, Oratoris et Mathematici, item, Magistri Sebastiani Aerichalci, Praesticeni, Philosophi atque Poetae, virorum excelentiss., natione Boemorum, Academiaeque Pragensis Professorum etc.*).⁵⁹³ V jiných zprávách se zmiňuje studium korespondentů Hodějovského na univerzitě, včetně témat jejich disputací (I. Corvinus). Collinovu pozici ještě zesiluje role v reformulování melanchtonského formalizovaného modu a sepsání gramatiky; vydání základních příruček pro transmissi formalizovaného modu a jejich zakotvení v melanchthonském ciceronismu se připomíná i u Aerichalca.⁵⁹⁴ Orientace na melanchthonský ciceronismus je patrná i na jiných úrovních Ephemeridy, např. se připomínají texty Fabricia nebo se uvádějí celé jeho básně (*numerales*).

S přelomovými skupinami Lupaciova dějin latinské vzdělanosti v českých zemích jsou propojeny i další „stavební kameny“ tohoto příběhu. Jen zdánlivě stojí mimo systém odkazů na skupiny autorů působících v českých zemích a jejich literární aktivity zpráva o Zikmundovi z Jelení. Lupacius u něho zdůraznil vedle vazby na Hasištejnské skupinu a vazby na melanchthonský ciceronismus především původní ediční činnost, tedy v českém prostředí výjimečnou aktivitu ustanovující nové autority a redefinující citátový korpus

Hodievius manu propria. De Hodievinae gentis, sane vetustae atque celebris, insignibus sive imaginibus etc scripsit V. Amerbachius Epigramma elegans: quod et typis est expressum, diligentiae, studii: tum contentionis, laboris, operaeque, indefessae. Reliquit ad 28 plus minus sua ipsius manu scriptorum librorum corpora seu tomos grandes, in quibus plurima, ad posteritatem transmittenda deposuit, seuque thesauro concredidit reconditoria...“; 11.2. (1566) o smrti Jana st. z Hodějova: „Mecenas et fautor vatum Bohemicorum benignissimus, nam in Bohemia patria nostra, multo maximam partem studiosorum, ut poetice colerent, sua liberalitate munificentiaque excitavit. In Repicii suae ditionis templo Egidiano, ad arcem sito, conditus. Vir ex nobilitate equestri, adeoque nobilitate literata, mirifica industriae...“; 14.5. (1551): „funebris pompa elatus filius Ioannis Hodieovini ab Hodieovva et in Repicio, viri dignitate Equestri nobilis etc. Virtutae et doctrina praeclari, literarum et poetices, in Bohemia patroni incomparabilis...“.

⁵⁹² Kromě šfeji citovaných pasáží srov. podrobné zprávy o životech, působení a díle soudobých humanistů ke dnům: 24. 2. (1575) – smrt Laurentia Špána, 29. 3. (1564) – smrt Martina Cuthena, 14. 7. (1535) v souvislosti se smrtí Zdeňka Lva z Rožmitálu připomenuto působení Cuthena v jeho rodině na místě vychovatele, 20.8. (1565) – smrt Georgia Vabruschia, 1. 10. (1542) – smrt Jana Orphea, 12. 11. (1543) – smrt Matyáše Aurogalla ve Vitenberku, 7. 12. (1576) – smrt Šimona Proxena, 8. 12. (1576) o Proxenově pohřbu, 20. 11. (1555) – smrt Sebastiana Aerichalca; Coronis s. 15 – smrt I. Corvina. Srov. ke dni 19.8. (1582) o smrti Mitisových synů Buriana a Jana Jiřího na mor, a zprávu o jeho manželce: „...Pat. Moerens quomodo etiam coniugem suam ante annos 25 matrimonio inunctam, et factam parentem 9. librorum, amisit inveniendam Christo favente, in vita perenni...“. Z dalších zpráv o soukromí učenců srov. 20. 10. (s.a.) o smrti Jana Šentygara a o jeho manželce.

⁵⁹³ Srov. ke dni 4. 6. (1566) o smrti Collina: „...graecae latinaeque linguarum in academia Pragensi publicus 18 annis professor, multoque maximae patria in Bohemia literatorum, (in primis eorum, qui Poeticen colunt) suo tempore parens... Sepluchrum eius contiguum est sepulchris Magistri, Iohannis Hortensii, Oratoris et Mathematici, item, Magistri Sebastiani Aerichalci, Praesticeni, Philosophi atque Poetae, virorum excelentiss., natione Boemorum, Academiaeque Pragensis Professorum etc. Vixit annos 50. Plurima tam Theologica, quam Philosophica, atque varia partim equestri, partim pedestri oratione scripsit, quorum pars, sed exigua, in publicum edita extat; Caetera, maiore sui parte, cognitu tamen atque lectu dignissima, intra privatos parietes inque tenebris abdita latent. Res indigna tam nobili atque praestante ingenio...“, dále zprávu ke dni 10.10. (1540), ke dni 2. 11. (1540) a v Cor. s. 2: „Ab hoc Angelo quidam opinatur nuncupatum esse hortum Angelicum, sive Angeli, aedes quondam M. Mathei Collini, praecept. nostri P. in Nova urbe Pragensi, vico D. Henrici sitas: nobilium puerorum schola atque in literis institutione olim celebres...“.

⁵⁹⁴ Srov. ke dni 20. 11. (1555) zprávu o smrti Sebastiana Aerichalca: „...non pauca reliquit sui ingenii monumenta. Quorum pars edita, typisque sunt expressa: ut Argumenta duas priores Terentii Comedias, Carmen Heroicum de affectibus, a Philippo Melanchtone descriptis...“.

formalizovaného modu vypovídání.⁵⁹⁵ Analogicky ze současníků Hodějovského okruhu přináší Ephemerida zprávu o Casparu Cropaciovi, u něhož se oproti ostatním uvádí titul laureovaného básníka a edice, již uspořádal P. Melissus. Cropaciův rodný den se však opět připomíná v souvislosti s kompletně otištěnou básní od Mitise (*In illius Rosetum, admonicus a Casp. Cropatio. P. L. hos lusit Phalaecos Th. M. Lym.*).⁵⁹⁶ Se členy družiny Hodějovského se také spojuje sám Lupacius.⁵⁹⁷

Reprezentace literárního pole pražské univerzity je v druhém vydání Ephemeridy rozšířena také na městské okruhy, což se promítá do zpráv o úmrtích učitelů na partikulárních školách, pastorů, soudců a městských úředníků spolupracujících s univerzitou, případně i městských mecenášů. Zprávy jsou strukturovány analogicky k jiným zprávám orientovaným na autorská jména, poněkud méně prostoru je věnováno konkrétní literární produkci,⁵⁹⁸ oslavná epiteta jsou spíše vágní či univerzálně použitelná (*Fuit politoris literaturae disertaeque facundiae in utraque lingua perquam studiosus; vir pietate, erudita doctrina, Iurisque cognitione praestans; Vir literarum, literatorum amans* apod.). Z městských okruhů je zastoupen kromě pražských měst (Duchek Chmelicius, V. Kamarýt z Rovin, Adam z Radkova aj.) nejvíce Žatec (I. Michalovicus, G. Ostracius, T. Torvus). Méně pak další významná městská centra jako Hradec Králové (C. Leovitius, Velasius), Klatovy (V. Thobias Zluticensis), Domažlice (V. Slotarius), Kolín (Volinius), Nový Bydžov (V. Morava), Kouřim (Collinův otec V. Kolin, A. Chyba), Louny (V. Melissaesus), Chrudim (I. Cuttilius), Meziříčí (I. Camenicenus) a Jihlava (B. Sturmus).⁵⁹⁹ Autorsky orientované struktury zpráv se vymyká rozsáhlejší zpráva o Collinově cestě z Wittenbergu a jeho zastávce v Žatci, kde jsou vyjmenováni všichni tamější latinští spisovatelé a učenci (*ubi honorifice, summoque studio et benevolentia, quomodo ipse mp. annotatum reliquit. Optt. virr. exceptus, inprimisque D. Decani, Mathiae Lunensis, M. Nicolai Artemisii, Thomae Torvi Not. Ioann. Albi,*

⁵⁹⁵ Coronis, s. 3–4: 1554 smrt Zikmunda Řehoře z Jelení „Hic vir egregia ingenii sui documenta dedit, vertendis inlinguam latinam scriptoribus Graecis: Iosepho, Iustino Martyre, Dionysio Halicarnassensi, Philone, et Appiano Alexandrino: Multa et suo Marte edidit, quorum catalogus extat in bibliotheca Gesn. De Gelenio Eras. Rotter. Lib 27, epist. 39. Item Philip. Mel. In Dialecticis. Praeceptore Gelenius a primis annis cum domi tum foris, praecipue in Italia usus est M. Venceslao Pisceno, viro ut in Latinis, ita in Graecis literis bene erudito: cuius rei exemplum praestant ab ispo pure et eleganter scriptae, sed non dum in lucem emissae epistolae: tum et quaedam ex Luciano in Latinum conversa etc.“

⁵⁹⁶ Srov ke dnům: 13. 1. (1580), 20. 12.

⁵⁹⁷ Srov. ke dni 16.2. (1570) o smrti Jana Balbína z Vorličné: „...fidelis in pueritia Prokopi Lupacii magister“ nebo ke dni 5. (1450) o požáru města Curia, „Huius urbis, ut pote patriae suae, singulare inter alios extat ornamentum, reverendus vir, virtute, eruditione, prudentiaque praestans M. Mathias Curius ab Hagek, Academiae Pragensi primo Professor publicus: post annos plurimos Rector, Procop. Lupacii ab ineunte pueritia praeceptor“. Lupáč vtělil do textu Ephemeridy i několik zpráv o vlastní rodině, srov. ke dni 19.1., kdy se jeho otec Iohannes Lupacius stal bakalářem a ke dni 8.8. (1558), kde se nachází zpráva o smrti Jana Lupáče.

⁵⁹⁸ Ke dni 30. 12. (1565) na smrt Jakuba Camenicena „Edidit vernaculo sermone scriptum libellum concionum Dominicalium. Et extant eius precatones aliquot adiectae ad cantilenas latinas M. Venceslai Vodnani, etc.“; Coronis, s. 13 o smrti Kamarýta z Rovin „scripsit de origine Iuris Romani etc. Reliquit et nonnullas Latine Exaratas epistolas, elegantis ingenii, eruditaque ipsius doctrinae testes“; s. 13 na smrt Georgia Ostracia „poeta su avis, argutus, eloquentiae studiosus, Scripsit complura. Inter caetera autem epistolam Ecclesiae ad Christum: librum Elegiarum, et Epigrammata varii argumenti plurima: Ea alicubi delitescunt. Eddidit duas, typis expressas, orationes de studiis litterarum, et alia quaedam quae tamen non nondum vidimus“; s. 14 1583 smrt Bernharta Sturmia Paczkovina „Publicam in lucem, typis expressis, septem Eteostichorum Centurias dedit: quod opus, ipsius ingenii felicitatem simul, atque felicitatem lectori potest approbare“.

⁵⁹⁹ O nedávno zesnulých literátech v městských okruzích srov. zprávy k náseldujícím dnům: 20. 3. (1571) smrt Valentina Theobalda Zluticensia, 13. 4. (1568) Václava Slotaria, 30. 4. (1530) Václava Danielida z Javořice, 15. 5. (1556) Václava Subuly, 7. 6. (1530) Vavřince Trebonensia, 5. 7. (1550) Jana Přešticena z Javořice, 11. 9. (1542), Jana Karla Zluticensia, 22. 9. (1547) Tomáše Torva, 22. 9. (1565) Matyáše Dacticena, 26. 9. (1567) Matyáše Lunaea, 2. 10. (1573) Adama Mestecena, 26. 10. (1578) Václava Melissaesa, 31. 10. (1570) Ioanna Cuttilia, 19. 11. (1560) Adama z Radkova; Coronis s. 5 (1581) Zikmunda Heldta z Kementu, s. 11–12 Jiřího Krpacia Teplického, Velasia z Hostovic, Volinia z Vladoře a Václava Moravy.

*Ludimoderatoris, Dn. Ioannis Hosstialek, etc. Martini Cantoris et Veceslai Ctaechrovsky etc. dies circiter 16. commoratus, motuo tum honestiss. Viro Valentino Merzicensi, Moravo: familiari Herois Bohuslai Hassesteynii, et avo materno Ioannis Michalovicii. Ille enim Zatecensium Ludirector primum, inde Notarius fuit ad decrepitam usque et capta lumine senecta, hoc illi epitaphion scrib. Affixum in aede urbana).*⁶⁰⁰ Žatecký okruh je tedy ve srovnání s ostatními městskými ohruhy přímo spojen s obdobím postupného prosazování ciceronského kurikula na pražské univerzitě a přes postavu Valentina Merzicena také s „zakladatelskou“, agonální imaginací Hasištejnského, která navazuje na Mitisovy edice.

V závěru podkapitoly o historických interpretacích v literárním poli pražské univerzity zmiňme ještě specifický případ přepracování Lupaciovy Ephemeridy.⁶⁰¹ Zprávy o dějinách univerzity byly tentokrát vtěleny do jiného univerzitního sborníku a lze je interpretovat jako textový prostor pro prezentaci této instituce a současně sebe prezentaci sběratele před univerzitní obcí. Jedná o rukopisný sborník Marka Bydžovského známý pod názvem *Liber Intimationum* deponovaný v Národní knihovně v Praze, který obsahuje kromě přepsaných intimací také zprávy z dějin univerzity (od založení do roku 1480) a řadu kratších textů, včetně celého souboru epitafů, převzatých z Ephemeridy a dalších Lupaciovy spisů. Poslední přepsaná intima je sice z roku 1601, ale těžiště sbírky představuje založení univerzity a husitské období. Podle Hejnicova rozboru nepostupoval Bydžovský při sbírání vyhlášek a dalších textů chronologicky,⁶⁰² ale pro období po roce 1505 vybíral kromě vlastních vyhlášek především texty připisované vlastním učitelům a nejbližším spolupracovníkům. Také doprovodné příležitostné básně se týkají stejné skupiny učenců, mají ve většině případů osobní vztah k Bydžovskému a nevztahují se k osobám mimo okruh jeho nejbližších kontaktů. Hejnicovo tvrzení, že se jednalo o „výraz osobních styků a náklonností“ lze doplnit v tom smyslu, že se v rukopisu především propojuje reprezentace univerzity a klíčových momentů v jejím historickém příběhu s osobním příběhem a sebe prezentací kompetencí a kontaktů sběratele. Autobiografickému psaní ve formalizovaném modu povídaní však bude věnována až jedna z kapitol v posledním oddílu knihy.

2.5.4 Pozdní literární pole pražské univerzity a reorientace na dvorskou figuraci – mecenát Fridricha Falckého

Zatímco v období svého formování fungovalo literární pole pražské univerzity jako poměrně stabilní a uzavřená komunikační struktura, která se primárně, navzdory oficiálním sborníkům u příležitosti korunovacích apod., neorientovala na císařský dvůr a potenciální mecenáše z jeho okruhu, lze v posledních letech existence tohoto literárního pole pozorovat příklon k dvorské figuraci, konkrétně ke dvoru Fridricha Falckého.⁶⁰³ Tato změna orientace strategií pohybu v literárním poli a získávání mecenátu přitom spíše doplnila stávající strategie, než aby je zcela nahradila – dále tedy vznikaly spisy spojené přímo s institucionálním chodem univerzity, humanističtí básníci nadále dedikovali městským radám a aristokratům spojeným s univerzitou. Tento strategický rejstřík ovšem rozšířily dedikace přímo Fridrichu Falckému a jeho dvořanům a zvýšení produkce v letech 1619–1620 týkající se jeho politických a válečných aktivit a jeho rodinného života.

⁶⁰⁰ Srov. zprávu ke dni 10. 10. (1540).

⁶⁰¹ Hejnic 1967.

⁶⁰² Hejnic 1967, s. 46.

⁶⁰³ Ze starší literatury tuto fázi vývoje literárního pole pražské univerzity tematizovali: Martínková-Pěnková 1961; Martínek 1967a.

Univerzita jako instituce vydala v roce 1620 sborník k návratu Fridricha Falckého z cesty po Moravě a Slezsku, do něhož přispěli téměř všichni básníci spojení s akademií (struktura je podobná jako u předešlých sborníků, první místa jsou vyhrazena příspěvkům profesorů akademie v čele s I. Campanem), přičemž některé příspěvky jsou spojeny s prosbami o povznesení univerzity jako instituce. V dalších univerzitních spisech se ovšem rozvíjejí o poznání detailněji motivy spjaté s falckou dynastií, v některých spisech adresovaných falckému rodu se dokonce setkáme s jasně politicky orientovanou argumentací, což ve starší humanistické latinské literární produkci na českém území nemá obdoby. Někteří autoři orientující se na falckou dvorskou figuraci využili k oslavě Fridricha starší kompetence, které si osvojili v panegyricích na habsburské panovníky, modifikovali je a rozvinuli pro potřebu strategického pohybu v novém poli. Například I. Czernovicenus-Černovický, autor politicky explicitního a programového spisu *De bello pannonico*, básník s vazbami na univerzitní pole, rudolfínskou dvorskou skupinu okolo Pavla Jizbického, aristokratický mecenáš i katolické duchovní hodnostář, vydal v roce 1605 sbírku *Decas Augustissimorum*, která kromě bombastické chvály císaře Rudolfa a Rožmberků obsahuje oddíl s oslavnými básněmi na habsburské císaře. Jakub T. Vczelinus-Včelín zase vydal jen dva roky před svou oslavou falcké konfederace panegyrik na Ferdinanda II. a Matyáše II. obsahující kromě dedikačních veršů Campanových také oslavné verše na císařskou orlici a přání válečných úspěchů. Možné bylo využít básnickou panegyrickou kompetenci orientovanou na dvorský mecenáš obzvláště při kratších žánrech – například M. Agricola, slezský básník působící od roku 1613 na rožmberském gymnáziu v Soběslavi, který se pohyboval mimo literární pole pražské univerzity a orientoval se spíše na rudolfínskou dvorskou skupinu, rožmberský mecenáš a psal příspěvky do německých vernakulárních spisů, vydal sbírku epigramů jak k oslavě císaře Matyáše a jeho manželky (*Epigrammata Gratulatoria* 1612), tak Fridricha Falckého a jeho manželky při příležitosti holdování slezských stavů ve Vratislavi (*Gratulatoria epigrammata* 1620). Tyto sborníky jsou natolik univerzální, že si autoři *Enchiridionu* prahnoucí alespoň po minimálním obsahu a poněkud přehlížející sociální funkce humanistického latinského básnictví, neodpustili poznámku, že „jsou ukázkou nadměrného lichocením, formalismu a myšlenkové mělkosti, do níž často klesala latinská příležitostná poesie na začátku 17. století“.⁶⁰⁴

Co se týká rozsáhlejších spisů orientujících se na falcký mecenáš, Včelín v roce 1619 vydal opět za doprovodu Campana, Fradelia a dalších univerzitních humanistů alegorický panegyrik na konfederaci, v jehož hlavním oddíle se popisuje uzavření konfедераčních dohod jako důsledek intervence antických božstev a v dalších je pak obsažena řada oslavných básní na Fridricha Falckého a jeho manželku, včetně oddílu *Zizca redivivus* nabádajícího k boji a vota, v němž se Fridrichovi přeje vítězství a založení panovnické dynastie v českých zemích. Přímo na falcký mecenáš a falckou dvorskou figuraci se orientuje také již výše zmíněný rozsáhlý Černovického spis *De bello pannonico*,⁶⁰⁵ který je mimochodem i dokladem specifického ovládnutí formalizovaného modu vypovídání, jelikož se jedná o centon s marginálními lokacemi citátů v *Aeneidě*. Jde tedy o radikální dotažení kombinatorního psaní založeného na excerptech z jediné antické autority, dokonce z jediného díla, což byla v českém prostředí vězícím v melanchthonském ciceronismu poměrně ojedinělá básnická technika a kompetence a Černovický se na ni specializoval. Skladba pojednává o dějinách protitureckých tažení v Uhrách za vlády Rudolfa II. a o účasti českých vojevůdců a kritizuje plýtvání vojenského potenciálu katolické strany na pronásledování nekatolických křesťanů místo boje s Turkem a jezuitský podíl na perzekucích. Do Fridricha Falckého se vkládá naděje na obrat uherských válečných událostí, stejně jako na obranu českých zemí před španělskými vojsky. V paratextech *De bello pannonico* se kromě dedikací, opět Campanových veršů

⁶⁰⁴ RHB I, s. 56.

⁶⁰⁵ O něm srov. Baumann 1998, s. 269n.

poukazujících na vazbu k univerzitě a oslavných básní na Fridricha a jeho manželku, setkáme s falckou orientací také v hříčkách o českém a falckém lvu, tedy v básních na znaky obou zemí, z nichž pak český lev ve sbírce promlouvá jako zástupce českého království. Poměrně explicitní politickou orientací má i báseň tematizující změnu na českém trůně, v níž se odsuzuje vláda Ferdinanda II. jako zločinná a legitimizuje se volba Fridricha českým králem.

Po strategickém obratu k falckému mecenátu Černovický sepsal ještě několik dalších méně rozsáhlých sbírek, mimo jiné pozdravné uvítání Fridricha Falckého jako českého krále a další panegyrik vydaný ještě ve stejném roce, dále spis *De irruptione militis* věnovaný pražské městské radě obnovené Fridrichem Falckým popisující vpád Pasovských (reprezentovaných mimo jiné pomocí zvířecí metaforiky) a Matyášovo sobectví a selhání stavů při obraně, s řadou výpadů proti katolickým hodnostářům a jezuitům. Propojení falckého mecenátu s Prahou se znovu objevuje v posledním Černovického spisu s falckou orientací, totiž v oslavné skladbě *Concordiae pragensis Panegyricus* k sjednocení pražských měst z roku 1620.

Další rozsáhlejší a argumentačně i figurativně propracované spisy orientované na falcký mecenát představují dvě související sbírky Václava Clemense z roku 1619 (*Funestis agitata fatis Bohemia* a *Genius pacis pro ano 1620*), v nichž se naleznou motivy typické i pro jiné spisy s falckou orientací, například kritiku papežství a obvinění jezuitů ze spiknutí, reprezentaci Fridricha Falckého jako vysvoboditele z období válek (také na základě promlouvajícího hlasu personifikovaného míru) atd. Podle pozdější otištěné básně Černovickému se ovšem zdá, že Clemensovy snahy o získání falckého mecenátu nepřinesly kýžený úspěch, protože mezi stížnostmi na nevýnosnost básnictví a hmotnou nouzi zmiňuje, že se mu od krále nedostalo očekávané odměny za vydané dílo.⁶⁰⁶

Ačkoliv je korpus spisů orientovaných na falcký mecenát poměrně omezený, je zapotřebí upozornit právě na protijezuitský diskurs, který v textech častěji probleskuje a lze ho spojit nejen s profalckými strategiemi. Protijezuitskými argumenty se zaštiťoval i P. Fradelius ve starším textu adresovaném anglickému králi Jakubu I. z roku 1616. Podobně jako J. Černovický či V. Clemens orientoval se P. Fradelius na městské okruhy a utrakvistické faráře spolupracující s univerzitou, na rudolfínskou dvorskou skupinu okolo Pavla z Jizbice a na aristokratický mecenát (Smiřičtí, Slavatové). Od roku 1617 byl přímo profesorem univerzity. Ve svém spisu *Laus Lusciniae* z roku 1620 připomíná Fridrichu Falckému den po jeho volbě za českého krále své starší kontakty s rýnskými falckrabaty i anglickou panovnickou rodinou, z níž pocházela Fridrichova manželka. Jako poslední ze spisů s falckou orientací připomeňme kázání k počtě Fridricha Falckého od V. Olyria, bývalého Campanova famula na akademii a později faráře s kontakty na univerzitu, které vydal s doprovodnými básněmi adresovanými dvorními kazateli Scultétymu a dvořanu Rumpfovi (básně ke kázání připojil i Campanus). V. Clemens zase do svých sbírek vtělil básně Skultétymu a Václavu Vilémovi z Roupova, jehož žádá o umožnění audience u panovníka.

Na strategie obracející se na falcký dvůr s žádostí o mecenát pak navázala řada exilových autorů, o nichž se ještě zmíníme v závěrečné části druhé kapitoly práce. O Fridrichovi Falckém a jeho jistém vítězství v dalším boji o pravé náboženství si dopisovali Fradelius s G. Remem již v roce 1620, krátce po Fradeliově odchodu do exilu. Synům Fridricha Falckého v pozdějších letech dedikovali exulanti jako S. Partlicius, I. Sictor i P. Stránký. Partlicius ještě v roce 1626 ve svém spisu *Metamorphosis mundi* obhajoval legitimitu falcké vlády a předpovídal zvrát válečných snah ve prospěch falcké strany a návrat falcké dynastie ke vládě v českých zemích; M. Diviš zase dedikoval Fridrichovi Falckému a jeho manželce Alžbětě v roce 1629 a označil stávající habsburskou vládu za tyranii.

⁶⁰⁶ RHB I, s. 376.

2.5.5 Fradeliov sborník *Musa pulla* (1618) a vymaňování se z literárních praxí univerzitního pole

V následujících podkapitolách pojednáme o „literárních událostech“, které v posledních letech existence pražské univerzity narušily hegemonii univerzitního literárního pole, nebo přímo kriticky reflektovaly dosavadní literární praxe a standardy formalizovaného vypovídání založené na melachthonském ciceronismu. Konkrétně se bude jednat o sborník *Musa pulla*, který v roce 1618 uspořádal v rámci univerzitních komunikačních aktivit Petr Fradelius. V následujícím oddíle se pak soustředíme na spor o výkladovou hegemonii českých dějin mezi univerzitními mistry a jedním z profesorů Janem Matyášem ze Sudetu. V další podkapitole půjde o spory s nově vzniklou německou školou u sv. Salvátora a skupinou latinských básníků příšlých z říše, kteří se seskupili okolo této instituce (na tuto problematiku krátce navážeme stručným oddílem o humanistických komunikačních strukturách v jiných německojazyčných městských okruzích, jenž naznačí některé otázky nosné pro analýzu městských literárních okruhů). Na příkladu Fradeliova sborníku poukážeme na skutečnost, že i v samotném literárním poli pražské univerzity v její pozdní fázi mohlo dojít k porušení pravidel zaužívaného a hromadně konsensuálně praktikovaného formalizovaného modu vypovídání, což představuje určitou analogii ke komunikačním strukturám rudolfínských dvorských humanistů, v jejichž středu stál Pavel z Jizbice. Přestože obě skupiny překročily hranice dosavadního formalizovaného modu, v případě Fradeliova sborníku se strategie tohoto pohybu v literárním poli a kapitalizace odlišné stylistické a básnické kompetence soustředily nikoliv na vymanění z univerzitního pole, jeho kritiku, potažmo i negaci, nýbrž na setrvání v něm a inkorporování nových stylistických a komunikačních praxí do již stávajících struktur se všemi výhodami, které nabízely.

Stejně jako v případě Jizbického okruhu, o němž pojednáme později, je vymknutí se formalizovanému modu spojeno se studiem na instituci mimo rámec tohoto pole (také v Altdorfu) po standardním dokončení pražské univerzity a absolvování učitelské praxe na městských partikulárních školách, a především pak studijní cesta do Paříže a Londýna, na niž působil Fradelius jako šlechtický praeceptor. Fradeliova literární produkce před odjezdem z českého území odpovídá univerzitním komunikačním praxím, dokonce je petrifikuje v tom smyslu, že je výrazně orientovaná na univerzitu jako instituci. Fradelius vydal sborník genethliak pro měšťana z Nymburka, kde učil na partikulární škole, a další osobnosti spojené s literárním polem pražské univerzity. Pro univerzitu také připravil roku 1613 blahopřejný sborník aristokratovi spjatému s tímto literárním polem, Václavu Vilémovi z Roupova k návratu ze sněmu v Řezně, v němž Camapnus žádá o podporu univerzity v době po vpádu pasovských vojsk. V analogické tvorbě spojené s univerzitou ostatně pokračoval i po svém návratu ze zahraničí v roce 1618 (sestavil mimo jiné blahopřejný sborník k ustavení Jiřího Dikasta víceadministrátorem konzistoře obsahující básně věnované i dalším utrakvistickým hodnostářům). Na rozdíl např. od Pavla z Jizbice se tedy Fradelius nepřeorientoval čistě na mimouniverzitní komunikační struktury, ale inkorporoval do etablovaných univerzitních praxí nové textové prvky a učenecké kontakty.

Oproti drtivé většině univerzitních humanistů Fradelius pronikl se svými dedikačními strategiemi v průběhu své studijní cesty i na zahraniční dvory, jakkoliv francouzskému králi Ludvíku XIII. a anglickému králi Jakubovi I. věnoval pouze několikastránkové sborníčky v letech 1614 a 1616. Po návratu ze zahraničí pak Fradelius prezentoval nově nabyté kontakty a kompetence ve sborníku *Musa pulla*, v němž se narušují standardy formalizovaného vypovídání, jelikož obsahuje i texty v jiném jazyce než latinsky. Podobný postup při skládání sborníků zvolil Fradelius i v dalším spisu ze stejné doby – kondolenčním sborníku *Threnodia* na smrt Alberta Jana Smiřického. *Threnodia* jsou sice dedikována aristokratům, ale mají podle Fradeliových slov poukázat na Smiřického zahraniční věhlas, který získal na základě

své vzdělanosti (tedy nikoliv svým původem), obsahují dedikační verše od Fradeliových zahraničních kontaktů (G. Remus) i od dvorských básníků (M. Zuberu) a básníků orientovaných na univerzitu (jako I. Heliades či nymburský měšťan I. Motovecius) – i zde se setkáme s porušením formalizovaného modu vypovídání a univerzitních pravidel sestavování sborníkové produkce, protože se ve sborníku nacházejí anonymní verše a verše německé a francouzské. Jak vyplývá z minulé podkapitoly, Fradelius byl také jedním z univerzitních humanistů, kteří se orientovali na falcký mecenát a současně na mecenát nově vzniklého pražského souměstí (spis *Bonus iudex* z roku 1620, přepracování o 70 let staršího spisu na toto téma od T. Mitise, které také doplnil dedikačními verši Campanus a Clemens a obsahuje také francouzské verše, a výše zmíněný spis *Laus Lusciniae*).

Sborník *Musa pulla* uspořádal Fradelius v rámci univerzitních kolektivních literárních aktivit rok poté, co se stal profesorem. Navzdory řadě odlišností od univerzitních standardů se jednalo o literární počin, na němž se podílela celá řada členů univerzity i městských okruhů. Do sborníku k úmrtí manželky Georgia Rema (posléze profesora v Altdorfu, který udržoval kontakty i s pražskými univerzitními mistry, s utrakvistickými hodnostáři i altdorfskou skupinou) označovaného jako *fautor doctorum* přispěli jak univerzitní profesori, tak rektori pražských partikulárních škol. Většina z nich se přímo obrací na Fradelia jakožto pořadatele sborníku a do další části jsou vtěleny ukázky z Fradeliovy korespondence z let 1613–1618, která na jedné straně dokumentuje jeho styky s knížaty, diplomaty, dvořany a učenici získané v průběhu zahraničních studijních cest, současně v margináliích obsahuje také vlastní Fradeliovy komentáře. Sama tato praxe je v produkci literárního pole pražské univerzity zcela neobvyklá, sborník je navíc sestaven tak, aby redukoval míru formalizovaného modu vypovídání založeného na melanchthonském ciceronismu, byl co nejdříveji komunikovatelný i mimo pražský univerzitní okruh, prezentoval autorovy kontakty, ale paradoxně současně prezentoval i pražskou univerzitu před potenciálním zahraničním publikem, a to na následujících rovinách.

- (i.) Co se týká překročení formalizovaného modu vypovídání tradovaného na univerzitě, sborník obsahuje vedle latinských i francouzské a německé texty – dokonce již úvod, v němž Fradelius vybízí univerzitní kolegy a přátele k oslavě Rema jakožto patrona Múz (*Ce Patron des naeuf soeurs*), je francouzský (fol. Cīia).
- (ii.) Některé marginální tištěné poznámky mají patrně vyjádřit odstup od univerzitního formalizovaného modu (fol. Fīia: *Sunt haec Hyeroglyphica et Arabica*).
- (iii.) Vzhledem k potenciálnímu publiku mimo pražský univerzitní okruh jsou zdejší básníci označeni řadou epitet, vysvětluje se jejich poměr k akademii a často současně ke konzistoři – například Václav Vilém z Roupova je představený jako defensor akademie a rádce konzistoře (fol. Dib), Campanus jako profesor latiny a řečtiny, představený básnického kolégia a přisedící konzistoře (fol. Fīa–Fīb, Campanus mimo jiné zmiňuje Fradeliovy dedikace panovníkovi). Z literárního pole pražské univerzity se dále zmiňuje zrušení poddanství u I. Zabonia (analogicky k výše analyzovaným textům se argumentace odvíjí na základě kategorií a figur jako *aurea libertas*, *grave servitium*, fol. Fīib). S prezentací pražské akademie souvisí také závěrečné votum tematizující recitační schopnosti Troilova synáčka, přičemž se v marginální poznámce označuje Troilus za profesora a přisedícího konzistoře (fol. Hīa: *Nunc ut pagellas has claudam, en lepida vota a lepido Servitore meo, mihi Clarissimisque Collegis eleganter recitata et reiterata subiicio Cujus Puelluli belluli ingenium tua benevolentia olim exosculandum, iterum, iterumque commendo. Canit et garrit namque ridiculus hic puer praeter latina Hebraica,*

simul Graeca, Turcica Gallica, Italica, Germanica, Bohemica, et Deus bone! Quae non. Croyez moy, Monsieur, cest un petit drol, que dieu serve en bonne prosperité et felicite. s poznámkou fol. Hib: Puer hic est filiulus Cl. et Excell. Viri Dn. M. Nicol. Troili Hagioch. Prof. publ. et Consistorii Evangel. Assessoris. D. Com Patris. et Collegae colendi.)

- (iv.) Vzhledem k sebezpřesentaci Fradelia jsou analogicky titulováni i jeho ostatní korespondenti, někdy i v marginálních přípiscích, kde se kromě postavení korespondenta popisují i jeho další aktivity, např. příbuzenské vztahy, postavení a zásluhy u konkrétních dvorů, dlouhodobé pobyty v zahraničí (např. ve Svaté zemi u Remova francouzského dopisu na fol. Giib, kde se zmiňují i jeho vojenské zásluhy a pomoc panovníkovi). Co se týká konkrétních kontaktů, tak Fradelius seřadil výňatky ze své korespondence s důležitými osobnostmi v evropských dvorů podle určité hierarchie a logiky – klíčovou osobností je císařský rada Heinhofer, jenž byl společným známým Rema i Fradelia a předal Fradeliovo dílo, *munusculum exiguum*, Filipu II., o čemž svědčí i krátké monarchovy přípisky vtělené do sbírky hned na druhém místě, tedy v logické souvislosti se zprostředkovatelem kontaktu (fol. Ciiib – později Heinhofer doporučoval Fradelia i u dalších dvorů). Dále jsou do sbírky vtěleny části dopisu od rádce pomohanského prince Marstallera, který je datován ze stejného místa a ve stejném čase jako přípisek Filipa II. (květen 1614 z hradu Sedino), rádců a kancléřů dalších knížat a vévodů a říšských učenců (např. profesori v Altdorfu).
- (v.) Zásadní součástí sebezpřesentace Fradelia ve sbírce představují kromě přesně pojmenovaných korespondenčních kontaktů i výše zmíněné marginální poznámky u jednotlivých textů, v nichž Fradelius popisuje, při jaké příležitosti, kde a komu prezentoval svá básnická díla zmiňovaná v dopisech – ve většině případů se jedná o prezentace příležitostných básní před konkrétním panovníkem a dvořany (např. *Carmen hoc meum in arce Noriberg presentimus Sereniss. Imperii Elect. Et Principibus adeoque splendida aula Caes. Ipse Imperator elementiss. Clementi fronte a me recepit.* fol. Eiiia; *Carmen meum in Clementiss. Regis Insidiatores (quorum latebras subterraneas, pulvere quodam tormentali repletas cum lachrymis perrepsi, scriptum. Literatiss. et Potentiss. Rex praesente Regina et aula tota benigne a me recepit,* fol. Fib apod.). Dále jde o zmínky o milostivém přijetí díla, jiných kontaktech na panovnické dvory a dvorský mecenát (péče o Fradelia v době nemoci na Mořicově dvoře nebo zmínky jako *Optimus hoc Holsatiae Dux Consobrinos habet duos, ad magna natos Patronos meos,* fol. Gia) a vzdávání díků (*Quibus Dii bene velint!* fol. Diiic).

Všechny tyto roviny lze interpretovat jako projev do určité míry paradoxní reflexe pozdní fáze literárního pole pražské univerzity. Pořadatel sborníku se na jedné straně distancuje od formalizovaného modu vypovídání založeného tradičně pouze na ciceronismu (ačkoliv k jeho explicitní kritice přistupuje pouze náznakem) a jeho komunikačních limitů při styku se zahraničními vzdělanci a získávání mecenátu mimo etablované univerzitní literární pole, věnuje velkou pozornost svým kontaktům orientovaným převážně na dvorskou figuraci, které v univerzitním literárním poli té doby představovaly zcela výjimečný kapitál. Současně se snaží literární pole pražské univerzity do této nové komunikační struktury zařadit. Jde tedy o sebezpřesentaci a kapitalizaci ve vztahu k několika literárním polím současně.

2.5.6 Sudetův spis *De origine Bohemorum* (1615) a polemické strategie v literárním poli pražské univerzity

V následujících odstavcích se zaměříme na de facto jediný významný spor o interpretační hegemonii v literárním poli pražské univerzity, který se rozpoutal okolo traktátu univerzitního profesora práv I. Matthiase (Matyáše ze Sudetu) *De origine Bohemorum et Slavorum* vydaného roku 1615 v Lipsku.⁶⁰⁷ Jen okrajově se budeme zabývat Sudetovou argumentací (historickým výkladem o původu Slovanů a kmene Čechů) a větší pozornost soustředíme na univerzitní polemické texty, především invektivy a strategie, jak institucionálně definovat samotnou možnost promlouvat a spojit ji s kategorií „řádu“ a symbolickým kapitálem (zde s diskusí o akademických titulech).

Sudetův historický výklad na rovině formalizovaného vypovídání souzní s univerzitními standardy. Naprostá většina rozsáhlejších subtextů, např. řeckých veršů vtělených do výkladu, nehraje nezbytnou úlohu v zamýšlené argumentaci a funguje v textu jako legitimizační nástroj. Ani v typu „učené prózy“, jaký by mohl historický traktát představovat, tedy nehraje výkladová či argumentativní rovina při tvorbě textu jednoznačně primární úlohu. Ve vztahu k obsahové a argumentační rovině má pro nás význam legitimizace prostřednictvím odkazu k autoritám (spisu předchází seznam autorit), již Sudetus také reflektuje v předmluvě adresované Albertu Smiřickému: „*Quanquam in hac disputatione ita versor, ut nihil, nisi ex antiquissimorum et probatissimorum, quos in tanta solos quaetione sequor, fontibus uberrimis hauriam, recentium inhaerens vestigijs summorum virorum: de quo ne ullum sit dubium, Authorum nomina in primo quasi operis limine omnium oculis subjeci.*“ (fol. Aiiib). I v pozdějším výkladu potvrzuje jednotlivé argumenty odkazy typu „*doctissimi nostra aetate viri confirmant*“, „*Homerus enim omnis literaturae, ut olim dictum, princeps et parens antiquissimus*“ apod. Na úrovni výstavby textu a zapojení konkrétních subtextů či autorských jmen tedy spatřujeme prolínání textové výstavby se samotným obsahem, který má být legitimizován, respektive se strategiemi symbolické kapitalizace, poněvadž autor svou argumentační pozici „prodává“ ve vztahu k mecenášovi jako novinku a případné kritiky odkazuje na polemiku se samotnými autoritami, z nichž mají Sudetovy argumenty „přímo“ vyplývat. Vyvracet zastaralé názory na dějiny je podle Sudeta nanejvýš obtížné a záštitu mocného patrona je nutno reprezentovat jakožto nezbytnou podmínku pro humanistu-inovátora. Jak píše Sudetus „*litem moveam omnibus rerum Bohemicarum Scriptoribus, et ex nova majores nostros deducam patria: patrono mihi usus potenti.*“ (fol. Aiiib).

Na jaké argumenty vlastně zareagovali univerzitní mistři tak hněvivě? Navzdory tvrzení o novosti vlastní interpretace spis uvedl mezi české humanistické učence starší teorie o původu Slovanů, Čechů a Poláků traktované především v polské historiografii (např. v Bielského spisu o Roxolanech).⁶⁰⁸ V silně kontextualizujícím typu výkladu o období stěhování národů odvozuje Sudetus původ kmene Čechů (Bojemů) ze Sarmacie (Roxolanie), nikoliv z Ilyrie, či přímo z Chorvatska jako starší česká historiografie.⁶⁰⁹ Prapředci slovanského obyvatelstva vzešli z Malé Asie, konkrétně z Paflagonie, jejich proud se posléze rozdělil, jedna část zamířila do Sarmacie, druhá do Dalmácie. Název Roxolané (*Roxolani*) má ukazovat na smíšení Sarmatů na území dnešního Ruska s kmenem Alanů, kteří měli spolu s

⁶⁰⁷ Má edice Sudetova traktátu vyjde na podzim 2009 v časopisu Acta Comeniana.

⁶⁰⁸ Králík 1955, s. 377n.

⁶⁰⁹ Pouze shrňme starší interpretace: všichni raněnovověcí historici hovoří o chorvatském původu kmene Čechů, přičemž se různí v popisu detailů z Čechova života (vražda, původ) a především v dataci jeho příchodu. Cuthenus jej datuje do roku 639 (Lupacius ve své ephemeridě uvádí datum 15. 7.), Hájek píše o roce 644. Dubravius musel vyřešit vzhledem k práci s klasickými autoritami (Prokopios, Jornandes) příchod kmene Čechů poněkud komplikovaněji, Sarmaty také označil za předky Slovanů a nechal je ze Sarmacie přejít nejprve do Ilyrie a posléze do Čech. O sarmatském původu Slovanů píše také Daniel Adam z Veleslavína.

Vandaly tvořit část proudu směřujícího na jih. Sarmaté, společní prapředci slovanských kmenů se podle slavných skutků přejmenovali na Slované. Kmeny Čechů i Poláků, součást širší skupiny Roxolanů patřily k proudu, který opustil zakarpatská území (nazývaná *vagina nationum*) a vydal se západním směrem. V době stěhování národů upadala moc Markomanů nad českou kotlinou, slovanské kmeny postupovaly do částečně vylidněných starých germánských území. Češi zabrali nová území roku 457, tedy dříve než dorazili Slované do Ilyrie. Podle Sudeta je ovšem nutno odmítnout tezi, že by Slované dorazili do Ilyrie teprve z Čech, poněvadž se jedná o dvě různé kmenové větve.

Ve srovnání s jinými humanistickými diskursy národa (především říšskými) můžeme v případě Sudetova traktátu konstatovat absenci několika jinak častých argumentačních strategií a tematických celků a posun důrazu na jiné. Stejně jako v případě agonálních diskursů se jedná o specifickou formu „boje o čest“, kdy se kmen Čechů lokalizuje na „antické mapě“ a jeho geneze a vlastnosti se v historické naraci utvářejí s odkazy na antické subtexty a autority. Obdobný argumentační rámec determinoval i polemické reakce na Sudetův traktát s tím rozdílem, že jeho odpůrci jen použili odlišné argumenty. Ve srovnání s dalšími humanistickými spisy o původu kmene Čechů Sudetus toto schéma nejvíce rozpracoval v rámci klasického narativu a podal je formálně „nejčistším“ způsobem.

Sudetus v textu vypočítává své záměry, jejichž interpretace jako „boje o čest“ se přímo nabízí a to včetně důrazu na exemplaritu historických argumentů pro současnost, potažmo na roli humanisty podávajícího výklad z pozice „světského kněze“, zvěstovatele a mluvčího svého národa (jejž touto výpovědí i všemi dřívějšími sám utvořil a utváří). Český humanista je ovšem o poznání méně „sekulární“ než jeho kolegové z oblasti říše – Sudetus svou práci označuje za „*modesta et non superstitiosa majorum nostrorum inquisitio*“ (fol. Biib), jedním dechem zdůrazňuje, že neprotiřečí Písmu, naopak z něj vychází, a inscenuje je ji jako užitečnou paralelně pro církev i vlast. Svou roli mluvčího však jasně definuje v závěru textu, kde vyzývá ostatní české spisovatele k „*pia aemulatio*“ a k tomu, aby vykonali dalšími díly něco pro vlast po vzoru současných „germánských“ autorů, kteří pilně vydávají svazek za svazkem a „*ex omnibus literarum monumentis abstrusissima patriae suae tempora revocent*“ (fol. Kiiiia). Sudetus se v předmluvě i v průběhu výkladu vrací ke svému záměru vyvést slovanské předky z „temnoty“ (*ex Cimneriis tenebris*), připomenout jejich slávu (*nobilitas et antiquitas, antiqua laus, virtus et splendor*), a poskytnout tak *exemplum domesticorum* vhodné k nápodobě. Sepsání textu představuje dostatečný impuls ke společenské změně, protože nápodoba je interpretována jako „přirozená“ vlastnost lidské povahy.

Přístupme ke konkrétním argumentům, jejichž pomocí je český národ konstruován jako skupina (*Ehrgemeinschaft*) schopná utkat se v humanistickém „boji o čest“ s potomky jiných kmenů či obyvateli jiných území popsaných v antických pramenech. Sudetovu argumentaci lze shrnout do sedmi bodů, které se ve větší či menší míře protínají s jinými humanistickými diskursy národa:

- svůj výklad váže Sudetus primárně (i když z hlediska rozsahu o poznání stručněji) na biblickou naraci – za počátek etnogeneze vrcholící v pozdní antice považuje potopu světa, přičemž prapředky Slovanů (Henety, Paphlagony) obývající Malou Asii označuje za potomky Riphata, Noeho pravnuka z Japhetova a Gomerova rodu;
- jak ukazuje předchozí shrnutí, kmen Čechů nepovažuje Sudetus za autochtonní a důraz některých polských historiků na indigenitu polského obyvatelstva („*homines suos inde usque à dispersione gentium indigenas fuisse, et cum Alexandro Magno bella gessisse, adeoque non minus in sua patria Aborigenes esse, quàm primos Italiae incolae*“) označuje explicitně za projev nedostatku skromnosti (fol. Hib);
- Slované obsadili podle Sudeta starší germánský prostor pokojně, v důsledku širších pohybů kmenů v době stěhování národů, nikoliv svévolným dobytčím aktem;

- Slované již dříve s Germány sousedili a byli s nimi vždy smíšení – „*semper finitimi et immixti fuerint Germanis*“ (fol. Cia);
- zatímco jiné slovanské kmeny jsou definovány antickými autoritami i negativně (*crudelitas, barbaries*), Čechové disponují vyšší formou civilizace i díky kontaktům a obchodu s Germánií a laskavosti pozdějších panovníků, především Karla IV. („*Patriam nostram cultiorem reddit circumfusa Germania et commerciorum usus, maximè Imperatorum magnificentia et dignitas, à Carolo Quarto literarum et patriae parente Augustissimo in Reges Bohemorum primùm invecta.*“ fol. Iiva);
 - ačkoliv se většina etymologií uváděných v textu nevztahuje k Sarmatům či Slovanům a plní spíše citátovou funkci ve formalizovaném humanistickém modu vypovídání, jméno Slovanů spojuje Sudetus výhradně s adjektivem „slavní“ („*hoc est, gloriosi et laude digni seu celebres*“) a odmítá jej odvozovat od pojmu „slovo“ („*quasi verbosos et jactabundos dici*“) nebo „Sclavi“ (*servi*);
 - z antických autorů podle Sudeta vyplývá, že Henetové, prapředci Slovanů, byli bojovníci a milovníci koní (*robur militare, eximia peritia rei equestris*), a tyto vlastnosti lze připsat i současným Čechům („*quam laudem Bohemi etiamnum summo studio, et ingenti cum exterorum commodo tuentur*“ fol. Hivb); na kladné vlastnosti Henetů (Venedů) ukazuje částečně i sláva Benátek;
 - Slovanské obyvatelstvo a používání slovanského jazyka se rozšířilo po Evropě i Asii, o významu „*nostrae gentis Henetorum*“ má svědčit s odkazem na P. Melanchthona i to, že dosud ovládá velkou část Evropy, dal vzniknout mnoha královstvím a vyniká rozumným úsudkem a statečností.

Na základě těchto bodů se pokusme shrnout Sudetovu argumentaci a vztáhnout ji k narativním a výkladovým strategiím běžným v humanistických diskurzech národa zahraniční provenience, které lze konceptualizovat jako projevy „boje o čest“. Ve srovnání s těmito čítankovými případy nedochází v traktátu *De origine Bohemorum et Slavorum* k jednoznačnému ztotožnění současných obyvatel českého území s kmenem popisovaným antickými autoritami – Sudetus sice píše o současných Henetech či současných Germánech, ale v textu se jejich ztotožnění s antickými kmeny paralelně relativizuje např. tím, že se klade důraz na poantické vlivy prestrukturující vlastnosti dnešních obyvatel. Dalším generativním prvkem argumentace je prolínání tzv. klasického a biblického historického narativu. Rozvíjení klasického narativu je determinováno kromě strategií „boje o čest“ i samotným formalizovaným modem vypovídání. Na rozdíl např. od říšských diskursů národa, které vznikly řádově o sto či více let dříve, se setkáváme také s pestřejší skladbou subtextů, očividně v případě slovanského obyvatelstva autorovi scházely „základní“ referenční texty typu Tacitovy *Germánie* a řada dalších textů již byla mezitím vydána. Biblický narativ se v tomto případě omezuje pouze na genealogii Slovanů ve vztahu k Noeho rodu, kdy se potopa chápe jako počátek etnogeneze. V argumentaci se nesetkáváme s vyhraněnějšími, eschatologickými či profetickými formami biblického historického narativu (např. s tzv. hebrejskou imaginací, jak ji tematizuje P. Gorski)⁶¹⁰, které jsou jinak v českém prostředí běžné už od poloviny 16. století a soustavně se objevují v produkci pobělohorských exulantů.⁶¹¹

Na rozdíl od „nových Germánů“ nejen že Sudetus nezačlenil do svého výkladu některé obvyklé argumentační strategie, ale řadu z nich explicitně odmítá. První bod představuje kritika motivu indigenity, který s odvoláním na Tacita obhajovali téměř všichni říšští humanisté.⁶¹² S jejich argumenty se také naprosto míjí Sudetovo explicitní tvrzení, že Slované

⁶¹⁰ Gorski 2000.

⁶¹¹ Srov. Storchová 2004; Urbánek 2001, 166n; Urbánek 2008, s. 85.

⁶¹² Mertens 2004a, s. 66

se vždy mísili s germánskými kmeny a nechali se od nich akulturovat.⁶¹³ V textu nejsou plně rozpracovány ani argumentační osy jako *antibarbaries* (kmen Čechů není reprezentován jako rovný římské kultuře, „pouze“ se vyskytuje v jejím zorném poli) ani *antiromanitas* (rysy Sarmatů či Slovanů, jakkoliv byli dobří jezdci a válečníci, neodkazují k dobovým reprezentacím maskulinně genderovaných, divokých nezkažených kmenů, za jaké byli považováni např. Skythové). Sudetus naopak klade důraz na mírový a pokojný průběh obsazení českého území. Zásadní se jeví v této souvislosti také převaha inkusivních argumentačních strategií nad exklusivními – zatímco shora zmíněných sedm bodů konstruuje nosný základ pro „sebeřazení“ k abstraktnímu kmeni Čechů, nedochází k negativnímu označování dalších skupin, natož k formám rétorické agrese (jakkoliv samotná inkusivních argumentace alteritu stále předpokládá). Sudetus přitom podtrhuje pozitivní hodnocení „P. Melanchthona a v závěru povzbuzuje české učence k napodobení říšských humanistů, aby „*res praeclarissimè à majoribus gestae*“ dále nezůstávaly „*inscitia Scriptorum aut ommissae, aut depravatae*“ (fol. Kiiib).

Ve starší historiografii se dostalo největší pozornosti sporu, či lépe řečeno řadě polemických textů, jež vznikly v reakci na Sudetův traktát.⁶¹⁴ Jediná starší studie o Janu Matyáši ze Sudetu z pera J. Volfa příznačně redukuje tento spor v rámci metanarativní linie o pokroku české vzdělanosti na předem prohraný zápas praktického a racionálního bojovníka za inovace (Sudet) se zkostrnatělými univerzitními mistry. Polemické texty budeme analyzovat z jiného úhlu – soustředíme se na humanistické techniky invektivy, na způsoby, jak byl v reakcích na Sudetův text interpretován národ a vlast a čím se podmiňovala možnost vypovídat na akademické půdě.

„Průměrná“ oficiální interpretace schválená univerzitou, tedy namátkou vybraná univerzitní obhajoba tezí na podobné téma se od Sudetovy argumentace liší spíše v jednotlivostech než v celém argumentačním schématu či legitimizujících subtextech.⁶¹⁵ Teze začínají v souladu se Silviem a Dubraviem popisem polohy Čech a výčtem obyvatel země před příchodem kmene Čechů (Bojové, Svěvové, Markomannové, Hermunduři), samotný kmen Čechů je označován jako *gens Heneta* a přichází z území Dalmácie. V textu se objevují i podobné citáty jako u Sudeta (Homér, Fabricius), byť samozřejmě v menším množství. Autor teze pak zcela v souladu s konceptem humanistického „boje o čest“ přistupuje k obhajobě proti výtkám vznášeným proti Čechům a ve zkratce zdůrazňuje jejich ctnosti s jasnějším exklusivním podtónem – Čechové založili vlastní království „*in hostium potentissimorum medio*“, nejsou heretické ani barbari, i v dávných dobách měli zákony, zakladatel knížectví byl bratrovrah stejně jako v antickém Římě, rychle odvykli nomádskému způsobu života atd. Již na tomto základě lze odhadnout, že základní referenční bod „odborné“ polemiky představovala teorie o Roxolanech a zakarpatském původu kmene Čechů. Nezůstalo však pouze u tohoto tématu.⁶¹⁶

Průběh sporu shrňme pouze stručně, s maximálním odhlédnutím od osobní roviny v řadě menších sporů mezi Sudetem a profesory akademie, které probíhaly v letech 1614–1617. Některé výtky na adresu Sudeta se ovšem už v rané fázi sporu týkaly otázek souvisejících

⁶¹³ Především generace Celtisových žáků spojovala autochtonní status Germánů s původní etnickou homogenitou, tedy nesmíšeností. Srov. Mertens 2004a, s. 83.

⁶¹⁴ Srov. RHB III, s. 294–295; Volf 1906, col. 551an.

⁶¹⁵ Jako příklad vybírám obhajobu *Bohemiados rudimenta* (Praha 1610). Argumentace obsažená v tezi je naprosto shodná např. s argumentací níže analyzovaného spisu *Sermo ... contra Roxolaniam* (a to včetně pořadí argumentů).

⁶¹⁶ Z literatury o raněnovověkých polemických strategiích srov. Kivistö 2002; Schulz 1940; Schwittala 1986; jako úvod do teorie polemiky srov. další článek z tohoto sborníku: Stenzel 1986.

s akademií jakožto institucí (neplnění předpisů a pracovních povinností). Záhy po vydání spisu *De origine* se ukázala palčivost otázky, již si položil M. Borbonius v jedné z doprovodných básní, totiž zda Sudetovi rodná zem prokáže dostatečný vděk („*grata tibi reddet patria nonne vicem?*“). S kritikou Sudetovy interpretace vystoupil v průběhu roku 1615 Mikuláš Troilus, Jan Šultys (jejich texty *Sermo* a *Decisio* budou rozebrány níže) a Jan Campanus. Na sklonku roku odpověděl Sudetus další disputací, dnes nedochovanou, následujícího roku na ni reagovali mistři Mikuláš Albert a znovu Mikuláš Troilus spiskem *Antiroxolania*. Jako instituce obhajovala univerzita svůj postup proti Sudetovi tiskem *Facultatis philosophicae... spongia*. S výjimkou posledního spisu se při tom jedná spíše o krátké reakce, a proto je rozebereme postupně v pořadí, v jakém vznikly, s tím, že některé polemické texty, o nichž jsme zpraveni z průběhu celé debaty, již v dnešní době nejsou přístupné.

Josef Volf kdysi vytykal Mikuláši Troilovi, autoru spisu *Sermo ... contra Roxolanos*,⁶¹⁷ že se pokusil „přenést takto původně zcela vědecký spor na půdu zcela jinou“, totiž na rovinu vlasteneckých klišé a působení na emoce posluchačů“.⁶¹⁸ Podobná hodnocení založená na dichotomii ne/vědeckosti působí z hlediska aktuálních historiografických konceptualizací poněkud naivně, což ovšem celému sporu neubírá na zajímavosti. Ve srovnání s ostatními polemickými reakcemi na Sudetův traktát se v Troilově textu skutečně setkáváme jak s propracovanější formou *hate speech* spojenou jak s pokusem založit obviňující a dehonestující argumentaci na interpretaci pojmu *patria*, tak s reflexí univerzitního monopolu. Pod pojmem *hate speech* přitom rozumíme soubor exkludujících negativních perlokučních aktů, poněvadž jazyk, potažmo samotné označování můžeme v tomto případě jen stěží chápat jako pouhé medium či odraz preexistující reality – nejen v polemických aktech se realita prostřednictvím jazyka přímo performuje.

Přejdeme k označování v rámci Troilovy orace. Spis je explicitně adresován „*omnibus amantibus Patriam*“, od prvního slova tedy konstruuje abstraktní skupinu, z níž má být autor spisu o zakarpatském původu kmene Čechů vyloučen. Troilus označuje svou autorskou pozici jako podmíněnou láskou k vlasti (*amor patriae*) a inscenuje tuto pozici jako podmínku sdílení vlastního textu – v osloveních se přímo obrací na takto konstruovanou skupinu („*Tu si idem facis, et cum grata recordatione in mente tua revolvis...*“), příležitostě tuto *imagined community* přímo označuje jako „*omnes nostri*“. *Patria* je v textu definována poněkud vágně jako „*communis omnium nostrum parens*“ a řadou dalších klasických „povinností“ (vlast je ti dražší než jsi si sám, oplácíš jí s vděčností stejnou láskou, ctíš ji jako posvátnou, celý se pro ni vydáváš). V dalších argumentech se pak ukazuje nečekaně „autochtonní“ interpretace vlasti a její silná vazba na geografický prostor – vlast, my i naši předci jsme se narodili a žijeme „zde“ a nikoliv v Roxolanii („*hic locus est; hic dii penates patrii; arae; foci; lar familiaris, ubi quisque altus et doctus; quod hic; et non in Roxolania orti stirpe antiquissima sumus; quod hic genus, hic majorum nostrorum, et non Roxolanorum vestigia habemus*“ nebo „*qui ignorantes Roxolaniam in ea nasci non potuerunt*“). V jedné pasáži dokonce Troilus píše, poněkud nelogicky vzhledem k připojenému historickému výkladu o starších obyvatelích české kotliny, že předky Čechů nebyly Roxolané nýbrž „*primi illi Coloni terram hanc habitantes*“. Samotnou argumentaci kritizující sarmatskou teorii lze interpretovat na základě konceptu „boje o čest“, a to ještě nosněji než u Sudeta. Troilus odmítá odvozovat původ Čechů od Skythů a Roxolanů zaprvé proto, že to protičečí vžitému mínění prastarých autorit (*sententia antiquissima antiquissimorum historicorum*) stejně jako obecnému mínění (*communis opinio*) a dále proto, že tyto kmeny považuje za barbary. V textu se plně prosazuje argumentační strategie *antibarbaries*, když Troilus na základě rozsáhlého citátu z 36. kapitoly

⁶¹⁷ *Contra Roxolanos* 1615.

⁶¹⁸ Volf 1906, col. 561.

Silviovy historie dokazuje civilizační úroveň Čech a srovnává je s Itálií. Podobným způsobem v textu fungují i pasáže o urozeném původu Přemysla Oráče a jeho antických paralelách.

Základem označení Sudeta za zrádce vlasti je přenesení údajně barbarických vlastností Skythů a Roxolanů přímo na osobu autora – „*maneant Scythia et barbarus, qui suos veteres pro barbaris agnoscit*“, píše Troilus a skupinu Sudetových přívrženců označuje za Roxolany. Další invektivy proti Sudetovi odkazují kromě kategorie nevědu k vlasti a učeneckých sporů (kritika Aubana a Sabellica) na implicitní česko-„německou“ dichotomii, přičemž „německá“ pozice je jasně inscenována jako protiklad k *gens nostra*. Sudetus je označen jako „Němco-Čech“ a současně jako hanebný zapřisahlý nepřítel „našeho lidu“ – „*Aubanus ille Teuto-Bohemus*“ a „*osor turpissimus gentis nostrae*“, přičemž zmínka o Aubanovi zde patrně evokuje výtku proti tvrzení, že první Čechové se neřídili zákony (z hlediska invektivních strategií je lhostejné, že traktát *De origine Bohemorum et Slavorum* toto tvrzení neobsahuje). Zdánlivě nacionálně konotovaná výzva „*finge sane tuos illos socios quod ab Hercule, vel Tuiscone filio Herculis originem trahant*“ ovšem neodkazuje pouze na dobové teze o praotci Germánů, ale v polemice funguje jako kritika fiktivních tezí o původu pozdněantických kmenů vůbec. Údajné vlastnosti autora nekorespondují pouze s jeho argumenty, ale přenášejí se i na celý spis, který tudíž patří podle Troila do stoupy (*scriptum pistrinum*). V gradovaném závěru jedné z invektivních pasáží zaznívá přímo tvrzení, že i samotná fyzická existence podobného autora je aktem příkoří na českém národě – „*Et pater ejus, si in vita nunquam peccavit, tamen majorem injuriam nationi Bohemicae facere non potuit, quam quod talem filium genuerit*.“

Pouze okrajově tematizuje Troilus ve své řeči institucionální podmínky vypovídání a vztah mezi („lživou“) teorií o zakarpatském původu Slovanů a autorovou absencí adekvátního symbolického kapitálu (totiž akademického titulu), které se staly ústředním tématem všech dalších polemických textů. Troilus pouze zdůrazňuje historicitu akademických titulů a upozorňuje na společenský primát učenců (Apollónových vojáků). Podle dochovaných zpráv byl Jan Matyáš ze Sudetu roku 1611 v rámci obnovy právnického studia na Univerzitě Karlově prohlášen za profesora, ačkoliv nedisponoval žádnou akademickou hodností. Podle Volfových údajů, se tak stalo za souhlasu sboru defenzorů, patrně z nouze a výměnou za slib, že se Sudet pokusí brzy získat doktorský titul.⁶¹⁹ Jádrem polemiky proti Sudetovu spisu nespočívalo v nesouhlasu s jeho historickou argumentací. Texty, k jejichž rozboru přistoupíme v následujících odstavcích, totiž interpretují traktát v souvislosti s kategorií řádu a spojují Sudeta jeho porušením podvracejícím chod univerzity (zde se zdůrazňuje především jeho pohrdání akademickými tituly) či obecnější fungování celé společnosti.

Ucelenější argumentaci na toto téma nalézáme pouze ve fakultní apologii *Facultatis philosophicae ... spongia*. Této rozsáhlé interpretaci celého sporu předcházely dva kratší spisy z pera Jiřího Šultyse a Mikuláše Kaménka. Jiří Šultys se ke sporu připojil řečí na téma, zda v akademiích a na gymnasiích smějí vyučovat negraduované osoby (*Ut in Scholis Gymnasiis et Academiis liceat docere non titulatis?*).⁶²⁰ Existence akademických titulů je podle něj úzce spojena s „poslušností zákonů“ (*Legum observantia*), která je základem blahobytu všech států. Neposlušnost se projevuje i pohrdáním akademickými tituly, což je zruďný názor obnášející do společnosti barbarství – „*opinionones hirsutae, monstrosae, et insolitae quid quaeso persvadere aliud conantur, nisi ut pulsa doctrinarum luce, barbariem introducant*“. Šultys dále v textu přesně vypočítává historické osobnosti, které ctily akademické tituly, pozornost věnuje i historickým a současným výjimkám z tohoto pravidla, tedy netitulovaným pedagogům. Označuje tyto případy za řídké i v českých zemích a podtrhuje, že negraduovaní učitelé na českých školách tituly nepohrdají ani se jim nevyhýbají, nýbrž učí proto, aby mohli titulů snáze dosáhnout. Základní funkcí akademických titulů je podle Šultyse snaha podrobit

⁶¹⁹ Volf 1906, col. 536an.

⁶²⁰ Decisio quaestionis 1615.

zkouškám budoucí učitele. Akademický model hierarchie (akademický řád) je při tom v závěrečné pasáži transponován na obecnou rovinu společnosti i nebeské hierarchie, kde je Ježíš Kristus označen jako „*caelestis Rector Archisynagogus*“.

Mikuláš Albert z Kaménka, který byl v této době děkanem filosofické fakulty, prezentuje ve své oraci Sudetův spis už pouze v souvislosti s historií akademických titulů, autority rektora a povinnostmi současných studentů pražské akademie.⁶²¹ Za účelem invektivy de facto recykluje sdílený univerzitní historický narativ. Tradici univerzit vykládá už od starozákonních židovských škol, v nichž se snaží doložit existenci a všeobecnou úctu k rektorské autoritě a akademickým titulům, pokračuje translací akademického modelu do Egypta, Sýrie, Foinikie, odtud do Řecka. Argumentuje odvěkostí akademického řádu a královským původem privilegií pražského vysokého učení. Narušení řádu a zpochybnění akademické povinnosti, které je zapotřebí odmítnout, pak jmenovitě spojuje se Sudetem a jeho přívrženci – „*neque retrahit nos ab officio nostro quorundam, qui inde usque a Roxolania genus et proavos repetunt, suggillatio*“.

Nejpodrobněji o celém sporu pojednává apologie *Facultatis Philosophicae in Academia ... spongia*, kde se v souvislosti s interpretací akademického řádu také přesně vypočítávají Sudetovy přestupky.⁶²² Na rozdíl od např. Troliovy invektivy není Sudetus v univerzitní apologii vystaven aktům přímé rétorické agrese. Autoři apologie jej však z pozice autority, k jejíž konstituci se dostaneme v následujících odstavcích, označují za osobu s úzkým duševním obzorem a dosud nezralým úsudkem – „*ipsique Sudeto humaniter, ut personae per se animi non magni, et iudicii non satis maturi, quod coepta ejus ostendunt, condonavimus et condonamus*.“ O lidských kvalitách autora má tedy vypovídat jeho dílo. Z hlediska fungování formalizovaného modu je proto závažné také obvinění, že Sudetus chybně cituje, překrucuje smysl citátů a neodkazuje na řecké klasiky v originále („*Utimum Graecis vocabulis quibusdam pro latinis, Forte et Graece intelligit Reprehensor noster. Nam et Strabonem Graecum autorem in Originali lectitat, si eum nunc domi habet*.“)

Skutečnost, že Sudetus vznesl „neužitečnou a nevhodnou“ hypotézu o zakarpatském původu kmene Čechů („*non necessariae et intempestivae de Bohemorum origine, non ex Croatica gente in Illyrico, sed a Scythis et Roxolanis*“) se uvádí jako jeden z jeho institucionálních prohřešků proti akademii. Zde se dostáváme k jádru podmíněnosti akademické výpovědi – Sudetův traktát se nepovažuje za závadný primárně kvůli použitým argumentům (nebo jen okrajově), z akademického literárního provozu jej diskvalifikuje jen samotná skutečnost, že nebyl povolen univerzitou a že jeho autorem je osoba bez odpovídajícího symbolického kapitálu subvertující na dalších rovinách akademický řád a pokoj. Z této pozice se pak Sudetově historické argumentaci věnuje pouze okrajová pozornost. Jako centrální osa textu funguje kritika Sudetova chování na akademické půdě a výklad o legitimitě akademických titulů. Autoři vypočítávají Sudetovy následující prohřešky, které se vesměs všechny týkají otázky akademické hierarchie a ohrožují pověst instituce před širším publikem a fungování dalších úřdů „akademického těla“: opovrhne titulem ve vztahu k vlastní osobě, užívá nezavedeného titulu (*antecessor*), uzurpuje si práva udělovat akademické grady stejně jako roli reprezentanta oficiálně neexistující právnické fakulty, neúčastní se na universitních zasedáních, přijímá nematrikulované studenty na přednášky, snaží se založit nelegitimní *collegium Juridicum* a obecně podrývá autoritu rektora (pořádá kvestií a tisk děl bez jeho svolení atd.).

Tento výčet funguje v textu jako prostředek legitimizující nejen sepsání apologie ale i samotný rektorův zásah proti buřiči. Mistři se prezentují jako muži nastolující mír a obecně dobré a bránící univerzitu proti podezření a lžím, poněvadž akademický sněm musí považovat za svou povinnost „*tanti mali fomitem in cineribus ipsis comprimere*“. Zásadní opakující se

⁶²¹ Decanus facultatis 1616.

⁶²² Facultatis spongia 1616.

strategií při rétorické obraně je gendrování této instituce. Univerzita je v textu reprezentována jako „*matrona grandaeva*“ či prostě „*Mater*“, která je však navzdory svému stáří stále krásná a především plodná, o čemž svědčí i zástupy jejích synů (graduovaných absolventů). V jiné pasáži se tato vetchá stařenka (*vetula*) popisuje jako „*Calliope nitidior, amabilior, foecundior*“. Nebránit takovou matku/ženu, jak činí její němečtí synové, by bylo podle autorů apologie výrazem neodpustitelného nevděku a nespravedlnosti („*Inexcusabiles profecto ingrati que essemus, si citra rationes has justas praeponderantes, ut filii germani, patrocinium Matris non suscipereamus, haud ita deformis, rugosae, effoetae aut sterilis...*“).

Univerzita je přitom v textu reprezentována jako jediná legitimní instituce kontrolující ve společnosti distribuci vědění, což úzce souvisí s pojetím akademických hodností. Většina výtek vznesených proti „pánu ze Sudetů“ (jak jej mistři nazývají v jiných pramenech ve snaze upozornit na absenci symbolického kapitálu v podobě titulu)⁶²³ se týká právě problematiky užívání, udělování a významu akademických hodností. Argumentace apologie do jisté míry souhlasí s názory Jiřího Šultyse. Akademické tituly jsou legitimní, protože byly ustaveny „*ab Imperatoribus, Regibus, Principibus, Rebuspublicis liberis*“, zatímco univerzity toto privilegium pouze ponížene přijaly. Neuznávat akademické tituly tudíž znamená neuznávat ani společenský řád definovaný skrze tyto udělovající instituce. Neposlušnost vůči univerzitě se v apologii s určitou obezřetností téměř ztotožňuje se zločiny jako *sacrilegium* či *crimen laesae majestatis*. Řád titulů přitom funguje v každé společnosti, je doložitelný již v nejstarších dobách („*Quisquis enim Indices librorum veterum saltem pervolvit, inveniet Hebraeos, Graecos Latinos, antequam eis lux veritatis affulsisset et post, jam gradus habuisse, et suis linguis usurpasse, nostrorum simillimos*“), později byl sankcionován křesťanskými císaři včetně Karla IV. Tituly představují neměnnou poctu, jsou cílem, k němuž směřuje proces vzdělávání, a ačkoliv je mohou udělovat i palatinové jmenovaní papežem či císařem, hlavní úlohu v jejich přidělování sehrávají právě univerzity. Na jedné straně akademické hodnosti nemají význam samy o sobě a musí se snoubit s učeností, tu ovšem bez nich nelze považovat za prokazatelnou. Přezkoušení, které předchází udělení titulu, je zárukou učenosti a vyžaduje rozhodnutí zkušených univerzitních mistrů. Jen zkušené mistři (osoby se „zralým úsudkem“, jímž Sudetus nedisponuje) proto mohou určovat zákony studia a uchovat proklamovaný primát pražské akademie před řadou jiných evropských univerzit.

V návaznosti na argumentaci o akademických titulech přecházejí autoři apologie k definici sociální role učence podmíněné řádným absolutoriem univerzitního studia. Graduovaní absolventi získávají majetek a úctu a podílejí se spolu na správě území, stávají se rádcí a oporou vládců, „bojují perem“ atd. – „*ex pulvere Scholastico evecti, opes et honores acquirunt, ut sedeant cum Principibus*“ a „*dum illi regunt, hi consulunt: dum illi decernunt, hi scribunt: dum illi dubitant, disputant, hi ratione et arte concludunt: illi gladio, hi calamo pugnant*“. V tomto bodě se v textu rozehrávají přímé exklusivní strategie zaměřené proti Sudetovi, který má zůstat bez následovníků (*antecessor sine successore*). Pokud totiž chtějí studenti univerzity dosáhnout slibovaných výhod, nesmějí se nechat svést Sudetem ani dalšími „cizími učiteli“ neuznávajícími tituly ani akademický řád. Samotná „cizost“ ovšem nemá představovat obtíž, pokud jsou např. zahraniční studenti „*honesti et docti*“ a nebojí se proti akademickému řádu. Pasáž, v níž se inscenuje „nakažlivost“ ne-řádu, vrcholí explicitní ironickou výzvou, aby studenti Sudeta následovali, pokud chtějí dosáhnout jeho „kvalit“: „*Auscultate vos Baccalaurei et Magistri, qui ab eo gradus accepistis: qui Scholas, Urbes, Fora regere nescitis: qui non estis idonei ad obeunda munera: qui moribus probati non estis, cum externis Magistris non conferendi. Adeste ut a Sudeto Magistro perdoceamini: ut sitis perfecti, sicut ipse perfectus est Doctor.*“

⁶²³ Volf 1906, col. 553.

V apologii se explicitně uvádí, že studium na zahraničních univerzitách nelze uznat, pokud se Sudet neprokáže konkrétním dokumentem (*testimonium, documenti*) nebo povolením přednášet na univerzitě (*licentia docendi*) – „*est, manet et dicitur, Studiosus, quantum quantum tempus in studio steterit*“, tvrdí univerzitní místří. Skupina Sudetových žáků (*Sudetiana factio*) se ovšem v několika málo publikovaných textech pokusila redefinovat pojetí učenosti založené na „dosvědčujícím“ akademickém titulu a legitimizovala svého učitele právě prostřednictvím oslavného vyprávění o jeho rodině a stycích se známými zahraničními profesory během studijních cest (od roku 1588 v Lipsku, později v Marburgu, Helmstedtu, Štrassburgu, Ingolstadtu, Heidelbergu a Altdorfu do roku 1597 a v dalších dvou letech na italských, francouzských i anglických univerzitách).⁶²⁴ Tato strategie však nebránila klasickým básnickým oslavám, protože univerzita byla stále chápána jako instituce, na jejíž půdě se disputace (publikované později tiskem) odehrávaly.

„Byl to divný spor“, napsal J. Volf před sto lety.⁶²⁵ Pokusili jsme se stručně nastínit komplexnost této „podivnosti“ – spojení konkrétního historického díla (jeho formální roviny i argumentace) s akademickou hierarchií a jejím označujícím a exklusivním potenciálem. Jen zřídka nám dochovaný empirický materiál dovolí pro období raného novověku zkoumat konkrétní situace či sociální praktiky spojené s textovými strategiemi exkluze. Platí to i pro případ Matyáše ze Sudetu, avšak do jisté míry zde i absence zpráv může vypovídat o konkrétních dohrách literární polemiky – jeho apologetické texty a kvestie se nedochovaly, poněvadž byly násilně zabaveny a patrně zničeny na příkaz univerzity, a o samotném Sudetovi nemáme po roce 1617, kdy naposledy přednášel na akademii, žádné zprávy.

2.5.8 Spor o hegemonii v univerzitním literárním poli – skupina říšských luteránských humanistů a škola u sv. Salvátora

Podstatně méně polemických textů vzniklo v souvislosti s druhým známým sporem o hegemonii a literární monopol v poli pražské univerzity, totiž v souvislosti se založením německé evangelické školy u sv. Salvátora a s působením zdejších latinských básníků. V rámci této komunikační struktury se soustředíme především na problematiku kompatibility formalizovaného modu vypovídání, analogií v komunikačních praxích, strategií získávání mecenátu a prolínání obou literárních polí. V souvislosti s pražskou luteránskou skupinou se také stručně zmíníme o povaze kontaktů mezi literárním polem pražské univerzity a humanistickými skupinami v německojazyčných městech; fungování těchto městských skupin nás posléze přivede k tématu následující kapitoly, totiž ke specifickým komunikačním praxím v tzv. městských okruzích v rámci literárního pole pražské univerzity.

Na základě *Rukověti* a ojedinělé starší studie F. Hrejsy,⁶²⁶ která se soustřeďuje na německý evangelický sbor okolo kostela sv. Salvátora primárně jako na specifickou nezávislou náboženskou komunitu s presbyteriální správou a objekt nevráživosti ze strany českých evangelických církví i jezuitů, lze odvodit i základní údaje o fungování tohoto literárního pole. Stejně jako evangelický sbor u sv. Salvátora nezávisel na městské radě, muselo zdejší *gymnasium illustre* otevřené v roce 1611, nad nímž konalo dozor staršovstvo sboru, vyřešit svůj poměr k institucionální hegemonii pražské univerzity a ke komunikačním praxím v univerzitním literárním poli. Spor vznikl kvůli tomu, že škola byla otevřena bez svolení akademie, ačkoliv požadovala stát se členem univerzitní obce (*membrum* – údem

⁶²⁴ Consuetudines feudorum 1615, fol. Bib–Bivb, Epos M. Talaei Swataceni ad Nobilissimum et Consultissimum Dn. Johannem Matthiam a Sudetis, antecessorem Academiae Pragensis dignissimum.

⁶²⁵ Volf 1906, col. 565.

⁶²⁶ Hrejsa 1930.

„univerzitního těla“), a především založila výuku na vlastním učebním řádu, který nebyl kompatibilní s řády partikulárních škol spravovaných univerzitou.⁶²⁷ Řád sepsal *collega primarius* gymnázia, Petrus Ailberus, kterého kvůli založení školy pozval hned po svém příchodu roku 1611 nový představený sboru Matthias Hoe ab Hoenegg a s nímž pak po dvou letech také Prahu opustil. Ailberus vtělil do studijního řádu i některé pokročilejší předměty, které se vyučovaly až na univerzitě (především disputace o Aristotelovi, v páté třídě byla již zařazena dialektika a víc se kladl důraz na řečtinu) a výuku náboženství nikoliv podle melanchthonských příruček či české konfese, nýbrž podle vlatní Hoeho rukověti. I když byli učitelé gymnasia na přímluvu defensorů přijati do akademické obce a slíbili poslušnost univerzitním statutům, ze svého učebního řádu neustoupili a doloženy jsou i pozdější útoky na nízkou intelektuální úroveň pražské akademie z pera E. Ursina, učitele školy za Garthova rektorátu.⁶²⁸ Další spor z roku 1611, kdy se nový rektor školy neohlásil univerzitním mistrům a uspořádal přednášku s náboženskou tematikou, se již nestihl naplno rozhořet. Z hlediska praxí transmise formalizovaného modu vypovídání a jeho hlavních subtextů a autorit byl ovšem učební řád kompatibilní s literárním polem pražské univerzity (celý model osvojování formalizovaného modu vypovídání byl v základu melanchthonský, ovšem na nejnižších stupních se měla vést také vernakulární výuka). Humanisté spojení se školou u sv. Salvátora ovšem nepostupovali při vydávání kolektivních sborníků zcela stejně, jako bylo zvykem v literárním poli pražské univerzity.

Skupina se také prezentovala a současně utvářela pomocí kolektivních sborníků. První spis tohoto typu představuje Hoeho *Publicatio et introductio scholae novae evangelicae Pragensis* vydané roku 1620 u příležitosti otevření gymnázia. Dedikace tohoto textu souvisí s úzkou orientací na císařský a především saský dvůr, protože spis je věnován císařským radům a radovi saského kurfiřta (první kazatel obce Hoe stejně jako další kazatel Helvicius Garth měl úzké kontakty na dvůr kurfiřta Jana Jiřího Saského, na jehož žádost také Hoe s Ailberem posléze opustili Prahu). Na rovině mecenátu se salvátorská škola a její pedagogové orientovali především na aristokratické luteránské rodiny, jako byli Šlikové, své zástupce měla evangelická církev i v konzistoři. Další texty od Hoeho a Ailbera pak legitimizují samotný vznik školy a od pražské univerzitní produkce se neodlišují ani tak strukturou (oznámení, seznamy žáků, *ratio docendi*) jako spíše prolínáním formalizovaného modu vypovídání s vernakulárním textem. Tento spis současně obsahuje kromě orace i Ailberův dopis, kde oficiálně žádá za přijetí do akademického sboru pražské univerzity a je doprovázen dedikační básní od I. Chorinna, tedy je napojen na univerzitní literární pole i tímto paratextem.

Sborníková produkce humanistů působících na salvátorské škole vykazuje dvě paralelní tendence, přičemž převažuje spíše uzavřenost této literární skupiny, ale současně se do některých kolektivních sborníkových počinů zapojili i humanisté angažovaní v univerzitním literárním poli. Ke smrti kazatele Helvicia Gartha byl vydán roku 1619 sborník *Luctus scholae*, který zahrnuje pouze příspěvky autorů z německojazyčné pražské skupiny, stejně jako v případě sborníku epithalamií ke sňatku I. Stegmanna ze stejného roku. Naopak sborník ke sňatku F. Nata, kolegy na salvátorské škole od roku 1616, vydaný dva roky po jeho nástupu do funkce, odpovídá univerzitním praxím – obsahuje sice také verše od členů salvátorské skupiny, ale je uveden básněmi akademických špiček, Campana a Fradelia. Natus si také nechal napsat dedikační verše do své gramatiky hebrejštiny od V. Clemense. O poznání více než v případě salvátorské školy se obě pole protнула ve sborníku k úmrtí T. Wintera, který byl duchovním správcem nového evangelického chrámu sv. Trojice – tento sborník kromě univerzitní spoluúčasti organizoval I. T. Vczelinus-Včelín se svými žáky z malostranské školy u sv. Mikuláše. Do obou polí byli současně zapojeni „čeští“ kolegové

⁶²⁷ Kromě biografických hesel v Rukověti o průběhu sporu Hrejsa 1930, s. 22.

⁶²⁸ Hrejsa 1930, s. 50.

salvátorské školy, kteří absolvovali svá studia na pražské univerzitě, I. Krusvicius-Krušvic a I. Turca, ohledně něhož se v roce 1614 vedlo univerzitní vyšetřování za urážku českojazyčných mistrů, ale který se nejen před, ale i po svém nástupu na místo salvátorského kolegy účastnil rady univerzitních literárních aktivit. Spíše v uzavřené skupině dedikovali kromě Hoeho, také Ch. Hubnerus či B. Pötichus. V obou polích se pohybovali A. Cnorrius-Knorr (mimo jiné napsal epithalamion do univerzitního sborníku pro J. Crupia-Krupského), E. Ursinus (mimo jiné vtělil báseň do Kříneckého rektorských tezí z roku 1615) či L. Valla, jenž přispěl do jednoho z nejpozdějších univerzitních epithalamických sborníků pro G. Meussnera. P. Ailberus dokonce na základě krátkého pobytu v Praze dedikoval kromě členů akademického pole a akademických kolektivních aktivit (bakalářský sborník pro M. Anserida a sborník epicedií pro V. Magrleho) a členů salvátorské skupiny také Ioannovi Leonovi, členu skupiny orientované výlučně na mecenát rudolfínského dvora (a také manželovi Westonie, jejíž spisy budeme analyzovat ve třetí kapitole). Dedikační básně do konkrétních prozaických spisů se držely spíše v rámci salvátorské skupiny, jednalo se většinou o příspěvky do vernakulárních kázání.

Pouze stručně se v souvislosti se zapojováním salvátorského okruhu do literárního pole zmíníme o jiných německojazyčných polích na území českých zemí, která se výjimečně zapojovala do fungování literárního pole pražské univerzity. Problém tzv. „německých humanistů“ tematizoval na počátku 70. let již J. Martínek,⁶²⁹ který poukázal na soudržnost jazykových („národních“) skupin bez ohledu na zemskou hranici. Německojazyčná města měla udržovat kontakty s říšskými univerzitami, za hraniční pro vliv pražské univerzity přitom považoval oblast Poohří, s hraničními body v Žatci a Jáchymově a přechodovým pásmem v Chomutově, za nejjihnější město „německého latinského okruhu“ pak označil Jihlavu. Zcela zásadní je ovšem jeho teze, která se výrazně promítne především do příští podkapitoly, totiž že kontakty mezi sebou navazovali humanisté nikoliv v rámci regionu, nýbrž přes centrum daného literárního pole (zde univerzity). Dva periferní, byť sousedící regiony tudíž spolu nemusí udržovat kontakty vůbec. Příklad pražského salvátorského kruhu ukazuje na kompatibilitu formalizovaného modu vypovídání praktikovaného a osvojovaného na pražské a na příhraničních říšských univerzitách – pouze stručně se proto pokusíme odpovědět na otázku, zda tato kompatibilita pomáhala udržovat kontakty spíše s říšskými humanisty než s německojazyčnými humanisty v českých zemích.⁶³⁰

Martínkovu tezi o primátu říšských kontaktů se zdají potvrzovat především uzavřené městské skupiny v Ústí nad Labem a Děčíně (které mezi sebou spolupracovaly),⁶³¹ Lokti, Horním Slavkově a Mostu. Více kontaktů s literárním polem pražské univerzity udržovali latinští spisovatelé v Chomutově (kontakty s univerzitními představiteli jako P. Codicillem jako v případě G. Gutlera, s T. Mitisem či s D. Crinitem) a Jihlavě,⁶³² kde se kromě pražského univerzitního pole udržovaly i kontakty na ústecké humanisty přelomu století (I. Schossera) či říšské humanisty (T. Dornkreyl a jeho kontakty na Frankfurt nad Odrou). S literárním polem pražské univerzity se jednalo o kontakty v 70. letech a později se na jihlavský okruh orientovali T. Mitis, P. Codicillus, B. Havlík, M. Bydžovský, A. Huber či část Sturmiových eteostich, naopak navzdory množství žáků, kteří se uplatnili v literárním poli pražské

⁶²⁹ Martínek 1971, s. 71 (teze o totožnosti sféry vlivu univerzitního a „národnostního rozhraní“).

⁶³⁰ Martínek 1971, s. 71, s. 72, s. 77 (kulturní život se řídil „spíše národnostními hledisky než správním rozdělením“).

⁶³¹ O ústeckém humanismu srov. monografii Eis 1932.

⁶³² Marek 1964.

univerzity, toto pole na počátku 90. let nekontaktoval se sborníky epithalamií a epicedií I. Goltz.⁶³³

Ve fungování skupin v německojazyčných městech lze tematizovat řadu literárních strategií a sociálních praxí, která mají své analogie i v městských okruzích spojených s pražskou univerzitou. Humanisté si blahopřáli ke sňatkům a získání akademických gradů, vydávali se kolektivní sborníky, především epithalamické, do nichž přispívali všichni latinští básníci v městě. Sborníky se v Jihlavě vydávaly již od 50. let (k úmrtí Martina Noviliana již roku 1559, do něhož kromě dalších vídeňských literátů přispěl také Cropacius). V německojazyčných městských okruzích také vznikala díla dedikovaná městským radám (G. Goecenus dedikoval městské radě města Loket své parafráza Horatia) a básnické sbírky obsahující topografie měst či celých regionů (C. Stolshagius napsal báseň o městu Jihlavě, G. Goecenus báseň o Karlových Varech a nerostném bohatství Loketska, Th. Zacharias napsal v roce 1612 topografii českého království nazvanou *Genealogica* s historickým exkursem o původu Čechů, lékař H. Krentzheim sepsal roku 1594 spis o lázních Teplice, který obsahuje kromě popisu lázní také pasáže orientované na získání mecenátu rodiny Vchynských a také vsuvku o teplickém zámekém kostele a hrobu Volfa z Vřesovic).

Z hlediska utváření a sebeprezentace humanistických komunit lze také interpretovat jako zásadní dosud neanalyzované pozdní básnické dílo Ch. T. Schossera, nejaktivnějšího ústeckého latinského literáta, *Historia de origine et denominatione Germanorum* z roku 1630, v níž postuluje, že „Zechus“ byl vzdáleným potomkem Tuiscona. Schosserus tedy „zakreslil“ s odkazy na autority jako Tacitus, Sabellicus, Bodin, Lazius, Carion, Strabo a Berousus německojazyčné oblasti v českém království (potažmo i celé české území) na mapu germánských kmenů, přímo je spojil s legendárními praotci Germánů a hrdiny typu Arminius-Hermann, a tak patrně navázal na agonální nacionální diskursy typické pro říšskou produkci. O „Zechovi“ a jeho kmenu se zmiňuje mezi jinými germánskými kmeny a jejich geografickými lokacemi: *Zechus et antiquas Bojorum possidet oras./ Albis ubi Muldae cornua miscet aquis./ Sarmatiae coluit sedes Henedumquae paludes/ Lechus ubi vitreas Vistula volvit aquas./ Post Teuto princeps, dictus Germanicus Hermes./ Germanas valido milite rexit opes./ herculis Almannus fortis cognomen adeptus/ Militiae clarus laude togaque fuit.*⁶³⁴

Nejrozsáhlejším topografickým spisem je ovšem *Usta ad Albim* od I. Tichtenbauma z roku 1614 dedikovaná jeho staršímu bratru Janu Ernestu Schosserovi a dalším členům městské rady. Kromě popisu města a jeho topografie obsahuje pojednání o dějinách města od jeho údajného založení roku 826 do doby vlády Rudolfa II., přičemž šestá kapitola reprezentuje rodinu Schosserů a popisuje pouť do Mariaschein, v jejímž čele šel adresát díla J. E. Schosser, sedmá kapitola pak obsahuje chválu městských památek a významných rodáků a obyvatel města, včetně pojednání o Schosserově domě a knihovně. *Usta ad Albim* se také stala publikační příležitostí a platformou pro de facto všechny členy ústeckého humanistického kruhu a pasáže z tohoto spisu byly později přetištěny v dalších sbírkách, což lze interpretovat jako poukaz na paradigmatické postavení tohoto topografického díla v literárním poli celého regionu.⁶³⁵ Pasáže z *Usta ad Albim* vyšly i v několikaskvazkové sbírce příležitostných básní, tzv. *Aemilianidae Laurifolius libri*, které postupně vydal Ch. T. Schosser v šesti knihách mezi lety 1622–1640, kdy opustil Ústí. Tyto sbírky sice obsahují řadu příspěvků od ústeckých humanistů (kontakty vykazují setrvačnost až do pozdního období), ale prozrazují daleko širší Schosserovy kontakty, včetně profesorů říšských univerzit a farářů, měšťanů a městských úředníků v celém regionu (Duchcov, Most, Teplice, Děčín).

⁶³³ Listy filogické 90, 1967, s. 81.

⁶³⁴ De origine Germanorum 1630, fol. Aiva–Aivb.

⁶³⁵ Eis 1932, s. 21n (přetištěny v příležitostných sbírkách).

Kromě publikace ojedinělých topografických děl s tematickou vazbou na region se komunikace humanistických skupin soustřeďovala na publikování sborníků příležitostné poezie ke konkrétním sociálním událostem. Dva rozsáhlé sborníky jsou spojeny s působením hlavy ústecké skupiny, I. E. Schossera, jemuž vydali ústečtí humanisté roku 1607 gratulační sborník k udělení doktorského titulu (nezískal jej na univerzitě, nýbrž udělením) a sborník epithalamií k druhému sňatku v roce 1616. Před příchodem Ch. T. Schossera byl také vydán sborníček k úmrtí ústeckého děkana J. Machnického (roku 1607). Ch. T. Schosser uspořádal sborník epicedií na M. Tichtenbauma roku 1622, patrně také inicioval vydání sborníku ke sňatku děčínského písaře I. Oltzenia v roce 1625, který na rozdíl od literárních zvyklostí městských okruhů spojených s fungováním pražské univerzity také obsahuje anonymní vernakulární báseň. Ústečtí humanisté se podíleli příspěvky i na jednom z epithalamických sborníků ke sňatku děčínského diakona S. Richtera z roku 1620 a v obou městech současně působil jako pastor a církevní inspektor U. Killer, iniciátor sborníku propemptik pro W. Vogelgia k jeho odchodu do Krásného Studence z roku 1617.

Mezi členy jednotlivých německojazyčných městských skupin doložit i řadu dalších literárních kontaktů, především dedikačních a singulárních příležitostných básní. V básních se lze také setkat s legitimizačními strategiemi vlastní textové produkce a strategiemi utváření a sebezprezentace městské humanistické skupiny analogickými k městským okruhům spjatým s pražskou univerzitou, když např. I. Rucardus v dopisu T. Mitisovi z roku 1587 vymezuje vlastní básně s duchovní tematikou vůči plytkým milostným žánrům, které má v oblibě *vulgus*. V prvním svazku *Aemilianidae* zase nalezneme báseň o prameni xyloen v Fankfurtu nad Odrou (kde se Ch. T. Schosser narodil a kde kromě Wittenbergu studoval), který navštěvují významní básníci. Jako příklady se uvádějí právě ústečtí literáti, včetně příslušníků rodu Schosserů. V jiné básni ve stejné sbírce zase I. E. Schosser popisuje zahradu svého bratra jako múzické místo a *locus amoenus*.

Patrně nerozsáhlejší a literárně nejaktivnější humanistická skupina se zformovala v Ústí nad Labem, kolem I. E. Schossera, pozdějšího primase, který do Ústí povolal jako městského fyzika vlastního bratra, také humanistického básníka s rozsáhlými kontakty. Právě na této skupině lze tematizovat některé sociální symbolické praxe v humanistické komunikaci a poukázat na podobnosti v literárním poli pražské univerzity. Městskou humanistickou skupinu tvořili kromě primase písaři, učitelé (z této skupiny se rekrutovali budoucí úředníci a konšelé), děkan, měšťané, radní a studenti. S výjimkou Ch. T. Schossera udržovala skupina poměrně uzavřené kontakty.

Analogicky k humanistické skupině orientované na mecenát rudolfínského dvora, lze považovat za zásadní sociální praxi mezi ústeckými humanisty laureaci vavřínovým věncem. Ch. T. Schosserovi udělil vavřínový věnec přímo člen této dvorské skupiny B. Bilovius šest let před jeho příchodem do Ústí; z pověření Rudolfa z Hiddensen (probošta v Nordhausen, který byl comes palatinus) pak sám Schosser laureoval v roce 1621 další ústecké humanisty I. Tichtenbauma a I. Ursa, jenž byl patrně se Schosserem také spřízněn, označoval se jako jejich *affinis*. Na rozdíl od skupiny orientované na mecenát rudolfínského dvora se nezachovaly sborníky ke všem ústeckým laureacím, přesto o reprezentaci této praxe vypovídá alespoň báseň věnovaná laureovaným od Ch. T. Schossera roku 1621 a několik básnických odpovědí laureátů. Skladby se vyznačují podobnými argumenty a figurativní postupy obraty jako v rudolfínských laureačních sbornících, laureace spojuje s ctností („*Non sine laudibus/Jam donare corolla,/ Quae scintillat honoribus/ Primis.*“). Navzdory kolikanásobné transmisi pravomoci korunovat vavřínovým věncem jsou laureace také stále spojovány s císařským majestátem („*Cape Daphen, viridi fuit/ Quae olim consita Caesaris/ Horto.*“ apod.), v případě Ursovy básně se dokonce akt popisuje, jako by laureaci prováděl sám císař („*Ursum nunc Caesar honorat,/ Caesar in Aoniis, alter Apollo, jugis.*“)

Kromě laureací lze doložit v rámci ústecké humanistické skupiny i sňatky mezi rodinami latinských básníků (J. E. Schosser si vzal za manželku dceru bývalého primase a latinského básníka I. Mollera, jejíž bratři pak byly se švagrem v básnickém kontaktu; V. Wels se oženil se sestrou I. Tichtenbauma; v Jihlavě se oženil I. Goltz se Stolshagiovou dcerou apod.) a prosazování mužských příbuzných do humanistické skupiny ze strany již etablovaných humanistů (v rodině Tichtenbaumů). Fungování humanistických skupin v sudetských městech nás přivádí k poslední podkapitole, totiž samotným vazbám městských literárních okruhů na instituci pražské univerzity, jejich literárním praxím a reprezentacím.

2.5.9 Městské literární okruhy a literární pole pražské univerzity

Zatímco starší bádání se snažilo především poskytnout přesný přehled o složení humanistických městských okruhů,⁶³⁶ soustředí se náš rozbor výklad na literární fungování městských okruhů v poli pražské univerzity, na specifické literární formy spojené s mecenátem v univerzitním poli a na utváření a modelování textových prostorů, v nichž by mohla probíhat sebe prezentace humanistických učenců. Jak jsme se pokusili nastínit v předchozí kapitole, nárokovala si univerzita v literárním poli pravomoc definovat a kontrolovat postupy a autority formalizovaného modu vypovídání celého pole prostřednictvím kontroly partikulárního školství navázaného na univerzitní výuku (odtud také básnické postupy, náměty, dokonce metricky vhodné konkrétní obraty sdílené básníky v rámci pole). Prostřednictvím kolektivních sborníků, správy škol či výběru učitelů univerzita také iniciovala a institucionálně zastřešovala literární spolupráci, při níž se setkávali profesori a studenti akademie s absolventy a žáky působícími v městských okruzích.

Fungování městských humanistických skupin věnoval pozornost opět Jan Martínek, a to od konce 60. let, kdy poprvé použil termín „městský okruh“ v souvislosti s pražskou univerzitou a její iniciační rolí v humanistické „literární obci“ v českých zemích.⁶³⁷ Podle údajů shromážděných při zpracování *Rukověti* Martínek dokonce vyprofiloval některé typické literární praxe („literární zvyklosti“) a organizační struktury v městských okruzích, které se pokusíme níže rozpracovat.⁶³⁸ Ve své periodizaci renesančního humanismu v českých zemích uvažoval o „městských sodalitách“ soustředěných kolem městských mecenášů jako o specifickém fenoménu typickém pro tzv. třetí fázi, tedy po odeznění vlivu Hodějovského básnické družiny.⁶³⁹ V pozdějších studiích⁶⁴⁰ se začal přiklánět k názoru, že se městské okruhy nevyznačovaly ani tak pevnou strukturou jako spíše aktivní spoluprací členů především na kolektivních sbornících vydávaných s vysokou frekvencí a velmi rychle po

⁶³⁶ Např. J. Hejnic (Hejnic 1965) referoval o fungování literární obce města Slaný na příkladě tzv. Miltnerovy pozůstalosti ve zdejšímu archivu. Korespondence reprodukována v tomto článku ukazuje na časté kontakty s univerzitou v době Bacháčkova rektorátu a fungování univerzitní hegemonie nad městskou školou či na dedikační praxi ve vztahu ke konšelům a městské radě. Mimo oblast vlivu literárního pole pražské univerzity zpracoval Hejnic také působení a kontakty humanistů v Plzni a Českém Krumlově (Hejnic 1972b). Z recentních prací připomeňme především článek B. Neškudly o učitelích na partikulárních školách v hradeckém a chrudimském kraji (Neškudla 1994). O městských humanistických kruzích v Norimberku a Augsburgu (Zorn 1976, s. 44).

⁶³⁷ Termín poprvé v Martínek 1963, s. 38.

⁶³⁸ Ještě na počátku 90. let považoval Martínek vedle dalšího propracování biogramů právě „topografické souvislosti“ humanistické tvorby (patrně ve smyslu „literárních vlivů“) za hlavní úkol budoucího bádání o renesančním humanismu v českých zemích (Martínek 1990).

⁶³⁹ Martínek 1962, s. 140n; Martínek 1987, s. 28n.

⁶⁴⁰ Martínek 1971, s. 78; Martínek 1969b; Martínek 1968a, s. 155; Martínek 1970, s. 280n; Martínek 1984, s. 15n.

opěvovaných událostech, přičemž básníci měli sice všichni pevný vztah k univerzitě, ale často se volně pohybovali postupně v několika městských okruzích.

Městské okruhy lze v tomto smyslu považovat za málo organizované, proměnlivé a nikoliv ostře ohraničené skupiny scházející se spíše než v rámci nějaké pravidelné struktury u příležitosti spolupráce na jednotlivých dílech. Spolupráce je zakotvena v univerzitní instituci jako hlavním iniciátorovi regionální literární produkce, odehrávající se takřka výhradně v hranicích vlivu univerzitního partikulárního školství a založené na kontaktech opět spojených s univerzitním působením. Univerzita navíc na sebe přejímala roli redaktora, korektora a vydavatele většiny kolektivních sborníků vzniklých v městských okruzích a kontrolovala tak všechny fáze tvorby básníků, od prvotín po standardní epicedia či epithalamia univerzitních profesorů a městských úředníků. Centrální postavení univerzity v celém literárním poli lze spatřovat také v tom, že městské okruhy nespolupracovaly mezi sebou v rámci širších regionů, ale udržovaly kontakty přes univerzitní centrum. V samotných městech se pak kromě zástupců univerzity zapojovali do literární produkce místní měšťané s akademickou průpravou (ti kteří si dříve osvojili kompatibilní typ formalizovaného modu), spolupracovníci ze starších kolektivních autorských počínů a v případě sborníkové produkce k sociálním příležitostem také příbuzní s akademickou průpravou. Recentní výzkum zase v rámci Martínkova modelu upozornil na fakt, že z partikulárního školství a spolupráce s univerzitou (kontrolou výuky, rekrutováním kádrů pro úřednická místa apod.) profitovala i samotná města, jednalo se tedy o spolupráci výhodnou pro všechny zúčastněné strany.⁶⁴¹ Pro fungování literárního pole pražské univerzity tedy neplatí teze A. Schirrmeistera, že samotné univerzitní vzdělání potvrzené příslušným gradem představovalo kulturní kapitál pouze na univerzitě, nemohlo být tedy kapitalizováno v městském prostředí.⁶⁴² Specifické literární pole v českých zemích sdílelo vzhledem k centrálnímu postavení univerzity i její institucionální měřítka a kapitálové druhy.

Zásadnější než vyjmenovávat členy jednotlivých městských okruhů se jeví rozpracovat Martínkovy postřehy, a vytvořit tak určitou typologii literárních praktik a praktik získávání mecenátu charakteristických pro spolupráci mezi institucí univerzity a městskými okruhy v rámci fungování celého literárního pole pražské univerzity, tedy nikoliv pouze ve vybraných městských centrech (ať už by se jednalo o početné a aktivní městské okruhy jako Žatec, Hradec Králové, Kutnou Horu či Litoměřice, nebo o menší centra). V dalších částech se soustředíme na textové utváření učenecké komunity v instalačních oracích, příležitostných básních apod., ze sociálních praxí budeme tematizovat sňatkové strategie a jejich dopad na kolektivní autorství a sborníkovou produkci v několika humanistických „učeneckých klanech“.

Příležitostná poezie vzniklá v průběhu spolupráce městských okruhů s pražskou univerzitou nám dává nahlédnout do praxí spojených především s pořádáním samotných sborníků. Učenci působící v městských okruzích, např. bývalí akademici v pozicích vyšších městských úředníků, se u plánované sociální události jako svatba dcery, vlastní svatba apod. přímo obraceli na univerzitní mistry s prosbou, aby byl sepsán a vydán sborník příslušných příležitostných básní (v souvislosti se sborníkem epithalamií pro Jana ml. Šultyse je např. doložen archivní doklad, v němž zástupci univerzity slibují otci ženicha, že „carmen bude psáno“).⁶⁴³ Analogicky žádali zájemci přímo o sestavení sborníku i básníky stojící mimo univerzitní půdu (Adam Muldatyneus žádal G. Carolida o sborník genethliak k narození dcery apod.). Doloženy jsou také případy, kdy pořadatel sborníku vybízel vybrané členy univerzitního okruhu k účasti na jeho konkrétním kolektivním sborníku (Matyáš z Gryllova v případě sborníku epicedií na Daniela Adama), nebo kdy si básník s kontakty přímo

⁶⁴¹ Neškudla 1994, s. 81.

⁶⁴² Schirrmeister 2004, s. 241.

⁶⁴³ RHB V, s. 316; Winter 1999, s. 161; Martínek 1973, s. 21.

vytipoval skupinu básníků vhodnou pro sestavení konkrétního sborníku (Carolides pro sestavení sborníku epicedií na Jana Audaxe). K sepsání příspěvků do sborníků také přímo vyzývali univerzitní mistři (Campanus Tobiáše Lucina ad.).

Sborníky vycházely v Praze jako jediném univerzitním centru, byly tištěny v univerzitní oficíně krátce po dotyčné sociální události a vzhledem k šíři univerzitní sítě a počtu městských okruhů jich bylo vydáváno poměrně velké množství. O rychlém tempu vydávání kolektivních sborníků svědčí řada chyb. Ve stereotypně strukturovaných titulech sborníků se uvádí chybná jména či data oproti obsahu básní,⁶⁴⁴ nebo je do sborníku zařazena chybná báseň adresovaná jiné osobě. Sborníky někdy vyšly v rychlém sledu ve dvou vydáních, přičemž druhé bylo rozšířeno o mezitím dorazivší básnické příspěvky,⁶⁴⁵ některé sborníky zase byly rozšířeny o příležitostně věnované básně jiným osobám ze stejného městského okruhu, které mezitím zemřely apod.⁶⁴⁶ V případě poměrně neobvyklých průtahů mohl sborník obsahovat i několik typů básní, např. epicedia k úmrtí Jindřicha Holického spojena s epithalamii k dalšímu sňatku jeho vdovy se stávajícím rektorem partikulární školy a současně i genethliaka k narození jejich potomka. Jakkoliv vyšly i zcela nekonvenční kolektivní sborníky, a to především v raném období etablování univerzitního literárního pole, tedy přibližně od konce 80. let (např. Crinitovo *Canticum canticorum* pro Matyáše Grylla z roku 1583),⁶⁴⁷ sborníky iniciované univerzitou se často podobají. Nejen strukturou a formálními znaky – v *Rukověti* se uvádí řada případů, kdy už byly básně ke konkrétním příležitostem natolik stereotypní, že se jejich pasáže téměř kryjí s básněmi jiných autorů (elegie V. Textoria k novému roku 1610 apod.).

Kromě příležitostných básní ke společenským událostem se s literární produkcí v městských okruzích spojuje poměrně úzce vymezený soubor témat souvisejících s městskou správou či fungováním partikulární školy. Za prvé se jedná o sbírky, které vydávaly přímo školy, a jež lze do jisté míry interpretovat jako paralelu a cvičný předstupeň k univerzitní kolektivní literární produkci. Takto fungovaly sborníky k úmrtí žáků, na nichž spolužáci pod vedením učitele trénovali formalizovaný modus vypovídání (sborník pro Jan Pinula, Martina Pražáka, M. Holárka, P. Sabatena, L. Scevesta, společný sborník pro J. Horatia a M. Zanicia), případně sborník věnovali spolužákovi otci (mladoboleslavská škola pro Konráda Škrétu). Žáci partikulárních škol také organizovaně přáli členům místního městského okruhu, tentokrát již ve spolupráci s univerzitou a opět pod kontrolou učitele, přičemž podle hierarchie příspěvků jsou básně žáků umístěny až na závěr sborníku (vodňanská škola ke sňatku Mitisí Vošítkovi, dobrovická škola Jakubu Hubáčkovi, lounská škola Janu Stanovi, žatecká škola Janu Malinovskému apod.).

Se strategiemi získávání mecenátu⁶⁴⁸ a literárními praxemi v městských okruzích lze spojit také texty se specificky „městskými“ tématy, které byly standardně dedikovány městskými úředníkům či celým městským radám a doprovodnými básněmi se na nich podíleli buď učenci působící na univerzitě, nebo další básníci spojení s daným městským okruhem. Jedná se především o topografie měst obsahující nejen rozsáhlé popisy, ale také panegyriky měst, v nichž se vedle např. městského znaku oslavuje bohatství měst, právní řád, často také téma přímo reflektující fungování literárního pole univerzity, totiž úroveň zdejší partikulární

⁶⁴⁴ Např. chybné datum svatby ve sborníku ke druhému sňatku Jana st. Ledčanského z Popic apod. Martínek 1984 připomíná přes tisíc Campanových příspěvků, které jsou často osobní, ne jen konvenční.

⁶⁴⁵ Např. dva sborníky z roku 1604 ke svatbě Václava Vlaverinam které jsou kromě dodatků zcela shodné.

⁶⁴⁶ Např. ve sborníku k uctění památky B. Vrbenského a současně Jana Pelarga Vodňanského, nebo o sborní vydaný A. Volfiem v roce velkého moru (1599) k úmrtí několika synů literátů A. Romence, J. Paulina a dvou Troilových synů, na němž se podílela řada univerzitních mistrů.

⁶⁴⁷ V městských okruzích působil z korespondentů Hodějovského P. Lupacius a I. Rosinus (Domažlice), P. Lucinus (Jindřichův Hradec), O. Lucinus a I. Balbinus (Litoměřice), D. Crinitus (Rakovník), G. Ostracius a V. Nikolaides (Žatec).

⁶⁴⁸ V případě Martina Faberia je známa i přesná výše odměny za sbírku epitafů na měšťany (RHB II. s. 121).

školy či počet literárně aktivních měšťanů (Rhacotomus o Hradci Králové, V. Clemens o Žebráku, J. Anemius o Mělníku, J. Sictor o Rokycanech a Litoměřicích, I. Cotaulius ve spisu *Naeniae* o Hradci Králové).

Sborníky dále popisují historii měst (Trochopaeus o Lounech, V. Clemens o Klatovech, N. Spissius o Kutné Hoře, J. Galerinus o Sušici či P. Capo o Slaném). I v těchto historických interpretacích se kromě schematických údajů o etymologii jména města a roku jeho založení tradovaného podle Hájkovy kroniky často objevují prvky univerzitních historických narativů, např. zlomovost doby vlády Karla IV. (v jedné ze Streiciových oslavných básní otištěné v *Epigrammatech* z roku 1612 se oslavuje časlavská partikulární škola, protože byla založena v této době apod.). Také historický výklad může být navíc přímo institucionálně propojen s univerzitou, např. u Spissa se jedná o univerzitní tezi o užitečnosti a původu těžby kovů v Kutné Hoře, která je současně dedikována zdejšímu městskému okruhu. Ani ne tak literárním praxím městských okruhů jako spíše univerzitním historickým narativům se vymyká Pontanův spis *Bruxia* orientovaný více na dvorský mecenát, v jehož první knize je také poměrně schematicky, až apodemicky popsána poloha a vzhled města Most a v posledních třech knihách i události typu požárů, včetně paneygrických pasáží (následující dvě knihy ovšem kriticky pojednávají o husitském období, což není v univerzitních historických interpretacích pravidlem).

Konečně se ve sbornících popisují také aktuální městské události jako požáry, epidemie; sborníky se vydávali ke slavnostnímu obnovení městských věží, opravám jejich střech apod. (Hynconius a Clemens o požáru Klatov, Carolides o požáru Jičína, Steier o požáru Mostu, J. Megalnieus o požáru Berouna, A. Rosacius v několika sbornících o postavení sušické věže a radnice zničených požárem).⁶⁴⁹ Poslední zmiňované Rosaciovy spisy ovšem představují výjimku v tom smyslu, že nejsou dedikovány městské radě ve snaze získat přízeň jako u většiny ostatních spisů s městskou tematikou, jejichž autoři buď z daných měst pocházeli a děkovali za podporu na studiích, nebo v nich působili jako učitelé. Rosacius naopak uspořádal a z velké části sepsal oslavné sborníky jako prezentaci úspěchů města a sebe ve funkci primase před ostatními členy univerzitního literárního pole.

Již v podkapitole o korespondentech Hodějovského jsme se zmínili o spisu Loun Martina Rakovského zakládajícím v univerzitním literárním poli žánr městských topografií. *Descriptio Lunae* (1558) také předjímá řadu strategií pozdějších topografií orientovaných na získání mecenátu městské rady (dedikace radě, takřka apodemicky strukturovaný popis města, báseň na městský znak), neobsahuje ovšem ještě básně či hříčky na jména jednotlivých konšelů, které se později staly nedílnou součástí všech sbírek vzniklých v městských okruzích. Spisy orientované na mecenát v městském okruhu rozpracovávají do různé míry specificky „městská témata“, k nimž jsou vztaheni členové městské rady, městský soudce a další členové okruhu s akademickým zázemím, jimž se současně dedikuje celý spis a adresují se jim doprovodné básně. Ve stereotypnějších kratších sbornících se utváření univerzitního literárního pole omezuje pouze na fakt, že se v souvislosti s událostmi v jednom městském okruhu (např. v Hynconiově popisu požáru Klatov) pojmenovává celá síť ostatních městských okruhů (zde Hynconius zmiňuje další města z univerzitního pole, která byla stížena požáry). Sborník s městskou tematikou je v některých případech také přímo spojen s univerzitou jakožto institucí, např. Trochopaeus k výkladu o dějinách Loun, dedikovanému členům zdejšího městského okruhu, připojil své *oratiunculae in collatione secundi gradus philosophici*, konkrétně pak tezi, jež opět ukazuje na úzké propojení a uzavřenost celého literárního pole – obhajoval totiž tezi na téma *In electione Magistratus suffragia an potius*

⁶⁴⁹ Řada z těchto spisů je opět svázána v tematickém konvolutu deponovaném v knihovně Strahovského kláštera sign. AA XIV 12 (konvolut mimo jiné obsahuje Hynconiův spis o požáru Klatov, Pontanův spis *Bruxia*, Rhacotomovu topografie Hradce Králové, a další spisy o požárech měst – od Carolida, Cantora, Clemense, Trochopaeův spis o původu Loun atd.).

ponderanda, quam numeranda sit?. J. Galerinus ve spisu z roku 1615 dedikoval příbramské obci tezi o dolování rud nazvanou *An civitates metallicae in summo precio habendae?*. J. Vadaš-Vadassius doplnil sbírkou onomasticon na konšely Hradce Králové svou bakalářskou disputací *Oratio de aequali in rebus publicis preamiorum et poenarum distributione*. J. Jiskra zase ve své *Oratio* z roku 1579 tematizoval panovníka a městské úřady jako instituce ustavené Bohem, což spojil se strategií, jakkoliv poměrně vágní, získání panovnické přízně pro městský okruh.

Radním, soudcům a dalším literárně aktivním členům městských okruhů byla dedikována i celá řada básnických sbírek či jednotlivých básní, které se jsou příležitostného charakteru – nejčastěji gratulací k obnově městské rady, ke jmenování městským rychtářem, epithalamií, epicedií či básní na jména radních (symbola), někdy doprovázených citáty a jejich výklady formou distich (většinou se jedná o tematické citáty z klasiků, Starého zákona či např. z Lipsia o dobré správě obce a svornosti v obci). Při výběru adresátů v městských okruzích lze rozlišit dvě tendence, buď orientaci na stávající působiště, nebo setrvávání u stejných adresátů po delší období (dedikace J. Vaškovského). V rámci jednoho městského okruhu představují specifický případ volby adresáta podle křestního jména. I. Colerus např. svůj spis o životě sv. Václava a nedochovaný spis o životě sv. Jana věnoval radním odpovídajících křestních jmen, N. Luteola zase dedikoval Václavům v několika městských okruzích (Litoměřice, Praha, Kutná Hora).⁶⁵⁰ V. Rokycanský dokonce v jednom ze svých souborných vydání příležitostných básní *Ferriarum poeticarum libelli tres* (1609) rozdělil básně do oddílů podle městských okruhů, v nichž působili adresáti (*Naeniomata Pragensia, Guttenbergensia, Czaslaviensia, Gorgovinesia, Gurimensia*).

Jakkoliv se výše zmíněné básně mohou jevit jako „samoúčelné hříčky“, jak je kdysi označil J. Martínek,⁶⁵¹ musíme je v kontextu fungování literárního pole považovat za zcela zásadní literární praxi, poněvadž se v mnoha případech jednalo o prvotiny (ostatně městským radám se věnovaly i jiné prvotiny), vlastně cvičný literární prostor k osvojení formalizovaného modu vypovídání i dedikačních strategií. V případě básníků literárně činných již po delší dobu zase šlo o nejčastější dedikační strategii a současně o prostor k reprodukci literárního pole pražské univerzity. Vazba na univerzitu se projevovala opět iniciací a vydáním sborníku a doprovodnými básněmi univerzitních mistrů (kteří se např. často uvádějí akademickými tituly).

S literární produkcí v městských okruzích jsou také spojeny texty napodobující univerzitní literární praxe, např. texty orientované na získání císařského mecenátu a současně dedikované městským radám či defenzorům a tematizující nutnost větší panovnické podpory měst (Jan Dasypus, či alegorický spis Jiří Horatia *Metrodoron*). Někteří básníci působilí v městských okruzích také adresovali městským radám básně shrnující průběh minulého roku, které jsou analogické k univerzitní produkci, jen se týkají menšího „území“ a menšího počtu a vzdělavců, ovšem také vypočítávají vedle jiných tragických událostí úmrtí v učeneckých rodinách (M. Rhacopaeus, Tobiáš Kavan z Čejkov, G. Svěchin, V. Rhacotomus). J. Selinius pojednal ve spisu o moru z roku 1582, který se časově kryje s počátkem těchto univerzitních

⁶⁵⁰ Ze sborníků věnovaných městským radám připomeňme jen několik, které seřadíme podle autorů (RHB): Václav Clemens (1616), Václav Jiří Peristerius (1610 sborník defensorům), Prokop Poeonius (08), Mitis Vošitka (1605), Vavřinec Pergner, Bartoloměj Cirrinus (několik sborníků), Jan Civilius (1579), Jan Civilius (1579), Jan Marcus (dva sborníky), Pavel Rosacius (1609, věnoval přímo magistrům ve službách Žatce), Josef Hieronymus (1607), Petr Capo (dva sborníky), Melichar Colidius (1608), Textorius (1599), Fridrich Kropilius (několik sborníků), Jan Zdeněk (1590), Jan Kyrbicer (tři sborníky), Jakub ml. Krupský, (několik sbírek), Lukáš Cibulovský (1618), Martin Faberius (1581), Gabriel Svěchin (1606), Jiří Chudecius (1604), Martinus Gongyleus (1596), Pavel Stránský (1609), Jiří Tichistes (1596), Lukáš Bochauus (1615), Jiří Dvorský (1613), Václav Makovec (1607) atd.

⁶⁵¹ Martínek 1984, s. 15n.

literárních praktik, také o úmrtích mezi učenci v Žatci dalších městských kruzích – Lounech, Rakovníku, Žlutici a Praze.

Podobně jako městské okruhy ve vztahu k univerzitě fungovaly i farnosti a partikulární školy v Praze – univerzitní mistři ve spolupráci se školami např. sestavovali sborníky k uctění památky patronů pražských škol (Danielu K. Chrudimskému jako patronu školy sv. Jindřicha), popisovali požáry a poničení pražských osad a kostelů v nich (I. Khernerus) či vydávali sborníky k obnově městských škol (např. školy sv. Jiljí v roce 1607, s níž se jako mecenáš spojoval M. Haldius) a k opravám poničených školních a kostelních budov (J. Samuelis). Studenti akademie analogicky k městským okruhům dedikovali své univerzitní teze podporovatelům z pražských osad (M. Galli) a žáci pražských škol přispívali do univerzitních sborníků oslavujících životní události pražských měšťanů (žáci od sv. Jiljí napsali epithalamia S. Humberkovi, žáci od sv. Petra M. Čechovi, žáci od sv. Jindřicha zase kondolovali J. Nigrinovi k úmrtí syna). Na úředníky působící v Praze se však v naprosté většině případů neobraceli pražské partikulární školy, jak tomu bylo u městských okruhů, ale přímo univerzitní mistři, kteří jim dedikovali, pořádali kolektivní sborníky, a vytvořili tak mimo strukturu městských okruhů zvláštní mecenášskou síť.⁶⁵²

Kromě pražských partikulárních škol a farností představují utrakvističtí kněží další paralelní komunikační strukturu k městským okruhům. Naprostá většina z nich absolvovala pražskou univerzitu a několik let před ordinací působila jako učitelé na partikulárních školách, a byla tudíž zapojena do literárních praxí univerzity a městských okruhů. Po ordinaci, která proběhla většinou ve Wittenbergu, Freibergu nebo Srbišti, přestala být velká část kněžích literárně aktivní, a to i v případě příležitostných básníků dříve extrémně zapojených do univerzitní literární produkce (jako např. V. Ripa). Básníci farářů zůstávali nadále zapojeni do univerzitních komunikačních struktur, pouze výjimečně vytvořili nezávislé literární platformy, které pak ovšem byly na univerzitě méně závislé než tvorba v městských okruzích. Univerzitní mistři a studenti naopak udržovali kontakt s bývalými akademiky, když psali doprovodné latinské básně do českojazyčných spisů farářů, nebo jim analogicky k městským úředníkům dedikovali (A. Clemensovi, V. Jakešovi, V. Nikolaidovi, H. Phaetonovi, E. Šudovi, Z. Bruncvíkovi apod.). Na tyto adresáty se ovšem obraceli s latinskými básněmi i samotní farářé, kteří po ordinaci nepřestali psát v souladu s požadavky formalizovaného diskursivního modu a jejich tvorba tak zůstávala kompatibilní s univerzitní literární produkcí. V univerzitní produkci se také reflektovalo rozhodnutí absolventa stát se farářem, ve většině básní k tomuto tématu se toto rozhodnutí hájí, univerzitní mistři také gratulovali k ordinaci. Campanus v *Schedismatech* M. Mylia tak blahopřeje církvi (*sacer ordo*) k tomu, že získává učeného služebníka, který bude ve svých kázáních vzdělávat posluchače a vést je ke zbožnosti (*Grande bonum, grandem thesaurum templiprehendunt,/ Mystica cum Mylius rostra Magister adit. ... Felices, quos erudiet tua concio viva!/ Accipient nervos in pietate suos.* fol.

⁶⁵² Ze sborníků pořádaných univerzitou a adresovaných většinou úředníkům působícím v Praze, nebo jiným významným osobnostem podporujícím univerzitu nebo spolupracujícím s univerzitou je několik desítek, srov. např. hesla z *Rukověti*: Daniel Adam (sňatek), Adam Huber, Havel Zejda, Martin Srnec z Varvažova (sborník k nobilitaci), Kristián Pavel z Koldína, Jan Kaňha (sňatek); z období po dotvoření univerzitního literárního pole (od konce 80. let), kdy také roste počet sborníků pro pražské měšťany pořádaných univerzitou: Daniel Adam (pohřeb), Martin Bitnar, Borek z Hornic, Jan Česbivius, Samuel Adam, Václav Crocinus, Václav Cyrillus, Jan Haldius, Bartoloměj Havlík, Jan Hippus, Mikuláš Hofmann, Abraham Hroch (sborník k prvním jmeninám syna Jáchyma), Jiří Janda, Jan Ješek, Jan Kaňha (pohřeb), Jan Kherner, Karban z Volšan (sňatek s Haldiiovou dcerou), Jan Duchoslav Kodovský, Jan Král, Jan Kříž (spis *Peregrinatio* na počest jeho cest), Adam Linhart, Václav Magrle, Daniel Meussnerus, Jiří Meussnerus (patrně nejpozdější univerzitní sborník tohoto typu), Pavel Rosenberger, Rychnovský, Tomáš Syracides, Jindřich Škréta, Adam Tesák, Tomáš Teufel, Vácav Zbytek.

B3a). Myliovo předchozí vzdělání (*pulvis scholicus*) pak s poměrně jasným legitimizačním akcentem v dalších verších spojuje se zralostí osobnosti a absencí prospěchářství (*Non Mylius figulus, curisque forensibus aeger,/ Integer a Scholico pulvere templa petit./ ... Non Mylius pingves, ut milvius involat, aras,/ Querit opus Christo, non sibi quaerit opes.*)

Ve strategiích a literárních praxích utrakvistických farářů lze tematizovat řadu paralel s fungováním literárního pole pražské univerzity. Někteří kněží navzdory specifickým tématům dedikovali svá díla analogicky městským radám a k básním s náboženskými motivy připojovali topografie měst či epigramy věnované členům městské rady (např. spisy J. Lanczmania, U. Šikla, spis *Ioanae Prophetae* od M. Galli obsahuje i topografii Hradce Králové, stejně jako verše na radní a význačné obyvatele města, sborník A. Volfia opěvuje Český Brod nebo spis *Descriptio urbis Pragensis* z roku 1615 od B. Martinida, který byl tehdy farářem u sv. Michala, do něhož opět přispěli i univerzitní mistři). Jiní faráři obstarávali v rámci městských okruhů dokonce vydávání sborníků příležitostné poezie k sociálním událostem, G. Galli takto vydal tři roky po ordinaci dvoujazyčná epithalamia pro vodňanského primase V. Traiana. Faráři rovněž sestavovali i sborníky věnované přímo univerzitním mistrům (např. apophoreta k roku 1612 od M. Georgina). Naopak v rámci spolupráce v městském okruhu i místní partikulární školy vydávali sborníky adresované církevním správcům působícím buď přímo v městě, nebo v blízkém okolí. Mezi takové sborníky patří rané přání pro Marka Philothea od lounské školy z roku 1575, týnská škola zase blahopřála J. Dikastovi roku 1619 ke zvolení administrátorem ve spisu *Applausum votivum* za redakce rektora školy Ondřeje Stupana, zderazská škola kondolovala J. Hanušovi k úmrtí dcery roku 1609, hradecká škola k úmrtí synů hradeckého arciděkana J. Hrabaea, škola v Německém Brodě uspořádala kondolenční sborník J. Posthumovi, církevnímu správcí v Měříně, písecká škola napsala ve spolupráci s univerzitními mistry sborník místnímu děkanovi M. Posthumovi atd.

Jiní literárně aktivní kněží orientovali strategie získávání mecenátu na šlechtu, často na majitele panství, na nichž působili, někdy dokonce sepsali kolektivní díla faráři ze sousedních far. P. Stradalius s V. Andreae sepsali panegyrik na Alberta Jana Smiřického či ve stejné „autorské sestavě“ na Jáchyma Seltenšlaga, J. Oxyops napsal dvoujazyčné epitafy na děti z rodiny Trčků; Smiřickému dedikoval také Adam Procházka, faráři se podíleli na sestavení druhého sborníku na jeho památku iniciovaného Campanem a autorská skupina v podobném složení také na přípravě pohřebního sborníku pro Alberta Václava Smiřického.

Již J. Martínek upozornil na určité posuny v tematice příležitostných básní, které se kromě sociálních událostí více soustředily na morální naučení a specifické sborníky k prvotinám, ordinaci či nastoupení úřadu v církevní správě.⁶⁵³ Některé spisy kněží obsahují silné eschatologické motivy (např. V. Dasypa, Josefa Columelly, J. Syra), posilují se v nich tedy tematické okruhy typické pro univerzitní literární produkci. Máme také doklady explicitní reflexe přiměřenosti témat pro básnického faráře, např. G. Galli v předmluvě ke spisu vydanému krátce po jeho ordinaci uvažuje o vhodnosti námětu (*Aves chori* 1614) pro faráře, ale nakonec vydání sbírky omlouvá tím, že ji napsal ještě před ordinací.⁶⁵⁴ Jiné texty apelují na ochranu církve (*Animus Littnensis* od S. Martinia z roku 1615, přičemž tento spis obsahuje i přání k Martiniově primici), tematizují církevní svornost (Martinioho orace z roku 1617), srovnávají různé konfese a jejich zakladatele (např. Husa s Lutherem u Martinia ve spisu *Hussius et Lutherus, id est collatio historica* z roku 1618) nebo pojednávají o životě náboženských myslitelů (J. Scenophilus o životě Jana Husa v roce 1611 aj.).

Zcela v souladu s praxemi univerzitního literárního pole a městských okruhů vydávali faráři sborníky poezie ke konkrétním příležitostem, většinou opět epicedia k úmrtí ostatních

⁶⁵³ Martínek 1984, s. 21.

⁶⁵⁴ RHB II, s. 188.

farářů, nebo epithalamické sborníky. Z nich se navíc ukazuje, že mezi sebou rodiny utrakvistických farářů s akademickým vzděláním často uzavíraly sňatky a mužští členové rodiny spolupracovali na vydávání sborníku (většinou bratři nevěsty). Analogicky k městským okruhům si také faráři brali vdovy po svých předchůdcích nebo dcery svých nadřízených (J. Acanthis si např. vzal vdovu po M. Dentulinovi z Turtlštejnu, jemuž předtím dedikoval, Z. Tessius si vzal dceru V. Stephana, u něhož byl kaplanem), v některých případech se žena provdala postupně až za tři faráře (např. Zuzana, manželka I. Columelly). Právě tyto sborníky epithalamií a epicedií iniciovali a připravovali sami faráři, tedy často nezávisle na univerzitní instituci,⁶⁵⁵ jakkoliv i zde nalezneme sborníky iniciované univerzitou. Univerzita uspořádala epithalamia pro I. Acanthida, T. Fabricia či I. Assulina, epicedia za jeho tchána Z. Crinita, I. V. Cicadu či rozsáhlý sborník epithalamií pro S. Martinia (na němž se kromě univerzitních mistrů a farářů podílela také rodina nevěsty, klan Hippíů). Univerzita se podílela také na nejstarších gratulacích J. Hanušovi z roku 1599 pořádaných Campanem, epicediích pro Jana Oxyopsa, epithalamiích pro J. Proškovského, uspořádala dva kondolenční sborníky pro E. Šuda, který byl do univerzitního pole zapojen přes svého otce atd. V případě sborníků, do nichž z univerzitních mistrů přispěl pouze Campanus, se lze ovšem jenom dohadovat, zda tak činil z pozice bývalého učitele, básníka zapojeného specificky do vodňanského městského okruhu (což by bylo možné např. u sborníku na Myliovu ženu), nebo jako zástupce univerzitní instituce, jejímž byl v procesu sestavování kolektivních sborníků de facto „velvyslancem“ (za dobu univerzitního působení napsal přes tisíc příspěvků). Faráři také iniciovali vydání sborníku epithalamií ke svatbě dcery z rodiny faráře s akademickým zázemím i v případě, že se vdávala mimo „farářskou komunitu“, např. v rámci městského okruhu (V. Hodecius např. uspořádal za spoluúčasti svého švagra E. Nysella a dal členů královehradeckého městského okruhu sborník ke sňatku dcery Jiřího Syra a jedním z měšťanů). Specifický typ sborníkové produkce představují gratulace k ordinaci (např. sborník Janu Resaurovi, M. Luzenovi od saských spolupracovníků, V. Olyriovi současně k udělení magisterského gradu a ordinaci) či primici (např. univerzitní sborník J. Acanthidovi, C. Pešínovi).

Poměrně uzavřené literární pole, které se neorientovalo na pražskou univerzitu a o němž se zmíníme pouze okrajově, představuje Jednota bratrská a její kolektivní literární aktivity. I zde lze ovšem doložit některé praxe jako v univerzitním poli, jen méně početné a méně rozpracované, přičemž místo pražské univerzity se formalizovaný modus předával na zahraničních akademiích, především v Herbornu či Brémách, kde bratrští studenti často spolupracovali s M. Martinim. Na partikulárních školách pak působili bratrští básníci v Mladé

⁶⁵⁵ Patrně nejvíce sborníků, z nichž většinu uspořádali literárně aktivní faráři, bylo sepsáno pro Z. Bruncvíka, od roku 1606 církevního správce v aktivním žateckém městském okruhu. Dále se jedná se např. o epicedia pro J. Nabotského, epithalamia pro V. Gelenia, epithalamia pro J. Gelasina (bral si dceru Jana st. Achilla a do sborníku přispěli kromě otce nevěsty a jejích bratří převážně faráři), epithalamia pro Jana Bezděžského, propemptika a genethliaka pro Borovského (do druhého sborníku přispěl i Campanus), epithalamia pro I. Camilla (také za účasti Campana), propemptika pro J. Denharta, epicedia pro S. Cerasina, epicedia za manželku Cropacia (za účasti P. Poeonia), epithalamia pro P. Crucigera, gratulace pro H. Gigenia, oboje epithalamia pro Jana Gigenia, epicedia za Josiáše Gigenia, rozsáhlá epithalamia pro Izaiáše Gigenia (bral si dceru Jiřího Tesáka, takže se na svatbě kromě obou rodiny a farářů, posílali i zástupci univerzity), řada sborníků pro J. Hanuše, na jednom z nichž se také posílali univerzitní mistři, epithalamia pro Janan Knínského (ženil se s dcerou Havla Žalanského a do sborníku přispěl na čelním místě také Campanus), epithalamia Janu Mathiadovi, epicedia na památku J. Melissaeovi, sborník k úmrtí první manželky M. Mylia (opět za účasti Campana), sborník pro V. Nucellu, kondolenční sborník k úmrtí syna C. Pešína, epithalamia pro M. Prlicia (bral si dceru faráře J. Alethophila), epithalamia pro V. Reimiczia (za účasti Campana), sborníky egenethliak i epicedií pro Jiřího Syra, přičemž epicedia uspořádal farář E. Nysellus, epicedia na J. Šuda, k nimž se připojila mladoleslavská škola, sborník ke sňatku jeho syna Simeona Šuda, sborník k jmeninám J. Tesáka, epithalamia pro V. Vrbenského, v nichž se protíná několik polí (faráři, univerzitní mistři, humanisté orinetovaní na dvorskou figuraci), epithalamia pro J. Zablanského.

Boleslavi či Přerově. U studujících lze doložit dedikace tezí radě starších Jednoty (Z. Aristus) či jednotlivým bratrským podporovatelům (J. Lanetius, J. st. Petrozelinus, J. Vetterus a další biskupové, moravští patroni či pastoři z Mladé Boleslavi). Poměrně četné jsou také dedikace šlechtickým rodinám nakloněným Jednotě (Matěj ml. Cyrus Sixtům z Ottersdorfu, dedikace Petru Vokovi z Rožmberka apod.). Literárně činní členové Jednoty si přispívali do příležitostných sborníků (např. epicedia na smrt Corvinovy manželky, rozené Jafetové; sborník epithalamíí pro P. Dubina). Analogicky k jiným partikulárním školám v pražském univerzitním okruhu, také mladoboleslavská škola vydávala sborníky k úmrtí žáků, např. sborník pro žáka G. Heccelia či Konráda Škrétu, jehož syn zemřel v průběhu studia na zdejší škole, a do sborníku epicedií přispěl jako zástupce univerzity i Campanus. V bratrských školách se také produkovaly sborníky propemtik na rozloučenou s odcházejícím studentem (J. F. z Hardeka, když v roce 1580 opouštěl školu v Ivančicích). Univerzitní představitel se také literárně podílel na přípravě sborníku k úmrtí bratrského kazatele v Betlémské kapli B. Jafeta z roku 1615 (kromě bratrských básníků do něj na čestném prvním místě přispěl opět Campanus). Univerzita se více angažovala ve vydání sborníku epicedií na biskupa a seniora konzistoře Matěje st. Cyra v roce 1618, přičemž při této příležitosti vyšly sborníky dva, druhý „čistě“ bratrský. Specifický případ sborníku představuje podobně jako u farářů v univerzitním poli přání k ordinaci (Jan Vetterus). U některých bratrských básníků lze konstatovat přetrvávání starších univerzitních vazeb, tedy vlastně literární příslušnost k říšským univerzitám, a to nejen těsně, ale i léta po ukončení studia (např. sborník epicedií pro M. Polycarpa).

Kromě literárně aktivních farářů a básníků působících v městských okruzích představují další nedílnou součást univerzitního literárního pole mecenáši, kteří ovšem byly v řadě případů opět spjati s univerzitou (bývalí absolventi) a potvrzují tak tezi o značné uzavřenosti a „soběstačnosti“ literárního pole pražské univerzity na všech rovinách heteronomie (inicátoři, organizátoři literárního ruchu, producenti básní, konzumenti, podporovatelé i tiskaři). Již J. Martínek v druhé polovině 80. let upozorňoval na mecenát Bohuslava z Michalovic nebo podrkonošský okruh Hanibala z Valdštejna, do něhož patřil i V. Clemens.⁶⁵⁶ V následujících odstavcích se pokusíme na základě prosopografických údajů obsažených v *Rukověti* tuto skupinu univerzitních mecenášů jednoznačněji pojmenovat a především charakterizovat určité literární praxe spojené se získáváním univerzitního mecenátu. Do jejich rozboru nebudeme zahrnovat díla latinských básníků, kteří se orientovali výhradně na dvorskou figuraci a je jim věnována samostatná podkapitola.

V univerzitním literárním poli lze rozlišit několik strategií získávání šlechtického mecenátu. Univerzita jako instituce uspořádala analogicky ke sborníkům pro univerzitní mistry, členy městských okruhů a měšťany pražských měst také sborníky věnované šlechtickým mecenášům. Kromě sborníků k úmrtí Jana st. z Valdštejna angažovaného v univerzitní orientaci na melantchonismus (1576), ke svatbě Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic (1603), genethliak pro Jana Zbyňka z Hazmburka (1604) či kondolenčního sborníku pro Alberta Jana Smiřického (1618) a Kryštofa Vratislava z Mitrovic (1612) lze specifitu univerzitních praxí kolektivního autorství tematizovat především na příkladu sborníkové produkce adresované Vilémovi z Rožmberka. Univerzita sestavila epithalamický sborník z roku 1578 stejně jako epicedia z roku 1592, u poslední jmenované příležitosti vyšel také sborník *Funeris rosae* vydaný rožmberskými jezuity. Srovnání s ním ukazuje strukturní i stylistickou stereotypnost pražské univerzitní produkce orientované na melanchthonský

⁶⁵⁶ Martínek 1987, s. 28.

ciceronismus, ale také účast „representativního“ výběru univerzitních mistrů a studentů, který kontrastuje s výběrem jezuitských přispěvatelů (tedy těch, kteří nevystupují anonymně). – jedná se o příbuzné zemřelého (*parvus Vilhelmus?*) či příbuzné rožmberských dvořanů literárně napojené na Popela z Lobkovic. Příspěvky do kolektivních sborníků z per šlechticů jsou v literárním poli pražské univerzity velmi neobvyklé (na rozdíl od jejich básnické produkce v rámci jezuitského školství), např. Jiří Morávek a další členové „dvora“ Ignáce z Valdštejna přispěli do oslavného sborníku *Aplausus* (1609), do něhož přispěl i sám Valdštejn, jinak mecenáš literárně aktivní partikulární školy v Dobrovici (kde působili Morávek a Acanthis jako rektoři) a zakladatel tiskárny, kterou pak používali bývalí členové literárního pole pražské univerzity ještě v saském exilu. Valdštejnskou partikulární školu zahrnovali do svého literárního okruhu i univerzitní mistři.

Pouze výjimečně se v literárním poli pražské univerzity básníci specializovali na tvorbu věnovanou šlechtickým mecenášům (výjimku představuje např. M. Philomates, u něhož jsou v 80. letech, kdy už se pohyboval mimo pražský okruh, doloženy sofistikované strategie ucházení se o mecenát, např. nechávat opatřovat exempláře stejného tisku různě adresovanými dedikacemi ve snaze získat co největší podporu). Spisy adresované šlechtickým mecenášům se nevymykají stereotypu městských okruhů, spíše než o konkrétní panegyriky (jako v případě Crinitovy oslavy rodu Lobkoviců z roku 1584, kterou by bylo možné spojit s literárními praxemi v Hodějovského skupině), se jednalo právě o dedikace šlechticům, a to nejčastěji příznivcům z doby studia. Burian Trčka podporoval po polovině století D. Crinita, T. Mitise, P. Lupáče atd., Henykovi z Valdštejna dedikoval z vděku za podporu při studiu a přípravě na kněžskou ordinaci J. Acanthis. Dedikace se dále adresovaly příznivcům z doby preceptorství v aristokratické rodině (např. Kochani z Prachové ve vztahu k Schönfeldům, M. Philomates ve vztahu Janu st. z Valdštejna, J. Dikastus ve vztahu k Trčkům).

I v městských okruzích se ovšem setkáváme se sofistikovanými panegyriky na konkrétní měšťany-podporovatele pražské akademie, které nejsou u šlechtických mecenášů obvyklé, a opět poukazují na uzavřenost univerzitního literárního pole. Jako příklad městského panegyriku lze uvést Herciniovu elegii na jednoho z nejčastěji zmiňovaných univerzitních mecenášů Jáchyma z Těchenic vydanou v tisku *Elegia ad generosum et strenuum equitem dominum Ioachimum Techenicum a Techenicz* z roku 1607, která kromě dedikačních básní od spolužáků Jáchymova syna Jiřího obsahuje poměrně propracovanou pochvalnou skladbu o životních osudech patrona, jeho podpoře Herciniovi na doporučení univerzitních mistrů, o jeho rétorické kompetenci, která se představuje v kontextu pojednání o antické rétorice atd.

Dedikace šlechticům se mohly protnout i s literárními praxemi v městských okruzích. G. Carolides vydal mimo jiné sbírku o požáru Jičina *Conflagratio Giczinae* (1597), tedy na častý „městský motiv“, která kromě standardních dedikací členům městského okruhu včetně kněží obsahuje ve stejných oddílech připomínku úmrtí Viléma Trčky a v dalších pasážích oslavuje zásluhy Trčků o vybudování nového městského chrámu. K prolínání strategií získávání mecenátu docházelo i v autorských sbírkách příležitostné poezie, např. v epigramech B. Cirrina, z nichž je část věnována šlechtickým mecenášům a část městským, ale tyto sbírky se neorientují na konkrétní sociální událost. Jen výjimečně jsou různé roviny mecenátu reflektovány a striktně odděleny. V magisterské disputaci D. Stolczia o pohybu hvězd je v úvodní části na zvláštní stránce trojice distichů pro tři různé skupiny příznivců – pro rytíře, u nichž působil jako preceptor, pro litoměřickou radu a vlastní bývalé učitele J. Tichysta, V. Rokycanského a J. Chocholia.

Na spojitost dedikací šlechticům s literárními praxemi v městských okruzích se pokusím poukázat na konkrétním případě spisu *Glukusfirnon* z roku 1607, který dedikoval O. Rochotius rektor partikulární školy v Prostějově, stejně jako své starší spisy současně městské radě (jmenovitě i památce P. Prima), Samueli Radešínskému a Karlovi

z Lichtenštejna, přičemž struktura spisu, použité argumenty i figury se zdají nasvědčovat jasné transmisi univerzitních literárních postupů na rovinu získání šlechtického mecenátu. Sbírka současně obsahuje dedikační básně oslavující město Prostějov, rodiny Lichtenštejnů a hrabat ze Salmu a prostějovské městské úředníky a faráře s akademickým zázemím (Zabonius, Radešínský, rodina Bergerů). Dokonce i oslavy znaků se uvádějí v jednom oddílu a jsou k nim připojeny i jiné typy příležitostných básní – aristokratický mecenát je v tomto smyslu zcela zapojen do strategií podpory v městském okruhu. Skladba dedikovaná Karlovi z Lichtenštejna představuje modifikaci univerzitního typu skladby popisující události minulého roku, který používal Rochotius i později, a oslavuje Lichtenštejnův podíl na obnově míru na Moravě po loňských válečných tragédiích. Skladba dedikovaná Samueli Radešínskému, jakožto bývalému císařskému rádci, pak obsahuje řadu výpovědí exkludujících odpůrce vzdělanosti. Rozvíjí standardní motiv pražské univerzitní produkce již od poloviny století, totiž ústrky dějící se učencům, úpadek vzdělanecké prestiže a učeneckou chudobu (motiv *mille discrimina* se navíc stále vrací v refrénu skladby *Sunt Mulae Musae nostraque fama fames*). Za strůjce ústrků se označuje stereotypně nevzdělaný lid-*vulgus iners* (*Mille vafrae plebis scommata, mille minae*, fol. Biiib), který se reprezentuje také na základě zvířecí metaforiky (má vlčí chřtán apod.). Jinak se napadá zahálka, přepych, změkčilost, konstatuje se nezbytnost správné vzdělanosti a práce (nikoliv pouhé jalové krasořečnění) a podpory škol pro řád společnosti a správu obcí na všech rovinách jejich fungování, včetně práva a především církve. Rétorická agrese se obrací také proti ženám, kteří si chtějí vzít za manžely nevzdělance (*Et procul (inclamat) procul o procul este puellae/ Queis mens simplicibus nubere velle viris/ Hinc vafra Penelope, pallax hinc Gellia caedat/ Hinc falli prona, hinc credula Phyllis eat*, fol. Biiib).

Transmisi univerzitních literárních postupů na pole šlechtického mecenátu lze tematizovat i v pozdějších Rochotiových dílech, např. v o dva roky mladším sborníku k úmrtí výše zmíněného S. Radešínského, který plně odpovídá standardům univerzitní sborníkové produkce orientované na městské okruhy, ale i v historickém eposu o tažení Matyáše II. přes Moravu, jenž je dedikován nevýznamnějšímu Rochotiovu mecenáši Karlovi ze Žerotína (tomu pak věnoval i skladbu o korunovaci císaře Matyáše, Žerotínů se týkal i starší epithalamický sborník z roku 1607). Univerzitní produkci také kopírují apophoreta spojená s popisem hrůz minulého roku a popisy morové epidemie, v nichž se vypočítávají úmrtí nikoliv vzdělanců z univerzitního okruhu, jak bylo obvyklé u univerzitní produkce, nýbrž úmrtí šlechticů a Žerotínových známých (dvě sbírky z let 1614 a 1617).

Také v literární produkci vzniklé v rámci spolupráce univerzity s městskými okruhy lze tematizovat řadu řečových reprezentací a textových procesů, jejichž prostřednictvím se utvářela a sebeidentifikovala učenecká komunita. Některé z těchto konstrukcí se podobají literárním reprezentacím produkovaným přímo v rámci fungování univerzity, především se jedná o historické narativy v instalačních oracích (řečech pronášených při nástupu učitelského místa v partikulární škole) nebo o definice učenectví v příležitostných básních zařazených do kolektivních sborníků. Rozsáhlejší instalační orace budeme analyzovat níže (Streiciovu, Strabonovu a Berounského), z ostatních orací připomeňme alespoň *Oratio de linguarum diversitate* N. Paulina pojednávající o užítku výlučného jazykového a rétorického vzdělání pro obecní správu, v níž se oslavuje literární produkce v českých zemích a přesně se vypočítávají autority s příkladnými jazykovými kompetencemi. V oraci se mimo jiné zdůrazňují kvality formalizovaného diskursivního modu založeného na melanchthonském ciceronismu oproti literárním praxím v jiných zemích, především v Itálii a ve Španělsku (*Est*,

tibi qui, Tulli, fava decertet arena/ si modo te, Tulli, nostra Thalia probet).⁶⁵⁷ Vzdělanost se poněkud vágněji obhazuje také ve skladbě V. Clementa *Scholae ocium* z roku 1613 pronesené, když se ujal řízení školy na Zderaze. Instalační orace J. Galerina *Orationes duae* (1615) zase obsahuje výčet starších rektorů partikulární školy v Sušici a rozvíjí strategie získání mecenátu vůči městské radě, když na ni apeluje, aby podporovala školu.

Instalační orace při nástupu do partikulárních škol v Českém Brodě a Žatci pronesl J. F. Strejc-Streicius, byly vydány v roce 1613 pod názvem *Nobilitate rerum usu* a v následujících odstavcích jim budeme věnovat zvláštní pozornost. Standardní motivy a topiku sdílené v univerzitním literárním poli ostatně objevíme již ve Streiciově vydané tezi *Klhsiv Gregoriana ad liberalium artium studia* z roku 1610 dedikované rokycanské městské radě, v níž nabádá rokycanské studenty k pílí, vyjmenovává intelektuální vzory mezi rokycanskými rodáky a rozpracovává motiv (takřka topoi) zlatého věku vzdělanosti v době vlády Karla IV.⁶⁵⁸ O změnách v univerzitních a městských zřízeních zase pojednává rétorické cvičení *Exercitium oratorium* od V. G. Peristeria vzniklé v průběhu výuky na kutnohorské partikulární škole, v němž se v pozvánce vyjmenovávají aktivní členové tamějšího městského okruhu.⁶⁵⁹

V řadě příležitostných básnických skladeb pak lze nalézt vágní polemiku proti nevzdělancům, proti lidu vysmívajícímu se učencům apod., propracovanější argumentaci obsahuje např. Chudeciova *Elegia de poseos origine et fine* otištěná ve sbírce příležitostné poezie *Xenia* (1601), v níž se legitimizuje vzdělanost božským původem, poezie prý byla stvořena, proto, aby básníci opěvovali Boha a jeho dílo.⁶⁶⁰ Zcela specifickým příkladem odvíjení textového prostoru pro utváření učenecké komunity představuje sborník epicedií *Naenia memorialis* vydaný po vraždě Pavla Simonida v Přelouči roku 1610, v němž s odkazem na tento čin jednotliví přispěvatelé definují skupinu vzdělanců, uvádějí příklady úcty ke vzdělancům ve starověku, naříkají na pohrdání neučeného davu (*plebs inimica, gens invisa, mobile vulgus*) vzdělaností a exkludují jej pomocí poměrně silné rétorické agrese (*Phaebe, age, si quando, Pythias nunc stringe sagittas,/ tincta Giganteo tela cruore cie!*).⁶⁶¹

Jako první z raných textů vzniklých v literární produkci městských okruhů rozebereme podrobněji spis D. Crinita *Foundationes et origines praecipuarum regni Bohemiae, eidemque adiunctarum aliquot urbium* z roku 1575, v nichž se explicitně reflektuje literární provoz v městech. Městská orientace sbírky se promítla i do dedikačních strategií, sbírka je věnována podkomořímu království českého a podkomořím českých královských měst, další doprovodné básně se obracejí mimo jiné na soudce a rady měst, o nichž se ve sbírce pojednává. První část sbírky se sestává z krátkých akrostichů o českých královských městech, pod nadpisem se vždy uvádějí etymologie názvu a krátká informace o tom, kdy bylo město založeno a kde se nachází, v básních se pak rozvádějí události z městských dějin a zakladatelské legendy; v druhé části jsou stejným způsobem představena města vedlejších zemí. V předmluvě se propojuje pojednání o městech s patriotickým diskursem (*patria* ve smyslu rodného města se chápe jako místo, k němuž má každý *ingens a vehemens affectus animi*), následně se vyjmenovávají příklady učenců, kteří pocházeli z královských měst – analogicky k univerzitním historickým narativům začíná výčet Husem a pokračuje první sérií učenců z Hodějovského okruhu, přičemž u Shcentygara se zdůrazňuje jeho původ z „neznámé vesničky“ (*M. Iohannem Hussium, constantem veritatis doctrinaeque piae assertorem, tuguriis cespite contextis (floreem videlicet fragrantissimum e spinis hirsutissimis) in lucem*

⁶⁵⁷ RHB IV, s. 112.

⁶⁵⁸ RHB V, s. 218–219.

⁶⁵⁹ RHB IV, s. 144.

⁶⁶⁰ RHB II, s. 403.

⁶⁶¹ RHB V, s. 105; Hejnic – Martínek 1957, s. 215.

protulit Husinerium. Excellentem virum Sebastianum Aerichalcum, Graecae latinaeque linguae doctissimum, Praesticium opidum edidit. Poeta et medicus praestans Iohannes Schentygarus, Huozdiana (pago obscuro) parentibus agricolis erat oriundus. Ioannem Hasenbergium Horatium, loco humili ortum virtus cum summa eruditione coniuncta in tantum extulit... fol. Ava). V následující pasáži se rozvíjí agonální diskurs národa, vyjmenovávají se zahraniční příklady nejznámějších učenců městského původu od Homéra přes Vergilia k Erasmovi, aby se od opěvování vzdělanosti v lidnatých zahraničních městech přistoupilo k oslavě menších českých měst a učenců, kteří se v nich narodili – i učenci z českých měst se tak prezentují jako schopní obstát v „souboji o čest“ přímo s antickými vzdělanci či renomovanými učenci ze zemí bližších antickému civilizačnímu okruhu (*Cur enim in enumerandis aliis quos populosa vidit Hispania, quos sedes studiorum educavit Italia, quos animosa extulit Gallia, quos armipotens peperit Germania, opus est immorari? Neque etiam praesens negocium remotioribus augere exemplis videtur consultum. Habuit Bohemia retroactis seculis, habetque hactenus multos viros, sicuti gloria bellicae Virtutis celebres: ita et praestantia ingeniorum, pietatis, et eruditionis laude decoros: atque etiam patriarum urbium nomine, e quibus sunt oriundi, laudatos.* fol. 2a–2b). Argumentace založená na agonálním diskursu národa pak v následujících rozsáhlých pasážích ústí v další výčty českých vzdělanců a jejich vazeb na konkrétní královská města, přičemž se v seznamu vzdělanců přecházejícímu až k *name dropping* pokládá za základní panegyrické charakteristiky dále nereflekovaná vzdělanost a elokvence, konkrétněji pak vztah k pražské akademii (opět se připomíná Collinova deska v Karolinu, tj. *statua marmorea*) a vyjmenovávají se i jednotlivá literární díla či typy produkce, na něž se vzdělanci specializovali (např. Cuthenus psal nejen historická díla ale i epigramy). V některých případech se Crinitus prezentuje i přátelskými vztahy k proslulým učencům, kteří pocházejí z měst, např. u I. Cocina-Kocína zmiňuje dlouhodobé přátelství (*summo mihi perpetuae amicitiae vinculo coninctus*).⁶⁶²

⁶⁶² Podobný výčet učenců se nachází v rektorské Bacháckově intimaci z roku 1608 (*Rector Academiae pragensis*), patrně tedy migrovala do pozdějších univerzitních prací. Celá pasáž zní: „Quid nescit Sigismundum Gelenium? Huic Praga celeberrima urbs, eademque metropolis seu mater urbium Bohemiae, patria est. Matthaenum Collinum, virum optimum doctissimumque cuius perpetuae memoriae statua marmorea in Academia Pragensi erecta a Iacobo Palaelogo Chio conspicitur, protulit Gurima, urbium Bohemicarum antiquissima. Cutenbergae diviti argenti fondis ascribimus Martinum Cutenum, non modo historicis monumentis memorabilem: verum etiam clarum argu tiis epigrammaticis. Virum gravem, patriaeque assertorem Nicolaum Artemisium edidit Zatecium: Iohannem m. Micholavvicium nimium praepropere 6. die Martii 1572 ereptum patriae, cuius singulare fuit ornamentum, luctus commemorare prohibet. Victorinum de Vssehrd Chrudima, Iohannem Hanussium Alamytha protulit. Venceslam Radcovvium habuisse patriam Vodnianam, quis iturus est inficias? Victorinum Rhombum, ut taceam M Venceslaum Piscensem Praeceptorem Gelenii, ferax ingeniorum genuit Pisca. Ortum Iohannis Balbini et Cypriani Leovicii Mathematici insignis, Hradecium Reginae sibi vendicat. Simonem Ennium oriundum constat Glatovvia. Ut non attingam, invidiae vitandae causa, viros graves, de studiisque bene meritos (qui cum sint in viuis, utinam longum supersint) Thaddaeum Hagecum medicinarum, et Iohannem Bannonem Simonemque Proxenum II. DD clarissimos illos Praga veteri, hunc Budeovicio oriundos: M. Iohannem Fortium Hebraicis Chaldaicisque literis insignem Gurimum. Iohannem Strialium a Pomnaus Zatecenum: Matthiam Curium Academiae Pragensis rectorem: Andream Lucinium Lidomericensem: Paulum Samueliden Slanensem: Ioannem Zakostelsky a Bileyovva Lunensem: Iacobum Velaschium ab Hostonica Reginaehradecenum, Georgium a Sudetis Cutebergensem: Thomam Vodnianum Hussinecium: Michaellem Florinum Cadanensem DD. medicos. Iohannem Cocinum a Cocineto, summo mihi perpetuae amicitiae vinculo coninctum, Piscaenum Matthiam Bileovium Coloniensem: Venceslaum Arpinum Camenecenum: Thomam Mitem Lymusaeum, numeris clarum lyricis, Nymburgensem: Casparem Cropacium P.L. Pilsnensem: Neque enim virum clarissimum consultissimumque adeoque omnium bonorum communem ac humanissimum patronum, Sixtum Ottersdorffium, quem inter municipes suos genitum Racona cum suavi voluptate commemorat, recensere volui. Georgium n. Ostracium Poetam venustissimum eloquentiaeque perquam studiosum 19. Febr. Anno 1575 Praegae satis poperantibus patriae ereptum, plerique omnes docti viri domi forisque deplorarunt.“

Především v instalačních oracích můžeme tematizovat institucionální propojení univerzitního literárního pole s městskými okruhy, a to jak na rovině nejčastěji vybraných motivů, argumentů, tak z hlediska preferovaných literárních postupů, autorit formalizovaného modu vypovídání či figurativní řeči. Instalační orace pronášené při dosazení nového učitele univerzitou do konkrétní partikulární školy byly většinou vydávány formou standardizovaných sborníků. Kromě paratextů (např. gratulačních básní, jejichž autoři se rekrutovali přímo z institucionálního centra, tedy z pražské univerzity) obsahovaly samotnou řeč rozvíjející sebeidentifikační a legitimizační motivy a strategie, jež jsme zmínili již v podkapitole o univerzitní literární produkci. Orace se obvykle týkají významu vzdělání, důstojnosti vzdělanců či učitelského povolání, forem a významu mecenátu, dějin vzdělanosti, úrovně školy v daném městě a dosavadních zásluh měšťanů o její rozkvět. Do některých tisků byl vtělen i vyučovací řád školy, popisy budov apod. Prostřednictvím těchto sborníků de facto univerzita a učitel jakožto její „exponent“ utvářeli institucionální hegemonii a definovali vztah univerzity a partikulární školy k městskému mecenátu, tedy k městským radám a dalším měšťanům, kteří se aktivně pohybovali v univerzitním literárním poli. Tyto skupiny se v instalačních oracích označovaly za součást univerzitní struktury. Ve sbornících s instalačními oracemi a v doprovodných básních se tak otevíral prostor pro definici, reprezentaci a reprodukci celého univerzitního pole.

Nejen vzhled sborníků, ale také argumentace a literární postupy instalačních orací a jejich paratextů jsou přinejmenším stereotypní, podobně jako v případě univerzitní produkce se tak soustředíme nikoliv na „reprezentativní“ tisky či „nejfrekventovanější“ motivy, ale na hranice vypovídání. K sice raným, avšak sofistikovaně rozpracovaným sborníkům tohoto typu patří rozsáhlá *Schola Zatecensis* z roku 1575, v níž se škola a univerzita prezentují před měšťany u příležitosti odeznění epidemie (*post luem contagiosam*) a nástupu I. Strabona na učitelské místo v Žatci. Již v dedikačních básních, např. v Ostraciově elegii, se školy reprezentují jako centra nejvyšší spravedlnosti, pravdy a zbožnosti, jako obrazy zlatého věku před pádem prvních rodičů, pouze díky nim se mohou smrtelníci přiblížit nesmrtelnosti a díky studiu si osvojit chování protikladné k „barbarským zvykům“ (*Nam schola iusticiae domus est, verique piique./ Queis nihil in toto clarius orbe viget./ Haec loca, mortales coetus astraera relinquens./ Fraude foro, templis, uribibus, acta colit./ Non secus ad olim depulsa a moenibus altis./ Agricolis ruri concionata fuit./ Sunt scholae splendens auratae aetatis imago./ Si qua sub Adami conditione stetit. ... Hic Scythicae gentis mores, vitamque rigentem./ Quae studiis tradit tempora nulla, putet. fol. Avib–Aviiaa). Do legitimizace studia je pak vtaženo město Žatec jakožto sídlo a refugium Múz uznávané po celé zemi (*Zaca favet Musis: Zaca domus aucta Camoenis/ Zacam Pegaseae membra tulere Deae. ... Albis te celebrat: vehit almis laudibus Ister:/ Mulda canit: rapidis flexibus Oegra sonat. fol. Bvb.*).*

Úvodní báseň z pera novopečeného učitele otevírá textový prostor k definici univerzitní učenecké komunity, poněvadž opěvuje učence působící v minulých desetiletích v Žatci, kteří byli spojeni s univerzitou, působili na žatecké škole a posléze ji podporovali. Roli zlomové osobnosti v tomto příběhu intelektuální spolupráce sehrává V. Arpinus (*Primus et Arpinus Zaca fuit autor, ut horam/ currendi iuvenes in meliora locent./ Mox alias urbes hic mos invasit, et idem/ Liberat a cursu, servit et ingeniis./ Posteritas grata hunc recolet quo nomine morem,/ Arpini tanto gloria maior erit. fol. Ciib*). Mecenát v rámci městského okruhu se pak v básni reprezentuje pomocí binárně založené korporální metaforiky, mecenáši pečují o tělo i duši města (*Corporis haec cura est: similem servas quoque mentis,/ Doctrina iuvenes crescere quando cupis./ fol. Ciiaa*).

Instalační orace rozvíjí s odkazem na Platóna motiv „vzdělanec předsedající obci“ a propojuje jej se strategiemi legitimizace vzdělanosti a povolání učitele a nutnosti jejich hmotné podpory. Mecenát je navíc sankcionován odkazem na Boha jakožto původce vzdělanosti a její nezbytností pro řádné fungování lidské společnosti. Strabo popisuje Žatec

jako exemplární obec, z níž vzešli moudří a vzdělaní muži (*haec Respub. Magnam obtinet laudem, vel propterea, quod semper viros sapientes et eruditos suis legibus, iudiciis, et aliis civilibus negotiis praefecerit...*, fol. Ciiib), v níž panuje řád a podporuje se učenost. Město jako by bylo ukázkově založeno na Platonově tezi, že vládnout mají učenci pro dobro ostatních obyvatel (*Instructa est igitur haec urbs ex sententia Platonis: hominibus sapientibus et philosophis, qui quanta cum industria, dexteritate consiliorum, et iudicii gravitate, bonum eius publicum promoveant: novo iterum docuerunt exemplo.* fol. CVa). Tato exemplarita je v oraci propojena se strategiemi *captatio benevolentiae* a výzvami adresovanými městské radě, aby podporovala školu jako *Mecoenas et Patronus*, poněvadž se výuka v městské škole odehrává vlastně v nejužším zájmu samotného města (*Quae enim tui et tuorum civium filii addiscent, nonne tibi et posteris addiscent?* fol. Cviii) a zaslouží si ze strany městské rady „otcovskou“ ochranu a lásku (*amor paternus*). Apely se ještě rétoricky i argumentačně posilují opakovanými odkazy na původ vzdělanosti v Boží vůli, bez níž by se rozpadl společenský řád (*Vult Deus in genere humano honestas artes, et linguarum studia tradi: sine quibus neque vox coelestis sonare poterit, neque societas humana conservari.*, fol. CVib). Vládcům je tudíž nařízeno od Boha, aby se ujali učenosti a výuky a řídili se v tomto ohledu příkladem Krista-ochranitele (*principibus atque cuivis potestati politicae demandavit, ut non solum doctrinam coelestem cum artibus conservarent et tuerentur: sed etiam in illis ediscendis aliquid operae ponerent. Ipse etiam Christus Salvator noster et summi parentis orator: quanti fieri debeat hic coetus puerilis, suo exemplo et praecepto demonstravit: hos parvulos complexu suo dignatus est...* fol. Cvib). Paralelně se v oraci legitimizuje role učitele obecně i v městském okruhu, jeho úkol je sice nelehký (*arduus, laboriosus*), ale v procesu výuky klade základy pro další fungování a slávu města, a tudíž si jeho poslání zaslouží podporu a úctu (*dignitas officii*).

V druhé Strabonově oraci, pronesené podle údajů v tisku u příležitosti univerzitních zkoušek skládaných spolu s lékařem a humanistickým básníkem Sspanem-Špánem v prosinci roku 1574, se rozvíjí motiv užitečnosti studia a důstojnosti *vita scholastica*. Na jejich základě se pojmenovávají, negativně hodnotí a exkludují nevzdělané skupiny obyvatelstva setrvávající v „temnotě neznalosti“ (*umbra ignaviae*). Jedná se o skupiny označené jako *vulgus, indocti* a kategorii *manuaria artes*, k nimž musí přebíhat adepti vzdělanosti tísnění nouzí. I tak se však najde mnoho zastánců vzdělání, což Strabo dokládá na antických příkladech. Orace apeluje na celou skupinu vzdělanců působících v městské správě, aby bránili vzdělanost a výuku, připomíná jim počátky vlastní kariéry na půdě partikulárních škol, oslovuje je zájmem „my“ a tím je zahrnuje do univerzitního literárního pole (*Quid igitur, viri amplissimi, hanc tantam ignominiam artibus honestis iniuri patiemur? Quid nostri existimationem adeo vilem et contemptam apud vulgus relinquemus, neque illam vindicabimus? Quid nidulos nostros, ex quibus ad hos gradus dignitatis quoscunque tenemus (tenemus autem alii prae aliis excellentiores) progressi sumus et evecti, conspurcari multitudinis screatu impudenti, et ructibus conviciorum patiemur?*).

Strabonova instalační orace se jednoznačně orientuje na jediný segment mecenátu v literárním poli pražské univerzity – městské rady. Městským radám přísluší udržovat patronát nad školami a poskytovat jim podporu (*patrocinium, tutela, nutritio*), bez níž učenost upadá (neochrání ji ani vlastní konsekvence jako *virtus*) a vzdělanci (*ordo scholasticus*) se mohou odchýlit od pravé cesty. Bez podpory městských rad by se rozšířilo barbarství (*Si itaque Scholae suis stipendiis ac magnatum cura destituuntur, non est mirum invadere populos talem vastitatem et barbariem, quae paulo post literas penitus evertat, ac adversus illas stimulos odii in animis multarum relinquat.*). Podpora městských rad také brání rozpadu společenského řádu. Orace se pak završuje výčtem historických příkladů mecenátu vůči školám, který přechází od čítankových antických příkladů k příkladům z českých dějin a je zcela prestrukturován univerzitními historickými narativy. Počátek příběhu představuje

příchod křesťanství datovaný k roku 713, věrozvěsti jsou reprezentováni jako *doctores collegi*, zakládání škol je spojeno s christianizací, vzdělávání *in literis et disciplinis Christianis* v narativu s ní de facto splývá. Šíření učnosti v českých zemích vrcholí zlatým věkem (...*porrecta usque ad Caroli III. Patris patriae aetatem, literis honestis vere aureum*. fol. Dviii), zakládají se školy, císař se osobně účastní akademických disputací a hostin. Kláštery se v oraci ztotožňují se školami, dokonce za použití stejných výrazů jako v univerzitních narativech (*fuere Monasteria nihil aliud, quam instructissima Collegia et Scholae publicae, informandae iuventutis, ac decantationis Psalmorum gratia erectae...*), jako autorita dokládající úroveň zdejší vzdělanosti se opět cituje Silvius. V době náboženských sporů nastává zvrát, mimo jiné i proto, že se porušuje kontinuita panovnického mecenátu, přichází doba pohrdání vzdělaností. V tomto bodě se historický narativ přerušuje a uvádějí se biblické a antické příklady, jak uchovat vzdělanost (*conservatio doctrinae*), stejně jako příklady předurčení vzdělanců ke správě obcí či k roli rozumných rádců odpovědných za zprávu celého království. Nevzdělanost je reprezentována na základě binární opozice jako zdroj d'ábelské zkázy a zatracení (...*e contra vero Sathanae principatus, literarum ignorantia, et inde caecitate mentium proveniente erigitur et fulcitur, quia cum sit ille Dominus tenebrarum, lucem ab artibus ad eversionem sui regni promanantem, extinguere conatur, confusiones tantum et errores in hominibus seminans: qui postea magnam molem calamitatum et poenarum generi humano attrahere solent*. fol. Eiiib). Trest čeká i potenciální mecenáše, kteří se obrátí zády k potřebným učencům, stejně jako panovníky, kteří nenaslouchají jejich radám a ztrácí vládu (*Hac poena etiam hodie puniuntur magnates: qui cum deberent Musas honesto hospitio excipere, alere et in sinu fovere: potius despiciunt eas, popellunt, insectantur, et vi magna opprimunt. Postea vero de fastigio sapientiae suae dignitatis, praecipitati miseri atque ignobiles cum dedecore vitam exhalant*. fol. Eiiiia–Eiiib). Na rozdíl od univerzitních textů je tedy ve Strabonově oraci posílen moment božího trestu pro liknavé mecenáše a apeluje se na vladaře, aby prostřednictvím mecenátu získali boží přízeň a ušetřili své říši úpadku.

Poslední část druhé Strabonovy orace je věnována tématu, jak zachovat či ještě zlepšit dobré jméno učenců, při čemž opět hraje důležitou roli učitel v partikulární škole. Zásadní je především plnit své úkoly a dodržovat disciplínu, tedy vyvarovat se požitků a volného života, neoddávat se odpočinku ani požívačnosti v jídle. Při porušení normativů chování při tom žákům hrozí vyloučení z komunity (Strabo píše o *metus excommunicationis et ignominiosae eiectionis*, který by měl učence obrátit na správnou cestu). Učitel také musí zabránit tomu, aby se žáci vzdělávali pouze kvůli hmotnému prospěchu (*plerumque non propter vitae integritatem et spem securitatis frugalitatis, sed propter augendum numerum* fol. Eva), Nepřipouští, aby zaháleli, netoleruje jejich prohřešky, odnaučí je povýšenosti (*tumida eruditionis opinio*). Učitel však především musí dbát na to, aby si žáci správně postupovali při výuce, tedy, aby si osvojili příslušný formalizovaný modus vypovídání – Strabo pokládá za matoucí a barbarskou především dialektickou výuku gramatiky (*confusiones meminere isti, qui magno cum dolore deplorant se maiorem partem annorum in obscuris grammaticorum et dialecticorum voluminibus contrivisse... Hanc barbariem quis non hodie detestetur?*), k transmissi formalizovaného modu musí dojít pomocí porovnávání osvědčených autorit, užitečné znalosti a kompetence se pak prohlubují stálou četbou a imitací.

Závěrečné pasáže se týkají upevňování disciplíny na školách a posilování úcty k učencům (*dignitas Scholarum*) a mecenášská role, již mají sehrát městské rady v tomto procesu, aby se vyvarovaly nechtěných důsledků pro obec plynoucích z úpadku vzdělanosti. Orace končí výzvou k podpoře škol adresovanou městské radě, v níž se spojuje s mecenátem znovunastolení zlatých časů vzdělanosti z univerzitního historického narativu, tedy období od příchodu křesťanství do vlády krále Zikmunda vrcholící v době panování jeho otce – teprve v současnosti, v těsné vazbě na mecenát městských rad nastává další fáze, k níž směřuje celý

příběh a v níž odezní Boží hněv a skončí období opovržení vzdělanci (*Quam celebris fuerit in Bohemia bonarum literarum mercatus, quum ex universo orbe statim a temporibus Borzivogii usque ad Sigismundi Imperatoris annos, magnus diversarum gentium fuerat concursus, historiae testantur: quae dicunt post miserandam illam studiorum Pragensium dissipationem, ac ruinam, plus minus viginti quatuor milli Germanorum Praga Lipsiam et Erphordum secessisse, ibique novas sedes Musis eo translatis fixisse. Ex eo tempore talem ultionem et poenam Dei sentimus: ut, quod a nobis alii antea redimebant, nos modo ad illos confugiamus, non sine maxima fortunarum dispendio, salutisque periculo et detrimento. Talis honor pristinus et praemia ab antiquitate in artes collata, quomodo sint restituenda, facilius est monstrare, quam cui liber persuadere, ut posthabito privato commodo publicum curet: ut non tam parca et sordida manu propter Deum, et literas sumptus elargiatur. Formam quidem constituendarum Scholarum et a despectione vulgi liberandarum pro mea renuitate descripsi: quam si Magistratus voluerit imitari, tam suum privatum, quam patriae publicum bonum mirifice promovebit. Fol. Fia).*

Historický příběh vzdělanosti v českých zemích zapojený do strategií ucházení se o mecenát u městských rad je analogicky rozvíjen také v dalších instalačních oracích, např. v řeči *Oratio de dignitate, necessitate et utilitate scholarum* V. Berounského pronesené při převzetí místa na rokycanské partikulární škole roku 1617. Argumentace je sice méně rozpracována, ale setkáváme se zde s řadou main-streamových argumentů, figur a strategií charakteristických pro univerzitní produkci. Orace má téměř formu univerzitní teze či univerzitního rétorického cvičení, které ukazuje spíše na ovládnutí formalizovaného modu včetně příslušných citátů a autorit než např. na schopnost koherentní „logické“ argumentace v moderním smyslu slova. Skupina recipientů je opět označena jako *viri docti* a je vtažena do literárního pole pražské univerzity. Již v úvodní pasáži orace Berounský napadá odpůrce škol a zastánce názoru, že k vysokým kompetencím není obtížné vzdělávání zapotřebí a že jsou školy semeništěm zchytralosti a hereze (*iniqui censores, ignavis Epicuraei, et similes*, fol. Aiii). Další výklad o důstojnosti užitečnosti a nezbytnosti vzdělání (*dignitas, utilitas, necessitas*) se odvolává na božský původ vzdělávacích institucí, recituje především biblické subtexty. Historický příběh vzdělávacích institucí je opět prestrukturován univerzitními narativy, probírají se starozákonní a novozákonní vzdělávací instituce (*doctrina prophetica*, Kristus jako učitel), opět s odkazy na autoritu příslušných biblických subtextů. Následuje stručný výklad o zakládání akademií v Evropě a o založení pražské univerzity císařem, který byl nakloněn vzdělanosti a učencům (*erga Scholas scholasticosque bene animatus*).

Přímo s univerzitou je spojeno zakládání městských škol a mecenát městských rad v novější době (*exempla recentiora*), kdy rady měst jako Slaný, Litoměřice, Žatec či Čáslav představují určitou paralelu panovnickému mecenátu u velkých univerzit. Užitečnost vzdělávacích institucí se ilustruje příklady panovníků sdílenými v univerzitní textové komunitě, kteří vyhledávali společnost učenců nebo byli literárně činní, nebo čítankovými příběhy z biografí antických filosofů. Standardním argumentem v literární produkci univerzitního okruhu je opět kauzální nexus mezi absencí institucionálně zakotvené vzdělanosti s rozpadem společenského řádu (*Hinc enim impietas, et omnium rerum perturbatio, societatis humanae violatio, nulla denique disciplina morum, quae sunt pestes lethiferae et insanabiles, sal sequenrentur?*). Užitečnost škol má dále spočívat v tom, že bdí nad všemi rovinami fungování society prostřednictvím odborníků, které vychovávají – nad náboženskou ortodoxií, medicínou, právem, správou obcí a států. Po předložení všech stereotypních argumentů dochází Berounský k závěru formálně charakteristickému pro univerzitní teze, že jsou školy nejužitečnější společenskou institucí (*Haec itaque argumenta ac exempla praestantiam scholarum vitaeque scholasticae necessitatem et utilitatem satis manifeste nobis ob oculos ponunt ac demonstrant, nullum esse vitae ordinem utiliore magis*

necessarium, et gratiorem Deo, quam scholasticum. fol. Aiiiib–Aiva). V závěru orace se inscenuje akt oficiálního předání úřadu, patrně i s jeho závaznými rituálními prvky. Berounský oslovuje městskou radu, připomíná vůli univerzitního sněmu, který ho na toto místo doporučil, a do rukou rady skládá slib, že bude co nejlépe pečovat o městskou školu (*De vestro VC favore, ac patrocino, rebusque scholae necessariis procurandis optima quaeque mihi polliceor, diligentiamque nostram in laboribus praemio suo non fraudatum iri, confido. Dixi.*). V samotném závěrečném slibu se reprezentuje propojení městského okruhu s univerzitní institucí sedimentující takto v úřadu a osobě nového rektora městské školy.

Posledními texty, na nichž poukážeme na transmisi univerzitních literárních postupů na pole městského mecenátu, je soubor instalačních orací Jana Felixe Streicia vydaný roku 1613 pod názvem *Nobilitate rerum usu*. Tisk je dedikován učencům v žatecké městské radě (na tento městský okruh se orientují i doprovodné básně) a obsahuje orace z posledních let pronesené při autorově nástupu na partikulární školu v Českém Brodu (v prosinci 1611) a v Žatci (v květnu o dva roky později).

V první oraci se opět analogicky k výše analyzovaným textům definuje učenecká skupina aktivní v rámci městského okruhu a její vazba na pražskou univerzitu. Univerzita figuruje v oraci jako instituce nadaná pravomocí pověřit k učitelskému výkonu, societa v městském literárním okruhu se pak reprezentuje jako „zasloužilá“ o pěstování učenosti. Zahrnuje městské mecenáše, jimž je orace adresována, stejně jako budoucí uživatele plodů vzdělání (*posteritas*), kteří je podle univerzálně platného zákona kontinuitní změny jednou vystřídají na postech podporovatelů vzdělanosti (*continua vicissitudo*). Argumenty i metafory z oblasti zvířat a rostlin použité v úvodní pasáži českobrodské instalační orace tak lze interpretovat jako reflexi a současně textové utváření městského okruhu jako specifického intelektuálního prostoru, který je sice navázán na univerzitní centrum, ale udržuje se, produkuje se a uchovává díky vzdělávání studentů, jejich spojení se osvědčenými autoritami na univerzitní půdě a posléze jejich působení v městech a podílu na transmisi vzdělanosti na další generaci (*per specierum perpetuam productionem conservarentur*). Specifickou legitimizační strategii představuje právě důraz na kontinuitu vzdělávání, tedy na přímé spojení současné výuky s antickými autoritami, které by bez kontinuální transmise vzdělanosti upadly v zapomnění. Kategorie kontinuity je zároveň úzce spojena se získáváním mecenátu, poněvadž mecenáši podporující transmisi vzdělanosti na ní mají vedle samotných nositelů-učenců největší zásluhu (*Ubi enim moso Eupolis atque Cratinus Aristophanesque (de quibus Horatius) Poetae! Ubi Actius Pacuvius? Ubi Anacreon Afranius, et alii quam plurimi?/ Ubi Tragediae, et Satyrae Ennii? Ex Plauti Fabulis, quae centenum numerum longe excedebant paucae aliquot relictas: Ex quadraginta libris Polibii vix quinque supersunt: Cornelii Galli Poetae suavissimi vix umbra apparet, quae omnia perierunt gravi jactura, magnoque posterorum dispendio. Bene itaque imo optime merentur de literis, qui iis sedulo invigilando ab ejusmodi interitu eas vindicant.* fol. Aiiia). Orace dále pokračuje pojednáním o učencích, kteří zlepšili úroveň zděděné vzdělanosti; v souladu s formalizovaným diskursivním modelem založeným na melanchthonském ciceronismu se za takové autority označuje P. Ramus, další humanističtí editoři a učenci redefinující subtexty a autority formalizovaného modu vypovídání, např. Scaliger (*Ita de literis meruit divinus ille et incomparabilis Heros Petrus Ramus; qui non modo literas posteritati reservare studuit, sed etiam non contentus autoritate veterum Philosophorum, multaue sagacitate ingenii sui scrutatus et rimatus, eas praeclare excoluit et rebus necessariis auxit. Pluribus exemplis non utar, et si Scaligeros, Goclenios, Fregios et alios quam plurimos in promptu habeam, ne mea ultra modum excrescat Oratio.* fol. Aiib). I v jejich případě se však intelektuální aktivita interpretuje jako závislá na mecenátu. Do tohoto modelu podpory, cti a užitečnosti jsou pak zakomponovány vzdělávací instituce.

Další část orace se soustřeďuje na příklady úspěšného mecenátu v českých zemích. Metodou *name dropping* se s odkazem na univerzitní letopisy podává výčet aristokratů, kteří na univerzitě dosáhli magisterský gradus – v pozadí argumentace lze tedy konstatovat poměrně vyhraněnou představu o uzavřeném univerzitním poli a mecenátu, který je přesně vázán na univerzitní pravidla, její definiční pravomoc a institucionální uznání. Aristokratičtí mecenáši se navíc s odkazem na historiku o Alexandrovi a Diogénovi reprezentují jako součást stejné skupiny v sociální hierarchii (*Ni Alexander essem Diogenes essem*). Oslava aristokratického mecenátu je tedy v literárním poli pražské univerzity vázána do značné míry na příslušnost k tomuto poli, nikoliv na výši podpory apod. Za hlavní oblast mecenátu se v oraci označují investice do vydávání a pořizování knih, které provázejí učence ve všech fázích osvojování a posléze i praktikování formalizovaného modu vypovídání a jsou zdrojem poučení pro panovníky a správce obcí. Do literární obce je proto zapotřebí zařadit i tiskaře, z nichž Streicius připomíná D. Adama. V akademickém poli se angažovali také někteří panovníci účastníci se na disputacích (z univerzitních historických narativů se klasicky připomíná Karel IV.), kteří se uvádějí v jedné řadě s úředníky a inspektory městských škol (*Decet itaque omnem Magistratum praesertim inspectores Scholarum, exemplo hujus Imperatoris, ita erga literas esse animatos, ne in spectiones ejus modi negligant*. fol. A4a). První instalační orace je zakončena oslavou městských úředníků a inspektorů a jejich zahrnutím do literárního pole pražské univerzity.

Streiciova řeč nazvaná *Oratio In Introductione in Scholam Zatecensem* adresovaná žateckým radním rozvíjí podobné motivy jako rokycanská instalační orace – patří k nim užitečnost a nezbytnost vzdělávání v městských školách pro fungování obce a církve, různé způsoby jak se zasloužit o vzdělanost (*multiplex de literis bene merendi via aut ratio*), zahrnující i formy mecenátu zajišťovaného městskou radou, včetně školní inspekce a nákladů na tisk knih, výstavbu vhodných školních budov, jejich vybavení atd. I do tohoto konkrétního výčtu forem mecenátu jsou zapojeny historické příklady mecenátu (většinou císařského) sdílené v univerzitní textové komunitě. Podobně jako v Berounského oraci jsou k nim připojeny nedávné příklady mecenátu městských rad z českých zemí, na hranicích pražského univerzitního okruhu se připomínají také aristokraté podporující městské školy (Slezsko, Soběslav), kterým tato podpora získá věčnou slávu. Průběh studia a úspěšnost intelektuální aktivity se opět explicitně spojuje s hmotným zajištěním, uvádějí se příklady vlivu bídy na aktivity učenců (*Cursum enim studiorum retardat, vires ingenii debilitat et frangit (ut ille inquit) rerum inopia. ... Exemplo nobis potest esse Plautus, hic inopia impulsus noctu in agendis molis operam locavit, interdium autem fabulas scripsit*). Následuje obsáhlý výčet antických mecenášů včetně konkrétních sum, které darovali učencům či vzdělávacím institucím. Hmotné zajištění a klid na učenecovou práci se antickým i křesťanským správcům zemí a měst vždy vracely formou obecního užitku, mecenáši ovšem nesmí překročit střední míru zajištění životního minima, jež nesmí přerůst v přepych podrývající intelektuální aktivitu, oslabující tělo a zatemňující mysl (*Non desideratur victus hic adeo alutus, quo corpus luxurians animum obruat et captivum ducat: non copiosus et superfluus (Scholam enim nolumus esse saginarium; mentem, non ventrem curandum hic ducimus) sed mediocris, qui tantum possit ad vitam sustentandam sufficere*. fol. Bib). Na kategorie patologie přemíry je navázán výčet přesných potřeb pro provozování městské školy, které opět zcela adresně apelují na městskou radu a vtahují ji jakožto hlavního podporovatele a obránce studia (symbolizovaného bezbrannými femininně genderovanými Múzami) v městském okruhu do modelu univerzitního mecenátu (*Itaque, cujus vis Magistratus qui de literis bene mereri cupit officium esse debet, Musis alas addere, hoc est artium studiosos contra Osores defendere*). Rady zabrání neúctě či přímo příkořím, která se dějí učencům v českých zemích (jako příklad se uvádí vražda člena akademické obce P. Curia, která se udála v Přelouči roku 1610).

Na závěr podkapitoly o městských okruzích a jejich zapojení do komunikačních struktur a reprezentací v literárním poli pražské univerzity zmiňme ještě specifických soubor sociálních praktik učenců působících v městských okruzích. Jde o utváření učenecké komunity nikoliv na textové rovině, ale prostřednictvím sňatkových strategií, „výměny žen“, komunikace a literární podpory příbuzných v rámci několika vybraných humanistických rodinných klanů. Vzhledem k obrovskému množství biografických údajů patří právě sňatkové strategie (a jejich vliv na definování a upevňování učenecké komunity) či literární spolupráce v rámci klanů k výjimečně doložitelným sociálním praktikám, k nimž navíc nalézáme dobové paralely i v jiných regionech a o nichž víme, že byly reflektovány i samotnými aktéry.⁶⁶³

Biografické údaje v *Rukověti* naznačují, že komunita vzdělanců aktivních v městských okruzích nebyla endogamní ve smyslu, jak tento pojem používá kulturní antropologie. Nejednalo se tedy o sňatky možné výlučně v humanistické skupině, v níž by se nevěsty považovaly za jakési „společné vlastnictví“ mužských členů, ani o komplikovaný systém „výměny žen“.⁶⁶⁴ Sňatkové strategie humanistů působících v městských okruzích, po jejichž úspěšném absolvování učenec standardně opouštěl školní službu a stával se městským úředníkem, se přesto orientovaly velmi často na dcery ostatních městských úředníků s vazbou na univerzitní pole, případně na vdovy po nich. Aktivní účast v literárním poli pražské akademie lze v tomto smyslu interpretovat jako kompetenci a typ kapitálu, o němž panoval v učenecké komunitě konsensus (jako příklad nadprůměrně četných sňatků uveďme např. G. Zhorského, bakaláře, který se po té, co se usadil v Lounech, oženil postupně se čtyřmi vdovami z této skupiny, nebo na rodinnou situaci A. Hippia, jehož manželka byla dcera učence, všichni tři synové byli literárně činní a obě dcery se vdaly za učence).⁶⁶⁵ Někteří badatelé se pokusili rekonstruovat vazby mezi konkrétními humanistickými rody v určitých městech nebo krajích (např. B. Neškudla takto tematizoval sňatkovou politiku rodiny Machabaeů z Bohdanče a Svěchinů z Paumberka z Chrudimi).⁶⁶⁶ Spíše než na výčet další příkladů se však v závěru této podkapitoly soustředíme na vliv sňatků či zapojení do humanistických rodinných klanů na literární praxe, především na dedikace a sestavování kolektivních sborníků příležitostných básní. Příbuzenství nelze chápat v případě humanistických klanů jako pouze biologicky determinované. Analogické strategie dedikování a kolektivního autorství lze pozorovat i v případech erbovního strýcovství (např. Adam Rosacius a G. Carolides) či u praxí mezi učenci a jejich nevlastním otcem (např. D. Tugurinus a bratři Pěčkové-Pieczkonidové, Adam Rosacius vychoval Lukáše Bochaufia) či nevlastními bratřenci, bratry (L. Bochaufius k Adamu ml. Rosaciovu) a pěstouny rekrutujícími se z širšího příbuzenstva (Jakub ml. Krupský k Václavu Jaroměřskému a dalším členům rodiny Jaroměřských). Některé rodiny zase širší spolupráci vůbec nerozvinuly, ačkoliv hned několik

⁶⁶³ Sňatek se reflektuje ve Farraginech IV 77a, kdy se etablovaná učenecká rodina nevěsty označuje jako „tribus“: „Agnes vocatur nomine priprio./ Cotauliana nata tribu, mea/ Uxor futura, vir reliquit/ Hanc viduam moriens honestus.“; o příbuzenských sítích mezi učenci v raném novověku srov. Lange 2001, s. 193; Algazi 2005, s. 329, 336.

⁶⁶⁴ Např. Lévi-Strauss 1981, např. s. 333, s. 642 endogamní sňatky; Bourdieu 1976, s. 73 k pojmu „Sippenendogamie“; z historiografických prací také Goody 1986, s. 56, 200.

⁶⁶⁵ O sňatku jako nástroji akumulace symbolického kapitálu srov. Bourdieu 1976, s. 118; Bourdieu 1983, s. 187. Četné sňatky mezi rodinami humanistických učenců („humanistickými klany“) např. na říšském území konstatuje i zahraniční literatura, srov. Mertens 1974, s. 218. V této souvislosti pouze podotkneme, že mainstreamový historický výzkum o rodině se již minimálně tři desetiletí orientuje zcela jiným směrem než na endogamní strategie určitých skupin či na „výměnu žen“ jako praxi reprodukce určité sociální skupiny – standardně se v historickoantropologicky orientovaném bádání zkoumají fenomény jako dělba rolí, rodinné cykly, formy rodiny a subjektivní zkušenost jednotlivých členů domácnosti atd. (např. Mitterauer 1992, Medick – Sabean 1984; Mitterauer 1990; Mitterauer – Sieder 1991).

⁶⁶⁶ Neškudla 1994, s. 81n.

příbuzných bylo aktivně zapojených do literárního pole pražské univerzity (např. Škrétové). V literárně spolupracujících rodinách⁶⁶⁷ lze rozlišit několik frekventovaných literárních a komunikačních praxí, které jsou v zásadě analogické obecnému fungování literárního pole, jde o:

- kontakty na mecenáše a další literárně aktivní učence zprostředkované příbuznými – „zděděné“, případně přenášené na další příbuzné, když se sami zapojili do komunikace (Jan ml. Jaroměřský, I. Chudecius, Jakub ml. Krupský v rodině Sixtiů, překrývající se kontakty Gabriela a Jiřího Svěchina);
- dedikační a doprovodné verše do spisů příbuzných (např. Sudliciové, bratři Jan, Sofoniáš a Adam Rosaciové, Tomáš ml. Rosacius otci Adamovi či Pavel Rosacius strýci Adamovi) či prozaické dedikace věnované příbuzným (Václav Kochan dedikoval svou magisterskou tezi na téma *Num civis academicus salva sua professione possit esse civic politicus?* strýcům s přímluvou za podporu univerzity, Gabriel Svěchin analogicky dedikoval Václavu z Paumberka);⁶⁶⁸ poměrně výjimečný je soustrastný dopis otci u příležitosti úmrtí vlastního bratra z pera Jana ml. Grylla, kdy oznamuje otci, že dokončil bratrovu skladbu o čtyřech ročních obdobích a posílá mu ji k útěše;
- prozaická i básnická korespondence mezi bratry (Sixtiové) či literární spolupráce bratrů (Gabriel a Jiří Svěchinové vydali roku 1615 sborník k počtě Jan Činvice apod.);
- příležitostné básně adresované příbuzným vydané spolu s jinými verši v kolektivních sbornících zaštiťovaných univerzitou (kromě univerzitních básníků a humanistů působících v konkrétním městském okruhu tak právě příbuzní, např. bratři a otec nevěsty ve sborníku epithalamií představují třetí frekventovanou skupinu přispěvatelů); velmi častá je recipocita v rámci jedné generace, tedy mezi bratry (Vermiliové, např. Vilém Vermilius takřka všechny básně adresoval bratřům či otci, Jakub a Adam Sixtiové, kteří byli patrně dvojčata a slavili současně i svatbu, bratři Jiří, Mikuláš, Bohuslav a Jan Šultysové), bratranci (Sudliciové, Jindřich, Jakub a patrně i Pavel Krupští-Crupiové, F. Vermilius ke Kochanům, P. Iacobaeus k Sixtiům, P. Primus k A. ml. Sixti) či švagry (Mathebaeové k V. Phagelovi, Thermenové k I. Nisovi), nebo jednostranná aktivita směrem k tchánovi či k otci (často k dalším sňatkům či do sborníku epicedií, např. Jan Kochan vydal roku 1618 pamětní sborník na otce, synové přispěli do sborníku na Jana st. Grylla), nebo příspěvek do sborníku k úmrtí matky vydávaného otcem (jako v případě synů J. Mathebaeae);
- tomuto typu také odpovídají příležitostné básně vepsané do nevydaného rukopisného rodinného památníku (Vermiliové);

Literární spolupráce, podíl na kolektivních sbornících a dedikační strategie byly často navazovány přes ženské příbuzné provdané do různých humanistických rodin (např. A. Jeníkovský-Genikovski udržoval kontakt s rodinou Labussiů, příbuznými své matky, Šultysů, k nimž se přivdala jeho teta, a Primů, k nimž se přivdala jeho neteř). Určitou paralelu představují i příspěvky do sborníků učenců, jejichž vdovy se posléze staly manželkami (N. Alethinus J. Rosaciové).

⁶⁶⁷ Z humanistických klanů vzbírám na základě údajů v *Rukověti* následující: Sudliciové, Vermiliové, Sixtiové, Šultysové, Kochani z Prachové, Gryllové, Luteolové, Rosaciové, Krupští, Thermenové, Mathebaeové, Svěchinové z Paumberka.

⁶⁶⁸ Na základě dedikačních strategií v rodině lze poopravit i údaje *Rukověti*, např. údaje v RHB IV, s. 364 ukazují, že Tomáš Rosacius byl patrně členem klanu Rosaciů, poněvadž na něj orientoval své dedikační strategie.

2.6. Literární pole orientované na mecenát rudolfínského dvora, mimouniverzitní humanistické komunikační struktury

Badatelé o literárním mecenátu na rudolfínském dvoře odmítají v posledních desetiletích dichotomii mezi „českými“ a „dvorskými“ literárními aktivitami, mimo jiné na základě argumentu, že vazby na dvůr měly determinovat fungování „celé kultury“ v českých zemích.⁶⁶⁹ Je jistě nesmyslné přidržovat se dichotomie založené na nacionálním předpokladu a uvažující o autonomii „českého“ literárního prostředí. Rozdíly lze přesto tematizovat v konkrétních literárních praktikách, které se rozvíjely v komunikačních strukturách univerzity a na ní navázaných městských okruhů a v literárním poli orientovaném výhradně na dvorskou figuraci. Jakkoliv řada učenců pohybujících se v literárním poli pražské univerzity dedikovala císaři a psala básnické žánry navázané tematicky i žánrově na dvorskou figuraci a přestože se někteří humanisté individuálně podíleli např. dedikačními básněmi na dvorské produkci, zachovávalo si literární pole pražské univerzity zcela specifické literární praxe. Pokusilo se je ovšem s rudolfínským dvorem propojit, například když univerzita vydávala kolektivní gratulační sborníky císaři.

Z raných rozsáhlejších individuálních textů a básnických sbírek orientovaných na dvorskou figuraci, které sepsali autoři pohybující se v literárním poli pražské univerzity, zmiňme třeba Crinitovo *Carmen pro felici ... Rodolphi in Regem Boiemiae inauguratione*. Obsahuje také sbírku akrostichů a eptostichů na jména Maxminilána II. a jeho synů. V tomto sborníku, do něhož přispěl ještě T. Mitis, který však není spojen s univerzitou jako institucí, zaznívá kromě motivu *pietas austriaca* na příkladu Rudolfových předchůdců také určitý relikt agonálního diskursu národa, jež jsme tematizovali v kapitole o skupině Hodějovského básníků. Crinitus se patrně ve vztahu k již rozpadlé Hodějovské skupině označuje za posledního „českého básníka“ básníka a intenzifikuje tak své strategie *captatio benevolentiae* vůči císaři (*Ipse ego Boiemos inter pars ultima Vates/ Qua tibi testabor, Rex ratione fidem?/ Quae tibi dona feram? Vel qui gratabor honores?*, fol. Aib).

Omezeného souboru dvorských témat a motivů vztažených k českému prostředí (habsburská zbožnost, popis erbů, panovníkova moudrost, slavní předci, biblické panovnické paralely a turecké války) se držely poměrně nepočetné individuální panegyriky od 70. let. Více individuálních panegyriků bylo sepsáno od počátku 90. let, buď při konkrétních příležitostech, např. návratu Rudolfova dvora po odeznění morové rány roku 1607 apod., nebo se jedná o „univerzální“ panegyriky jako v případě M. Borbonia a jeho spisu *Caesares monarchiae Romanae* z roku 1595. Někteří autoři pohybující se v literárním poli pražské univerzity se dokonce na panegyriky specializovali, např. P. Saphirides (Rudolfu II. v souvislosti s tureckou otázkou dedikoval spisy *Votum*, *Carmen gratulatorium*, v němž také zmiňuje pražskou akademii jako sídlo českých Múz vítající panovníka, a nedatované *Symbolum*).

Ojediněle se na dvorskou figuraci orientuje dvoudílná sbírka centonů nazvaná *Decas Augustissimorum* od Jana Černovického-Czernovicena. Sbírkou je uvedena dedikačními verši a panegyriky na Rudolfa II. jak od exponentů univerzitního pole (Campanus chválil Černovického centony), tak od humanistů pohybujících se na pomezí univerzitního pole a Jizbického skupiny (I. Chorinnus) a také od samotného Jizbického. *Decas* je pak souborem panegyrických básní věnovaných postupně jednotlivým habsburským císařům od Rudolfa I., v dalších částech jsou orientace na císařských mecenát a motiv turecké války propojeny

⁶⁶⁹ Evans 1997, s. 229; Mout 2000, s. 60.

s oslavami a příležitostnými básněmi adresovanými některým aristokratům z českých zemí působících na tureckých válčistiích (M. Rhedern, Vilém Trčka z Lípy) a Rožmberkům.

Pokud pomíneme sborníky pro Ferdinada I., jimž jsme věnovali pozornost již v kapitole o Hodějovského okruhu, sborníky věnované monarchům byly pořádány jménem univerzity jako instituce již u příležitosti příjezdu Maxmiliána II. v roce 1567 a 1577 (první sepsali pouze Codicillus s Lupaciem, druhý už zahrnuje básně několika humanistů působících v literárním poli pražské univerzity, což se týká i sborníku epicedií z roku 1580).

Ve sbornících adresovaných Rudolfovi II. se tedy již jednalo o etablovanou kolektivní literární praxi, univerzita gratulovala ke korunovaci, k příjezdu o dva roky později a pak paradoxně organizované kolektivní literární aktivity ustaly v době přítomnosti dvora v Praze. Korunovační sborník *Ad illustrissimum... principem ... acclamatio* (1575) je přímo vydán jménem akademie (*academia eddita sacris Musis*). Hlavní přispěvatel P. Codicillus žádá s vágními odkazy na tureckou otázku nejen jménem akademie, ale celé Bohemie, již akademie zastupuje, o ochranu literatury (*Protege litterulas, quas hic Academia servat./ Pertinet ad curas haec quoque cura tuas./ Impia profliga crudelis praelia Turcae./ Qui perimit retrahens a pietate tuos.* fol. Aiiiib). Poměrně vágní protiturecký diskurs spojený s představou míru přejícího literatuře se stále vrací i v dalších univerzitních sbornících z rudolfínského období, např. v gratulaci k příjezdu *De adventu* z roku 1577 (*Ergo sacri Imperii praestans, et summe Monarcha./ Te Deus, ut reprimas Turcica tela, iuuet./ Pax redeat terris, pietas et florida secla./ Iusticiae, legum, iuris et omne decus./ Horrida spurcicies morum, Scythiaequae cruenta/ Intereat feritas, Barbaricusque Getes./ Te studiis regnante decus renovetur avitum./ Ungara, queis olim Boemaque fulsit humus.* fol. Biiia).

Univerzitní gratulační sborníky z rudolfínského období lze srovnat s analogickou produkcí klementínské akademie – patrný je především posun v pojetí autorského jména, protože jak klementínský sborník ke korunovaci tak epicedia z roku 1612 obsahují pouze anonymní formálně vybroušené skladby a propracované rozsáhlejší alegorie (tyto znaky nesou i některé další klementínské sborníky a představují určitou analogii k produkci olomoucké akademie).⁶⁷⁰ V těsném sledu také univerzita vydala gratulační sborník ke korunovaci Matyáše II. obsahující dopis od rektora a jednotlivé oslavné básně (také se formálně odlišuje např. od Bartholdovy gratulace *Applausus sacer* ke stejné příležitosti, který je prozaický, zakládá se na jiných subtextech a zmiňuje vysoké dvorské úředníky vítající Matyášův příchod). O rok později obstarala univerzita sborník epicedií a v roce 1617 sborník k volbě králem pro Ferdinanda II., který dokonce monarchovi osobně předali zástupci univerzity, prorektor I. Campanus, děkan Jiří Šultys, N. Troilus, D. Basilius.⁶⁷¹ I ve sborníkové produkci adresované Matyášovi se opakují panegyrické motivy charakteristické pro rudolfínské období.

Většina literárních a komunikačních aktivit se přesto v případě literárního pole pražské univerzity odehrávala v poměrně uzavřeném rámci tohoto pole a orientovala se na výše nastíněné struktury mecenátu spojené s univerzitou (městské rady apod.). Analyticky nosnější než otázka po míře zapojení „českých“ humanistů do „rudolfínské literatury“ je nastínit specifika literárního pole orientovaného na dvorský mecenát, poukázat na body, v nichž byl kompatibilní s univerzitním polem. Především se však soustředíme na strategie a literární praktiky skupiny humanistů okolo Pavla z Jizbice. Skládala se jak z básníků s poněkud „exotickým“ formálním zázemím (pocházejících většinou ze Slezska), tak z básníků vzdělaných v melanchthonském formalizovaném modu praktikovaném v poli pražské univerzity, kteří tento modus překročili a v případě Pavla z Jizbice a jeho ojedinělé metalingvistické reflexe se proti němu i přímo vyhranili. Badatelé o humanismu, např. J. Martínek, již dříve poukazovali na spolupráci „Slezanů“ působících na dvoře s „českými“

⁶⁷⁰ Martínek 1963.

⁶⁷¹ RHB II, s. 139.

humanisty a také na jejich „rychlé sžití s pražským univerzitním prostředím“.⁶⁷² Navzdory individuálním případům spolupráce s univerzitou se však spíše než o zapojení do komunikačních praxí univerzity jednalo o specifické literární aktivity básníků působících přímo na dvoře a o intenzivní kolektivní autorství ve skupině laureovaných básníků seskupených kolem Pavla z Jizbice. Jako dalších klíčovou symbolickou praxi skupiny orientované na dvorský mecenát proto tematizujeme laureace a sestavování gratulačních sborníků k těmto aktům.

Příležitostnou básnickou produkci básníků orientovaných pouze na dvorský mecenát (autorů jako Wacker, Barvitijs, Julius, Arconatus, Dornavius atd. nebo jinak specializovaných latinských autorů např. matematiků, botaniků či lékařů – např. Hagecia –, kteří psali i díla orientovaná na zisk mecenátu a příležitostnou poezii) lze charakterizovat převážně jako formálně komplikované krátké skladby, imitující často styl P. Melissa. Většinou se jednalo o panegyriky, často alegorie rozvíjející motivy rozkvětu podporovaného umění, apoteózy panovníka a habsburského rodu, témata spojená s dynastickou prestiží a historií a prvky protitureckého diskursu. Počet básní orientovaných na dvorský mecenát měl (spolu s počtem kázání) podle N. Mout narůstat hned od nástupu Rudolfa II.⁶⁷³ V rámci rudolfínského dvorského okruhu humanistů vznikl pouze omezený počet kolektivních sborníků ke konkrétním sociálním příležitostem (např. epithalamia ke sňatku L. Schwartzmaiera nebo I. Barvitia, či sborník epicedií k úmrtí M. Trautsona). Ostatní skladby jsou buď dedikační básně do cizích spisů (včetně přírodovědných, astronomických atd.), nebo jsou věnovány tématům strategickým pro pohyb ve dvorské figuraci, vedle mírně unifikovaných panegyriků se často jedná o sofistikované apoteózy panovníka, habsburské dynastie a členů dvora.

K nejstarším textům tohoto typu patří spis *Descriptio Aurei velleris* z pera belgického humanisty I. Vivaria z roku 1585 oslavující udělení řádu Zlatého rouna I. Chimarrhaeovi, do něhož je vedle dedikace císaři a arcivévodům vtělen výklad o historii řádu, nářek personifikované Belgie nad současným stavem a oslava katolické církve. V návaznosti na tento spis vydal Vivarius také přání k propůjčení řádu Vilémovi z Rožmberka. Na dvorskou figuraci se explicitně zaměřovaly také básně o protitureckých válkách – např. spis I. Hellera *Ad d. Rudolphum* (1598) obsahující kromě symbol a veršů věnovaných říšským knížatům šest skladeb o dobytí Rábu, díla E. Bergera, později císařského historiografa na dvoře Matyáše II., který vydal roku 1600 pojednání o uherském kříži a habsburském boji proti Turkům a za katolickou ortodoxii nazvané *Rapsodiae de cruce* (na toto téma navázal v *Connubium Hungariae et Bohemiae* z roku 1611 oslavující spojení rakouských a českých zemí s Uhrami), nebo Jizbického spis proti Turkům z roku 1605, který ovšem již oslavuje angažmá válečníků z českých zemí. Z historických spisů bylo na dvorskou figuraci navázáno např. Typotiovo posmrtně vydané pojednání o švédských dějinách *Relatio historica de regno Suaeciae* z roku 1605 s dedikací císaři a císařskému orátorovi a s básněmi na jednotlivé významné osobnosti dvora. Z hlediska kapitalizace formalizovaného modu vypovídání je zásadní panegyrická sbírka od H. Clingeria z roku 1600 obsahující pasáž *Q. Horatii Flacci Ode V lib. IV Carminum, qua reditum Caesaris Augusti ad urbem Romam eodem voto atque desiderio prosequitur, quam paucis verbis ad nostrum Augustum immutatis hic subicere placuit*, v níž vedle popisu Hradu opěvuje císaře pokud možno stejnými básnickými postupy, jako Horatius oslavoval Augusta.

Skupina básníků okolo Pavla z Jizbice se neorientovala pouze na uzavřené struktury dvorského mecenátu, ale mimo ně vytvořila vlastní reprezentace, symbolické praxe a strategie pohybu v literárním poli. Mezi kolektivní literární aktivity této skupiny patřilo i sestavování sborníků, na nichž často participovali i humanisté aktivní v literárním poli pražské univerzity.

⁶⁷² Martínek 1971, s. 73.

⁶⁷³ Martínek 1965, s. 11; Trunz 1986, s. 926; Mout 2000, s. 59n. (o tématech s. 61); Harder 1998, s. 65.

Sborníky byly věnovány buď přímo členům dvorského humanistického okruhu, nebo dvořanům. Některé sborníky sestavili pouze Jizbický s Clingeriem, např. *Elogia* pro vojevůdce Georgia Basta do Prahy v roce 1606 či sborník k úmrtí první manželky Václava z Jizbice o dva roky později. Většina členů skupiny přispěla do sborníku epicedií pro Maxmiliána Trautsona z roku 1599, jejichž vydání inicioval patrně Chimarraeus, a do sborníku propemptik pro C. Lausmanna opouštějícího roku 1600 Prahu. Podíleli se také na pražské sekci epithalamií pro F. Schultzia (*epithalamia* pragensia, další sekce jsou marburská a herbornská). Humanisté pohybující se primárně v literárním poli pražské univerzity spolupracovali s dvorskou skupinou na sborníku k úmrtí manželky Matyáše, otce Pavla z Jizbice z roku 1604 či do o rok mladšího spisu *Abies Clingeriana*, jenž vydal sám Clingerius k oslavě své rodiny.

Při analýze literárních textů vyprodukovaných ve skupině laureátů seskupených okolo Pavla z Jizbice, tedy humanistů orientovaných na mecenát rudolfínského dvora se soustředíme na tři problémy:

1. za prvé se bude jednat o strategie pohybu v literárním poli, jež lze tematizovat v příležitostných básních a především v invektivách Pavla z Jizbice. V nich se setkáváme s explicitní kritikou nejen jednotlivých humanistů angažovaných v literárním poli pražské univerzity, ale také formalizovaného modu vypovídání předávaného v rámci tohoto pole založeného na melanchthonském ciceronismu, stejně jako s pokusem kapitalizovat ve vztahu k dvorské figuraci jiný, „archaizující“ styl formalizovaného latinského vypovídání založený na odlišných autoritách a subtextech osvojených v Jizbického případě v průběhu zahraničního studia, tedy v oblastech kde intenzivněji než v pražském univerzitním prostředí probíhala reflektovaná debata o postklasickém kánonu a spolu s ní i nereflektovaná imitace těchto inovací;
2. za druhé se soustředíme na analýzu symbolických praktik spojených s laureací v rámci skupiny orientované na dvorský mecenát – na rozdíl od starších období, kdy se latinští básníci odcházející z českých zemí dostali do laureačních sborníků zcela výjimečně (C. Cropacius), vznikla v krátkém období po roce 1600 celá řada laureačních sborníků navázaných na komitivy I. Chimarraea a později B. Bilovia, které jsou obsahově i formálně poměrně stereotypní a reprezentují laureace de facto všech významnějších členů mimo univerzitní básnické skupiny orientované na dvorský mecenát (Pavel z Jizbice, N. Pelargus, B. Exner, C. Cunradus, M. Baldhofen atd.);
3. k této analýze připojíme ještě poslední pasáž o spisech Caspara Cunrada, v nichž prezentoval skupinu humanistů pocházejících z českých zemí orientovaných na dvorskou figuraci před evropskou učeneckou obcí (v několikadílném oblíbeném biografickém spisu známém jako *Prosopographiae*).

2.6.1 Skupina spolupracovníků Pavla z Jizbice-Gisbicensia: pohyb a sebe prezentace v literárním poli

Strategie pohybu a sebe prezentace Pavla Jizbického v literárním poli lze tematizovat v několika sbornících příležitostné poezie. Určitou změnu při tom představuje rok 1596, kdy Jizbický opustil své dosavadní klasické komunikační aktivity v literárním poli pražské univerzity. Na přelomu století, v souvislosti se studiem na zahraničních univerzitách vznikly první sborníky charakterizované specifickými strategiemi získání mecenátu a sebe prezentace, tentokrát propemptik pořízených a vydaných tiskem patrně jako kapitalizovatelné svědectví o Jizbického pohybu na zahraničních vzdělávacích institucích. V prvním sborníku nazvaném *Propemptica ad Paullum a Gisbice Pragensem, ex Academia Lipsiensi discedente* se oslavuje

Jizbického odchod z univerzity v Lipsku, a analogicky k literárnímu poli pražské univerzity je zde patrná jasná vazba na akademickou instituci. Sborník obsahuje úvodní řeč rektora akademie a postupně básně Bilovia, několika profesorů, děkana z Annabergu, studentů a básníků (u nichž se ve dvou případech zmiňuje titul *poeta laureatus* – ostatně už Hrdina na počátku 20. let upozornil na vysokou frekvenci laureovaných mezi autory příspěvků⁶⁷⁴). Stejnou strukturu (a dokonce i formální a typografickou úpravu, která poukazuje na vydání ve stejné oficíně a patrně i na sebeprezentační potenciál tisku) má i patrně starší sborník *Vota propemptica ad Paullum a Gisbice Pragensem, Vvitteberga discedentem*, v němž přeje rektor a jednotliví členové tamější akademické obce k Jizbického odchodu z Wittenbergu do Lipska, kde byl patrně hned po příjezdu sborník vydán v oficíně Michaela Lantzenbergera. Doporučující dopisy císaře a rektorů obou univerzit na akademickou peregrinaci nechal Jizbický také vydat samostatně ve sbírce *Testimonia academica* (1603).

Sebedefiniční symbolické praxe a literární strategie zakládající se na explicitní kritice univerzitního formalizovaného modu vypovídání lze analyzovat především v textech rozsáhlé Jizbického básnické sbírky *Periculorum poeticorum partes tres*, která byla vydána roku 1602 ve Wittenbergu a obsahuje jako původní přívazek kratší básnickou sbírku J. Clingeria. V této sbírce a ve sbírce *Schedismatum Farrago nova* vydané ve stejném roce v průběhu studijní cesty po Nizozemí se tedy soustředíme na následující typy strategií pohybu v literárním poli a sebeprezentace v něm.

- (A.) Za prvé se jedná o orientaci na zahraniční adresáty či kontakty mimo literární pole pražské univerzity, tyto kontakty se zdůrazňování a Jizbický s nimi spojuje vlastní prestiž.
- (B.) Za druhé se bude jednat o pasáže, v nichž se rozehrávají strategie usilující o prosazení ve dvorské figuraci a o kontakty na dvorský mecenáš.
- (C.) Pozornost budeme věnovat také básním explicitně reflektujícím pozitivně konotovaná specifika a jedinečnost autorova vlastního stylu a jeho vymezování se proti jiným podobám formalizovaného modu, praktikovaného především v literárním okruhu pražské univerzity. V celé latinské literární produkci v českých zemích před rozpadem univerzitních komunikačních struktur, která v metalingvistickém diskursu nikdy nevynikala, je tato Jizbického reflexe naprosto ojedinělá. V návaznosti na tento bod se pak soustředíme na Jizbického obhajoby básnictví a jiné praxe sebeprezentace.
- (D.) V návaznosti na předchozí bod se dále soustředíme na pasáže invektiv, které byly ve srovnání s jinými tématy sociálně orientované příležitostné poezie v univerzitním poli poměrně řídké. Půjde jak o neadresné, řekněme „cvičné“ a „univerzálně použitelné“ invektivy, tak o adresné invektivy směřované především přímo proti mistrům pražské univerzity.

(A.) Jizbický ve sbírkách reprezentuje své kontakty v zahraničí, které získal v průběhu studií v Annabergu (např. učitel M. Laeneus), v Altdorfu, Lipsku a Wittenbergu (kontakt s učiteli jako Piccartus, Ritterhusius, Virdungus, Rhodomanus, Taubmann), posléze Marburgu, Amsterdamu a Leidenu.⁶⁷⁵ Reprezentace zahraničních kontaktů představuje základ pro pohyb v literárním poli orientovaném na dvorskou figuraci a probíhá ve sbírkách *Periculorum a Farrago nova* na několika rovinách.

Za prvé se jedná o samotný výběr básní, Jizbický adresuje většinu básní konkrétním osobám a často současně s vlastními básněmi otiskuje i odpovědi adresátů, někdy také zápisy do alb amicorum (v některých básních Jizbický přímo žádá, aby se mu humanisté jako

⁶⁷⁴ Hrdina 1923, s. 212.

⁶⁷⁵ O Jizbického zahraničních cestách srov. Hrdina 1923, 205n. RHB II, s. 456–457. O významu studentské peregrinace i s ohledem na získání sociálních kontaktů a stylistických kompetencí Pešek – Šaman 1986, např. s. 110.

Heinsius podepsali do alba, zachovali tak své přátelství i pro budoucnost a vyjmenovává své starší přispěvatele).⁶⁷⁶ Z motivů v básních adresovaných Jizbickému souvisí se sebe prezentací důraz na jeho mládí aludující stylistickou inovativnost v protikladu k věku korespondenta (v básni L. Rhodomana).⁶⁷⁷ Dále se rozvíjí motiv, že dobří básníci nejsou ceněni ve své vlasti (v básni Carolidovi: *In Patria fieri nemo Poeta potest./ Te decet heroa convicia spernere mente,/ Quae rabido populi faex levis ore facit*),⁶⁷⁸ vztah mezi rodinným původem a skutečnou urozeností zásluh či explicitní srovnávání Jizbického s antickými autoritami, jako s Vergiliem, Ovidiem, Tibullem a Catullem (např. v básni F. Taubmanna). Přirovnání k autoritám používá i Jizbický. P. Scriverius je podle něj roven Catullovi a latinskému Homérovi,⁶⁷⁹ A. Voit se ve své skromnosti podobá Ovidiovi, Vergiliovi či Catullovi atd. (*Sic faciunt boni Poetae,/ Naso, Bilbolicus, Maro, Catullus,/ Qui sese esse malos vocant Poetas,/ (Haec modestia debet esse vatum)/ Sed sunt maximi et optimi poetae.*)⁶⁸⁰ Ostatní básně se kromě zdvořilostí, proseb o přízeň, díků za mecenát, pozvání na společné hostiny (*Cum caris stomachum pascere amiculis*, přičemž někdy se členové humanistické skupiny přímo vypočítávají), navazování přátelství a ujišťování o něm (*sum tuus, esto meus* apod.) týkají také vzpomínek na společné studium. Obsahují zprávy o vykonaných akademických cestách a výměně exemplářů knih, pochvaly cizích edic a jiných tisků, novinky o ostatních učencích a výzvy k dalšímu studiu.

Často se ve sbírkách tematizuje touha poznat cizí země, dokonce navštívit konkrétní humanistické ikony, jako Scaligera, Lipsia či Bezu (např. v básni I. Beierovi či F. Baldwinovi), a inovovat tak vlastní intelektuální kompetence (*O si tam liceat mihi beatum/ Esse (ut hactenus usque discupivi)/ Urbem Atenoris, et beata Tempe/ Terrae Dardaniae videre, nec non/ Lustrare oppida Galliae vetusta./ Nempe Scaligerum, Lipsiumque et/ Bezam, corcula trina, totiusque/ (Pol!) miracula visitare mundi*).⁶⁸¹ Zatímco ostatní si užívají domácího pohodlí, prezentuje se Jizbický v parodii na Horatia jako muž, který se nenechá odradit nebezpečím na své pouti za intelektuálními inovacemi (*Sunt, qui paterno sub Ire desides/ Haerere molli semper in ocio/ Gaudent, mero multu madentes/ Sacrificant hilari Vacunae./ At nos juvat per mille pericula/ Ad hauriendae vim Sapientiae,/ Hinc sub peregrino videre et/ Visere sole plagas jacentes.*)⁶⁸² V některých textech adresovaných Jizbickému se inscenuje cesta do Nizozemí a možnost poznat Scaligera, Dousu, Lipsia a další humanisty jako ústřední bod vzdělánecké dráhy a předmět zájmu říšských humanistů, např. v Taubmannově dopisu uzavírajícím sbírku *Farrago nova (Iter in Belgium gratulor. O te felicem non cerebri modo, sed quid dicam nescio. Utinam tecum! Salvenat a me magna illae animae, Scaliger, Pleias Dousica, heu jam non Pleias! Vulcanius, Merula, Meursius meus et qui sunt huius animae, immo et magnus ille Iunius Theologus, qui mihi vel ob nostra illa studia magnus. Alibi Lipsius, et quincunque Lipsii aliquid habent a probitate et doctrina., s. 102)*. Kontakt se Scaligerem a ostatními „paradigmatickými“ humanisty bylo možné kapitalizovat i v saských univerzitních okruzích. Prozaické dopisy připojené ke sbírce *Farrago nova* ukazují, že Jizbický posloužil jako posel dopisů od vitenberského profesora L. Rhodomanna adresovaných mimo jiné i Scaligerovi.

Za druhé je část básní ve sbírkách spojena přímo se skupinou „paradigmatických“ říšských a holandských humanistů (především se Scaligerem, Dousou, Melissem a Lipsiem, částečně také s Heinseim a Grotiem). S odkazem na ně reflektuje a definuje Jizbický vlastní

⁶⁷⁶ *Farrago nova* 1602, s. 92–93.

⁶⁷⁷ *Periculorum* 1602, s. 5.

⁶⁷⁸ *Periculorum* 1602, s. 89.

⁶⁷⁹ *Farrago nova* 1602, s. 61.

⁶⁸⁰ *Farrago nova* 1602, s. 38.

⁶⁸¹ *Periculorum* 1602, s. 135.

⁶⁸² *Farrago nova* 1602, s. 69.

formalizovaný modus vypovídání. Kontakty s touto skupinou se ostatně cenily i u dalších humanistů orientujících se na rudolfínský mecenát, což ještě připomeneme ve třetí kapitole, v oddíle o konstituci genderu v korpusu tzv. westonián. Řada cizích příspěvků se týká právě „hrdinů“ z této skupiny. Již na první stránce sbírky *Periculatorum* spojuje Jizbický název své sbírky a volbu stylistických prostředků s I. Scaligerem, nechce prý čtenáře poučovat o názvu sbírky, protože patrně znají dílo „velkého Scaligera“ (*Si enim Ios. Scaligeri, Iul. F. Ausonianas Lectiones vidisti, jam mei tituli rationem probe nosti*, s. 3). Scaliger je později označován za představeného (*sacer*) chóru belgických básníků. Kontaktům na „paradigmatické“ humanisty je věnováno podstatně více prostoru ve sbírce *Farrago nova*, která byla vydána v průběhu Jizbického studia v Holandsku. Přímo Scaligerovi a Dousovi je věnována předmluva, v níž se Jizbický vztahuje k *heroibus literarum* z pozice nedospělého „polopohana“ (*homo adolescens et semipaganus*), který se vydal na cesty, aby zvýšil svou intelektuální úroveň (i v jiných skladbách zdůrazňuje svou vzdálenost od vlasti a jejího zázemí). Přímo se také hlásí k úmyslu zachovat prostřednictvím sbírky veřejné svědectví o jejich vzájemném vztahu (*sed ut publicum familiaritatis nostrae extaret testimonium*).

V básni připojené k dedikaci uznává Heinsius Jizbického příslušnost k Dousově a Scaligerově „škole“ (*Iuliaden, Dousiaden*) a zcela v souladu s legitimizačními strategiemi dvorské skupiny v závěru básně připomíná Jizbického nárok na laureaci (*Sit satis hoc: Aliis comendat carmina laurus, / Carminibus laurum vindicat ille suam*). V dalších oslavných básních se pak Scaliger jakožto král básníků srovnává s dalším hrdinou, Mořicem Oranžským – Scaliger podle básně poráží barbarství, je znám po celém světě jako nejučenější básník atd. (*Heroes duo sunt hodie sub cardine coeli, / Praeclaras Pallas quos operosa facit, / Mauritius quod Marte potest, hoc Scaliger arte, / Hispanum ille domat. Barbariem iste fugat, / Mauriti virtus in toto nobilis orbe, / Scaligeri laudes, nomen honosque, vigent, / Mauritio nullus Princeps est fortior usquam, / Scaligero nemo doctior esse potest, / Mauritium niveo vectat Victoria curru, / Scaligerum loquitur Fama, Deumque vocat*).⁶⁸³ M. Baldhofenovi píše Jizbický o svém pobytu v Belgii, že právě zde sídlí Múzy a vzdělanci se horlivě věnují studiu (*Hic, hic Pierides habitant, Helicone relicto, / Hic quatit auratam pollice Apollo lyram, / ... Non hic Liberum amat dulcem studiosa juvenus, / Sed versare libros nocte dieque solet*).

Jizbický uplatnil nejrůznější postupy při opěvování básníků z této skupiny ve snaze získat jejich přízeň. Spojují se většinou s adjektivem veliký (*magnus, maximus*), označují se za vůdce Múz či za muže, kteří určují zákony Múzám (*Tu cum Iuliade praescribis jura Camaenis*, v básni Lipsiovi, s. 11). V jedné z básní adresovaných Dousovi se pak Jizbický popisuje jako *minimus cliens* (s. 6). Jsou vtělením antických básníků, což tvrdí Jizbický o Bezovi (*Iurarim, in Bezam cultum migrasse Tibullum, / Ausoniumque in eo vivere Callimachum*, s. 19), nad Heinsiovými verši prý žasne i Horatius v podsvětí (*Hinc tibi publicitus profitendi munera dantur, / Et Flacci doctos posse sonare modos, / Fallor, an Aeolio tam ducis carmina filo, / Ut te umbris stupeat Flaccus in Elysiis?*, s. 52). Při opěvování Heinsia zase operuje agonálním diskursem národa, když hodnotí jeho básně výše než produkci ve Francii, Itálii i říši (*Non solum Batavos longe post terga relinguis, / (Pace tua Meursi, Grotiadeque tua, / Et vestra imprimis Scriveri, Dousaque, pace, / Sed Gallos, Italos, Teutonas atque alios*, s. 54). Jizbickému postačí dotek ruky, děkuje za pouhou přítomnost, nejvyšší štěstí představuje zalíbit se jim (*O quantum est tali posse placere viro!* v básni Peucerovi, s. 12). Scaliger je v rámci diskursu otcovské autority také označován za otce vši vzdělanosti (*pater omnis eruditionis*).

(B.) Po návratu ze studijních cest se Jizbický přeorientoval z pohybu v literárním poli pražské univerzity na skupinu humanistů orientovaných na mecenát rudolfínského dvora.

⁶⁸³ *Farrago nova* 1602, s. 3.

Kromě samotných básníků (první byl Clingerius, který ho seznámil s dalšími učenci jako Bilovius, Exner, Baldhofen, Pelargius) měl podle Hrdiny Jizbický navázat kontakty s početnou skupinou dvořanů.⁶⁸⁴ Spíše než na výčet kontaktů se však v následujících odstavcích soustředíme na strategie pronikání do dvorské figurace, legitimizaci sebe ve vztahu k ní a ke skupině dvorských básníků či na prezentace císaře a dvora.

Zcela specifickou strategii při prezentaci vlastních dvorských kontaktů představuje uveřejnění plného znění doporučujícího dopisu císaře Rudolfa II. určeného všem poddanným Svaté říše římské v Clingeriově sbírce *Carminum libellus*, která je součástí Jizbického sbírky *Periculorum*. Doporučující dopis mimo jiné obsahuje zprávu o Jizbického studijních cílech (*Cum praesentiarum exhibitor, fidelis, ac nobis dilectus, Paullus a Gisbice, singulari, diversarum gentium linguas ac mores experiundi, majoremque rerum usum sibi comparandi, studio ductus, extera nonnulla loca invisere decrevit...*),⁶⁸⁵ korespondující s výše analyzovanou reprezentací vlastních zahraničních kontaktů. K dopisu jsou připojeny skladby kancléře R. Coraducia a rady I. Barvitia a zmínka o císařské pečetí. Sepsání tohoto doporučujícího dopisu předcházely básnické žádosti císaři, kancléři i radovi, otištěná ve sbírce *Periculorum*.

Prezentace dvorské básnické skupiny je úzce propojena s inscenací vlastní stylistické odlišnosti a převahy nad literárním polem pražské univerzity, stejně jako s praxí laureací, které měly tuto převahu demonstrovat před dvorskou figurací. Do Jizbického sbírek jsou zařazeny celé výměny mezi Jizbickým a dvorskými humanisty, většinou včetně pochvalných básní adresovaných Jizbickému. Nejčastěji se zde inscenuje primát básnické skupiny nad jinými „temnými“ básníky v českých zemích za pomoci binárních metafor světla, stínu a pozvedání hlavy z temnoty (*Sint licet obscuri vates Boiemidos orae, Tu tamen e tenebris tollis ad astra caput*).⁶⁸⁶ Básníci jsou také prezentováni jako ojedinělé výjimky v českém prostředí (*Nempe vides, teneat quod nostra Bohemia paucos, Qui modo multijuga nomen ab arte ferant*).⁶⁸⁷ O jedinečnosti Jizbického ujišťovali i členové dvorské skupiny v básnických odpovědích (*Sis visus mihi nullus est Poeta, Sed lectus mihi nullus est Poeta, Qui pari tibi certitet lepore, Et decore, vigoreque et virore/ In pari et tenera sua juventa*).⁶⁸⁸ Vedle standardních panegyrických kategorií charakteristických i pro Jizbického chvály zahraničních humanistů jako učenost (*doctrina*), uznání intelektuální převahy adresáta či srovnání s antickými autory (Exner prý předčí Horatia) se přímo zmiňují vazby dvorských humanistů na zahraniční učence, jejich díla s císařskou tematikou (např. u Borbonia) a pravá vznešenost daná ctí, nikoliv rodem (*Quod tute ipse probas satis superque, Qui nec nobile stemma, non avita/ Unquam nomina iactitas superbus, (Nam quem Gisbicii latent celebres) Quaeris macte tua, nimisque sudas/ Virtute ut propria petas Olympum...*).⁶⁸⁹ Zmiňují se také buď vágně tituly dvorských básníků (*Tempus erit, clarum titulis et honoribus auctum, Quo tu te merito patria suspiciet*), nebo přímo laureace jako klíčová symbolická praxe této skupiny (*Quid quod et una ambo coniunxit patriae, et una/ Imposita est nostris laurus odora comis/ Laurus, quae magni decerpta e Caesaris horto, Titillat nostros laude sequace animos.*, s. 32) – Dornavius v básni adresované Jizbickému také připomíná přímou vazbu laureace na dvorskou figuraci, vazbu aktu na císaře a jeho příkladnost pro mecenát dalších předních dvořanů (*Hinc non immerito tibi virente/ Phoebus tempora cinxit ipse lauro, Quam Divi petit hortulis Rodolphi, Hinc non immerito pater Rodolphus/ Tete suspiciet, colentque Regis/ Exemplo Proceres, Duces, Barones/ Quos regale iuvat subire tectum...*).⁶⁹⁰

⁶⁸⁴ Hrdina 1923, s. 209 (seznam dvořanů).

⁶⁸⁵ *Carminum libellus* (součást sbírky *Periculorum* 1602), s. 44.

⁶⁸⁶ *Periculorum* 1602, s. 7.

⁶⁸⁷ *Periculorum* 1602, s. 129.

⁶⁸⁸ *Periculorum* 1602, s. 64.

⁶⁸⁹ *Periculorum* 1602, s. 113.

⁶⁹⁰ *Periculorum* 1602, s. 113.

Prvním z mecenášů a současně praktikujícím básníkem byl pro Jizbického Clingerius (*lux Vatium*), s nímž nabízel nově kontaktovaným básníkům seznámení (*Quem tibi amicitiae poteris adjungere nexu*) a kterému posílal jejich básně k posouzení (Jizbický například žádal, aby mu z tohoto důvodu Campanus vrátil Zuberovy verše: *Redde meum mihi Zuberum Campane Poetam,/ Cujus ego chartas gestio pellegere./ Cernere Clingerius sitienter adoptat eumdem,/ Atque suum de illo vult dare iudicium.*).⁶⁹¹ Básně a prozaické dedikace věnované mecenášům působícím na rudolfínském dvoře často zdůrazňují adresátovy vazby na císaře; vyznačují se sice topikou skromnosti (*abortivus foetus immaturi studii mei*), ale současně prezentují básníky jako nositele moudrosti, ctností a vykladače božích slov (*Nemini enim volui meas dedicare Pieridas, qui Poetas (quos Plato duces et patres sapientiae, virtutum genitores, Deorum interpretes et filios vocat) passim suggilare?*, s. 19). I zde lze nalézt přímé invektivy proti univerzitním mistrům (*Magistelli*).

(C.) Již starší badatelé upozornili na specifika Jizbického stylu, na tzv. archaizující styl, který si měl osvojit během svého studijního osmiměsíčního pobytu v Altdorfu v roce 1599.⁶⁹² Rozebírat konkrétní specifika tohoto „nového“ formalizovaného modu vypovídání není pro naši potřebu nutné, s K. Hrdinou pouze shrňme, že Jizbický používal emotivní a dynamický styl, imitoval především Catullovy básně, včetně celých převzatých frází. Hrdina dále v jeho stylu odhalil prvky z Horatiových básní (které by patřily mezi hlavní imitační zdroje i v melanchthonské ciceronismu), ale také Propertiových, Tibullových a Lucretiových. Archaizující obraty měl Jizbický čerpat z Enniových textů. Kromě řady archaismů ve tvarosloví a hláskosloví se má jeho styl vyznačovat především „pachtěním za kuriozitami“, tedy hledáním řídkce používaných a neobvyklých výrazů. Odlišné autority, subtexty i básnické postupy se ve stejné době v literárním kruhu pražské univerzity odmítaly, kritizovaly se již v žákovských cvičných básních, univerzitní básníci se explicitně hlásili k melanchthonskému ciceronismu.⁶⁹³ Specifický styl jako element Jizbického sebe prezentace a konstrukce skupiny básníků orientovaných na dvorský mecenáš se ovšem nesetkával s pochopením a souhlasem ani u samotných členů této skupiny, včetně např. Clingeria.⁶⁹⁴ Podle J. Hejnice představují jedinou stylistickou obdobu (srovnatelný heterodoxní formalizovaný modus vypovídání) v celém literárním poli pražské univerzity básně I. Chorina založené ovšem na subtextech a autoritách idylické poezie (Tibullus, Catullus, Propertius) a na Martialovi.⁶⁹⁵

Jizbického reflexi a kapitalizaci archaizujícího formalizovaného modu lze považovat za obdobu pozdněhumanistických debat na území říše o změnách v ciceronském kánonu, odklonu od starších autorit a individuálním stylu. Jizbický dokonce explicitně definuje rozdíly mezi vlastními a v literárním poli pražské univerzity praktikovanými subtexty a autoritami, spojuje je se svým zahraničním studiem a oslavuje některé další autory za jejich inovace – např. I. Chorinna za stylistickou unikátnost jeho skladby o měsíci květnu, která je opět reprezentována v souvislosti se zaostáváním pražské akademie, v níž Chorinnus zcela vyniká (*Crede mihi, ipse lubens palmam tibi defero vati./ Nostra tuis cedunt carmina carminibus. ... Nostra tibi debet nae multum Academia, quam tu/ Nunc unus florere et celebrem esse facis./ Qualem Lotichius famam tulit, atque Sabinus:/ A sera talem posteritate feres.*),⁶⁹⁶ či I.

⁶⁹¹ Periculatorum 1602, s. 46–47.

⁶⁹² O Jizbického stylu srov. Hrdina 1923, 300n.

⁶⁹³ V řadě básní vzniklých v rámci univerzitní produkce se melanchthonský ciceronismus označoval za jediný „čistý“ styl a např. archaizující styl se odmítal jakožto „temný“ a „závadný“ (např. S. Frenelius v úvodu ke sbírce *Epigrammatum ... sylvula prima* z roku 1593; závěr sbírky *Epigrammatum libellus* z roku 1607 od B. Cirrina obsahuje satirické verše zesměšňující mimo jiné archaismy a neologismy).

⁶⁹⁴ Kritizuje ho v básních ve sbírce *Carminum libellus*.

⁶⁹⁵ Hejnic 1967a, s. 52, 57.

⁶⁹⁶ Periculatorum 1602, s. 31.

Černovického za tvorbu centonů, nad níž prý žasně i Vergilius v podsvětí. Černovického také vyzýval, aby vydal svůj básnický poklad tiskem.

Vlastní styl však Jizbický nereflektuje hlouběji než jen na rovině pojmenování autorit, dále ho nelegitimizuje. Nepoužívá tudíž ani argumenty, které zaznívaly od poloviny století v evropských diskusích, jako individualizace stylu, hranice paradigmatu imitace, stylistická přiměřenost publiku, originalita, rétorické působení afektů či stylistická sebedisciplína. Jizbický sice pojmenovává vlastní autority, ale jinak nepřehodnocuje kánon ciceronismu, ani se nepřirazuje k některé ze škol kritizujících zlatou latinu (asianismus, lipsianismus, lakonismus atd.). Za substitut přiřazení se ke škole by ovšem bylo možné považovat samotný důraz na kontakty se Scaligerem či Heinsiem a glorifikaci těchto autorů, kteří byly dobově považováni mimo jiné za prominentní stoupence básnictví imitujícího především Ovidia.⁶⁹⁷

Ve výpovědích legitimizujících archaický styl se kříží ostatní sebeprezentační strategie, které lze tematizovat v Jizbického básních, např. invectivy proti univerzitě, odkazy na kontakty se Scaligerovým okruhem, legitimizace císařskou laureací, odkazy na vlastní mládí apod. Nový styl se reprezentuje převážně pojmenováním antických autorit, Jizbický většinou zmiňuje Lucretia, Tibulla a Propertia (*At mi nec furor arduus Lucreti,/ Nec tersi lita Graio Properti,/ Melle carmina displicent, nec ille/ Politi proprius nitor Tibulli*, nebo *Qui nostros blateras nitere versus/ Docti versibus arduis Lucreti:/ Sic semper potes invidere nobis*, apod.).⁶⁹⁸ Vztah k frekventovaným univerzitním autoritám je detailně rozpracován v prozaickém závěru sbírky *Periculorum* adresovaném čtenáři, kde Jizbický na jedné straně uvádí explicitní argumenty pro revizi univerzitního modu a současně do textu zapojuje řadu citátů i s autorskými jmény, aby jimi legitimizoval své argumenty. V úvodní pasáži takto propaguje svůj záměr opustit univerzitní styl, odlišit se a založit vlastní styl na subtextech a autoritách schvalovaných jinými učenici, přičemž i přímo v této pasáži vtěluje do argumentace citát z Plauta jako legitimizační autoritu vlastního stylu („*Vulgo, ut ajunt, differunt me sermonibus, quasi cascorum et jam diu intermortuorum verborum aucupem: hoc est, Plautum, Catullum potius sapere, quam Nasonem, Martialem. Sane, quod dicitur, opus censorium! Utinam vero verum dicerent! Hoc volo. Etenim, ut de me ingenue profitear, quod illi subducti-supercilii-carptores (lubet laudare cum vetere Comico) maledictum vehemens existimant; eam laudem duco maxima, cum illum exprimo, qui vobis universis et doctis placet.*“).⁶⁹⁹ Na abstraktnější rovině označuje Jizbický vlastní archaismy výrazy jako *prisca metra* či *antiqua vocabula*, kromě konkrétních autorit naznačuje v souvislosti s výhradami kritiků také určitou „temnost“ svých básní (*carmen obscurum*), ačkoliv není zřejmé, zda se od ní distancuje či jí přijímá. Kritizuje rovněž psaní veršů ve vernakulárních jazycích (*Carmina Sandophorus patrio sale tingere mavult:/ Parcit enim famae, docte Catulle, tuae.*).⁷⁰⁰ Individualizovaný styl také, byť pouze náznakem, spojuje s menší mírou imitace a větší kreativitou (což by odpovídalo evropským debatám z druhé poloviny 16. století), když kritizuje Campana za jeho otrocké nakládání s Ovidiovými básněmi a označuje jej za řezníka, který Ovidia škrtí (*Quod bene Peligni lustras vestigia Vatis,/ Carminifex vulgo diceris esse catus./ Credo, nec invideo. Nam quis te cinna negabit/ Nasonem numeris jam jugulasse tuis?/ Sed quisquis veterum jugulavit carmina Vatum:/ Carminifex dignus carnifice ille fuit.*)⁷⁰¹

Za znak individualizovaného stylu považuje Jizbický žánrový posun od čistě sociálně adresné příležitostné poezie, kterou ovšem v rámci heteronomního literárního pole a stejně praktikoval, k odlišnému, v českých zemích ojedinelému humanistickému žánru, totiž k erotické poezii (*nonnula eortica*). Jizbický po vzoru římských milostných básníků opěvoval

⁶⁹⁷ Lange 1974, s. 61.

⁶⁹⁸ *Periculorum* 1602, s. 22, druhý citát s. 78.

⁶⁹⁹ *Periculorum* 1602, s. 153–154.

⁷⁰⁰ *Periculorum* 1602, s. 97.

⁷⁰¹ *Farrago nova* 1602, s. 87.

své milenky Pannulu a Theodoru. Analogicky k výše analyzovaným strategiím prezentace zahraničních kontaktů vyjmenovává Jizbický v básni Biloviovi současné říšské básníky, kteří opěvují své milenky a uvádí psaní milostné poezie jako podmínku básnictví (*Utque Geni vireas sola, nitore, fecisse Melissum./ Cui mage roranti pulcra Rosina rosa est?/ Carmine Candidulae candorem candidus effert/ Beza, et Reusnero Cordia corde sedet./ Unica Frenelio claratur Amandula vati./ Laudatur culto Claudia Lotichio./ Et Cottericio potuit ridere Selina./ Blandinam blando Posthius ore canit./ Cum tantis licuit nymphas celebrare Poetis./ Cur tibi, cur aliis, si libet ahud liceat?/ Ipse ego Gisbicius Pannam decanto Puellam/ Et numeris ollam nobilito innumeris./ Quid? Quod nemo potest Vatum, sine Amore magistro/ Victuros docta voce sonare modos.*).⁷⁰² Dodejme, že právě pro erotické motivy byl Jizbický ceněn také ve skupině dvorských básníků, např. Clingerius spojoval jeho opěvování milenky s praxí antických milostných básníků (*Lesbia quod fuerat versu cantata Catulli./ Delia cum Nemesi culte Tibulle tibi./ Naso Corinna tibi, tibi Cynthia docte Properti./ Hoc Theodora tibi Gisbiciane tua est.*).⁷⁰³

Důležitým rysem poezie by měla být její emotivnost, dnešní básníci podle Jizbického často nedokáží dojmout lidské srdce (*Carminis arte feras ad se quod traxerit Orpheus./ Saxaque mollieris, res ea mira fuit./ Nonne magis mirum? Nostro quod tempore vates/ Non hominum numeris flectere corda queunt.*).⁷⁰⁴ V neposlední řadě také Jizbický spojuje individuální styl s užitím určitých, méně obvyklých metrických forem, např. v invektivě proti špatnému básníku Rufovi, kterého zahrnuje všemi možnými nelichotivými epitety (*ineptus impudensque./ Indoctus simul, atque ineruditus*), a svolává na pomoc laureované básníky, aby jej zostudili v hendekasylabických a jambických verších (*Huc vos laurigeri, huc adeste vates./ (Ille quos fatuos, vocatque larvas)/ Et quantum est hominum eruditorum/ Adeste Hendecasyllabi atque Iambi/ Omnes undique, quotquot estis omnes./ Rufo huic reddite talionem iniquo/ Vellicate, necate, et enecate/ Rufum vaniloquium, impium Poetam.*).⁷⁰⁵

Svůj styl reprezentuje Jizbický také v invektivách. Styl univerzitních mistrů je označován za nedostatečně individualistický, explicitně Jizbický mistry označuje za „stádní“, a nepřikládá proto jejich kritice váhu (*Nihil curo gregarios MAGISTROS/ (Ah nimis stolidos et imperitos/ Ventosa tumidos opinione;)/ Queis non ille placet, suo ille saeclo/ Latinissimus omnium Catullus.*).⁷⁰⁶ Mistři prý odsuzují jeho lukretiovský a ovidiovský styl, což ukazuje na jejich nevzdělanost (*Ait nescio quis meus MAGISTER./ (Si vocandus hic est tamen Magister)/ Quod Lucretius ille, doctus ille/ Vates (Iupitter!) arduusque; vate/ Pesigno inferior minutorque est./ Audis iudicium mei Magistri./ Hordearii et impii Magistri./ Cui ne mica quidem eruditionis?*).⁷⁰⁷ Jizbický deklaruje vlastní „stylistickou neoblomnost“, kritice ze strany špatných básníků se vysmívá, kritiky a jejich dogmatismem pohrdá (*Interim mihi cedo quem vis de Senatu litteratorum hodie arbitrum ni Lingua Latina squalore, illuvie, imbalnitie hactenus enecta jacuerit, quae nunc demum oculos erigere caeperit, seque vivere testari: postquam, quos isti per contemptum Criticos usurpant, bono Reipublicae litterariae exorti fuerunt.*).⁷⁰⁸ Přímou je vylučuje z debaty a označuje je za ubožáky a dobytek (*Quid pecora Arcadiae curas, hominesque misellos./ Quos videt aversis Calliopeia oculis?*).⁷⁰⁹

Za použití oblíbené slovní hříčky *carmina – crimina* Jizbický kritizuje formální chyby univerzitních mistrů, které by prý vydaly na celou Íliadu (s. 57). Odsudky vlastního stylu také Jizbický interpretuje jako útok proti svým zahraničním inspirátorům a široce uznávaným

⁷⁰²Periculorum 1602, s. 44.

⁷⁰³Carminum libellus, s. 11.

⁷⁰⁴Periculorum 1602, s. 144.

⁷⁰⁵Periculorum 1602, s. 79–80.

⁷⁰⁶Periculorum 1602, s. 22.

⁷⁰⁷Periculorum 1602, s. 50–51.

⁷⁰⁸Periculorum 1602, s. 157.

⁷⁰⁹Periculorum 1602, s. 90.

autoritám, Scaligerovi, Dousovi a Lipsiovi (*Scribere cur Olsece et Volsce me Zoilus inquit?/ Ignorat quid sit verba Latina loqui./ Ille et Scaligeros, et Dousas, te quoque Lipsi/ Damnat. Quid damnat? Cor habuisse negat.*)⁷¹⁰ Univerzitní kritika pramení z neznalosti zahraničních archaizujících básnických trendů, jak píše Jizbický v jedné z invektiv adresovaných přímo Campanovi (*Tu pariter vires experiere meas./ Seu me Italus, seu me Gallus, seu Belga videbit:/ Te quoque Aristarchum noverit ille meum.*)⁷¹¹ Konečně Jizbický spojuje univerzitní kritiku vlastního stylu opět s nedostatkem úcty k titulu císařského laureovaného básníka (*Et quod magnanimo factus sim a Caesare Vates,/ Indignum tali nomin me vocitas.*)⁷¹² Právě prací na individuálním, patrně jinak než melachthonsky založeném stylu ostatně podmiňuje v básni adresované budoucímu adeptovi I. Thermanticovi vstup mezi laureáty (*ordo noster*).

Dříve než přikročíme k závěrečné podkapitole věnované přímo invektivám, zmiňme se stručně o propojení stylistické sebezprezentace s Jizbického interpretacemi a legitimizacemi básnictví jako kompetence. Již v úvodním citátu ke své první sbírce *Periculorum* Jizbický postuluje výsostné postavení básnictví v antických společnostech, protože vyučovalo mravům, správnému jednání a kontrole afektů (*Antiqui vero Poeticam, primam Philosophiam quandam perhibent; quae ab ineunte nos aetate ad vivendi rationes adducit; quae mores, quae affectiones edoceat, quae res gerendas cum jucunditate praecipiat. Posteriores vero solum Poetam ipsum sapientem esse asseruerunt. Quamobrem Graecorum civitates, ab ipso primordio suos liberos in Poetica erudierunt: non nuda utique voluptatis, sed castae moderationis gratia, etc.*)⁷¹³ Jizbický také hájí svou volbu básnické dráhy a závažnost poezie v dedikačním dopisu Janu Theodorovi z Ottersdorfu v druhé části sbírky. V některých básních se Jizbický vrací k problému básnictví jako specializace, kterou nelze praktikovat současně s jinými (např. s kněžstvím) ani je nelze spojit s milostným životem (*Non bene conveniunt, Venus et Tritonia junctae:/ Et sorbere simul flareque, difficile est.*)⁷¹⁴

Z básně nazvané *In pullum Musarum* lze odvodit, že Jizbický popisoval básnictví ve srovnání např. s oratorikou za zcela specifickou kompetenci. V invektivě na neznámého básníka dodává, že ani Cicero, tj. hlavní referenční autorita melanchthonského modelu, v básnictví nevynikal.⁷¹⁵ Humanisté si často kladli otázku, zda spojit specifické postavení básnictví (které Jizbický legitimizoval) s usilovnou prací samotného básníka, nebo s múzickou aflací či jinými „nezaslouženými“ determinanty. V Jizbického textech se lze setkat s obojí interpretací, obě také mohou sehrát svou legitimizační úlohu. Na jedné straně Jizbický neuznává v invektivě proti Carolidovi tvrzení, že mu mládí, tedy nedostatek času vypracovat stylistické techniky, brání být dobrým básníkem (*At doctrinae aetas nescit habere locum*),⁷¹⁶ což by svědčilo ve prospěch aflace. V některých básních se také zmiňuje o chvilkové absenci inspirace (*spiritus mei ingenii*), v závěru sbírky *Farrago nova* dokonce explicitně odmítá naučenost svého básnictví a označuje se za básníka vyvoleného Múzami (*Non ego doctorum, dico me de grege Vatum,/ Unda Poetarum per forma cuncta vomit/ Sed mihi fert animus Musarum ascendere collem,/ Contempta residem tollere verticem humo.*)⁷¹⁷ Na druhé straně spojuje básnictví s celoživotní prací (*durus labor*), která má spočívat v tichém studiu knih daleko od veřejného života, např. v básni opěvující I. Chorinna, v níž opět zmiňuje jeho styl a autority odlišné od univerzitního main-streamu (*Qui quaeris vatem, gestisque videre Chorinum:/ Non illum in plateis inque foro invenies./ Musarum ille collit*

⁷¹⁰ *Periculorum* 1602, s. 61.

⁷¹¹ *Farrago nova* 1602, s. 90.

⁷¹² *Periculorum* 1602, s. 53.

⁷¹³ *Periculorum* 1602, s. 2.

⁷¹⁴ *Farrago nova* 1602, s. 93.

⁷¹⁵ *Periculorum* 1602, s. 78.

⁷¹⁶ *Periculorum* 1602, s. 45.

⁷¹⁷ *Farrago nova* 1602, s. 99.

tacitos Phoebique recessus,/ Heic ubi Caroleum? Praga renidet opus./ Et Schola consurgit celso contermina coelo,/ Nobilis et Clario grata Sarepta Deo./ Quid facit? Aonios legit istic nempe libellos:/ Andini admirans arma virumque senis./ Docte, venuste, polite, Catulle, Tibulle, Properti/ Hic vestros versat nocte dieque libros.).⁷¹⁸

(D.) S prvními invektivami směřovanými do literárního pole pražské univerzity se setkáváme ve sbírce *Periculorum* (invektivy proti Campanovi, Huberovi a Carolidovi). Hrdina zmiňuje na základě zpráv z univerzitního archivu také spor s mistry v roce 1603, který byl později smírně vyřešen.⁷¹⁹ Invektivy proti univerzitním mistrům odvíjejí na několika argumentačních a figurativních rovinách. Mistři se označují jako společný nepřítel pro Jizbického i další básníky (např. Carolida). Kromě singulárních útoků se univerzitní mistři reprezentují na základě zvířecí metaforiky, označují se za dobytky či osly, někdy se také přirovnávají k rostlinám (*Arcadicum pecus, asini, sus, canes*, Campanus jako *asinorum asinus*, Carolides útočí na Jizbického jako pes či medvěd (*Nunc quia me mordes, incipit esse canis./ Quod frendes, ursus, quod inepte rudis, Asellus,/ Quodque bonos laceras, dic mihi qualis eris?*),⁷²⁰ mistři jsou hloupí jako *beta*, tedy řepa, a nikdy se nestanou básnickými „alfami“ apod. Mistři se označují pomocí deminutiv (*fraterculi, nostri magistelli, miseri homulli* apod.), do invektiv vstupuje také korporální metaforika. Mistři se orientují na svá břicha, péče o tělo se staví do binární opozice k intelektuálním aktivitám (*Promittis lepores, affers mihi deinde lepores,/ Proque cibi patina pagina multa datur./ Non praebes carnem, vis me tibi scribere carmen,/ Nullus adest Liber, sed liber in manibus./ O quam bellus homo es, quam sunt tua fecrulla bella!/ Quae mihi non stomachum, sed satiant animum!*).⁷²¹ Campanus je dokonce označován v rámci korporální metaforiky za zhoubný vřed básníků (*carcinoma vatum*).⁷²² Obviňuje mistry ze stylistických chyb, z přílišné nebo naopak nedostatečné tvorby – Campanus prý napsal pouze dvě básnické centurie, nebo zase produkuje stále nové Múzy apod. Při invektivách se také posměšně zmiňují univerzitní tituly (*Omniscius Sophiae nempe Professor hic est*), často se tematizuje vazba profesorů na instituci univerzity (*Carolina domus*). Jakkoliv je pražská univerzita starou institucí, nic to nevypovídá o jejich kvalitách (*Quam laudant Academiam Vetustam:/ Est Vetusta quidem, at parum Venusta*).⁷²³

V rozsáhlé básni *In Zoilum* se rozehrávají útoky proti mistrům, včetně jejich životního stylu – mistři poškozují svou špatnou pověstí univerzitu (*Quod vestra aegrotet propria fama Schola.*), holdují pouze hostinám a pití místo studiu (*Antiquum (dicit) non istud curo Latinum./ Non curas? Fors curae uncta culina tibi. ... Nilque aliud vobis Vivere quam Bibere est.*), starají se především o hmotné zisky místo cti, žijí v intelektuální temnotě (*Hinc schola vestra jacet multa caligine mersa,/ Obscuras nemo pellere amat tenebras.*).⁷²⁴ Jsou nepřístupní inovacím, doslova „zapadání prachem“ (*Iste Magistelli procul hinc pecora Arcadia, inquam,/ Pectora dia! Scholae pulvere sparsa cohors.*).⁷²⁵ Z povahových vlastností se zdůrazňuje sebestřednost, vztahovačnost a přetvářka.

Mistři nemají ani básnické ambice, jejich verše se „plazí po zemi“, místo aby směřovaly vysoko, patrně tedy k vyšší stylistické úrovni (*Ne videantur humi tua serpere carmina Cinna,/ Illa soles pennis evehere Icaris.*).⁷²⁶ Především však nejsou schopni ocenit Jizbického stylistickou inovativnost, uzavírají se v konzervativním formalizovaném modu

⁷¹⁸ *Periculorum* 1602, s. 109–110.

⁷¹⁹ Hrdina 1923, s. 297.

⁷²⁰ *Farrago nova* 1602, s. 93.

⁷²¹ *Periculorum* 1602, s. 128.

⁷²² *Farrago nova* 1602, s. 48.

⁷²³ *Farrago nova* 1602, s. 85.

⁷²⁴ *Periculorum* 1602, s. 148.

⁷²⁵ *Farrago nova* 1602, s. 1.

⁷²⁶ *Farrago nova* 1602, s. 48.

vypovídání, v „nakyslém jazyku“ (*lingua acida – Quid miraris me Volsce scribere et Olsce! Non intelligere es Verba Latina potis?/ Et didcisti artes septem, ac promotus in iisdem es./ Et tanto Praga tempore in urbe studes?*).⁷²⁷ Jizbický také na formalizovaném modu vypovídání charakteristickém pro literární pole pražské univerzity kritizuje přílišný zájem o gramatiku, závislost výuky na aristotelismu a používání komplikovaných a hledaných, tedy v antických subtextech nedoložených slov, případně logických dialektických schémat (*Philosophos inter, grave cornicaris inepte,/ Et sic publicitus rudis Aselle rudis./ Remque putas magnam, si sesquipedalia fundas,/ Verba, et Aristotelem plurimus ore crepes... Caemento s Barbara, Celarent, Dialecticaputida monstra,/ Ac Logici nexu deficiente logi,/ Usque tui mores (o quantum in rebus inane!)/ Et noct atque diu sunt studia ista tua.*).⁷²⁸ Styl mistrů se označuje každopádně za barbarský (*Nempe sapit-sane vobis Sariago loquendi,/ Ipsaque Stribligo, heu, ipsaque Barbaries!*).⁷²⁹ I v univerzitních invektivách se kapitalizují Jizbického literární strategie, odkazuje se na vlastní stylistickou individualitu, na post laureáta, kontakty na Scaligera a Dousu, na vlastní mládí. Jizbický dokonce upozorňuje mistry, kteří mu kladou překážky, že se mu dostává uznání od císaře a členů dvora (*Si me Caesar amat, Regni Proceresque Boeimi,/ Si fero magnorum puncta notasque ducum;/ Sique viris pariter doctis mea Musa probatur./ Quis prodesse isti, quid vel obesse queunt?*).⁷³⁰

Jizbického sbírky bohužel nepřinášejí univerzitní rekace na invektivy. Pražská univerzita se ohrazovala již proti *Periculorum*, kdy měli podle Hrdinových údajů mistři v čele s A. Huberem sestavit stížný dopis do Wittebergu a kritizovat autorovu špatnou průpravu ve filologii, logice a dokonce v nižších disciplínách; důvodem jeho výpadů prý podle mistrů bylo, že nedostal od univerzity doporučující dopis.⁷³¹ Wittenberská univerzita prý reagovala uštěpačným dopisem a Jizbický obdržel doporučující dopisy od Rudolfa II. a rektorů univerzity ve Wittenbergu, Lipsku a Rostocku. Pražští mistři se pokusili legitimizovat kritiku Jizbického tím, že ji zaštitili autoritou spřátelených altdorfských profesorů, konkrétně C. Rittershusia, který přednášel v Altdorfu od roku 1598 – ten označil Jizbického za holátko (*pullus*) zločinně napadající dobré jméno otců ze staroslavné Karlovy univerzity (*Si pullus eidam famam allatrans bonorum/ ore etiam nuper institut rabido/ Collegaeque domi pia nomina Carolidaeque/ et mea non dignis dilacerare modis,/ Pragenses etiam, veneranda ea nomina patres/ latratu appetiit non meritis rabidu*).⁷³² Odkazy na kontakty na altdorfskou akademii představují zásadní, byť poněkud paradoxní součást legitimizačních strategií pražských univerzitních mistrů. Jak upozornil již před několika desetiletími H. Kunstmann,⁷³³ studovala u Rittershusia od počátku 90. let řada budoucích exponentů literárního pole pražské univerzity, přičemž etablovaní pražští mistři i někteří budoucí studenti s ním navázali kontakty již v době jeho předchozího pobytu v Praze, i během jeho dalších návštěv na rudolfínském dvoře. Rittershusius dedikoval univerzitním hodnostářům (A. Huberovi, I. Campanovi, M. Albertovi z Kaménka, M. Bacháčkovi), v době svého prvního pobytu napsal Codicillovi oslavnou báseň o Praze s žádostí o přátelství, v roce 1606 uspořádal spolu s humanisty z literárního pole pražské univerzity sborník oslavující přijetí A. Rosacia ke Carolidově erbu. Rittershusius se také podílel na univerzitních kolektivních autorských aktivitách, přispěl například do Codicillova rektorského sborníku epicedií (1589), univerzita ho dokonce přizvala do „zahraniční verze“ sborníku epithalamií pro Campana z roku 1612. Spolu s jinými humanisty působícími na altdorfské akademii obstaral roku 1612 sborník

⁷²⁷ *Periculorum* 1602, s. 149.

⁷²⁸ *Periculorum* 1602, s. 150.

⁷²⁹ *Periculorum* 1602, s. 151.

⁷³⁰ *Farrago nova* 1602, s. 22.

⁷³¹ Hrdina 1923, s. 211–212.

⁷³² Hrdina 1923, s. 296.

⁷³³ Kunstmann 1963, s. 24n.

epithalamí ke svatbě Adama Rosacia. Později také přispíval dedikačními básněmi minimálně od přelomu století do Carolidových spisů. Rittershusiova invektiva proti Jizbickému, kterou si vyžádali univerzitní mistři, je do jisté míry paradoxní, protože stejným způsobem se jeho autoritou a autoritou dalších altdorfských mistrů zaštiťoval i sám Jizbický jakožto Rittershusiův žák.

Navzdory pádným výměnám s univerzitními mistry se Jizbický nikdy plně nevymanil z literárního pole pražské univerzity a nepřerušil s ním kontakty, např. do sborníku epicedií k úmrtí jeho matky přispěl zcela standardně i Campanus. Ostatně již Clingeriova sbírka *Carminum libellus* vydaná spolu s první Jizbického sbírkou obsahuje pochvalnou báseň od Campana, která paradoxně zdůrazňuje a chválí specifika Jizbického stylu, včetně archaismů a odlišných autorit nekonzumovaných v literárním poli pražské univerzity (*Metraque iam Plautus tua, Placuviusque frequentant,/ Atque alii Latio turba retracta solo./ Nosti cinctutis non exaudita Cethegis,/ Quicquid et argutum prisca poesis habet./ Restituis scapum, gaudet sua pluria per te/ Gellius in Cechicis pondus habere focis.*)⁷³⁴ Ani Jizbický se navíc ve svých sbírkách nevyhnul chvále členů literárního pole pražské univerzity, ve *Farrago nova* např. chválí Hubera (*Tu bonus es, carpit pagina nostra malos.*)⁷³⁵ Jinde zase na Hubera útočí jako na „sluhu dvou pánů“ (protože byl současně básník a lékař – *Tu tamen et Doctor Sophiae vic clarus haberi/ Et Zythi coctor strenuus esse cupis*),⁷³⁶ ačkoliv o pár stránek dál mísení básnictví s jinými specializacemi uznává (v případě T. Bezy – *Talia nam scribis, divino concitus aestro,/ Qualia Theologus rarus in orbe potest./ Si licet et tenerum non adspernare Poetam,/ Mitte tua sodes verba notata manu.*)⁷³⁷ Ani přetrvávající kontakty na univerzitní pole však nezabránily Jizbickému rozvinout v opozici k univerzitě a s vyhlídkou dvorského mecenátu zcela specifické strategie stylistické sebe prezentace.

2.6.2 Laureace jako symbolická praxe básníků orientovaných na dvorský mecenát

Nelze souhlasit s tvrzení zakladatelů „kulturních dějin“ konce 19. století, že humanistické laureace jsou podivnost, jíž „nepřikládáme důležitosti ani ceny“.⁷³⁸ Laureaci budeme v literárním poli orientovaném na mecenát rudolfínského dvora považovat za klíčovou kolektivní symbolickou praxi, a to dokonce poněkud šířeji, než jak laureace v posledních několika letech analyzoval např. A. Schirrmeister pro období *aetas Maxmiliana*. Analogicky k Schirrmeisterovým závěrům jsou také laureace rudolfínských básníků praxí orientovanou na dvorskou figuraci. Od Cropaciovy laureace, o níž jsme se zmínili v podkapitole o Hodějovského okruhu, se podstatně liší menší orientací na univerzitní instituci, odmítnutím laureace jako paralely k udělení univerzitního gradu. Liší se také mírou delegace, de facto přenesením pravomoci korunovat vavřínovým věncem na samotné humanisty, kteří pak na základě komitiv distribuovali tuto pravomoc mezi sebou, byť císařský rozměr laureací nadále uznávali. Právě s delegací patrně souvisel seberprezentační a exklusivní potenciálem skupiny praktikující laureace ve vztahu k jiným humanistickým literárním polím, kde se tato praxe neprosadila.

⁷³⁴ *Carminum libellus*, s. 42.

⁷³⁵ *Farrago nova* 1602, s. 24.

⁷³⁶ *Periculorum* 1602, s. 86.

⁷³⁷ *Periculorum* 1602, s. 134.

⁷³⁸ *Winter* 1899, s. 763.

Zatímco starší literatura považovala pozdní laureace za „inflační“ ve srovnání s císařskými akty z počátku 16. století,⁷³⁹ je zapotřebí zdůraznit právě posun laureací a na ně navázané textové produkce od orientace na čistě dvorský mecenát k laureaci jako praxi uvnitř učenecké komunity a k exklusivním strategiím, které se však paradoxně odvolávají především právě na panovnický element a autoritu. Schottenloher považuje za zlom v orientaci pouze na dvůr udělení titulu *Comes palatinus* P. Melissovi, který pak korunoval celou řadu dalších básníků a laureace se etablovala jako praxe uvnitř učenecké komunity.⁷⁴⁰ Císaři ještě výjimečně korunovali osobně básníky do roku 1625, posléze tuto pravomoc plně delegovali na univerzity a jednotlivce s titulem *Comes palatinus Caesareus*, přičemž podle Bernsových údajů v 17. století výrazně stoupl počet osob disponujících komitivami všech tří stupňů a tudíž i laureovaných básníků.⁷⁴¹

Rudolfínské laureace neprobíhaly za přímé účasti císaře (jakkoliv ji gratulační básně a sborníky neustále evokují), nejsou spojeny s žádnou vzdělávací institucí (u Cropacia jí bylo vídeňské kolégium), ani neoperují s komplikovanou habsburskou symbolikou a referencemi k dějinám rodu, jak tomu bylo ještě v případě spisu *Corona poetica*. Rudolfínské laureace lze interpretovat sice jako symbolické akty orientované na dvorskou figuraci, ale současně a především jako soubor definičních, inkusivních a exklusivních strategií konkrétní dvorské humanistické skupiny. Cestu k laureaci tím, že udržovala kontakt s příslušníkem dvora disponujícím komitivou (dvorní kaplan I. Chimarraeus), výměnou za provedené laureace mu nabídla básnické oslavy a uznání jeho vlastních literárních schopností. Posléze (za stálého odkazování na panovnický rozměr celého aktu) se někteří humanisté z dvorské skupiny sami domohli komitivity (B. Bilovius) a začali laureace praktikovat jako legitimizační strategii celé skupiny orientované na dvorský mecenát. Laureace se v tomto smyslu stala frekventovanou praxí, sám Chimarraeus udělil po roce 1595, kdy se domohl komitivity, vavřínový věnec pětkrát, Bilovius pak dvakrát. H.-B. Harder v ojedinělém článku o rudolfínských laureacích sice nerozebírá korunování vavřínovým věncem jako symbolickou praxi navázanou na specifickou textovou produkci, v níž se mohla jako efekt textu konstituovat určitá imaginace básnictví a utvářet se učenecká komunita, ale vypočítává na základě prospopografických dat laureované básníky z přelomu století i příklady nezdařených laureací (např. jeden z prvních adeptů, Camaninus, zemřel před laureací).⁷⁴² Součástí těchto inkusivních a současně exklusivních strategií se staly především gratulační sborníky a básně, jichž vzniklo ve srovnání se starším obdobím hned několik a zachovaly se takřka ke všem rudolfínským laureacím.

Gratulační sborníky k rudolfínským laureacím jsou poměrně stereotypní z hlediska struktury, argumentů i použitých obrátů, které proto pouze shrneme. Podrobněji rozebereme pouze argumenty a figury, které se týkají definice básnictví a strategií pohybu v literárním poli. Korpus stereotypních argumentů a figur se etabloval ve sborníku *Carmina quaedam ante et post actum, quod Divi Rudolphi II. Romanorum imperatoris auspicio et voluntate, cum summa solemnitate* pro M. Baldhofena vydaném v Praze roku 1600. Nakládání s tímto korpusem odpovídá transmisím subtextů a topiky i v jiných příležitostných básních (především epicediích, epithalamiích a propempticích) pouze s tím rozdílem, že v případě rudolfínských laureací se jedná o literární aktivitu stěžející jednu dekádu a o poměrně omezený počet básní.

Určitou obdobu těchto sborníků představuje Clingeriův spis *Carminum libellus* dedikovaný Jizbickému, který byl vydán jako přídavek k jeho spisu *Periculorum*. V prvním

⁷³⁹ Berns 1978, s. 65.

⁷⁴⁰ Schottenloher 1926, s. 670; Verweyen 1979, s. 13n.

⁷⁴¹ Berns 1978, s. 66.

⁷⁴² Harder 1998, s. 61n, s. 65 (o Camaniovi).

gratulaci k Jizbického laureaci se básnictví reprezentuje na základě milostné metaforiky jako láska k dívce, touha a celoživotní věrnost – správná volba pro Jizbického-chlapce stojícího na životním rozcestí (*Ut vel virginei flammis rapiantur amoris, / Vel madeant multo, nocte dieque mero... Sed tua Pierides sunt cura, atque una voluptas / Et tuus in Musis irrepraehensus amor. / His vigil incumbis, colis has, et sedulus ambis, / His sine nulla dies, nox tibi nulla venit. / Utque puellarum mens est in amore fidelis, / Si quis amat, redamat, grataque cuncta facit*, s. 3). Vavřínový věnec je symbolem lásky mezi humanistickými učenici (*nostrum pignus amoris*). Clingerius navíc reprezentuje Jizbického básním studium v zahraničí jako formativní intelektuální zkušenost s dopadem na kapitalizaci vlastních kompetencí v literárním poli pražské univerzity. Jejím symbolem je právě titul *poeta laureatus*, s nímž se má Jizbický vrátit do vlasti (*patriae titulis, et honoribus auctus*, s. 5). V dalších gratulačních básních se zdůrazňuje historická vazba laureace na císařský majestát – kdysi se vavřínový věnec uděloval na znamení vítězství nad nepřáteli, dnes je odměnou za básnickou píli (*Laurea Caesareum fuit olim insigne Ducumque / dum spolia ex victis hostibus ampla ferunt: / At quod nunc vatum laurus dignata capillos / Hoc studium palmam jure tenere docet...*, s. 9). Clingerius také v souvislosti s přáním k narozeninám zmiňuje ostatní básníky z dvorské skupiny shromážděné na oslavě, jimž Theodora, básnická milenka Jizbického, přináší vavřínové i jiné věnce (sám Jizbický, N. Pelargus, H. Clingerius, M. Baldhofen a Bilovius).

Laureační sborník M. Baldhofenovi z roku 1600 (*Carmina quaedam*) se stal vzorem z hlediska struktury. Sborníky vždy obsahují několik úvodních dedikačních básní, které jdou adresovány císaři a jeho zástupci v aktu laureace, J. Chimarraeovi. Většinou se přitom jedná o parodie na Horatia, které naznačují navzdory Jizbického stylistickým reflexím a strategiím kapitalizujícím archaizující formalizovaný modus stále pevnou zakotvenost v melanchthonském vzdělávacím modelu, ve zlaté latině a jejích autoritách. Kromě přímých odkazů na císařský majestát, stále přítomný v reprezentacích aktu laureace, se klade důraz i na další dvorská témata (jako protiturecký diskurs) a na přímý transfer císařské laureační pravomoci na Chimarraea (*Cum tibi Caesaria sit tradita lege potestas / Chimarraeae meam qua tueare lyram / Meque Poetarum censura probaverit: adfer / Praemia vatifico digna labore, comis*, fol. Aiiiib). Také v elegii pronesené po laureační oraci lze tematizovat takřka neměnný katalog motivů charakteristických pro gratulace k laureaci v tomto humanistickém okruhu: kromě zdůrazňování panovnického elementu se zde objevuje především řada stále se opakujících figur, na jejichž základě se laureace prezentuje. Jedná se především o motivy zahrady, z níž přichází básnická odměna (*Est locus Hesperidum procul hinc distinctus ab Hortis, / Vatibus assidue virginibusque frequens*, fol. Aivb) a chaoticky propletené motivy jako nesmrtelnost, závist, nadání a sláva, zaslouženost básnické odměny, neustálá práce (*labor vigilis*), ohrožení, setkání s antickými božstvy, vzývání Apollóna a sliby poslušnosti (*Phoebe pater, dubiae Mii sola potentia vitae; / Spes mea; vis mea; res Phoebae tuere meas. / Te loquor absentem, tua Numina loevus adoro: / Te mea vox, mea mens, Me tua dextra vocat./... Tu sis praesidium, sim Tibi servitium!*, fol. Biiia).

Samotný akt laureace je vztažen k Apollónovi, jenž je reprezentován jako panovník s dvorem (*aula Phoebi*), jemuž slibují laureovaní básníci při aktu laureace věrnost a lásku (prsten darovaný při laureaci je znamením této lásky, *Me tibi rursus amor*) a stávají se tak součástí této dvorské figurace. Chimarraes není jen zástupcem císaře, ale zastupuje při aktu laureace Apollóna (*Ergo Chimarraeo referam, quod debeo Phoebos: / Et quod pro lauri munere Caesar avet...*, fol. Bva). V carmen eucharistikon se pak lidé přítomní laureaci povolávají za svědky celého ritálu a jeho náležitých symbolů (fol. *Vos eritis testes, ... Ab quantum viridis decorat mea tempora Laurus! / Circuit et digitos auria gemma meos!*, fol. Bvia). Ke sborníku gratulací k Baldhofenově laureaci jsou připojeny také další básně dedikované císaři a dvořanům, sborník obsahoval rovněž básně určené členům dvorské humanistické skupiny, z nichž se však zachovala pouze první pro Bilovia – sbírka

příležitostných básní od členů skupiny je zachována úplně až v následujícím sborníku, jenž je navázán i na jiný než pouze dvorský mecenát.

Sborník gratulací vydaný u příležitosti laureace T. Smichaea v roce 1601 nazvaný *Laurea poetica* je orientován podobně jako Cunradův sborník, o němž pojednáme později, současně na dvorskou figuraci i na mecenát městské rady, v tomto případě se jedná o radu Nového města, jejíž mecenát a stylistická očekávání byla nastavena na literární pole pražské univerzity. Obě části jsou od sebe dokonce typograficky odděleny, do té míry, že v klementinském exempláři je sbírka označena jako dva přívazky. Současná explicitní orientace na dvě literární pole a z ní plynoucí posuny mezi oběma částmi textu očividně nepředstavovaly žádný problém. Části věnovaná laureaci se soustředí na ritualizovaný průběh laureačního aktu a to podstatně detailněji než v jiných laureačních sbornících – tento paradoxní souběh orientace na dvě literární pole a minuciózního trvání na rituálu spojeném s císařským majestátem lze interpretovat také jako legitimizační strategii. Na rozdíl od laureací provedených Chimarrahem, udělil v případě společné laureace T. Smichaea a I. Thermantica věnec Bilovius (laureace se patrně odehrála v Jizbického domě, což by naznačovala zmínka ze čtvrté závěrečné gratulace: *Gizbiciis ornantur in aedibus*). Status této laureace byl, jak uvidíme, několikrát napaden, protože podle Clingeria či Pavla z Jizbice byl rituál proveden za úplatu a snížila se jeho hodnota (jinak humanisty opakovaně zdůrazňovaná).

Část sbírky dedikovaná městské radě obsahuje blahopřání obnovené radě (*corona senatoria*) a zcela odpovídá nárokům kladeným v literárním poli pražské univerzity na text k podobné příležitosti (každý úředník je uveden jménem, připojen je krátký citát z antického subtextu spojeného s autoritativním autorským jménem, většinou na téma správy obce, a krátká báseň na stejné téma, přičemž je patrná snaha ukázat znalost různých metrických útvarů). K této úvodní části podobné řadě gratulačních sborníků k nastolení městských rad je připojena druhá část věnovaná přímo laureaci. Začíná Smichaeovou skladbou *Laeurea poetica*, která operuje argumenty a figurativním jazykem charakteristickým pro laureační sborníky orientované na dvorskou figuraci. Kromě úvodní invokace Apollóna se tak v básni objevují stereotypní řady motivů jako Apollónova vavřínová zahrada (*lauriferi horti*), odměna pro pěstitele Múz, chvála ctnosti laureáta (*virtus*), jeho povahy (*mens bona et integra vita*) a poslušnosti zákonům (*Ceu par, nec medii justas transcendere leges./ Ne rudis inscitiae coeca caligine mersus/ Virtutis vitium amplectens vice...*, fol. Biib), uznání ze strany ostatních učenců (*virii noti, fideles amici, virii boni*) a především motiv slávy, na níž si ovšem s odvoláním na Platóna „dobří muži“ nezakládají na rozdíl od skutečné ctnosti (... *cum fama, encomia, laudem./ Gloriam, et his similes, quae sunt externa bonorum/ Omnia, lege illa si cum virtute ligantur./ Virtutis foetum ceu sint exponere nata/ Sic divine Plato usurpans contendis honorem/ Aeterno primum rerum servire parenti./ Alterum habere animum, corpus cognoscere honorem/ Tertium, at ipsius est laus corporis, et quod honoris/ Adscribat vocem proprie non corpori, at ipsi/ Humanae menti...* fol. Biva). Modifikovaný citát spojený s Platónovým autorským jménem o nutnosti sloužit rodičům, vlasti atd. patřil i v dobové vernakulární literatuře takřka k topice (např. v předmluvách veleslavínského okruhu). V návaznosti na kategorii ctnosti se pak v básni rozvíjí stereotypní pojednání o umírněné touze po slávě a nutnosti odmítnout přílišnou touhu jakožto afekt, a vůbec „nezdravou“ slávu. Nepřekračovat zákony ctnosti, nenechat se vzývat davem a vybrat si cestu k uznání pohrdanou majoritou (*Seu modicos, tutus medio expetit alter inhaerens./ Ille male excessu graviore laborat, et almae/ Transcendit leges virtutis, et ambitione/ Inflatus tumet insana, clarescere vulgi/ Plausibus obnixus, non cedit devius illum/ Donec in anfractus contemptus duxerit error/ Hic bene concessis majorum insistere plantis/ Virtutis, medium gnarae tenuisse, videtur/ Ergo locum mediocre tenet jure inter honores.* fol. Bvia–Bvib; *Sed tamen*

aeternos sublimi mente videntur/ Sollicite, (mundi spretis) inquirere Honores./ Regia quos coeli mortali sede sub alta/ Aetheris evectis tandem olim conferet, astra, fol. Bviib).

Ve srovnání se stereotypními motivickými řadami a obraty přenášenými v tomto typu sborníkové produkce se jeví analyticky o něco nosnější další rozsáhlá báseň předcházející v rituálu laureace předání věnce (*Ante actum coronationis*), která je sice věnována také mnohokrát zpracovávanému tématu, ale ze stereotypu ostatních laureačních sborníků se přeci jen vymyká větším legitimizačním potenciálem ve vztahu k Smichaeovi i celé dvorské skupině. Řeší totiž otázku po míře vrozenosti či naučenosti básnictví. Na rozdíl od ostatních laureačních sborníků tato báseň také prozrazuje vazbu na literární pole pražské univerzity, poněvadž úvodním Ciceronovým citátem, argumentační výstavbou a použitými stylistickými prostředky podobá univerzitní tezi. Smichaeus se kloní na stranu názoru, že básnictví je spíše záležitostí nikoliv naučených modelů, ale nadání či inspirace vdechnuté božstvy (*virtus Minervae, dos Minervae, dinivae mentis opes, ingenium, numen, semina sacrae mentis, vates adflati coeli spiramine* apod.), které se kultivuje přidáním disciplinovaným studiem v kruhu významných mužů, jenž ovlivňuje výběr adekvátních stylistických prostředků atd. Inspirace je tedy reprezentována jako výjimečný dar božstev (*Felix, o nimium felix, cui flavus Apollo/ Nectare Castalio plenum cratera ministrat.*, fol. Cib), což legitimizuje jako Smichaea, tak celou dvorskou humanistickou skupinu.

Smichaeův sborník je v rudolfínském prostředí strukturován poměrně nestandardně, podle jednotlivých kroků rituálu laureace, které známe již Cropaciova sborníku. S tímto postupem se setkáváme u starších textů, ještě spojených s přímou císařskou participací či vazbou na vídeňské kolégium, např. v Cropaciově laureačním sborníku. Ke každému z rituálních kroků je připojeno několik veršů vysvětlujících význam postupu a rituálních předmětů pro celý akt. Akt je reprezentován jazykovými prostředky sugerujícími jeho současný průběh s popisem. Nejprve se vzývá Duch svatý (*Veni sancte Spiritus*), přičemž se naznačuje numinózní aflace laureovaných básníků. Následuje báseň oslovující zástupce císaře předávajícího vavřínový věnec (*Ad Comitum in actu Coronationis*), po ní pak slavnostní přísaha, která je ve sborníku doslovně přepsána a skládá se do božích rukou před tváří obce laureovaných (*Invoco Coeli Dominum Deumque/ Qui suo nutu moderatur astra,/ Foedus obsignans animi sigillo/ intemerato./ Foedus ut pacis placidae facello/ Sacra constanter celebrem, dolique/ Nescius, Famae referam bonorum/ Thuris honores.*). Rituál pokračuje zavřením knihy (*Liber clausus*), která by měla symbolizovat uzavření zbožných básníků před nevhodnými (stylistickými a tematickými?) vlivy (*vetat sacris Poetis/ Misceri timeas, et ore vasto/ Fucos Cecropias apes vorantes*). Po uzavření knihy se předává zlatý prsten (*Annulus*), jenž je označován jako symbol věrného manželského svazku s Múzou (*Annule tu decori/ Si meae dextrae, thalami vincula qui jugalis/ Concilias, fidemque/ Conjugi obsignas stabili foedere ceu sigillo. ... Quo precor nostras stabili firmet Apollo Musas/ Foedere, meque reddat/ Cautius viventem animi tum fidei tenacem.* fol. Ciiib–Civa). Sedimentace významů v průběhu laureace (a v její básnické reprezentaci) se v tomto bodě genderuje, samotná básnická tvorba je inscenována jako milostný vztah a po předání prstenu i manželský svazek s Múzou, představuje se tedy jako výlučně maskulinní. V dalším kroku se na scéně objevuje věnec (*Laurea*), u něhož se současně zdůrazňuje původ vavřínu z císařských zahrad a zavlažování múzickými prameny. V závěru se propojuje laureace se službou císaři (*Mentes, Rodolpho thura ferte,/ Vos juvat imperiis, Monarchae*). Věnec se následně klade na hlavu při korunovací Bilovius promlouvá na téma patologie přemíry v básnictví – věnec je symbolem spojení s Apollónem a Múzou, potvrzuje laureátovu ctnost (*Virtutem comitatur honos, dignosque coronat:/ Evehit et meritos gloria certa viros.*) a je připomínkou jara a jarní svěžesti, která zůstane stálou součástí Smichaeova básnického nadání nepodléhajícího extrémům (*Florida jucundi remeant nunc tempora veris;/ Ver ita perpetuum sit tuo age*

ingenio./ Floreat et rigidae contra stet frigora brumae./ Spernat et aetherii sidera sicca canis., fol. Ciiib–Civa).

Akt laureace se pokračuje básní vyjadřující vděk císaři Rudolfovi a Biloviovi. Po předání věnce dovršují rituál blahopřání ze strany již korunovaných básníků-svědků aktu (podle sborníku byla svolána již při samotné laureaci – *in ipso actu institutae*) a potvrzují přijetí básníků do skupiny laureátů. Navzdory tomu, že celý akt legitimizují, se však někteří autoři nezdrželi kritiky na adresu Bilovia. Kromě Clingeria svou básní potvrdili „performativní zdar“ laureace i další členové dvorské humanistické skupiny, ve dvou případech také sami laureáti – Pavel z Jizbice, N. Pelargus, A. Marchio a C. Dornavius. Jejich gratulace tematizují obvyklé kategorie jako sláva (*Nam praeter Famam in vita quid magnopere optes?/ Famam, quae superat ridentes littore gemmas,/ Quae potior Grassi, quod strangulat urna, metallo.*), pravá ctnost a básnictví jako neustálá tvrdá práce (*Macte ista virtute atque e contemptibus exi,/ Neu durum Smichaeae fuge exantlare laborem!* píše Pavel z Jizbice). Nechybí ani stereotypní motivy císařské zahrady, v níž se trhá vavříň pro básníky, povznesení ke hvězdám, přímý císařův podíl na udělení titulu (*Caesarea tandem dextra concessit honori,/ Phoebea quorum callet ab arte chelys...*) atd. Na závěr sborníku jsou připojena symbola na hesla jednotlivých členů dvorské humanistické skupiny a korunovaných básníků (*Symbola Nobilissimorum Poetarum, Lauru Caesaria coronatorum*). Právě prostřednictvím těchto básní se skupina prezentovala před dalšími literárními poli (z dvorské skupiny se jedná o básně na Bilovia, H. Clingeria, A. Marchiona, M. Baldhofenovi, Pavlovi z Jizbice, N. Pelargovi, Dornaviovi a dalším autorovým kontaktům).

Sborník ke Cunradově laureaci vykazuje řadu podobností se sborníkem pro Smichaeu a Thermanica i se sborníkem k Baldhofenově laureaci. Je analogicky navázán nikoliv čistě na dvorskou figuraci, ale na mecenát vratislavské městské rady. Navzdory vazbě na Jizbického skupinu se ve sborníku odkazuje na Horatia jako základní autoritu, de facto všechny úvodní dedikační básně, adresované mimochodem také císaři a Chimarrhaeovi, jsou explicitní a reflektované parodie na Horatia (což se uvádí i v jejich titulech), včetně inscenace subjektivní pozice básníka s odkazem na známou Horatiovu ódu (*Me docta Aonidum dona viraginum/ Adjungunt Clariis? Me vada Phocidos/ Parnassique jugum montis amabile/ Ostendit populo: nam neque carmina/ Detrectat Genius; nec Schola Musica/ Cyllenaea negat subdere nabilia./ Qvod si Me Melicis jungis Oloribus./ Vivam perpetuo clarus ovamine.*). Úvodní báseň přednesená při příležitosti laureace se týká geneologie Múz, ve vztahu k císařskému mecenátu se zmiňuje stereotypně boj s Turkem (*Tu quoque, qui Latii, Caesar fortissime, regni/ Sceptra tenes, Scythasque truces, Geticasque phalanges/ Longe averrunca Patriis a finibus, atque/ Vi victrix fero deducis ab hoste triumphos*) a Chimarraheovy vazby na císařský dvůr. I gratulace ostatních humanistů z dvorského okruhu opakují již zmíněné motivy pramene, císařské zahrady, v níž roste vavříň a ostatní rostliny, včetně nevadnoucího břečťanu (B. Exnerus). Exnerus také vyjmenovává všechna privilegia a symbolické znaky spojené s titulem a označuje laureaci za zdroj básnické legitimacy, již spojuje s císařským jmenováním, za jakousi zkoušku v příslušnosti k humanistické společnosti (*Vatemque te, Conrade politule,/ Iussit creari nomine Caesaris,/ Atque Imperi nutu Latini,/ Teutonicique Bohemicique./ Inter Poetas ergo probatulos/ Consiste, summus quos honor evehit,/ Latusque cinctum pugione,/ Et gladio tibi habe corusco., fol. Aviiia*). V další pasáži pak Exnerus vyjmenovává kromě laureátů ze Slezska i další laureované básníky dvorské skupiny, a mapuje tak literární pole orientované na rudolfínský mecenát a jeho lavní představitele (*Sic te Camaenae, sic Rudolphus,/ Aulaque Caesaris, auctiore/ Honore clarent; sic Tibi Gisbice, et Clingerius; sic Carolides Tibi/ Gratentur, et Vates Silesi;/ Sic ego Te magis usque cantem.*). Cunradus v ódách operuje se stereotypními motivy věčně zeleného vavřínu a básnické nesmrtelnosti, múzického pramene, slávy, vděku atd. Ke sborníku je opět připojena gratulační část (*In lauream ... amicorum*

gratulationes), v níž se prezentuje skupina stávajících laureovaných básníků a básníků působících ve slezských knížectvích. Některé gratulace opakují motiv trvalé ctnosti a neusychajícího vavřínu (Ch. Lindnerus) či spojují laureaci s císařskou mocí (I. Hofman, Ch. Lindnerus, B. Exnerus ji spojuje v rámci agonálního diskursu se slezským původem některých laureátů), marginálně se ovšem objevuje legitimizace uznáním městskou radou (H. Linderus). Pavel z Jizbice zase v gratulaci zmiňuje, že je sám nositelem vavřínového věnce z císařské zehrady, který se uděluje jen zasloužilým (*Ipse procuravi Laurum de Ceasaris horto./ Qvae Chimarrahaeo missa volente tibi est./ Non haec indigno aut ignavo mittitur ulli;/ Sed fovit cupido qvem Sais alma sinu.*)

Mimo sborníkovou produkci jsou laureace reflektovány i v jednotlivých příležitostných básních dvorské humanistické skupiny, především se jedná o texty publikované v sbírkách Pavla z Jizbice. Některé z těchto příležitostných básní se vyznačují zcela analogickou argumentací a figurativní řečí jako laureační sborníky – silně stereotypizované oslavy laureáta jsou propojeny se zmínkami o nových titulech (*novi tituli*), pití z múzického pramene a kategoriích jako nesmrtelnost, sláva (*laus, gloria*), píle (*industria*) či nadání (*ingenium*), zmiňuje se také skupina recipující a uznávající laureaci (*virī docti, virī cultiores*) apod. Na figurativní rovině se také často objevuje metaforika zahrad a ovoce (*fructus*, např. plody práce, věnec jako plod císařských zahrad). Jako původce a vykonavatel aktu se kromě I. Chimarrahaea a jeho vazby na císařský dvůr (*Lateranae aulae Caesareaeque Comes*) explicitně zmiňuje Apollón (*Te Phoebus Apollo/ Mox raptum aethereis insieret ordinibus*). Navzdory zakotvení ve dvorské figuraci je Chimarraheus současně reprezentován jako rovný básníkům, jako jeden z nich (*Nec puto despicias tu me vatem, inclite vates;/ Carminis auctores, carminis auctor amat*) což posunuje vztah ke korunujícímu, jak se konstituoval v humanistických textech přelomu 15. a první poloviny 16. století. V jedné básni dokonce Pavel z Jizbice přímo doporučuje konkrétního kandidáta na laureaci (*Idcirco ille meret si lauri ferre coronam;/ Confer honorato praemia digna viro.*)⁷⁴³ Jizbický také spojuje získání titulu s dalšími možnostmi získání mecenátu a finanční podpory, když např. v básni M. Haldiovi předpovídá za básnickou píli vedle vavřínu i finanční odměnu (*Dignus es Andina lauro, quid? Dignus es auro:/ Quod tibi cor prae aliis Pallados arte madet.*)⁷⁴⁴

Další příležitostné básně tematizující laureace dvorské humanistické skupiny však narušují tón gratulačních sborníků, poněvadž se v nich inscenují přinejmenším ambivalentní postoje k této klíčové humanistické symbolické praxi a jejímu významu v stávajícím literárním poli. V poněkud paradoxním vztahu k stereotypní argumentaci a figurativitě ostatních gratulačních sborníků jsou nepočtené básně, v nichž se tematizuje pokles úrovně laureovaných básníků a prodávání titulu za peníze. Současně tyto básně ovšem mají „pravou hodnotu“ laureací petrifikovat. Všechny básně se týkají aktivit B. Bilovia, jenž z pozice své komitivy patrně za peníze propůjčil titul *poeta lauretaus* Smichaeovi a Thermantiovi v roce 1601.

Ještě poměrně mírně se vyjadřuje v gratulačním sborníku k laureaci T. Smichaea a I. Thermantica H. Clingerius, když v souvislosti s jejich laureací sice poukazuje na spojení Prahy s císařským dvorem a zaručuje se poněkud nejednoznačně za „přítele“ Bilovia (*Nec mihi vulgari junctus amicitia*, fol. Civb), ale současně označuje laureaci za dar i pobídku k další práci (*calcar*), protože pouhý titul nestačí a básníka nedefinuje vavřínový věnec, ale jeho Múza (*Non satis est titulos, et nomina magna tulisse,/ Nec Laurus vatem sed sua Musa facit*, fol. Cva). Podobné stereotypní Clingeriovy gratulace nalezneme i v jiných sbornících, např. v Cunradově, kde se navíc laureace reprezentuje jako sňatek s Múzou (*Non Laurus*

⁷⁴³ Periculumum 1602, báseň In lauream poeticam adresovaná Pelargovi, s. 35–37, Ad Iacobum Chimarraheum (citát na s. 95).

⁷⁴⁴ Farrago nova 1602, s. 86.

Vatem, virtus et fama coronat,/ Et, quod praecipue cernitur, artis opus./ Tu Te coniugio Daphnes non nomine dignum,/ Sed re, sed factis effice, dignus eris.). Kriticky lze interpretovat i pasáž, v níž varuje před záměnou havraního krákání s básnictvím (*Corvos Poetas atque Poetridas/ Dicace picas gutture scilicet/ Cantare melos Pegaseium/ (Dii meliora superne?) credas*, fol. Cvb).

Pavel z Jizbice spojil s kritikou snižování hodnoty laureace několik invektiv, v pěti případech dokonce explicitně adresovaných Biloviovi. Jakkoliv v jiných příležitostných básních, například v invektivách proti univerzitním mistrům učinil Jizbický z laureace ústřední rituální úkon definující vlastní literární pole a vylučující univerzitní humanisty, ve stejných sbírkách kritizuje přílišné soustředění na rituální objekty spojené s aktem laureace a rychle rostoucí počet básníků korunovaných vavřínovým věncem. V jedné neadresné básni ve sbírce *Periculatorum poeticorum partes tres* Jizbický tvrdí za použití velmi podobných obrátů jako v prvním případě Clingerius, že rituální postup laureace, její statutární symboly (věnec, řečnický pult, kniha, prsten, polibek či listina), ani korunovace královým jménem, ale Múza dělá z člověka básníka (*Rex, diploma, liber, cathedra, anulus, oscula, laurus:/ Non faciunt vatem, sed pia Musa facit*; I,53). Básně ve sbírce *Farrago nova* jsou již přímo směřovány proti prodeji titulu a pyšnému „skarabovi“ Biloviovi (jak je ve skladbách oslovován). Titul *poeta laureatus* byl kdysi vzácností, dnes lze potkat laureáty na každém rohu, a brzy se jistě objeví i na barbarských územích (*Rarus erat quondam, qui ferret vertice Laurum:/ At nunc Laurigeros angulus omnis habet./ Quid tandem fiet, totus cum desipit orbis?/ Huncne iterum veniet barbara Barbaries?* s. 29). Bilovius je prý schopen nalézt víc básníků, než je na světě lidí (s. *Fallor, an invenies plures hoc temporis Vates,/ Quam sunt in toto forsitan orbe homines?*, 31). Po té, co zemřeli skuteční císařští *comites* – jmenováni jsou renomovaní básníci jako Melissus –, zůstává Bilovius posledním, a dostává tak příležitost obohatit se prodejem titulů (*Caesarei Comites, Reusnerus et ille Melissus,/ Dicuntru nigras jam petiisse domos./ Gaude Bilovi, gaude. Nam solus eris, qui/ Divendas cupidus laurea sarta viris./ Hinc tibi divitias poteris acquitrere Craesi,/ Et vere titulo dignus eris Comitibus*, s. 30). V některých invektivách se naznačuje protiklad bohatství a pozice básníka – zatímco Bilovius touží po titulech, slávě a hmotných statcích, Jizbickému stačí ke spokojenosti zdravá mysl a tělo (*Ut titulos habeas et multae nomina famae,/ Et Craesi, exoptas, ut bona possideas:/ Si mens afama mihi, sit corpus denique sanum;/ His ego contentus, caetera curo nihil*. s. 82).

Hodnota laureace se problematizuje v textech Jizbického, které se orientují na mecenát a kontakty mimo humanistickou dvorskou skupinu – např. v dedikaci Jindřichovi z Písnice ve spise *Elegidion* z roku 1607 žádá o doporučení nejvyšším úředníkům království a o místo u dvora, protože jinak mu nejsou vzdělání, tituly a laureace k ničemu. Jizbického skladby jen potvrzují „diskursivní zahuštění“ kolem aktu laureace jako symbolické praxe a především kolem básnických reprezentací této praxe. Kritika inflace titulu *poeta laureatus* také bývá spojena s argumentací o jeho výlučnosti, symbolické hodnotě a nezávislosti „pravého básnictví“ na udílených počtách, což plně odpovídá již dříve zmíněným strategiím pohybu v literárním poli.

Se symbolickou praxí laureace také souvisí některé básně v Cunradových souborech příležitostné poezie. Na ně se ovšem soustředíme pouze okrajově – kromě sbírek, do nichž přispěli další humanisté z neuniverzitní skupiny orientované na rudolfínský mecenát, pojednáme především o biografickém díle *Prosopographiae*, v němž je mimo jiné skupina dvorských humanistů prezentována před evropskými učenci. Do sbírky příležitostných básní *Centuria* zařadil Cunradus několik oddílů, v nichž figurují humanisté z českých a okolních zemí orientovaní na dvorský mecenát, např. v centurii anagramů nalezneme i básně na Cunradovo jméno od G. Carolida, Pavla z Jizbice, B. Bilovia či B. Exnera. V anagramech na Cunradovo jméno (*Anagrammata in auctoris nomen scripta*) od těchto autorů se setkáme

kromě lichotek a epitet standardních pro tento typ latinské básnické produkce také s reflexí básnické práce a aktu laureace jako sdílené reprezentace humanistické skupiny. „*Misimus ignoto tibi, solo carmine noto, / Grata Chimarrae munera sumpta manu. / Munera contextam Lauri de frunde coronam, / Quae vireat capiti semper honora tuo,*“ píše v č. 5. Carolides a zdůrazňuje udělení vavřínového věnce za ctnosti a zásluhy: „*Surge tuis ergo meritis; tuum odora coronent / Nec prece, nec precio certa redempta, caput. / Sisi animo, Nervisque, Stiloque Ac Arduus ore: / Laedere sed parcas dente, manuque bonos. / Sic olim gratos tua nunc florentia fructus / Tempora, nominibus signaque clausa dabunt.*“). Pavel z Jizbice zase ve svém anagramu č. 6. reprezentuje laureaci jako odměnu a zdůrazňuje vlastní zásluhu na tom, že Chimarraeus rozhodl laureovat právě Cunrada („*Sis poeta clarus carminibus arandis: / Musarum et Phoebi et pulcrae Virtutis alumnos / Praemia (quis nescit?) digna manere solent. / Quod, Conrade, tui merito testantur honores, / Queis auctus clarum tollis ad astra caput. / Ipse procuravi Laurum de Caesaris horto, / Quae Chimarraeo missa volente Tibi est. / Non haec indigno aut ignavo mittitur ulli, / Sed fovit cupido quem Sais alma sinu.*“). B. Exner se v anagramu č. 13 zase vyslovuje k Cunradovu výjimečné inspiraci darované božstvy, která převyšuje ostatní básníky s naučenými schopnostmi: „*Coepimus indocti, doctique poemata passim / Scribere; jam dici quisque Poeta cupit. / Multi dicuntur, pauci sunt nomine et arte. / Deque auro vatium stercora faeda legunt. / Tu tripode e Sophiae, Meditrinae et Apollinis hauris / Puras Sacra, et Condis Pura Sacra ipse Deo.*“

Ostatní básně v této sbírce jsou dedikovány (a rozebírají devízy) kromě Cunradových slezských a říšských adresátů a kontaktů (vévodů, hodnostářů, členů dvora, profesorů atd.) také humanistů z dvorské skupiny. V nadpisu se u nich vyjmenovávají všechny funkce včetně pozic na císařském dvoře, nobilitací, komitiv a pozice laureovaného básníka opět s důrazem na císařský rozměr titulu (*Poeta Caesarius, Poeta Laureatus Caesarius*) – konkrétně se jedná na jednom z přednějších míst o I. Chimarraea, a posléze o G. Carolida, H. Clingeria, Pavla z Jizbice, N. Pelarga, B. Bilovia a B. Exnera.

Cunradus pražskou skupinu básníků orientovanou na dvorskou figuraci reprezentoval také před ostatními latinskými učiteli, tím že je začlenil do třídičného biografického „slovníku“ *Prosopographiae*. Ke každému dohledanému učenci Cunradus uvádí vždy jméno, dobu kdy žil (výběrově obsahuje období od Archilocha a 5. století po současnost naznačenou např. poznámkou *flor. nunc temporis*), a stručnou charakteristiku jeho intelektuálního působení ve dvou verších, které jsou pochvalné, často univerzálně použitelné a tudíž vágní. Celkově se výběr učenců orientuje na několik pozdně antických a středověkých literátů, na profesory univerzit, hodně na slezské učence a učence působící na habsburském dvoře. Prezentace učenců z českých zemí je do určité míry paradoxní, protože Cunradus, jak sám uvádí v předmluvě, vycházel z Lupaciovy *Ephemeridy* (na níž ostatně i explicitně odkazuje), a uvádí tudíž disproporčně velký počet profesorů pražské akademie, členů literárního pole akademie a raných městských okruhů. Mimo tento zdroj však doplňuje převážně humanisty pohybující se v literárním poli orientovaném na dvorský mecenát – Carolida, z dvořanů přímo Chimarraea, u něhož připomíná jeho komitivu a vykonané laureace (*Qui lauru decoras, cate Chimarraeae, Poetas / Laude Poetarum condecoratus ovas.*), Pavla z Jizbice, v druhém dílu pak Exnera, Bilovia (u něho opět připomíná komitivu: *Bilovius roseos Vatium dum conserit hortos, / Dux potius Vatium, quam Comes ille cluat.*) Skupina dvorských humanistů praktikujících laureace se tak na stránkách Cunradova spisu legitimizovala a stala „čitelnou“ i pro širší evropskou učeneckou komunitu.

2.7 Specifické formy „klášterního humanismu“ a komunikační struktury humanistů-katolických duchovních

V závěru kapitoly zbývá stručně tematizovat aktivity zcela specifického literárního pole katolických duchovních a hodnostářů, kteří byli podobně jako v případě humanistické skupiny okolo Pavla z Jizbice orientováni na dvorskou figuraci a vytvořili heterogenní komunikační strukturu stojící mimo literární zvyklosti a fungování literárního pole pražské univerzity. Nelze je ovšem spojovat s fenoménem tzv. říšského „klášterního humanismu“ (*Klosterhumanismus*), jemuž se věnuje rozsáhlá pozornost v současné německé historiografii, především ve studiích H. Müllera.⁷⁴⁵ V návaznosti na recentní sociologizující bádání o říšském humanismu, které jsme zmínili v úvodní kapitole, smiřuje Müller různé interpretace a chápe humanisty současně jako skupinu sdílející jazykové standardy, sociální mechanismy a textové praktiky, v níž ovšem panuje konsensus i o obsahu, zájmech, normativních chování i životním stylu.⁷⁴⁶ Klášterní humanisté se pak v tomto rámci jeví jako poměrně nesourodé ale aktivní lokální okruhy, které sice participovaly na humanistické komunikaci, ale byly nuceny vypořádat se s odlišnými podmínkami, mezi něž patřila především *stabilitas loci* zabraňující akademické peregrinaci. Klášterní humanisté v říši podle Müllera přesto udržovali formu přátelských kontaktů (*amicitia claustralis*). Rozvinuli specifický rejstřík témat smiřujících *pietas* a *eruditio* (soustředili se na etická témata), zařadili do své textové produkce „vhodné“ autority, především z období patristiky a rozpracovali řadu argumentačních legitimizačních strategií, jak obhájit užitečnost některých forem latinské humanistické vzdělanosti (např. poezie) pro církve a ubránit se nařčení z nebezpečného chování, porušování maxim klášterního života a nevhodných pohnutek k psaní (*curiositas*, *otiositas*). Zdůrazňovali především nutnost znalosti tří jazyků pro teologickou interpretaci, méně se měli vyjadřovat k ambivalentnímu „civilizačnímu komplexu“ *humanitas*, k němuž se Müller v rámci svého konsensuálního přístupu hlásí.⁷⁴⁷

Postavení latinské vzdělanosti v kláštorech na českém území a jeho poměru k formalizovanému modu vypovídání předávanému v literárním poli pražské akademie představuje dosud neprobádané téma. Z hlediska fungování literárního pole Hodějovského skupiny, univerzity a městských okruhů a jejich strategií lze samozřejmě již od poloviny 16. století poukázat na ojedinělé případy dedikací církevním hodnostářům, které jsou navíc často spojeny se specifickými tématy daných spisů orientovaných na oslavy panovníka (J. Rosinus své dílo o pohřbu Ferdinanda I. *Luctus Pragae* věnoval A. Haislerovi opatu Chotěšovského kláštera) nebo na náboženská témata. T. Mitis tak dedikoval od poloviny 60. let některé své náboženské skladby arcibiskupovi a opatům (sbírku *Hymni ecclesiastici* z roku 1564 dedikovanou Antonínu Brusovi či verše ke Cropaciově skladbě *Hexametrum* z roku 1568 věnované kladrubskému opatovi). Katolický kněz I. Sophianus, který působil před konverzí jako preceptor na partikulárních školách a posléze se také orientoval na dvorskou figuraci (v roce 1596 sepsal mimo jiné básně, v níž přirovnává Ježíše Krista jako spirituálního vládce s Rudolfem II.), věnoval některé ze svých náboženských skladeb děkanovi města, z něhož pocházel, totiž Vodňan a další básně arcibiskupu Berkovi z Dubé, včetně dopisu, kde spojuje žádost o mecenát a za přijetí elegie k novému roku s prosbou o ochranu před utrhačí pravé víry a zdůrazňováním délky své kněžské služby.

Na rozdíl od sborníků dedikovaných panovníkům se ovšem v literárním poli pražské univerzity nesečkáme s vydáváním příležitostných básní např. k vstupu do úřadu arcibiskupa

⁷⁴⁵ Müller 2002; Müller 2006; Müller 2006a.

⁷⁴⁶ Müller 2006, s. 65–72.

⁷⁴⁷ Müller 2006, s. 283; Müller 2006a, s. 204.

či opata – gratulační sborník pro Antonína Bruse z Mohelnice z roku 1561 obsahuje verše od humanistů působících ve Vídni, pozdějším arcibiskupům pak vydávali příležitostně sborníky žáci klementinské koleje (např. Karlovi z Lamberka roku 1607). Z Horních Uher a literárních polí s jinými komunikačními praxemi a jiným typem formalizovaného vypovídání přišel také Jiří Koppay, autor v českém prostředí zcela ojedinělého spisu *Vita aulica*, který dedikoval arcibiskupu Brusovi a několika dalším katolickým duchovním hodnostářům a v němž nevybíravě kritizuje zvrácenosti života u světského dvora, servilnost dvořanů a dokonce vybírá příklady špatných historických vládců, ačkoliv jiná díla, pokud se pohyboval ve dvorské figuraci, dedikoval i Maxmiliánovi II. (např. ve sbírce z roku 1577) – autoři doprovodných veršů pocházely také ze Slovenska, alespoň v případě Ladislava Kubinii.⁷⁴⁸ Ve srovnání s praxemi obvyklými v literárním poli univerzity, v nichž se heteronomie utváří buď ve vztahu k městským radám, složeným často z již literárně méně aktivních univerzitních absolventů, k univerzitním hodnostářům, ke šlechticům spojeným s fungováním univerzity či poměrně vágně k panovníkovi, jsou Koppayovy argumentační strategie i zvolené ironizující figurativní prostředky krajně neobvyklé.

Po etablování komunikačních praxí a zvyklostí literárního pole pražské univerzity psali dedikace katolickým duchovním takřka výlučně absolventi jezuitského školství (např. Jan Jindřich Svitavský a jeho orientace na řádové elity mezi křížovníky s červenou hvězdou nebo H. Venceslaus, který jako žák jezuitské školy složil báseň pro nového opata tepelského M. Zimmerhackela v roce 1597). Jan Černovický tak s dedikací z roku 1592 představenému řádu maltézských rytířů sídlících u kostela Panny Marie pod Řetězem doprovázenou i ikonografickými znaky řádu představuje naprostou výjimku, kterou lze kromě tématu sbírky (Kristovo Zmrtvýchvstání) spojit také s Černovického úspěšným pohybem v několika komunikačních strukturách (dvorské i univerzitní).

V centru komunikační struktury katolických duchovních hodnostářů, která se zformovala mimo literární pole pražské univerzity, utvářela specifický formalizovaný modus vypovídání i rejstřík témat a orientovala se spíše na dvorskou figuraci, stál minimálně od 80. let do své smrti roku 1614 G. Bartholdus, jeden z první generace absolventů klementinské jezuitské koleje, který později završil svou úspěšnou kariéru funkcí generálního vikáře. Na rozdíl od několika dalších latinských autorů, kteří se orientovali na mecenát katolických hodnostářů, Bartholdus kromě příležitostných básní sepsal i velmi rozsáhlá latinská díla. Analogicky k rudolfínským humanistům pohybujícím se mimo literární pole univerzity (z něj mu přispěl básní pouze Campanus) a orientovaným na dvorskou figuraci, domohl se také Bartholdus kromě duchovních hodností titulu *poeta laureatus* (roku 1586). Později byl dokonce jmenován do palatinské komitivy, z jejíž moci bylo možné i laureovat ostatní humanisty a zastoupit při tomto aktu císaře. Orientace literárního pole na mecenát katolických prelátů se tedy patrně kvůli souběhu s orientací na dvorskou figuraci nevyklučovala s kapitalizací titulu *poeta laureatus a comes palatinus*, jakkoliv už k nim nebyly vydávány příležitostné sborníky. Ioannes Cyaneus se tak současně podepisoval jako „poeta laureatus et presbyter“. Komitivou disponoval i V. Leuchthius, de facto jediný stabilní autor dedikačních básní do Bartholdových náboženských spisů, který současně zajistil tisk některých jeho děl (*Anglici de genuinis rerum scenlestium* 1601, *Triumphus podagrae* 1605) u příbuzného N. Steinia, vlastníka oficíny ve Frankfurtu nad Odrou. Komitivu také získal roku 1623 pražský kanovník a pozdější generální vikář J. Macarius.

Podobně jako v případě jiných autorů adresujících své příležitostné básně elitám katolické církve lze i v Bartholdových strategiích pohybu v literárním poli tematizovat několik katolických institucí a hodností, k nimž v této komunikační struktuře směřovaly prosby o

⁷⁴⁸ RHB III, s. 68.

mecenát formou dedikačních dopisů a básní. Strategického hodnostáře pro dedikaci v rámci katolické komunikační struktury představoval:

- (i.) úřad arcibiskupa pražského: Antonínu Brusovi z Mohelnice dedikoval Silvester Steier, latinsky píšící farář s literárními kontakty v německojazyčných regionech včetně Mostu. Ioannes Cyaneus, jeden humanistů orientovaných na katolické preláty a později niský farář sepsal v době dosažení bakalářského titulu na jezuitské akademii *epos natalitium* pro pražského arcibiskupa Martina Medka a v roce 1593 pak *Carmen gratulatorium*, k posvěcení nového arcibiskupa Zbyňka Berky. Bartholdus dedikoval Medkovi po celou dobu, kdy zastával tento úřad, a napsal několik epicedií na zemřelé arcibiskupy hned následované gratulacemi novým k nástupu do funkce. Krumlovský děkan Larisch a Naczeslawicz zase vydal v roce 1607 oraci na Zdeňka Berku obsahující i oslavný životopis, v němž do dialogu se zemřelým vstupuje jako další hlas *clerus Bohemiae* a ve stejný rok analogicky i oraci pro jeho nástupce v úřadu Karla z Lamberka. Arcibiskupu vydali v témže roce gratulační sborník ke zvolení také klementinští studenti. Podle A. Fricke je na úřad pražského biskupa a později arcibiskupa velmi úzce navázána historická interpretace v Bartholdově spisu *Bohemia pia* (1608), jehož šestá kniha reprodukuje privilegia pražské metropolitní církve a celá třetí se týká historie těchto úřadů, vychází ze starších dílčích Bartholdových zpracování tohoto tématu a popisuje úřad biskupa a arcibiskupa s důrazem na ctnosti, která jsou reprezentovány podle stejných výkladových schémat jako ctnosti exemplárních panovníků (*pius dux*).⁷⁴⁹ I. Macarius adresoval panegyrickou báseň z roku 1626 Arnoštovi z Harrachu.
- (ii.) úřad biskupa olomouckého: G. Bartholdus několikrát dedikoval či adresoval verše Stanislavu Pavlovskému, I. Macarius Františkovi z Dietrichštejna, podobně jako I. Cyaneus vydal roku 1591 oslavnou pohřební řeč na Adama z Dietrichštejna, kterou věnoval jeho bratřím a osobně blahopřál Dietrichštejnovi k jeho návratu do Prahy z Říma.
- (iii.) úřad opata kláštera v Louce: S trochou nadsázky tento premonstrátský klášter nedaleko Znojma sloužil jako faktická i symbolická „zastávka“ příslušníků dvora na cestě z Prahy do Vídně. Jáchym Hynconius, farář v Mikulovicích u Znojma, který si formalizovaný modus vypovídání osvojil v poli pražské akademie, věnoval dva roky po své konverzi a následném přeorientování na nové komunikační struktury, k němuž došlo v roce 1583, celý samostatný, v dobové literární produkci v českých zemích ojedinělý sborník *In felicem inaugurationem* k volbě S. Freytaga za nového louckého opata. Sborník obsahuje i stručný životopis opata, včetně jeho dosavadních působišť a dobrých vztahů ke dvoru, a je zakončen výzvou k mecenátu a podpoře latinských básníků. G. Bartholdus získal v průběhu pedagogického působení v Louce první humanistické kontakty a napsal první sbírky příležitostné poezie, posléze adresoval a dedikoval básně opatu S. Freytagovi i jeho nástupcům.
- (iv.) úřad opata Strahovského kláštera: G. Bartholdus dedikoval opatu Lohelioví.
- (v.) představení řádu křížovníků s červenou hvězdou: G. Bartholdus jim dedikoval několik panegyrických básní. Na oslavu řádu se soustředili i cvičné studentské klementinské koleje – např. I. Cyaneus sepsal v průběhu studia *Carmen panegyricum* pro generály řádu křížovníků s červenou hvězdou, kde také pojednává o historii řádu. Ch. Fersius napsal v roce 1597 oslavný spis o křížovníckém řádu spojenou s oslavou českých arcibiskupů, kteří z něj vzešly

⁷⁴⁹ Fricke 1993, s. 94.

(*Excellens crucigerorum ordo cum rubea stella...*). Křížovníku M. Kozařovi zase napsal již roku 1590 Bartholdus blahopřejný jednolist k povýšení do rytířského stavu.

- (vi.) úřad opata kláštera v Teplé: V tomto klášteře je podobně jako v případě Louky doložena škola, na níž se vyučovala blíže neznámá podoba formalizovaného modu vypovídání, o jejímž poměru k soudobému partikulárnímu školství pražské univerzity ani jezuitskému školství bohužel rovněž nemáme zprávy. Opatovi dedikoval už v 70. letech její učitel M. Ubiserus. G. Bartholdus dedikoval opatovi tematicky relevantní životopis blahoslaveného Hroznaty nazvaný *Vita Hroznatae* (1586). S úřadem louckého, strahovského a tepelského opata je spojen z hlediska pohybu v literárním poli velmi zajímavý spis *Aureum diurnale* z roku 1611, v jehož dedikačním dopisu adresovaném tepelskému opatovi Bartholdus připomíná své vztahy k minulým opatům právě těchto tří klášterů.

V pestrém korpusu Bartholdových příležitostných básní, které se kromě celé řady vytištěných sborníků k určitému tématu zachovaly i ve třech rukopisných sbornících z let 1572–1587 se jinak setkáváme s řadou kontaktů napojených s menší pravidelností i na jiné katolické posty, na konkrétní faráře a jezuitské učence, opaty méně důležitých klášterů (např. Zábřdovického kláštera u Brna), zahraniční biskupy a arcibiskupy (např. mohučského), kanovníky, kaplany, nuncie či tajemníky zahraničních kardinálů. Ostatní humanisté orientovaní na mecenát katolických prelátů také kromě výše zmíněných úřadů adresovali básně opatům jiných klášterů (Cyaneus roku 1607 *Carmen gratulatorium* k posvěcení Jana na opata v ciesterciáckém klášteře Kamenici, nebo dvorní kazatel Jan Sixti o rok později opatovi v Kladrubech, přičemž tuto skladbu doprovodili dedikačními básněmi jeden z křížovníků a ratibořský děkan). Často byla orientace na katolické duchovenstvo přímo spojena s dvorskou figurací, např. když I. Macarius napsal roku 1516 řeč proti moderním heretikům a dedikoval ji kardinálu Khleslovi nebo I. Placentius vyučující v klášteře v Broumově vydal v roce 1620 spis *Victoria belli et deditio Pragensis* oslavující porážku stavovského povstání za přispění adresáta, Stanislava Lahodovského, který v závěru obsahuje panegyrik na Ferdinanda II. jako legitimního panovníka v českých zemích.

Bartholdus se také soustředil na rudolfínský dvůr – ať už byl adresátem císař, arciknížata, a další členové rodu, jimž se věnovaly panegyrické skladby obsahující typická argumentační postupy a figurativní schémata, např. protiturecký diskurs, dále legáti, diplomaté, dvorští soudci a úředníci. Z aristokratických rodin spojených s dvorskou politikou se v této komunikační struktuře nejčastěji dedikovalo Popelům z Lobkovic či jiným větvím Lobkoviců (Bartholdus, Sixti, Cyaneus), Slavatům (Macarius); patrně nejčastějším terčem zájmu o mecenát se stal v druhé dekádě 17. století Jaroslav Bořita z Martinic (Larisch, Bartholdus, Macarius). Kromě panegyriků na císaře, je motiv habsburské *pietas* rozpracován v Cyaneově rozsáhlém eposu o Rudolfovi I. a jeho nepřátelství k Přemyslu Otakarovi II. vydaném pod názvem *Illustris pietas d. Rodulphi I.* z roku 1593. Specifická produkce humanistů orientovaných na mecenát katolických duchovních hodnostářů a současně na dvorskou figuraci se také soustředila kolem tématu porážky stavovského povstání, jeho předzvěstí apod. (Macarius či Sixti, který tak využil svou starší básnickou specializaci, totiž popis letohrádku Hvězda nedaleko Bílé hory).

Pouze výjimečně se v období Bartholdova učitelského působení v klášteře v Louce setkáme s básní dedikovanou znojemským měšťanům či později v dedikacích oratorických spisů měšťanům rodného Mostu, které se trochu přibližují komunikačním praxím charakteristickým pro literární pole pražské univerzity a městských okruhů. Také Bartholdův topografický spis o Mostu *Bruxia* z roku 1593 sice podává mimo jiné příběh zbožnosti doby Karla IV., pohustitského úpadku města a obnovy s příchodem jezuitů, což by nepatřilo

k main-streamové argumentaci univerzitní produkce, ale pojednává také o klasických „univerzitních motivech“ jako jsou požáry. Navíc dodržuje strukturu spisů konzumovaných v městských okruzích, včetně dedikace městské radě a vůbec dedikačních veršů, které jinak nejsou v Bartholdových spisech pravidlem. Zlom v orientaci a změna ve strategiích pohybu v literárním poli jsou patrné na tvorbě Jáchyma Hynconia, který v době svého pedagogického působení v rodné Jihlavě, Trenčíně, Banské Štiavnici a Klatovech napsal několik sbírek dedikovaných prostějovským či jihlavským měšťanům, trenčínské městské radě či typickou sbírku o požáru Klatov věnovanou tamější městské radě. Vydána byla rok před jeho konverzí a reorientací v literárním poli, která se pak projevila výše zmíněným sborníkem k inauguraci Freytaga do opatské funkce.

Tématika příležitostných básní se orientuje vedle gratulací k obsazení úřadu či primicím jednoznačně na náboženské motivy, které jsou ovšem tematizovány a podány jinak než v případě literární produkce pražského univerzitního pole. Jedná se o propracovanější útvary, než jsou krátké básně o dnech, kdy se slaví památka světců, o Kristově vzkříšení apod., jež bývají v univerzitním poli nezdědka také sociálně adresné (v daný svátek slaví i adresát své jmeniny apod.). Mezi Bartholdovými ranými, řekněme ještě cvičnými příležitostnými básněmi, nalezneme i propracovanější texty s náboženskou tematikou, např. velmi rozsáhlý dialog imitující Vergilia, v němž vystupují vedle postav z církevních dějin i církevní otcové, zakladatelé řádů apod. Ostatní dobové produkci se pak vymykají jeho rozsáhlejší díla, která nebyla v řadě případů dedikována nikomu (např. život sv. Prokopa). Nikoliv přímá absence adresáta, ale absence dedikačních básní, která by byla v literárním poli pražské univerzity takřka nepředstavitelná, se ovšem týká i některých Bartholdových epithalamických sborníků či pohřebních kázání.

Otázka, do jaké míry lze v příležitostných básních této skupiny pozorovat posuny ve formalizovaném modu vypovídání, by si patrně zasloužila zcela samostatný výzkum soustředěný pouze na tento typ literární produkce. V potaz by bylo nutné vzít i proměny formalizovaného modu vypovídání a jeho transmise v jezuitském školství, respektive je vztáhnout k melanchthonskému ciceronismu, jenž determinoval osvojování formalizovaného modu v literárním poli pražské univerzity. I na základě údajů *Rukověti* lze však v Bartholdových literárních postupech vysledovat kromě jasnějšího důrazu na vergiliovské subtexty, také časté explicitní odkazy na patristickou literaturu (např. ve sbírce *Primitiae* 1589), což by potvrzovalo výše zmíněné Müllerovy teze o filologických specificích klášterního humanismu. I. Macarius zase vtělil do svého pozdního spisu *Gratulatio* z roku 1626 celou pátou kapitolu z Dionysiova spisu *De caelesti hierarchia*, což lze považovat za určitou „klášterně humanistickou“ analogii ke starším zahraničním humanistickým edicím, které primárně posunovaly a redefinovaly formalizovaný modus vypovídání, jeho postupy, subtexty a autority. Zcela v rozporu s výukovými edičními strategiemi typickými pro literární pole pražské univerzity vydal Bartholdus také roku 1601 ve Frankfurtu nad Odrou filosoficko-přírodovědné kompendium Bartholomea Glanvilla pod názvem *Bartholomae Anglici de genuinis rerum celestium*, v němž je mimochodem přetištěno i Trithemiovo pojednání o církevních autorech. Na Trithemia sice odkazovali už básníci Hodějovského okruhu, když se snažili další autoritou podepřít hrdinskou imaginaci Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic podbarvenou agonálním diskursem národa, jinak je ovšem podobný odkaz v latinské literární produkci na českém území opravdu výjimečný a lze jej interpretovat jako symbolické přihlášení se k autorovi, jenž byl v říši považován za paradigmatického „klášterního humanistu“ a vůdce proudu spojujícího kategorie *pietas* a *eruditio*.⁷⁵⁰

⁷⁵⁰ Müller 2002; Müller 2006, s. 30n.

Autoři *Rukověti* také v některých Bartholdových dílech konstatují bez bližší specifikace „barokní styl“, což by patrně mohlo referovat k odklonu od ciceronismu.⁷⁵¹ Sám Bartholdus se v průběhu života formálně a stylisticky „přeorientoval“. Po roce 1595 se přestal věnovat příležitostnému básnictví, jehož malé sociálně adresné žánry mistrně ovládal, což ukazuje mimo jiné sbírka příležitostných básní pro katolické hodnostáře z roku 1593 *Panegyrica sanctissimis pontificibus et praelatis* obsahující propentika, gratulace, epicedia, chronogramy atd. Posléze se přeorientoval nejprve na oratoriku (publikoval především pohřební kázání) a později na sepisování rozsáhlejších prozaických kompendií.

⁷⁵¹ RHB I, s. 165 už konstatuje v Bartholdových kázáních „barokní styl“.

2.8 Komunikační struktury a praxe po rozpadu literárního pole pražské univerzity

Druhou kapitolu práce uzavřeme stručným nástinem vývoje humanistických latinských komunikačních praxí a specifického formalizovaného modu vypovídání pěstovaného v literárním poli pražské akademie po zániku této instituce a rozpadu celého literárního pole. Dosavadní výzkum⁷⁵² a prosopografický materiál shromážděný v *Enchiridionu* totiž umožňují tematizovat doznívání komunikačních praktik v exilových komunitách i městech patřících dříve do univerzitního městského okruhu, jakkoliv se vzhledem k minimu institucionálních příležitostní jednalo pouze o malý korpus příležitostných básní či dedikací.

Po rozpadu univerzitních komunikačních struktur a sofistického mašinerie produkující sociálně či institucionálně orientované sborníky, jejichž prostřednictvím se definovalo jak univerzitní literární pole tak se petrifikoval formalizovaný modus vypovídání založený na melanchtohonském ciceronianismu, je v bývalých univerzitních městských okruzích doloženo jen několik reziduí starších komunikačních praxí a postupů. Ve skupině bývalých učitelů a studentů působících na pražské univerzitě představuje poslední analogii ke starším literárním univerzitním zvyklostem výše analyzovaný sborník k úmrtí Jakuba Zabonia z roku 1625. Jak jsme ukázali v kapitole o komunikačních praxích na pražské univerzitě, hlásí se autoři tohoto sborníku (zbývající prominenti akademického literárního pole N. Troilus, D. Basilius a mladší F. Vermilius) k starší univerzitní tradici. Označují se stále ještě nejen jako *amici* a *compatres*, ale také jako *collegae*, a ačkoliv se o univerzitě jako instituci explicitně nezmiňují, sborník vyšel v Sessiově univerzitní tiskárně a stručný životopis zesnulého označovaného v jedné z doprovodných básní jako *stella Lycae* se přímo vztahují k jeho akademickému postupu a působení. Za určité doznění univerzitní praxe vydávání kondolenčních sborníků pro pražské měšťany lze považovat i sborník pro úředníka Starého Města Viktorýna Vokouna opatřený krátkým prozaickým životopisem zesnulého, který uspořádali roku 1625 J. Czernovicenus-Černovický a N. Troilus. Vydání tohoto sborníku však stojí na pomezí mezi odeznívajícími strategiemi univerzitního provozu a jejich transmisí mezi saské exilové skupiny, o nichž pojednáme níže.

V jednotlivých segmentech zaniklého akademického literárního pole lze pak pouze předpokládat další textovou produkci spojenou se staršími komunikačními zvyklostmi a univerzitním ciceronismem. Z období 30. a 40. let 17. století máme ovšem v českých zemích doloženo několik příkladů latinského příležitostného básnictví (panegyriky, genethliaca, epicedia a epithalamia), které jsou věnovány jak celým městským radám (V. Falco Litomyšlským v roce 1634) tak jednotlivým členům městských elit (např. sborník epithalamií pro J. V. Fabricia z roku 1638, epithalamia pro velvarského primase Řehoře Vokouna z roku 1640, která už se ovšem od univerzitních praxí odlišují, mimo jiné tím, že jsou anonymní) či aristokratickým mecenášům a církevním hodnostářům (V. Falco či R. Mnišovský ve 30. a 40. letech). Příklad epithalamického sborníku jihlavského hejtamana Fabricia při tom ukazuje i na propojení s exulantskou komunitou, poněvadž do něj přispěl i M. Fabricius působící v Uherské Skalici, patrně ženichův příbuzný.

Na příkladě exulantských komunikačních praxí, které jsou doloženy přeci jen v hojnějším počtu, lze doložit kromě přetrvávání sborníků příležitostné poezie do poloviny 17. století dokonce i proměny v chápání formalizovaného modu vypovídání charakteristického pro

⁷⁵² O saském exilu Bobková 1999; o dedikacích děl exulantů Urbánek 2008, s. 96. Další biografické údaje a rozbory exulantské literatury srov. také v zahraničních studiích Kühlmann 2006b; Helander 2003, s. 119n (o V. Clemensovi).

pražské univerzitní literární pole. V exilových komunitách aktivních v Horních Uhrách, především v okolí Trenčína a v Uherské Skalici, lze postulovat kontinuitu komunikačních praxí na příkladu dvou sborníků epicedií pro Martina Bočka z roku 1638 (k úmrtí jeho dětí) a 1639 (k jeho vlastnímu úmrtí). V prvním případě se výrazně mění starší struktura typická pro univerzitní sborníkovou produkci, poněvadž obsahuje vernakulární kázání doprovázená latinskými příležitostnými básněmi, které ovšem ve třech případech napsali titíž autoři (zde M. Romenec, A. Wolfius a I. Hodikius). Zařazení vernakulárních kázání do sborníku epicedií bylo v literárním poli pražské akademie velmi neobvyklé. Analogicky ke starším komunikačním praxím jsou dva z latinských přispěvatelů příbuzní, patrně otec a syn (Jan Romenec a Matěj Romec), i v tomto případě se tedy setkáváme s praxí „přizvání“ k podílu na sborníku příležitostných básní. Jedním z latinských přispěvatelů byl i farář působící nedaleko Trenčína Adam Wolfius, který si osvojil formalizovaný modus vypovídání ještě v pražském univerzitním literárním poli (ordinován byl v roce 1608) a vydal také spis k úmrtí manželky M. Romence.

O rok mladší sborník epicedií připomínajících úmrtí samotného M. Bočka nazvaný *Aqua apoplectica* má stejnou formu, v níž se mísí vernakulární kázání s latinskými příležitostnými básněmi. Mezi jejichž autory opět nacházíme otce a syna (M. Fabricius a M. Fabricius ml.), ale především další exulantské literáty zakotvené ve formalizovaném modu pražské univerzity, kteří se účastnili i dalších kolektivních děl vydaných trenčínskou skupinou (I. Heliades, M. Colidius a V. Pelargus). Další příležitostné básně exulantské skupiny byly vydány ve stejném roce ve sborníku epithalamií pro Ch. Crucigera, nového vychovatele v rodině baronů z Lipé, do něhož vedle i Crucigerova svěřence (Čeněk Hovora z Lipé) a dalších básníků přispěl opět i I. Heliades a M. Colidius, kteří oba podporovali exulantskou komunitu a znali se s Bočkem ještě z doby jeho studia u Colidia v Kutné Hoře (ze stejné partikulární školy znal Colidia i další exulant, přispěvatel do Pelargova spisu, o němž se zmíníme níže, a bývalý kazatel v Kutné Hoře Matěj Prlicius). Velká skupina trenčínských exulantských básníků se patrně naposledy „setkala“ těsně před odchodem V. Pelarga při práci na oslavném spisu na barony z Lipé sídlící v Uherské Skalici, u nichž působil jako vychovatel do roku 1638. V tomto spisu je využita celá řada strategií získání mecenátu, které jsou navázány na literární techniky typické (také) pro literární pole zaniklé pražské univerzity. Spis obsahuje pasáž o dějinách rodu založenou na řadě subtextů, včetně klasických historických spisů frekventovaných v předbělohorských oslavách měst či šlechticů (Hájek), rozrod a příležitostné básně, například Pelargova propemptika pro Karla Adama z Lipé. Jednotliví humanisté z trenčínské exulantské komunity pak složili do sbírky doprovodné epigramy. Pro další argumentaci by sice bylo nutné podrobit tento spis srovnávací analýze, ale z hlediska struktury se nevymyká z literárních strategií praktikovaných v pražském univerzitním poli.

Od počátku 40. let nejsou další kolektivní literární aktivity této exulantské skupiny doloženy. Sborníky příležitostných básní jsou sice jediným doloženým příkladem kolektivního díla navazujícího na tradici univerzitního latinského příležitostného básnictví, ale členové trenčínské exulantské skupiny psali také latinské dedikační básně do vernakulárních děl, především kázání – např. příspěvek M. Fabricia do pozdějších vernakulárních spisů, včetně Hodikiova pohřebního kázání z roku 1646. Do jednoho Hodikiova spisu patrně přispěl i I. Heliades, od něhož jsou doloženy také doporučující verše do Traianova spisu o Piešťanech a Žilině z roku 1642. Toto městské *encomion* z pera faráře, který si osvojil formalizovaný modus vypovídání a básnické techniky ještě na pražské univerzitě (promován na bakaláře byl v roce 1609) a působil nedaleko Piešťan, lze patrně považovat za jeden z posledních pokusů o získání mecenátu městské rady v souladu se staršími strategiemi pohybu v literárním poli již dávno neexistující pražské univerzity a na základě zdejších specifických zvyklostí a technik latinské textové produkce.

V případě saského exilu se někteří latinští humanisté působící dříve v českých zemích zapojili do stávajících místních komunikačních struktur, obzvláště pokud se jednalo o literáty ze sudetských oblastí, jak ukazuje příklad sborníku epithalamií ke sňatku M. Singera z roku 1626. Složení a fungování exilových komunit na saském území již byla věnována značná badatelská pozornost, z výzkumů vyplývá, že se exulantské komunity zdržovaly do konce 20. let na saské straně Krušných hor, v okolí řeky Labe a měst jako Freiberg či Pirna, od 30. let pak v Drážďanech.⁷⁵³ Komunikační praxe exulantů však také rozvíjejí starší model literárního pole pražské univerzity a literární postupy, které se stejně jako v případě trenčínského exilu stále častěji začínají prolínat s vernakulární tvorbou. Na rozdíl od trenčínské exilové skupiny se také většina sborníků a kolektivních autorských podniků vydaných exulanty v Sasku neomezuje pouze na skupinu bývalých humanistů působících v literárním okruhu pražské univerzity, ale většinou se mísí s místními literáty a napojuje se na zdejší univerzitní instituce (např. při vydávání gratulací, propemptik či epicedií).

Za jednu z prvních netištěných platforem komunikace a kolektivního autorství saské exulantské skupiny lze považovat známý rukopisný památník Floriána Vermilia; přibližně ze stejného období pochází také první saské exulantský sborník příležitostné poezie, vydaný v rámci institucionálních komunikačních praxí wittenberské univerzity, s níž pražský akademický formalizovaný modus vypovídání ve své nejpozdější fázi patrně stále bez problémů korespondoval. Uspořádal jej Samuel Martinius, pozdější exponent kolektivních intelektuálních aktivit saské exulantské skupiny, k úmrtí českého studenta ve Wittenbergu Pavla Straphinia roku 1623. Přispěli jak studenti z českých zemí, o nichž nemáme další zprávy (A. Philadelphus), tak exulanti, kteří se později vzdělávali komunikačním praxím českých exulantů a zapojili do nadnárodních humanistických komunikačních struktur (např. I. Maconius), i exulanti činí nadále v pirnské skupině (S. Alektorius). S praxemi jiných univerzitních institucí byl spojen také vznik gratulačního sborníku pro exulantského faráře Jana Hertvicia k titulu magistra filosofie z roku 1629. Patrně se v něm uplatnila i skupina bývalých spolupracovníků Samuela Martinia, k níž také patřil sám Hertvicius ještě před rozpadem literárního pole pražské univerzity (před jedenácti lety napsal verše do spisu *Hussius et Lutherus, id est collatio*).

Další kolektivní komunikační počiny, jež s sebou v případě saských exulantů přinesly poslední příležitost pro uplatnění literárních zvyklostí a humanistických komunikačních kompetencí osvojených v již zaniklém literárním poli pražské univerzity, představují kromě latinských dedikačních básní do vernakulárních spisů sborníky: sborník propemptik pro Ch. Megandera k jeho odchodu z Drážďan v roce 1629, sborník k úmrtí N. Troila z roku 1631, který se stal takřka prestižní publikační příležitostí, nedochovaný sborník k úmrtí Jana Černovického vyšlý v Pirně roku 1633 a sborník k úmrtí manželky Jiřího Morávka z roku 1631. Především fragmentárně zachovaný Troilův kondolenční sborník lze chápat jako poslední hromadný průsečík komunikace exulantské komunity v Sasku. Sestavil jej osobně S. Martinius a patrně vzhledem k Troilově prestižní pozici v zaniklém literárním poli pražské univerzity do něj kromě všech tří generací Martinovského exulantského klanu (který se takto projevil také ve výše zmíněném sborníku epicedií na manželku J. Morávka) přispěla také řada dalších exulantů, o jejichž literárních aktivitách se tak zachovalo poslední známé svědectví. I v produkci sborníků příležitostné poezie lze u saských exulantů konstatovat určité posuny proti komunikačním zvyklostem a praxím literárního pole pražské univerzity. Stejně jako v případě jiných exulantských skupin se jedná především o častější prolínání latinského formalizovaného modu vypovídání s vernakulární textovou produkcí (v případě nedochovaného Černovického kondolenčního sborníku). O šest let mladší pohřební kázání na S. Martinia jsou pak již vydaná separátně, latinská verze je tedy oddělena od vernakulární.

⁷⁵³ Bobková 1999.

Skupina exulantů působících v Pirně byla na rozdíl od trenčínské skupiny v kontaktu i s jinými literáty-exulanty v okolních říšských oblastech. Patrně posledním kolektivním latinským dílem exulantské skupiny vzešlé z literárního pole pražské univerzity a působící v říšských oblastech blízko českých hranic byl pozdní kondolenční sborník knězi P. Wincklerovi k úmrtí jeho manželky z roku 1650. První polovinu latinských básní v něm sepsali autoři usedlí v Žitavě, většinou exulanti-faráři jako V. Machaon, J. Nigrinus, J. Regius, bývalý kaplan Jiřího Dikasta Jan Lanczmanius s kontakty na pirnské exulanty či P. Crupius-Krupský. Crupius měl také kontakty v pirnské komunitě, držel latinské pohřební kázání nad hrobem jejího hlavního představitele S. Martinia na sklonku 30. let, sám žil až do konce 60. let, aniž by však po vydání tohoto sborníku byly známy jeho další literární aktivity. Další část dedikačních veršů pak opatřili exulanti střídající působiště nebo autoři, o nichž nemáme kromě dat spojených se studiem na pražské akademii další zprávy. Na rozdíl od předbělohorských literárních zvyklostí se i v případě tohoto kondolenčního sborníku setkáváme s míšením latinského formalizovaného modu vypovídání s vernakulárními, zde německými básněmi. Báseň je zároveň anonymní, což se také vymyká literárním zvyklostem pražského okruhu. Mezi „neusedlími“ exulanty-vaganty, kteří udržovali kontakty s žitavskou skupinou a přispěli do Wincklerova sborníku, byl i P. Stránský, jenž pěstoval rozsáhlé styky s exulanty na území říše – psal např. dedikační básně i pro pirenského J. Colsinia, s pirenskými exulanty se podílel na propemptikon pro Ch. Megandera opouštějícího Drážďany na sklonku 20. let nebo dedikoval J. Regiovi. Další člen z přispěvatelů Zikmund Podkostelský vydal ještě na počátku 40. let příležitostné básně (anagramy) ve snaze získat mecenáše i na říšském území, v nichž zaujímá standardní exulantskou strategii *captatio benevolentiae*, totiž stížnosti na strážně života v exilu. Právě argumentační a figurativní rovina těchto exulantských strategií a při pohybu v literárních polích a její posuny proti univerzitním praxím by mohly do budoucna představovat nosný badatelský problém.

Poměrně nepočetná zůstává poslední skupina latinských literátů, kteří rozvinuli kompetence formalizovaného diskursivního modu získané v literárním poli pražské univerzity nikoliv v omezených exulantských komunitách, nýbrž při pohybu v různých literárních polích, v několika evropských městech a na větším počtu evropských dvorů.⁷⁵⁴ Ovládnutí specifických žánrů a technik latinského básnictví umožňovalo získat mecenát i v cizině a zapojit se do místních komunikačních struktur. Následující příklady ukazují, že příležitostné básně se uplatnily jak ve dvorských, tak v univerzitních i městských figuračních. Václav Clemens, který se ještě v době fungování univerzitního literárního pole specializoval mimo jiné na příležitostné básně dedikované městským radám, uplatnil tuto specializaci od počátku svého pobytu v exilu po roce 1621. Od třetí dekády sice přestal psát básně do sborníků, ale obrátil se ještě jako uprchlík na lipskou radu, v roce 1626 složil oslavnou báseň na Vratislav, o čtyři roky později zpracoval velmi rozsáhlou topografii Gdaňsku a v roce 1636 vydal rozsáhlou oslavnou topografii Londýna o šesti knihách. Současně použil delší panegyrické epické básně při snaze získat mecenát významných jednotlivců – těsně před monarchovou smrtí se ucházel o přízeň Gustava Adolfa se spisem *Gustavis* oslavujícím na apokalyptickém pozadí české mučednictví (což je tematický celek spojený s figurativními prostředky, které se starší univerzitní literární tradici výrazně vymykají)⁷⁵⁵ a sepsal také příležitostný spis na poněkud konvečnější téma (o Kristově vzkříšení), který věnoval roku 1636 londýnskému biskupovi a londýnským farářům.

Další z „putujících“ exulantů, I. Sictor uplatnil básnické kompetence charakteristické pro formalizovaný modus vypovídání v zaniklém literárním poli pražské univerzity v

⁷⁵⁴ Urbánek 2008, s. 96n o dedikacích děl a strategiích získávání mecenátu, s. 98 o uchovávání kontaktů i po odchodu do exilu.

⁷⁵⁵ Helander 2003, s. 119n.

panegyrických skladbách, které do značné míry vycházely z jeho starších básní a byly vhodně využitelné při získávání mecenátu a pohybu v nových literárních polích. Tohoto druhu je například panegyrická skladba sepsaná v roce 1625 během jeho pobytu v Groningen, v níž blahopřeje k obnově městské rady, podává popis městské správy a v závislosti na Bodinově spisu *De re publica* pojednává o úkolech městské rady. Starší pražské univerzitní produkci odpovídají i *carmina gratulatoria* na akademii v Groningen ze stejného roku, která obsahují i příležitostné a adhortativní básně věnované Fridrichu Falckému, s jehož dvorem Sictor odešel do exilu, falckým spojencům, členům dvora a opěvují vítězství falckých armád. Současně v jediném sborníku Sictor tuto dvorskou orientaci propojuje s gratulacemi kurátorům groninské akademie, přáním rektorovi, různým profesorů, farářům a dalším osobnostem působícím v Zelandu. Nabízí se možnost srovnání s předbělohorskou univerzitní produkcí – Sictor sice ve sborníku uplatnil modely příležitostného básnictví osvojené v literárním poli pražské univerzity, určitý rozdíl lze ovšem pozorovat na rovině chybějícího institucionálního zázemí, protože sborník vyšel s tříletým zpožděním a navíc musel být postupně vytištěn ve dvou groninským oficínách.

Již v druhé části tohoto sborníku se projevuje přesun orientace v pohybu v literárním poli na mecenát anglického dvora. Oslavy Jakuba I. se objevují i v *Carmen lugubre* na vévodu oranžského z roku 1626 (během svého londýnského pobytu pak Sictor v roce 1641 vydal také sborník epithalamií ke svatbě Viléma Oranžského a o šest let později epicedium ke smrti velitele oranžských vojsk). Na Karla I. se potom Sictor obracel jako na zástupce falckého domu v kondolenčním sborníku k utonutí syna Fridricha Falckého. Starší pražskou literární produkci rozvíjejí také sborníky apophoret pro pastory a přísedící konzistoře v Leidenu z roku 1629, stejně jako rozsáhlý soubor sborníků epicedií a inauguračních gratulací pro londýnské starosty, které Sictor vydával od roku 1634 u příležitosti úmrtí a nastolení příslušných úředníků (pravidelně do počátku 40. let, naposledy pro rok 1648). Na rozdíl od produkce literárního pole pražské univerzity, které se rozvíjelo v groninských sbornících, se zde nesetkáváme s básnickými výčty úřednických ctností, ovšem inaugurační panegyrik z roku 1638 obsahuje také oslavu Londýna, která má zcela vycházet z obdobného panegyriku na Groningen z roku 1625 a obsahuje i popis městské správy, obchodu etc. Dedikační básně v tomto panegyrickém spise se pak explicitně orientují na všechny potenciální roviny mecenátu – jak na panovníka, tak na šlechtu, kněží i městkou radu. Sictor je autorem dvou příležitostných básní, jimiž přispěl do děl jiných exulantů – vedle spisu S. Martinia *Lacrumae Bohemicae* se jedná především o dedikační báseň do florilegia citátů z Erasma, jež vydal Simeon Partlicius v roce 1640 a které prozrazuje houževnatost nejen orientace na mecenát falckého dvora (dedikoval ji synům Fridricha Falckého, legitimitu falcké vlády a návrat Fridricha k moci obhajoval už v roce 1626 ve spisu *Metamorphosis mundi*), ale formalizovaného modu vypovídání založené na excerptování autorit.⁷⁵⁶

Také Partliciovy příležitostné sborníky rozvíjejí předbělohorské modely pražské akademie, např. sborník *Officiarium magistratus* (1624), v němž jsou příležitostné básně věnovány říšským učencům a kontaktům z doby jeho působení v Erfurtu. Tato univerzitní orientace je ovšem ojedinělá. První exilový spis *Mundus furiosus* dedikoval Partlicius dánskému králi Kristiánu IV., i další dedikace jsou podle závěrů V. Urbánka navázány na dánský dvůr, např. adresát spisu *Astronomici apologetici pars prior* brémský arcibiskup byl švagrem dánské princezny. V exulantských strategiích se také lépe než kompetence pro pohyb v univerzitním poli uplatnily dedikace městským radám, v Partliciově případě podle Urbánkových údajů hamburských měšťanů, londýnské a lipské radě.⁷⁵⁷

Poslední z literárně činných putujících exulantů, paracelsista Daniel Stolcius, navázal plynule na svá pražská studia v Marburgu a využil marburské kontakty v básnické sbírce

⁷⁵⁶ Urbánek 2008, s. 85n, o tomto spisu informoval Hejnic 1965a.

⁷⁵⁷ Urbánek 2008, s. 101.

Trias hexastichorum dedikované hesenskému landskraběti, v níž jsou kromě básní vyjadřující stesk nad zničenou Bohemií a víru ve falcké vítězství (operujících osvědčenými stereotypy jako kritika *vulgus* bažícího pouze po majetku a hmotných požitcích i novým arsenálem argumentů a figur formujícího se exulantského diskursu) obsaženy také příležitostné skladby určené právě marburským univerzitním elitám. Pozdější hermetické a alchymistické spisy již Stolcius dedikoval jednotlivcům a navázal jejich tisk a šíření v literárním poli na kontakty s frankfurtským tiskařem Lukášem Jenissem.

3 „SLABÁ PERFORMATIVITA“: SUBJEKTIVITA, GENDER, TĚLO A UTVÁŘENÍ UČENECKÉ KOMUNITY

V předchozích dvou kapitolách jsme vymezili koncept literárního pole, rozebrali specifika formalizovaného modu vypovídání charakteristického pro latinskou humanistickou literární produkci a analyzovali fungování a řečové reprezentace učenecké komunity v literárních polích v českých zemích. Třetí a závěrečná kapitola se soustředí na specifické případy řečového utváření učenecké komunity, které (jak už jsme naznačili v souvislosti s konceptem „slabé performativity“) nelze v případě raněnovověkých textů spojovat pouze s konkrétními sociálními situacemi (byť je to také možné jako v případě laureací). Při jejich analýze je nutné vzít v úvahu také samotný formalizovaný modus vypovídání, především užívaný korpus citátů, intertextové propojení textů vázaných k různým sociálním příležitostem, žánry atd. Jako první příklad performování spojeného s utvářením učenecké komunity jsme zvolili performování genderu v korpusu tzv. westonián, na jehož základě se definovalo a utvářelo maskulinní humanistické autorství, jako realitní efekt se produkovala a v procesu recitování stabilizovala i učenecká komunita a současně se z ní exkludovalo „jiné“ (inferiorní feminita). Jako druhý příklad bude rozebráno genderování „humanistické choroby“ – podagry – v žánru tzv. *laudes podagrae*, jež je spojeno i se specifickou inteligibilitou a diskursivní materializací těla jak humanistického autora, tak i samotné personifikované nemoci. V dalších podkapitolách pak bude věnována pozornost artikulacím subjektivních pozic v textech sepsaných v rámci formalizovaného diskursivního modu a jejich limitům determinovaným tímto modem, mimo nějž nelze v latinské humanistické literární produkci vypovídat. Pokusíme se tak také vyprofilovat argumenty proti narativu o humanistickém utváření moderního individualismu, autonomního a racionálního subjektu, autorského vědomí či autora jako zdroje významu. Tyto artikulace budou v poslední kapitole postaveny do určitého kontrastu s rozpracovanou etikou sebe a konceptem aktivního sebevztahu ve vernakulární literatuře ze stejné doby.

3.1 Blandula puellula. Podagra, humanistické autorství a inteligibilita těla

„*Bellula, dulciola, auriflua, o mea pulchra, meum cor,*“⁷⁵⁸ takto láskyplně neoslovuje Georgius Bartholdus, jeden z nejproduktivnějších latinských básníků, svou milenkou, nýbrž podagru – humanistickou „módní nemoc“, o níž nalézáme v textech sepsaných v rámci formalizovaného diskursivního modu celou řadu výpovědí.⁷⁵⁹ V této podkapitole tematizujeme reprezentaci nemoci jako specifický případ genderování (*doing gender*). Půjde tedy o imaginaci nemoci, o způsoby, jak se v humanistických diskurzech označovala a pohlavně specifikovala dna (personifikovaná jako podagra) a jak se současně kódovala, a tak i performovalo, materiálně utvářelo podagrické tělo (tělo personifikované nemoci i jejích obětí). V dalším kroku pak bude analyzován vztah tohoto genderování k jiným diskursům

⁷⁵⁸ Triumphus podagrae 1605, s. 30.

⁷⁵⁹ O renesančních reprezentacích podagry srov. přehledně Porter – Rousseau 2000, s. 22n. O četnosti žánru enkomii v raně novověké literatuře v souvislosti s reprezentacemi podagry Benedek – Rodnan 1963b, s. 349.

diference, k dobovým kulturním, sociálním významům a figurativitě této nemoci (*framing of the disease*),⁷⁶⁰ stejně jako k utváření humanistického autorství a humanistické sociability. Obě poslední kategorie při tom, jak uvidíme, operují s feminizací podagry jako nástrojem maskulinní definice humanistického autora-básníka. V závěru podkapitoly nabídneme na základě předchozího výkladu odpověď na otázku, proč se právě podagra stala nemocí, již bylo věnováno takové množství (i nelékařských) humanistických textů. Proč reprezentace této nemoci stanula takřka ve středu humanistické diskursivní aktivity.

Koncept bude aplikován na humanistickou příležitostnou poezii (v níž se často podagra inscenuje v autobiografických pasážích,⁷⁶¹ tedy v souvislosti se subjektivní pozicí pisatele) a na texty, které nelze počítat mezi lékařské diskursy (např. na enkomia – tzv. *laudes podagrae*) a jež by bylo možné spolu s J. Linkem označit za „interdiskursy“.⁷⁶² Především v enkomiaistické literatuře je přitom možné nejnosněji analyzovat imaginaci a genderování nemoci a současně poukázat na rozdíly mezi tímto přístupem a recentní (především německojazyčnou) historiografií, která sice od konce 80. let 20. století nosně zkoumá vztah mezi genderem a nemocí, ale soustředí se v především na pohlavně specifickou zkušenost a laické interpretace nemoci, nikoliv na genderování nemoci jako textový proces a gender nemoci jako textový efekt. Reprezentace podagry v příležitostné poezii a jiných humanistických („neodborných“) textech představuje navíc názorný příklad tzv. slabé performativity ve formalizovaném diskursivním modu, jak jsme ji zmínili v úvodní kapitole. Gender, tělo a humanistická sociální skupina se performují nikoliv v konkrétních sociálních situacích, jak by bylo možné analyzovat v případě moderny, ale v textech, které jsou intertextuálně propojeny (na rovině výpovědí, struktury, „žánru“ v případě enkomii či dokonce parafrází a recitování starších subtextů). Reprezentace nemoci se v nich mění v průběhu recitování a může tak mít proměnlivé realitní efekty – právě to také spojuje textový korpus konstituující prostřednictvím performativů realitu se sociálními praxemi, nikoliv původ v singulární sociální situaci.

Textů s „odborným nárokem“ se dotkneme v tomto bodě pouze marginálně, abychom ukázali, že se vedle literární reprezentace podagry důležité pro modelování humanistického autorství a „uchopitelného“ humanistického těla utvářel také hegemoniální lékařský diskurs monopolizující si vědění a výkladovou pravdu o této nemoci. Příkladem takového (navíc institucionálně zakotveného) pojednání je Bobroniova disertace *De medicorum, ut vocant, opprobrio Podagra theses* vyšla v Basileji roku 1597. Borboniova lékařská interpretace vychází v souladu s dobovým medicínským diskursem z humorálně patologického modelu, který spojoval vznik dny s bolestivým usazováním směsi krve a žluči nebo hlenu v kloubech, nebo s přihlídnutím k analogicky založenému konceptu tzv. tělesných proudů („flusů“, proudících a pohyblivých látek způsobujících nemoc) s cirkulací proudu z vlhkého mozku do oblasti kloubů. Oba koncepty přitom doporučovaly analogické terapeutické metody, tedy

⁷⁶⁰ Tento pojem používají Porter – Rouseau 2000. K imaginaci a metaforice nemoci srov. klasickou studii Sontag 1997.

⁷⁶¹ Na rozdíl od početných reprezenací podagry v příležitostné poezii a enkomiiích s nejvyšší pravděpodobností nebyl v rámci latinského humanistického formalizovaného modu vypovídání v českých zemích sepsán text, který by podrobně zachycoval na základě sebezpozorování průběh záchvatů dny, jako je tomu v případě deníků norimberského humaisty W. Pirckheimera, které si vedl průběžně od roku 1512 (srov. Eckert – Imhoff 1971, s. 124n). K Pirckheimerovým textům o vlastní podagře a sebeléčení srov. Reicke 1971, o jeho enkomiu pak s. 198n.

⁷⁶² Podle J. Linka nelze literaturu chápat jako oblast speciálního vědění, diskursivní elementy se ovšem neomezují pouze na speciální diskursy, ačkoliv ty mají tendovat k jednoznačnosti, převaze denotace a technické operacionalizaci vědění. I v interdiskurzech se však s odkazem na rané práce M. Foucaulta má utvářet normalita, kolektivní symboly atd. (Link 1988, s. 154–155).

odstranit tuto směs porušující rovnováhu z těla a zabránit jejímu usazování prostřednictvím vhodného režimu života a stravy.

Na rozdíl od reprezentací podagry v příležitostné poezii a enkomiastické literatuře však nelze tento hegemoniální diskurs spojit s performováním genderu, utvářením autorských subjektivních pozic ani s textovým utvářením učenecké komunity. Nejprve se soustředíme na několik příležitostných básní s autobiografickým obsahem, v nichž se tematizuje podagra. Nejedná se o lyrické reflexe nemoci, jsou doloženy v pozdně humanistických říšských latinských básní typu *De se aegrotante*, které často rozvíjejí konkrétní antický subtext, většinou Ovidiovu báseň z *Tristia* III,3 nebo Tibullovu elegie I,3 (analyzoval je např. W. Kühlmann).⁷⁶³ Jde spíše jen o krátké postřehy o vlastní zdravotním stavu spojené s literární stylizací a modelováním autorské subjektivní pozice (dobře patrné to bude např. na Pieczkonidově básni *De podagra sua in exilio*).

Podagra je v latinské humanistické příležitostné poezii tematizována většinou v souvislosti s aktem psaní, s vlastní literární produkcí nebo s chválou jiných humanistů; často například nemoc figuruje jako překážka v procesu psaní nebo jako důvod pozdní odpovědi v humanistické epistolární či básnické výměně. Podagra patří v tomto smyslu k tématům, na nichž panovala v humanistickém literárním poli shoda, která mohla fungovat jako sdílený komunikativní základ v procesu humanistického *male-bonding* (utváření maskulinně definované skupiny) i jako součást sebe prezentace humanistického učenice. Do určité míry paradoxně se tak skupina humanistů utvářející se na základě sdílení diskurzivního modu a specifické textové produkce, odvolávala na podagru nejčastěji jako na překážku v procesu psaní – např. David Crinitus v první polovině 80. let v úvodních básních ke svým sbírkám tematizuje „krutou“, „mučící“ a „katovskou“ podagru (*carnifex podagra* či *trux carnificina*). Popisuje bolesti kloubů trvající celých třináct týdnů, které odháněly nejlepší nápady a zabránily mu rychleji sepsat epithalamion pro Mathiase Grylla (mimořádně v celém humanistickém příležitostném básnictví v českých zemích se jedná o neobvyklé pojetí tohoto typu básně) či už poněkud více konvenční skladbu o narození Páně.⁷⁶⁴

Frekvence motivu podagry se v literární výměně zvětšovala díky citátovosti formalizovaného modu vypovídání charakteristického pro humanistickou latinskou textovou produkci. S podagrou se tak spojil rozsáhlý korpus antických i současných excerpt, citátů a prozodicky vhodných spojení (řekněme „podagrická topika“), které bylo možné opakovat v další literární tvorbě (např. *Non valido vinci Marte, nec arte potens* nebo *Tollere nodosam nescit medicina Podagram* a řada dalších citátů, epitet, kratších obrátů apod.).⁷⁶⁵ K těmto cirkulujícím, zvolna se proměňujícím citátům patřily i další slovní hříčky týkající se často klasického záchvatu dny v kloubech na prstech u nohou (např. *pedes – pedes lyrici*), které nabízely možnost kapitalizovat mistrné zvládnutí formalizovaného diskursivního modu. Martin Mylius tak napsal o podagře Viktorina Rhacotoma, dalšího humanistického učenice, že spolu s básníkovými nohama musely zalehnout do podagrické postele i jeho rýmy: „*Nunc blattis tineisve sacrat, quam plurima lectu/ Digna, pedes lyrici cum pedibusque jacent. Hem! Male sit Podagrae quae ne relegamus et aetas/ postera tam lepidos invidet atra, pedes/ Quam male grata. Pedem Heroum compensat acerbo,/ ne terram feriat fronte Poeta, pedo.*“⁷⁶⁶

⁷⁶³ O typu *De se aegrotante* srov. Kühlmann 1992, s. 3n.

⁷⁶⁴ *Canticum Cantorum* 1583, fol. Aii; Ve sbírce *Idyllion De admiranda nativitate* (1584) se jedná o báseň „Ad Ioannem Benedictum Nepomucensem“ (č. 8).

⁷⁶⁵ *Satyrarum liber*, fol. K5b; O podagrických *loci communes* srov. Porter – Rousseau 2000, s. 7n. Citát *Tollere nodosam nescit medicina Podagram* pochází z Ovidiových *Epistolae ex Ponto* (I.3.23).

⁷⁶⁶ *Liber Epigrammatum* 1616, č. 39 (báseň Ad s. Georgium Gallum Chrudimenum).

Hned několik podobných slovních hříček nalezneme i v anonymní básni typu *laus podagrae*, která byla vytištěna patrně v Olomouci roku 1597. Básník žádá Múzy, aby jej podpíraly verši/ nohama, aby jeho Apollo podagricky nekulhal, aby se sám nemusel ubírat nejistým podagrickým krokem, jeho Múza aby se nebelhala o berlích a aby rychlejší daktylus (řecky „prst“) vystřídal pomalejší stopu, tedy spondej – *Musae, Pierides Musae, iam numina vestra/ Indigus imploro, pedibus fulcite poëtam,/ Ne tanquam podager claudus procedat Apollo./ (Nostrum enim podagram nutanti incedere passu)/ Fortes ferte pedes Musae, ne clauda Camoena/ Innixa irrepit baculo iam iamque minetur/ Casum, si lentus Spondaeus tardior ibit./ Excitet egregius celeri pede dactylus illum.*⁷⁶⁷

Také v příležitostných básních, např. epitafech a epicediích fungovala lítá podagra (*saeva podagra*) jako identifikační znak humanistického učenice, de facto se stala jedním z kolektivních učeneckých autostereotypů. Básníci z Hodějovského okruhu se několikrát zmiňují o hrozbě podagry.⁷⁶⁸ Carolides zase tematizuje podagru v epitafu pro Daniela Adama z Veleslavína – teprve po smrti prý učencův duch překročil práh nebeské brány, k níž by nedokázal zaživa na svých podagrických nohou dokulhat (*Sola valetudo, ne felicissimus esset,/ Obstitit, et vexans saeva podagra pedes,/ Illa necis causa est; sed et illa est janua vitae,/ Namque animo invenit, quo pede non potuit.*) Jen výjimečně se však podagra dále kontextualizovala – např. M. Pieczkonides spojuje ve své básni *De podagra sua in exilio*, kterou sepsal ve Vídni v době stavovského povstání diskurs nemoci s nemocí celé české země (*aegra patria, plagae*), před níž odešel do vídeňského exilu a v závěru básně posílá podagru na české rebely nebo rovnou k protinožcům (*State pedes, durate pedes, subsiste Podagra,/ Aut fuge ad Antipodas, vel Garamantus adi;/ Sive Rebellantes mavis tentare Bohemos,/ Experiare horum, si libet, atra jugum.*)⁷⁶⁹

Na rozdíl od enkomiastické literatury není v příležitostných básních podagra explicitně personifikována ani genderována. Pouze Pieczkonides naznačuje moment básníkova ponížení před podagrou, kterou označuje za nepřítelkyni svých nohou (*inimica meis pedibus*) a za čtvrtou fúrii (*Uris, et ipsa furis, Corpusque Podagra peruris,/ O Pestis Furiis addita quarta tribus*). Přesto nalezneme v příležitostné poezii celou řadu motivů a rétorických figur, které jsou analogické k podstatně propracovanějšímu a hojněji zastoupenému humanistickému „žánru“ *laudes podagrae*. Především je to motiv neléčitelnosti, dominance podagry nad nemocným bez ohledu na jeho sociální status (*lapidosa patrona*), předpokládaná antiteze těla a ducha a sociální distinkce, která se performuje v souvislosti s podagrou (např. Pieczkonides odvíjí s odkazem na podagru diskurs sociální diference, podagrou podle jeho slov trpí jen boháči žijící v blahobytu, vesničan žijící v horách se jí nemusí obávat: *Non te demissae fert offa minuscula mensae,/ Nec te montani Rusticus horret agri./ Te Caesar, te Rex metuit: tu transfuga pagis/ Augustas ultro scandis, ut Erro Domos.*). Na rozdíl od enkomiastické literatury stojí v centru příležitostných básní tematizujících podagru nikoliv samotná nemoc a její reprezentace, ale popis bolesti a s ní operující konstrukce subjektové pozice a sebestylizace humanistického pisatele.⁷⁷⁰ Bolest útočí na ležícího nemocného, jako by jej klovala zahnutým zobanem, bolest pálí víc než pekelný oheň (*O dolor, inferni vix es minor igne profundi*), mučí učenice ve dne i v noci, mrhá jeho časem (*Perdius et pernox, nostrae vigil helluo Vitae,/ Dimidium vitae fur rapit iste meae.*). Popis dlouhotrvajících bolestí a nehybnosti lze spojit i s teologií kříže, ačkoliv se básníci přímo nestylizují jako Kristus trpící

⁷⁶⁷ Podagra 1597, s. 1.

⁷⁶⁸ Podagru také tematizoval Handschius v korespondenci s Collinem – v rukopisně zachovaném dopisu (Epistolae prosaicae 1549, s. 66) „Ad M. Collinum“ spojuje Handschius z pozice lékaře původ podagry také s příliš usilovným studiem (*Intempestina tua studia esse concausam, cur subinde aegrotas, quidam Avicenus putat Minervam ideo doctam, quia minuat nervos, Podagra autem est nervorum passio*).

⁷⁶⁹ Satyrarum liber, fol. Kvbn, č. XXI (odtud i následující citáty).

⁷⁷⁰ K subjektivní zkušenosti s bolestivostí podagry srov. Stolberg 2003, s. 133.

na kříži, což je utváření subjektivní pozice, které dokládá např. S. Greenblatt. Imaginace utrpení na kříži se přesto zapojuje do reprezentací vlastní bolesti, např. když Pieczkonides srovnává záchvat dny s křížováním a dodává, že jej během půl roku podagra přibíjela na kříž a okradla o čas již třikrát: „*Hem mihi, quam meliora pedum sunt fulcra Latronum/ In Cruce, quam nostris est ea Sors pedibus./ Dimidio miserum ter discruciat in Anno:/ Et furit in plantis usque Scelestis meis.*“

Formalizovaný diskursivní modus charakteristický pro latinské humanistické básnictví se zakládá na přísných pravidlech textualizace a sdílení korpusu stále opakovaných citátů, obrátů a autorských jmen, které si nelze osvojit mimo institucionalizovaný rámec výuky založené na excerptování. V případě takového modu vypovídání se jeví obzvláště aktuální kritika extradiskursivní povahy subjektivní zkušenosti (např. J. Scott).⁷⁷¹ Citátový charakter, specifická intertextualita a pravidla, mimo něž nelze vypovídat, sice utvářejí základ humanistické komunikace a další textové produkce, ale také ukazují na textové hranice zkušenosti a subjektivity „obsažené“ v textech. „No experience without discourse“ – diskursivní prestrukturovanost lze tematizovat na textech vzniklých v rámci silně formalizovaného modu ještě naléhavěji než v případě jiných typů vypovídání.

V enkomiastických žánrech tematizujících podagra lze analyzovat i personifikace a genderování nemoci, utváření inteligibilního těla personifikované podagry a těla učence, stejně jako další diskursy diference, kulturní a sociální významy spojené s reprezentací této nemoci. Recentní evropská historiografie pojednávající o dějinách medicíny se v posledních dvou desetiletích stále častěji a intenzivněji zabývá subjektivní zkušeností s nemocí, perspektivou pacienta (*Patientengeschichte, patient's view, lay perception*) a výkladovými modely v medicínské laické kultuře. Tento zájem má sice kořeny v anglosaské historiografii (především pracích R. Portera),⁷⁷² ale rozvíjí se více v německojazyčné historiografii. Snad i proto, že konvenuje klasickému „tematickému rejstříku“ historické antropologie, především bádání o pohlavně specifické zkušenosti, rastrech vnímání a jednání historických aktérů a akterek.⁷⁷³ Ve vztahu k genderové analýze se pak pozornost soustředí na pohlavně specifické

⁷⁷¹ Scott 1992.

⁷⁷² V anglosaské literatuře začal výzkum laických recepcí v polovině 80. let a byl až do nedávné minulosti spojen především se jménem nedávno zesnulého historika R. Portera a jeho žáků. Porter v programovém článku v polovině 80. let poukázal na přílišný zájem o historii medicíny a „velké“ medicínské teorie a z toho plynoucí opomíjení laické perspektivy a společenského vnímání nemocí v různých historických epochách (Porter 1985, s. 193n). Laickým percepčním v preindustriální společnosti, především v souvislosti s náboženskými diskursy je věnován sborník Porter 1985b; konceptualizace nemoci a bolesti v Británii v letech 1650–1850 se týká monografie Porter – Porter 1988. Ještě větší důraz na sociální reprezentace klade monografie o politikách těla v Británii ve stejném období rozšířeném o konec 19. století, která se soustřeďuje především na vizualitu a imaginaci chorob, zvláště ve veřejných médiích (Porter 2001). Konkrétné nemoci je věnována monografie o kulturních a sociálních reprezentacích a metaforice dny, s hlavním zájmem o poosvícenskou epochu (Porter – Rousseau 2000). Britská škola dějin laické percepce nemocí se tudíž ve srovnání s německou historickou antropologií sice také soustředí na individuální zkušenost a jiné než pouze hegemoniální vědění, ale od počátku klade i důraz na utváření významu, metaforiku nemoci a dopady na sociální praxe.

⁷⁷³ *Historische Anthropologie* se v průběhu 90. let soustředila na laickou zkušenost s nemocí do té míry, že na konci 90. let již tzv. *Patientengeschichte* figurovaly v encyklopedických přehledech jako etablovaná disciplína v rámci historické vědy (Ernst 1999). Starší literaturu a analytické možnosti této subdisciplíny (včetně pohlavně specifických perspektiv a subjektivní zkušenosti s nemocí v novověku) shrnuje článek Jung – Ulbricht 2001. Mezi základní referenční texty a sborníky v německé historiografii patří analýzy deníků a autobiografií: Sander 1989; Lachmund – Stolberg 1995; Lumme 1996; Piller 1999 – ta už největším důrazem na rétorické prostředky reprezentace těla; články v anglicky psaném sborníku Lachmund – Stolberg 1992 (se zajímavým příspěvkem Jütte 1992 o sociální konstrukci nemocí); Stolbergův článek analyzující patientskou korespondenci (Stolberg 1996) či články týkající se těla a nemoci v programovém sborníku o historické zkušenosti (Jütte 2001, Stolberg 2001, Ritzmann 2001). Dějinám bolesti je také věnováno celé číslo časopisu *Medizin, Gesellschaft und Geschichte* 15 z roku 1996 (M. Dinges zde otiskl o bolesti a konstrukci „vojenské maskulinity“). Nejrozsáhlejší

prvky individuálního vnímání vlastního těla, sebezpozorování a vypovídání o těle do té míry, že někteří badatelé až kritizují přílišný nárůst badatelského zájmu o témata související s genderem a sexualitou při výzkumu dějin medicíny.⁷⁷⁴ V následujících odstavcích se pokusíme tento přístup překročit ze zcela jiné argumentační pozice. Ve většině případů totiž stojí mimo pozornost main-streamových *Patientengeschichte* konstrukce genderu nemocí v textech, jeho performování a dopad na sociální praxe, např. na utváření skupiny pisatelů. Pohlavní specifická historických aktérů se totiž v historické antropologii obecně spíše předpokládá jako prvek strukturující dějinnou realitu, nikoliv jako textuálně utvářený gender, o který půjde v naší analýze – i v německojazyčné historické antropologii se ovšem mnoho studií zdůrazňující diskursivní prestrukturaci zkušenosti historických aktérů, v tomto smyslu se jedná o analogické interpretační směřování.

Genderování podagry lze tematizovat nejnosněji na korpusu humanistických textů, které jsme výše označili jako „interdiskursy“. Jedná se o texty, jež nejsou součástí hegemoniálního diskursu medicíny (nepatří mezi lékařské texty s „odborným nárokem“), ale nevznikly ani v rámci humanistické komunikace a jejích institucionalizovaných forem typu příležitostného básnictví. V případě reprezentací podagry se jedná především o specifický „žánr“, tedy o enkomia – texty opěvující a chválící podagru, na nichž je mimo jiné jasně patrné humanistické psaní založené na recitování a imitaci osvojené již v rámci výuky.⁷⁷⁵ V českých zemích byla podagra oslavována v textech, které často bez markantních změn parafrázují motivy, subtextové zdroje i jazykové prostředky známého humanistického enkomia W. Pirckheimera *Apologia seu Podagrae laus* (1522).⁷⁷⁶ V závislosti na tomto spisu se podagra i v textech humanistických spisovatelů působících na českém území inscenuje jako obžalovaná před imaginárním soudem, která hájí svou nevinu a odkazuje na dobrodiní, jež způsobuje svým obětem. Mezi taková díla patří enkomium *Laudes podagrae versibus comprehensae* (1600) z pera Viktorina Rhacotoma, kde je sebeobhajoba podagry zasazena do situace aludující strategie pohybu v literárním poli městského humanismu – podagra se brání nařčením před městskou radou (*senatus*).⁷⁷⁷ Další enkomium z pera Georga Bartholda

recentní monografie od M. Stolberga věnovaná laickým interpretacím sice častěji tematizuje „kulturní konstituci nemoci“ a heterogenost zkušeností, přesto stále vychází z předpokladu, že za reprezentací zkušenosti stojí „skutečné“ zakoušení nemoci a bolesti historických aktérů a akterek (Stolberg 2003). I v textech, které se hlásí k historické antropologii, se však častěji setkáváme s představou propojení zkušenosti s diskursivitou, působení diskursů vědění a konstruovanosti těla (Rublack 2001). Za přelomový lze považovat v main streamu historické antropologie článek P. Sarasina, kdy na stránkách časopisu *Historische Anthropologie* od sebe explicitně odlišil koncept bezprostředně předpokládaného těla a zkušenosti od radikálně konstruktivistické interpretace kontingentní produkce skutečného těla a jazykové prestrukturace zkušenosti a kódování těla (Sarasin 1999).

⁷⁷⁴ Kritizuje např. Chvojka ve své studii o vnímání těla a stárí (Chvojka 1997).

⁷⁷⁵ Příkladem enkomia nemoci jako školního cvičení je např. začátečnícký text Ioana Zytkonida *De laudibus scabiei*, který je strukturován podle žánru *laudes podagrae* a obsahuje výklad o užitečnosti a zábavnosti prašivosti (či jiné kožní nemoci), včetně jejího spojení s nemírným životním stylem (*lascivia, potum, cibus*). Zytkonides také dospívá ke stejnému závěru – *scabies* nás učí umírněnosti, péči o tělo a povzbuzuje k práci „Tu nos cibo atque potu moderato uti doces: tu nos as mundiciem et curam corporis impellis: tu ad vigilantiam et labores excitas.“

⁷⁷⁶ Edici spisu srov. Winter 2002. O intertextových vazbách žánru paradoxního enkomia (u *Apologie* Lukianův spis *Tragodopodagra* – přeložený buď Erasmem nebo samotným Pirckheimerem, velmi silně Platónova *Apologie*, Erasmovo *Encomium moriae* atd.) srov. Holzberg 2006. Podle U. Wintera lze v *Apologii* vyzorovat celou řadu klasických odkazů, již samotný titul ukazuje na hru s literární tradicí, v paradoxním enkomiu se pak kromě hlavních subtextů objevují i prvky staroatické právní rétoriky atd. (Winter 2002, s. 37n). T. Benedek srovnal Erasmovo *Encomium moriae* s Pirckheimerovou *Apologií*; také upozorňuje, že i Erasmus vydal roku 1525 drobnější spis chválící podagru, vtělený do edice Chrysostomova spisu *De Sacerdotio* a ačkoliv přímo nepochoval s Pirckheimerovými texty, také pracuje s motivy tyranie, směšnosti a stoického překonání bolesti (Benedek 1983, s. 532n).

⁷⁷⁷ O překladech Pirckheimerovy *Apologie* napsal krátký článek H. Kunstmann. Český překlad označuje za první vernakulární, Carolida prý k překladu inspirovali humanisté působící v Altdorfu, především Rittershusius (Kunstmann 1956, s. 183n).

nazvané *Triumphus podagrae, in gratiam, et favorem omnium, cum ea conflictantium accurate conscriptus, et heroico carmine adumbratus* (1605) pak zřetelně opouští pirckheimerovský výkladový rámec a argumentační schéma a prostřednictvím bombastických figur reprezentuje podagru jako triumfátorku v čele procesí vlastních obětí. Při analýze lze také zohlednit český překlad Pirckheimerova spisu *Apologia* od jinak uznávaného latinského básníka Georgia Carolida z roku 1597 nazvaný *Chlauba podagry* (patrně jeden z nejstarších vernakulárních překladů vůbec). Text sice nevznikl v rámci formalizovaného diskursivního modu latinského humanismu, ale plně se drží struktury Pirckheimerovy *Apologie* a uplatňují se v něm originální figurativní řeč a narativní strategie.

Dosavadní historický výzkum imaginace dny a jejího „pohlavního charakteru“, zdůrazňoval humanistické chápání této nemoci, jako by souvisela s mužskou sexualitou. Záchvaty dny se v humanistických textech spojovaly se sexuálním chováním nemocných v minulosti (Bacchus bývá označován za otce podagry, Venuše za její matku a přepych za porodní bábu) a současně fungovaly jako efeminační argument, který nemocné dnou odděluje od mužsky konotovaného „systému touhy“. ⁷⁷⁸ Raněnovověký konsensus o tom, že dnou mohou onemocnět pouze muži, odkazuje na představy o jejím vzniku tradované v hippokratovském korpusu. Aforismy připisované Hippokratovi a přeložené do latiny byly vtěleny do humanistických diskursů nemoci, v případě medicínských pojednání o dně se staly takřka závaznými topoi – „*Eunuchi non laborant podagra. Puer non laborat podagra ante veneris usum. Mulier non laborat podagra, nisi ipsi menstrua defecerint.*“ etc. Dna se v tomto výkladovém rámci interpretovala jako příznak pohlavní zralosti, sexuality a aktivní maskulinity (byť aforismy pojednávají také o souvislosti podagry s výživou, dědičností a ročními obdobími). ⁷⁷⁹ Jen dodejme, že podle R. Portera se maskulinní exklusivita této nemoci – podagra jako čistě *male condition* – vztahovala také k tradičně zdůrazňované dichotomii mezi reprodukční rolí ženy (důraz se kladl na nemoci dělohy apod.) a mužskou aktivitou (s důrazem na nemoci pohybového aparátu včetně dny). ⁷⁸⁰

Genderování podagry v našem textovém korpusu rozvíjí tento konsensus o pohlavním rozměru dny. Ve výkladu budeme dále užívat pojem podagra, která se v tomto rozměru liší od dny – přestože se jedná o „stejnou“ nemoc, pojí se s ní jiná imaginace a podagra je personifikovaná. Genderování probíhá v textech na několika argumentačních i figurativních rovinách a za pomoci různých textových strategií.

(I.) Femininně genderovaná personifikace dny-Podagry (v cizích jazycích „Fraülein Podagra“, „Lady Gout“) se odvíjí na dvou rétorických a argumentačních rovinách, na nichž se objevují stejné argumenty a přepisují se stejné antické i soudobé subtexty (hipokratovské aforismy, Lukiánův spis *Tragodopodagra*, v němž chór podagriků opěvuje svou krutou vládkyni, apod.). Nemoc se personifikuje na základě binární opozice mezi dominantní a bezmocnou feminitou. Na jedné straně se podagra inscenuje jako krutá a tyranská bohyně proklamující svou nepřekonatelnou moc. Jako „*invicta Domina terraeque, marisque*“ nebo „*domina disciplinae*“, „*victrix populi sine ferro, sanguine, bello*“ či „*Regina mundi*“, přičemž tato metaforika dominantní feminity přetrvává minimálně až do 18. století. ⁷⁸¹ Bartholdus ve svém triumfu podagru dokonce inscenuje jako bohyni stojící v čele průvodu pokořených poddaných (*subiecta gens*), kteří se s pláčem stěží belhají na svých podagrických končetinách (*pedibus enervatis*). Vžívá ji řadou triumfálních epitet-neologismů, které evokují přímo podagřinu moc zbavit své oběti mobility, opanovat je a mučit je (*Membrifraga, Genapallidula, Insomnis, Ossicremans, Crucimors, Sedilitenax*), či její původ v nestřídmosti

⁷⁷⁸ Kiening 1998, s. 314.

⁷⁷⁹ O hippokratovském korpusu srov. Hartung 1957, s. 196n; Mertz 1990, s. 8n; Porter – Rousseau 2000, s. 22n.

⁷⁸⁰ Porter – Rousseau 2000, s. 5.

⁷⁸¹ Rodnan – Benedek 1965, s. 126.

(*Bachiola*) a konkrétní fyzický vzhled nemocného podagrického těla (*Tophiata*).⁷⁸² Motiv podagriny dominance nad největšími tohoto světa je silně zdůrazněn také v olomoucké anonymní básni,⁷⁸³ kde se podagra označuje za královnu nemocí a nemoc králů, což neznámý básník v úvodu přímo spojuje se strategiemi získání mecenátu, tedy s explicitním apelem na mocné tohoto světa, jejichž vládkyni se rozhodl oslavit (*Vos fama illustres tantum, mundi que monarchae, / Induperatores, heroes, vosque Sereni / Reges sive duces clari, magnique toparchae / Nummosi, Croesique Patres, alii que Dynastae, / Vos inquam tantum de tanta audite poëtam / Materia vires vestras superante canentem*). V této básni vítězná podagra explicitně pohrdá léky (*Negligit unguentum, quaeris medicamina spernit*) a dělá si, co chce (*arbitrio proprio furit*). Sama rozhodne, koho ušetří a koho nikoliv (*Sed quos proposuit sibi debellare potenter, / Illos invadit, quibus at vult parcere, parcit*), odzbrojuje vojevůdce, poráží krále i pontifiky, nezalekla se ani Herkula a jeho kopí. Její moc panuje nad všemi částmi lidského těla (*Corporeas partes dominatur in omnes, / Poenale imperium exercens in singula membra*), dobyla kus světa, který jí teď musí sloužit. Nedokáže se podřídit jiným bolestem těla, musí kralovat i nad nimi (*Non patitur regno carnali membra dicata / Subiecta esse aliis poenis aliisque periclis*). Nedávno publikované analýzy stylistiky Pirckheimerova spisu *Apologia* ostatně ukazují, že i v tomto textu fungují důmyslné strategie rétorické agrese zakotvené v humanistické intertextuální zkušenosti a intencionální reflexi citátovosti formalizovaného diskursivního modu, na jejichž základě se inscenuje sebevědomí a sebejistota podagry.⁷⁸⁴

Na druhé straně se podagra ponižuje před svými soudci, žádá o ochranu a zdůrazňuje vlastní bezmoc prostřednictvím různých rétorických figur. Podagra se dále reprezentuje jako milosrdná, své oběti totiž nezabývá, trápí je jen někdy, mezitím jim dává možnost si odpočinout (*Nec fera sum nimium quae morbum nulla relaxem, / Quod faciunt grassans pestis et aegra lues, / Quae nil morborum curantes pharmaca, multos / In stygios cogunt ocyus ire lacus, / Ast ego saepe meis requiem concedo laborum, / Quo reparent vires, membraque fracta levent, / Non aliter bobus quam parcit cultor agelli, / Qui norint multo subdere colla iugo*).⁷⁸⁵ Jako jeden z hlavních důkazů své nevinu uvádí vlastní pasivitu při vzniku nemoci – nikdy nepřichází ke svým obětem dobrovolně, vždy jen na jejich žádost (*Nullum sponte Podagra premit, nisi forte coacta, / Quando gulae nimium, dedita turba sumus*, tímto dvojverším uvádí Rhacotomovo enkomium V. Gelenius). Potenciální nemocní musí dokonce nutit podagru násilím, navzdory jejímu váhání se jí snaží svést, musí ji dobýt jako ženu – přesvědčit ji šperky a lichotkami, aby je navštívila. Vztah mezi podagrou a nemocným se označuje explicitně jako „*amor*“ (podagra pak jako *socia amore iuncta* apod.) a operuje sexuální metaforikou – např. Bartholdus vyjadřuje svou touhu po dominantní personifikované podagře slovy: „*Pro bonitate tu me complectere alumnum*“.⁷⁸⁶ Podobně i v českém překladu *Apologie* oslovuje podagra nemocné jako své „Miláčky žalobníky“. V širším evropském kontextu jsou

⁷⁸² Triumphus podagrae 1605, s. 18.

⁷⁸³ Všechny citáty z: Podagra 1597, s. 1–4. Co se týká podagry jako „nemoci králů“, je zapotřebí se vymezit proti interpretacím R. Klußmana, které stojí zcela mimo můj analytický rámec i výše nastíněných dějin laické recepce – dnu chápe jako panovnickou nemoc (aniž by reflektoval, čím jsou jeho východiska prestrukturována) a sleduje psychosomatické průběhy choroby na příkladě velkých historických podagriků a jejich mocenských ambicí (Klußman 1998).

⁷⁸⁴ Winter 2002, s. 66n.

⁷⁸⁵ Laudes podagrae 1600, fol. Bivb.

⁷⁸⁶ Triumphus podagrae 1605, s. 16. V humanistických textech se setkáváme s reprezentací „abstrakt“ (nemoci apod.) jako dominantních bohyň, po nichž současně explicitně pisatel sexuálně touží. V rámci heterosexuální matrix se ak inscenuje maskulinita humanistického autorství. Např. o reprezentaci „slávy“ a *posteritas* u Eobana Hessa srov. Enenkel 2003.

také doloženy v humanistických dopisech ironické odkazy na manželský svazek s podagrou, podagru jako nevestu, snoubenku humanistického učence apod.⁷⁸⁷

(II.) Druhou rovinu genderování nemoci představují podagrické efeminační diskursy, když se potenciální oběti dominantní podagry popisují jako změkčilci v každém ohledu.⁷⁸⁸ Ačkoliv se podagra sama v textech označuje za zhýčkanou a milující přepych, explicitně vyjadřuje své znechucení ze změkčilého životního stylu svých budoucích obětí (*častokrát mně, gesso gsem nad giné rozmazaná/ stkwostná a nádherná, přijlissnými rozkossnými zbytky weliké nechutenstwij činij*). Ve dne v noci hodují, chřadnou v zahálce na měkkých poduškách, vyhýbají se práci, škodí si smilstvem a jinými rozkošemi (*Venus nefanda*), nákladně se oblékají, pijí příliš vína a vyhledávají exotické pochoutky (funguje zde tedy současně typ alteritního diskursu, podle něhož představuje „cizí“ potenciální zdroj mravní nákazy).⁷⁸⁹ Detailně se také popisuje měkké, pobledlé a povadlé tělo budoucích podagriků, které se teprve bude muset utužit pod vlivem nemoci. Efeminační diskurs podagry zahrnuje také přímé konsekvence nemoci – podagra krotí své oběti (*„Beránek krotky a jako Holubice prostý bývá. Neb kdo může mocy a sýle mé nesmijrné odepřiti?“* parafrázuje Carolides).⁷⁹⁰ Znemožňuje podagrikům veškerou sociální aktivitu, která by mohla být chápána jako maskulinní (těžkou fyzickou prací, cestováním, lov, účast na válečných taženích, politickou aktivitu apod.), nutí je starat se nanejvýš o domácnost a hospodářství a během dlouhých hodin strávených v podagrické posteli bystřít svůj intelekt četbou (*„darem mým wssech Národůw Hystorye a wssech Poetu Fabule a básně čijsti aznāti mohau“*, u Rhacotoma: *Hic ego quotidie Musarum tota patesco/ Scrinia, et erudio quomodocumque rudes.*)⁷⁹¹

(III.) *„Qualem hominum facit podagra! Pium, castum, continentem, prudentem, vigilem. Nemo tam Dei memor, quam qui a podagrae doloribus detinetur“*, popisuje Cardanus dnu jako impuls k sebereflexi a zbožnosti.⁷⁹² V textech českých humanistů hraje podagra dvojí úlohu, vystupuje jako ničitelka maskulinity a současně jako *„disciplinae Domina“*, učitelka zbožnosti a sebeovládání. Interpretuje se tedy paradoxně jako zdroj efeminace a současně nabízí nejlepší cestu k sebekontrolě, ovládnutí bolesti a vlastního těla, jež charakterizují maskulinitu. Teprve podagra nutí nemocné k sebereflexi a sebezpozorování, na jehož základě se učí žít sami se sebou, utvrdit vlastní tělo, a stát se tak skutečnými muži. Konstrukce maskulinity spočívá tedy již v humanistických diskurzech nemocí v boji proti sexualitě a nemírnosti (*usus vini nimius Venerisque voluptas*) a sebeovládání se předpokládá jako podmínka zdraví.⁷⁹³ Příznačná je pro tuto interpretaci textová marginalizace motivu bolesti. Jakkoliv se i v enkomiaistické literatuře užívá patrně nejopakovanější podagrické topos (oblíbený citát z Ovidia o neléčitelnosti podagry: *„Tollere nodosam nescit medicina Podagram“*), stojí bolest (*acerba tortura*) na rozdíl od příležitostné poezie, v níž se s odkazem na podagru utvářely autorské subjektové pozice, zcela na okraji zájmu a zmiňuje se nanejvýš, pokud se zpochybňuje či neguje.

⁷⁸⁷ Humanistické korespondence a příležitostná poezie se už po řadu desetiletí zpracovávají především s ohledem na pozici jejich autorů v příběhu o zrodu moderního génia – často se proto odkazuje na Erasmův dopis T. Morovi (!), v němž popisuje vlastní zdravotní stav a poznamenává „ty máš ledvinové kameny já podagru, vzali jsme si za manželky sestry“ (v humorálně patologickém modelu je původ obou nemocí stejný a lze je tudíž chápat jako analogické, srov. Mertz 1990, s. 11).

⁷⁸⁸ K efeminačním diskursům a konstrukci genderu v raném novověku srov. Dinges 2004, s. 75.

⁷⁸⁹ Chlauba podagry 1597, s. 6b.

⁷⁹⁰ Chlauba podagry 1597, s. 20b.

⁷⁹¹ Chlauba podagry 1597, s. 15a; Laudes podagrae 1600, fol. Civb.

⁷⁹² Citováno podle Rodnan – Benedek 1965, s. 135. Ke Cardanově interpretaci podagry srov. Mertz 1990, s. 18.

⁷⁹³ Tato argumentace se blíží např. hlavním motivům diskursu onanie v 18. století. G. Piller analyzuje deník mladistvého jako médium sebekontroly v polovině 18. století, v deníku pozoroval pisatel své tělo a explicitně spojoval maskulinitu s disciplinací vlastního těla, kontrolou uměřenosti jídla apod. (srov. Piller 2001, s. 216n).

(IV.) Konečně jako čtvrtá rovina genderování funguje v textech ve vztahu k podagře performování humanistické society, jako by měla díky podagře podíl na historické elitní skupině antických hrdinů, panovníků a vojevůdců (jakási forma *male bonding* s odkazem na sdílenou antickou tradici). Podagra totiž nejenže označuje nemocné za „své“ ale uvádí oběti do nejlepší společnosti, mezi prominentní antické podagriky (*prisci viri*). W. Pirckheimer přeložil Lukiánův katalog legendárních podagriků a zprostředkoval ho tak pozdějším humanistickým textům; *vera nobilitas* spojená s podagrou se při tom připisovala Priamovi, Achillovi, Bellerophontovi, Peleovi, Aedipovi, Odysseovi atd. Rhacotomus (v takřka doslovné závislosti na Pirckheimerovi) pak spojil podagru přímo s Achillovou efeminací – podagra nad ním jako jediná zvítězila: „*Iam dicant Graeci quod erat privatus amica,/ Qua causa multi deperiere viri./ Dicant quod nimium furiis accensus et ira/ Cogeret in medio linguere vela freto./ Sunt nihil ista, meis fuerat detentus ab armis,/ ne posset coeptam continuare viam.*“⁷⁹⁴ Pirckheimer a řada dalších učenců spojovala podagru také s vlastním přílišným zaujetím studiem, učeností a literární produkcí (kterého, jak dodávali humanisté, se navzdory nemoci nikdy nevzdají).⁷⁹⁵ Podagra takto neutvářela pouze příslušnost humanistů k antickým elitám, ale performovala i samotnou humanistickou skupinu a humanistické maskulinní autorství.⁷⁹⁶ V pozdějších, např. osvícenských diskurzech se pak podle britských historiků nemoc přímo spojovala s tvůrčí genialitou (např. *british Genius*), podobně jako melancholie v raném novověku – velcí básníci minulosti se označovali za oběti podagry (Milton), podagra měla stimulovat intelektuální a kreativní schopnosti básníků a učenců.⁷⁹⁷

Vedle genderování personifikované podagry a jejích obětí lze v našem korpusu textů tematizovat také textové procesy utváření inteligibility těla (taktéž u podagry i nemocných). Tedy procesy připisování konkrétních pohlavních znaků samotnému tělu v jeho materialitě a kontingentní jazykové produkci těchto těl jako uchopitelných pro humanistické publikum (navzdory jejich zdánlivé přirozenosti). Za konkrétní textový materiál zde poslouží úvodní báseň k Bartholdovu spisu *Triumphus Podagrae*, která se jmenuje *De simulachro Podagrae* a přímo pojednává o fyzické podobě triumfující podagry.⁷⁹⁸ Tělo podagry se opět performuje s odkazy na morální a efeminační diskursy, mísí se při tom následující roviny:

- (1.) metaforika pýchy a hříšnosti spojená s varováním před podagrou-bestíí, se mísí s
- (2.) popisem symptomů nemocného podagrického těla;
- (3.) s popisem příčin nemoci;
- (4.) s imaginací agresivní feminity podagry, která ničí mužské tělo
- (5.) a udržuje se svými oběťmi sexuální vztah.

Tělo podagry je inscenováno jako ubohé a zruďné, lze je jen stěží zachytit veršem (*Respiciens cerno visu miserabile monstrum,/ Quod mea non plane pingere metra queunt*). Nejprve k rovině míšení mravní kritiky původu nemoci a jejích symptomů, která přenáší na popis konkrétních částí podagrína těla. Podagra je především nechutná stařena, jíž nezbyvá nic z někdejších půvabů mládí (*Ut fuit insignis virgo florente iuventa:/ Sic deforme malum rura senilis habet*). Podagra má tékavé oči po stranách hlavy a u nich patrně ohlávku (*vincla*) od Marta a Venuše (patrně proto, že původ nemoci má tkvít v neschopnosti ovládat hněv a chtíč). Její údy jsou ztuhlé a sedí stejně jako její oběti, také má rozbředlé, artrózní prsty (*molliculi digiti*). Podagra má naběhlý chřtán (odkaz na obžerství), šíří se kolem ní zápach,

⁷⁹⁴ *Laudes podagrae* 1600, fol. Dvia.

⁷⁹⁵ Benedek 1983, s. 535.

⁷⁹⁶ Reicke 1971, s. 190.

⁷⁹⁷ Grahams 1957, s. 210n. Tato hypotéza ovlivnila i starší bádání o dějinách podagry – do řekněme 50. let 20. století se často automaticky předpokládala souvislost mezi podagrou a autonomní genialitou tvůrce, zkoumalo se např. Miltonovo svědectví o vlastní podagře, které mělo doplnit údaje o géniově charakteru, apod. (srov. Block 1954).

⁷⁹⁸ *Triumphalis podagrae* 1605, s. 13–14.

z úst jí vychází rachot, zvuky hádky a hlasitý smích (*Oscla, iocis, risus, crepitacula sola fuisse, / Rixas et strepitus dentibus ora movent.*). Na původ nemoci v pýše a současně na imaginaci dominantní feminity zase může poukazovat motiv pyšně vztyčené šije (*Illa superbivit erecto florida collo*).

Zásadní jsou dva poslední body, tedy agresivní femininně genderované tělo, které zbavuje své oběti mužnosti a má s nimi sexuální vztah. Fyzický vzhled a tělo podagry jsou popisovány na základě metafor vyčerpání a vysychání. Podagřiny polibky neúměrně vysávají z nemocných dobrou šťávu (*bonum succum*), její líce jsou bledé a tváře má povislé (*Pallent labra, genae flacescunt, oscula succum / Extraxere bonum saepe petita nimis*). Pod kůží prosvítá podagřino vyschlé maso (*Arida, iam lucet corpore, pelle caro*). Její břicho se podobá vyprázdněnému měchu od vína (*Aridus est uter, siccato flumine vini; hříčka uter – uterus*). Podagra explicitně napadá maskulinitu svých obětí, podle Bartholda drží v pravé ruce vous a mužské vlasy na znamení vítězství (což lze interpretovat i jako formu symbolické kastrace) a v levé ruce pak pohár po vzoru Kirké, která měnila muže na vepře („*Ipsa tenet dextra crines barbamque virilem, / Viribus herculeis exuit ipsa virum, / Pocula sustollit paulum Cyrcea, sinistra, / In se monstrat opus, quod fuit ipsa suum.*“). Stejně ochablé jako její tváře jsou i podagřiny prašivé, drsné prsy (jedná se o přímý popis pohlavnosti těla produkující jeho materialitu), které prozrazují početné sexuální vztahy k nemocným. „*Pectore dependent scabrae exhaustae papillae. / Multa manus tetigit, nulla manus repetit,*“ píše Bartholdus. V průvodu vítězné podagry popisuje Bartholdus i podagrické tělo některých z jejích obětí a při tom se odvolává zaprvé na původ nemoci v nestřídmosti (stařec, který je prý členem podagřina průvodu již od mládí, je popisován mimo jiné jako *lippus*, tedy má krhavý pohled z opilství). Z fyzických znaků podagrického těla se zdůrazňuje třes údů a vratká chůze (*labris, pedibusque vacillans*), dále hniloba, zkaženost a zápach, chrchlání a dávivé zvuky vycházející ze chřtánu podagriků (stařec vydává *raucus gutture*, stařena je popisována jako *Parva, screams, querela, putida, putris anus*).

Třetí analytickou linii této podkapitoly představuje kontextualizace podagry, která se ovšem neomezuje pouze na pověstný „sociální kontext“ nemoci. Pojem *framing of the disease*, jak se používá v recentní anglosaské historiografii, naopak zahrnuje i kulturní reprezentace a metaforiku nemoci vztažené k jejímu širšímu sociálnímu významu. V konkrétním případě podagry se tak soustředím na funkce personifikované podagry v jiných diskurzech diference, které lze doložit ve vybraném korpusu humanistických textů a které také často odkazují na genderovou diferencí. Bude se jednat především o utváření sociální distinkce v etickém diskursu a v souboru představ o „přirozené povaze“ této nemoci.

Etický diskurs v humanistických spisech tematizujících dnu nejvýrazněji odkazuje na genderování podagry a na utváření inteligibilního podagrického těla – především se jedná o efeminaci líných a nestřídmych podagriků, kteří podléhají sexualitě a obžerství a teprve se musí naučit překonat vlastní tělo a vysilující životní styl.⁷⁹⁹ Jak deklamuje podagra během obhajoby, bolesti těla vede své oběti k duchovním výšinám (*Quod corpus stringo: mentem ad sublimia tollo, / Quo ferat aeterno vota precesque Deo.*)⁸⁰⁰ Podle olomouckého anonymního tisku přináší podagra svým obětem všemožné ctnosti, především pravou zbožnost (*Cernere prudentem, castum, vigilemque piumque. / Lucundum, mitem, comem blandumque bonumque. / Qui podagram patitur memor est quoque saepe deorum, / Et sese tandem mortalem cogitat*

⁷⁹⁹ Velký vliv na etickou interpretaci podagry jako impulsu k sebekontrolě v jídle, pití a sexualitě i k utužení vlastního těla a ovládnutí bolesti měly útěšné Petrarkovy texty (*De remediis utriusque fortunae*), v nichž se tematizuje podagra více jako morální stav a stoická výzva než jako nemoc (srov. Benedek – Rodnan 1963). K Petrarkově interpretaci srov. Mertz 1990, s. 87.

⁸⁰⁰ Laudes podagrae 1600, fol. Dva.

esse,/ *Vanas spes aufert, nil pravi mente reponit*).⁸⁰¹ Současně je ovšem podagra reprezentována jako spravedlivá vládkyně, ve své všemocnosti totiž ušetří střídmé a nevinné (*Non accedit eos quos ornat sobria vita/ (Ebrietatis enim reprobatur damnabile crimen)/ Innate pietate sua non turdit egentes,/ Ne premat insontes crudeliter atque superbe.*).⁸⁰² Způsob vyprávění o podagře se zde pohybuje na rozhraní teologické a medicínské argumentace – např. v raném novověku široce diskutovaný problém dědičnosti dny se v našem korpusu textů shrnuje v tom smyslu, že podagra je zaslouženým trestem za hříchy rodičů (*culpa parentis* za nemravnost, obžerství atd.), což prudce kontrastuje s mladším pozitivně konotovaným výkladem o „dobrých podagrických rodinách“, v nichž se nemoc dědí z generace na generaci a je znakem společenského statutu.⁸⁰³ Současně lze spojení podagry se sebedisciplínou, s překonáváním vlastního těla, přílišné sexuální aktivity a obžerství interpretovat jako specifický případ textového utváření hegemoniální maskulinity.⁸⁰⁴

Humanistické chvály podagry potvrzují více méně humorálně patologické představy o povaze této nemoci, např. podagra mezi ostatním dobrodiním zmiňuje i fakt, že se díky ní v kloubech hromadí škodlivé tělesné šťávy a nenapadají tak důležitější orgány. Teoretický konsensus o vzniku dny determinovaný hegemoniálním medicínským diskursem, který stojí i v pozadí enkomiastických spisů, však nemůže vysvětlit imaginaci zakládající specifičnost podagry ve vztahu k jiným nemocem a jejich literárním reprezentacím. Za „přirozenou povahu“ (*natura huius morbi*), která činí podagru zcela jedinečnou, se totiž již v humanistických diskurzech považovala veselost, vtipnost a smysl pro humor (model *Podagra ludens*), který byl zdůrazňován až do 20. století.⁸⁰⁵ Současně se právě veselí chápe jako nejlepší lék na dnu (*jocus hic medicina dolori*, v Carolidově české parafrázi pak nacházíme úvodní citát: *Kohož Dna trápij těžce,/ Nerod' se hněvati,/ Deg s sebau žertowati,/ Neb ta nemoc tomu chce*). Přes veškerou bolest právě podagra vzbuzuje všeobecné veselí (*Excitat urbanos risus, hilaresque cachinnos*).⁸⁰⁶ I samotné slovo „humor“ v moderních evropských jazycích lze spojit s novým typem anglické tzv. „humour comedy“, komedie o nemocích a tělesných šťávách v 16. století, které připomněli již W. a K. M. Grahamovi a v nichž se zesměšňovala mimo jiné i podagra.⁸⁰⁷ Žertovná povaha personifikované podagry (i samotné dny jakožto nemoci) předznamenává také další rovinu *framing of the disease*, totiž utváření sociální diference.

Už v humanistických reprezentacích podagry se rozvíjí celá elitářská argumentace odkazující na hippokratovský korpus, která spojuje vznik dny s bohatstvím, luxusem, dostatkem obživy, odpočinku a pohodlnými životními podmínkami; podagra tedy své oběti přivádí mezi společenskou elitu.⁸⁰⁸ Podle Bartholda přetrvává panství podagry nad lidmi, dokud boháči budou žít v zahálce a blahobytu: *Otia donec erint luxus, reverentia Divum/ Nulla, erit imperium iusta Podagra tuum*.⁸⁰⁹ Podagra označuje sociální distinkci, stává se poznávacím znakem elity exkludujícím prosté venkovany (*rustica turba*). Sama personifikovaná podagra před soudem popisuje svůj útěk před „obecným lidem“ (*toho Sedlského, robotného a pracovitého Lidu sobě nemnoho libugi*). Její obhajoba vrcholí tvrzením, že se nemoc nemá považovat pouze za symptom blahobytu, ale že je prvkem zcela nové sociální hierarchie, která vynáší učené podagriky mezi elitu. Tyto strategie inkluze a exkluze spojené s reprezentací podagry se patrně na přelomu 16. a 17. století textově rozšířily do té míry, že mohly být i

⁸⁰¹ Podagra 1597, s. 6.

⁸⁰² Podagra 1597, s. 7.

⁸⁰³ Porter 1994.

⁸⁰⁴ Dinges 2004, s. 73.

⁸⁰⁵ O konceptu *podagra ludens* Porter – Rousseau 2000, s. 211n.

⁸⁰⁶ Podagra 1597, s. 2.

⁸⁰⁷ Graham – Graham 1957.

⁸⁰⁸ O „dobré společnosti“ podagriků srov. Porter – Rousseau 2000, s. 29.

⁸⁰⁹ *Triumphus podagrae* 1605, s. 37.

satirizovány nebo využity v jiných argumentačních kontextech – např. v implicitně eschatologickém kontextu, když se ve spisu *Triumphus Podagrae* tvrdí, že v době současného úpadku (*nostro pertristi tempore*) a rozvratu starého řádu se stává podagra všeobecným nepřítelem (*communis hostis*), který bez ohledu na sociální distinkci panuje rovným dílem nade všemi, včetně ctných matron, enuchů a malých dětí: „*una parens atque omnibus aequa ... de omnibus quasi Triumphum agit.*“ Tento motiv připomíná i Senekovo tvrzení založené na diskursu pohlavní diference, že je jeho doba tak zkažená, že už podagru dostávají i ženy (analogicky u Bartholda všechny sociální skupiny).

Jako další sociální specifikum podagry funguje v textech důraz na úspěšnou socializaci podagriků – na rozdíl od jiných nemocí není dna stigmatem, naopak má ještě zlepšovat funkčnost sociálního těla nemocných, kteří jsou považováni za skvělé společníky, těší se zájmu svých přátel, přijímají v posteli mnoho návštěv, nemusí povstat ani v přítomnosti panovníka apod. Podagrici jako by převraceli stávající sociální praxe a stavěli se do čela společenských hierarchií – jak píše olomoucký anonym: „*homoque dolosus/ Nescio regalis quae magnificentia vere/ Splendeat in podagra, cunctis astantibus*“, nebo jak podle Rhacotoma: „*Sed cum pertentent ipsorum pectora risus,/ Lethiferi dicor cur ego causa mali?/ Hic videas omnes ut eum stipent jacentem/ Aegrum consilio, speque, jocoque levent./ Hic totas luces blandissima verba canuntur,/ Et resonant dulcis fila sonora lyrae./ Talia non fierent (quis enim manifesta negabit?)/ Sim nisi laetiae causa Podagra novae.*“⁸¹⁰ Při dobových reprezentacích jiných nemocí se při tom setkáváme s interpretací nemoci jako oslabení sociálního těla, např. v jedné z latinských humanistických básní, v níž E. Nysselus informuje příbuzného o své pravděpodobně kožní chorobě *scabies*, popisuje také poškození vlastní mobility, slabost, sociální izolaci plynoucí z nemožnosti překonat „pevná pouta nemoci“ (*dura vincula morbi*).⁸¹¹

Závěrem této podkapitoly si položíme otázku, proč právě podagra byla tak často tematizována a zaujímala přední místo v humanistických textech mimo specializovaný medicínský diskurs. „Diskursivní zahuštění“ kolem podagry lze patrně spojit s enormním sémantickým potenciálem této nemoci, na což ostatně poukázaly i poslední odstavce. Pouze několik chorob se těšilo takovému textovému zájmu. Kromě podagry se ve vernakulárních humanistických textech po celé Evropě setkáváme s odkazy na epidemie (zde lze předpokládat vazbu na eschatologické a etické diskursy), v textech sepsaných v rámci latinského formalizovaného modu vypovídání se kromě podagry často tematizovala také melancholie (ve spojení se souborem představ o kreativité, inspiraci a básnické posedlosti),⁸¹² rozsáhlejší text pojednávající o melancholii ovšem není v latinské humanistické produkci v českých zemích doložen. Případ podagry přitom ukazuje, že značným sémantickým potenciálem nemusely být nadány pouze epidemie, ale i chronická onemocnění. Bartholdus připisuje podagře tu vlastnost, že sama dokáže vše proměnit, utvořit nové věci („*Nova tu facis*

⁸¹⁰ *Laudes podagrae* 1600, fol. Ciia.

⁸¹¹ *Manipulus frugum*, č. 27. O nemoci jako znaku sociální krize těla srov. Lumme 1996, s. 82.

⁸¹² Z rozsáhlé literatury o vztahu humanistického psaní, melancholie, teorií génia a inspirace srov.: klasickou monografii Klibansky – Panofsky – Saxl 1979; sborník Jehl – Weber 2000 (např. článek Hanse Pörnbachera o melancholii v barokní literatuře); Sillem 2001 ve vztahu u ktváření subjektivních pozic v anglické literatuře; Schleiner 1991 o humanistické tradici geniální melancholie, Brann 2002 (s. 48n), s. 221n o humanistické interpretaci melancholického génia; Lyons 1971 o melancholii a humorálních charakterových typech v literatuře; Babb 1965 o raněnovověkých teoriích melancholie a její reprezentaci např. v dramatické tvorbě. Z pojednání o konkrétních spisech o melancholii srov. o Camerariově spisu Heckscher 1978. Krajně nosné jsou recentní analýzy genderování melancholie v raném novověku: Schiesari 1992 o problému femininní melancholie a spojení pozitivně konotované melancholie s maskulinním autorstvím (např. s. 96); Enterline 1995 o vztahu humorální patologie, melancholie a sebeprezentace maskulinního subjektu.

omnia sola“); podagra v humanistických diskurzech nemoci funguje současně jako performativní prvek, který neprodukuje „pouze“ význam, ale i fyzickou realitu (genderované tělo v jeho materialitě, které disponuje inteligibilitou uchopitelnou pro humanistické publikum, stejně jako samotnou humanistickou skupinu). Pokud bychom chtěli přehledně shrnout sémantický potenciál podagry v analyzovaných textech, ukazují se jako zásadní následující body:

- (1.) Na rozdíl od ostatních nemocí byla dna interpretována jako „archaická“ a reprezentovala se na základě několika především antických subtextů, což umožnilo bezproblémovou textualizaci ve formalizovaném diskursivním modu – na rovině citátů a autorit (podagrická topika) i argumentace (humorální patologie, katalog antických podagríků).
- (2.) Jak ukazuje příklad dny nohou, s podagrou se spojovaly i možnosti slovních hříček (např. *pedes*) poukazujících na bravurní zvládnutí formalizovaného modu vypovídání, což mohlo mít stejnou důležitost jako argumentace.
- (3.) Dnu bylo možné zapojit do několika diskursů difference, do většiny z nich se přitom promítalo genderování podagry. Gender funguje jako hlavní osa kódování podagry, což platí i pro inteligibilitu jejího těla.
- (4.) V konkrétním případě humanistických textů vzniklých na českém území byla navíc podagra kontextualizována také v souvislosti s politickým pamfletem, eschatologickými diskursy atd.

Nanejvýš zajímavé jsou i pozdější reinterpretační humanistického čtení, především paradigmatického spisu W. Pirckheimera (pozdější *laudes Podagrae*). Podagra, humanistická *blandula puellula* (lichotící, vábíci děvenka), prokázala sémantický potenciál i v průběhu dalších století. Jak ukázali britští historikové (především R. Porter a T. Benedek), soustředila se pozdější imaginace dny především na utváření sociální distinkce a podagrickou politickou metaforiku. V rámci interpretačníhoustru „gout is good“ byla podagra interpretována jako znak „britského génia“ a v 18. století se stala na základě debat o dědičnosti dny v dobrých rodinách „konstituční nemocí“ – metaforou a argumentační analogií imaginace státu.⁸¹³

⁸¹³ Porter 1994, s. 17, 20.

3.2 *Ecce novus sexus!* Gender, humanistické autorství a genderování subjektivních pozic v tzv. westoniánech

Druhá podkapitola se týká genderování a utváření subjektivních pozic přijatelných pro setrvání v humanistických komunikačních strukturách, které lze tematizovat ve velmi specifickém korpusu textů – básních a dopisech, které vznikly v souvislosti s literárním působením jediné humanistické básníčky v českých zemích, Iohanny Elisabethy Westonie. Jedná se tedy o texty, které by bylo možné volně spojit s fungováním literárního pole mimo univerzitu na počátku 17. století, které jsme zmínili ve druhé kapitole, ať už je napsala sama Westonia, byly jí určeny nebo se jí týkají (dohromady tzv. westoniána).⁸¹⁴ Přestože tento korpus textů nelze spojit s konkrétní sociální situací ani s recitováním v rámci jednoho intertextově propojeného „žánru“ (jako tomu bylo v případě imaginace podagry), performuje se v nich gender se specifickým dopadem na sociální praxe humanistické komunikace, představy o humanistickém autorství i utváření humanistické učenecké komunity.

„*Nec mihi credibile est, quem quam reperier istic/ Quem non (Jana) tuae comminuant lachrymae*“⁸¹⁵ – když Ianus Dousa napsal v básni adresované Westonii, že lze stěží nalézt někoho, koho by nedojmuly její slzy, podařilo se mu nechtěně vystihnout starší české bádání k tomuto tématu. Již D. Cheney upozornil na určitou kontinuitu mezi příběhem o humanistické básníčce, který se odvíjí v „jejích“ textech, a příběhem vyprávěným jejími dobovými a pozdějšími obdivovateli,⁸¹⁶ jenž lze podle mého názoru vysledovat až k modernímu bádání. I ve zcela recentních pracích se interpretují Westoniiny texty jako přímý důsledek tragického života, tedy zcela v intencích teze o zrodu moderního autonomního autora v době humanismu (autor, jeho intence a osudy determinují textovou produkci) a paradoxně současně v podivuhodné shodě s litující, marginalizující a izolující rétorikou jejích současníků i její vlastní.⁸¹⁷ Nedílnou součástí těchto studií se pak stávají románové zlomy Westoniina osudu. Počátek příběhu – emigrace do Prahy ve čtyřech letech, kdy básníččin nevlastní otec, alchymista Edward Kelley, začal působit na rudolfínském dvoře. Dramatický vzestup a pád – Kelleyho dvorská kariéra, živoření po Kelleyho uvěznění, statečný sirotek bojuje o přežití a dědictví prostřednictvím latinských básní od věku 14 let. Dovršení tragédie

⁸¹⁴ Westoniána jsou na rozdíl od většiny latinských humanistických textů z českých zemí přístupná i v kvalitní moderní edici Cheney – Hosington 2000.

⁸¹⁵ Parthenicon 1610, fol. Dīb–Diia. Sbírka *Parthenicon* sice není datována, ale musela vyjít po roce 1607, kdy zemřela Helena Maria Wackeriana zmiňovaná v katalogu slavných žen (srov. RHB V, s. 476). Básně budou dále citovány také podle tradičního úzu, jehož autorem je A. Kolář a přidržuje se ho i RHB V (úvodní citát: Parthenicon, III.38.

⁸¹⁶ Cheney 2003, s. 144.

⁸¹⁷ Tato interpretační linie převažuje ve většině moderních rozborů Westoniina díla – např. E. Petru spojuje vznik veršů s osobní bolestí a nejistotou a klade si otázku, zda „právě tato vnitřní nejistota nebyla pramenem toho, co je ve Westoniině poezii nejhodnotnější“ (Petru 1985/1996, s. 267); stejným směrem se ubírají i jeho novější práce, determinaci osudem ostatně napovídá i samotný titul překladové antologie *Proměny osudu* (ed. E. Petru, Praha 2003). Ze starších rozborů explicitně spojuje osud básníčky s dílem A. Kolář (Kolář 1926, s. 47, srov. také citát na s. 21: „Nevíme sice, co bylo příčinou její předčasné smrti, ale asi nepochybně, domníváme-li se, přílišné útrapy fyzické i duševní, spojené s neustálými porody a ztrátou většiny dětí, zeslabily její organismus tak, že klesla v nejkrásnějším věku třiceti let v předčasný hrob.“). S motivem životní tragédie pracuje i populární práce o Westonii (Sviták 1994). Pokud bylo paradigma básníka zmiňovaného tragickým osudem ve starší literatuře revidováno, tak nanejvýš v konkrétních jednotlivostech (např. Ryba polemizoval s Kolářovým tvrzením, že „v manželství její Múza umkla“ a upozornil i na její pozdější produkci, srov. Ryba 1929, s. 18). Zcela specifický případ interpretace Westonie a jejího díla představuje studie I. Patzak, která vznikla v roce 1943 a spojuje Westonii a další „německé básníčky“ působící na dvoře Rudolfa II. s germánskou civilizační misí. I Patzak ovšem předpokládala determinaci Westoniina díla „nepřejícím osudem“ (Patzak 1943, s. 105).

– osamělost v exilu, smrt matky, sňatek a smrt po několika porodech v necelých 30 letech v roce 1612.

Pokud ponecháme stranou tragickou narativní linku Westoniina života a předpoklad, že tragické životní osudy básničky determinovaly dobovou recepci básní a určují jejich kvalitu i pro současnost, lze textovému korpusu tzv. westonián položit následující otázky týkající se genderování a utváření subjektivních pozic. Jak se utváří gender a jaké se zaujímají subjektivní pozice v textech, které jsou spojeny s Westoniiným autorským jménem? Jaký je vztah této genderové konstrukce k modernímu binárnímu diskursu pohlavní diference? Jak se figuruje, legitimizuje, autorizuje, s jakými normativy se spojuje? Utváří se v textech spojených s autorským jménem Westonia nějaká forma *female speech*, případně prostřednictvím jakých figurativních a narativních prostředků? Jak naopak se konstruuje gender v textech, jež jsou Westonii adresovány nebo ji zmiňují? Lze jej interpretovat jako multirelacionální? Obsahují texty například nějaké „oslovení“, jež by bylo specificky zakotveno v modelu humanistického formalizovaného recitování, případně by bylo možné je interpretovat jako předpoklad utváření subjektivní v podřazeném postavení nebo vůbec jako podmínku společenské a diskursivní existence pojmenovaného subjektu? Je textově konstruovaný gender Westonie jedinečný, případně jaké má paralely? Utváří se v tomto korpusu textově tělo? Lze doložit dopady těchto performativů na sociální praxe?

O zformování komunikační struktury, v jejímž rámci vznikla první westoniána, se v této souvislosti zmíníme pouze velmi stručně. Textovým strategiím pohybu v literárním poli a jejich souvislostí s performováním genderu se budeme věnovat později. Westonia ovšem pronikla do dobových humanistických komunikačních struktur primárně proto, že jí bylo umožněno si v relativně mladém věku plně osvojit formalizovaný modus vypovídání charakteristický pro humanistickou latinskou poezii a prózu včetně všech zásadních subtextů, autorit, pravidel atd. Odhlédněme v tuto chvíli od korpusu takřka výlučně maskulinních autorit a od dobových evropských debat o genderové hierarchii mezi latinou a vernakulárními jazyky (latina jako *lingua paterna*),⁸¹⁸ systém akademického vzdělávání však každopádně fungoval jako exklusivně chlapecký. Někteří badatelé dokonce označují studium latiny v raném novověku za maskulinní liminální rituál (v návaznosti na známou studii W. Onga).⁸¹⁹ V rámci jinak exklusivně chlapeckého vzdělávání si mohla dívka osvojit formalizovaný diskursivní modus pouze mimo systém akademických institucí (specifické instituce ženského učencevství a ženská učenecká socialita jsou až pozdější záležitosti),⁸²⁰ tedy vlastně pouze za pomoci soukromého učitele. Westonii a jejímu bratru (studoval v Klementinu, pak v Ingolstadtu a zemřel v listopadu 1600) jej zajistily otčímovy kontakty.⁸²¹ John Dee, s nímž

⁸¹⁸ Srov. k maskulinním autoritám Stevenson 2000, s. 17; Stevenson 2005, s. 22n; o poměru mateřského (vernakulárního) jazyka a otcovského jazyka (latiny) srov. Gramatzki 2005, s. 200; Schabert 1996, s. 787. Podle J. Stevenson byla latina považována za maskulinní kvůli řádu, logické struktuře, fixnosti, trvalosti, spojením s autoritou, zatímco vernakuláry byly považovány za labilní, nestabilní, prchavé a tudíž femininní (Stevenson 2005, s. 20).

⁸¹⁹ K problematičnosti a „nevyužitelnosti“ akademického humanistického vzdělání žen srov. Jardine – Grafton 1986, s. 29n, 35. Na technický rozměr osvojitelnosti formalizovaného modu vypovídání a nutnost dívčího studia mimo systém akademických institucí upozorňuje Stevenson 2005, s. 20. Latinské humanistické vzdělání poprvé označil za maskulinní liminální rituál W. Ong (Ong 1959). I v tak rozsáhlé biografické příručce, jakou je *Rukověť humanistického básnictví*, se uvádí pouze jeden případ dívčího vzdělávání na partikulární škole. Součástí básnické sbírky *Epigrammatum liber ad Mecoenates et amicos scriptorum auctore Barptolomeo Cirrino Rochecano* z roku 1602 jsou básně vítající členy městské rady při vstupu do školy, které četly děti (*Chorus musarum*). Mezi recitujícími se uvádí také „Dorothea Pavlikova Prach.“ Srov. RHB I, s. 363.

⁸²⁰ Přehled literatury o začleňování žen do učeneckých struktur v raném novověku srov. v Kormann 2004, s. 25.

⁸²¹ O počtu žen, jimž se dostalo latinského humanistického vzdělání vedou badatelé spory, srov. recentní syntézu o latinských spisovatelkách od J. Stevenson, která tvrdí, že se vždy jednalo o výjimečné případy

Edward Kelley dlouhodobě spolupracoval, najal v roce 1588 soukromého učitele, Johna Hammonda (Ioanna Hammonia). K Hammoniovi se také Westonia s díky přihlásila v jedné ze svých prvotin a současně tak před tváří humanistické obce předestřela svůj „intelektuální rodokmen“.

První kontakty v literárním poli Westonie navázala, když se nedlouho po otčímově smrti – tedy ve čtrnácti letech – začala s prosebnými verši obracet kromě císaře na přední zemské úředníky a církevní hodnostáře (Petra Voka z Rožmberka, Zdeňka Popela z Lobkovic či Bartholda Pontana) a představitele dvora blízké císaři (císařova rádce Barvitia či dvorního kapelníka Phillipa de Monte). S Kelleyho kauzou můžeme spojit i verše věnované bratřím Maiovým (Mikuláš by správcem jáchymovských dolů a členem apelačního soudu, Ekhard působil na dvoře jako diplomat) nebo prosby adresované právníkům jako Jan Heller. Na rodinné zázemí ukazuje korespondence, kterou vedla s nevlastním strýcem Jindřichem Domináčkem z Písnice či Oswaldem Crollem, rodinným lékařem a paracelsiánským alchymistou. Méně významným šířitelem dívčina básnického genia se stal novoměstský lékař Matouš Deník, který zprostředkoval výměnu veršů s G. Carolidem, a erfurtský učenec Wolfgang Gruningius, jehož básně šířila na oplátku mezi svými přáteli zase Westonie.⁸²² Básnické dary Westonie oplácela a vyhověla i dalším prosbám: když jí Johann Gernandus jménem Melissovy vdovy prosil o žalozpěv na slavného básníka a jedním dechem o oslavnou báseň na vlastního syna, když Oswald Croll žádal o úvodní báseň ke svému spisu *Basilica Chymiae* atd.⁸²³

Proniknout do evropských komunikačních struktur však bylo možné jen díky mužskému prostředníkovi, který by dostal dobovému rituálu a doporučil nebo přinejmenším doručil její první rozsáhlejší sbírku (*Poemata* vytištěná v roce 1602) do relevantních rukou. Jakkoliv totiž byla Westonia schopná dostát formálním požadavkům dobové intelektuální výměny, stěží mohla své dílo sama fyzicky předat – jako žena nemohla podniknout *peregrinatio academica* a příklady jiných básnířek navíc ukazují, že v systému *answered poetry* nemohla ve většině případů sehrát sama roli iniciátorky básnické výměny.⁸²⁴ Intelektuálním protektorem se stal vydavatel *Poemat*, slezský humanista Jiří Martin Baldhofen, který se s Westonií seznámil patrně během svého pobytu u dvora na přelomu století. Kromě rodné Zaháně⁸²⁵ získal pro její verše auditorium především v Leidenu, kde studoval na univerzitě spolu s Pavlem z Jizbice v zimě 1602–1603. Vedle Daniela Heinsinia a Ioanna Dousy, jejichž jména se teprve zapisovala do širšího humanistického povědomí, se zde Baldhofenovi podařilo pro Westonii získat proslaveného básníka Paula Melissa, ale především Iosefa Scaligera, jednoho z nejvýznamnějších dobových vzdělanců (tedy vedle Iusta Lipsia, jehož Westonie také oslovila, ale na dopis patrně neodpověděl).⁸²⁶ Dopis, který Scaliger zaslal Westonii v listopadu 1602 (stejně jako její odpověď) je ukázkou

(Stevenson 2005, s. 4). D. Cheney a B. Hosington naproti tomu píší o větším počtu (Cheney – Hosington 2000, s. XV).

⁸²² Cheney – Hosington 2000, s. 326; Parthenicon, I.33, I.34, III.14.

⁸²³ Parthenicon, III.10; II.106.

⁸²⁴ Stevenson 2000, s. 22; Sylvia Brown 2003, s. 107.

⁸²⁵ V Zaháni působili Jáchym Schlegel a Jindřich Walter (Parthenicon, III.33 a III.36).

⁸²⁶ Parthenicon, III.24; Ryba 1932, s. 386–387. Baldhofenova role mentorského hlasatele Westoniiny slávy má řadu paralel s aktivitami W. Pirckheimera a jeho vztahu k vlastní sestře Caritas, patrně nejznámější latinské humanistické autorce působící na území říše. *Stabilitas loci* představovala v případě Caritas ještě závažnější problém, díky bratrovým aktivitám se však její klášter stal postupně „poutním místem“ humanistických vzdělanců. Wilibald Pirckheimer nejenže systematicky zprostředkoval kontakty, doporučoval texty své sestry a v jejich korespondenci na sebe převzal roli praeceptora a korektora, ale současně do oslav Caritas zapojil diskurs panenství, diskurs národa i seberepresentaci celého učeneckého klanu Pirckheimerů. Srov. Hess 2000, s. 27n; Hess 1983, s. 179n.

humanistického seznamovacího rituálu, a jak ukážeme níže, propojuje se v něm genderování s dalšími diskursy difference (gender funguje jako multirelacionální kategorie).⁸²⁷

Byl to také Baldhofen, kdo v Leidenu kromě „uznání a přízně velkých mužů“ sbíral pochvalné ohlasy, aby mohly být později vytištěny, posílal Westonii do Prahy knihy a zadával jí „poetické zakázky“ (např. na mravoučnou báseň pro sestru Markétu chystající se uzavřít sňatek).⁸²⁸ Právě Baldhofenovy básně se staly zdrojem výpovědi pro diskurs singularity, na jehož základě byla Westonia popisována. V epilogu ke starší sbírce *Poemata* totiž shrnul základní motivy její výjimečnosti, jimž se také budeme věnovat později. Spolupráce přinášela oboustranné navýšení symbolického kapitálu – díky prosazování Westoniina díla přicházel sám Baldhofen do kontaktu s renomovanými humanisty, propagoval vlastní produkci a jeho jméno se stalou součástí prestižních sbírek. Westonia opakovaně uznávala Baldhofenovy zásluhy o vlastní věhlas – i v těchto básních podobně jako v jiných textech spojených s Westoniiným autorským jménem lze tematizovat procesy genderování, textovou sebemarginalizaci a utváření inteligibilní subjektové pozice, čehož se bude týkat následující rozbor.

V první části se soustředíme na performování genderu, utváření subjektivních pozic a *female speech* v textech spojených s autorským jménem Westonie.⁸²⁹ V jedné z příležitostných básní Westonia napsala, že básně vypovídají o básnickových vlastnostech – jak se ovšem zaznívá v textech její hlas, jak se v nich artikuluje „já“? Utváření subjektivní pozice, poetického ega Westonie, charakterizuje především kontinuální (sebe)marginalizující inscenace pochybností o vlastní intelektuální kompetenci a schopnosti dostát normativům formalizovaného diskursivního modu a pravidlům latinské humanistické textualizace. Určitá míra „falešné skromnosti“ patřila k utváření autorské pozice i v jiných humanistických textech, především pokud tvořily součást strategií pohybu v literárním poli – podobně jako Westonie i jiní humanističtí básníci používali spojení jako *inculta lyra, imbecilles mei conatus, tenuum metrum* apod. a především v dedikačních listech či humanistické latinské příležitostné poezii se tak utvářel prostor ke konstituci inferiorní subjektivní pozice ve vztahu k oslovovanému (např. jinému humanistovi, mecenáši). Marginalizovanou subjektivní pozici však v těch samých textech často paradoxně subvertovaly další výpovědi produkující humanistické autorství jako specifickou hodnotu. Korpus westonián ovšem ukazuje, že lze tematizovat také vztah mezi sebemarginalizujícími inscenacemi a genderováním. I v těchto textech sice nalezneme určité paradoxy mezi textovým utvářením podřadné subjektové pozice, chválou humanistického autorství a ovládnutím formalizovaného modu vypovídání a textualizace, ale první skupina inscenací je velmi obsáhlá a argumentačně i figurativně mnohem propracovanější.

Důraz na specifickou femininní intelektuální neschopnost totiž umožnil podstatně rozšířit a zintenzivnit rejstřík výpovědí a narativních strategií pro obsazení marginalizované subjektové pozice. V básních a dopisech, v nichž „promlouvá“ Westoniino poetické ego se tak setkáváme s explicitně femininně genderovanými sebemarginalizujícími výpověďmi, často v omluvném označení vlastních básnických výtvorů za ženské básničky, hlouposti (*muliebres carmina, nugae*), krákové dívčí básně (*carmina rauca puellae*), dívčí Múzy

⁸²⁷ Parthenicon, III.2; Ryba 1929, s. 15n; Cheney – Hosington 2000, s. 330.

⁸²⁸ Parthenicon, III.5 a III.21–32; III.57 (báseň I. 41); III.37; III.48; Ryba 1932, s. 386–387; Cheney – Hosington 2000, s. 410.

⁸²⁹ Pojem *female speech* má ukazovat na textové utváření genderovaných subjektivních pozic, které se ve westoniánech zaujímají – do jisté míry tak v sobě zahrnuje badatelské vyrovnávání se s falocentrickým obrazem autonomního tvůrce, ale nejedná se o pojetí femininního autorství jako v gynokritické fázi literární vědy v 70. letech ani o femininní autorství jako konsekvenci *écriture féminine*, jak se označuje od 80. let v návaznosti na práce H. Cixous (tedy esencialisticky zakotvené v libidinální feminitě), nýbrž právě o textové procesy genderování. Sebeprezentacím Westonie se ze starší literatury věnuje článek Cheney 1997, s. 119–128

(*puellares Pieridae*), blouznění jednoduché Múzy (*simplicisque Musae hallucinatio*). Westonie se označuje za nevzdělanou dívku (*parum culta puella*) či za ženu, již schází vzdělání a talent (*femina nempe, cui nihil magis quam ingenium et eruditio deest*) apod.⁸³⁰ G. Carolidovi píše, aby její verše přijal jako nejistý produkt ženského mozku (*Feminae cernis titubare profecta cerebro*).⁸³¹ Baldhofena zase explicitně vyzývá, že pokud v básni učinila stylistické nebo metrické chyby, tedy pokud nedokázala dostát požadavkům formalizovaného modu vypovídání, má chyby omluvit s tím, že báseň psala jen dívka (*Ergo quod in versu vel pecco vel ordine currunt/ Singula confuso, dic age, Virgo dedit*).⁸³²

Při inscenaci vlastní intelektuální nekompetence se v textech propojují explicitní odkazy s různými figurativními prostředky, které napomáhají v textech definovat role otců a ochránců, jimž jsou texty adresovány, a pokusit se z této pozice o *captatio benevolentiae* vůči nim. Co se týká konkrétních figurativních prostředků, jejichž pomocí se v textech spojených s Westoniiným autorským jménem spoluutváří diskurs intelektuální nekompetence, jedná se v básních především o metafory slz a bolesti – Westonie promlouvá třesoucím se hlasem (*voce tremente*), s nářkem (*cum gemitu*), motiv slz v básních plní roli omluvy za literární nedostatky (*lacryma rupit opus*).⁸³³ Bolest se přitom explicitně označuje za ženskou (*dolor muliebris*), básnířce v její bezmoci nezbyvá ani možnost hořekovat – *Nil nisi, quod soleo, flere, dolere queo!/ Nec queo! Nam superant muliebrem infanda dolorem/ Vulnera, vulneribus semper acuta novis?*.⁸³⁴ Důraz se klade také na reprezentaci křehkosti (Westonie se například označuje za *germen tenerum*) a studu (*Erubesco ... ad insignia, quibus me poetarum doctissimus ornat!*).⁸³⁵ V korpusu básní psaných z Westoniiny autorské pozice lze zaznamenat zvýšený výskyt deminutiv (*versiculi mei, pusilla Musa, parvula, Musulae, mea ab aridulo venula fonte fluat* apod.). Již starší bádání označuje používání deminutiv za součást oblíbené humanistické „topiky skromnosti“ užívané při pohybu v literárním poli, např. při sebe prezentaci nebo prezentaci vlastních literárních děl v dedikačních listech (*libellus, opusculum*).⁸³⁶ Na vysokou frekvenci deminutiv ve vernakulárních literaturách upozornila již S. Gramatzki, podle níž mají také představovat jeden z textových prostředků utváření marginalizované femininní subjektivní pozice.⁸³⁷

Diskurs femininní intelektuální nekompetence je radikálně rozpracován v jediné „ventrilokvické“ básni, obsažené ve sbírce *Parthenicon*. Jedná se o báseň *Westonia de se ipsa loquitur*, v níž Baldhofen promlouvá ženským hlasem, který si přisvojil v jakési formě genderové maškarády či břichomluvectví.⁸³⁸ Baldhofen uplatňuje analogické strategie

⁸³⁰ Srov. *Parthenicon*, I.20, I.45, III.3, II.100; Cheney – Hosington 2000, s. 350.

⁸³¹ *Parthenicon*, I.34.

⁸³² *Parthenicon*, I.37. K femininně genderovaným floskulím skromnosti a inferiority ve středověkém latinském básnictví srov. Pabst 2001 (dokládá topoi *rusticitas* a zpochybňování vlastní kompetence ovládnout metriku bez chyb), v raném novověku pak Wagner – Laferl 2002, s. 47n; Wend 1995, s. 68, 79, 112, 261 (na příkladě ženské recepce petrarkismu, ale východiska analýzy jsou hodně esencialistická); Hess 2000, s. 31 (v případě básni *Caritas Pirckheimer* s jedná o výrazy *idiota* a *ignara ac simplex puella, humilis* a *parva*); obdobně Hess 1988, s. 125.

⁸³³ Citáty z: *Parthenicon*, I.2, I.3, I.40. Srov. také např. *Parthenicon*, I.2, I.3., I.9, v. 39–40; I.24, v. 11–12; I.38, v.7; I.39, v. 29; I.40, I.42; II.100, v. 8 atd.

⁸³⁴ *Parthenicon*, I.38.

⁸³⁵ *Parthenicon*, I.18; III.22.

⁸³⁶ Ford 2002, s. 432; Glomski 2002, s. 174.

⁸³⁷ Gramatzki 2005, s. 210.

⁸³⁸ *Parthenicon*, III.59. O genderové ventrilokvizaci v raněnovověkých textech srov. konceptuálně velmi přínosnou monografii E. Harvey, která analyzuje osvojení feminního hlasu autorem-mužem na příkladě figury Sapfó v anglické literatuře raného novověku. V korpusu westonián jsou ovšem takové případy natolik vzácné, že u nich nelze detailně analyzovat možné transgenderové efekty (Harvey 1992). J. Stevenson zase spojuje ventroloquizaci s paradoxem feminního hlasu v latinské tvorbě, kdy ženským hlasem často promlouvají v textech maskulinní osoby a ženy se mu vyhýbají ve snaze nepřekročit platné sociální normativy (Stevenson 2000, s. 34). Případ Westonie ukazuje, že lze analyzovat i textové strategie tohoto „vyhýbání“.

marginalizace femininní subjektové pozice, jež jsme tematizovali ve Westoniiných básních, a v některých ohledech je ještě vyhrcoje. Zaprvé klade důraz na rozpolcenost, až roztrfštěnost Westoniiny subjektové pozice (*Me diversa sum a sibi natio vindicat; unum/ Cui vix concedunt invidia fata locum*), dále rozvíjí metaforiku bolesti a trýzně umrtvující básnickou aktivitu (*Parum Musis mortua vivo meis*). Strážně zatěžující ženská bedra omezují její básnické schopnosti (*Sustineo, quantum muliebria pectora possunt:/ Hinc tamen ingenii sentio damna mei*), Baldhofen lituje Westoniiným hlasem ztrátu „vlastní“ básnické kompetence, když Múzy opěvují jen strasti (*incommoda sola mali*).

Další naprosto ojedinělá textová situace, v níž Westonia participuje na maskulinní autoritě spojené také s žánrovými konvencemi,⁸³⁹ vzniká v epithalamiu adresovaném Markétě, sestře Martina Baldhofena. Ačkoliv starší bádání tematizovalo v souvislosti s touto básní „řeč sesterství“,⁸⁴⁰ umožňuje právě vysoce konvenční formální ráz básně a neméně konvenční obsah kladoucí důraz na poslušnost manželky (*Est mandare viri, nostrum esse parere: maritus/ Est caput, ac ipsi mutua membra sumus*) zaujmout básnířce ve vztahu k nevěstě téměř standardní patriarchální pozici, zcela odlišnou od strategií sebemarginalizace a odkazů na femininní intelektuální nekompetenci v dalších westoniánech. Analogické obsazení subjektivní pozice odpovídající literárním konvencím zbytku učenecké obce lze tematizovat i v pasážích, kde se Westonia v básnických dialozích ptá po mužských členech adresátovy rodiny a nechává je pozdravovat (*Ecquid agunt fratres? Quid pater? Anne valent?*).⁸⁴¹

Westoniino poetické ego nepromlouvá v ostatních básních z vlastní iniciativy, vždy se inscenuje jako předmět donucení. Především zcela závisí na vůli Múz, bez níž by nemohlo dojít ke kreativnímu aktu, nejedná se o autorskou aktivitu, ale spíše o „autorskou pasivitu“, což jak uvidíme v dalším výkladu, determinuje i řadu subjektivních fokalizací a figury „zřikání se autorství“. Autorská pozice Westonie je v textech spojována s neustálou pochybností o tom, zda jí bude ještě dovoleno znovu psát, a strachem z nedostatečné štědrosti Múz (*Nescio quid faciam cum Musa negata mihi sit*).⁸⁴² Subjektivní pozice Westonie-autorky se v básních utváří v první řadě na základě metaforiky smutku, bolesti a zranitelnosti, což platí i pro reprezentaci procesu psaní a jeho zdrojů. Důležitou argumentační roli v inscenacích „neautonomního“ autorství sehrává právě strach, že jí z bolesti pramenící melancholie znemožní nadále čerpat z pramene múzické inspirace – Múza v pozici aktivního hlasu nevydá samou bolestí ani hlásku (*Non torpore tamen, sed moestis anxia, curis/ Illa latet; gemitu semiseputa suo*), protože Múzy přejí jen veselým básníkům (*Nec luctu raptos dia poesis amat*).⁸⁴³ Tento argument odporuje většině humanistických teorií inspirace, podle nichž se melancholie vysoce cenila jakožto stav inspirační extáze (*furor poeticus*).⁸⁴⁴ Na druhé straně však motiv smutné Múzy (*misera Camoena, tristis Camoena*) umožňuje rétoricky rozpracovat a zintenzivnit strategii usilující o *captatio benevolentiae* vysoce postavených příslušníků dvora, a to již od úvodní dedikační básně, v níž Westonia žádá císaře Rudolfa, aby vyslyšel její nařikající Múzu (*Exaudi miseram: tristem solare Camoenam/ Adfer et optatam, qui potes, unus opem*).⁸⁴⁵

⁸³⁹ O participaci na maskulinní autoritě prostřednictvím osvojení specifických stylistických konvencí (např. petrarkismu) srov. Wall 1993, 336.

⁸⁴⁰ Parthenicon, I.41; Schleiner – Schleiner 2000, s. 199.

⁸⁴¹ Parthenicon, I.17.

⁸⁴² Parthenicon, I.18.

⁸⁴³ Parthenicon, I.19.

⁸⁴⁴ Srov. systematickou práci Steppich 2002.

⁸⁴⁵ Parthenicon, I.1.

V souvislosti s marginalizovanou, femininně genderovanou autorskou pozicí se v básních utváří rozsáhlý argumentační a rétorický prostor pro textovou intenzifikaci závazku vůči adresátům (*Sum devincta tibi propter benefacta*),⁸⁴⁶ na něž se přenáší funkce otců, soudců, opatrovníků a tvůrčích vůdců. V básních spojených s Westoniiným autorským jménem se explicitně užívá pojem *patrocinium*, tedy otcovská ochranná (pravo)moc.⁸⁴⁷ Někteří korespondenti jsou v básních reprezentováni jako otcové či zástupci otcovské role (*mecum more parentis agis*), což otevírá prostor i pro oslovení Westonie jako dcery (např. *mea filia*, jak jí nazývá Nicolaus Maius).⁸⁴⁸ Od *patrocinia* se odvíjí genderovaná představa „literárního humanistického přátelství“, jehož součástí je i poučení a kontrola v oblasti formalizovaného modu vypovídání – Westoniiny texty obsahují řadu imperativů jako *Purga me!* nebo *Doce!*⁸⁴⁹ Chvála ze strany humanistických současníků se pak reprezentuje jako forma soucitné blahosklonnosti (např. v básni profesoru Gruningiovi⁸⁵⁰), jež umožňuje Westonii participovat na autoritě maskulinního hlasu (na své korespondenty se obrací jako na *tutores* či *judices*). Adresáti básní jsou v několika případech ujišťováni, že jednoduché, nekompetentní ženské poetické ego stejně jako „vnucené“ ženské autorství vyžadující neustálou otcovskou kontrolu nepředstavuje žádnou formu konkurence či ohrožení (*Sic mihi non vincetus, nec mihi victus eris*).⁸⁵¹ Ženský autorský hlas musí být nejprve uznán ze strany „dobrých a vzdělaných mužů“ (*virī probi et docti*), touží po tomto uznání, těší se z něj a děkuje za něj.⁸⁵² Kromě inspirace zprostředkované Múzami se má právě uznání mužskými hlasy stát popudem (*maximum calcar*) k další literární produkci.⁸⁵³

Promlouvání z pozice vyžadující kontrolu, utváření ženského autorského hlasu participujícího na maskulinně genderovaném humanistickém autorství ovšem nevyklučuje konkrétní autorské spory a paradoxně velmi sebevědomé literární přestřelky, do nichž Westonie několikrát vstoupila. I zde se však uplatnilo promlouvání z genderově marginalizující pozice, kterou lze ovšem interpretovat jako ironizaci diskursu femininní inferiority – např. ve sporu s Janem Hellerem o pravidla metrického verše, kdy Westonie žádá jako nevzdělaná žena zkušeného básníka o poučení, odkdy mají hexametry sedm stop (*Ut patet, Hexameter pede versus abundat: et hoc est/ Vale quod a docto quaero puella rudis*) a graduje prosby o poučení triumfujícím výkřikem, že její Athéna nemá mnohostopé básníky v lásce (*Pluripedes vates ne mea Pallas amet*).⁸⁵⁴ Nakonec i tento sebevědomý rétorický výpad přejímá figurativní postupy marginalizované subjektivní pozice, protože operuje se subjektovou fokalizací. Panenská učená Minerva představuje při tom podle J. Stevenson jednu ze základních referenčních postav v textech utvářejících ženský hlas (na rozdíl od Sapphó, k níž referují texty s maskulinně genderovaným já).⁸⁵⁵ V jedné z básní adresovaných Carolidovi ovšem Westonie slibuje psát jako *altera Lesbia*, tedy přejímá toto označení, k čemuž se také vrátíme níže.

⁸⁴⁶ Parthenicon, I.7.

⁸⁴⁷ Parthenicon, I.10.

⁸⁴⁸ I.8, III.51.

⁸⁴⁹ Parthenicon, III.22; I.47. I v básních Caritas Pirckheimer jsou doloženy prosby o čištění stylu (*perlegere et corrigere*), o pomoc v boji proti chybám a nepřiměřeným výrazům (*errores a incongruitates*) a utváření pozice pokorné prosebnice žačky ve vztahu k učiteli-adresátovi (*oratrix humilis, alumna exigua*). Srov. Hess 2000; Hess 1988.

⁸⁵⁰ Parthenicon, III.14. Srov. také Parthenicon, III.24 (*candor et benevolentia tua erga me*) apod.

⁸⁵¹ Parthenicon I.14.

⁸⁵² Parthenicon III.29, III.31.

⁸⁵³ Parthenicon, III. 23.

⁸⁵⁴ Parthenicon, I. 46–48.

⁸⁵⁵ Stevenson 2000, s. 25.

V tištěné produkci taková polemika představuje vyloženě výjimku, se sebevědomější reflexí vlastní autorské pozice se však setkáváme v jejích nepublikovaných rukopisných poznámkách. Na jedné straně v řadě básní a dopisů Westonia přímo nabízela Baldhofenovi své básně k přehlédnutí, provolávala mu za jeho laskavost věčné díky (*immortales ago gratias*). Nepochybovala o jeho nejčistších úmyslech (*De tua in perlustrandis carminibus meis sinceritate nullatenus dubito*), dobrovolně se podvolovala jeho názoru (*Caeterum omnia tuo submitto lubens arbitrio*) a vyjadřovala vděk za stylistickou kontrolu (*Si quid a vatibus spectatioribus opellae elicuerint meae, tibi soli tribuendum id duco, qui versiculis illis meis, nullius pene momenti non modo lustrandis, verum etiam illustrandis id temporis insumis...*) či dokonce rétorickou obavu, že Baldhofen jejím básním věnuje příliš mnoho péče (*Unica me cura suspensam tenet, quae non parum mihi hactenus scrupulosa exstitit, timor videlicet, ne nimium curae me tuae dedas*).⁸⁵⁶

V souladu s takovým textovým utvářením podřízené subjektivní pozice sepsal Carolides báseň, v níž odmítá hloupé spory básníků a inscenuje v souladu s argumenty a figurami básní publikovaných ve sbírce obraz básnického přátelství spojeného s kolektivním či „rozostřeným“ autorstvím (*Si lector facti causam volet „omnia“ dicis/ „Carolidae mea sunt, et mea Carolidae.“/ Saepe movent stulti pro carmina bella poetae,/ at nostram emulget carmen amicitiam.*).⁸⁵⁷ Ve chvíli, kdy Baldhofen postupoval bez jejího vědomí a Carolides připojil ke sbírce vlastní verše, projevila Westonia nesouhlas s druhým vydáním své sbírky pod názvem *Parthenicon* (asi 1610) formou rukopisných poznámek na okraj výtisku dnes deponovaného v Knihovně Národního muzea a v British Library.⁸⁵⁸ Nesouhlasila především s tím, že někdo vydává sbírku za ní (*nomine sub nostro*), ani se špatným uspořádáním sbírky (*sine ordine*), vynecháním některých básní, tiskovými chybami, které by mohly být vykládány jako neznalost (a poškodit tak její kompetenci vypovídat ve formalizovaném diskursivním modu), přidáním básní od autora, jenž se falešně odvolává na její přátelství (*oplet sine iure pagellas/ nescio cui fidens alter amicitiae*) ani s připojením katalogu učených žen, do něhož nechtěla být zařazena (*Doctarum series hinc est superaddita Vatum,/ In qua cum gratis sunt male grata simul*). Tento postoj poněkud odporuje tezi J. Stevenson, že mezi nejčastější strategie latinských autorek patří upozorňování na tradici a kontinuální řadu *autrices* (předchůdkyň), do níž se měly latinské spisovatelky včetně Westonie zařazovat, užívat rétorické strategie a modely zcela odlišné od mužských, a vytvářet tak specifickou a partikulární societu.⁸⁵⁹ Westonia ovšem odmítá i v jiných básních zařazení do ženské autorské linie, a přejímá tak do značné míry diskurs singularity, který budeme analyzovat v druhé části této podkapitoly. Zapojuje do něj i náboženské argumenty – nechce se podobat starším pohanským básnířkám ani konkurovat Fulvii Moratě (*Non ego Praxillam, Sapho doctamque Corinnam/ Carminius dicar vincere posse meis./ Non ego docta tibi praeferrri, Fulvia, quaeram*), ale stát se jedním ze zbožných básníků, jakými jsou i její současnice, Morellovy dcery (*O utinam faciles aequaret Musa Morellas;/ Surgeret ex Musis laus mihi digna meis./ Si tamen ingenio, si moribus, arte, poesi,/ Sacriliquos Vates me redolere putas*).⁸⁶⁰

V rukopisných poznámkách k londýnskému exempláři Westonie Carolidovi dále vyčítala, právě že smísil své verše s jejími, aniž je označil vlastním jménem (např. *Ut mea scripta tuis confudas, mutua dicis/ Cuncta; facis nulla sed ratione fidem./ Si tua Carolides, mea sunt, autorve meorum es,/ Nomina cur non tu, sola et ipsa fero?* nebo *Cur tua scripta*

⁸⁵⁶ *Parthenicon*, III.21; III. 28 atd.

⁸⁵⁷ *Parthenicon*, I.50; Ryba 1929, s. 17

⁸⁵⁸ Ryba 1929, s. 16n; edici rukopisných poznámek k oběma exemplářům srov. v Cheney – Hosington 2000, s. 304–307.

⁸⁵⁹ Stevenson 2000, s. 21; Stevenson 2005, s. 4.

⁸⁶⁰ *Parthenicon*, I.30.

meis misces? Effare Georgi./ Nam mea nec tua sunt, nec tua dico mea).⁸⁶¹ Westonia také provedla v tisku, na jehož vydání se neúčastnila, několik rukopisných škrťů (především v katalogu), což ovšem J. Martínek nespojuje s „žárlivostí na jinou vzdělanou ženu“, ale s čistě věcnými a stylistickými motivy.⁸⁶²

Female speech Westoniiných textů operuje větším počtem subjektivních pozic, které jsou v textech zaujímány. Westonie-autorka nevystupuje v textech spojených s jejím jménem jako centrální postava, jako jediný promlouvající hlas. Do textů naopak vstupuje více subjektů, z jejichž pozice se nahlíží a rozvíjejí konkrétní narativní situace. Častým „terčem“ fokalizace je postava vlastní matky, vtažená do popisovaného jednání i samotného aktu psaní. Westonie promlouvá matčíným jménem, jež splývá s jejím vlastním hlasem, současně fokalizuje personu básně a dodává textům další argumentační a narativní dimenzi – ukazují na to spojení jako *Mecum Genitrix grata, Misera cum misera genitrice* či *Cum matre id unicum precor* nebo *Grates/ Innumeris mecum Mater agit numeris*.⁸⁶³ Westoniin hlas se jen obtížně odděluje od hlasu matky, stejně jako ji odmítá fyzicky opustit (*A Dna. Matre non sine dolore meo separar*).⁸⁶⁴

Pokud chápeme subjektivní pozici jako textový prostor, který je prázdný a tudíž „k dispozici“ a v konkrétních textech se obsazuje podle pravidel stávající diskursivní praxe a konstituuje tak subjektivní hlas („já“) v textu, setkáváme se ve Westoniiných textech s narativní strategií negace a podvracení vlastní individuální já-pozice a utváření jiných subjektivních pozic, vypovídajících místo femininně genderovaného a marginalizovaného já autorky. Takový typ utváření subjektivních pozic je pro čtenáře s textovou zkušeností evropské moderny nečekaně multivokální, nestabilní až mizející. V této souvislosti lze poukázat na studie z oboru feministické naratologie a poetiky, např. na práce Susan Sniader Lanser, která dokládá na řadě děl krásné literatury nanejvýš problematické hledání autoritativní *female speech* a osvojování rizikového, femininně genderovaného hlasu (*female voice*). V typech textové produkce (podle Lanser v kulturách), které jsou charakterizovány asociací autority s maskulinní narativní personou a normativní maskulinitou autorské funkce s sebou ženský hlas (femininní autorská pozice) sice přináší subverzní potenciál, ale často nedokáže vůbec zaznít, umlčuje se, musí promlouvat jinými hlasy apod.⁸⁶⁵ Pokud považujeme právě autorství za diskursivní prostor, kde se afirmuje „já“, neotevírá se v podobných diskurzech charakterizovaných normou mužského autora stejně přístupný prostor pro osvojení femininní textové autority (sebeautorizaci),⁸⁶⁶ obzvláště pokud jsou přísně formalizovány. Ženský hlas promlouvá se zámlkami, může docházet k přenosům textového ega, osvojování jazykových prostředků maskulinní autority apod., což vidíme i na případě korpusu westonián.

Jak již bylo naznačeno výše, genderování subjektivní autorské pozice je v latinských humanistických textech propojeno se zpochybňováním či přímo negací vlastní aktivity v procesu psaní, s rezignací na původ autorství textu ve vlastním poetickém hlasu a

⁸⁶¹ Cheney – Hosington 2000, s. 306.

⁸⁶² Martínek 1977, s. 115.

⁸⁶³ Citáty z básní Parthenicon, I.4, I.5, I. 25, I. 26. Srov. také Parthenicon, I.3. Fokalizace ve westoniánech se ve starším bádání interpretovaly také jako důsledek abjekce, tedy psychoanalyticky s odvoláním na pozdní koncepty J. Kristevy. Sebemarginalizující figury tak mají být především důsledkem (traumaticky narušeného) vypuzení tělesné substance jako Jiného v době adolescentní krize a utváření vlastní identity (figury ztracené a požadované matky), jakkoliv se připouští i jejich dopad na průběh učenecké komunikace (Schleiner – Schleiner 2000, s. 189n, 198).

⁸⁶⁴ Parthenicon, III.15.

⁸⁶⁵ Lanser 1992; Lanser 2004, s. 132.

⁸⁶⁶ Wagner – Laferl 2002, s. 53.

odpovědnost za něj. Jsou to explicitně Múzy a Apollo, kdo nutí Westonii psát: *Apollo jussit illice/ Me thyerso, amabiles palam/ Hic incitare versibus,/ Monent Sorores et Charis.*⁸⁶⁷ Kromě Apollóna a Múz ji nutí promlouvat zbožnost a personifikovaná spravedlnost (*Nos pietas, nos sacra Themis, nos Phoebus et ipsae/ Cum Musis Charites dicere pauca jubent*).⁸⁶⁸ Westonie je ve svých básních pasivně vedena tragickou Múzou, k níž zaujímá podřízenou pozici, když se označuje za její žačku (*Hujus ego, o Tragicae ducor Alumna Deae!*).⁸⁶⁹ Slova, jimiž promlouvá, ani formalizovaný styl nejsou reprezentovány jako její vlastní, představují pouze dar Múzy Calliope (*Ne mirere, modis properent quod verba ligatis: Quod mihi Calliope, do tibi, χαρις, dedit* – tato slova nalezneme již v nejranějších básních adresovaných vlastnímu bratru).⁸⁷⁰ V jiných básních funguje osud nejen jako aktivní původce aktu psaní, ale dokonce přímo jako samotný autor jejích veršů (*Nec mea sed fati tristia verba mei*).⁸⁷¹

Podobně jako jsou Múzy, Apollo či osud reprezentováni jako skuteční původci Westoniiných básní, umenšuje autorka rétoricky také vlastní podíl na ovládnutí formalizovaného diskursivního modu. Pravidla metriky, recitovaný korpus excerpt i autorit jsou popisovány jako pasivně přijatý dar od učitele, Ioanna Hammonia, jemuž je adresována výše zmíněná báseň; ve Westoniiných slabých básních (*tenerae artes*) se pro budoucnost zachová alespoň kus jeho umění (*Nam nisi Pegasides te deduxisset ad undas,/ Ipsa nec in cartis tu legere tuis./ .../ Si quid dicat, erit, teneras heic Vestonis artes/ Liquit inextinctum mortua mnemosynon:/ Dixerit hoc etiam, didicit prius illa Magistro/ Hammonio, foliis extat et unde suis.*)⁸⁷²

V původních vydáních Westoniiných spisů vycházely vždy verše opatřené jejím jménem spolu s texty jejích korespondentů, které nešetřily chválou a opěvovaly „pražskou Sapphó“ jako největší básnířku své doby. Jakkoliv byla tato hodnocení téměř bez výjimky plná obdivu, z hlediska textové konstrukce genderu a utváření inteligibilní pozice humanistické autorky v dobových komunikačních strukturách a strategiích (a tudíž i pozice „přirozeně“ maskulinního humanistického autorství) je ovšem nutné položit si otázku, jak se tato chvála kódovala a narativně inscenovala. L. Jardine a A. Grafton upozornili již na konci 80. let na to, že úspěchy latinských humanistických básnířek a spisovatelek byly oslavovány jejich mužskými korespondenty s odkazy na abstraktní intelektuální a sociální ideály, tedy že feminita se utvářela s odkazy na figury jako panna-válečnice, dívka zmužilá a obdivuhodná ve svém utrpení, smutná nevěsta apod. či s odkazem na femininní normativy jako čistota, poslušnost či skromnost.⁸⁷³ Diskursy pohlavní diference se ovšem ve starších analýzách netematizovaly. Analytický rámec performativity genderu může ukázat, jak se genderování a jeho figurativní postupy promítly do sociálních praxí. Analyticky nosné se v případě westonián jeví především dvě skupiny textové procesů: genderování v textech adresovaných Westonii, případně v těch, které se jí týkají, a za druhé textové izolační strategie, které s tímto genderováním úzce souvisí.

Právě ve vztahu k těmto analyticky nejnosnějším rovinám je zapotřebí reflektovat emancipační paradigma a jeho předpoklady (velmi rané feministické paradigma, řekněme) a je nutné se z něj badatelsky vymanit. Na jeho základě by se totiž mohla vnucovat interpretace,

⁸⁶⁷ Parthenicon, I.16.

⁸⁶⁸ Parthenicon, I.9.

⁸⁶⁹ Parthenicon, I.24.

⁸⁷⁰ Parthenicon, I.27

⁸⁷¹ Parthenicon, I.45.

⁸⁷² Cheney – Hosington 2000, s. 312.

⁸⁷³ Jardine – Grafton 1986, s. 37.

že níže analyzované genderování a rétorické izolační strategie jsou formou symbolického násilí mužské majority vůči osamocené ženské hrdince. Tato interpretace není konceptuálně příliš nosná, především proto, že vychází z jednoznačně esencialistických předpokladů – my ovšem chceme sledovat, jak se gender v textech performuje, jak se posunují významy v procesu recitování atd. a jaké mohou mít tyto textové konstrukce dopady na sociální praxe. Subjektové pozice zaujímané v textech spojených s Westoniiným autorským jménem a genderování v textech adresovaných Westonii (a korespondence těchto dvou textových procesů, které probíhaly současně a navzájem na sebe reagovaly už v době svého vznikání) lze totiž explanačně vztáhnout i k fungování dané humanistické komunikační struktury a literárního pole, či dokonce k utváření dané humanistické učenecké komunity. Spíše než o „útlak“ se tedy jedná o hru, o kvaziautomatický textuální konsensus ovlivňující sociální praxe (genderování a utváření subjektů v podřízené pozici není v tomto smyslu badatelsky zásadní proto, že je normativně špatné, ale že s ním lze spojit specifickou literární produkci i sociální praxe). Na tomto místě ovšem nelze nezmínit, že i řada autorů bádajících mimo emancipační paradigma, dospívá k názoru, že formování raněnovověkého maskulinního a bílého subjektu se značným exkluzivním potenciálem přímo souvisí s humanistickým způsobem psaní a čtení nakládajícím s antickými autoritami. Ten měl zcela vylučovat určité subjektové pozice z procesu označování, a založit tak specifickou formu symbolického násilí, jehož důsledkem mohou být rodinné struktury dominance, politické diskursy (republikanismus) či osvojení tradičních nástrojů patriarchy a rétorického násilí ve femininních diskurzech.⁸⁷⁴

Na první pohled se může zdát paradoxní, že i chválu (jejíž rétorika se mimochodem přenesla i do bádání první poloviny 20. století) lze interpretovat jako určitou formu *hate speech*, tedy řečové konstituování subjektu v podřízeném postavení. Jak už bylo vysvětleno výše, představuje tzv. oslovení specifickou situaci v procesu utváření subjektu v podřízené pozici, při kterém se současně reinscenuje i moc a diskursivní panství nadané privilegiem definovat a prosazovat vlastní definice. Už samotné oslovení či udělení jména je jednou z podmínek, na jejímž základě se performuje subjekt a definuje se jeho čitelnost a inteligibilita. Pokud se soustředíme na konkrétní příklad z korespondence adresované Westonii, uvidíme, že byla mimo jiné oslovována jako *Perilla* či srovnávána s *Perillou*. Není na místě předpokládat stabilní sémantické pole tohoto slova, v jednotlivých komunikačních situacích lze ovšem usuzovat na minimálně sdílený význam díky institucionalizovanému procesu osvojování formalizovaného diskursivního modu a jeho zdrojů. Jméno *Perilla* totiž odkazuje na Ovidia a jeho otcovskou autoritu, která v daných recitacích otevřela textový prostor pro inscenaci adresátky v pozici dcery a pro otcovské poučení a povzbuzování ze strany autora, jímž byl v tomto případě P. Stránský.⁸⁷⁵ Jedná se vlastně o jakousi implicitní obdobu výše zmiňovaného oslovení *mea filia* v básni Nicolaa Maia. Ve westoniánech lze ovšem tematizovat celou řadu podobných rétorických strategií exkluze a inkluze, z nichž se soustředím na následující typy: na strategie textové exkluze založené na relacionálně genderované singularitě, na textové hranice zařazení do linie ženského autorství a utváření *female speech*, na konstrukci neutrálního (nového) genderu humanistické básnířky a konečně na utváření zcela pasivní genderové role Westonie v procesu psaní, kdy se popisuje jako numinózní element nebo jako zdroj inspirace.

⁸⁷⁴ Ze sofistikovaných analýz srov. především Jed 1989; Albanese 1996, s. 30, 33, 37; Sondergard 2002, s. 23.

⁸⁷⁵ Parthenicon, I. 51. Na to upozornila již Brown 2003, s. 107. O mužském diskursu chvály ve westoniánech pojednala Hosington 1997. Na propojení chvály založené na modelových antických ženách s vytvářením humanistického definičního prostoru ctnosti a petrifikací mužské dominance upozornil Feichtinger v Bastiansen 1997, s. 34.

(i.) První ze strategií textové exkluze spojené s genderováním představuje v korpusu westonián reprezentace Westonie na základě kategorií jako singularita, výjimečnost a zázračnost⁸⁷⁶ – označuje se explicitně za jedinečnou a jedinou básnířku na celém světě (*poetria in toto terrarum orbe sola et unica* či s intertextovým odkazem v rámci formalizovaného modu vypovídání *rara avis in terris*).⁸⁷⁷ Samotný výraz *poetria* je genderovaný, poněvadž pro básníka-muže by se použil výraz *poeta* funkční ve formalizovaném modu vypovídání (tedy doložený v textech nadaných antickou autoritou), skloňovaný podle paradigmatu *faemina*. Pro označení básníka-ženy pak vznikaly novotvary odvozené za pomoci řeckých sufixů jako *poetria*, z korpusu westonián či jinde doložená *poetissa*, *poetris* apod.⁸⁷⁸ Dále lze v korpusu westonián doložit obdivné výroky označující básnířku za zázrak (*divum miraculum*, *prodigium humanum*),⁸⁷⁹ který zcela překračuje hranice vlastního pohlaví (*quae sexus sui transgressa leges* či *eruditissima virginum*) a to nejen v době sepsání veršů ale dokonce i ve vztahu k minulosti – Westonia je tedy inscenována v básních svých korespondentů jako nejučenější z dívek všech dob (*Doctior in terris nulla puella fuit*)⁸⁸⁰ a ve své jedinečnosti potvrzuje obecnou inferioritu „ostatních žen“. Maskulinita přitom funguje jako „fólie“ normality, na níž se esencializuje pohlavní diference a ženy se paradoxně s odvoláním na výjimku Westonie reprezentují jako homogenní skupina.⁸⁸¹ Na tyto diskursivní strategie vedoucí současně k izolaci i přijetí Westonie do mužské učenecké komunity (a dodejme, že také ke způsobu vypovídání založenému na maskulinné genderované autoritě a autorské tradici) upozornila již S. Brown.⁸⁸² Chválu adresovanou Westonii však Brown spojuje přímo s intencí omezit možnosti intelektuálního rozvoje pro ni i pro další ženy usilující o ustavení tradice učené ženské poezie a jedním dechem hledá ve Westoniiných básních náznaky emancipačního vzdoru. Podle naší interpretace je zapotřebí považovat diskurs singularity za součást genderování, které v tomto případě humanistickou komunikaci vůbec umožňuje a dává vzniknout specifickým sociálním praktikám.

Izolační textové strategie přitom někdy operují více diskursy diference, gender v těchto reprezentacích funguje jako multirelacionální kategorie, tedy představuje pouze jeden z diskursů diference odehrávajících se v textu s realitními efekty. Jedná se o mnohonásobně vztahovou (multirelacionální) analytickou kategorii. Gender tedy funguje v analyzovaných raněnovověkých textech v obdobném smyslu, jak tento pojem (*mehrfach relational*) používá současná německojazyčná historiografie (např. A. Griesebner, M. Mommertz či Ch. Lutter). Griesebner interpretuje genderování v raném novověku jako protínání řady klasifikačních a diferenčních kategorií, přičemž gender představuje nedělitelnou součást celistvého aktu

⁸⁷⁶ Strategií označování učených žen jako výjimek či monster se týká obsáhlá literatura. Srov. např. Stevenson 2000, s. 19–22; Gramatzki 2005, s. 208; Stevenson 2005, s. 13 (kde upozorňuje na antický kořen této diskursivní strategie). E. Gössmann zase konstatuje, že se v 17. století v říši ženská učenost chápala jako odchylení od normy, učené ženy se přímo označovaly za *monstra naturae* (Anna Maria von Schurmann) nebo se jim připisovala maskulinita transcendingující přirozenost jejich pohlaví; v diskursu monstrosity se často uplatňovala i zvířecí metaforika, např. Eloisa se v jednom z dobových slovníků označuje jako „*ein rechtes Wunder-Thier in der gelehrten Welt*“ apod., ale i patriotické motivy (Gössmann 1987, s. 590 a 598).

⁸⁷⁷ Parthenicon, II.102, III.100.

⁸⁷⁸ Stevenson 2005, s. 19.

⁸⁷⁹ Parthenicon, II.102.

⁸⁸⁰ Tak se o Westonii vyjadřuje Dousa v básni adresované Baldhofenovi (Parthenicon, III. 39), k historickému rozměru jedinečnosti srov. také báseň Cheney – Hosington 2000, s. 310. Výraz *eruditissima virginum* užívá Dousa Parthenicon, III. 38. O překročení hranic vlastního pohlaví srov. Cheney – Hosington 2000, s. 410. Z dalších básní operujících singularitou srov. Parthenicon, III. 53 (*Immo tuis certat nulla, vel una, metris.*), Cheney – Hosington 2000, s. 324 s odkazem na Ovidia (*Dotibus ingenii miris ornata Ioanna/ omnibus Europae longe praeferre puellis*); Cheney – Hosington 2000, s. 406 (*et stupor et nostri nimis admiratio secli/ in sexuque tuo non habitura parem*) apod.

⁸⁸¹ Sabeian – Ulbrich 2003, s. 106.

⁸⁸² Brown 2003, s. 106–107, 110.

označování, v němž je jedinci připisována určitá pozice (*Positionierung*). Při tematizaci genderu je tedy zapotřebí zohlednit zaprvé diskursy dalších diferencí, sledovat jejich mechanismy, např. skrývání diferencí pod jednu, která se interpretuje jako fundamentální, a zadruhé reflektovat i jiné analytické prostředky a kritéria sociální nerovnosti (například sociální prostor ve smyslu symbolického interakcionismu).⁸⁸³

Genderově založená singularita Westonie (jedinečná básnířka) je tak např. intenzifikována odkazy na její šlechtický původ. Westonie je prezentována jako *nobilissima virgo* a o jejím šlechtickém původu, jakkoliv nedoložitelném, panoval v humanistické obci konsensus.⁸⁸⁴ Dále se odkazuje na zemi jejího původu (*virgo Angla*) nebo na její mládí, které činí kvalitu jejích básní ještě výjimečnější (v protikladu k již zmiňované paternalistické imaginaci humanistického básníka). Odkazy na Anglii jako zemi jejího původu nalzáme v celé řadě básní, např. již zmíněné „břichomluvecké básni“, v níž promlouvá Baldhofen Westoniiným jménem, se tematizuje její anglický původ (*Anglia avos numerat; Germania ostra nepotes:/ Illa dedit cunas; haec documenta, lares*).⁸⁸⁵ Sama Westonie pak vytváří „básnickou mlhu“ ohledně vlastního původu a inscenuje se na základě Ovidiových subtextů (*Tristia II*) jako vyhnanec trpící v cizině a toužící po anglickém „zemském ráji“.⁸⁸⁶

Urozenost se stala jedním z hlavních diskursů difference, na něž odkazovali humanisté komunikující s Westonií, po té, co Baldhofen v epilogu ke sbírce *Poemata* barvitě popsal výjimečnost pražské básnířky a označil ji za *aevi sui miraculum*; celkový obraz i jednotlivé argumenty akceptovali pozdější obdivovatelé a částečně i moderní badatelé (urozenost, znalost pěti jazyků jako rodných, chvála povahových vlastností...)⁸⁸⁷ Stavovská difference funguje jako kontrastní plocha k reprezentacím současné bídy. Iosephus Scaliger, jehož krátký seznamovací dopis plný uznání zaujímá v dobových vydáních westonián čestné místo, poněvadž Scaliger patřil vzhledem k rodinné tradici i vlastním intelektuálním počínům mezi *culture heroes* redefinující s celoevropským dopadem formalizovaný modus vypovídání v latinské humanistické literatuře, zase explicitně Westonii píše, že nemůže skrýt obdiv k básním, jež napsala při svém pohlaví a ve svém věku (*Scribo, quia dissimulare non potui, quo modo me affecerint poematia tua, in ea aetate, in eo sexu concepta, quorum alterum rarum est, alterum inusitatum: utrumque vero omni mortali magis mirandum, quam optandum.*)⁸⁸⁸

(ii.) Explicitní singularita jako základní referenční bod v reprezentaci Westonie utváří jasné hranice, které na jedné straně sice umožňují konstruovat inteligibilní subjektivitu a zaujmout v humanistické komunikační výměně uchopitelnou pozici, respektive ji při pohybu v daném literárním poli i kapitalizovat, na druhé straně však znemožňují vytvořit prostor pro specifickou *female speech* nebo vřadit Westoniin poetický hlas do tradice ženského autorství, které by její singularitu popřelo. Mnoho humanistických básníků dopisujících si s Westonií jí sice srovnávalo s antickými a soudobými spisovatelkami, nad nimiž ovšem Westonie nakonec

⁸⁸³ Srov. teoretické rozpracování konceptu genderu jako multirelacionální kategorie v recentní německé historiografii Griesebner 1999, s. 129–137; Griesebner 2003, s. 37–52, ke genderu jako mnohonásobné vztahové kategorii na s. 47n.; Griesebner – Lutter 2005, s. 54.

⁸⁸⁴ Jindřich z Písnice ji oslovuje jako *nobilissima*, srov. Parthenicon, III.7. Je ozdobou svého rodu III.57.

⁸⁸⁵ Parthenicon, III.59, v. 3–4.

⁸⁸⁶ Srov. Parthenicon, II.31 a I.39, kde píše „Quem non et tenerae moveant lamenta puellae./ Damnaque barbaricis vix superanda Getis?/ Ergo tuo liceat mea fata dolere dolore! Ah melior quanto sors tua sorte mea est!“.

⁸⁸⁷ *Poemata* 1602, Lectori amico, ii. 88; Cheney – Hosington 2000, s. 314–316. Baldhofen píše: „Nobilissimum hunc generis sui nitorem, exacta vitae integritate, rarissima huic sexui eruditione, convenientissima morum elegantissimorum harmonia, perpetuis pietatis, piissimae virginitatis ac pudicitiae doctibus, humanitate singulari, comitate inimitabili, prudentia incredibili, heroa in adversis constantia ac magnanimitate magis magisque amplificat et laetius diffundit!“

⁸⁸⁸ Parthenicon, III.2.

vždy v podání svých humanistických obdivovatelů „vítězí“ díky kvalitě svých básní (tedy díky míře, v níž ovládla formalizovaný modus vypovídání). Zůstává zcela neopakovatelným a nesrovnatelným zjevem – jedinou básnířkou, která na rozdíl od antických pisatelek jako Sulpicia i svých současnic ovládla kromě několika dalších jazyků i latinu jako mateřskou řeč (*Nec mirum, patria nam Virgo Poemata lingua/ Scripserat, est patrio res minor ore loqui./ Sic Itali, Galli, Hispani, Boique Poetae/ Dant multi patrium, Rhytmica metra, melos./ At veterum vitant, vix cuiquam imitabilem vatum/ Carmen, et ignavis res placet illa minus./ Haec aliter sentit Westonia virgo, Poetas/ Illos dum sperat carmine docta suo.*)⁸⁸⁹ Místo pro tradici ženského autorství se paradoxně neutvořilo ani díky připojení katalogu učených panen ke sbírce *Parthenicon* (*Catalogus doctarum virginum*).⁸⁹⁰ Podle Stevenson představují katalogy učených žen velmi frekventovanou součást edic textů latinských básnířek. Jsou poměrně monotónní; stále se opakující řady jmen jsou doloženy už od 4. století a lze je interpretovat jako specifickou topiku. Figurují na nich tradičně i spisovatelky, od nichž se žádná díla nedochovala (do „kánonu“ však tradičně patří), zatímco některé autorky dochovaných děl často nezahrnují.⁸⁹¹ Katalog sestavil Baldhofen (pasáž do Cassandry převzal doslovně z *Officina* J. Ravisia Textora) a obsahuje seznam panenských autorek (od prorokyně Debory, přes římské autorky, světice až k současnicím), které jsou definovány přes autory-muže působící v daném období, přes manžele apod. Některé autorky jsou také označovány jako singulární zjevy-prodigia (např. o Eustochii se píše, že *suo tempore novum orbis prodigium vocata est*), některým jsou připisovány explicitně maskulinní charakteristiky (např. Genbria recitovala mužským hlasem apod.). I tak je ovšem Westonia reprezentována jako završení této řady, které předchází spisovatelky v každém ohledu převyšuje a nedává šanci, že bude překonána svými současnicemi či budoucími spisovatelkami.

Krajně zajímavé je při tom časté srovnání se Safó a propojení tohoto motivu s heteronormativitou. Poetické ego Westonie se v jedné z básní spojených s jejím autorským jménem explicitně konstituuje na základě srovnání s dobovými autorkami, přičemž se ve stejné pasáži odmítá srovnání se Sappfó, kvůli jejímu odstrašujícímu osudu (*Deprecor a summo deposcas Numine tandem,/ Ut sim, qualis erat Lesbia: sorte puto.*)⁸⁹² S. Brown považuje právě Sappfó za motiv, v němž se kumuloval humanistický diskurs montrosity a singularity umožňující, aby byla Westonia inscenována jako poslední a nepřekonatelná výjimka.⁸⁹³ Oslavení latinské básnířky jako „druhé Sappfó“ je patrně nejčastější apostrofou (vedle figury desáté Múzy a čtvrté Charitky) a lze je podle J. Stevenson považovat za projev krajně problematického pojetí ženského hlasu v latinské literární tvorbě (v souvislosti s kategoriemi jako vášeň, mlčení, potlačená homoerotická konotace); samy básnířky podle Stevenson téměř vždy upřednostňovaly v souvislosti s vlastním psaním figuru Minervy.⁸⁹⁴ Již v básni adresované Carolidovi však Westonie odmítá všechny paralely s antickými básnířkami a slibuje, že bude psát jako „druhá Sappfó“ (*Tunc tibi carminibus gratabor, Culte Georgi;/ Altera tunc pro me Lesbia, vota feram.*)⁸⁹⁵

Westoniini korespondenti očividně operovali s postavou Sappfó jako s předobrazem femininního autorství a jen zřídka se zmiňovaly možné erotické konotace tohoto jména, např. když se v jedné z básní reflektujících Westoniin sňatek s Ioannem Leonem srovnává jejich láska k lásce mezi Phaonem a Sappfó (Fridrich Taubmann píše v básni, že prý nemohl Westonii nikde nalézt, protože ta dosud odpočívá v Leonově manželském loži a neopustí je,

⁸⁸⁹ *Parthenicon*, I. 52. K Ripovu srovnání se Sulpitií srov. Brown 2003, s. 109.

⁸⁹⁰ O katalogu Ryba 1929; edice katalogu v Cheney – Hosington 2000, s. 282n. O katalogu a nemožnosti rozvíjet ženské autorství srov. Brown 2003, s. 108.

⁸⁹¹ Stevenson 2000, s. 20; Stevenson 2005, s. 7–8.

⁸⁹² *Parthenicon*, I.34.

⁸⁹³ Brown 2003, s. 108.

⁸⁹⁴ Stevenson 2000, s. 25, 28.

⁸⁹⁵ *Parthenicon*, I.34.

jako by Sapphó neopustila Phaonovo: *Tuque Leonis adhuc dicta jacere toro./ Nec tamen in noxa es. Quis credat, Lesbida Sapphum/ Tempore Phaonis diseruisse torum*).⁸⁹⁶ Tato paralela založená na osvojení Ovidiových *Heroides* jako autoritativního subtextu ve formalizovaném modu vypovídání vylučuje homoerotickou interpretaci nebo propojení s dobovými diskursy tribadismu a poukazuje na souhru subtextů formalizovaného diskurzivního modu s hranicemi vypovídatelnosti v paradigmatu křesťanské heterosexuální matrix. Jak ukázala např. E. Harvey na anglické renesanční literatuře, heterosexuální matrix konstruuje i v raněnovověkých diskurzech imaginaci heterosexuálního styku jako jediné formy sexuality, ve vztahu k níž lesbická homoerotika funguje jako inferiorní kopie,⁸⁹⁷ a figura Sapphó se tak s odkazem na Ovidia inscenuje v rámci heterosexuální ekonomie jako opuštěná žena, zranitelná ve vztahu k erotickému i poetickému panství.

(iii.) Ve spojení s kategorií singulárního zázraku (*prodigium*) se ovšem gender Westonie nekonstruoval „pouze“ jako femininní, naopak lze doložit i textové utváření genderu stojícího zdánlivě mimo moderní diskurs bipolární pohlavní diference. Tento specifický gender (explicitně *novus sexus*) je variací feminity, která se sice v textech přímo zdůrazňuje, ale je kódována na základě argumentů, normativů a figur spojovaných jinak ve stejných textech s maskulinitou.⁸⁹⁸ *Novus sexus* má převyšovat obě pohlaví (*Haec laus sola tua est Westonia, vincis utrumque/ Sexum, et te superas laude, velut mulier*).⁸⁹⁹ V korpusu westonián funguje tento gender jako forma legitimizující skutečnost, že Westonie na rozdíl od všech žen disponuje moudrostí (*sophia*) a výmluvností (*eloquium*), jež jsou ovšem reprezentovány jako zázračný dar, nikoliv jako výsledek aktivní intelektuální snahy. „*Ecce novus sexus: partum Lucina beavit,/ Iuno dedit Sophiam, Iupitter eloquium*,“ píše o Westonii Michael Pieczkonides.⁹⁰⁰ L. Feighus v kondolenční básni ke smrti bratra zase zmiňuje kategorie moudrost a učenost (*prudencia et doctrina*), které se mají u žen vyskytovat jen velmi zřídka (*dona ... in faemineo sexu rarissima*).⁹⁰¹ Tyto vlastnosti připisované Westonii a charakterizující její odlišný gender se při tom označují za zcela ojedinělé dary (*singularia dona*) či přímo božské dary (*divina dona*) pasivně nahromaděné v jediné dívce.⁹⁰²

Westonie je dokonce oslovována jako *virago*, tedy jako defeminizované panenské individuum překračující feminitu, aby dosáhlo kvazimaskulinního standardu ctností.⁹⁰³ Westoniina Múza se pak jeví buď mužná (*vires ut vir in arte tuas*), nebo dokonce ještě „mužnější“ než Múza humanistických básníků (*virilior*). Její mužná ctnost (*virtus virilis, decus masculeum*), mužná lyra (*mascula lyra*) a mužné písně (*mascula carmina*) se vyrovnají básníkům, dokonce je předčí (*Res nova! Pluris id est, iam mascula carmina Vatis/ Virgo dat, et vates vincit in arte mares* či *nata viris palmam praecipuisse suam*), a potvrzují tak, že i ženám může být vlastní mužná ctnost (*Virtus nec censum, nec sexum spectat eundem:/ Faemineo est Virtus mascula saepe choro*).⁹⁰⁴ Maskulinizovaný třetí gender nejenže propůjčuje Westonii intelegibilitu v humanistické komunikaci, ale má jí podle názorů básníků otevřít i duchovní oblasti a výhody zcela nepřístupné jiným ženám (např. útěchu ducha

⁸⁹⁶ Cheney – Hosington 2000, s. 432.

⁸⁹⁷ Harvey 1992, s. 120n, 133.

⁸⁹⁸ K této diskursivní strategii (defeminizaci ženských autorek, které překročily od mateřského jazyka k *lingua paterna*) srov. Hess 2000, s. 24; Gramatzki 2005, s. 208; Stevenson 2005, s. 16.

⁸⁹⁹ Parthenicon, II. 103.

⁹⁰⁰ Cheney – Hosington 2000, s. 354.

⁹⁰¹ Parthenicon III.12.

⁹⁰² Parthenicon III.10; III.12.

⁹⁰³ Stevenson 2005, s. 18; Parthenicon, I.52.

⁹⁰⁴ Parthenicon, II.103; III.48; III.58; III. 60; Cheney – Hosington 2000, s. 356, 406, 414.

v učenosti – *Hoc tu bono, hoc animi solatio fruere, quod faeminis aliis in casu simili minime concessum est*).⁹⁰⁵

Ještě jednou se vraťme k otázce, jak lze tuto genderovou konstrukci vztáhnout k diskursu pohlavní diference založenému na bipolaritě. Pro tento konkrétní případ textového genderování je charakteristické, že proklamovaná existence „třetího genderu“ vlastně binaritu petrifikuje, spíše než aby ji subvertovala. Navíc otevírá textový prostor pro popisování buď implicitně předpokládané, nebo explicitně tematizované, většinou kritizované skupiny „ostatní ženy“ (s výjimkou básně citované výše, jež naznačuje, že by pozitivně konotovaná mužská ctnost mohla být vlastní i většímu počtu žen a být vlastně jejich latentní součástí čekající na probuzení jako v případě Westonie). Výjimečnost Westonie a její *novus sexus* otevírají prostor pro textovou reprezentaci inferiority „ostatních žen“, feminita je přitom definována právě absencí všech maskulinně konotovaných ctností přisuzovaných Westonii.⁹⁰⁶ Iohannes Matthaesus a Wackenfels rozvíjí v básni vydané ve sborníku k úmrtí Westonie paralelu mezi Westoniinovu textovou produkcí a předemí ostatních žen založenou na slovní hříčce se slovesem *texo*, přičemž každý z nástrojů přadleny nahrazuje „básnickým náčiním“, díky němuž se Westonie zcela vyrovnala mužům (*Fila, columque aliae tractant, fusosque puellae:/ Et radiis carpunt stamina pexa suis./ Haud ita tu: claro Vestonia sanguine creta:/ Sed magnis tractas aemula facta viris./ Pro filo, nentur tibi carminis aurea fila/ Metra Tibullinis, scilicet aequa metris./ Proque colo, calamo subtilem imitare Catullum:/ Atque ubi fusi aliis, hic tibi Musa fluit./ Texere tu nescis nisi stamen Apolline dignum:/ Ille tibi radius, pecten et ille tibi.*).⁹⁰⁷ Vřeteno, hřeben a kužel lze považovat za symboly „ženské práce“ v rámci tzv. křesťanské antropologie, od níž se v tomto případě definice feminity jednoznačně odvíjí. Třetí gender (*novus sexus*) Westonie se paradoxně zakládá z velké části na duální imaginaci – Westonia představuje jedinou výjimku (potvrzující pravidlo), která navzdory své biologické podobě disponuje maskulinně genderovanými intelektuálními a morálními specifiky, tj. pouze v sobě slučuje charakteristiky v textech esencialisticky spojované s jedním ze dvou biologických pohlaví. Konstrukci Westonie jako maskulinně genderované výjimky, která neporušuje binární diskurs pohlavní diference, neoslabují ani pasáže tematizující naopak Westoniiny specificky femininně konotované vlastnosti – oba procesy genderování se totiž odvíjejí na stejném základě a vycházejí ze stejných předpokladů.⁹⁰⁸ Oslavována je Westoniina cudnost, skromnost, zbožnost, ale také křehkost, sladkost a jemnost, přičemž starší badatelé (B. Hosington, D. Cheney) interpretovali tyto ctnosti připisované Westonii jako snahu otupit primát jejích intelektuálních kompetencí,⁹⁰⁹ což však vzhledem ke stejným předpokladům obou procesů genderování není relevantní. Některé ctnosti lze interpretovat také jako ctnosti převážně panenské, nikoliv ženské.

Diskurs panenství, který se již ve starším bádání tematizoval jako jedna z častých diskursivních strategií integrace píšicích žen do mužského prostředí humanistické literární tvorby, ovšem narušuje a paradoxně současně potvrzuje tuto binární imaginaci.⁹¹⁰ Pro pohyb v komunikačních strukturách a vypovídání v rámci latinského formalizovaného diskursivního modu lze totiž genderovanou subjektovou pozici „panna“ považovat za inteligibilnější než pozici „žena“. Westonie je v básních popisována současně jako žena, dívka i panna (*faemina*,

⁹⁰⁵ Parthenicon, III.12.

⁹⁰⁶ K řídkému výskytu Westoniiných ctností u ostatních žen srov. také básně Parthenicon, III.2, III.12, III.49. Kritiku ženských aktivit rov. i v básni Parthenicon, III.60.

⁹⁰⁷ Cheney – Hosington 2000, s. 376.

⁹⁰⁸ K oběma strategiím a jejich poměru srov. Stevenson 2005, s. 16.

⁹⁰⁹ Srov. např. Parthenicon, II. 103. Hosington – Cheney 2000, s. XXIVn; Hosington v Bastiansen 1997, s. 112–113.

⁹¹⁰ Gramatzki 2005, s. 208; Hess 1983, s. 190. V souvislosti s westoniány Hosington 1997, s. 115.

mulier, virgo, puella), přičemž použití těchto pojmů kolísá, také v závislosti na požadavcích formalizovaného modu (kvantita slabik v metru), a nebylo by patrně příliš analyticky nosné se věnovat jejich sémantickým polím. Specifickou kvalitou Westoniina genderu má být ovšem asexuálnost a netělesnost. Ve slovní hříčce založené na podobnosti latinských výrazů „Angla“ a „angelus“ od anonymního autora publikované v *Partheniconu* se např. srovnává Westonie s andělem a ačkoliv se jejímu tělu implicitně přiznává sexuální rozměr, její duch je asexuální, andělský (*Angla vel angelica es? Vel prorsus es angelus? Immo/ Si Sexus vetat hoc: angelus est animus*).⁹¹¹ Jak upozorňuje např. F. Metzler, právě zapojení motivů anděla do imaginace panenství (např. srovnávání panen s anděly), která má subtextové kořeny již v patristických debatách ze 4. století, lze interpretovat jako jeden z poukazů na desexualizovaný a transgenderový status panenství jako textového efektu.⁹¹² I samotný titul Westoniiny nejrozsáhlejší básnické sbírky *Parthenica* ukazuje na inscenaci panenství (model *castissima virgo*) jako základu pro obsazení přijatelné a uchopitelné pozice v humanistické komunikaci. Panenskou topiku lze ostatně doložit i v jejích básních sepsaných až po uzavření sňatku, J. Stevenson dokonce hovoří v této souvislosti o „fiktivním panenství“, na němž panuje mezi komunikujícími určitý konsensus. Korespondenti tak nadále oslovují Westonii jako pannu a ona z panenské pozice v pozdějších básních nezmiňuje vlastní manželství ani rodinu, ačkoliv tato témata měla jinak v humanistické příležitostné poezii vysokou frekvenci.⁹¹³ Korpus westonián tematizujících fertilitu a manželství Westonie přesto není tak nepočtený, jak ukáží následující odstavce. Ostatně i v době vydání své panenské sbírky *Parthenicon*, byla už Westonie provdána, což se připomíná i v závěrečném katalogu vzdělaných panen, kde se zmiňuje její manžel.⁹¹⁴

S diskursem panenství souvisí i reprezentace těla a jeho neposkvrněnosti. Westonia rozehrává svou subjektivou pozici s explicitním odkazem na dichotomii mezi vnitřním a vnějším, když odmítá vlastní vnějškovost (tedy tělo: *externa mihi omnia sordent*) a slibuje pečovat pouze o to, aby se svými vnitřními kvalitami zalíbila Bohu a dobrým mužům.⁹¹⁵ Metafory těla při popisu humanistické básnířky jsou v korpusu westonián užívány pouze výjimečně, setkáváme se s nimi příznačně pouze v básních leidenské skupiny humanistů, jejichž formalizovaný styl vyprávění byl na rozdíl od humanistů vzdělaných a působících v literárním poli pražské univerzity do značné míry ovlivněn erotickými žánry (Ianus Dousa a Paulus Melissus). Korporální figury jsou používány převážně při reprezentaci procesu psaní, nikoliv že by se jimi tělo kontinuálně performovalo či v něm sedimentoval opakovaně význam – Westoniiny sladké rty přetékají helikónským medem a nektarem, což se odráží nejlépe v jejích básních (*Os hoc quod nectar inundet* či *O suada, O, Nectar, O Melle fluentia dicta!*).⁹¹⁶ Podle Dousy to nebyl Westoniin vzhled, nýbrž její básně, jež popisuje pomocí tělesné metaforiky, co uchvátilo jeho smysly (*rapuere sensos meos*). Přímě tělu jsou věnovány básně Paula Melissa, v nichž lze také tematizovat jasnější procesy genderování. V básni adresované Baldhofenovi Melissus píše, že by kromě básní chtěl mít také Westoniin portrét, touží tedy spatřit i její fyzickou podobu (*Cuperem etiam, si fieri possit, habere virginis effigiem, ab artifice perito coloribus depictam...*).⁹¹⁷

⁹¹¹ *Parthenicon*, II. 101.

⁹¹² Metzler 1998, s. 73.

⁹¹³ Stevenson 2000, s. 27.

⁹¹⁴ Na to upozornil už Cheney 1997, s. 127. Model „fiktivního panenství“ ovšem nefungoval bez výjimky, sama Westonie se v pozdějších příležitostných básních také podepisovala jako manželka Ioanna Leona (Elisabetha Iohanna Vestonia, Uxor Ioannis Leonis), např. v elegiích na Havlíka z Varvažova (Cheney – Hosington 2000, s. 332). Modelu fiktivního panenství odporují také básně o sňatku Westonie s Leonem a potenciálním básnickém nadání jejich potomků (epithalamia a genethliaca), o nichž pojednáme níže.

⁹¹⁵ *Parthenicon*, III. 13.

⁹¹⁶ Odkazy na nektar a med srov. v Dousových básních *Parthenicon*, III.37 a III.38.

⁹¹⁷ *Parthenicon*, III.9. Srov. také báseň *Parthenicon*, III.17.

Nejvíce pozornosti se ovšem básnířčinu tělu věnuje v ojedinělé skladbě s erotickým podtextem, v níž Melissus opěvuje Westoniinu Merkurovu lyru, umění pocházející od Athény a příjemné chování darované Grácií (*Mercurius lyram/ Lyraeque concentus sonoros/ Attribuit tibi; Palas artes,/ Mores amoenos Gratia*). Venuše ovšem věnovala Westonii navíc takový fyzický půvab (*Ridens ocellos. Quis staturam/ Egregiam, roseosque vultus/ Et tincta rubris labra coralliis/ Frontisque honorem, collaque eburnea*), že Melissus v závěru pasáže lituje, že není svobodný mládenec (*Nunc Ephoebus/ esse velim, juvenisve caelebs*), tedy poukazuje implicitně na to, že by chtěl dívku dobýt a tyto dary získat.⁹¹⁸ Analogicky k našim dalším analýzám se všechny charakteristiky, jež Melissus obdivuje (intelekt, vychování a krása), považují za dary, které Westonie pouze pasivně přijímá a nemá na nich žádnou zásluhu. I fyzický půvab je popisován pomocí deminutiv (*ocelli, candiduli pedes* apod.), což koresponduje s rétorickými strategiemi ženského hlasu a utvářením marginalizované femininní subjektivní pozice v básních spojených s Westoniiným autorským jménem.

Zatímco v procesu humanistické komunikace soustředěné kolem Westonie se utvářela inteligibilita její subjektové pozice v rámci diskursu panenství nebo na základě „nového genderu“, setkáváme se se zcela odlišným genderováním v ojedinělé básni, která vznikla mimo okruh „oficiálních Westonián“. Nebyla zveřejněna a reprezentace feminity je v ní propojena s argumenty a figurami erotického žánru, který se ve formalizovaném diskursivním modu v latinském humanistickém básnictví na českém území nikdy výrazněji neprosadil (s příznačnou výjimkou Pavla z Jizbice, tedy pravděpodobného adresáta) – jak napsal Heinsius, šlo mu o to psát erotickou lyriku jako Ovidius, podle jeho slov *mollis ad oscula*.⁹¹⁹ V básni, kterou poslal Heinsius jednomu z „českých přátel“ (dochovala se rukopisně pod názvem *Ad Bohemum quendam amicum*),⁹²⁰ se zmiňuje o učené dívce žijící v Praze, závidí „českému příteli“ a doporučuje mu, aby se soustředil více na ní než na její básně a aby dívku pod záminkou poezie svedl (*illi/ dulcia praetendens carmina iunctus eris*). Pokud bude otálet, přijede Heinsius do Prahy sám a poučí dívku při četbě římských erotických básníků o umění milovat. Westonia je na rozdíl od komunikace, do níž byla zapojena, reprezentována jako sexuální objekt. Inscenuje se zde tedy zcela odlišný typ sexualizovaného ženského těla (nikoliv panenského, andělského či asexuálního) a konstruuje se femininní gender, kterému se sice v duchu ostatních westonián připisuje primát nad ostatními ženami s odvoláním na její *ingenium* (*eminet ingenii dota puella sui* či *aliquid sexu nomine maius habet*). Westoniiny maskulinní charakteristiky se ovšem dále nerozpracovávají (moudrost či vzdělání pražské dívky představují v tomto smyslu překážku či výzvu, básnictví se má stát záminkou svádění), básnička je objektem pozorování a dobývání, jež lze popsat v rámci v českém prostředí exkluzivního erotického básnického diskursu.

Další výjimečnou textovou situaci představují básně opěvující Westonii u příležitosti uzavření jejího sňatku, v souvislosti s jejím manželstvím a mateřstvím, které ukazují, že koncept fiktivní virginity prosazovaný J. Stevenson mohl být v průběhu humanistické komunikace narušen a mohl otevřít prostor pro utváření dalších významů. V souvislosti se sňatkem Westonie s jedním z jejích humanistických obdivovatelů, právníkem a diplomatem Ioannem Leonem z Isenachu, se v korpusu westonián tematizuje přechod od jejího panenského zasnoubení Apollonovi (*Te, Vesthoni, duxet Apollo,/ Ni Leo tam felix anticipasset*

⁹¹⁸ Parthenicon, III.46.

⁹¹⁹ Ryba 1932, s. 382. V souvislosti s erotickou reprezentací Westonie upozorněme ještě na dobové vnímání spojení *docta puella*, které se podle J. Stevenson také mohlo pokládat za sexuálně konotované, poněvadž slovo *docta* bylo možné chápat nejen jako „učená“, ale také jako „sexuálně poučená“, což protičečí výše analyzovanému diskursu panenství (Stevenson 2005, s. 24).

⁹²⁰ Vydal Ryba 1932.

opus) k učeneckému manželství (*rarum connubium*).⁹²¹ Pro utváření genderového modelu učené manželky (*uxor docta*) přitom existovaly např. na říšských územích určité paralely (Margareta Peutinger).⁹²² Panna disponující nejhodnotnějším věnem, totiž vzděláním, si podle starších úvah Iana Dousy každopádně zaslouží za manžela vzdělance (*DOCTOREM merita est Virgo MAGISTRA virum!*).⁹²³ Po svatbě s Leonem se však objevily názory, zda by panna, již opěvovali slavní a mocní tohoto světa i zbožní básníci, neměla připadnout spíše dobrému básníku než právníkovi (*Vatum digna celebrium corolla/ Vatum digna choro potentiorum/ Virgo digna piorum amore Vatum/ Virgo digna boni toro Poetae*).⁹²⁴ Právě ze svazku s básníkem mohla podle Andrease Calagia vzejít nová generace ženských i mužských básníků (*Quid arbitrer, futurum/ Non sit, si vir ei poeta detur,/ An non agmine masculos poetas/ Magno sit paritura, foeminasque?*).⁹²⁵ Motiv založení pokrevní ženské básnické linie, k němuž nakonec nedošlo, se objevuje i v genethliacích adresovaných Westonii. Carolides spojuje Westoniinu fertilitu s textovou produkcí (*Apta libris eadem, liberulisque parens*), paradoxně jako by teprve v této chvíli připouštěl její aktivitu v procesu textové tvorby.⁹²⁶ Balthasar Exner zase v návaznosti na reprezentaci Westonie jako desáté Múzy přenáší tuto inspirační roli na její novorozenou dceru Marii Polyxenu, současně ovšem také zdůrazňuje Westoniinu aktivní roli v přenosu píle a básnických kompetencí na dceru (*Ergo etiam Musae pariunt? Quis crederet illud?/ Et tamen hocce ratum Westona Musa facit. ... Quae rem Musarum studio fulciret et arte/ Materna, et Musis sic bene staret honor.*).⁹²⁷

(iv.) Čtvrtou tematickou rovinou, na níž lze ve westoniánech tematizovat genderování, textovou izolaci a strategie komunikační inkluze, je divinizace básnířky. Singularita a asexualita se propojují s kategorií *divinitas*, když je Westonie v některých básních označována přímo za bohyni (*nova Dea*) stojící mimo sféru obyčejných smrtelníků. „*Nihil hic mortale!*“, těmito slovy komentuje Martin Baldhofen její portrét.⁹²⁸ Právě on „zastupoval“ Westonii v průběhu svých akademických peregrinací, navazoval za ní kontakty, šířil její básně a slávu, sám tyto aktivity kapitalizoval při vlastním pohybu v literárním poli. V ostatních básních se pak setkáváme jak se srovnáními Westonie s bohyněmi, tak přímo s připisováním jí božských charakteristik (*divina Poetria; Sacrarum ordinibus fuit adscribenda Dearum; Divina sensus scilicet arte moves* či prostě *Es Dea*), nebo s prolínáním diskurzů divinity a singularity, kdy se Westonie označuje za jedinečnou bohyni (*praeter te, Dea, nulla fuit*).⁹²⁹ Počet inscenací Westonie jako bohyně při tom narůstá především v básních vydaných po její smrti, které tedy nevznikly v průběhu humanistické komunikace s Westonií či jejími „zástupci“. Vlastně se jedná o jakési posmrtné vyzdvižení Westonie na Olymp (*Te facimus, Joanna, Deam Pindoque locamus*).⁹³⁰ Označení za bohyni má za následek, např. možnost inspirovat básníky, kteří pak pocítí a zachytí tento sladký božský vliv ve svých básních – „*Iipse, inquam, numen sentio dulce tuum,*“ píše v básni adresované Westonii Ioannes Petrus Lotichius.⁹³¹ Vlastně se jedná o případ extrémního obdivu produkující v textu silně marginalizovanou a podřízenou subjektivou pozici. Westonie je takto vlastně nejen vyloučena z potenciální tradice ženského

⁹²¹ Cheney – Hosington 2000, s. 386.

⁹²² Hess 1988, s. 127.

⁹²³ Parthenicon, III.44.

⁹²⁴ Carolidova báseň nebyla zařazena do Partheniconu, celé znění srov. Cheney – Hosington 2000, s. 391.

⁹²⁵ Cheney – Hosington 2000, s. 388.

⁹²⁶ Cheney – Hosington 2000, s. 142.

⁹²⁷ Cheney – Hosington 2000, s. 398.

⁹²⁸ Parthenicon, III.58

⁹²⁹ Parthenicon III.56; Cheney – Hosington 2000, s. 382, 412, 414, 416, 418.

⁹³⁰ Cheney – Hosington 2000, s. 436.

⁹³¹ Cheney – Hosington 2000, s. 414

autorství a zbavena možnosti konstituovat ženský hlas, ale stojí také zcela mimo oblast lidských aktivit.

(v.) Redukce básničky na zdroj inspirace lze interpretovat jako radikální domyšlení izolačních rétorických strategií spojených s obdivem a současně se značným potenciálem stabilizovat kategorii femininně genderované pasivity. Místo literární aktivity je tak Westonie reprezentována jako čtvrtá Charitka či desátá Múza (jen v korpusu westonián se jedná o několik desítek epitet), také jako první z Múz či nově zrozená Múza dodávající plodnou inspiraci (*Nata tibi soror ets, altera Musa mihi./ Est aliquid, sterili quod non licet esse Poetae,/ et faveat Musis altera Musa meis*).⁹³² S inspirací je přímo spojen pojem *aura*, tedy sladký dech inspirující mužské básníky k tvorbě (*Quod tam suave tibi Permessi afflaverit aura/ Desino mirari Westonis aura fuit* či *Experta testor Numina: nam simul/ Afflatus aura Westonidis fui*).⁹³³

Podle některých badatelů je označení za Múzu či desátou Múzu textově zakotveno již v antických autoritách a textových korpusech (např. v epigramech připisovaných Platonovi)⁹³⁴ a do humanistického formalizovaného modu vypovídání se přeneslo odtud. Epiteta jako čtvrtá charitka či desátá Múza při tom můžeme v dobovém latinském humanismu na českém území doložit i v čistě erotických básních (např. u Pavla z Jizbice), obdobná topika se objevovala i ve vernakulárních literaturách.⁹³⁵ Na problematičnost figury desáté Múzy upozornila J. Stevenson, podle níž se kromě singularity a monstrozity Múzám připisovala také sexualita ve vztahu k inspirovanému básníku. Podle Stevenson se měly ženské autorky samy definovat na základě jiných příměrů a měly se snažit „připsat“ do ženské autorské tradice, což ovšem prozrazuje určité zakotvení v emancipačním paradigmatu a analýza westonián to nepotvrzuje.⁹³⁶

Westonie je také kladena do jedné řady s dívkami, jež opěvovali antičtí básníci a které takto pouze inspirovaly mužské autory, aniž by se jim připisovala vlastní intelektuální aktivita, např. když jí Melissus píše: „*ne mihi tu fores/ Quod Polla Lucano, et Tibullo/ Delia, Sulpitie Caleno,/ Stellaeque Ianthis, Claudia Surculo/ Fores, quod Elpis docta Boethio/ Quod Laura Petrarchae, Beatrix/ Aligero, Angelica Ariosto/ Suoque Gruntlero optima Olympia*.“⁹³⁷

Konstrukce specifického genderu, často až frenetická chvála, připisování singularity a s nimi spojené „otevírání“ textových a komunikačních pozic by mohlo být interpretováno jako narušení jinak téměř výlučně „mužského“ humanistického autorství, které bylo determinováno už samotným průběhem institucionálního osvojování formalizovaného diskurzivního modu. Na základě výše analyzovaného korpusu textů se ovšem zdá, že se prostřednictvím těchto textových procesů diskurs pohlavní diference spíše petrifikoval a to na několika rovinách. Za prvé komplimenty adresované Westonii, kladoucí důraz na její jedinečnost a odlišnost od jiných žen, utvářely v textech paradoxně argumentační a figurativní prostor k misogynní kritice, nebo přinejmenším k definici obecné feminity jako inferiorní ve vztahu k Westonii i mužům. Především se však toto genderování zakládá na vyhocení normativů spojených s ideálnětypickou maskulinitou. Westoniina jedinečnost spočívá v tom, že ve srovnání s jinými ženami disponuje kategoriemi jako *prudentia et doctrina*. Všichni

⁹³² Parthenicon, III.54.

⁹³³ Parthenicon III.40; III.43.

⁹³⁴ Martínek 1977, s. 114.

⁹³⁵ Pavel z Jizbice označoval ve svých erotických básních svou milenkou Pannulu jako desátou Múzu či čtvrtou Charitku, srov. Hrdina 1923, s. 305. Např. apostrofy italských spisovatelek se také hemží Múzami, Sibyllami, prorkyněmi, Sapfo, Diotimou etc. (Gramatzki 2005, s. 208).

⁹³⁶ Stevenson 2007, s. 27.

⁹³⁷ Parthenicon, III.46.

humanisté čtou její texty a jsou překvapeni, jak „mužně“ zní její lyra (*mascula lyra*) a jak její mužná Múza přemáhá ostatní básníky, kterým pak nezbyvá než uznat její opět maskulinně konotovanou *virtus* a vzít si Westonii za stylistický vzor. Celou situaci lze trefně shrnout veršem, v němž se na Westonii obrací Matthias Zuber – příroda ti dopřála vše kromě toho, že ses narodila jako žena („*Quid Natura tibi, Westonia docta, negavit?/ Excepto, quod sis foemina nata, Nihil.*“).⁹³⁸ Toto genderování v textech adresovaných Westonii však nápadně koresponduje s utvářením subjektivých pozic v textech spojených s Westoniiným autorským jménem, tedy s utvářením ženského hlasu jako marginalizovaného a čekajícího na poučení.

Lze spojit oba tyto performativní textové procesy (konstrukci genderu i subjektivých pozic) s konkrétními sociálními praxemi? Všechny se odehrávají v diskursivních kontextech zformovaných mocí, v případě Westonie je např. na základě této diskursivní mocenské pozice možné konstruovat gender, který umožňuje básníčce promlouvat i být slyšena. Samotná humanistická komunikace, její fungování a rozvíjení na základě sdílené literární hry chvály a sebemarginalizace je typem sociálního jednání, jehož výsledkem je samotná humanistická učenecká komunita, její fungování a ritualita. Co se týká konkrétních situací rituality, v nichž by se slova stávala věcmi, máme i v korpusu westonián doložen příklad humanistického symbolického jednání, totiž laureace. Udělení titulu *poeta laureatus* zde ovšem není spojeno s císařským majestátem, dvorskou literární figurací ani konkrétním fyzickým aktem korunování vavřínovým věncem, jedná se spíše o „inflační“ delegovanou laureaci odehrávající se uvnitř humanistické skupiny. Westonia ovšem obdržela vavřínový věnec přímo „z rukou“ zakladatele této praktiky. Paulovi Melissovi umožňovalo korunovat privilegium vyplývající z jeho funkce *comes Palatinus*, kterou obdržel v roce 1588, když působil v Heidelbergu jako knihovník. Mezi Westoniinými současníky byla laureace reflektována jako „zdařilý performativ“, ačkoliv se odehrála „pouze“ v rámci textové výměny, která je navíc opět genderově konotovaná. Melissus tvrdí, že nemůže Westonii obdarovat cennostmi (*dona magna*), které by jí jakožto ženě mohli nabídnout králové (šperky apod.). Nabízí jí však jakožto *eruditae vati* vavřínový věnec, jímž se jí dostává uznání v celé humanistické komunitě („*Principes magni tibi dona magna,/ Offerant munes, adeoque Caesar/ Ipse gemmato tua cingat ultro/ Colla monili./ Donet armillas, teretesque in aures,/ Donet anellos pretiosiores,/ Nobili dignos habitu, tuaeque/ Lumine formae./ Quid Palatinus Comes eruditae/ Insuper vati tribuam benignus?/ LAUREAM. Daphneae tuos decebit/ LAUREA crines.*“).⁹³⁹ Tento akt „distanční“ laureace opět operuje se specifickým (nikoliv femininním) genderem, na tomto základě paradoxně znemožňuje odlišnou sebedefinici a současně otevírá (či lépe řečeno z otcovské pozice přiděluje) prostor k dalšímu pohybu v humanistických komunikačních strukturách.⁹⁴⁰ Otázkou také zůstává, zda věnec v případě této konkrétní laureace funguje v básni více jako „ozdoba“, čemuž by nasvědčovaly šperky zmiňované v předchozích verších.

Westoniina laureace ilustruje určitou konvergenci v textových procesech (genderování, utváření subjektivých pozic) a humanistické komunikaci, což nás opět přivádí k problematičnosti emancipačního paradigmatu či paradigmatu útlaku v klasické historii žen. Westonie by z hlediska historie žen byla interpretována jako hrdinka, která se dokázala prosadit ve světě humanistů, nebo jako oběť omezujícího definičního monopolu, tedy symbolického násilí. Joan Kelley si před mnoha lety položila ve své známé studii otázku, zda vůbec měly ženy renesanci (*Did women have a Renaissance?*), a odpověděla na ni záporně

⁹³⁸ Cheney – Hosington 2000, s. 436.

⁹³⁹ Parthenicon, III.45, v. 29n.

⁹⁴⁰ U. Hess se zmiňuje ještě o jedné „ženské laureaci“, když říšíští humanisté roku 1555 plánovali korunovat vavřínovým věncem Olympii Fulviu Moratu (patrně s plným rituálem), která ovšem před laureací nečekaně zemřela (Hess 1988, s. 138). Univerzitní laureace pak máme doloženy od konce 30. let 18. století na univerzitě v Göttingen, Christiane Mariane von Ziegler byla roku 1733 korunována ve Wittenbergu (Woods 1987, s. 583).

s odkazem na takové jevy jako asymetrická regulace ženské sexuality či redukce ekonomické, politické a kulturní role ženy v na první pohled „pokrokové“ renesanční společnosti. Ženy, které se postupně měly stát více méně estetickým objektem, prostě jednu z největších civilizačních epoch neměly vůbec prožít.⁹⁴¹ Z pohledu genderové analýzy se jedná o irelevantní otázku, jejíž východiska jsou nepřehlédnutelně metanarativně zakotvená a esencialistická – místo hledání forem patriarchálního útlaku „žen“ jsme se pokusili soustředit na otázku, jak se v textech performuje gender a jak genderování determinuje sociální praxe.

Skutečnost, že jsme při tom pracovali s pojmy jako izolační strategie, neznámá, že je westoniána nutno interpretovat jako výsledek symbolického násilí z jedné strany a reprodukce internalizovaných diskursů ovládajících ze strany druhé. Rozhodující totiž není to, že se v textech spojených s Westoniiných autorským jménem utváří marginalizované a fokalizované subjektové pozice vyznačující se výroky o nedostatečné intelektuální kompetenci, mnohostí hlasů atd., ani to, že v textech adresovaných Westonii funguje řada izolačních genderově specifických narativních strategií. Teprve jejich souhra umožnila rozvinout mimořádně „zahuštěnou“ učeneckou komunikaci. V této komunikační hře slavila Westonia triumf – ačkoliv není *decima Musa et quarta Charis* současným literárním historikům příliš známá, znamenal její vstup do komunikačních struktur evropského pozdního humanismu skutečnou senzaci (D. Cheney ji v této souvislosti označuje za „kulturní ikonu“ pozdního humanismu⁹⁴²). Rozhodně se jí ve srovnání s vrstevníky, kteří se také vymezovali proti literárnímu poli pražské univerzity a městských okruhů, podařilo také i na základě úspěšného ovládnutí formalizovaného diskursivního modu, inteligibilní subjektové pozice a připsanému izolujícímu genderu zanechat v evropských komunikačních strukturách nehlubší a zcela specifickou stopu.

⁹⁴¹ Kelley 1995; Herlihy 1985.

⁹⁴² Cheney 2003.

3.3 Autobiografické psaní, autorství a artikulace já (latinské humanistické ego-dokumenty)

V následující podkapitole budeme analyzovat, jakými způsoby se artikuluje „já“ v autobiografických spisech a ego-dokumentech vzniklých v rámci formalizovaného modu vypovídání charakteristického pro literární pole pražské univerzity. V návaznosti na recentní literaturu inspirovanou poststrukturalismem budeme opět chápat subjektivní pozice zaujímané v textech především jako projev textových procesů, tedy jako primárně determinované jazykovým rámcem (v našem případě formalizovaným modem vypovídání) a utvářené v konkrétních textech. Považovat právě „komunikující skupinu“ za sociální kontext takového jazykového utváření (místo, kde lze textovou produkci lokalizovat), jak konsensuálně navrhuje např. I. Burkitt,⁹⁴³ lze nanejvýš v tom smyslu, že se v jejím rámci institucionálně předávala a sdílela pravidla formalizovaného modu vypovídání. Konkrétní procesy inscenací a artikulací sebe a zaujímání subjektivních pozic však lze tematizovat pouze v rámci jednotlivých textů. Zdánlivě problematickou otázkou míry referenciality a sociální determinace humanistické literární produkce řeší za prvé samotný koncept slabé performativity (i v textech explicitně artikulujících nefokalizovanou osobu pisatele se utváří realita, pouze se k ní neodkazuje) a v případě autobiografických spisů a ego-dokumentů sepsaných v raném novověku také koncept tzv. heterologie, který se prosazuje v recentní, především německojazyčné historiografii. Specifika tohoto konceptuálního rámce ovšem vyvstanou jasněji, pokud je v následujícím odstavci postavíme do určitého kontrastu k jiným možnostem analýzy (či starším rozborům) autobiografického psaní.

Velmi houževnatou a vlivnou konceptuální tradici, jíž jsme se dotkli již v úvodní kapitole, představuje výzkum individua jako „uzavřené monády“, jako autonomního subjektu. Soustředí se na procesy subjektivizace a individualizace v starších textech, na údajně rostoucí vědomí sebe a vlastní individuality od období renesance. Za klasické mezníky v tomto procesu sebeuvědomění a utváření autonomního subjektu se pak pokládaly autobiografie „velikánů“ (např. Goethe), reprezentujících všechny předpokládané vlastnosti evropského autonomního individua (bílý muž, křesťan, příslušník buržoazie atd.) a marginalizující z pozice literárního kánonu jiné praxe psaní a podoby textů artikulujících subjektivní pozice.⁹⁴⁴ Kromě J. Burckhardta zmíněného v první kapitole a jeho teze o zrození renesančního individua a individuálního vědomí (s liberálními politickými východiskem tohoto narativu), představují základní a hojně recipovanou práci několikasvazkové dějiny autobiografie G. Mische. Vycházel v nich z Diltheyova pojetí duchovních dějin a na konkrétních textech dokládal průběh procesu individualizace v evropských dějinách a přímo je spojoval se „současnou individualitou“.⁹⁴⁵ Za zlom ve strašící autobiografické tradici, za první prohloubení vnitřního vědomí sebe aludujícího moderní individualitu pak Misch považoval F. Petrarku a jeho „geniale Individualität“. „Renesanční“ autobiografické texty přímo označoval za projev „allseitig geschlossener Persönlichkeit“⁹⁴⁶, triumfujícího nezávislého ducha popisujícího vlastní vášně, city, slávu či intelektuální výkony.

Na metanarativní rovinu interpretační tradice duchovních dějin a její vazbu na legitimizační strategie západní moderny upozorňuje celá řada současných badatelů a

⁹⁴³ Burkitt 1994, s. 13n.

⁹⁴⁴ Jakkoliv např. již G. Misch spojoval s nárůstem vědomí sebe v měšťanských vrstvách marginální poznámky ke kalendářům (Misch 1969, s. 600).

⁹⁴⁵ Misch 1969, s. 577n.

⁹⁴⁶ Misch 1969, s. 624.

badatele (většinou hned v prvních větách svých studií).⁹⁴⁷ Stejně tak se takřka ve všech současných příručkách o teorii subjektivity setkáme s tezí o aporičnosti představ o autonomním subjektu⁹⁴⁸ – kritika Mischova konceptu renesanční individuality by proto mohla působit až lacině. Narativ o vzniku autonomního individua ovšem představuje často nereflektovaný vztahový rámec i v současné evropské historiografii. S tezí o procesu individualizace a subjektivizace (byť bez explicitního odkazu na utváření vědomí a dějiny ducha) a jejím metanarativním pozadím překvapujícím způsobem korespondují i takové historické práce, které se hlásí např. k historické antropologii a legitimizují vlastní pozici explicitním odmítáním makrostrukturních determinantů jednání historických aktérů. Kořeny autonomie a svobody individua či posilujícího vědomí vlastního já v raném novověku tak hledají i práce R. van Dülmena; dokonce předpokládají jakkoliv diskontinuální proces objektivní celospolečenské individualizace (nikoliv pouze textového procesu) směřující k moderně, již nelze uniknout a jejímž příznakem má být nejen rostoucí počet raněnovověkých autobiografií a učenecké sebereflexe, ale i řada změn ve společenských vztazích a životních stylech.⁹⁴⁹ Toto bezproblémové zasazení a fungování zdánlivě odlišného konceptu v tradovaném metanarativním rámci jen podtrhuje nutnost reflexe a analytickou přínosnost snah o jinak založenou konceptualizaci autobiografického psaní (žádnou změnu v tomto smyslu nepřinášejí ani recentní kritické studie problematizující pouze geografii či chronologii „zrodu individuality“ s poukazem na její středověké kořeny, nikoliv samotný narativ o procesu utváření autonomního individua a jeho teleologii).⁹⁵⁰

Z historiografického proudu, který se soustředil na dějiny ducha (*Geistesgeschichte*), se od 50. let vymanilo několik kritických konceptualizací autobiografického psaní, s nimiž se postupně vyrovnávaly i analýzy historických autobiografií. Poněkud stranou ponechme výzkum autobiografie jako literárního žánru především v 70. letech, který se soustředil na jeho strukturální znaky či stylové prostředky – předpoklad, že i autobiografické psaní podléhá dobovým způsobům textualizace a že součástí řečové reprezentace je i specifická figurativita a stylové prostředky, ovšem ještě zohledníme.⁹⁵¹ Analýzy autobiografií jako literárního díla splňujícího určitá genologická, kompoziční a stylistická kritéria však od 80. let začaly stále více zohledňovat společenské kontexty autobiografického psaní a především působení autobiografických textů, které by mělo proměňovat i konstitutivní pravidla autobiografie jakožto žánru (např. E. Bruss už přímo tematizovala „autobiografický akt“ jako specifický typ ilokuce).⁹⁵²

Pro užší propojení autobiografického psaní se sociálními dějinami, především s výzkumem sociálních a komunikačních determinantů autobiografie jako řečového jednání se ukázal zásadní článek P. Lejeuna o „autobiografickém paktu“. Lejeune vztáhl v první polovině 70. let autobiografické psaní ke komunitě recipientů, čtenářským praxím a textovým očekáváním. S odkazem na sdílená očekávání pak Lejeune propojil autobiografické psaní a klasifikaci hlasů v autobiografických textech s komunikační situací jeho vzniku a konzumace a s konsensem o referenci (tzv. referenční pakt), na což později navázaly analýzy

⁹⁴⁷ Srov. např. Jancke – Ulbrich 2005, s. 8–9.

⁹⁴⁸ Zima 2000.

⁹⁴⁹ Srov. Dülmen 1997, s. 12, 110, 120, 125. Dějinám individualizace je věnován také celý sborník Dülmen 2001 – analogicky argumentuje Dülmen v předmluvě (s. 1), v dalších studiích se zmiňuje také o emancipaci subjektu a intelektu ve středověku, „typická evropská tendenci k individualizaci“ či „kontinuálně posilujícím vědomí vlastního já“ a zkušenosti sebe v raněnovověkých autobiografiích apod. (odkazy srov. Dinzlbacher 2001, s. 54; Ulbricht 2001, s. 144).

⁹⁵⁰ Srov. např. Aertsen 1996.

⁹⁵¹ Vývoj odborných debat o autobiografickém psaní výborně zprostředkovává Niggel 1998 (zde srov. texty od Olneyho o metaforice sebe a Starobinskiho o autobiografickém stylu).

⁹⁵² Bruss 1998, s. 259n.

autobiografie jako řečového jednání.⁹⁵³ Jako řečové jednání definoval autobiografické psaní v německojazyčné historiografii J. Lehmann, přičemž mu připisoval intencionální povahu ze strany autorů. Prostřednictvím autobiografie se mají autoři strategicky pohybovat na horizontu očekávání sdíleném s potenciálním publikem a v rámci sdílených literárních pravidel a konvencí (ale podle Lehmannna i významů) garantujících samotný vznik komunikačních situací – v tomto smyslu popsal autobiografické řečové jednání jako „eine regelgeleitete Form intentionalen Verhaltens in Übereinstimmung mit Systemen semantischer Regeln“.⁹⁵⁴ Roli recipienta jako součásti autobiografického paktu a komunikační struktury, v níž probíhá řečové jednání a sdílí se i literární konvence, pak při analýze říšské autobiografické produkce zdůraznil i R. Velten.⁹⁵⁵ I v jeho monografii se však musíme vyrovnat s problémem častým i v jiných analýzách autobiografického psaní – sice chápe autobiografii jako reprezentaci a uznává její žánrovou determinaci, ale považuje ji od samého počátku za autentické řečové vyjádření, během něhož individuum objevuje vlastní individualitu, utváří svou identitu a intencionálně s ní nakládá. Velten se tedy soustředí na autorské intence, recepci a komunikační funkce autobiografie determinované vztahovými strukturami nadřazenými textualitě.⁹⁵⁶

Nosně v rámci tohoto paradigmatu v posledních letech navázala na teorii o autobiografii jako sociálním a řečovém jednání G. Jancke, která jen s minimálním ohledem na textualitu autobiografického psaní (různé typy textualizace, tedy ani vernakulární či formalizovanou latinskou diskursivitu nerozlišuje) analyzovala raněnovověké autobiografie říšské provenience jako řečová jednání a vztáhla je k strategiím, sociálním sítím a pozicím autorů i adresátů a potenciálních čtenářů. Již od poloviny 90. let Jancke tematizovala v autobiografické produkci reprezentace vlastního jednání v tzv. autobiografických situacích, jde jí tedy o autobiografický koncept vlastní osoby orientovaný na vztahové struktury sdílené s publikem a možnosti komunikačního jednání v jejich rámci právě prostřednictvím autobiografických textů.⁹⁵⁷ Z publikované habilitace, jíž završila svůj mnohaletý výzkum, pak vyplývá poněkud reduktivní interpretace, že totiž zásadním determinantem autobiografického psaní mají být právě sociální kontext a komunikační situace spojené se vznikem autobiografií. O sociálním kontextu má referovat „já“ textu chápané jako nositel různých vztahových konceptů. Prostřednictvím autobiografického obsahu a zvolených komunikačních forem mají autoři strategicky zaujímat sociální pozice v konkrétních sociálních konstelacích, které Jancke interpretuje jako předtextové a na textech nezávislé, což pochopitelně neodpovídá konceptualizaci kladoucí důraz na textové performování a jeho sociální efekty.⁹⁵⁸ Ve snaze zkoumat autobiografické texty v jejich sociálním kontextu, nikoliv v rámci individualizačních procesů a jiných metanarativně založených redukcí, pak Jancke (s C. Ulbrich) navrhuje ve svých nejnovějších studiích používání pojmu *person*, nezátíženého hledáním individuality v pestrých a často fragmentárních raněnovověkých praxích psaní.⁹⁵⁹ Tematizaci *person* však i nadále spojuje s přímou referencí autobiografických textů k sociálním vztahům, především k tzv. vazbám (*Bindung*) ega, nikoliv k jeho údajné autonomii. V tomto bodě se recentní práce Jancke blíží sofistikovanému konceptu tzv. heterologie, jenž vstoupil do výzkumu autobiografického psaní v posledním desetiletí. Navzdory explicitnímu odmítnutí teze, že by *person* a koncepty osoby měly být v textech bezprostředně přítomné a badatelsky přístupné na

⁹⁵³ Lejeune 1998.

⁹⁵⁴ Lehmann 1988, s. 14, 20n.

⁹⁵⁵ Velten 1995.

⁹⁵⁶ Velten 1995, *passim*, o textové pragmatice, recepci a intenci ve vztahu k publiku v komunikačních situacích srov. s. 79n, o publiku a veřejnosti s. 150n.

⁹⁵⁷ Jancke 1996, s. 73–76.

⁹⁵⁸ Jancke 2002, s. 29, 69; srov. také Jancke 2005 (s. 171n.) o autobiografickém komunikačním jednání v různých jazykových prostorech, kde rovněž definuje specifika autobiografických textů psaných latinsky.

⁹⁵⁹ Jancke – Ulbrich 2005, s. 16, ke konceptu vazeb (*Bindung*), s. 21.

základě hermeneutického čtení,⁹⁶⁰ se však i v tomto konceptu předpokládá historická proměnlivost *person* a její zakotvení v reálném světě. I ve fragmentárních autobiografických textech raného novověku, kde se tematizují vztahy, lze však analyzovat utváření *ego* jako textový proces se specifickými jazykovými prostředky, spíše než jako referenci k stávající sociální skutečnosti. V rámci paradigmatu sociálních dějin, které uznává primát sociálních struktur v determinaci jednání a praxí psaní, ovšem studie G. Jancke představují ve své explicitnosti argumentační vrchol bádání posledních let, který pak některé novější práce poněkud rozmělnují, když se snaží obsáhnout v jedné analýze jak odraz životních podmínek pisatelů v autobiografických spisech, jejich stavovský původ a náboženské postoje, tak funkce autobiografií ve vztahu k publiku a komunikačním situacím jejich vzniku či typologii autobiografických textů. Současně naznačují i specifickou textualitu tohoto „žánru“, aniž by se všechny tyto roviny argumentačně nosně propojily při rozboru obrovského korpusu textů, např. říšských vernakulárních autobiografií raného novověku (např. B. Schmid).⁹⁶¹

Primát sociálních a ekonomických determinantů na autobiografickou produkci a artikulaci subjektivních pozic uznává navzdory konstruktivistické textualistické rétorice i anglosaské bádání navazující na známou práci S. Greenblatta o *self-fashioning* – jde o analýzu utváření sebe ve specifických historických kontextech (jejichž „odrazy“ se hledají v textech), s důrazem na sociální a ekonomický (a s ním spojovaný mocenský) rozměr těchto konstrukcí. Textové *ego*, ačkoliv se označuje za kulturní artefakt, je v tomto smyslu chápáno nikoliv jako autonomní individuum, nýbrž jako produkt sociálních, ekonomických a politických sil, jenž má ovšem možnost utvářet vlastní život.⁹⁶²

S ohledem na koncept *person* se zmiňme také o tzv. *ego*-dokumentech a jejich vztahu k výzkumu autobiografického psaní. Pokud upustíme od jednostranného zájmu o kánon „klasických“ či „pravých“ autobiografií, tedy rozsáhlých narací vznikajících od 18. století, který byl základem rozborů v rámci *Geistesgeschichte*, a uznáme artikulaci subjektivních pozic i v jiných praxích psaní (např. v raněnovověkých útržkovitých vpiscích do kalendářů, cestopisných črtách, básních atd.), pozbývá celá debata o *ego*-dokumentech poněkud na významu. Většinou projektů o *ego*-dokumentech šlo totiž právě o typologii těchto textů, která však příliš nereflektovala starší badatelskou tradici (tedy důvody, proč se pojem „autobiografie“ začal historikům a historičkám jevit jako negativně konotovaný).

Pojem *ego*-dokument se v tomto smyslu od 90. let používá nereflektovaně a může být včleněn do nejrůznějších konceptuálních rámců. Podle svých zastánců měl od poloviny 80. let nabídnout určitou neutrální alternativu k pojmu autobiografie zatíženému starší badatelskou tradicí. Z hlediska konceptuálního ovšem nepřineslo používání tohoto pojmu až do poloviny 90. let reflexi předpokladů staršího bádání. Na stránkách pozičních sborníků věnovaných problematice *ego*-dokumentů se spíše řešily otázky známé a aktuální již v bádání o autobiografiích, což lze ilustrovat na základním sborníku k problematice *ego*-dokumentu, který vydal W. Schulze roku 1996. Zatímco koryfej výzkumu *ego*-dokumentů, nizozemský historik Rudolf Dekker se ve své studii pokouší o žánrovou, řečovou a sociální typologii *ego*-dokumentů a jejich původců,⁹⁶³ sám editor spatřuje v duchu *main-streamové* historické antropologie 90. let v tomto typu pramenů šanci rozklíčovat individuální a kolektivní významy determinující jednání historických aktérů („direkten Zugriff“, jak sám píše), jejich poznávání, zkušenosti a očekávání, širší mentalitní zakotvení jejich vnímání či dokonce

⁹⁶⁰ Jancke – Ulbrich 2005, s. 26.

⁹⁶¹ Schmid 2006.

⁹⁶² Greenblatt 1980. Z recentní literatury se o aplikaci tohoto pojetí pokusil např. J. J. Martin ve své monografii o mýtech renesančního individualismu (Martin 2004), v níž interpretuje vnitřní zkušenost a vztah k sociálnímu světu jako nezbytné konsensusální východisko pro výzkum renesančních identit a pak (za předpokladu primárně sociální determinace „identity“) definuje jednotlivé typy „renesančního já“ jako *social self*, *prudential self* či *performative self*.

⁹⁶³ Dekker 1996, s. 41n.

podmínky a formy konstituce individuálního myšlení.⁹⁶⁴ O pár stránek dále analyzuje A. Völker-Rasor na ego-dokumentech vztah historických aktérů k tématické oblasti povolání, K. Greyerz na nich přímo tematizuje proces premoderní individualizace a sekularizace, G. Jancke zase poprvé analyzuje koncept sebe orientovaný na vztahové struktury a možnosti komunikačního jednání atd.⁹⁶⁵

Fakt, že lze zavedení pojmu ego-dokument připsat poměrně nízkou metodologickou přidanou hodnotu (snad s výjimkou nereflektovaného podílu na destrukci literárního kánonu „klasických autobiografií“ a poukazu na artikulaci subjektivních pozic v nejrůznějších typech textů, což je ovšem pro fragmetarizovanou produkci v rámci formalizovaného diskursivního modu latinského humanismu zásadní), ukazují i práce o ego-dokumentech sepsané na prahu 21. století. Obsahově mohou být velmi přínosné, ego-dokument v nich však nefunguje jako konceptuální rámec, ale spíše jako určité konsensuální označení pro spis artikulující a textově utvářející já. Konceptuálně se však shodují s výzkumem autobiografického psaní. H. Tersch takto stejně jako badatelé a badatelky analyzující autobiografickou produkci definuje ego-dokumenty na obecné rovině jako texty tematizující vlastní jednání a pocity, uvažuje o míře autorské intence při jejich sepisování, vlivu komunikačních situací, společenských a formálních determinantech, typologii motivů apod.⁹⁶⁶

Pod vlivem poststrukturalismu od konce 70. let se paralelně se sociálními dějinami autobiografického psaní rozvíjí výzkum (i historických) autobiografií, který radikálněji odmítá referencialitu autobiografické textové produkce a vazbu textových artikulací já (autobiografického subjektu, narací o jednání, zkušenosti atd.) na předřečově či extradiskursivně existující subjekt a z této pozice kritizuje mischovskou tradici. V rámci autobiografických textů podobně jako v jiných typech textové produkce se utváří určité formy inteligibility artikulovaných subjektivních pozic s exkluzivním potenciálem přímo textově utvářejícím realitu. Vypovídání o autobiografickém „já“ je praxí označování složenou z plurálních diskursů s dynamicky se proměňujícím významem, nikoliv projevem autonomie (jež by se z tohoto hlediska jevila spíše jako kontingentní jazykový efekt či legitimizační strategie). V konkrétních případech se nabízí možnost analyzovat narativní modely, argumenty, figurativní prostředky, organizační principy, temporální struktury, legitimizační strategie, diskursy difference atd. v textech performujících „já“.⁹⁶⁷ Právě radikálnější textualistickou pozici lze v případě analýzy raněnovověkých fragmentárních autobiografických výpovědí spojit s konceptem tzv. heterologie, s nímž operuje recentní německojazyčná historiografie.

V německém badání o raněnovověkých autobiografických textech z posledních dvou dekád se setkáváme se sofistickou reflexí vlastních konceptuálních východisek, která se vymezuje proti pojetí „klasické autobiografie“ a právě na textech, v nichž se artikuluje „já“ z období raného novověku poukazuje na narativní neucelenost či relacionalitu různých diskursů difference, které v těchto textech fungují. Kromě výše zmíněných prací G. Jancke, které chápou autobiografické psaní jako specifický typ sociálního jednání, a poměrně ojedinelého pokusu o psychohistorickou analýzu reprezentací afektivně zakotvených hraničních prožitků a tzv. typů individuality v autobiografické produkci z pera S.

⁹⁶⁴ Schulze 1996, s. 13 a 29.

⁹⁶⁵ Srov. Völker-Rasor 1996, s. 12; Greyerz 1996. Podobně K. Greyerz spojoval výzkum ego-dokumentů s dějinami mentalit ještě v roce 1999 (Greyerz 1999).

⁹⁶⁶ Tersch 2000, s. 69n.

⁹⁶⁷ Obecně o teoriích autobiografického psaní pod vlivem poststrukturalismu srov. Smith – Watson 2001, např. s. 122n. Moderní autobiografické texty se analyzují z této pozice v paradigmatickém sborníku Couser – Fichtelberg 1998.

Pastenaccioho⁹⁶⁸ se v recentních pracích zohledňuje stále více textuální rovina autobiografií, např. debata o žánru a jeho interakce s genderem v autobiografické tvorbě (E. Kormann). Zásadní vliv na prohloubení textualistických pozic měl především koncept tzv. heterologie, který se sice již v přehledových, úvodních a pozičních studiích označuje za bezproblémově etablovaný,⁹⁶⁹ ale lze jej nosně domyslet – nejen jako synonymum k tzv. *bounded personality* („já“ artikulované v sociálních relacích), ale také ve vztahu k diskursivitě, textové artikulaci subjektivních pozic a autobiografickému psaní jako performativní aktivitě.

Koncept *bounded personality*, na nějž se odvolávají badatelé a badatelky jedním dechem s konceptem heterologie, operuje především se dvěma referenčními texty D. Sabeana a N. Z. Davis.⁹⁷⁰ Odmítá se v nich teze o heroickém autonomním individuuum a poukazuje se na primárně sociální dimenzi vypovídání o sobě v raněnovověkých textech. Podle Sabeana je zapotřebí artikulace sebe z tohoto období analyzovat s ohledem na kontext společenských a mocenských vztahů; Davis zase zdůraznila sociální vztahovost reprezentace sebe, tedy vevázanost (vazby, *boundaries*) v horizontálních a vertikálních sociálních vztazích jakožto centrální modus raněnovověkého autobiografického psaní (jeden z hlavních organizačních principů „nově objevených“ vernakulárních autobiografií tak představuje např. domácnost a vztahy v jejím rámci).

Poněkud unáhleně se s konceptem sociální vevázanosti, který ostatně rozvíjí i G. Jancke, v recentní literatuře o autobiografickém psaní spojuje koncept tzv. heterologie. Ve snaze vyhnout se jak paradigmatu autonomie, tak heteronomie označila V. Olejniczak heterologii za hlavní znak literárních figurací subjektivního v této epoše, což se do současné historiografie promítlo v tezi, že se já v raném novověku utvářelo prostřednictvím vypovídání o jiném (rodině, Bohu, povolání atd., přičemž krajně nosné je analýza genderových nuancí heterologického já).⁹⁷¹ Empiricky je tato teze snadno doložitelná, což ukáže i následující rozbor latinských humanistických autobiografických textů, důležité je však podtrhnout textuální rovinu těchto artikulací „já“. V interpretaci Olejniczak se totiž nejedná pouze o výpovědi o jiném na rovině obsahu a argumentace, ale především o alteritu v různých typech řečovosti – Olejniczak explicitně uznává, že právě praxe psaní ohraničují možnosti řečové reprezentace a mají zásadní vliv na figuraci subjektivity a sama analyzovala artikulaci sebe a cizí hlasy, které v ní zaznívají, v paradigmatu tzv. kopiízní řeči. Nejde tedy o to, že by se heterologické já artikulovalo pouze ve vztahu ke kontextu nebo k jiným osobám, vztahům a věcem. V případě latinských humanistických autobiografických textů lze vztáhnout textové utváření heterologického já (a jeho různých fragmentů) k formalizovanému modu vypovídání a jeho konvencím textualizace. Zatímco se ve starší historiografii zmiňují „humanistické“ autobiografické modely charakterizované plynulou citátovou narací, operující s antickými autoritami, reáliemi, konkrétními modely literární imitace (např. Caesarových *Commentarii*), topikou a znaky jako používání třetí osoby či minimální důraz na sociální vztahy atd.,⁹⁷²

⁹⁶⁸ Pastenacci 1993. Pastenacci chápe autobiografické spisy jako písemně fixované formy individuálního vědomí, jež zachycují různé typy afektivního jednání a psychologických motivací kořenících v dětství a zdůrazňuje kompenzační charakter autobiografických textů.

⁹⁶⁹ Brändle – Greyerz – Heiligensetzer – Leutert – Piller 2001, s. 4. V nejnovějších teoretických člancích o výzkumu autobiografií také zaznívá čím dál hlasitěji volání po konsensu mezi textualistickou a sociálně deterministickou pozicí - seberepresentace v autobiografiích 16. a 17. století by měla např. podle Greyerze zahrnovat jak diskursivitu, tak referenci k sociálním jevům (Greyerz 2003, s. 228). Sofistikovaně o vztahu mezi vnímáním sociálních prostorů a jejich rozvíjením prostřednictvím psaní a utváření sebe jako diskursivní praktiky, tedy o sociálním a diskursivním kontextu artikulace já a zaujímání sociálních pozic srov. Griesebner – Lutter 2005, 56n. O sociálních „rizicích a šancích“ zaujímání subjektivních pozice v textech srov. Wagner 1999, s. 135.

⁹⁷⁰ Sabean 1996; Davis 1986. Srov. také Ulrich Sabean 2003, s. 102n; Jancke – Ulbrich 2005, s. 21n.

⁹⁷¹ Olejniczak 1996, např. s. 11. S konceptem heterologie pracuje především Kormann 2004; Kormann 2005; jako s etablovaným konceptem s ním počítá i novější literatura, např. Dürr 2007.

⁹⁷² Ijsewijn 1973, s. 214; Jancke 1996, s. 94; Jancke 2002, s. 54n; Jancke 2005, s. 171n.; Schmid 2006, s. 140n.

setkáváme se v autobiografických pracích vzniklých v rámci formalizovaného modu v literárním poli pražské univerzity pouze s omezenými a rigidními textualizačními postupy. S velmi málo rozvinutou narací, s až „telegrafickým“ stylem a málo propracovanými figurativními prostředky. Právě s ohledem na konvence textualizace v rámci formalizovaného modu vypovídání budeme analyzovat utváření heterologického já, zaujímání specifických subjektivních pozic v rámci možností a pravidel stávajících diskursů,⁹⁷³ které utvářejí možnosti dalšího sociálního jednání.

Starší československá historiografie analyzovala humanistické autobiografické psaní z pozice referenčnosti, tedy buď jako zdroj nových informací o biografii konkrétního humanisty, jeho rodině, cestách a intelektuálních kontaktech, nebo svědectví učencova „rozhledu a informovanosti o soudobém dění“.⁹⁷⁴ Podobně jako u příležitostné poezie se autobiografické psaní chápalo primárně jako informační základ pro zpracování biografických hesel, jak vznikala v rámci *Rukověti* – např. Strialiovy deníkové zápisky mají takto referovat o všech typických profesních fázích českého humanisty. V následující části se proto pokusíme analyzovat spíše heterologické modely v několika latinských humanistických textech, kde se explicitně artikuluje „já“. Je poměrně obtížné porovnávat frekvenci podobné literární produkce v latinském formalizovaném modu vypovídání (tedy nikoliv vernakulární autobiografickou tvorbu a ego-dokumenty) v jednotlivých literárních polích různých evropských zemí – v českých zemích se ovšem jedná o nápadně nepočtený korpus textů, které se navíc téměř ve všech případech omezují pouze na stručné vpisky do ephemerid nebo historických kalendářů, opatřené v některých případech krátkým autobiografickým pojednáním. Modely heterologie budeme konkrétně sledovat v tzv. Strialiově deníku, na určité paralely v heterologických modelech upozorníme na příkladě zápisků Simona Ennia, Marca Cruma a Šebestiána Petříka. Jako přípisky do kalendáře vznikly také tzv. Borboniovy deníky. Jediný příklad celistvější narace představuje editovaný Proxenův cestopisný deník *Commentarii de itinere*. Artikulace sebe a zaujímání subjektivních pozic v závěrečné části také rozebereme v několika příležitostných básních.

Ve Strialově deníku lze tematizovat řadu heterologických rovin, s nimiž se setkáme i v dalších autobiografických textech, které však naprosto nekorespondují s (post)petrarkovskou linií autobiografického psaní, jak ji popisuje starší literatura.⁹⁷⁵ Stejně jako u většiny ostatních deníkových zápisků se nejedná o ucelenou životopisnou naraci, nýbrž o fragmentární zápisky na okraj historického kalendáře, konkrétně Stadiova spisu *Ephemerides novae*, které nekončí přesně Strialovým úmrtím, ale byly ještě nějakou dobu

⁹⁷³ Wagner 1999, s. 139n.

⁹⁷⁴ Srov. Martínek 1973, s. 69; Martínek 1973a, s. 110. Dále se ve starší literatuře zmiňují v souvislosti s deníkem pouze Strialiova meteorologická pozorování, Munzar 1998.

⁹⁷⁵ „Severský“ či „záalpský“ model humanistického autobiografického psaní si především neklade za cíl kategorie jako nesmrtelnost, *nomen* či *fama* (což tvrdí o klasické humanistické autobiografii Ijsewijn 1973, s. 212; ale z nejnovější literatury i Enenkel 2003, s. 108 apod.). Pro petrarkovský typ tzv. individualistické autobiografie má být podle K. Enenkela charakteristický důraz na vlastní osobnost, individuální rysy a preference, kontakt s budoucností, vlastní nezávislost, tedy celkově na „svobodné individuum“ (Enenkel 1998, s. 37, 46; Enenkel 2003, 104). Autoři v záalpském humanismu se na rozdíl od petrarkovského autobiografického modelu s nikým nesrovnávají, netematizují svůj fyzický vzhled, zvyky, osobní preference, ingenium ani vlastní budoucnost, ale soustřeďují se téměř výhradně na podmínky a výboj vlastního intelektuálního formování (Döpp 2003, s. 185). Zásadní heterologickou rovinu představují ovšem i sociální sebedefinice, které ostatně recentní literatura tematizuje i v „petrarkovském autobiografickém modelu“ (Enenkel 2003, s. 102).

nepravidelně vedeny jiným pisatelem.⁹⁷⁶ Na rozdíl od ostatních deníků nejsou Strialiovy zápisky opatřeny ani krátkým uceleným narativem, jež většinou bývají vepsány např. na předešlých desek historických kalendářů. Fragmentarizace autobiografických zápisků neumožňuje plnější rozvinutí forem a strategií antického autobiografického psaní, ani citátového modu založeného na práci s antickými autoritami. V případě Strialiova deníku také dochází ke kombinacím modů vypovídání, většina zápisků je sice latinsky, ale jsou prokládány i německými a českými zápisky. Změny modu mohou plnit v textu i specifickou funkci – např. součástí profesní heterologie je kombinovaný latinsko-český záznam o koupi domu v Budějovicích, který by patrně recentní evropská historiografie označila za pragmatismus ve vztahu k potenciálním adresátům-dědicům majetku (*Dixi me iam mansurum Budvicii in senatu, si quidem id quod petebam facturus se significarent, domum se mihi curaturos et 100 pp annuatim daturos, dům kaupen circa meridie za 900 pp, 455 neyprw zavedat, po 55 platit na dwog y za druhy dům to gest po 25 pp*).⁹⁷⁷ Pro všechny autobiografické texty současně platí závěry zahraničních badatelů,⁹⁷⁸ totiž absence přímé sebereflexe a velké soustředění na (heterologické) vypovídání o sobě prostřednictvím „jiného“. Naopak se v literárním poli pražské univerzity nesetkáváme s reflexivními autobiografickými básněmi, s tzv. modelem „An sich“, který analyzoval v německé vernakulární literatuře W. Kühlmann a v němž konstatuje vliv textů sv. Augustina.⁹⁷⁹

Stěžejními heterologickými roviny textového utváření sebe jsou ve Strialiových denících výpovědi o vlastním profesním a kariérním postupu, kdy se převzetí nové funkce často v zápiscích zmiňuje se dnem i přesnou hodinou, původcem udělení úřadu a prácí formulkou – ať už se jedná o učení na litomeřické koleji (*Regimen Collegii Caesaris Ferdinandi et scholae Lithomericenae in consessu senatorum recepi quod FFFDOM...; Regimen Collegii et scholae Lithomericinae est mendatum mihi a consule et senatoribus H. 14*),⁹⁸⁰ přijetí úřadu městského písaře v Budějovicích (*QFFQ suscepi officium protonotarii H. 18 circiter*)⁹⁸¹ a notáře po Jakobovi Strialiovi v Žatci (*Iacobi Strialii suscepi officium subnotariatu... Fui Zatecii, Notariatus... Suscepi Zatecii Protonotariatum facto iuramnetno qfffqf*).⁹⁸² Součástí profesní heterologické roviny artikulace já jsou ve Strialově deníku krátké záznamy o stěhování za novými úřady (*Supellectilem meam Lithomericio Budvicium vehendam curavi et hoc die vecta est ... Convivium Vale. exhibui ad Bud. censibus*)⁹⁸³ a cestách (nejprve studijních do Wittenbergu, po ukončení studií ve službách Slavatů a budějovické městské rady). Patrně se jedná také o nejpočetnější korpus záznamů, často stereotypně uvedených slovesy jako *veni, redii, profectus sum* a příslušnou lokalitou. Na profesní heterologickou rovinu jsou navázány i zápisky o nabytí a pozbytí měšťanství v jednotlivých působištích (*Receptus sum pro cive Budvicii přesně ke dni 11. 12. 1570 ... A iuramento Budvicensium absolutus ab usque dismissus sum*).⁹⁸⁴

I v případě Strialiových deníků se potvrzuje teze současné německé historiografie o rozsahovém a funkčním primátu heterologické roviny spojené s popisem osvojování

⁹⁷⁶ Ephemerides novae. O autobiografickém psaní do historických kalendářů v raném novověku a jejich společných znacích srov. Schmid 2006, s. 64n a Tersch 2000, s. 84n (za společné znaky považuje Schmid i zprávy o finančních relacích, astronomických úkazech a počasí, s nimiž se v hojně míře setkáváme i ve Strialiově deníku, ale neanalyzujeme je jako artikulace heterologického já).

⁹⁷⁷ Ephemerides novae, fol. Eee2a. O majetkových zápisech a pragmatismu autobiografického psaní srov. Schmid 2006, s. 58; Velten 1995, s. 22; o profesních rolích v „kupeckých autobiografiích“ srov. Safley 2005, s. 123.

⁹⁷⁸ Velten 1995, s. 16.

⁹⁷⁹ Kühlmann 2006a.

⁹⁸⁰ Ephemerides novae, fol. Vu4a, XX3a.

⁹⁸¹ Ephemerides novae, fol. Cccc2a.

⁹⁸² Ephemerides novae, fol. Kkk2a, Aaaaa2a, Ccccca.

⁹⁸³ Ephemerides novae, fol. Ccc2a, Ccccca.

⁹⁸⁴ Ephemerides novae, fol. Bbbbb2a, Ooob.

intelektuálních kompetencí, stádií vzdělávání a vytváření učeneckých kontaktů v autobiografickém psaní.⁹⁸⁵ „Já“ se v textu artikuluje s odkazem na vstup na univerzitu (*Petii recipi in facultatem H. 12 Decano Tystense M. Mathaeo Dn Řiczeno*), vlastní disputace (*Disputavi H. 17. in CG IIII*), vnitřní univerzitní události (volby děkanů apod.), přechody mezi kolejemi a získání funkcí v univerzitní správě (*Praepositurae munus suscepim Collegio Caroli ... Electus sum in praeposituram Domus Caroli IIII Hora 19, M. 20* apod.). Kromě pražské univerzity stojí ve středu artikulace „já“ v textu události na univerzitě ve Wittenbergu. Nejedná se přitom pouze o zápisky o vlastním působení (*Magistri 38 vocati Vittebergae una mecum*), ale spíše o dlouhodobé sledování tohoto centra, přičemž se zvláště zdůrazňují aktivity P. Melanchthona, včetně podrobné zprávy o jeho smrti. Podle J. Munzara lze s wittenberským působením Strialia spojovat i popisy meteorologických pozorování, které by, dodejme, bylo možné interpretovat také jako konsekvenci melanchthonské eschatologicky konotované astrologie.⁹⁸⁶

Na rovinu univerzitní heterologie navazuje artikulace sebe prostřednictvím popisu vlastních učeneckých kontaktů, ať už se jedná o kontakty z doby preceptorských cest (např. Fabricius a další kontakty v Míšni) nebo o četné kontakty v českých zemích. Podobně jako v případě Melanchthona se v deníkových zápiscích zmiňují životní události a především úmrtí významných českých učenců působících buď v Praze (Cuthenus, Collinus) nebo v městských okruzích (Bicenus, Vodnianus, Arpinus, rodina Geleniů a Matyášů ze Sudetu), přičemž se v těchto odkazech důsledně používají univerzitní tituly.

S artikulací já je v Strialiových denících spojena i další heterologie, kterou bychom mohli označit za rovinu mecenátu. V deníkových zápiscích se totiž věnuje specifická pozornost událostem spojeným s pisatelovými mecenáši a jejich rodinami. Kromě zpráv o úmrtí „sdíleného mecenáše“ Jana st. Hodějovského z Hodějova a Jiřího Velika z Šonova (*patronus omnium afflictorum*) se jedná především o četné zmínky o rodině Slavatů a Léskovců, u nichž pisatel působil jako preceptor (ostatní šlechtické rody se zmiňují v souvislosti se zemskými úřady – Pernštejnové, Valdštejnové, Rožmberkové a Lobkovicové). Analogicky mohou být s fungováním literárního pole spojeny i zprávy o budějovických a žateckých měšťanech, jejichž dětem šel Strialius za kmotra apod. Pozornost je věnována také událostem v panovnické rodině, příjezdům císaře do českých zemí a měst (*rex Maximilianus venit Zatecium cum coniuge et duabus filiis* nebo *Rudolphus II. venit Budvicium*) a sněmům.⁹⁸⁷

Další rovinu artikulace heterologického já představují v Strialiových denících zápisky o vlastní rodině (domácnosti), ačkoliv se nejedná o hlavní organizační princip vypovídání, jak pro raněnovověké autobiografické psaní předpokládá současná historiografie (za hlavní osu lze ve všech analyzovaných humanistických denících označit osu exemplárního učenectví, profesionální heterologii, případně reprezentaci nemocí).⁹⁸⁸ Od četných stručných zpráv o otcových cestách a nemocech (*Pater podagra liberatus* – v případě otce se jedná o podobnou strukturu zpráv jako v zápiscích explicitně artikulujících pouze sebe)⁹⁸⁹ a sňatcích, porodech a

⁹⁸⁵ Kormann 2005, s. 107; Velten 1995, s. 166; Jancke 2002, s. 30–31. O dominantních tematických celcích v Montanově prozaické autobiografii (vzdělání, setkání s významnými současníky, profesionální kariéra a celoživotní rozšiřování vědomostí) srov. Döpp 2003, s. 183. Na sebezpřítání vlastních schopností jako básník a epistolograf a dokumentaci komunikace s humanistickými učiteli poukázal i W. Ludwig na příkladu zcela specifického „autobiografického“ textu – rukopisné sbírky *Epitomae et Epigrammata* ulmského lékaře Reicharta z roku 1534 (Ludwig 1999).

⁹⁸⁶ Munzar 1998, s. 150.

⁹⁸⁷ Toto zařazení zpráv o dvoru do autobiografického psaní se ovšem liší od paradoxních explicitních vyjádření závislosti na dvorské elitě, která se současně reprezentuje jako „jiná“, případně i méněcenná, což je doloženo např. v anglických autobiografických textech tohoto období (srov. Heale 2003, s. 155).

⁹⁸⁸ Jancke – Ulbrich 2005, s. 21; Kallendorf 2005, s. 126.

⁹⁸⁹ *Ephemerides novae*, fol. Ddd3a.

úmrtích v nejbližší rodině, které jsou většinou opatřeny přesnými hodinami (např. *Soror peperit filiam Martham ante 14 H. magna cum dolore*),⁹⁹⁰ se odlišují délkou nikoliv však formou dva zápisy o mnohonásobných rodinných úmrtích na mor v roce 1568.⁹⁹¹ Já pisatele se artikuluje ve zprávách o úspěšném vyjednávání sňatku, svatbě a jejím sociálním rozměru (*Invitavi senatum ad nuptias*), dále v zápisech o početi a narození dětí, stěhování rodiny a výjimečně i o manželčině zdravotním stavu (*uxor aegrotabat circa meridiem*). Ani zápisky o vlastním zdravotním stavu nejsou podrobněji rozpracovány, týkají se především užívání purgativ, bolesti očí a podagrických záchvatů. Je ovšem nejasné, zda lze stručné a poměrně řídké zápisky typu *Ex oculis laborare coepi* nebo *Podagram sensi pede sinistro ante iniectura digites ... hora 21 post solis occasum*⁹⁹² vykládat jako typ humanistické sebestylizace založená na učeneckém stereotypu slabé tělesné konstituce, jak v analýze Wolfova autobiografického spisu *Commentariolus de vita sua* recentně naznačila V. Jung.⁹⁹³

Jako určitou paralelu k Strialiovým autobiografickým zápiskům lze připomenout i další známé humanistické zápisky na okraj kalendářů. Pro badatelskou veřejnost jsou patrně nejznámějším příkladem humanistického autobiografického psaní rukopisné poznámky Simona Ennia v prvotisku díla Aenease Silvia *Epistulae familiares* (Norimberg 1481), které vydal J. Martínek na konci 50. let. Poznámky jsou podle Martíňka většinou konfesijní polemikou nebo jsou filologické, často až didaktické povahy (např. když se v marginálkách upozorňuje na citátové zdroje a autority spojené s konkrétními Silviovy obraty).⁹⁹⁴ Na rubu posledního listu prvotisku se má nacházet krátký narativně uzavřený životopis (s tímto typem autobiografického psaní doprovázejícího fragmentární zápisky se setkáváme i u jiných deníků s výjimkou Strialiova). Na rozdíl od podobných stručných autobiografií doprovázejících marginální vpisky se já neartikuluje s odkazem na přesné datum, hodinu, místo narození, ani původ rodičů. Autobiografický narativ začíná přijetím správy prostějovské školy s Paulem Aquilinatem roku 1548, subjektivní pozice se zaujímají ve vztahu k dříve zastávaným učitelským úřadům a studiu v Rečkově koleji, tedy na rovině učenecké-(univerzitní) heterologie. Další rovina heterologie je spojena s výčtem vlastních literárních aktivit, jejich tištěných verzí, dedikací a finančních odměn za ně (*scripsi historiam D. viceidici D. Ioanni Hodievino, quae Apolonia inscribitur, et nonnulla alia in carmine ... Eodem anno et Regiae Maestati quedam obtuli scripta, quae dignata est in usus meos elargiri iubere 7 sexagenas ... de iis nuptiis scripsi Epithalamium, quod statim intra nuptias est excusum... Eodem quoque anno edidi in lucem „Disticha rationes annorum comprehendentia“, quae inscripsi D.*

⁹⁹⁰ Ephemerides novae, fol. PPa.

⁹⁹¹ Ephemerides novae, fol. Fff4a: Die 21 Octob. in paternis aedibus Zatecii, mortua est Martha, filia sororis Annae (paulo ante defunctae). Hora 22, soror Catharina, virgo innupta mortua est H. 24 frater vero Georgius Strial mortuus est Hora I. noctis. Ad haec tria funera die sequenti e domo Patris elata, tota civitas Zatecensis scevitiam pestis exhorrens, destupuit.; Ephemerides novae, fol. Ggg3a (zadní titul, poslední strana): Hoc anno 1568 Zatecii sunt hominum mortui 1600. Inter eos mihi duos fratres, Venceslaus Strial et Georgius, duas sorores, Anna nupta Skabelio et innupta Catharina. Meae Annae filiae duae, Anna et Martha. Item filius Iohannes, mortui simul et semel 22. Die Octobris a domo patris elati sunt, Georgius, Catharina et Marta. Tria funera in tribus feretris. Primas civitatis retulit mihi ad conspectum horum funerum civitatem expavisse et inhovenisse ad tum demum saevitiam pestis agnovisse.

⁹⁹² Ephemerides novae, fol. Ff4a, Ffff2a; o nemocích srov. také: fol. Yyy3a, Dddd4a, Aaaa3a, Yyyya, Hhh4a, Gg4a.

⁹⁹³ Jung 2001, s. 338.

⁹⁹⁴ Martínek 1959, s. 260. Martínek tyto autobiografické zápisky stejně jako jiné autobiografické texty a také příležitostnou poezii interpretoval pouze jako zdroj biografických dat o konkrétních humanistech. V případě Enniovy marginální zápisky Martínek také vyhroutil rozdíl mezi „vlastními“ názory humanistů a jejich oficiální přetvářkou ve vztahu k mecenášům (Martínek tak například dovozuje, že čeští humanisté obecně příliš respektovali názory jiných, výše postavených osob, s. 266). Z hlediska fungování heteronomního literárního pole se jeví snad pochopitelnější loyality k *domus austriaca* a tištěné oslavné verše na biskupa Nauseu a jiné katolické hodnostáře a že jejich jména naopak nefigurují v rukopisných poznámkách.

Ambrosio ab Otrsdorff. Anno 1548 prodierunt quoque in lucem me plano inscio Disticha ex Iesu Syrach a me excerpta, quae prelo commisit Iacobus meus Taurellus Viennae). Odkazy na adresáty literárních děl lze propojit s další heterologickou rovinou Enniova životopisu, totiž s poměrně rozsáhlými výčty jmen přátel a patronů získaných na Moravě a ve Vídni. V závěru životopisu dovyprávěného do roku 1555 je pak rozvinuta další textová rovina, epigram oslavující zisk predikátu, který současně do autobiografického psaní zapojuje také další heterologický prvek, totiž heterologii exemplárního učencství (*Artes ingenuas iuvenes discant, quia solae efficiunt celebres nobilemque viros*). Z výše uvedeného heterologického rámce soustředěného především na akademické působení a výčty intelektuálních kontaktů se v Enniově autobiografii poněkud vymyká pouze pasáž o plánovaném sňatku končící invokací, v níž se zdůrazňuje autorova pravdomluvnost a křivé přísahy zrádné snoubenky se přenechávají Bohu (*Itaque facto iuramento absoluta est, Deus autem, scrutator cordium, novit, an iuste citra damnum conscientiae iuraverit, ego tamen ex animo omnia illi tanquam levi et fragili animanti condonavi. Deus velit ipse misereri illius et benedictionem suam, quam ipsa abdicaverat, pro sua bonitate restituere idque faciat per Iesum Christum, dominum et salvatorem nostrum, qui est una cum patre et Spiritu sancto Deus benedictus, amen.*)

Dalším řídkým příkladem humanistického autobiografického psaní jsou zápisky Marca Cruma (1546–1608) v Eberově spisu *Calendarium historicum* z roku 1573.⁹⁹⁵ Zápisky jsou v určitém smyslu ještě fragmentárnější než u Strialiova deníku, poněvadž se přesně drží struktury Eberova historického kalendáře, záznamy jsou tudíž připsány k jednotlivým dnům bez chronologického pořádku. Ačkoliv tento autobiografický text není v současnosti badatelům přístupný, lze podle staršího článku J. Martíčka, který edičně zpřístupňuje i část deníku, alespoň na základní rovině usuzovat na heterologické modely artikulace já v tomto textu. Vykazují řadu podobností se Strialiovými zápisky. Artikulace já se ovšem neodehrává vždy v první osobě, v deníku se objevuje i *er*-forma (autor se pak v textu označuje vlastním jménem), která ovšem není tak sofistickovaně textuálně propracována jako u „klasických“ latinských humanistických autobiografií imitujících antické vzory, hlavně Caesarovy zápisky. Editované části deníku poukazují na stejně protíženou rodinnou heterologii, tedy artikulace sebe prostřednictvím odkazů na události v širší rodině. Ústřední je také rovina akademické institucionální heterologie, kdy se promlouvající já vztahuje k příběhu vlastního vzdělávání, které je opět charakterizováno především lokalitou (*ex patria profectus est Witebergam apod.*), jmény profesorů zaručujících úspěšnou transmissi intelektuálních kompetencí (*M. Matthias Eberhardus, rector ludi Iglaviensis, mihi dedit testimonium disciplinae* nebo *secundo venit Witebergam et traditus privatae institutioni Christophoro Becelio*) a získáváním akademických gradů (*MC Witebergae promotus est in magistrum artium et philosophiae*). Akademická rovina heterologie pak přechází do popisů profesních aktivit (kazatelských po zamítnutí žádosti učit na pražské univerzitě) a kontaktů s významnými osobnostmi především z oblasti luteránské teologie (včetně Cameraria). Pozornost je v deníku také věnována finančním otázkám (hlavně honorářům, např. *Accepit MC a senatu Vratislaviensi honorarii loco 6 Ioachimicos*), mezi zápisky je analogicky k ostatním deníkům zařazen dvojazyčný zápis o koupi rodinného domu v Jihlavě.⁹⁹⁶ K deníku je připojen i uzavřený krátký autobiografický text dovedený do března 1577, který opět editoval J. Martíček.⁹⁹⁷ I v této uzavřené naraci lze tematizovat výše zmíněné heterologické roviny (postup studia, získávání akademických gradů, působení jako konrektor v Jihlavě a Collinově škole, návrat do Jihlavy

⁹⁹⁵ O Crumově deníku, který není zmíněn v RHB a v současné době je bohužel pro badatele dočasně nepřístupný, srov. Martíček 1975, s. 234n.

⁹⁹⁶ Martíček 1975, s. 236.

⁹⁹⁷ Martíček 1975, s. 234–235.

po otcově smrti). Na rozdíl od ostatních analyzovaných autobiografických textů se pisatelovo já kromě kategorie *studia literarum* spojuje i s kategoriemi *pietas* a *religio*.

S deníky Strialia a Cruma lze srovnat z produkce determinované formalizovaným modelem vypovídání ještě autobiografické zápisky Matouše a Šebestiána Petříků (druhý působil jako učitel v Českém Krumlově), které jsou jediným známým textem těchto humanistů.⁹⁹⁸ Byly napsány na okraj Ferova spisu *Postilla*, který se takto užíval od roku 1562. Jak ukazuje částečná edice a stručný rozbor J. Hejnice, jedná se opět o převážně latinské texty smíšené s německými zápisky a metrickými latinskými básněmi (většinou se jedná o příležitostné básně, např. genethliaca, chronogramy apod.). Ve stručné narativně uzavřené autobiografii, kterou cituje Hejnic, se kromě přesného data a hodiny narození já artikuluje ve spojení s cestováním (Vídeň, Itálie), tříletým preceptorským působením, sňatkem (*Anno supra signato 1578 mensis 26. Maii duxi uxorem nomine Apoloniam, relictam viduam quondam Adami Perger Crumloviensis*), narozením dcery (s přesným výčtem jejích kmotrů) a vyhotovením vlastního portrétu (*Anno 1580 curavi meam effigiem depingi, qui fuit aetatis 27 annorum, mensis vero 8. Iunii in die Medardi*). Do textu je opět vložen přepis kupní smlouvy na dům tentokrát v latinské verzi (*Anno Domini 1575 die vero primo Iulii suscepi domum, relictam a Georgio Petrzik a Benessow, pro qua singulis annis soluturus sum: Brevi primo anno ss., secundo vero 15 ss., tertio etiam 15 ss., quarto pariter 15 ss, tandem singulis sequentibus annis 10ss., usque ad finem solutionis. Actum Crumoviae in curia senatorum, ut supra patet*).⁹⁹⁹ I v tomto autobiografickém textu tedy lze konstatovat fragmentární formu spojenou se zapojením různých subtextů (jako smluv) a rodinnou a částečně profesní rovinu heterologie. V míře, v jaké to dovoluje Hejnicova částečná edice, lze ovšem tvrdit, že se tento případ autobiografického psaní vyznačuje malým důrazem kladeným na heterologickou rovinu učeneckých kontaktů.

Proxenův cestovní deník známý pod názvem *Commentarii de itinere* představuje v celém korpusu analyzovaných autobiografických textů jedinou celistvější naraci, ačkoliv ani zde se nesečkáváme s narativními postupy zakotvenými v antické autobiografické tradici. Relativně menší míra fragmentarizace jednotlivých artikulací sebe však neznamená, že by v tomto typu autobiografického psaní nefungovaly jiné subtexty, napojené na textové utváření já. Proxenovy zápisky mohly částečně plnit funkci citátového deníku, protože do textového toku pronikají opsaná rčení, odkazy na antické a humanistické klasiky k určitým tématům (např. odkazy na Martiala a Erasma v pasáži o psích dnech), historiky o proslulých učencích, jejich studijních technikách atd.¹⁰⁰⁰ Současně jsou do textu vloženy subtexty, které se týkají finančního vedení celé studijní cesty: seznamy nakoupených knih a učebních pomůcek a doslovně přepsané dlužní úpisy většinou v němčině (*apocha*).¹⁰⁰¹

Já je v textu artikulováno na několika heterologických rovinách, z nichž většina odpovídá heterologiím tematizovaným v ostatních analyzovaných autobiografických textech:

⁹⁹⁸ Hejnic 1977, s. 120n.

⁹⁹⁹ Hejnic 1977, s. 120–121.

¹⁰⁰⁰ Martínková 1979, s. 58, 83. Z příběhů o učencích srov. na s. 37: „De Pico Mirandula dixit, quod cum esset dives, in sua domo aluit aliquot doctissimorum hominum eosque suae mensae adhibuit. si quid legit sibi ignotum in Platone, Plinio, Aristotele et aliis, in prandio proposuit iussitque omnes ea de re inquirere, ut sequenti coena de ea disputaretur. Atque sic ingentem doctrinam sibi acquisivit aliorum labore.“ Určitou analogii k historikám o učencích představují v deníku i zmínky o „učeneckých stopách“, na které Proxenus naráží při svých procházkách po Paříži (srov. např. *Lustravimus hortos. Vidi ibi ascriptum nomen Petri Lotichii anno 1551*, Martínková 1979, s. 97).

¹⁰⁰¹ Dlužní úpisy srov. Martínková 1979, s. 61, 78, 111.

- (i.) Za prvé se jedná o spojení subjektové pozice s psaním a vlastními literárními aktivitami, které jsou zčásti také sociálně konotovány, protože jsou navázány na fungování literárního pole.
- (ii.) Za druhé jde o poměrně málo početnou skupinu výpovědí poukazujících na náboženskou heterologii nebo artikulujících já na základě alterity.
- (iii.) V samém středu artikulace já stojí v Proxenových denících pasáže o sporech s Juliem Šlikem, kterého doprovázel jako preceptor (často ve formě přímých řečí), přičemž v těchto pasážích se explicitně vymezuje exemplární učenecká rovina heterologie já.
- (iv.) Pátou heterologickou rovinu pak představuje pozorování a reprezentace vlastních nemocí, které jsou velmi často spojeny s výše zmíněnou učeneckou exemplaritou.
- (v.) Méně je protížena akademická institucionální rovina (oproti např. Borboviovým cestovním deníkům, jimž se budeme věnovat v další části).

Navzdory očekávání moderního čtenáře nenarazíme v Proxenově cestovním deníku takřka na žádné výpovědi utvářející alteritu „cizí země“, a tudíž ani na alteritní diskursy, které by explicitně participovaly na artikulaci textového já – pouze jedinkrát se v průběhu cesty zmiňuje barbarství a zaostalost projížděné oblasti (*Mulieres deformatae, incultae, aedifici non dum reaedificata et ad exilem habuit comparata*). Jen zcela výjimečně se spojuje zkaženost „cizích národů“ se strachem z nákazy českých zemí, přičemž se ovšem na rozdíl od vernakulární literatury 2. poloviny 16. století motiv exemplární nezkaženosti českých zemí dál nerozpracovává (*Quam metuo, ne varietas gentium Hispanorum, Italarum, Gallorum et Germanorum in nostram Boemiam quoque morum perniciem importent*).¹⁰⁰² Pouze stručně lze také tematizovat náboženské heterologie, které ani v Proxenově cestovním deníku podobně jako u jiných analyzovaných autobiografických textů nehrají zdánlivě žádnou specifickou úlohu při artikulaci subjektivních pozic. Náboženské rozbroje se nanejvýš spojují s obavou o úpadek svornosti se vzdělávání (*Deus adsit nobis et largiatur pacem ecclesiae et piis studiis, ut ego quoque hanc provinciam cum laude deponere et resignare possim*). Za projev náboženské heterologie v autobiografické psaní lze ovšem považovat invokace a krátké modlitby, jimiž jsou, byť ne s železnou pravidelností, zakončeny úseky deníku pojednávající o jednotlivých měsících a letech anebo pasáže pro překonání ataků nemoci – zaujímá se v nich patrně zcela konvenční subjektivní pozice „hříšníka“ spojená se strachem z božího trestu, jež sice není detailněji propracována jako v případě jiných heterologických rovin, avšak představuje specifický narativní prvek v odvíjení autobiografického textu.¹⁰⁰³

K artikulaci subjektivních pozic v souvislosti s procesem psaní v textu dochází v četných pasážích o příšlé a zasláné korespondenci, u níž se často zmiňují i konkrétní adresáti a naznačuje se tak vazba heterologického já na síť sociálních vztahů. V textu se jména získaných, udržovaných a zprostředkovaných kontaktů uvádějí i v souvislejších řadách, de facto ve formě *name dropping*. Někdy se i cituje z Proxenovy korespondence. Z hlediska fungování formalizovaného modu vypovídání je zajímavé, že u některých dopisů si Proxenus také poznamenává, podle kterého vzoru je sepsal (*literarum exemplar habeo in manuali*

¹⁰⁰² Martínková 1979, s. 90.

¹⁰⁰³ Kromě kratších invokací typu „Domine Iesu, ne inducas nos in tentationem“, srov. i delší pasáže obracející se z této konvenční subjektivní pozice k Bohu: „O princeps Deus, clementer aspira nostris desideriiis, ne sinas hoc, quicquid superest ad meae vitae curriculum, perpetuo angoribus, metu et calamitatibus exasperari. Fac sim organon verae laudis de te et piorum hominum. Da veniam nostris lapsibus, extingue iram tuam, ut exardescat in me miserum et afflictum peccatorem tua ingens et infinita misericordia, per et propter meritum passionis et mortis filii tui, domini nostri iesu Christi. Amen atque iterum Amen.“ Martínková 1979, s. 21.

altero, v deníku se Proxenus zmiňuje o manuálu nazývaném *memoriale rerum mearum*); poměrně značná pozornost je vůbec věnována zacházení s knihami (*Meos libros apud Ionam reliqui* apod.). V cestovním deníku se zmiňují i další literární aktivity, především psaní příležitostné poezie (např. epithalamií), která má opět přímou vazbu na fungování literárního pole (*Coepi scribendis versibus operam animumque addicere, ut aliquo honorario patronis et amicis benevolentiae memoriam refricarem*); také se textové já vyjadřuje ve spojení s literárními plány do budoucna (*Reges etiam atque duces Bohemiae carmine describendos meditari*) a s obdivem k příležitostným výkonům jiných básníků poučným pro vlastní styl (např. o Auratově epithalamiu: *Graecum carmen esse optime compositum, ita ut miretur ab homine extero et occupato posse praestari, quem si haberet sibi iunctum per duos menses, facile effecturum, ut plurimis antecelleret. In Latino desiderare diligentiam, versum admodum probare*). Zcela ojedinělý je v textu výklad o správném čtení a významu Ovidiova verše, který je také součástí reflexe formalizovaného modu vypovídání a současně propojuje heterologické já textu a výpovědi o vlastním psaní se specifickou intelektuální kompetencí.¹⁰⁰⁴

Nejširší textový prostor k artikulaci já a rozvinutí exemplární učenecké heterologie se v cestovním deníku otevírá v pasážích o sporech s žákem Juliem Šlikem, v přímých řečech, jež zahrnují inscenace těchto sporů a kde promlouvá autorský hlas (*Ad quae ego:...*), v exemplárních výkladech a poučeních, které Proxenus udílí z pozice preceptora. Sebe prezentace je propojena s odkazy na Juliovy špatné vlastnosti a vlastní *graviora studia*. Právě v pasážích popisující hádky s Juliem se současně rozvíjí diskurs stavovské diference, když se *vita scholastica* reprezentuje na základě kontrastu s rozmařilostí a povrchností dvora, k němuž Julius utíká od svých učebních povinností. Všechny zápletky dialogů s Juliem se odvíjejí od neschopnosti mladého aristokrata setrvat při učení, jeho nesplněných slibů, pohrdání učeností a zklamané důvěry rodičů.

V kontrastu k Juliovu chování a intelektuální nekompetenci v textu funguje osa exemplární učenecké heterologie. Proxenus spojuje svou preceptorskou úlohu s Juliovy literárním vzděláváním a zlepšováním jeho mravů (*mores et studia*), explicitně připisuje studiu a osvojování si učeneckého stylu života vysokou hodnotu. Artikulace já je v popisech hádek spojena s kategorií stoického klidu a absence afektů, k nimž humanistu nepohnou žádná příkoří ani urážky ze strany žáka (*variae graves curae et sollicitudines*). Autorský hlas se přímo sebedefinuje jako imunní vůči afektům, zbrklosti a pomstychtivosti (*neque vero animo aut moribus sum eiusmodi, ut aequae cito ac commovear acceptam iniuriam vel indignationem animo evomam ... Non passus sum me ad iram commoveri, quod cibum sumerem et debilitati parcerem, propter quod auxi Zdenoslao bilem*). Julius naopak afektům podléhá, neumí se ovládat, vymlouvá se, hledá pomoc u matky jako malé dítě (tento motiv by bylo možné interpretovat i jako součást ironizujícího efeminačního diskursu, protože afekty mimo jiné ukazují, že Julius není schopen zralého maskulinního chování). Julius nedokáže ani vyrovnaně snášet kritiku, nepodlehout afektům a zdržet se slz (*sibi vix a lachrymis temperare, vix ullo modo ad se redire posset*). Exemplární učeneckou heterologii rozvíjí v tomto autobiografickém textu také motiv transmise otcovské autority a *voluntas* na preceptora, stejně jako motiv „usedlého“, „preceptorského“ věku (*Respondi meam aetatem iam poscere quietem*) – z této pozice nabádá Proxenus Julia ke klidu a plnění povinností (*Sed quiesce nunc et age hoc, quod debes*). Juliovy nešvary jinak autorský hlas svěřuje přímo do rukou božích (*Deus eum corrigat, ut sit animo et mente meliori*).

Na učeneckou heterologii jsou navázány i pasáže o exemplárních osobních vlastnostech. Kromě sebeovládání a střídmosti se jedná o ironickou skromnost (*possis in meum locum habere alium, me longe doctiorem meque perpetuo memorem fore acceptorum beneficiorum et virtutis*), poslušnost, věrnost a odhodlání splnit uložené úkoly (*officia*),

¹⁰⁰⁴ Martínková 1979, s. 81.

absenci vztahovačnosti (*Quantum ad me attinet, non multum sum laesus...*), pílí kontrastující s Juliovou leností a nedbalostí (*Iulius vero ad negligentiam est propensior*), sebedisciplínu kontrastující s žákovými vášněmi a lehkomyšlností (*innata libido, iniusta cupiditas, detestabilis ebrietas*). Především se ale v hádkách s Juliem tematizuje exemplární vztah artikulovaného „učeneckého já“ k vlastnímu studiu, jež musí kvůli učení zanedbávat (*necesse est, ut maiori libertate studiis incumbam ...; serio petii dimissionem ob officio sub finem anni, ut curis et impedimentis vacuus studiis maior emolumento incumbere possem ...; singulis horis cupio vacare libere meis studiis* apod.). Proxenus deklaruje užitečnost vzdělání pro budoucí kariéru v úřední správě či v soukromé službě, odmítá samoučelnost studia (*meque posthac non vitae scholasticae potissimum praepararaem, sed ut alicui honestae reipublicae aut magnifico vel illustri domino servire possem*). Exemplární učenecká heterologie operuje řadou normativních představ. Učenost nelze získat bez práce, jak se mylně domnívá Julius (*Magnus esse cupit sed sine labore.*). Studium vyžaduje především svobodu, zdraví, klid a volný čas (*libertas, valetudo, quies a otium*), kterých se preceptorovi nedostává, poněvadž ztrácí čas s nevděčným Šlikem. Plýtvání časem by mohlo vést až ke zklamání nadějí domácích učenců, na něž se váží subjektivní pozice v Proxenově autobiografickém psaní (*Tamen, cum non vulgarem sustineam spem apud viros eruditos et amicos in patria, fore, ut cum magna ignominia ad meos reverterer, si non plus otii sim habiturus ad studia.*). Učenecká heterologie se projevuje i v pasážích inscenujících hádky s Juliem, které probíhají v několika jazycích (česky, německy a latinsky) a naznačují žákovu neschopnost komunikovat plynule latinsky podle pravidel formalizovaného modu vypovídání – Julius tak v neovládaném afektu spílá preceptorovi i česky (*Na traupy slussi kraupy, negny won mim mistrem, sam nicz nevmi* apod.), nebo si mumlá německy.

S exemplární učeneckou heterologií je úzce spojeno utváření diskursu sociální diference, především odmítání dvorského prostředí a dvorského způsobu života. V jednom z inscenovaných dialogů autorský hlas zdůrazňuje, že není nucen k služebnému vztahu (*Ne fallaris existimans fortassis, quod ego ad huiusmodi servitium sim aliqua necessitate alligatus*) ani že nemá služebnickou povahu (*tibi deest animus oboediendi, mihi vero serviendi*). Strasti preceptorství mají být ostatně důkazem, že se služebný vztah neslučuje se zájmem o studium a deklarovanou učeneckou sebestylizací (*Disce meo exemplo praeduro posse carere servitio, quisquis deditus es studiis*). Oba hlasy v dialozích inscenovaných v autobiografickém textu fungují jako projekční plochy pro utváření stavovské diference. Julius prchá před studiem ke dvoru, kde se chce věnovat konverzaci, tanci, hostinám a pití; zajímá se pouze o zbraně a zápasy (*In coenam perpetuo confabulabatur de gladiis et de pugilibus*). Šlechtici, s nimiž se zde setkává, v čele s hrabětem Valdekem, si německy utahují z jeho studia. Na dvoře se setkává pouze s „opilci“, „smilníky“ a „podvodníky“ (*potores, bibones, scortatores, impostores*), vůči nimž se v textu vymezuje exemplární učenecká pozice spojená s normativy střízlivosti a práce v osamění. Julius se od dvora vrací rozrušený, neschopen soustředit se na studium (*plenus turbati animi*), pití se podepisuje i na jeho vzhledu (*faciem haberet ex bibitione deturpatam*). V souvislosti s exemplární učeneckou heterologií autorův hlas opakovaně zdůrazňuje a legitimizuje užitek studia, bez něhož by Julius skončil jako pouhý voják (*Wen ehr von den herren widerumb anheim kombt, so will ehr nur ein Kriegsman werden...*). Nakonec sám zklamaný Julius uznává, že u dvora nenalezne dobrou společnost (*Es wer ein schlimmer Hoff, es hett kein netern Menschen daran*). Sociální diference je i explicitně zmíněna v pasáži, kdy Šlik napadá preceptora, že dává přednost kontaktu s učenci (*Wssak wy nemuožte než s wassymi bakalarzi*) a tvrdí, že je stejně dobrý jako učitel (*Ich bin so gutt als ihr*).

Druhou protíženou rovinu heterologie lze v Proxenově cestovním deníku spojit s reprezentacemi vlastního zdravotního stavu. Jedná se o početnou skupinu výpovědí, která je v určitém rozporu se starší literaturou podstatně širší než v případě např. Borboniovy

„lékařské autobiografie“, ačkoliv badatelé často předpokládali právě medicínské vzdělání za základ spojování subjektivních pozic s tělem a nemocemi v autobiografickém psaní. Autorovo já se v textu artikuluje jako aktivní pozorovatel nemocí a procesu léčení, definuje se na základě kategorií jako bolest (*dolor, magna molestia, suppuratio me cruciavit*), strach (*metus, horror, timor recidivae, angustiae animi*), svírání (*tormina*), poškození (*arrosio*) žár (*ardores, fervor corporis*), tělesná slabost (*languor, vires non solidiores, imbecillitas corporis*) a neschopnost pohybu (*quorum auxilio in lectum eram compositus*). Konkrétně se tematizují dietetické postupy k udržení zdraví, především abstinence, používání purgativ, klystýrů a jiných medikamentů, zvracení, pouštění žilou spojené s diagnostikou z vlastní krve atd., přičemž většina reprezentací vychází z humorálně patologických předpokladů (jako příklad uveďme diagnostiku z krve – lékař *cum vidisset deformem sanguinem, dixit certam esse humorum dispositionem ad graves et duiturnos morbos* apod.).¹⁰⁰⁵ V rámci humorálně patologického diskursu se v cestovním deníku setkáváme i s představou putujících patologických materií a sedimentujících humorů (*sensi defluxum capitis ad aures...nebo Praecipue autem aliqui lenti et bile mixti humores occuparant genu sub ipso poplite, ut pedem incurvare sine magno dolore non possem.*)¹⁰⁰⁶

Reprezentace nemoci je úzce textově propojena s učeneckou heterologií. Zaprvé se několikrát tematizuje přísné ovládání afektů, opět v protikladu k chování Julia Šlika, jeho afinitě k požívačnému dvorskému prostředí a nekontrolované emocionalitě, přičemž tato snaha o afektuální vyrovnanost je vyargumentována s odkazem na humorálně patologické kategorie. Sebeovládání a stoický postoj k hádkám a Juliovým nešvarům je totiž spojován se snahou zabránit produkci škodlivé žluči (*bilis mordax*) na základě hněvu či rozrušení (*sollicitudo*). Za druhé právě nemoc či stav tělesné slabosti je spojen s konzumováním *vita scholastica*, kdy se exemplární artikulace já váže na setrvání doma či přímo na lůžku, kdy se může učenec zabývat studiem. Odmítají se také všechny lehkověrné aktivity, především opilectví (*ebrietas*) odtrhujících od studia, které jsou, jak se ukázalo v předchozích odstavcích, také zapojeny do diskursu stavovské diference (střízlivost, *temperantia* interpretovaná jako součást učenecké imaginace v protikladu k životnímu stylu aristokracie). Autorské já také abstinuje, vzdává se večerů a tráví čas v osamění, aby se mohl místo zábav věnovat psaní dopisů (*Ego, ut parcerem coetui, a coena asbstinui, ut potius vacarem scribendis literis.*)¹⁰⁰⁷

Učeneckou heterologickou rovinu lze za třetí tematizovat v souvislosti s kategorií povinnosti (*officium*), jejímuž plnění brání nemoc, neschopnost pohybu či tělesná slabost (*Quin hoc ipso impeditus nullum officium sat fideliter atque expedite administrare potui, praecipue in conscribendis literis et continunandis rationibus... nebo Deus faxit me cito restitui pristinae valetudini, ut studiis debitam operam impendere possim.*)¹⁰⁰⁸ Heterologie nemoci je také textově propojena s náboženskou heterologií, pasáže reprezentující nemoc jsou často zakončeny invokacemi a modlitbami, analogicky k textovým situacím, jež jsme zmínili v předcházejících odstavcích (*Fortunet Deus hoc melioris valetudinis initium et clementer largiatur eius integram recuperationem, ut ego diligenter studendo Dei et patriae gloriam longe lateque spargere possim. Amen.*)¹⁰⁰⁹ Popisy strachu a bolesti v nemoci jsou pak v některých pasážích explicitně spojovány s ukřižováním, jedná se tedy o textové utváření já odkazující na Krista jako předobraz utrpení (*Oro aeternum Deum propter meritum et*

¹⁰⁰⁵ Martínková 1979, s. 28.

¹⁰⁰⁶ Martínková 1979, s. 31.

¹⁰⁰⁷ Martínková 1979, s. 55.

¹⁰⁰⁸ Martínková 1979, s. 25, 29.

¹⁰⁰⁹ Martínková 1979, s. 42.

passionem sui filii, domini nostri Iesu Christi, ut me tandem clementer respiciat et bene promeritam itam mitiget....).¹⁰¹⁰

Proxenu cestopisnému deníku se v mnoha ohledech podobá i nejmladší z analyzovaných autobiografických textů – deník M. Borbonia,¹⁰¹¹ který byl na rozdíl od Proxenuova textu a obdobně jako ostatní denníky také zaznamenán pouze formou buď samostatně stojících fragmentárních zápisků (cestovní deník *Iter Helveticum*), nebo na okraj Particiova kalendáře (deník do roku 1622). Opět se tedy nejedná o rozvinutější narativní formu. I v Borboniových denících lze tematizovat specifické textové utváření heterologického já, textualita deníku se ovšem od ostatních autobiografických zápisků poměrně odlišuje, nikoliv snad ve smyslu, že by více operovala autoritami, citáty a reáliemi charakteristickými pro latinský formalizovaný modus vypovídání, lze ji však interpretovat také jako specifickou excerptovou sbírku využitelnou v další textové produkci. Z hlediska recentního evropského bádání by také mohl budít naděje fakt, že autor autobiografického textu působil jako lékař – někteří badatelé věnovali specifickou pozornost „lékařskému“ autobiografickému psaní a artikulacím já (např. G. Cardana). Právě v „lékařských“ autobiografických textech se lze podle nich setkat s jinak neobvyklou reflexí vlastního těla a jeho „poruch“ (analogickou s pohledem lékaře na pacienta, přičemž roli pacienta v tomto typu autobiografického psaní zastupuje vlastní já), fyziognomie, temperamentu a metoskopie, stejně jako s hojnějšími odkazy na antické subtexty tematizující lékařství a přírodní jevy.¹⁰¹² Vlastně by se mělo jednat o specifický typ artikulace heterologického já, kdy se prostředkem a formou artikulace sebe v textech často stává pozorování vlastního těla a jeho patologizace. Borboniovy deníky ovšem potvrzují tuto hypotézu pouze částečně.

Samostatný cestovní deník *Iter Helveticum* popisuje cestu Borbonia jakožto preceptora se šlechtickými žáky do Basileje a dalším profesním působení po návratu, v závěrečné části rukopisu je pak autobiografické psaní přímo propojeno se sociálními, akademickými a profesními heterologickými prvky, které ostatně charakterizují i celý autobiografický text – rukopis obsahuje výčet Borboniových kontaktů, přátel a příznivců (*boni viri, qui aliquando mihi litteris fortasse essent compellandi*), dvě strany o cenách léčiv, jména žáků a kratší ucelený autobiografický narativ, v němž Borbonius popisuje vlastní život do roku 1596. Dříve než přikročíme k jednotlivým prvkům heterologie tohoto autobiografického psaní, zmiňme se o jeho textuální rovině.

(A.) Na textuální rovině, tedy z hlediska postupů autobiografického psaní je Borboniův deník ve srovnání s předešlými marginálními zápisky krajně zajímavý, poněvadž se do něj navzdory „telegrafickému stylu“ zapojuje celá řada subtextů a lze jej číst také jako excerptovou sbírku pro formalizovaný modus vypovídání, sbírku medicínských výkladů a receptů či opisů zásadních dokumentů (včetně vernakulárních variant významných pro heterologickou artikulaci). Se silně protíženými institucionálními, sociálními a profesními heterologickými prvky v artikulaci já, o nichž pojednáme níže, jsou tak propojeny i následující subtexty. Do deníku jsou vložena:

- (i) teologická a historická *colloquia in itinere* (nejspíše učební příklady sylogismů navázané na institucionální, preceptorský prvek heterologie sloužící současně jako ilustrace učebních postupů);

¹⁰¹⁰ Martínková 1979, s. 21.

¹⁰¹¹ Dvořák 1896.

¹⁰¹² Galen 1998; Kümmel 1982.

- (ii.) historky o antických hrdinech, o učených habsburských panovnících, českých i zahraničních humanistických vzdělancích a jejich akademických řečnických výkonech a společenském uznání, včetně císařského titulu laureovaného básníka (např. Vadianus), dále krátké posměšné příběhy o nevzdělancích fungující jako projekční plocha pro inscenaci vlastních intelektuálních kompetencí (např. historka hraběti, který si chtěl nechat uvařit epigram, o němž slyšel u dvora ... *Tantum videlicet situm est in cognitione plurium linguarum*, komentuje Borbonius);
- (iii.) přísloví, latinské obraty, epigramy, veršované nápisy z obrazů, lodí a budov atd. zapojitelné do kombinatorního psaní (např. nápis na věži v Basileji je ovšem napojen na poměrně expresivní pasáž o odchodu z Basileje jakožto posvátného místa osvojení vlastní erudice);
- (iv.) lékařské výklady včetně nákresů a receptů (např. na purgativa) propojené s výpověďmi o průběhu vlastního vzdělání, skládání akademických gradů atd., tedy s institucionálními prvky heterologického já;
- (v.) dokumenty v přesném znění, tedy často i vernakulární, s nimiž jsme se setkali i ve všech ostatních autobiografických spisech, např. přepis peněžního úpisu jednoho z Borboniových žáků (*Donavi praeceptoris meo Matthiae Borbonio ad libros cognoscendos centum taleros, idque ad rei memoriam mani mea ultro et volens scripsi et ad ejus Matthaei Borbonii officia mihi magis devincienda*).¹⁰¹³ V poslední skupině subtextů je z hlediska potenciálního významu spojeného s použitím vernakulárního jazyka zásadní přepis svatebního slibu, který posléze porušila Borboniova snoubenka Katharina, protože tento český text vstupuje do latinského deníku zaprvé jako hodnotový heterologický prvek (Borbonius v následujícím textu zrádně nevěstě explicitně odpouští), ale současně v rámci „makaronského zápisu“ genderově konotuje rozdíl mezi latinou a češtinou: *Katharina promittit coniugium in prasesentia dn. doctoris Adami Huberi, mag. eliae et matris suae his verbis: Poněwadž widím, že jest w to wůle Boží, abych se wám za manželku dostala, já wám manželství připowídám; quod fecit oblata manu*.¹⁰¹⁴

Jen naprosto výjimečně se v autobiografickém psaní starších Borboniových deníků uplatňuje čeština – artikulace já s profesními, učenecky vztahovými a akademicky institucionálními prvky je tedy navázána na používání latinského formalizovaného diskursivního modu. Tento model se nápadně mění v denících z roku 1622, tedy v Borboniových přípisích do Partliciova kalendáře, kdy autobiografické psaní probíhá současně ve třech jazycích (latina, němčina, čeština), z nichž je každý nadán jiným typem formalizace. Použití latiny je přitom poměrně omezené – kromě dokumentů jako soupis zabaveného majetku, úsloví, citátů z Písma a básní se latinsky vypovídá o profesionálním heterologickém prvku artikulace já, tedy v popisech diagnóz, léčebných postupů a receptů, což lze názorně dokumentovat na následujícím zápisku: *Pan Vilím Kaplír z Milešova o manželku svou se mnou mluvil od dubiam impraegnationem. Syn jeho pana Bohuslava. Item pan Belvic ob caliditatem hepatis et faciem pustulosam*.¹⁰¹⁵ Drtivá většina zápisků, v nichž se zaujímají subjektové pozice, je na rozdíl od starších deníků psána česky, je expresivnější („*Lítost a hanba!*“, když nebyl Borbonius propuštěn z vězení na bratrův pohřeb nebo „*Co jsem já nejvíc hříšný, co jsem já největší hříšník!*“ nebo „*že sem stár a tak v poddanosti že býti nemohu*“). Více také komunikuje s textem kalendáře než výše analyzované latinské deníky

¹⁰¹³ Dvořák 1896, s. 63.

¹⁰¹⁴ Dvořák 1896, s. 94.

¹⁰¹⁵ Dvořák 1896, s. 132.

(*Ani vítr, ani mráz, milej hvězdáři!*).¹⁰¹⁶ Propojení jednotlivých rovin artikulace já s různými jazyky a styly vypovídání se zde jeví ještě zřejmější než u starších Borboniových deníků.

(B.) Ve starších Borboniových denících popisujících cestu do Basileje a jeho další aktivity do roku 1598 lze tematizovat několik heterologických rovin textové artikulace já. Sutorovo já se nejvíce propojuje s akademickým působením, intelektuálními sociálními kontakty, vlastním psaním a literárními výkony a s reprezentací vlastního zdravotního stavu. Všechny tyto roviny se navzájem prolínají. Nejprve k spojení artikulace já s akademickými institucemi. V popisu pobytu v Basileji se subjektivní pozice v textu zaujímá často v souvislosti s akademickým provozem, Borbonius přesně vyjmenovává, jakých univerzitních aktivit se účastnil, s kterými profesory navázal kontakty (ve středu artikulace heterologické já stojí především osoba rektora Jana Jakoba Grynaea, k níž se deník stále vrací, např. v souvislosti s jeho příbuznými), rozsáhlé pasáže jsou věnovány doktorským tezím, způsobům jejich šíření a příprav k obhajobě (*ego primas meas theses de febre tertiana dederam corrigendas dno. Nicolao Stupano, med. doctori ...; theses distribui de podagra inter studiosos apod.*),¹⁰¹⁷ které vrcholí detailním popisem doktorské zkoušky a jejího ritualizovaného průběhu a posléze aktem promoce. Věřodnost gradu, od něž se odvíjí tato specifická forma institucionalizované akademické heterologie, je založena na absolvování soukromých zkoušek (*et quia nihil dubitabatur de meis profectibus, statim me privatim, pro more accademiae examinavit, incipiens a mediciae divisione...*),¹⁰¹⁸ na přítomnosti uznávaných profesorů při závěrečné examinaci, jejím ritualizovaném průběhu a zakončení formou hostiny: *...disputabam pro gradu de podagra. disputatio duravit fere per horas quatuor. Ex doctoribus opposuerunt Leo Zwinger, Vallesius, commensalis Choveti, conciatoris Gallici. Inprimis discutiebatur thesis, an podagra aliqua sit haereditaria, item an semen ex omnibus corporis partibus profluat, item an aliqua podagra possit a sanguine ortum habere, siquidem phlegmonem non gignat. Interponebat suam auctoritatem dn. Platerus. Aderant audiendi causa dn. Grynaeus rector, Amandus, Chovetus. Coccius et Bauhinus aberant urbe. In convivio post disputationem aderant: dn. Platerus vice-decanus, Wallesius, Ryffius, Stupanus, aleo, Zwingerus et duo mei competitores Jenischius et Thobias Salander.*¹⁰¹⁹ Ačkoliv jsme se i v jiných analyzovaných autobiografických textech setkali s akademickou heterologií já, lze právě tuto pasáž interpretovat jako textové utváření subjektivní pozice, která se artikuluje ve vztahu k akademickému procesu a gradu získanému na basilejské univerzitě. Ostatně mezi expresivnější artikulace sebe patří právě odjezd z Basileje, s nímž se Borbonius loučí slovy: *Jam abeo, vale Basilea, dulcissima studiorum mater, vale hospita pientissima, amicissima, bene tibi sit, nunquam malum, nunquam hostem parietes tui videant, regere lucerna verbi Dominici in aeternum.*¹⁰²⁰

S akademickou rovinou úzce souvisí heterologie já založená na popisu sociálních kontaktů, kterou ostatně většina recentní literatury označuje za základní osu autobiografického psaní v tomto období (tedy pokud se nejedná o autobiografické texty plně a výhradně navázané na antické autority, ty podle G. Jancke měla naopak charakterizovat redukce heterologie sociálních vztahů). V deníku se zmiňuje celá řada osob, s nimiž se Borbonius setkal, zmínky se často uvádějí ustálenou frází *contraxi notitiam amicam* apod. Vyjmenovávají se především učenci (jiní preceptoři a jejich žáci, univerzitní profesori, studenti, lékaři), jejichž jména se přidávají na seznam kontaktů (*Addam autem nomina amicorum, quos mihi Ambergae adjunxi...*); při pobytu v Altdorfu se ovšem zmiňují i řídké

¹⁰¹⁶ Dvořák 1896, s. 110, 144–145, 116.

¹⁰¹⁷ Dvořák 1896, s. 49.

¹⁰¹⁸ Dvořák 1896, s. 66.

¹⁰¹⁹ Dvořák 1896, s. 68.

¹⁰²⁰ Dvořák 1896, s. 72.

chvíle strávené na dohled panovnického dvora. Mimo sociální kontakty navázané na basilejské univerzitě představuje vrchol učeneckých kontaktů, k nimž se v textu vztahuje autorova subjektivní pozice, krátké osobní setkání s T. Bezou: *Senex hic venerandus, quantumvis iam agens annum aetatis octavum supra septuagesimum, valde tamen hilarem et exporrectum frontis se praebeuit, omnibus etiam manibus propriis inserviit, et hoc officio ministrandi se privari noluit. Dnm. wartenebrgium etiam ad constantiam in sana doctrina exhortatus est. A prandio monstravit nobis bibliothecam suam et tandem valedicens omnibus nos a se humanissime dimisit.*¹⁰²¹

Sociální vztahy jako heterologickou osu artikulace já v Borboniově deníku lze spojit i s pasážemi o vlastních literárních výkonech. Texty, které si autorsky přivlastňuje já autobiografického textu, představují také heterologický prvek této textové artikulace. Zmiňují se především korespondenční kontakty s českými i zahraničními vzdělanci (s odkazem na jejich jména se v textu ustavuje subjektivní pozice autora často za použití uvozující formule *dedi* nebo *accepi litteras*) a další literární aktivity, o nichž se mělo v těchto dopisech pojednávat. Připomíná se také jeden z dopisů poukazující kromě učeneckých kontaktů na zcela jinou rovinu heterologie já, totiž na vyvázání z poddanského systému (*Accepi a fratre meo Wenceslao litteras Praga missas et nunciatum est mihi per litteras ad dnm. dnm. Thob scriptas ab Hoffmano, mihi libertatem a domino meo impetratam manuque missione esse donatam.*)¹⁰²² Sociálně a vztahově heterologicky konotované jsou také zmínky o básnické panegyrické sbírce *Caesares monarchiae Romanae* či, lépe řečeno, o osobách, jimž Borbonius před odjezdem a v průběhu cesty věnoval *exemplar meorum Caesarum*. Obšrně se např. popisuje, jak byla sbírka předána císaři před branou svatovítské katedrály s žádostí o bezplatné udělení šlechtictví (*6. Martii Imperatoriae Maiestati obtuli meos Caesares, dum rediret a sacro, cum supplici libello, quem inserui Caesaribus. Eo autem petivi, ut me donaret insignibus. Quod et factum.*). Další exempláře pak věnoval vysoce postaveným příslušníkům Rudolfova dvora, z jejichž úst v textu zaznívá chvála petrifikující autorovu intelektuální kompetenci a propojení jeho subjektivní pozice s akademickou rovinou heterologie (*Gratulor Boemis propter te, quod ad id fastigium eruditionis pervenerint, ut etiam publica scripta ederent, quale hoc tuum in manu mea habeo.*)¹⁰²³ V dalších záznamech se artikuluje já ve spojení s příležitostnými básněmi, např. epithalamií k sociálně významné svatbě Gryneovy dcery a na spis Grynaeova zetě (*In Malachiam Amandi scripsi aliquot versiculos, qui extant.*)

Stejně jako v případě Proxena cestovního deníku hrají žáci v textu roli projekční plochy, s níž kontrastují učenecké sebestylizace. V Borboniově deníku se ovšem setkáváme pouze s několika stížnostmi na strážně a nekompetenci žáků, které navíc nejsou reprezentovány prostřednictvím exemplárních dialogů jako u Proxena, ani se nespojují s explicitním a exklusivním diskursem diference (alteritou dvorského prostředí protikladného k *vita scholastica*). Afekty způsobené povinnostmi (*nihil praeter officia*), nedostatkem žákovské disciplíny, neschopností a urážkami žáků (*Dominus patruus meus te mihi praefecit ut praeceptorem, non ut carnificem!* nebo *13. d. clara et serena. Sed animus mea nubilus et obscurus propter ingentes dni. Wartenbergii molestias, quibus me quotidie terrebat*)¹⁰²⁴ mají způsobovat nárůst hladiny žluči (*movit mihi bilem*), porušovat humorální rovnováhu a vést ke vzniku nemocí. Borbonius v textu prosí Boha o duševní rovnováhu (*da mihi sanam mentem*), s odkazem na diagnózu F. Platerra spojuje poruchu vidění (*causa nubecularum et muscarum oculos meos praetervolantium*) s přebytkem žluči a přidává i recept.

V rozporu se starším bádáním o „lékařských autobiografiích“, které by se měly vyznačovat detailní reflexí tělesných a duševních pochodů, se v Borboniových denících

¹⁰²¹ Dvořák 1896, s. 74.

¹⁰²² Dvořák 1896, s. 71.

¹⁰²³ Dvořák 1896, s. 26.

¹⁰²⁴ Dvořák 1896, s. 54.

ovšem věnuje poměrně málo textového prostoru artikulaci já v souvislosti s nemocí. Borbonius zmiňuje horečku, která ho postihla v průběhu cesty (*febris accerbissima*) a pozoruje její jednotlivá stádia, ani zde však na rozdíl např. od Proxena deníku nestojí ve středu zájmu pozorování vlastního těla, ale sociální a profesní kontakty, které autor při léčení vlastní choroby navazuje, posuzuje sám na sobě účinnost cizích purgativních receptur, které pak přímo uvádí v textu (*In febris mea usus sum dno. doctore Ludovico Gravio, poliatio Heidelbergeno, qui me humanissime habuit.; Purgabar illo die medicina ordinata a dno. Felice Platero...; Usus sum potione ab eodem medico ordinata ad expellendam bilem, ne, si persuaserit in viscera, colicos mihi dolores excitaret. apod.*).¹⁰²⁵

Minimum prostoru je v tomto autobiografickém psaní věnováno rodinné rovině heterologie já (artikulace já prostřednictvím reprezentace rodinných vazeb), s níž jsme se setkali u předchozích textů např. ve formě deníkových záznamů o rodinných příslušnících. Jedinou výjimku v Borboniových zápiscích představuje již zmíněná pasáž o nepovedených námluvách (*res coniugalis*) s litoměřickou dívkou Katharinou. Explicitní „přepis“ příslibu manželství, který jsme citovali výše, by mohl samozřejmě ukazovat na pragmatické zařazení subtextu jako v případě smluv o koupi domu apod. (tedy s ohledem na potenciální vymahatelnost), což by ostatně mohlo platit i o zmínky o souhlasu matky (*Mater promisit se daturam mihi filiam*). Pasáže o námluvách ovšem ukazují i na spojení artikulace já s emotivními řečovými figurami a současně s kategorií chudoby (srov. např. *Discedo Lithomercicio comitibus omnibus angelis, siquidem die sanctorum angelorum ingredior iter, urbem tantum angelo Tobiae comite ingrediens. In valedictione dedi meae puellae annulum cum samaragdi gemmula et duobus osculis. Pauperis est numerare pecus.*).¹⁰²⁶ Do narace o nezdařených námluvách je navíc před rozuzlením celé zápletky vložen výklad dvou věšteckých snů předpovídajících brzká neštěstí a v případě druhého snu i krach námluv. Na rozdíl od Enniovy autobiografie ovšem tato rodinná heterologie není spojena s poukazem na mravní exemplaritu vlastní chování.

Borboniova krátká autobiografická narace, která následuje v lobkovickém rukopisu po deníkových zápiscích, se naprosto shoduje v rovinách heterologie s analogickými staršími narativy. Po stručné informaci o místě a přibližném datu narození a rodičích následuje rozsáhlá pasáž o navštěvovaných školách (a v nich získané *doctrina litteraria*) v jednotlivých městech a především velmi detailní výčet všech učitelů a doby strávené „pod nimi“ (*sub*), který mimochodem v rámci *Rukověti* činí z Borbonia humanistu s jedním z nejlépe doložených akademických postupů.¹⁰²⁷ Na institucionální prvek heterologie je napojena i zpráva o nemoci (*febris tertiana*), která odtrhovala Borbonia od vzdělávání již ve věku 14 let. Reprezentace nemoci je dále propojena s konceptem osudných let (*anni climaterici*) – nemoc udeřila v druhém a posléze šestém osudném roce, tedy v průběhu studijní cesty do Basileje. Kromě výčtu učitelských postů v literárním poli pražské univerzity do věku 30 let a krátké zmínky o bolestivé nemoci (*labor et dolor ingens*) se vyjmenovávají pouze místa preceptorského působení ve službách Wartenbergů a členové doprovodu na cestě do Basileje. Subjektová pozice je tedy spojena takřka výhradně s akademickými institucemi a preceptorským působením.

Na závěr podotkněme, že poměrně marginální roli v tomto typu autobiografického psaní hraje náboženská heterologie, ačkoliv se ve starší literatuře zdůrazňovala (ostatně nejen) Borboniova konfesijní příslušnost. Ostatně i další analyzované autobiografické texty ukazují, že na autobiografické psaní v rámci latinského formalizovaného modu vypovídání nelze vztáhnout teze recentního bádání (např. E. Kormann) o významu náboženské heterologie

¹⁰²⁵ Dvořák 1896, s. 38, s. 42.

¹⁰²⁶ Dvořák 1896, s. 94.

¹⁰²⁷ Dvořák 1896, s. 100–102; RHB I, s. 218–219.

v utváření subjektivity ve vernakulárních spisech raného novověku. Konfesijním specifickým, ani artikulaci sebe prostřednictvím reprezentace vztahu k Bohu není v Borboniově cestovním deníku ani pozdějších zápiscích věnován takřka žádný prostor; snad pouze při popisu zpáteční cesty se stručně zmiňuje s hodnotícím odstupem katolický ritus, ovšem bez propracovanějšího spojení s textovým já (*Kelhaimio solventes appulimus Ratisbonam, ubi praeter idola nihil vidimus et praeter murmura paicolarum nihil audivimus.*).¹⁰²⁸ Podobné zmínky tematizující náboženskou diferenci na každý pád nelze považovat za heterologickou osu artikulací já v Borboniových denících, tou i v tomto případě zůstává především rovina sociální a akademická heterologie.

V závěru této kapitoly pojednáme o artikulacích heterologického já a zaujímání subjektivních pozic v poměrně málo rozsáhlém korpusu příležitostných básní. Jak vyplývá z počátku druhé kapitoly, lze považovat za charakteristiku příležitostné poezie vysokou frekvenci recitovaných motivů a obrátů vzhledem k metrice a sociálním situacím sociálními situacemi (svatba, úmrtí, gratulace apod.). Ve většině příležitostných básní se patrně nenabízí textový prostor pro argumentačně a figurativně propracovanější tematizaci sebe,¹⁰²⁹ ačkoliv malý počet básní artikulujících heterologické já může samozřejmě souviset (a to navzdory míře zpracování pro české země) i s komplikovanou dohledatelností konkrétních básní. Jednu ze snadněji definovatelných skupin básní, na niž by se mohl do budoucna soustředit badatelský zájem, představují v tomto smyslu básně složené umírajícím humanistou či vlastní epiteta a nápisy na vlastní hrob otištěné v kondolenčních sbornících (srov. Krupského báseň pronesenou údajně při zápasu se smrtí *Carmen in ipso agone mortis recitatum* či Troilův epitaf podepsaný slovy *Scrib. in morbo constitus, valete superstites, immortalitatis non immemores*). Ani zde samozřejmě nelze vyloučit určitou míru ventrilokvismu, jak jej známe již z případu básníků promlouvajících za Westonii, což ovšem pro otázky po zaujímání subjektivních pozic a utváření heterologického já není až tak podstatné.

V latinské autobiografické básnické produkci ovšem nenalezneme rozsáhlé a propracované básně, v nichž by se utvářela exemplární pozice *poeta doctus*, jak o nich píše Blom nebo Döpp.¹⁰³⁰ Nesetkáváme se ani s propracovanou básnickou intertextualitou, kterou analyzoval Döpp na příkladu Montanovy básnické autobiografie (loučení s rodinou se modeluje podle Ovidiových *Tristia* I.3. apod.), ani s tematizací vlastního básnického díla, básnických vzorů (Ovidius, Tibullus, Horatius, Vergilius) atd.

V básních se setkáváme s důrazem na podobné prvky heterologie jako ve výše analyzovaných deníkových a cestovních záznamech. Např. hlas T. Mitisise v ojedinelé autobiografické básni ze sklonku 80. let,¹⁰³¹ promlouvá z pozice muže stojícího na prahu stařeckého věku (*fioque nunc senex*). Já se v této básni artikuluje s odkazem na několik konkrétních, především sociálních institucí, které lze analogicky k předešlým autobiografickým textům vztáhnout většinou k formování učenecké kariéry. Na rozdíl od fragmentarizovaných autobiografických textů je utváření sebe přímo navázáno na strategie pohybu v literárním poli a na dedikační praxe. Báseň je totiž adresována městům spojeným v předchozích verších s Mitisovým životem (pokřtěn v Nymburku, otec pocházel z Písku)¹⁰³²

¹⁰²⁸ Dvořák 1896, s. 76.

¹⁰²⁹ Conrady 1962, s. 183; Kühlmann 2006, s. 1.

¹⁰³⁰ Blom 1998; Döpp 2003.

¹⁰³¹ Compellatio 1587, fol. 194b.

¹⁰³² Compellatio 1587, fol. 194b: „O Nymburga, tibi, civis et insitus./ De patris superi largifluo munere, velleque,/ Susceptusque fui sacro/ Tunc ex fonte, sacri nomine Apostoli./ Qui cognomen habebat Didymi conveniens, Thomae:/ Piscensi genitus patre/ IOANNE, ET KAMARITH Stirpis alumnulo,/ Iana ex matre...“

a akademickým působením v městských okruzích (Český Brod a Nové Město pražské), přičemž jednotlivá města jsou v textu i graficky zvýrazněna: „*Urbs NYMBURGA tibi meum/ Natalem tribuo, debitor ipsius,/ Et PISECA tibi: in te genito cum patre filius:/ Ludis quin etiam, BRODA BOHEMICA/ Permultum teneor sive tuo, Novae aut/ Pragae, HENRICE tuo sive sito in meonibus, Urbium./ Vobis sextum igitur librum/ Hunc, gliscens meriti reddere gratiam/...*“.¹⁰³³ Analogicky je do textu vtělena oslavná zmínka o šlechtických patronech (*His, illo careo simul,/ Oris damna mei at carmina pensitans,/ IĀM pango, patronos itidem concelebro meos*); vztah k patronům lze tedy interpretovat jako „klientskou“ rovinu zaujímané subjektové pozice, která je současně determinována strategiemi pohybu v literárním poli i jejich konsensuálními jazykovými prostředky. Několikaslovná pasáž o nebohém dětství (*infans miser*) a nemoci, kdy se já básníka artikuluje na základě reprezentace bolesti (*Post, morbo miserabili/ Afflictus misere, ac tormine calculi, et/ Gingivae, elicitis inde bona patre molaribus*), v textu funguje vlastně pouze jako spojovník mezi vyjádřením vazby na šlechtické mecenáše a abstraktněji pojaté městské literární okruhy s jejich školskými institucemi.

V básni Sigismunda Hermanna z roku 1622 nazvané *Vita autoris*¹⁰³⁴ se zase institucionální prvky heterologie uplatňují v autobiografické pasáži o průběhu vzdělání (osvojení formalizovaného modu vypovídání) vrcholícím univerzitním gradem, včetně garance vlastní literární kompetence prostřednictvím vyjmenování (*name dropping*) garantů-učitelů na partikulárních školách i na univerzitě, přičemž tyto údaje jsou opět graficky zvýrazněny: *Et NETOLICIUM vitales praebuit auras/ Litterulas PATRIAE tunc SCHOLA parva dedit/ Deinde Prachaticium, Sutna, et Chruda, Luxaque possim/ PRAGA triurbs bina, me tenere, vice/ Instruxit MYLIUS, Falco, Vzcelinus et ille/ Podkostelsky qui dignus honore gravi./ Hinc CAROLINA domus me Numine dante salutata,/ Schultissius famulum me cupit esse suum. Cuique facultatis jussu fuit ampla facultas/ LAURIGENS cinxit tempora nostra comis...* Pozice, z níž promouvá básnické já, je pak propojena s působením na mělnické škole (*Melnicii jam nunc me Schola clara tenet*). Autorský hlas zaujímá současně pozici bojovníka proti nepřízní osudu (vyhnanství) a nepřátelskému prostředí pohrdajícím múzami, jehož alterita se ovšem v textu podrobněji nekonstruuje, označuje se prostě jako *Pontus*: *Hausi parva etiam nostri monumenta laboris,/ (Expecto at summi digna brabaea Dei,)/ Jam multae Musae, jam Carmina crimina fiunt,/ Osores et habet functio quaeque suos./ Verbis, aut factis nullum volo laedere, fiat/ Terra inimica mihi, si mihi Pontus item./ Summe PARENS igitur nostrae sis aura Palestrae/ Atque juva fessum FLAMINE rite tuo/ Fortunam ambiguum possim tolerare potenter/ Semper, et illatum quo PATIENTER onus*. Právě pohyb v literárním poli a jeho institucionální momenty mohou odpovědět na otázku, jaké se v tomto typu textů přednostně zaujímají subjektové pozice, respektive jaké pozice se „jeví“ pro textové já nejsnáze obsaditelné a inteligibilní. Institucionální prvky heterologie při artikulaci básníkovy já jsou patrné i ve vlastním epitafu N. Troila, který se sám označil jako *Troilus, hic sophiae requiescit in arte Magister*.¹⁰³⁵

Z institucionálního modelu heterologie já charakterizovaného pasážemi o dosaženém vzdělání, učitelích, vlastním učitelším působení či pohybu v literárním poli se vymyká báseň Jakuba Krupského ml. pronesená podle nadpisu ve smrtelné agonii, krátce před básníkovým skonem.¹⁰³⁶ Já se v ní totiž artikuluje pomocí jiného modelu heterologie a současně i za pomoci dosti odlišných jazykových prostředků, především subtextových odkazů na Bibli, které nejsou do předchozího typu autobiografického psaní (modelu institucionální

¹⁰³³ Compellatio 1587, 195a.

¹⁰³⁴ Fasciculus anagramatum 1622, fol. Ciib–Ciia. Martínek 1961, úryvek básně na s. 37.

¹⁰³⁵ Amuletum patientiae.

¹⁰³⁶ Exequiis nobilis 1612, fol. Aiva „Carmen in ipso agone mortis Recitatum a Magistro Iacobo Iuniore Krupsky de Krupperssdofr, Poeta Laureato Caesareo et Notario Publico Imperiali, ac Iudice Ordinario“.

heterologie) zapojeny. Já je v básni artikulováno s odkazem na spáchané hříchy a naději v boží odpuštění a zmírnění bolestí působených nemocí; vlastní utrpení má pak být připomínkou utrpení Kristova, je tedy označováno jako příjemné, poněvadž přibližuje trpícího Nejvyššímu (*Tunc ego Christe tui reminiscor saepe doloris,/ Quem pendens misera de cruce passus eras./ Sic relevor, sic praesidium, portumque prehendo,/ Tunc mihi dura pati plurima dulce jugum est*). Z biblických subtextů jsou do básně zakomponovány např. parafráze žalmů (*Te peccatricem non despexisse precantem,/ Psalmographi quaestus non repulisse, patet./ Me pariter lapsum, pariter malefacta fatentem,/ Et dantem veras corde gemente preces./ Non Deus abjicito, non aversator iniquum,/ Non ira motus fervidiore preme*).

Biblické citáty představují také hlavní osu textualizace v případě dalšího autobiografického textu z pera Georgia Nigrina vydaného již v době jeho exilu v roce 1634.¹⁰³⁷ Subjektová pozice je zde artikulována na základě rozpracování citátu z Izajáše „Domine vim patior“ (včetně marginálního odkazu na text Bible). Textové propojení subjektové pozice s promlouvajícím hlasem proroka pak ústí v sebe prezentaci Nigrina jako bojovníka za pravou víru a oběť náboženské persekuce (*Miles eram fortis pro CHRISTI nomine; dextre/ Pugnavi, vicit sed scelerata manus*). Následně je propojeno se strategií získání podpory knížete Kristiána, jehož bratra se týká i epithalamion, jež tato autobiografická pasáž uvádí (*VIM PATIOR certe, Coeli, Terraeque, MONARCHA;/ Ergo TU causam respice, quaeso, meam*). I v tomto případě je tedy textualizace operující biblickými subtexty propojena se strategiemi pohybu v literárním poli, a to nejen ve vztahu k luteránskému dánskému králi, ale i k místnímu drážďanskému dvoru (k epithalamiu je připojeno německé kázání *Leichpredigt* na Augusta Saského, což by bylo v případě formalizovaného modu vypovídání praktikovaného v českých zemích ještě před dvaceti lety u příležitostné básně neobvyklé).

V tomto bodě se nabízí otázka, do jaké míry je institucionální model heterologického já determinován právě formalizovaným diskursivním modem. Většina autobiografických spisů je poměrně stručná, až fragmentární (již zmíněná „telegrafická forma“ vpisků do kalendářů). Nerozvíjí se zde komplikovaná narace, explicitní systém odkazů na autority a reálie, ani intencionální recepce, recitování či parafráze antických či patristických autobiografických textů, mezi něž by měly vedle Ovidiových básní a Caesarových komentářů patřit podle T. C. Price Zimmermanna od evropského raného humanismus spisy sv. Augustina (především *Vyznání*).¹⁰³⁸ Kontrastním příkladem jsou verše Georgia Nigrina, v nichž se spojuje artikulace já sice také se strategií pohybu v literárním poli a získáváním mecenátu, ale odehrává se v rámci typu vypovídání, který se už nesoustřeďuje výlučně na latinskou formu a operuje (což se ukazuje i z krátké básně) jinými subtexty. Tyto posuny v modu vypovídání a pravidlech textualizace by bylo možné spojit s praxí latinského psaní praktikovanou v literárním poli drážďanského dvora ve 30. letech 17. století.

Na závěr této podkapitoly lze ovšem zmínit i *Dulc-amarum*, autobiografický text ze staršího období, jehož autorem byl Dornavius, pohybující se v rudolfínských komunikačních strukturách (text sepsal v období dlouhodobé nemoci, když byl hospitalizován na Budovcově sídle). Jakkoliv byl Dornavius jazykový modus s těmito komunikačními strukturami kompatibilní, ukazuje se v textu zcela odlišný typ citátovosti determinující artikulaci já a poukazující opět na její primárně diskursivní prestrukturovanost. Kromě biblických subtextů (hned od citátu na titulním listu) se jedná o text strukturovaný jako *Soliloquia* – reflexe biblických výroků, které si měl Dornavius číst v průběhu nemoci (*in lecto doloris*), je prezentována částečně jako rozhovor s vlastní duší mezi záchvaty horečky. V části nazvané *Soteria in natalitiis Christi* se pak v komplikovaně subtextově založeném dialogu povzbuzuje vlastní duše k většímu zanícení ke Kristu (*Expergiscere anima! An etiam morias? Aut in tanta temporis festivitate, tam ubere laudis campo oscitandum esse putas? Expergiscere anima!*),

¹⁰³⁷ Taedis felicissimis 1634, s. 1–3 (v originálu nestránkováno).

¹⁰³⁸ Zimmermann 1998, s. 342.

viní se z chyb a pádů. Autorský hlas se obrací ke Kristu jako jedinému pomocníku a lékaři, těší duši, když přijímá nevyhnutelnou smrt. Stejně jako v Krupského textu se já modeluje jako Kristus, když pije do dna pohár hořkosti a prochází zkouškou bolesti. I Dornaviův výrazně reflexivní text je ovšem spojen s příležitostnou poezií, kromě vlastních Dornaviových básní v části *Cupressus humana* (funeralia patronů, přátel a blízkých) také část *Exequiae viventis* s dopisy a básněmi přejícími Dornaviovi brzké uzdravení.

3.4 Etika sebe a konstrukce subjektu ve vernakulární literární produkci a formalizovaném modu vypovídání

Jak ukázaly předešlé odstavce, formalizovaný diskursivní modus v latinském humanismu prestrukturoval určitý typ vypovídání o sobě, jakkoli heterologické já by bylo možné předpokládat i mimo tento typ textualizace. Závěrečná podkapitola má ukázat, že vzhledem k všudypřítomnému fokusu na excerpta, citátovost a kombinatorní psaní spojené s určitými autorskými funkcemi neumožňoval formalizovaný diskursivní modus ani rozvinutí etiky sebe a produkci subjektu v jejím rámci. V první části podkapitoly nejprve představíme sofistikovaný model subjektivity založený na aktivním sebevztahu v produkci tiskárny Daniela Adama z Veleslavína (tedy ve vernakulární literární produkci). Postavíme ji do kontrastu s výpověďmi v latinských textech, které byly sepsány v souladu s formalizovaným diskursivním modem – konkrétně se bude jednat o řadu menších latinských sbírek, na nichž demonstrujeme obzvláště silné zakotvení v praxi excerptování a citátovosti, z rozsáhlejších textů pak budeme analyzovat tři zcela ojedinělé výklady klasických antických děl od M. Collina a P. Codicilla.

Hranice vypovídání dané latinským humanistickým diskursivním modem tedy vyprofilujeme, pokud je srovnáme s dobovými vernakulárními diskursy a způsoby, jak se konstituovala subjektivita a jak se rozvíjela specifická etika sebe. Vernakulární modus vypovídání ovšem nelze považovat za méně kombinatorní než v případě latinské tvorby, která navíc procesy textualizace ve vernakulárním psaní patrně i ovlivňovala. Také při vzniku českojazyčných textů, především v argumentačních pasážích hrála značnou roli citátovost a legitimizace prostřednictvím odkazů na konkrétní subtexty – vzhledem k jiným rovinám užívání a dynamice vernakulárních jazyků se však mohla snáze narušit pravidla textualizace, která navíc nebyla tak striktně formalizovaná jako v případě latinské literární produkce. V českojazyčné literatuře druhé poloviny století, konkrétně v produkci veleslavínské tiskárny, se tak na rozdíl od latinského humanistického modu vypovídání setkáváme se sofistikovaným, obsáhlým a propracovaným modelem utváření „já“ formou vlastní etické práce (etického zabývání se sebou samým), který v následujících odstavcích tematizujeme jako specifický typ „estetiky existence“ s odvoláním na pozdní filosofii M. Foucaulta a koncepty rozpracované v jeho pozdních člancích a posledních dvou dílech *Dějin sexuality*.¹⁰³⁹

Konceptuální rámec, z něhož vycházejí následující odstavce, také umožní se analyticky nosným způsobem odpoutat od starších interpretací, až na výjimky stále zakotvených v obrozeneckém narativu, a analyzovat literární produkci, která vznikla v souvislosti s působením tiskárny Daniela Adama z Veleslavína (tedy od pozdních 70. let do roku 1599).¹⁰⁴⁰ Veleslavínskou tiskárnu lze považovat za jedno z dobových

¹⁰³⁹ Má následující interpretace odkazuje na dva poslední publikované svazky *Dějin sexuality* (*L'Usage de plaisirs* a *Le Souci de soi*) stejně jako na Foucaultovy eseje a interview, které částečně předjímají nedokončený čtvrtý svazek (*Les Aveux de la chair*). Srov. také Foucault 2001 a následující články obsažené ve svazku Foucault 1994b: „Sexualité et solitude“ (č. 295), „Subjectivité et vérité“ (č. 304), „Le combat de la chasteté“ (č. 312), „L'écriture de soi“ (č. 329), „À propos de la généalogie de l'éthique: un aperçu du travail en cours“ (č. 344), „L'éthique du souci de soi comme pratique de la liberté“ (č. 356), „Une esthétique de l'existence“ (č. 357). Srov. také Foucault 1988. V české historiografii koncept reflektuje Růžička 2007.

¹⁰⁴⁰ Veleslavínská produkce je stále spojována s (post)obrozeneckým narativem, o němž jsme pojednali v druhé kapitole. V tomto příběhu hraje Veleslavín roli jednoho z otců a zakladatelů českého národa, reprezentuje „zlatý věk“ české literatury a českého jazyka, který vrcholí jeho dílem, aby posléze upadl v době po „osudové“ porážce na Bílé hoře a mohl být vzkříšen českými obrozenci. (Základní literaturu k tomuto metanarativu a jeho revizionistickým čtením srov. Urbánek 2005, s. 67–68, pozn. 1–3) Pro tuto chvíli opomeňme fakt, že Veleslavín

nejproduktivnějších literárních center – sám Veleslavín napsal, přeložil, přepracoval a vydal téměř 140 svazků, které kromě sborníků latinské příležitostné poezie zahrnují také celou řadu preskriptivních pojednání o medicíně, životosprávě, vedení manželství, vedení domácnosti apod., na nichž lze tematizovat etický zájem a psaní konstituující subjekt. Dříve než se budeme podrobně věnovat konceptu etiky sebe, shrňme, čím je veleslavínská etika sebe výjimečná. Na rozdíl od klasických historiografických interpretací (i Foucaultových náznaků v době práce na dalších dílech *Dějiny sexuality*) neodkazuje pouze ke křesťanské hermeneutice sebe, ale také k antickým subtextům (ovšem i včetně patristických), klasické topice, antickým politickým a lékařským teoriím. Oproti raně křesťanské hermeneutice sebe tento koncept etické práce navíc vychází více z reflexe sociálního celku a rolí, jež každé individuum hraje v tomto celku (velký důraz se klade na odhalení vlastního „povolání“ v řádu daném Bohem). Formy etické práce i sociální participace se, jak uvidíme, reprezentují prostřednictvím specifické figurativní řeči (většinou organicisticky – tedy na základě korporální metaforiky, ale i metafor města apod.). Veleslavínský model subjektivace je spojen se způsobem, jak zaujmout jedinou správnou božsky sankcionovanou sociální roli na všech rovinách sociálního řádu (v menších jednotkách, např. v manželství, stejně jako v abstraktnějších *imagined communities*, jako jsou městská komunita, pravá církev, patria apod.), aniž by tento model etické práce ústil individualismus moderního typu.¹⁰⁴¹ Praktiky sebe, které lze tematizovat v textech Veleslavína a jeho spolupracovníků, zohledňují kromě přímé klasické etické práce na sobě (náboženská sebereflexe, zpytování, denní režim, dieta apod.) také vztah k jiným a nelze je oddělit od sociálního celku. S odvoláním na koncept subjektivace se tak nabízí možnost reflektovat vztahy mezi různými rovinami osobní a sociální kultivace, jejich argumentační i figurativní rovinou.

Nejprve stručně k různým konceptualizacím vztahu dějin a subjektivity. Pokud chápeme subjektivitu jako způsob, jímž jsme vedeni přemýšlet o sobě samých, pak být subjektem znamená na nejzákladnější rovině ustavit a rozvinout vztah k sobě. Na rozdíl od ranější Foucaultových textů (analýzy panopticismu či bio-moci a jejich vlivu na individualizaci, normalizaci a hierarchizaci člověka) se individua v tomto smyslu konstituují sama, na základě vlastní etické aktivity a nemohou být chápána pouze jako efekty moci či materiál, do něhož se vpisuje diskurs. Takto interpretovaná aktivní estetika existence

je skutečně jedním z „intertextuálních otců“ moderní češtiny, poněvadž jeho čtyři rozsáhlé slovníky posloužily Jungmannovi a dalším jako základ při utváření moderní české gramatiky a slovní zásoby (Jungman je explicitně označil za „výborný základ k úplnému národnému slovníku“). Obrozenecké motivy rozvíjí ještě M. Kopecký ve své biografii Veleslavína z 60. let 20. století, když např. píše, že „Veleslavín není pouze hrdým vlastencem, je také přesvědčeným zastáncem sounáležitosti slovanských národů. Nemůžeme ovšem ještě u něho předpokládat tu míru a kvalitu slovanské sounáležitosti, s jakou se můžeme chlubit od počátků národního obrození.“ (Kopecký 1962, s. 34). I v pozdějších dekádách někteří autoři spojovali Veleslavínovo působení stále s „oddanou službou čtenářům ve smyslu nejlepších husitských tradic“, zdůrazňovali jeho společenskou angažovanost a odmítali např. uznat komečnický rozměr působení veleslavínské officíny (Bohatcová – Hejnic 1985, s. 296). Naopak J. Pešek odmítl na počátku 80. let spojovat Veleslavínovy tiskařské počiny s idealizovanou péčí o jazyk a zdůraznil jejich „vysokou komerčnost“ a orientaci na módní, aktuální témata, výpravnost a vysokou tiskařskou kvalitu, která se však nemusela nijak vylučovat s intelektuální úrovní (Pešek 1982, s. 70). S konceptem národního humanismu však v souvislosti s Veleslavínem pracuje i zcela recetní česká mainstreamová historiografie, srov. Wildová 1999, s. 298. Zcela z jiné strany se k problematice etiky (sebe) přiblížil H. Rothe, když poukázal na Veleslavínovu didaktické tendence, vliv protestantských spisů a eschatologické pojetí, o němž bude řeč později (Rothe 1998, s. 230, 236, 238).

¹⁰⁴¹ Pojem *imagined community* používám nejen s odkazem na klasickou studii Anderson 1983, ale také s ohledem na její pozdější „dezinterpretace“. Na jedné straně odkazují raněnovověké kategorie jako *patria* k myšlence abstraktního společenství za loženého na neosobním kontaktu, jež zahrnuje nejen žijící členy, ale i minulé a budoucí generace. Na druhou stranu jak kategorie tak tato společenství jsou diskursivní konstrukty. V tomto smyslu se „utvářejí“ jako textové efekty, s čímž by Anderson patrně nesouhlasil. K sociálním implikacím filosofie pozdního Foucaulta srov. McLaren 2002, s. 68n.

konceptuálně přesahuje Burckhardtovu tezi o renesančním autonomním individuu (*geistiges Individuum*), jak jsme ji nastínili v první části práce (jakkoliv s ní Foucault sám v závěru života mírně „koketoval“). Přesahuje i přístupy badatelů a badatelek vycházejících z New Historicism či přímo koncepty Stephana Greenblatta, které nastínil v paradigmatické monografii o renesančním utváření sebe (*Renaissance self-fashioning*), která měla v průběhu devadesátých let obrovský dopad především na anglosaskou historiografii, až do té míry, že lze vzhledem k existenci nosnějších analytických konceptů hovořit až o příliš jednoznačném výkladovém monopolu.¹⁰⁴² Někteří badatelé také vcelku trefně kritizují na Greenblatově knize nedostatek teoretické reflexe a petrifikaci západních historických metanarativů, v nichž renesance stále hraje roli zásadního zlomu v procesu utváření moderny.¹⁰⁴³ Z hlediska konstituce subjektu se ovšem zdá být důležitější skutečnost, že se Greenblattův text nevyjadřuje ani tak ke způsobům, jak se subjekty utvářeli samy (vlastní etickou aktivitou), ale spíše uznává rozhodující (takřka výlučný) dopad sociálních, ekonomických a politických sil (tzv. center authority, *centers of authority*) na artikulaci sebe, a to navzdory konstruktivistické terminologii a metaforice i explicitnímu tvrzení, že subjekt chápe jako fragmentovaný kulturní artefakt.

Foucault naopak interpretoval etiku sebe (také estetiku či stylistiku existence) jako pozitivní operaci, jako sumu technologií, jak vytvořit, pozorovat, zkoušet a ovládat vlastní „já“, jak učinit toto „já“ subjektem etické zkušenosti a etického jednání. Subjekt se tak nepovažuje za apriorně danou substanci nebo univerzální, antropologicky konstantní formu, kterou by bylo možné nalézt v každé lidské societě, nýbrž za formu utvářenou díky řadě specifických praxí produkujících život jako „umělecké dílo“. Etická práce a etický zájem se v konkrétních diskurzech projevují jako tzv. problematizace (témata s vysokou diskursivní frekvencí), přičemž zahrnují všechny formy vztahu k sobě, způsoby jak přemýšlet o vlastním chování, povinnostech, pocitech atd.

Technologie a formy aktivního sebevztahu a etické práce zakládají ovšem také sociální inteligibilitu subjektu, umožňují jeho sociální integraci a angažovanost. Právě sociální rozměr se při tom jeví jako velmi podstatný při analýze raněnovověkých procesů subjektivace, alespoň do té míry, do jaké je můžeme tematizovat ve zvoleném korpusu textů, které se jen okrajově soustředí na klasickou raně křesťanskou hermeneutiku sebe, což zasluhuje podrobnější vysvětlení. Historikové a historičky, kteří pracují s pozdně foucaultovskými koncepty, se většinou soustředí na technologie sebe spojené s klasickou křesťanskou hermeneutikou sebe – tedy s etickou prací založenou na praxích pozdně antického nebo raně středověkého monasticismu. V rámci této hermeneutiky se analyzují různé formy etického sebevztahu konstituujícího subjekt, např. zřeknutí se sebe jako paradoxní forma péče o sebe, asketické odříkání, formy kontemplace a sebeovládání, zpovědní rituály jako zjevování pravdy o sobě učitelů, praktiky předcházející pokušení apod. I Foucault považoval za hlavní oblast etického zájmu a etické aktivity v 16. století praktiky sebezkoumání v kontextu tehdejších náboženských krizí a novostoické filosofie.

Korpus textů, které budeme v této podkapitole analyzovat, se však soustředí pouze okrajově na témata spojená s křesťanskou hermeneutikou sebe, naopak se zde setkáváme s antickými, subtexty, citáty, dokonce i s celistvými politickými či medicínskými teoriemi, např. s životosprávou odkazující na humorální patologii, nebo typicky prestoickým důrazem na souvislost mezi ovládnutím sebe a vládnutím jiným, ať už se jedná o vedení města či vlastního hospodářství. Tyto prvky antické estetiky existence se pak propojují s patristickou citátovou tradicí a protestantskými preskriptivními diskursy (např. pohlavního řádu) a dávají

¹⁰⁴² Greenblatt 1980. Svého druhu výkladový monopol se ukazuje například ve sborníku věnovaném dějinám subjektivity: Porter 1997. Srov. také Mulsow 1998.

¹⁰⁴³ Kritiku nedostatečné teoretické reflexe srov. Pieters s. 1999, 17. Srov. také monografii o mýtech renesančního individualismu, Martin 2004.

vzniknout specifickému subjektivačnímu modu. Rozdíly mezi křesťanskou hermeneutikou sebe a modelem etické práce ve veleslavínské produkci poukazují na interdependenci etiky sebe, sociální participace a fungování společenského řádu legitimizovaného Boží vůlí.

Křesťanskou hermeneutiku sebe lze srovnat s touto specifickou raněnovověkou formou subjektivace, pokud zohledníme čtyři aspekty vztahu „já“ k sobě samému, jak je definoval Foucault v úvodní kapitole druhého svazku *Dějin sexuality*. Tzv. etická substance (*la substance éthique*, vlastně „materiál“, který má být kultivován etickou prací) je v křesťanské hermeneutice spojena s ideou sexuality jako samého centra lidské hříšnosti. V našem textovém korpusu pak funguje jako etická substance lidská náchylnost k porušování dobré míry a dobrého křesťanského řádu. Druhým aspektem, způsobem podřízení (*le mode d'assujettissement* tedy způsobem, jak mají individua uvažovat o svých morálních závazcích) je v obou případech poslušnost vůči Božímu řádu, který je ve veleslavínské produkci chápán a legitimizován prostřednictvím kategorie „přirozenosti“, tedy jako přirozený řád zahrnující řadu sociálních institucí (např. manželství, poddanost apod.). Samotná etická práce (*les formes de l'élaboration*, askeze v nejširším smyslu slova, tedy formy práce, jež člověk vykonává na sobě samém) se naopak výrazně liší. V protikladu k sofistickým formám zpytování, zpovídání a asketickým praktikám typickým pro raně křesťanskou hermeneutiku sebe, se ve veleslavínských textech požaduje pouze jediné – totiž introspekce při hledání božské „částičky“ v lidském srdci a zkoumání božského řádu v okolním světě, který by pak měl být přenesen i do života každého jednotlivce. Co se týká cíle etické práce (*la téléologie*, tělos), v obou případech je za něj nutné považovat spásu. Čistota duše ovšem není ve veleslavínských textech garantována ani sexuální abstinencí, zachováním stavu panenství, ani askezí. Jako paralelní tělos v raněnovověkých preskriptivních diskurzech funguje i samotný přirozený/božský řád. Tyto rozdíly ukazují, jak se ve veleslavínské produkci prolíná subjektivita s různými sociálními institucemi a rovinami fungování sociálního celku.

Za hlavní zdroj problematizace a etického zájmu lze ve veleslavínské produkci považovat eschatologii, která ovlivnila také Veleslavínovy interpretace českých dějin. Veleslavín a jeho spolupracovníci se ve svých textech stále znovu vraceli k nadcházejícímu konci světa a Poslednímu soudu, který v tomto modelu subjektivace plní funkci základního impulsu k etické práci dotýkajícího se každého individua. Jak jsme ukázali jinde, eschatologické obavy se odrážejí také ve Veleslavínově ediční praxi, která měla zobrazit, jak se Boží hněv a netrpělivost projevovaly v dějinách i současnosti.¹⁰⁴⁴ Veleslavín dokonce aplikoval na české dějiny Melanchthonův koncept osudných period (*fatales periodi*, předvídatelné pravidelné změny vlády) a explicitně interpretoval některé ze svých dějepisných edic (Flavia, Eusebia, Kassiodora) jako praktické návody pro křesťanské chování v době nastávajícího soudného dne.¹⁰⁴⁵ Eschatologický zdroj morálního zájmu a etické práce nelze přitom chápat jako jednoznačně konfesionalizovaný, podobně jako v případě vyvoleného národa, o němž bude pojednáno později.

(i.) Prvním zásadním prvkem veleslavínské etiky sebe a konstituce subjektu na základě aktivního sebevztahu je samotná problematizace sebe a frekvence apelů k poznání sebe a panování nad sebou ve veleslavínských textech. Všechny odkazují na křesťanskou etickou substanci – stát se *sám nad sebou Králem* znamená spatřit „jako v zrcadle“ vlastní hříšnost a hledat východisko v pokorném podřízení se Bohu a jeho zákonu.¹⁰⁴⁶ Důležitou roli při tom hraje kategorie „bázně Boží“ (*timor Dei*) a „svědomí“, které se v textech interpretuje jako „božská jiskra“ v lidském srdci. Člověk se při utváření etického sebevztahu může zcela

¹⁰⁴⁴ K Veleslavínově eschatologii srov. Storchová 2004.

¹⁰⁴⁵ O eschatologických historických narativích v době stavovského povstání a třicetileté války srov. Urbánek 2001, s. 166n; Urbánek 2005, s. 67–83. K veleslavínským předmluvám srov. ze starší literatury, která netematizuje eschatologickou rovinu: Beneš 1987; Beneš 1993, s. 89n; Rothe 1998.

¹⁰⁴⁶ *Politia historica* (1584), s. 127; *Sskola aneb Cwičenj* (1589), s. 31.

spolehnout právě pouze na svou božskou část, která je pevně zakotvena přímo v Bohu a je mu také známa. Etická práce pak nespočívá ve vytváření či rozvíjení vlastního svědomí, ale ve zkoumání vlastního nitra („srdce“) a hledání již existujícího božského elementu.¹⁰⁴⁷ Jedná se tedy také o specifickou formu „křesťanské niternosti“, která představuje typ aktivního sebevztahu a zahrnuje přesně specifikované podoby morální pozornosti a jednání. Na rozdíl od křesťanské hermeneutiky sebe však konkrétní praktiky introspekce nejsou ve veleslavínském korpusu ani přesně definovány, dokonce ani více rozpracovány. Tento stav se opět liší od raněkřesťanské etické substance, která byla podle Foucaulta definována oblastí úzkosti skryté hluboko v lidském srdci a determinována dědičným hříchem, který by měl každý křesťan nahlédnout a bojovat s ním prostřednictvím kontempace, pokání a modlitby. Veleslavínská estetika existence navíc neodkazuje ani k mnišskému asketismu, ani k umrtvování, naopak se v textech explicitně zdůrazňuje, že upřímná a pilná práce se Bohu líbí víc než „mnohých mnichů a jeptišek útrpný život“.¹⁰⁴⁸

(ii.) Za druhou charakteristiku veleslavínské etiky sebe lze považovat určitou ambivalenci mezi aktivní a pasivní formou etického sebevztahu – všechny formy niternosti, introspekce a etické práce jsou tak jako tak vždy podmíněny boží milostí, která má ovšem přát aktivním jedincům. Na jednu stranu, žádný člověk si nesmí (ani v rámci etického sebevztahu) přivlastňovat Boží péči. Na druhou stranu, určitá míra aktivity je nutná, minimálně aby bylo možné nahlédnout do vlastního srdce a sám odlišit dobré od zlého.¹⁰⁴⁹ Spis *Štít víry pravé* přeložený a vydaný Veleslavínem dokonce popisuje celou řadu technik, jak aktivně rozeznat pravdu v době náboženských nesvárů a jak hledat božskou jiskru pravdy skrytou v lidském srdci.¹⁰⁵⁰ Jiné spisy zase zdůrazňují model aktivity, který je dán božským řádem, stejně jako nutnost mít vůdce, jenž je na abstraktní rovině popisován jako „rozum“ (vedoucí duši a vedený Bohem podle Juana Vivese, jehož texty se také překládaly a tiskly ve veleslavínské oficíně), nebo častěji jako trestající otec, pastýř nebo učitel zaujímající v přirozeném řádu a pozemské hierarchii místo Boha, jehož je zapotřebí bez odporu následovat.¹⁰⁵¹

(iii.) Třetí aspekt veleslavínské etiky sebe představuje podřízení paternální a pastorální autoritě v rámci řádu, tzv. „přirozeného zákona“, sociální pozici a povolání, jež byla každému jednotlivci v tomto řádu ustanovena Bohem. Všechny sociální i individuální praxe se mají odehrávat a jsou reprezentovány v souladu s tímto modelem paternální autority – Bůh trestá z pozice otce všechny lidi (milované děti) a jeho autorita se přenáší na vrchnosti, hospodáře, manžele, správce, učitele a v poslední instanci i na všechny lidské bytosti, které zaujímají kontrolující a trestající otcovskou pozici ve vztahu k vlastním tělům a životům. Božský řád lze v tomto smyslu interpretovat jako neopominutelný předpoklad society, poněvadž definuje sociální pozici a povolání každého individua. Společenství má pak v tomto výkladovém rámci fungovat jako tělo (je i popisována pomocí korporální metaforiky), které poslouchá hlavu vládnoucí mu v božím jménu a jehož poslušnost je explicitně spojována s poslušností vůči samotnému Bohu. Model otcovské autority se tedy transponuje do všech úrovní sociální interakce, jakými jsou městská komunita, vrchnostenský vztah, domácnost či církev, a předpokládá reciproční oboustrannou povinnost, která samozřejmě i „podřízeným“ údům

¹⁰⁴⁷ *Introductio* (1586), s. 94a o o kategorii svědomí na s. 109f.; *Hospodář* (1587), s. 69; *Čelednj vůdce* (ed. 1843), předmluva.

¹⁰⁴⁸ *Čelednj vůdce* (ed. 1843), 5. deklamace.

¹⁰⁴⁹ *Čelednj vůdce* (ed. 1834), 5. deklamace.

¹⁰⁵⁰ *Štjt wjry prawé* (1591), s. 25n.

¹⁰⁵¹ *Tabule sedmi zlých* (1588), s. 254–259, 267–268. O modelu učitel-žák *Isocratis ad Daemonicum* (1586), s. 11a; *Introductio* (1586), s. 30–31; o rozumu jako vůdci také s. 31. O nezbytnosti pastorální autority srov. *Rozgijmánij* (1589), s. 239.

sociálního těla zaručuje plnou etickou substancialitu.¹⁰⁵² Samotný model otcovské autority navíc téměř vylučuje a explicitně odmítá asketismus nebo poustevnický způsob života, který byl tematizován v klasické křesťanské hermeneutice sebe a zdůrazňuje „přirozenou hierarchii“ a „přirozenou recipocitu“ všech údů sociálního těla. Odpadnutí od božského řádu reprezentovaného modelem otcovské autority se ve veleslavínské produkci interpretuje jako hřích, nevděčnost a zřeknutí se Boha. Nutnost dostat hierarchicky zakotvenému „obecnému závazku, kterýmž od přirození člověk člověku jest zavázán“ v rámci božského řádu, stejně jako závazek každého jednotlivce k sobě samému jsou tematizovány v řadě spisů z veleslavínské produkce, obzvláště rozpracovanou argumentaci v tomto smyslu nalezneme např. v textech o správném chování křesťana v době morové epidemie.¹⁰⁵³

(iv.) Za čtvrté specifikum veleslavínské etiky sebe lze označit zapojení kategorií „svornosti“ a „pokoje“ do celého modelu aktivního sebevztahu a jeho sociálních implikací, přičemž svornost se v textech interpretuje buď jako vnější rys chování nebo jako významnější vnitřní vlastnost, která podmiňuje fungování přirozeného božského řádu, na všech společenských i individuálních rovinách.¹⁰⁵⁴ Pasáže o svornosti a pokoji při tom odkazují na pátý a poslední specifický aspekt etiky sebe, totiž na představu o patologii překročení míry a patologii změny.

Nejlépe dokumentovat ji lze na textech věnovaných lékařství a životosprávě, jejichž výklad vychází z diskursů antické humorální patologie a astrologie. Lidské tělo je v nich prezentováno analogicky k sociálnímu tělu, tedy jako svorné společenství údů a jako „velmi subtilný stroj“, který je ohrožen veškerými změnami, afekty, tělesnými osudnými periodami a vůbec všemi událostmi narušujícími křehkou rovnováhu při kooperaci údů. Právě v tomto bodě se protínají preskriptivní diskursy o ovládnutí sebe sama a vlastního těla s tělesnou imaginací božského řádu a sociálních institucí, které v něm fungují – všechny totiž odkazují k představě rovnováhy, správného času a správné míry.¹⁰⁵⁵ S patologií přemíry jsou spojeny i pasáže o technikách modlitby (např. doporučení modlit se tiše, pouze malým množstvím slov, ale opravdově apod.).¹⁰⁵⁶ Konkrétní technologie sebe (praxe aktivního sebevztahu zahrnující např. vedení životosprávy, výživu apod.) jsou reprezentovány jako prostředky, jejichž pomocí má být nastolena původní rovnováha, třeba tělesných šťáv v závislosti na ročním období, denní době, typu individuálního humorálního temperamentu atd.¹⁰⁵⁷ Z konkrétních případů

¹⁰⁵² Ke kategorii přirozeného řádu se vrací řada veleslavínských tisků: *Ecclesiasticus* (1586), s. 60an. a passim; *Regiment zdrowij* (1587), s. 13–14; *Čelednj wūdce* (ed. 1834), první deklamace a passim; *Hospodář* (1587), předmluva, s. 2b, v textu s. 31n.; *Prawidlo křestianského žiwota* (1587), passim; *Providentia Dei* (1592), s. 6n, 608 a passim; *Traktát o opatrowánj chudých* (1592), s. 37n.; *Introductio* (1586), s. 24a; *Postylla Djtek* (1589), předmluva, s. 1; *O swornosti* (1583), s. 50, 222–223 a passim; *Politia historica* (1587), passim etc. Koncept božského řádu je jasně tematizován v preskriptivních spisech o vedení manželství a domácnosti: *Hospodář* (1587), s. 5n.; *O swornosti* (1583), passim; *Abeceda* (1585), passim; *Cžest a Newina* (1585), passim, např. s. 329: „Rowně jako město aneb Obec nikoliby ostáti nemohla/ w němžby wssyckni gedni druhým rownij býti chtěli/ w němžby mėsstiané aneb poddanij na takowauž prwotnost/ kteráž wrchnosti gegich náležij/ se potahowali. Tak také ani dům te[n] ostáti může/ w němž by žena muži se rownati a w sskornijch geho choditi chtěla: yako kdyby se děwka Panij činila/ služebníjk Pánem/ Syn Otcem/ a Dcera Matkau [...]“.

¹⁰⁵³ *Rozmaluwánj o Moru* (1582), s. 5 and s. 80n.

¹⁰⁵⁴ *O swornosti* (1583), passim, srov. na s. 7: „A wssak y této Swornosti welice a wysoce gest potřebij/ yak w celém Králowstwij/ pro obhágenij Pokoge/ řádu a Práwa/ Tak w gednom každém Měště aneb osadě/ pro schráněnj wěcy obecných/ a pro zachowánj dobrého přátelstwij a sausedstwij. W Manželstwij pak a w domácým Hospodařenij / nikoli bez nij ostáti/ ani wzniknauti niyakž nemůže řád a způsob ten/ kterýžby se vlastně w něm nacházeti měl / a lidem y Bohu lijbiti se mohl.“; *Politia historica* (1587), passim a s. 514.

¹⁰⁵⁵ Ve veleslavínské produkci se zdůrazňuje především nebezpečí historické a sociální změny, srov. *Čelednj wūdce* (ed. 1843), 6. deklamace. O nebezpečí historické změny Storchová 2004, s. 20n.

¹⁰⁵⁶ *Štjt wjry prawé* (1591), celá třetí kniha o modlitbě; *Soliloquia de passione* (1593), s. 220n.

¹⁰⁵⁷ Cf. *Ecclesiasticus* (1586), s. 112n.; *Introductio* (1586), s. 20an; především ovšem pasáže o dietě ve spisu *Regiment zdrowij* (1587). Např. na s. 6–7: „Nepřeplňug se wsselikými pokrmy lahodnými/ a negez lakotně. Nebo přijlissné gedenij uwodj na člowěka nemoc/ a nesytý žraut trpijwá žřenij břicha. Mnozy se obžerstwijm o

stojí za zmínku introspekce, na jejímž základě má člověk poznat „přirozené náklonnosti své“;¹⁰⁵⁸ v tomto kontextu vlastní humorální typ, a v závislosti na něm pak zvolit vhodný typ povětrí, vůně, pokrmů (těžké pro lidi horského přirození, lehké pro lidi chladného přirození), nápoje (např. pouze cholericí a děti před jídlem), pohyb (flegmatici mají cvičit více v zimě, cholericí v létě), pohlavní styk (častý se doporučuje pouze mužům s horkou a vlhkou přirozeností, ostatním jen občas – více pak v zimě, na jaře a po jídle), posty (škodí cholericům a melancholikům), vztah k afektům (hněv prospívá pouze flegmatikům) či výklad snů (spatřit oheň ve snu znamená přebytek žluči, dým přebytek černé žluči apod.).¹⁰⁵⁹ Humorální patologie také determinuje léčbu nemocí a životosprávu v konkrétních částech dne a ročních obdobích, kdy se mají v lidském těle střídát různé typy humorů.¹⁰⁶⁰

Jak jsme již nastínili výše, vymyká se veleslavínská etika sebe standardním představám o přetrvávání křesťanské hermeneutiky subjektu až do raného novověku svým důrazem na fungování sociálního celku. Ve veleslavínské produkci nalezneme celou řadu reprezentací societ, které jsou v rámci božsky sankcionovaného řádu spojovány s představou svornosti, správné míry a otcovské autority, popisovány na základě korporální metaforiky a do nichž se hierarchicky zařazuje každý jednotlivec po té, co zapátrá ve vlastním srdci po „božské jiskře“ a obsadí místo v řádu předurčené mu Bohem. Zcela specifický případ, který v této souvislosti ponecháme stranou, představuje idealizovaná societa „starých Čechů“ (žijících v dobách zlatého věku v souladu s řádem a božským zákonem a vynikajících svorností, vyrovnaností, střídmostí atd.).¹⁰⁶¹ Tyto starodávne způsoby Veleslavín opěvuje, aby je posléze srovnal se životním stylem svých současníků kontaminovaným kontaktem s „cizími“ či „okolními národy“.

V přímé souvislosti s modelem otcovské autority a korporální metaforikou je ovšem ve veleslavínských textech reprezentována další societa – vyvolená církev, jejíž popis v některých pasážích veleslavínské produkce mírně splývá s popisem církve obecně.¹⁰⁶² Má se jednat o skupinu vyvolených, která v sobě zahrnuje minulé i budoucí generace, jejíž hlavou je

hrdlo připrawili/ ale kdož se střjdmě chowá, dlawho žiw bude.“; s. 8–9: „Nebo zdrawij jakož záležij a stogij na prostřednij mijrnosti: tak zase mijrným a prostřednijm wěcí tělu potřebných užjwánijm se zdržuje a zachowává.“; s. 35: „Ano y wěcy samy w sobě a w swém přirozenj dobré, yako powěťj potrawa etc. sskodi nassým tělům a zdrawij/ když gich nemijrně a nepotřebně aneb proti wlastnijmu přirozenij nassemu požijwáme.“; s. 18: „Zdrowij zachowati (yakž Rasis in Almansore smyslił) gest náležitě mijrnosti užjwati w hnutij a odpocinutij/ w pokrmu a nápoji/ též y w zbytečnostech a gich wyháněnij...“; s. 43–44: „Wssak neywijce potřebij gest šetřiti při tom/ yakých pokrmů, yak mnoho, kdy kterého času, a yakým pořádkem požijwati máme.“; s. 53: „Za tim na to pamatowati máte/ že wssecko přijlissné a nemijrně, gest přirozenij odporné, a záhubné: odměna pak a mzda střednosti, že gest zdrowij a sýla.“; s. 82: „Nebo cwičenij, yak myslí a dusse, tak y těla mijrná býti magj, a swým časem. Zlé gest přijlissné pachtowánij, ustánij a umdlenij těla/ horssý myslí, obogijho pak spolu neyhorssý: protože odporným hnutjm člowěka roztržitěho činij, a žiwot geho hubij. Mijrnými pak pracemi tělo, počestnými skutky mysl se posylňuje.“; p. 82: „Wsseliká zagisté náhlá proměna, býwá nebezpečná/ yakž wždycky gindy, tak neywijce tehďáz/ když od gedné wěcy k druhé z cela odporné přestupugeme. Proměna, kteráž se znenáhla a pomalu děge, býwá bezpečněgssý.“

¹⁰⁵⁸ Regiment zdrowij (1587), s. 15.

¹⁰⁵⁹ Regiment zdrowij (1587), s. 44n, 81, 98, 137, 139, 144, .

¹⁰⁶⁰ Regiment zdrowij (1587), s. 169–170; kap. 29–33.

¹⁰⁶¹ Kroniky dwě (1585), fol. A2b, A4a etc.; Kalendář hystorycský (1578), s. 3a.

¹⁰⁶² Ve veleslavínské produkci se nejedná o kategorii vyvoleného národa založenou na starozákoních narativech a oplývající apokalyptickými motivy, jak byla tematizována v takřka všech evropských oblastech ovlivněných reforemácí – Gorski dokonce hovořil o „pandemickém charakteru“ těchto diskursů (Gorski 2000, s. 1455). K apokalyptické semantice srov. Pohlig 2002. Motiv vyvolenosti ve veleslavínské produkci neodpovídá ani apokalyptickým protestantským diskursům 17. století, ani modelu Nového Izraele, jak jej kdysi analyzoval Haller (Haller 1963). Blíží se spíše výzkumu G. Ashe, který upozornil, že ani J. Foxe nespojoval motiv vyvolenosti s určitým místem či osobami, ale spíše s pravou vírou, již nelze spojit s větší skupinou („národem“ v moderním slova smyslu) ani ji nelze stavět do opozice k jiným „národům“. (Ash 2001, pp. 121–122.) Vždy se jedná o velmi omezenou skupinu a otázkou zůstává, zda právě tuto exklusivitu nepovažovat za jednu ze základních charakteristik raně novověkých diskursů národa.

sám Kristus a již lze odhalit na základě skutečnosti, že přetrvává i navzdory nejtvrděšímu pronásledování. Historické příklady chování křesťanů v době pronásledování pak Veleslavín představuje jako aktuální v době nadcházejícího Posledního soudu. Vyvolena může být při tom jen nepatrná skupina, již Veleslavín nazývá nebo církví zázračně shromážděnou „v našem národě“, „malým stádečkem církve Kristovy“ nebo „svatým semenem“. Na figurativní rovině se vyvolená církev opět reprezentuje jako tělo, jehož údy musí svorně spolupracovat, jsou pro fungování celku stejně důležité, vyvolení křesťané by tudíž měli nakládat se svými bratry jako s údy vlastního těla atd.

Jako druhý figurativní model se uplatňuje při popisu vyvolené církve městská analogie, která odpovídá reprezentaci *patria* jakožto „městské obce“, jak i budeme tematizovat v následujícím odstavci – církev je inscenována jako „svaté město“ nadané vlastními městskými institucemi, správou a zákony (Duch svatý se označuje za správce tohoto města apod.).¹⁰⁶³ Dokonce ráj je ve veleslavínské produkce reprezentován podle tohoto argumentačního a figurativního modelu, když se hovoří o nebeských měšťanech či přímo o „nebeské vlasti“ (často v souvislosti se smrtí, která je popisována jako přechod z pozemského „města“ do nebeského).¹⁰⁶⁴ Práví křesťané, údy vyvolené církve, vzešli z ráje, ztraceného následkem dědičného hříchu a znovu získaného Kristovou obětí a po smrti se do něj opět navracejí. Metaforika města navíc Veleslavínovi a jeho spolupracovníkům umožnila kritizovat konfesijní rozepře, když zdůrazňovali jednotu a svornost nebeských i pozemských měšťanů.¹⁰⁶⁵ Vyvolenost církve neznamená na rozdíl od konfesionalizovaných diskursů vyvoleného národa žádnou zvláštní milost v boji proti Antikristu, nýbrž milost nebýt trestán přes míru; patologie přemíry je tedy spojena i s kategorií božího hněvu. Co se týká konkrétních argumentů o vyvolené církvi v českých zemích, jen dodejme, že existenci vyvolené církve nespojuje Veleslavín s Čechami, ale explicitně pouze s Prahou a jejími obyvateli, a spočívá ve skutečnosti, že zde má nepřetržitě existovat právě náboženství vyznačující správným kázáním a přijímáním.¹⁰⁶⁶

Primát Prahy nás přivádí k poslední societě, která se ve veleslavínské produkci popisuje na základě korporální metaforiky a s odvoláním na model paternální a pastorální autority, svornosti, řádu a aktivního sebevztahu jednotlivce při hledání vlastní pozice a povolání v božském řádu. Jedná se o kategorii *patria* ve smyslu městské komunity,¹⁰⁶⁷ která, jak jsme viděli výše, také částečně prestrukturovala metaforiku pasáží o pravé a vyvolené církvi. Mimochodem, právě rekontextualizované Veleslavínovy výpovědi o (městsky konotované) „vlasti“ se staly od počátku 19. století součástí jeho obrazu „otce“ české literatury a českého jazyka a zařadily se do topiky obrozeneckých apelů na lásku a povinnost k (nacionálně konotované a sakralizované) vlasti. I proto je zapotřebí věnovat reprezentaci *patria* ve smyslu městské komunity detailnější pozornost. V jednom ze svých nomenklaturů uvádí Veleslavín následující synonyma k pojmu *patria*: „Vlast, dům, kdež někdo doma jest, kdež jest narozen a odchován, kdež manželku, djtky a živnůstku svou má, země Otcovská,

¹⁰⁶³ Srovnání církve s městskou obcí srov. *Providentia Dei* (1592), s. 351f. a 512n; *Prawidlo křestianského žiwota* (1587), s. 9f.

¹⁰⁶⁴ *Soliloquia de Passione* (1593), s. 589; *Wýklad pobožný* (1599), s. 11; *Introductio* (1586), s. 73a; *Tabule sedmi zlych* (1588), s. 399; *Sskola aneb Cwičenj* (1589), s. 48 a tam také srovnání pozemského vězení a nebeské *patria* (s. 130n.).

¹⁰⁶⁵ *Kroniky dvě* (1585), s. C1a (srov. také Bohatcová 2005, s. 235).

¹⁰⁶⁶ O vyvolené církvi v Čechách a Praze srov. *Štjt wjry prawé* (1591), s. 11; *Hystoria cýrkewnj Eusebia* (1594), fol. A6b; *Kalendář hystorycký* (1578), s. 3b; *Hystoria židowská* (1592), s. 3n; *Hystoria cýrkewnj Kassiodora* (1594), s. 9; *Providentia Dei* (1592), s. 348n; metafory těla srov. v *Tabule sedmi zlych* (1588), s. 318n; *Sskola aneb Cwičenj* (1589), s. 254; *Rozgijmánij* (1589), s. 85; *mothering církve* v *Sskola aneb Cwičenj* (1589), s. 489.

¹⁰⁶⁷ K sémantice pojmu *patria* ve Veleslavínových textech srov. Beneš 1988.

*Matka.*¹⁰⁶⁸ V samotných výkladech však sémantické pole pojmu *patria* označuje téměř vždy městskou komunitu, nebo dokonce samotnou Prahu – například obyvatelé *patria* nejsou nazýváni patrioty, tedy vlastenci, což by byl pojem spoluutvářející kolektivní identitu v době formování moderního českého národa, ale „měšténinové milovníci vlasti“ nebo „měšténinové vlasti“.¹⁰⁶⁹

V rámci veleslavínské etiky sebe *patria* determinuje individuální a kolektivní způsoby vedení života ve shodě s božským řádem a současně garantuje všechny hlavní aspekty morálního zájmu a jednání v rámci aktivního sebevztahu. Městská *patria* chrání samotnou etickou práci a její cíle (řád, svornost údů společenského organismu, otcovskou a pastorální autoritu) před nebezpečím patologie přemíry. Obraz městské komunity je v tomto smyslu opět propojen s imaginací těla, jehož nemoci vznikají narušením sociální rovnováhy, analogicky k procesům humorální patologie.¹⁰⁷⁰ Správce města podobně jako lékař je zde proto, aby znovu nastolil rovnováhu. Městská komunita funguje jako město i na dalších čtyřech rovinách. Bůh (hlava lidstva) dosazuje do funkcí *pastores populi* (krále, vrchnosti, městské radní atd.), kteří pak panují v souladu s božským řádem nad údy sociálního organismu (poddanými, měšťany). Tyto údy na třetí rovině ovládají v rámci božsky sankcionované hierarchie své domácnosti, manželky a vlastní těla (explicitně *panují nad málem*). Konečně na čtvrté rovině samy ženy a členové domácnosti kontrolují svá vlastní těla, také tedy panují sami nad sebou.¹⁰⁷¹

Vzhledem ke komplexnosti výše analyzované organicistní argumentace i metaforiky a jejich propojení s aktivním sebevztahem se v tomto bodě nelze vyhnout kritické reflexi známého konceptu *civic humanism*, který rozpracoval H. Baron a později cambridgeská škola historie idejí.¹⁰⁷² H. Baron, zakladatel humanistického republikánského paradigmatu, interpretoval *civic humanism* („humanismus občanů městských států“) jako formu sekulárního politického zřízení a za druhé (což je zásadnější) jej chápal jako obrozenou ideologii antické republikánské svobody a jejích občanských (*civic*) ideálů, jakými jsou politická aktivita, patriotismus, lidová vláda a rovnost mezi občany. *Civic humanism* měl být šířen italskými humanisty, ideology italských městských států v době, kdy podle Barona začal vznikat an Apeninském polostrově absolutismus – lze jej tedy interpretovat také jako ideologii obrany proti tyranii založenou na zděděných občanských závazcích. Nová koncepce svobody a aktivního občanství měla být důsledkem fundamentálních změn ve vědomí a hodnotách, které Baron příkladně nastínil na změně poměru k Ciceronovi či na nových dějepisecských interpretacích, jež označovaly Florencii za moderní analogii Říma a posvěcovaly tak její „mission to carry on the civic liberty of ancient Etruria and to continue

¹⁰⁶⁸ Sylva quadrilinguis (1598), s. 1756. Takto se také používá pojem *patria*, když Veleslavín píše o Praze, Nomenclator quadrilinguis (1598), s. 2a: „naturalis et vera patria mea“.

¹⁰⁶⁹ Kalendář hystorycský (1578), s. 2a (srov. také Bohatcová 2005, s. 209–210), zde s. 209: „Poněvadž ne na tom dosti jest, abychom živi byli, ale abychom dobře a chvalitebně podle řádu a práva živi byli, k tomu jsme se zrodili.“; Kalendář hystorycky (1590), s. 2b (Bohatcová 2005, s. 307); Politia historica (1584), s. 5–6.

¹⁰⁷⁰ Srov. srovnání města/těla a úředníka/lékaře odkazujícího k humorální patologii a patologii přemíry ve spisu Politia historica (1584), předmluva, s. 2; Traktát o opatrowánj chudých (1592), s. 289.

¹⁰⁷¹ Pojem „kdo panuge nad málem“ srov. Politia historica (1584), s. 276: „Nebo dosti gest/ když nad přátely/ nad manželkau/ nad dijkami správu a wrchnost má: aneb třebaš když sám nad sebau panuge.“

¹⁰⁷² Shrnuji zde argumentaci následujících studií: Baron 1955; Baron 1980 (především články „New Historical and Psychological Ways of Thinking: From Petrarch to Bruni and Machiavelli“, s. 24n; „The Changed Perspective of the Past in Bruni’s Histories of the Florentine People“, s. 43n; „Bruni’s Histories as an Expression of Modern Thought“, s. 68n; „The Memory of Cicero’s Roman Civic Spirit in the Medieval Centuries and the Florentine Renaissance“, s. 94n; „The Florentine Revival of the Philosophy of the Active Political Life“, s. 134n); Baron 1988 (článek: „The Humanistisc revaluation of the Vita activa in Italy and North of the Alps“, s. 55n). Artikulace renesančních *civic* diskursů byla tematizována v klasické studii Ferguson 1965; z recentních prací na toto téma srov. vynikající sborník: Hankins 2000.

the fight of the Roman republicans against tyrany“.¹⁰⁷³ Etika občanů městských států orientovaná na společenství se měla podle Barona utvářet v tomto smyslu v opozici vůči stoické filosofii.

Opomiňme v tuto chvíli implicitní metanarativní rovinu tohoto konceptu nám již známou z jiných souvislostí, kterou později explicitně vyjádřil J. Pocock – humanistická koncepce svobody a aktivního občanství totiž zahrnuje řadu základních aspektů moderního politického života (politikou založenou na participaci apod.) a po iniciační římské fázi je tak interpretována jako druhý krok na cestě pokroku k současným západním demokraciím. Sám Pocock definoval *civic humanism* jako výraz pozitivní svobody (*positive liberty*) a jako přímý výsledek kontinuální tradice moderního politického myšlení operujícího republikánským jazykem, která se přenesla od Aristotela přes humanistickou Florencii a Benátky až ke Cromwellovi a republikánským ideologům vznikajících Spojených států amerických.¹⁰⁷⁴ Tuto interpretaci později oslabil Q. Skinner, který odmítl na počátku 80. let 20. století chápat novořímský republikanismus (*neo-roman republicanism*) jako zvláštní tradici politického myšlení či jako koherentní ideologii a definoval aktivní občanství jako intelektuální koncept zakládající „negativní svobodu“ (*negative liberty*, termín používaný s odkazem na koncept dvou svobod I. Berlina).¹⁰⁷⁵

Skinnerovy recentní práce se následně soustředují na novořímský prvek v anglických republikánských diskurzech 17. století, které se zásadně odlišují od římského a italského renesančního politického myšlení, poněvadž používají jazyk naprosté individuální svobody a přirozených práv daných Bohem.¹⁰⁷⁶ Sice se jedná se o velký posun proti textům první generace badatelů cambridžské školy dějin idejí, přesto však je samotná kategorie svobody (ať už negativní, pozitivní, naprosté či individuální) je těžko slučitelná s komplexem morálních zájmů a jednání, jak jsme je nastínili výše na příkladu veleslavínské etiky sebe. Individuu je ve veleslavínské etice dána pouze jediná „svoboda“, totiž možnost hříchu, která musí být překonána na základě každodenních praktik introspekce a podřízení otcovské a pastorální autoritě. Skutečnost, že lidská komunita funguje, pak neodkazuje k aktivnímu občanství, nýbrž k božskému řádu a svornosti vyjádřené metaforami těla (*concordia membrum*).

Samotná skutečnost, že tyto metafory odkazují ve veleslavínské produkci k *non-civic* organicistní imaginaci, aniž by se například vůbec zmiňoval problém svobody, samozřejmě neznamená, že by v jiných politických či antropologických diskurzech raného novověku nemohly fungovat jinak. Zásadní je ovšem také otázka, jak humanistické *civic* diskursy nakládaly s tímto typem figurativní řeči. Například Q. Skinner poukázal na zcela odlišné použití korporální figurativity v anglické „novořímském republikanismu“, když definoval aktivní občanství a zkoumal „the sense in which natural and political bodies are alike capable of possessing and forfeiting their liberty.“¹⁰⁷⁷ Imaginace těla odkazující často na Platóna byla v raném novověku užívána, když se psalo o celku (tělesu, *body*) obyvatel, národů nebo států a jejich schopnosti k samosprávě a jednání v souladu se svou vlastní vůlí založenou na konsensu všech údů tohoto politického těla, jenž by měl ustavovat také jejich rovná práva v politické participaci stejně jako možnost bojovat proti otroctví.

Jako důsledek božského řádu tematizovaného ve veleslavínské produkci lze dále zmínit i koncept tzv. *family-like republic*. J. Najemy zdůraznil v polemice s baronovskou interpretací, že i ideál *vita activa civilis* se ve své podstatě zakládal na etice pasivního

¹⁰⁷³ Baron 1955, s. 59.

¹⁰⁷⁴ Pocock 1975.

¹⁰⁷⁵ Skinner 1984.

¹⁰⁷⁶ Skinner 1998.

¹⁰⁷⁷ Skinner 1998, s. 25n.

konsensu a nezpochybnitelné poslušnosti.¹⁰⁷⁸ Kategorie „přirozeného vůdcovství“, na niž se odkazovalo v literární produkci italských renesančních měst se také posuzovala standardy otcovské disciplíny a předpokládala model měšťana, který je připraven potlačit vlastní politické ambice a zaujmout své místo v mocenském programu daného městského státu. Najemy považuje proto právě rodinu za ideální metaforu pro republiku, která „assumed the natural and benevolent leadership of experienced fathers, tolerated no opposition from its citizen/children, and conceived of citizenship in terms of training, education and socialisation into the virtues of the whole community as represented by its revered elders“.¹⁰⁷⁹ Veleslavínská etika sebe, jak jsme ji nastínili výše, poukazuje na ještě komplikovanější kořeny této argumentace a metaforiky, již nelze analyzovat bez ohledu na propojení s aktivním sebevztahem, etickým zájmem a pozicemi, které každý jedinec zastává v přirozeném řádu.

Adjektivum *civic* lze považovat ve spojení s renesančním humanismem za přiléhavé v tom smyslu, že je lidská společnost (včetně institucí jako církev) reprezentována na rovině figurativní řeči vedle korporálních metafor také jako městská komunita. Veleslavínský model ovšem operuje se zcela specifickým chápáním subjektivity, uznání zákona, otcovské a pastorální autority panující nad sebou samým, domácností, poddanými, městem atd. Pokud reflektujeme jednotlivé body Baronovy argumentace, ukazuje se, že estetika existence a její propojení s božsky sankcionovaným přirozeným řádem naprosto nesouvisí se sekulárním státem, ani s republikanismem. Model božského řádu a společenské hierarchie by fungoval patrně stejně ve všech formách vlády, jak byly v návaznosti na Aristotela definovány na konci 16. století – dokonce i v „tyranii“, stěží ji ovšem lze navázat na ideologii republikanismu. Ústřední argument božského řádu neodpovídá myšlence sekulární státnosti prostě proto, že se zakládá na otcovské a pastorální autoritě a na udržování křesťanské svornosti na individuálních i kolektivních úrovních. Je to samotná kategorie svornosti (*harmonia membrum*), chápána zároveň jako součást i efekt etiky sebe, co způsobuje aktivitu a angažovanost pro celek. Vládu nelze v tomto systému chápat jako lidovou, o rovnosti občanů ani nemluvě v systému, který se zakládá na hierarchii ovládající všechny úrovně sociálního života.

Sporný se jeví také předpokládaný negativní vztah *civic humanism* k stocismu. Přestože argumenty ve veleslavínské produkci nelze interpretovat jako přímo recepci novostoicismu (ani Lipsiova spisu *De constantia*, který byl patrně v Čechách přístupný od 80. let, ani pozdějšího díla *Manuductio ad veram philosophiam*, jež se vyznačuje podstatně propracovanějším systémem etického zájmu a jednání v rámci aktivního sebevztahu), některé sehrály některé novostoické argumenty významnou roli i v jiných dobových diskurzech, včetně produkce veleslavínského centra. Především se jedná o samotný koncept *constantia*, *patientia* a *firmitas*, která byla chápána jako duchovní síla umožňující udržet rovnováhu mezi krajnostmi a v důsledku toho *recte vivere et agere*.¹⁰⁸⁰

Ve veleslavínské produkci se tedy konstituuje subjekt na základě aktivního sebevztahu a jako subjekt vlastního etického zakoušení a konání, přestože se nejedná o klasickou raně křesťanskou hermeneutiku subjektu, kterou předpokládala starší literatura. V následující podkapitole rozebereme etické výpovědi v latinských básnických sbírkách, které byly sepsány v souladu s pravidly humanistické latinské textualizace. Výpovědi o etice se zde spojují takřka výlučně se sbíráním a šířením excerpt (tedy se samotnou citátovostí formalizovaného

¹⁰⁷⁸ Najemy 2000.

¹⁰⁷⁹ Najemy 2000, 101.

¹⁰⁸⁰ Srov. Abel 1978, 63n; Beuth 1990; Houdt – Papy 1999.

modu) a se strategiemi pohybu v literárním poli (citáty o etice fungují často jako příležitostná poezie). Ve srovnání s vernakulárními diskursy se nerozpracovává žádná sofistickovaná argumentace o etické práci, konstituci subjektu ani jeho vazbách na sociální celek. Bez zohlednění kombinatorního procesu psaní pak podobné sbírky nelze z hlediska moderní čtenářské zkušenosti vůbec „uchopit“, což je patrně také důvod, proč zůstaly stranou staršího badatelského zájmu. Výběrově se zmínil o některých sbírkách pouze J. Martínek v souvislosti s typologizací drobných básnických útvarů (zmiňuje hlavní myšlenky, nadpisy, názvy kapitol podané formou několika veršů většinou v elegickém distichu nebo formou sentencí).¹⁰⁸¹

Latinské sbírky výroků o etice lze v některých případech přímo interpretovat jako jazyková cvičení či excerptové sbírky spojené s výukou a komunikační praxí na partikulárních školách a univerzitě při výuce kombinatorního psaní – de facto mají rozšiřovat korpus sdílených citátů nebo osvědčit, že jejich pisatel tento citátový korpus ovládá. Sbírký jsou v tomto smyslu také analogicky strukturovány: obsahují vždy krátký citát, jenž má mít etickou vypovídací hodnotu a který je přímo spojen s konkrétním autorským jménem (a někdy je i opatřen odkazem na název díla) a je parafrázován v krátké básni, často dvouverším. Subtexty, z nichž jsou přejaty citáty, zahrnují širokou škálu excerpt z biblických knih, přes antické autory po citáty současníků (např. J. Vivese, I. Lipsia). S výkladem citátů formou dvouverší se setkáváme konkrétně v Bydžovského učebnici pro nejnižší stupně partikulárních škol, která vykládá citáty z Přísloví a dokonce vše překládá do češtiny (*Sententiae Salomonis Generaliores*), stejně jako ve dvou svazcích Geleniových centurií morálních distich, které byly věnovány jako učební příručka s vágním odkazem na *virtus* jeho rakouským žákům a studující mládeži z Chrudimi a Hradce Králové.¹⁰⁸²

Několik etických citátových sbírek napsal Jiří Carolides, jakkoliv mohou v rámci jeho obrovské produkce příležitostných básní poněkud zapadnout. Za prvé se jedná o sbírku citátů na morální témata spojených s autorským jménem Juana Vivese, které jsou vysvětleny krátkými distichy (*Viviana dystichis expressa symbola*).¹⁰⁸³ Struktura této sbírky ukazuje, že dvojverším byla připisována stejná funkce jako dalším připojeným příležitostným básním (*Epigrammata aliquot diversi generis*), které se kromě parafrází citátů také zaměřovaly na Carolidův pohyb v literárním poli. Oba systémy jsou přitom ve sbírce propojeny, jelikož sociálně funkční anagramy v druhé části zpracovávají mimo jiné i jména patronů adresátů předmluvy. V předmluvě čtenáři Carolides označuje čtení symbol za utěšující prostředek (*remedium*) v těžkých současných časech.¹⁰⁸⁴ Také v další Carolidově sbírce nazvané *Farrago symbolica* jsou „poučné“ citáty opatřené autorskými jmény (od Bible po Seneku) spojeny

¹⁰⁸¹ Martínek 1965, s. 13–14.

¹⁰⁸² Gelenius, *Distichorum moralium centuria* I. V předmluvě adresované rakouským žákům, Janu Pavlovi Volzogenovi a Jiřímu Kryštofovi Valterskircherovi, označuje Gelenius první centurii za souhrn: „Iure me me facturum arbitratus fui, si, quae disticha, pedibus arctis quidem, materiarum ratione contraxi“. Také citát na titulním listu třetí centurie (vybraný příznačně z jiné proslavené citátové sbírky, Erasmova spisu *Adagia*) klade důraz na postupné osvojování si „poetického umění“: „Numen, Summa Boni, Raris tamen aether amator./ Non ego me tanti Numen ut, esse, scio./ Adde, quod, in trivio passim jacet alma poesis./ Quaeritur his fructus. Tuta tenete pedes.“ Vágní odkaz na *virtus* je obsažen v předmluvě ke třetí centurii: „Et si forte plura, quam placerent scripsi, vos quod Imperatores solent, lustrando milites, idonea admittite, calonum turbam reiicite: non factum quam affectum iudicate dextere. Id, pro vestris virtutibus, doctrina, humanitate, officio, quo in modernada Austriaca nobilissima juventute, strenue, fideliter, feliciter, honorifice elaboratis: facturos vos nunquam dubitavero.“

¹⁰⁸³ *Satellitium* 1593. Podobnou sbírku parafrázovaných citátů z Ioanna Vivese máme doloženou i ve zcela jiném komunikačním okruhu asi o dvě dekády dříve, ačkoliv jsou z ní známy dnes jen dvě invokace. Tento spis z pera Michaela Vincklera byl věnován Vilémovi z Rožmberka a citáty měly být parafrázovány „elegiaco carmine“. Srov. *Famulitium* D. Ludovici Vivis.

¹⁰⁸⁴ *Satellitium* 1593, předmluva: „Pio lectori: Habes, pie lector, duas Centurias symbolorum paucis numerum superantibus, in quibus tale temperamentum Secuti sumus, ut et turbis, quibus inter scribendum difficilimis agitabamur, remedium mente alio deducta quaereremus, et tibi, si quid simile unquam accidat, quaerendi viam ostenderemus.“

s epigramy na téma *Vitae humanae molestia*, sentencemi antických klasiků, symboly na známé osobnosti atd. Carolides explicitně zmiňuje v dopise čtenáři citátový charakter vlastní sbírky, z níž lze čerpat excerpta i verše v různých metrech („unde et quae doceant, et quae doctum fortassis oblectare possint, decerpere licebit. Gnomas patrim ex supradictis autoribus desumpsi, partim lectione varia observatas collegi, partim ex usu confixi. Metra autem omnia sententiae adplicare, et quoad fieri potuit, brevitati adstringere conatus sum...“). Analogický případ představuje další Carolidova sbírka *Sententiae ... ex Phoedri Augusti* (1597), která obsahuje řadu citátů z díla antického básníka Phaedra Augusta, opět opatřených krátkou parafrází – do určité míry jsou spojeny se samotným edičním výkonem a současně s předpokladem jejich velkého obecného přínosu (*usus maximus hoc nostro corruptissimo seculo in vita communi*). V předmluvě k této sbírce přitom Carolides užívá zajímavou strategii prezentace vlastních učeneckých kontaktů, když připomíná, kteří učenci (*viri boni*) se ho snažili přimět k publikaci díla a dokonce přímo cituje dopis vlastní osobě od Cunrada Rittershusia.

Básnická bírka *Melema divitiis Stoicorum* (1606) z pera chovance Rečkovy koleje, Duchoslava Rindy sice neobsahuje ani citáty ani parafráze, ale jedná se opět o jazykové cvičení spojené tentokrát se studiem na univerzitě. V textu se reprezentuje učenecká komunita na základě vcelku obvyklého protikladu *virtus – divitiae* a vydání je spojeno se strategiemi získání mecenátu v řadách teplických měšťanů, mezi něž patřil i Rindův otec. V tomto smyslu se jedná o klasický příklad sbírky příležitostné poezie a její funkce v latinské humanistické komunikaci, jak jsme ji popsali ve druhé kapitole – Rinda v básni nereflektuje ani nerozpracovává stoickou etiku, pouze zcela tradičně připomíná adresátům ctnost, převyšující bohatství, jako jeden z rozměrů sebeidentifikace učence: „*O felix nimium, studii cui cura sacrati est,/ Et qui nocte dieque graves sectatur honores,/ Divitiae tales nullo superantur ab auro,/ Munera qui Croesi superant, et munera Cyri?*“.¹⁰⁸⁵ Prolnutí s příležitostnou poezií a její sociální a komunikační funkcí je zřejmé v druhé části sbírky, kdy připojuje anagramata na jména patronů, konšelů, primátora a měšťanů rodných Teplic (*cives Termenses*) a epithalamion pro vlastního otce.

Na závěr této pasáže uvedme nejpádnější příklad „citátové hranice“ vypovídatelnosti – básnickou sbírku z pera Caspara Ambrosia, která obsahuje citáty z Lipsia, respektive jakýsi vyexcerptovaný obsah slavného novostoického Lipsiova spisu *De constantia*, jemuž lze jinak přiřknout zásadní roli v dějinách raněnovověké subjektivace a technik sebe. Zpracování z pera českého humanisty ovšem ukazuje, jak se ve formalizovaném modu vypovídání a procesu výuky, bez něhož nebylo možné si tento modus osvojit (Ambrosius v té době učil v novoměstské škole u sv. Jindřicha), nakládalo s textem chápaným jako zásobárna citátů využitelných v procesu kombinatorního psaní, tudíž bez ohledu na Lipsiovu sofistickou argumentaci, na kterou by se patrně soustředily moderní interpretace. Starší literatura sice tvrdila, že Ambrosius „básnickým zpracováním tohoto díla uvedl k nám jako jeden z prvních systematické pojednání ze stoické filosofie, která měla později velký význam pro ideologii protihabsburského odboje“.¹⁰⁸⁶ Spis *Constantia Lipsii monostichis effigiata* (1607) však nanejvýš systematicky vyjmenovává názvy kapitol obou knih zmíněného Lipsiova spisu, jejichž námět (nikoliv) obsah je pak vždy analogicky k dalším sbírkám shrnut ve stručném monostichu; citátovost tedy splývá s textovým cvičením (např. ke třetí zásadní kapitole o ovládní afektů zní verš: „*Adfectus cohibe. Haec animo medicina salubris/ Non locus, aut regio, nubila mente moment*“, apod.). Z jednotlivých veršů lze přitom usuzovat nanejvýš na

¹⁰⁸⁵ Melema stoicorum 1606, fol. 2b.

¹⁰⁸⁶ RHB I, s. 83. K indifferenční recepci Lipsia v českých zemích před vypuknutím třicetileté války srov. Mout 1996. Ambrosiův text lze oproti tezí N. Mout považovat za důkaz „recepce“ Lipsia v českých zemích, ovšem nikoliv argumentační či filosofické recepce.

Ambrosiovu obeznámenost s dobovými diskursy eschatologismu a boží providence, které oba odkazují k protestantské produkci. Eschatologicky lze interpretovat úvodní dedikační báseň Capsara H. (na fol. A2b), která rozvádí další oblíbený citát „*non est cometa qui malum non afferat*“, verše o kometě (kniha I, kap. XVI) vztažené ke konkrétnímu astronomickému jevu z roku 1607 a verše o božím trestu, který působí zánik pozemských království, zde konkrétně římské říše (kniha II, kap. XXII). S božskou providencí jsou zase spojeny verše tematizující mor v letech 1606 a 1607 (kniha I, kap. XIV).¹⁰⁸⁷ Ani tyto odkazy, jakkoliv se mírně vymykají sbírání excerpt, neumožnily v rámci formalizovaného modu vypovídání typického pro latinskou humanistickou textualitu rozvinout etickou argumentaci, která by se přiblížila dobové vernakulární literární produkci. S propracovanými formami etické argumentace se ovšem setkáváme v rozsáhlejších humanistických výkladech, jichž se bude týkat následující podkapitola. Také ty jsou ovšem vždy spojeny s citátovostí a kultivací normativního diskursivního modu, lze v nich proto tematizovat pouze velmi specifické sofistickovanější utváření subjektu jako subjektu etického zakoušení.

Na rozdíl od básnických sbírek, které de facto pouze rozšiřují korpus excerpt a citátů a dynamizují tak formalizovaný diskursivní modus, se s propracovanější etickou argumentací setkáváme v humanistických výkladech či edicích některých antických spisů. Vždy však přihlížejí k „využitelnosti“ vykládaných a editovaných textů při osvojování a používání formalizovaného diskursivního modu. Do značné míry se tak potvrzuje teze C. E. Quillen o nepřesvědčivém propojení renesančního humanismu a představ o subjektivitě údajně tradované v kanonických dílech zakládajících západní tradici – Quillen upozornila, že i v případě italského humanismu došlo v průběhu dvou generací k příklonu k technickému, filologickému čtení.¹⁰⁸⁸ Jak shrnula M. Crane, v citátovém a excerptovém modu vypovídání, silně vázaném na edukační praxi, je subjekt „formed not by a narrative history of personal experience but by an assimilated store of texts that seek to forestall and replace such experience“.¹⁰⁸⁹ Také v následující podkapitole se tak soustředíme na dva výklady, jež byly součástí univerzitního kurikula a tedy i pokročilé fáze osvojování formalizovaného modu vypovídání (Collinovy interpretace Homérovy *Illiady* a Vergiliovy *Aeneidy*, Codicillova čtení Sofoklovy tragédie *Antigona*) a na školskou edici křesťanské etiky sv. Ambrože od Troiana Nigella.

Nejrozsáhlejší z těchto textů je ojediněle dochovaný přepis univerzitních čtení M. Collina známý pod názvem „*Specimen studii ac laborem ... ex favore et consensu ... regis Ferdinandii*“.¹⁰⁹⁰ Rukopis, který je dnes uložen ve vídeňské Národní knihovně, vznikl podle Ryby v průběhu roku 1557, tedy krátce před tím, než byl Collinus sesazen z univerzitního

¹⁰⁸⁷ Constantia Lipsii, fol. Aiii: „*Pestis 1606 et 1607 ingrassat: Mortem, Mavortem, Sortem, Mens Una gubernat: / Dei Una Providentia.*“; fol. A3a–A3b: „*Cometa 25. septembris 1607 effulsit: Aera contemplare! Comatos Igne cometas, / Saepius ac tristi Chasmata luce ciet. / Assyria, Aegyptus, Iudeae, aliquando valebant / Sorte. Sua tandem subruta Mole jacent. / Atque Ubi florebant, excelsa Lycea sophorum; / Nunc claudit faturas Vespere Pastor oves. / Nec Tu semper eras, falso Urbs aeterna vocata, / Tu nec eris, Mediis Quae Aemula surgis aqvis. / Et te, Post aliquando, altrix mea, durus arator / Vertet, et Hic Florens, inquiet Hosstka fuit.*“; fol A4b: „*Romani inimperii Attritio mira: Heu miseram! Heum Miram faciem! Dic Romule! Reme! / Quo cecidit Romae flosculus ille Tuae? / Dirutus erutus est: flammis consumptus et undis: / Unde suo sero quaeritur ille Solo / Romule! Ne egrediare solo. Stomachabere quando / Roma erit in Roma nulla reperta Tibi.*“

¹⁰⁸⁸ Quillen 1998, s. 207–213.

¹⁰⁸⁹ Crane 1992, s. 138; citát na s. 163.

¹⁰⁹⁰ *Specimen studii ac laborum* (budu se řídit číslováním v pravém horním rohu, které se vztahuje vždy na aperturu). Ze starší literatury o tomto rukopisu srov. RHB II, s. 429; jediný dosavadní rozbor zaměřený především na základní data o vzniku, obsahu a inspiracích Collinových univerzitních přednášek přináší Ryba 1930.

lektorátu (k tomu došlo v dubnu 1558). Collinus osobně intervenoval ve svém případě u vídeňského dvora a žádal Ferdinanda I., aby mu i nadále ponechal lektorát, který v té době zastával již osmnáct let (od roku 1541, kdy byla Francova nadace založena). Zápis univerzitních čtení byl vlastně dokončen v této podobě proto, aby ukázal nezávadnost Collinových interpretací a přednášek (představuje ho jako „*corpus integrum, laboris atque diligentiae meae*“).¹⁰⁹¹

Podobně jako v případě humanistických básnických sbírek obsahujících etické citáty lze i Collinova univerzitní čtení vztáhnout k pohybu v dobových literárních polích a k humanistickým sebe prezentacím, jak jsme je nastínili v druhé kapitole. Tuto problematiku však shrneme pouze stručně. Za prvé Collinus do rukopisu vtělil i vlastní příležitostné básně, které jsou zaměřeny na literární pole vídeňského dvora a na získávání podpory u panovníka a dvorských úředníků – jedná se o epigramy věnované císaři, jeho manželce, úředníkům na témata *De officio secretarium*, *De officiis boni procuratoris* apod.¹⁰⁹² Za strategii pohybu v tomto literárním poli lze považovat i předání celého rukopisného konvolutu. V úvodní básni žádající sice Collinus označuje konvolut za „*scripta inculta*“, ale posléze v ní sebevědomě prezentuje nejen sám sebe, ale s odvoláním na agonální diskurs národa, celou tradici Bohuslava Hasištejnského a fungování univerzitního literárního pole i celou skupinu českých básníků.

Collinus za přednášky nechal přepsat i básně spojené s fungováním pražské univerzity, reprezentující nejen jeho osobní pozici a působení, ale i celé univerzitní literární pole a jeho úroveň při institucionalizovaném osvojování formalizovaného modu vypovídání (jde o intimace, programy a přesuny přednášek, pozvánky na disputace a čtení i Iliady, Aristotela, Ovidiových *Fasti*, Terentia či Erasмова spisu *De conscribendis epistolis*, pozvánky na hodiny podle Clenardovy řecké gramatiky či Murneliových příruček o skládání veršů, k secvičení divadelních her atd.).¹⁰⁹³ V těchto básních se opakovaně definuje a inscenuje skupina učenců (*turba sophorum*), vztahuje se k avizovaným antickým textům (*Noticiam quivis doctor habere solet*) a ti, kteří se neúčastní přednášek a neosvojí si vyšší úroveň latiny, jsou označeni za barbary a reprezentováni jako divoká zvěř (*Si qui volunt linquasque, resque discere/ Graves, eant, et audiant,/ Sint, ut solent, audire nolent, barbari/ Sint usque bestiis pares*).¹⁰⁹⁴ Se skupinou exkludovaných nedouků, která by se měla poučit od akademiků, jak kultivovaně užívat svatý jazyk, jsou v jedné z básní ztotožněni i kněží-*sacerdotes* (*Ista sacerdotes nostros exempla monere/ Debebant, linguas ut colere incipient*). Tyto sebeidentifikační výpovědi jsou současně propojeny s eschatologickou interpretací, která zcela odpovídá Collinovu etickému diskursu, jež rozebereme později. Např. v básni *Programma post pestem* či v jiných kratších básních,¹⁰⁹⁵ se mor, který postihl univerzitní výuku, označuje analogicky za boží trest zaviněný nevděkem studentů za boží dary, úpadkem „staré“ studijní píle, pohrdáním literaturou, barborskou nestálostí a zlehčováním (*literarum contemptus in nostra iuventute, quem quidem arguit cum socordia plurimorum, tum vero barbarica illa levitas atque inconstantia*).

Další rovinu představuje Collinova sebestylizace jako zástupce skupiny českých básníků konstruované na základě výše zmíněného agonálního principu (*vates Boemae nationis*) a současně jako učitele, který na sebe bere těžký úkol (*labor, munus Sisyphi*) kultivovat a předat dosaženou básnickou úroveň dalším generacím. Do agonálního diskursu

¹⁰⁹¹ Specimen studii ac laborum, s. 2a.

¹⁰⁹² Specimen studii ac laborum, s. 232–240.

¹⁰⁹³ Specimen studii ac laborum, s. 210–230.

¹⁰⁹⁴ Specimen studii ac laborum, s. 211a.

¹⁰⁹⁵ Specimen studii ac laborum, s. 226a, srov. také s. 229a, 230a. Ryba pojednává stručně o této básni, aniž by analyzoval eschatologický diskurs, naopak ji chápe v rámci interpretací humanismu počátku století jako „programové prohlášení“ rozvoje humanistických studií na univerzitě. Ryba 1930, s. 98.

národa (tentokrát bez explicitně vyjádřeného „boje“) je opět zapojena figura Hasištejnského, po jehož smrti se v českých zemích nyní jako nikdy dříve rozvíjí *sacra poesis* a dosahuje tak konkurenceschopné úrovně, že může být položena císaři k nohám: *Nunquam natio Boemica,/ Ut nunc docente me iuventam, litteras/ Graecas habebat sic in usu: nam fere/ Has singuli docent scholarum praevides./ Si gloriari conveniret, dicerem,/ Baronis Hassystemii post tempora/ Hic floruisse sic sacram Poeticam/ Nunquam, velut nunc floret a me plurimum/ Exculpta, quod tuae patet Clementiae/ Quodammodo, Rex atque Caesar maxime/ Nam saepius foetus meos poeticos/ Aut ipse solus, aut alumnis cum meis/ Tibi obtuli, nec non tuis haeredibus.*¹⁰⁹⁶

Není přitom nutné vykládat všechny tyto propojené strategie čistě účelově, jako kdyby měly pouze napomoci konkrétní Collinově kauze. B. Ryba a v návaznosti na něj i autoři *Rukověti* například tvrdili, že „sebevědomou“ dedikaci sepsal Collinus ještě před začátkem celého sporu a básně adresoval členům dvora účelově ve snaze získat zpět královu přízeň.¹⁰⁹⁷ Výklad ve druhé kapitole této práce naopak ukazuje, že se pasáže o básnickém programu založené na agonálním principu a inscenacích Bohuslava Hasištejnského, binární opozici básnického umění a chudoby atd. vůbec nevymykají dobovým sebeidentifikacím a strategiím pohybu v literárním poli, což platí i pro strategie pronikání do dvorské figurace. I po té, co nebyla celá kauza vyřešena v jeho prospěch, se Collinus měl podle Ryby¹⁰⁹⁸ snažit dál působit prostřednictvím arciknížat (např. básní *Ode gratulatoria* z listopadu 1558), posléze s Cuthenem vydal již zmíněný popis císařského průvodu. Analogické strategie pohybu v dvorském literárním poli lze však v produkci Hodějovského skupiny také doložit kontinuálně, jak jsme již ukázali v druhé kapitole této práce (nejsou tedy projevem osobního arivismu, ani pouze důsledkem kariévní krize, jak by tvrdili badatelé konce 19. století). Je ovšem skutečností, že univerzita a editor Havlík z Varvažova se na Collina neobrátili při sestavování oficiálního „kombinovaného“ univerzitního sborníku *De triumphali adventu*, takže celá kauza a ztráta lektorátu mohla proměnit jeho pozici v univerzitním literárním poli.

Současně však již B. Ryba poukázal na to, že výklad Iliady i Aeneidy ukazuje na „moralizující“ humanistické čtení antických textů, které je v tomto konkrétním případě hluboce ukotveno v melanchthonské interpretační, antropologické a etické tradici. S akribií pozitivistického filologa ukázal, do jaké míry byl Collinův výklad „nepůvodní“¹⁰⁹⁹. Pokud ovšem rezignujeme na kategorii autenticity, jež není v případě humanistického formalizovaného diskursivního modu založeného na citátovosti analyticky nosná, ukazují se jasně zdroje Collinových imitací. Celou úvodní část přednášek o Iliadě poskládal ze Servia (Homérův životopis atd.), etický výklad prvních šesti zpěvů o dobrém a zbožném vladaři a dalších šesti o vladařském válečném umění jsou de facto rozpracovanou recitací Melanchthonova výkladu *Profetio in Homerum* z roku 1538, který byl připraven pro wittenberskou univerzitu. Podle Ryby je analogický i etický výklad Aeneidy, kterou Melanchthon označoval za sbírku *exempla morum*.¹¹⁰⁰ V následujících odstavcích představíme detailněji nejen Collinovy etické výpovědi rozvíjející melanchthonovské výkladové schéma (a jejich případné konsekvence pro pojetí etiky založené na aktivním sebevztahu), ale i druhou rovinu Collinova výkladu, již Ryba poněkud opomněl, totiž „roztrhání“ klasických textů na excerpta a citáty použitelné při další literární produkci (tzv. *loci memorabiles*). Půjde nám tedy o paralelní etickou interpretaci a textuálně produktivní zacházení s antickými texty, v tomto případě základními subtexty humanistického

¹⁰⁹⁶ Specimen studii ac laborum, s. 6a–6b.

¹⁰⁹⁷ RHB II, 429; Ryba 1930, s. 105.

¹⁰⁹⁸ Ryba 1930, s. 105.

¹⁰⁹⁹ Ryba 1930, s. 105.

¹¹⁰⁰ Ryba 1930, s. 109 – odkazuje na CR XIX, 1853, sl. 313.

diskursivního modu opatřenými navíc silnou autorskou autoritou.¹¹⁰¹ Zatímco přímá citátová (ne jen myšlenková!) zakotvenost v melanchthonských subtextech je od Rybových dob přijímána, ukazují se paralely i na rovině Collinovy interpretace textu jako rezervoáru latinských i řeckých excerpt, pravidel a technik pro další textovou produkci.¹¹⁰²

Souběh textualizace založené na citátovosti a etické interpretace při humanistickém čtení antických textů byl při tom mnohokrát tematizován již v zahraničním bádání. Nejenže Aeneida a další texty označené v tradici Vergiliovým autorským jménem platily pro řadu humanistů za alegorii prefigurující Kristovo působení (*pia munera Christi*) a křesťanskou mravouku,¹¹⁰³ současně však byly humanisty prezentovány také jako encyklopedické pokladnice (často univerzálního) vědění a sumy rétorických postupů a konkrétních jazykových figur posvěcených autorským jménem a jeho zasazením v kánonu (to platí nejen pro autorské jméno Vergilius ale také pro Homéra, Hesioda či Ovidia).¹¹⁰⁴ Iliada a Aeneida se při tom často označovaly za texty analogického typu¹¹⁰⁵ (texty „nesoucí“ stejný význam, ale také analogicky klasifikující diskurs), což se mohlo promítnout např. i do toho, že Collinus jejich výklady zcela samozřejmě propojil. Z dochovaných intimací však víme, že jako alegorii křesťanských dogmat vykládal i Plauta.¹¹⁰⁶

Nejde však pouze o to, že klasické texty bylo možné číst na několika rovinách,¹¹⁰⁷ z nichž je citátovost modernímu čtenáři nejméně zřejmá – zásadní je také samotná kategorie humanistického komentáře. Komentář je útvarem, v němž se textualita propojuje s fungováním literárního pole. Komentář současně utváří nové diskursy, připisuje jim smysl i hledá „pravdu“ původního textu, současně v textové produkci aktualizuje komentovaný text a umožňuje autorovi monopolizovat si určité vědění (poetologický či etický výkladový monopol apod.), ale třeba také fixovat pozici Autora v dobovém diskursivním modu. Prostřednictvím komentáře pak komentátor inscenuje sám sebe a kapitalizuje vlastní pozici v humanistickém literárním poli díky posunům v přístupnosti a konsensuálně připisovanému smyslu textů-citátových korpusů.¹¹⁰⁸ I Collinův komentář Iliady a Aeneidy, patrně ojedinělý v dobovém literárním poli českých zemí, lze takto interpretovat. Výkladový monopol se týká definice a reprezentance Autora a jeho intencí (v úvodní části, tzv. proemiu podle klasické struktury komentáře), další se pak vztahuje v komentáři na výběr konkrétních citátů, tedy utvoření a transmisi autoritativního excerptového korpusu vhodného pro další literární tvorbu.

¹¹⁰¹ Ryba si ovšem povšimnul, že by taková přednáška navzdory veškeré „nepůvodnosti“ mohla posloužit jako „návod pro veršovanou imitaci“, aniž by však tento postřeh dál rozvinul (Ryba 1930, s. 108). K výsostné pozici *Aeneidy* a dalších Vergiliových básnických děl při humanistickém kompozitorním psaní srov. Vogt-Spira 2004, s. 270. Jak ukázal G. W. Pigman III, Vergilius byl současně chápán jako určitý „intertextuální vzor“, jako personifikovaný předchůdce formalizovaného diskursivního modu založeného na citátovosti, jako „největší imitátor“ (Pigman 1990, s. 200)

¹¹⁰² Jak ukázal A. Buck, lze i tyto metody u Melanchthona doložit. Buck 1975, s. 13, 17.

¹¹⁰³ Ernst 1994, s. 334–335; Quillen 1998, s. 30; Verweyn – Witting 1991, s. 171.

¹¹⁰⁴ Cave 1979, s. 174; Klecker 1994, s. 64, 105, 133 atd.

¹¹⁰⁵ O pojetí Vergilia jako „římského Homéra“ srov. Klecker 1994, s. 29.

¹¹⁰⁶ Výklad Plautova *Vojáka*, Specimen studii ac laborum, s. 223a: „Cum num piorum plurimum multae piae/ De Christianis dogmatis comaediae/ Extent, legantur atque passim publice...“.

¹¹⁰⁷ Stillers například v Poliziánových komentářích Vergilia rozlišuje pět rovin čtení (textová kritika, jazyková rovina, vysvětlení věcí, rétorická rovina, poetická a poetologická), mezi nimiž naprosto převažují textuální interpretace; v pozdějších interpretacích Horatia zase konstatuje čtyři linie (*ingenium erudire, consilium augere, ornare dicere, recte vivere*), kde již morální exemplarita hraje značnou roli. Stillers 1988, s. 71, 99.

¹¹⁰⁸ Naopak méně nosný se jeví přístup aplikovaný v rozsáhlé Stillersově monografii o italských renesančních komentářích, které interpretuje jako doklad „rostoucího vědomí“ humanistů o jejich intelektuální roli interpretů antiky. Stillers 1988, s. 18.

Konečně třetí typ výkladového monopolu se týká samotné etické interpretace jednotlivých „lemmat“ z Iliady i Aeneidy.¹¹⁰⁹

Patrně v návaznosti na starší tradici komentářů k Homérovi a Vergilioví¹¹¹⁰ rozebírá Collinus v úvodní části kategorie zásadní pro interpretace autorské funkce ve vlastním formalizovaném diskursivním modu a ten tímto také petrifikuje. Zásadní je zakotvení celého úvodu stejně jako interpretace textu v osobnosti Autora, což se projevuje biografickými pasážemi (*de autore*), odkazy na dobové a soudové soudy o Homérovi a Vergilioví a především shrnutím jejich autorské intence (*consilium Poetae*). Údaje o „díle“ (*de opere, titulus operis, res quae hic tranctantur a genus orationis*) vlastně pouze doplňují základní zakotvení textu v Autorovi, jehož jméno současně propůjčí autoritu dalším Collinovým výkladům, vzniklému citátovému korpusu i etickým výpovědím. Homérovou intencí měla být v Iliadě oslavit Řeků, pohanit barbary a popsat ctností dobrého vojevůdce (*celebrare suam gentem ac simul insectari Barbaros...; proponere singulare exemplum parum virtutum, quibus praestans bellator in armis tempore belli praeditus esse debeat*); v Odyssey pak usiloval zobrazit moudrého vládce v době míru (*imaginem gubernatoris prudentis, qui tempore pacis cum laude aliqua Rempublicam domi gubernare sciat*). Vergiliovou intencí mělo být kromě oslavy Augusta opět vytvořit obraz silného vládce na příkladu Aenea – vládce, který v sobě obsáhne ctnosti ideálního římského vojevůdce i panovníka v období míru a vyniká tělesnou silou, velikostí ducha, moudrostí, spravedlností a dalšími občanskými ctnostmi, které antickým Římanům umožnily ovládnout celý tehdy známý svět (*Ita Vergilius in Aeneide sua proponere voluit imaginem Principis utrisque actibus pollentis, hoc est, qui et domi bene administrare Rempublicam: et foris fortiter res gerere sciret... Maluit igitur Poeta proponere imaginem Principis Romani, qui fortitudine corporis, atque animi magnitudine pariter, pariterque iustitia ac prudentia, et aliis civilibus virtutibus praeditus orbi terrarum gubernando sufficeret, quales fuerunt Iulius et Augustus Caesares*).¹¹¹¹ Na základě analogických intencí obou dvou autorů, musí být texty podle Collina čteny jako soubor poučení pro správce obcí. Z hlediska utváření a legitimizace humanistického výkladového monopolu se vlastně nejedná o interpretaci, ale heremeneutiku založenou na absolutní věrnosti autorské intenci.

Komentované texty jsou v Collinových předmluvách dále explicitně reprezentovány jako paralelní zdroje formy i obsahu – autentického jazyka i ověřených informací (*lingua et res, summa vetustas cum gravitate*). S Homérovými knihami se spojuje univerzální nárok, mají obsahovat nejen nesladší jazyk, ale i veškerou moudrost svého věku, všechny filosofické nauky a poskytovat obraz všech situací veřejného života (*Nilque fit in vita communi, cuius imago/ Non aliqua in libris extet, Homere, tuis.//; speculum quoddam omnium negotiorum civilium*) a návodů, jak se chovat (*regimen morum; speculum heroicarum virtutum*). Obě roviny Collinus zdůrazňoval i při interpretaci jiných děl, např. když zval studenty na univerzitní čtení z Terentia, které mělo poučit o „*moribus civilibus*“ ale také „*de sermone nostri Convici./ Qui purus, elegans, apertus, proprius./ Sententiisque plenus est gravissimis*“ – jak doslova píše Collinus, Terentiovy texty jsou plné užitečných citátů (vhodných k dalšímu textovému zpracování).¹¹¹² Také celý komentář je strukturován podle jednotlivých knih, začíná vždy shrnutím obsahu a pokračuje zbásněným *argumentum* a dvěma rovnocenné

¹¹⁰⁹ Termín „lemma“ označoval v tradici středověkých a pozdějších komentářů vykládaný textový úsek (slovo, skupinu slov, větu, verš), přičemž kratší úseky se komentovaly spíše u básní a delší u prozaických textů (srov. Stillers 1988, s. 60n).

¹¹¹⁰ Srov. Stillersův rozbor humanistického *accessus ad autores* a jeho kořenů ve starší komentářové tradici: Stillers 1988, s. 50, 61n (kde také pojednává o Serviově výkladu, který měl Collinovi podle Ryby posloužit jako základní zdroj údajů a také ovlivnit jeho strukturaci celé úvodní části).

¹¹¹¹ Specimen studii ac laborum, s. 138a–138b.

¹¹¹² Specimen studii ac laborum, s. 231a–231b.

kapitoly – *loci memorabiles* (soubor excerpt použitelných při další textové produkci, zahrnující někdy i názory a doporučení pozdějších teoretiků rétoriky ovšem bez detailní poetologické reflexe) a *loci communes* (etické interpretace jednotlivých zápletek, při nichž se vykládají zcela konkrétní „lemmata“, někdy i s odkazem na další autority, a utváří se výkladový monopol).

Již v předmluvě k výkladu Iliady zmiňuje Collinus některé z argumentačně propojených interpretačních rastrů, které pak na oba eposy „nasazuje“ – první představuje výklad prizmatem boží providence a božího trestu (*locum communis theologicum*) a druhý výklad prizmatem individuálních afektů a jejich překonávání (specifickým aktivním sebevztahem). V komentáři se k nim přidává poslední interpretační rovina, výklad prizmatem společenského řádu, jeho fungování, nositelů a institucí. V tomto pořadí také představíme jednotlivé komentáře.

(I.) Interpretační prizma boží providence a trestu vychází z jednoznačné premisy o všemohoucím Bohu a jeho absolutní vůli determinující běh dějin a lidských osudů. V jistém protikladu k této výchozí premise pak stojí samotná etická práce jedince a pojetí afektů, jak ho nastíníme později, kde Collinus odmítá „stoický“ argument, že člověk nemůže nad svými afekty zvítězit. Do oblasti aktivního sebevztahu boží omnipotence na jedné straně nevstupuje, ale v komentáři se také na několika místech setkáme z paradoxním tvrzením, že Bůh bezprostředně „dává“ ctnost a pouze v závislosti na božím rozhodnutí v lidech ctnost narůstá či se zmenšuje (*virtus arbitrio Dei vel augeatur, vel minuitur in hominibus*). Míra aktivity a pasivity etického zájmu a jednání je tedy poněkud paradoxní, podobně jako u veleslavínské etiky sebe. Obdobně také Collinus odmítá i další „stoické“ tvrzení, že by Bůh ve své všemohoucnosti byl nutně také původcem hanebných lidských činů (*autorem turpium etiam actionum humanarum*). Se stoicismem spojuje Collinus, jak uvidíme níže, také poněkud nejasně definovaný pojem apatheia (*απαθεια Stoica*), a to v komentáři o Achillovi (i bohové podléhají afektům) a v komentáři o Aeneovi (příklad, že proti afektům lze bojovat).

Jinak je ovšem Bůh přímým původcem všech zdarů i nezdarů, všech válečných vítězství, tělesné zdatnosti, samotného života a vůbec všech darů, které rozděluje lidem jen podle vlastní vůle. Také jedním z východisek fungování lidského společenství je uznání a chvála božích darů v ostatních lidech (*agnoscendas esse unius cuiusque dotes, et suam cuique laudem esse tribuendam*). Předním mužům Hospodin rozdává dary, nikoli aby škodili, ale aby trestali a zničili lidi nebezpečné celému společenství (*ad puniendos ac tollendos homines malos, molles, ac communi hominum societati perniciosos*). Pouze Hospodin pečuje o všechny lidi, bez jeho souhlasu se nezdaří žádná lidská aktivita – vrtkavost štěstí a lidská trápení, připomínaná např. v Achillově řeči k Priamovi, si křesťané musí vyložit na základě Písma (a spojit si neúspěchy s dědičným hříchem). Boží vůli nelze vzdorovat, výklady lemmat pojednávajících o boji ukazují, že nelze bojovat ani s tím, jehož Bůh podporuje (*contra voluntatem Dei pugnare, cum homine, cui Deus favet*). Oba eposy (např. výklad scén, v nichž vystupují duše zemřelých) mají také vypovídat o nesmrtnosti lidské duše.

Naprosto specifickou a patrně nejrozsáhlejší oblast mravních naučení má představovat sféra všudypřítomných božích trestů – jako boží trest Collinus vykládá veškeré zvraty v zápletkách obou eposů. *Deus irascens* trestá křivopřísežníky, tyrany pro jejich pýchu, lidi opovrhující náboženstvím, právem a ctnostmi ostatních, lidi porušující řád, lakomce, smilníky, ukrutníky atd. Boží vůli a tresty lze částečně předvídat z astrologických znamení (*constellatio planetarum, prodigia coelitus*), křesťané ovšem musí zavrhnout věštby a spolehnout se na autoritu božích příslibů (*ita multo magis Christiani debent contemnere ariolationes, et omnes praestigias magicas, et anteferre omnibus Sathanae illusionibus Verbum et promissiones Dei, illisque solis firmiter adhaerere atque inniti*).

(II.) Co se týká druhé oblasti etických výpovědí, tedy výpovědí o afektech a jejich přemáhání na základě etického sebevztahu, lze je spojit s celou škálou dokladů o lidských

vlastnostech, kvalitách a nectnostech a exemplárních osudech hrdinů obou eposů. Při výkladu Collinus za prvé kontinuálně opakuje krátké komentáře o povaze lidského života, které na konstituci subjektu prostřednictvím etiky sebe nijak nepoukazují, ale jsou zajímavé z hlediska volby jiných než čistě sociálně zakotvených témat latinské humanistické příležitostné poezie. Jak již bylo nastíněno v předchozí kapitole, humanistická příležitostná poezie na území českých zemí byla často zacílena na zcela konkrétního adresáta a věnovala se buď specifické sociální události, která se s tímto adresátem přímo spojovala (sňatek, pohřeb, narození dítěte apod.), nebo se často týkala naopak zcela vágních topoi, řekněme, „obecně platných“, tedy neadresných a kdykoliv použitelných motivů o lidském životě. Právě ty často opakuje Collinus ve svých univerzitních čteních, ať už na obou eposech dokládá jevy jako *brevitas et fragilitas vitae, necessitas moriendi* či *calamitas vitae humanae*. Na jednání konkrétních postav obou eposů Collinus za druhé ilustruje poměrně vágní katalog ctností, jakými jsou milosrdenství proti nepřátelům, pohostinnost, stařecká moudrost, výmluvnost a stálost v rozhodnutích, či několikrát povaha pravého přátelství, přátelská věrnost a tresty za její porušení (k věrnosti srov. např. *Exemplum singularis fidei in imicitia colenda propositum in Diomede, qui Nestori in acie soli relicto, ac summo in discrimine constituto, solus cum ingenti suae vitae periculo succurrit.*) Příklady ctností a přestupků se v několika výkladech spojují přímo s chováním mládeže (*singularis modestia iuvenilis, ignavi et inobedientes filii, boj proti ferocia iuvenilis* apod.). Univerzálně se má projevat také jeden z celé palety afektů, totiž nenávist a závist, již pociťují chybní vůči ctným mužům (*virii boni*).

Největší výkladový prostor je věnován výkladům tzv. afektů a způsobů jejich překonávání, které sice pouze naznačují konkrétní etické techniky sebe, ale minimálně v rozporu s výše nastíněnou boží providencí a omnipotencí zdůrazňují možnost, či dokonce nutnost aktivního sebevztahu. K problematice afektů se výklad neustále vrací, je propojena také s oběma dalšími rovinami etických výpovědí – chování vyvěrající z nezvládnutých afektů totiž přivolává Boží trest a současně přímo ohrožuje společenský řád, protože narušuje svornost. Charakterizuje také tyranskou vládu, zatímco *princeps bonus* (jehož předobrazem je ve výkladu Aeneas) své afekty ovládá. Delší pojednání o afektech je spojeno se čtením 18. zpěvu Iliady, kdy podle Collina Homér připsal afekty nejen Achillovi (příklad nezvládnutí vlastních afektů), ale i samotným bohům, a s výkladem čtvrté knihy Aeneidy, kdy Aeneas zápasí s afekty. Právě postava Aenea je reprezentována jako bojovník s afekty, který v protikladu ke „stoickému pojetí“ kategorie *apatheia* dokáže afektům nepodlehout (*Exemplum fortis viri luctantis cum affectibus, eosque domantis, ac postponentis voluntati Dei, propositum in Aenea repugnante amor ad mandatum Iovis. Idem locus quoque facit contra ἀπαθειαν Stoicam. Sunt enim affectus in viris etiam fortibus, sed quibus illi non succumbunt*). Jiné kratší zmínky o afektech v komentáři ukazují, že se na nejobecnější rovině interpretují jako touhy (*appetitiones*) vznikající z tělesné zvrácenosti (*a corpore depravato*) – konkrétní komentáře o afektech však spíše než na zvrácenost ukazují na jinou etickou kategorii, totiž na patologii přemíry spojenou s citem (v tomto smyslu se jedná o příliš silné, nezkontrolované city s potenciálem narušit společenský řád a přivolat boží trest). Afekty také narušují ovládnutí a duševní vyrovnanost (*levitas a moderatio animi*), které mají naopak charakterizovat dobrého vládce. Osoby podléhající afektům se při svém jednání v komentářích vyznačují duševní „neschopností“ (*impotentia animi affectibus subiacentis*). Roli afektů v komentářích sehrává přílišná smělost (*superba temeritas*), vzpurnost, prudkost, neoblomnost, hněv (*inhumana et diabolica ira*, která podle Achilla chutná sladčeji než med a zachvátí i mysl moudrých mužů, *mentes etiam sapientium virorum*), zničující touha po slávě (*cupiditas gloriae*), touha vyvolávat spory, nelidská krutost a přehnaný smutek (např. v komentáři *De lugentibus amicos peremptos, quod his illis nihil quidem prosint, sibi uno obsint etiam, inutili isto dolore*).

Ve všech případech tedy stojí v pozadí afektů patologie přemíry. Podrobněji Collinus v komentáři pojednává o povaze a účincích přílišné lásky, jimž je věnován výklad velké části čtvrté knihy Aeneidy. Afekt přílišné lásky je na příběhu Aenea a Didony prezentován jako genderově specifický, v jeho začátku stojí feminita a ženská hrdinka (*persona mulieris*) za něj také nese zodpovědnost. Příběh ukazuje pět důsledků nepřiměřené lásky, mezi něž patří nestoudnost, neklid duše, nedbalost (*ocium turpe*), pohrdání dobrou pověstí a podezřívavost. Přílišná láska ústí v posedlost, která pak v příběhu končí tragickou smrtí (*furor seu insania, quam consequi solet mors aliqua tragica*).

(III.) Přes oblast afektů se dostáváme ke třetí a poslední rovině etických výpovědí, které se týkají fungování společenského řádu. Problematika afektů přitom inehuje do tematizace narušení společenského řádu, vypuknutí válek kvůli přílišným žádostem poddaných a panovnickým choutkám zhoubným pro stát (*Bella saepe moveri a Principibus propter privatas aliquas cupiditates...*). V čele fungujícího společenského řádu stojí vyrovnaný panovník, který by měl být pouze jeden, poněvadž mezi větším počtem vladařů vzniká nesvornost (*discordia, simultates principum*), kategorie nejvíce ohrožující společenský řád (*Multitudinem imperantium perniciosam esse Reipublicae, ideo unicum tantum debere esse Regem Ulyses monet*). Povinnosti panovníka jsou několikrát explicitně pojmenovány (v komentářích *De officiis boni Principis*), jsou ve výkladu legitimizovány odkazy na panovnickou moc svěřenou Bohem a opět operují s patologií přemíry – dobrý panovník musí být moudrý a vyrovnaný, nesmí dát přednost soukromým záležitostem a afektům před obecným blahem, musí prospívat poddaným (aniž by byl příliš shovívavý), musí dbát na jejich spásu, nechat si poradit od starších i níže postavených. Na rozdíl od Odyssea má být Aeneas také vzorem panovnických ctností v době míru – hlavním úkolem vladaře je na základě zákonů ochraňovat veřejný klid (*publica tranquillitas*), odvrátit poddané od hanebné zahálky (*turpis otio*) a přimět je k ctné aktivitě (*ad honesta exercitia seu labores*). Konkrétní výčet ctností dobrého panovníka je spojen přímo s osobou Aenea a jeho ovládnutím vlastních afektů, které podmiňuje ovládnutí ostatních. Aeneovo jednání Collinus v komentáři interpretuje jako příklad následujících ctností dobrého vladaře: zbožnosti, úcty k rodičům, úcty k přátelům a navíc spravedlnosti, moudrosti, lidskosti a náklonnosti ke všem ostatním, moudrosti, lehkosti úsudku a v neposlední řadě také tělesné síly (*Primus Exemplum numeris omnibus absoluti Principis propositum in Aenea, cui Vergilius tribuit in toto hoc opere, Primum pietatem summa erga Deum, et religionem: Secundo pietatem erga parentes: Tertio fidem, pietatem et studium summum ad curam erga socios, hoc est subditos: et iustitiam, clementiam, humanitatem ac suavitatem singularem erga alios omnes: Quarto prudentiam ac erduendi ad quoslibet subitos etiam casusu consilii facilitatem: Postremo animi magnitudinem, et robur corporis, quibus utrisque sunstentat se, et eluctatur etiam ex variis periculorum procellis...*).

Jako protiklad k obrazu dobrého panovníka se pak v komentářích na několika místech zmiňuje exemplární tyran, ve výkladu Íliady je tak vykládána postava Agamemnóna se všemi jeho nectnostmi, o nichž má epos vypovídat – s nestoudností, zbabělostí, nenasytností, opilectvím, divokostí atd. (*Pictura Tyranni: Tribuit autem ei ebrietatem, impudentiam, timiditatem, ac ignaviam, rapacitatem et ferociam*). Všechny tyto negativní vlastnosti jsou přitom přímo zakotveny v etické kategorii patologie přemíry. Agamemnón se také spojuje s přílišnou smělostí a pohrdáním náboženstvím, Pygmalion je zase interpretován jako tyran, protože spáchá vraždu v chrámu z touhy po bohatství, kyklop věznicí Odyssea a jeho druhy je zase příkladem tyranské krutosti k poddaným. Tyran se od dobrého vládce tedy odlišuje právě tím, že nedokáže ovládnout vlastní afekty založené na imaginaci patologie přemíry, za což jej stihne Boží trest.

Analogicky k příkladu dobrého panovníka a jeho role ve společenském řádu se v komentáři zmiňují povinnosti a dobré vlastnosti úředníků, jimž je také pravomoc svěřena od Boha, a proto musí být ctěni (*a Deo auctoritate accipiant, et ob id esse honorandos*). Právě neshody mezi úředníky (*discordia inter Magistratus*) vedou podobně jako v případě panovníků k narušení společenské rovnováhy a vzniku válek. Rovnováhu analogicky k celému společenství zajišťuje uznání názorů ostatních, uznání jejich božích darů (*Quibus rebus alatur et conservetur concordia inter magistratus: alitur autem honorifica aliorum de aliis opinione, nimirum quoties alii aliorum dotes agnoscunt, et ob id eos habent in precio, suumque ipsis deferunt honorem...*). Povinností dobrých úředníků je zachovávat svornost ve společenství – naslouchat ponížným a potírat vzpurné, jak píše Collinus s ojedinělým biblickým odkazem (*Parere subiectis et debellare superbos, hoc est, esse honori bonis, et terrori malis, sicut docet S. Paulus Rom. 13.*).

V komentářích se objevují také roztroušené výpovědi o samotném společenství (*societas*), které spravují úřady a v jehož čele stojí panovník. Společenství Collinus vztahuje především ke sdílení práce a vzájemným radám (*communicatio consiliorum, communicatio operarum*). Fungování společenství patrně předpokládá kategorii *concordia*; vyváženost ve společenství se při tom přímo vztahuje k boží omnipotenci, spočívá totiž na uznání ostatních členů společenství kvůli jejich vlastnostem, které jsou také božími dary. Dobrý panovník musí především podporovat svornost členů společenství (*dissidentium civium animos in concordiam addiuvere solet*), aby odvrátil nebezpečí rozvratu a nekontrolovaných afektů.

V tomto bodě se v Collinových komentářích opět propojují všechny roviny etického čtení – naprostá zakotvenost v Boží vůli a providenci, boží trest, boj s afekty pramenícími z patologie přemíry, které lze potlačit na základě aktivního etického sebevztahu, a fungování společenství na základě výše zmíněných předpokladů. Jako exemplární případ porušení společenské rovnováhy v komentářích funguje válka – fenomén, který bylo možné hlavně v komentáři k Íliadě interpretovat opakovaně. Za původce válek a narušení společenské svornosti je označen explicitně ďábel (*Est igitur origo bellorum ex Diabolo discordiarum et coedium patre*), lidské původce nadbytečných válek (*bellorum non necessariorum*) pak ďábel poštvá. Specifické je přitom dělení válek na zbytné a nezbytné, podle Collina existují vedle zbytečných válek ještě konflikty, jimž se nelze vyhnout (*quae evitare non possumus*), ale které dále nespecifikuje. Samotná válka je na abstraktní rovině vlastně také interpretována jako případ afektuálního chování založeného na patologii přemíry, protože současně pramení z afektů a v jednotlivcích rovněž budí zběsilost a šílené potěšení (*imago furialium ingeniorum ex dissidiis ac bellis delectationem captantium*), kterému je zapotřebí stejně jako v případě ostatních afektů odolat (*resistere levibus ingeniis ad turbendam pacem incitantibus*). Ve vztahu k válce se také ve výkladu setkáváme s jedinou explicitní aktualizací, když Collinus zmiňuje v souvislosti s útrapami války a vysíláním vojsk mimo vlast také „naše vojáky bojující v Uhrách“.

Společenský řád a imaginaci sociální svornosti ve výkladech do určité míry zastupuje instituce manželství a manželské lásky (*amor coniugalis*), která je tematizována jako odlišná od afektu přílišné lásky, chlípnosti, vášně či posedlosti. Kromě několika nelichotivých topoi o ženách (přelétavost, panovačnost, *curiositas mulierum, calliditas faeminea*) se v komentářích tematizují povinnosti manželky, rozhodující autorita a přání rodičů pro uzavření sňatku, zbožnost, poslušnost a vděčnost dětí a ctnosti nastávajících manželek (krása, ctnost, zkušenost s domácími pracemi). Manželství je reprezentováno jako osudem předurčený a posvátný svazek (*fatale matrimonium, divina coniunctio*), který nemůže být uzavřen proti boží vůli. Přestože je pasáží o manželství a manželské lásce v komentáři několik, jsou bohužel příliš stručné na to, abychom postulovali souvislosti mezi reprezentací manželství (pohlavního řádu) a celého společenského řádu, například na figurativní rovině.

Určitou, jakkoliv co do rozsahu kratší, obdobu Collinova výkladu Iliady a Aeneidy, představuje spis Petra Codicilla *Antigone Tragoedia Sophoclis* vydaný v roce 1583. I na tomto textu je totiž možné tematizovat souběh a prolínání etických výpovědí s kontinuální reflexí formalizovaného diskursivního modu a obohacováním citátového korpusu v procesu výuky. Spis je vlastně latinským překladem známé tragédie, který umožnil Codicillovi upevnit vlastní pozici v rámci literárního pole pražské akademie, jak jsme o něm pojednali v druhé kapitole (vydání Antigony je z tohoto hlediska analogií ke kapitalizaci edic, gramatik či učebnic). Codicillus tedy vydal zdroj obohacující excerptový korpus studentů akademie a umožňující procvičovat formalizovaný modus vypovídání a propojil tento primárně elokvenčně zaměřený rámec s etickými výpověďmi, které jsou sice rozpracovány méně sofistikovaně než v případě veleslavínské etiky sebe založené na aktivním sebevztahu, ale odpovídají mírou propracovanosti Collinovým výkladům. Sám v předmluvě reflektuje obě tyto roviny, když studenty vyzývá, aby si z textu osvojili „*praecepta virtutum, et exempla orationis erudita*“. Lze dokonce hovořit o obsahové korespondenci Codicillových a Collinových univerzitních přednášek, která poukazuje na jedné straně na jistou vágnost a na druhé straně na značnou setrvačnost a stabilitu těchto vágních argumentačních schémat i formálních postupů v literárním poli pražské akademie.

Codicillus shrnuje zápletku (*Argumentum Antigone*), vyjmenovává postavy tragédie (*personae*) a v předmluvách tragédii interpretuje. Každá obec a společenství se spravuje na základě zákonných nařízení a příkladů (*praecepta et exempla*), pokud možno odstrašujících. Ve strachu před trestem odvrátí od špatností ti, kteří nehřeší právě pouze ze strachu (*oderunt peccare formidine poenae*) na rozdíl od těch, kteří tak činí pouze z lásky ke ctnosti (*oderunt peccare virtutis amore*).¹¹¹³ Tragédie mají zaujímat v hierarchii exemplarity místo po samotných dějinách, jsou zdrojem obdobných návodů, jak spravovat obec (*Tragoedia sit imitatrix historiae, et contineat speculum vitae humanae, ostendatque eventus consiliorum atque actionum, qui heroicis viris, et gubernatoribus reipublicae accidunt, sapienter fecerunt, cum Graeci, tum Romani...*).¹¹¹⁴ Obyvatele obcí pak nutí přemýšlet nad tragickými příklady a nabádají je ke skromnosti (*ad modestiam*), ke zkrocení vlastní pýchy (*ad coercendos tumentes Spiritus*) a k poslušnosti zákonu.

Analogicky ke Collinově interpretaci se zde *Antigona* vykládá jako exemplární historie špatného vladaře pohrdajícího náboženstvím a radami druhých, který způsobí zánik vlastního království (*accerbissima calamitas patriae*). Pohrdání náboženstvím a zákony se spojuje se ctižádostí a přepychem obyvatel, které stihne boží trest podle klasického melanchthonovského modelu – boží hněv zapříčiní pád říší a království podle svých tajných plánů (*arcanae causae*), naplní se osudové periody království (*fatales periodos*). Jak ukazují zápletky tragédií, boží trest stíhá území, na němž žijí lidé, kteří pohrdají právem, nemírní své touhy a nechají se zmítat vlastními afekty; případně mohou hříchy správců obce dopadnout na její obyvatele. I tragédie o Antigone má zprostředkovat žákům univerzální poselství (*perpetuum Argumentum*): Bůh přísně trestá ty, co se poskvrnili, a pomáhá a prospívá umírněným a spravedlivým (*pollutis atroci scelere, atroces imponit poenas: moderatis vero et iustis placidum concedit cursum, consilia adiuvat, et dat secundos eventus*). Kromě pokání se však čtenáři tragédie, kteří nahlédnou jejich božské a eschatologické pozadí, mohou poučit o etické kategorii, již jsme tematizovali již v rámci veleslavínské etiky sebe založené na aktivním sebevztahu – správně interpretované tragédie učí o povinnosti nepřekračovat vlastní povolání a postavení, aniž by ovšem vypovídaly něco o konkrétních technikách, jak nalézt vlastní místo v přirozeném, božsky sankcionovaném řádu (*docent cuilibet esse conveniens*,

¹¹¹³ Antigone 1583, fol. Aiiia.

¹¹¹⁴ Antigone 1583, fol. Aiib.

*continere se intra metas officii, neque erumpere, aut maiora appetere, sed ferenda ferre, ac petere divinitus se et consilia sua regi).*¹¹¹⁵

Za patrně nejrozsáhlejší humanistický text, který se zabývá etikou a vznikl v literárním poli pražské univerzity, lze považovat Nigellovu edici spisu sv. Ambrože nazvanou *Ethica christiana* (1597). Zcela příznačně však text neobsahuje kromě dedikace žádnou argumentaci, Nigellus edici explicitně spojuje s výukou na pražské akademii (jedná se o výběr, má mít formu enchiridionu) a s osvojováním formalizovaného modu vypovídání. Celou edici, jejíž vydání mohlo být v literárním poli spojováno s navýšením prestiže editora, lze také chápat jako citátový rezervoár, ačkoliv je podán formou souvislé argumentace, nikoliv čistě v excerptech jako v případě výše zmiňovaných básnických sbírek. Spis je navíc dedikován mecenášům akademie s odkazem na jejich zásluhy o tuto instituci (*vestra singularia merita in Academiam nostram Pragensem*). Na druhé straně, edice podává jedinečnou Ambrožovu etickou nauku, která do jisté míry subsumuje celou raně křesťanskou hermeneutiku subjektu, nebo je alespoň její závažnou součástí, a zahrnuje propracované techniky asketické péče o sebe – snad není v tomto ohledu bez zajímavosti, že vydavatelem Nigellovy edice byl Daniel Adam z Veleslavína, tedy že se zde citátovost, rozšiřování korpusu excerpt a univerzitní osvojování formalizovaného diskursivního modu prolínají s edičními strategiemi veleslavínské officíny.

Obě tyto roviny (elokvence a etika) jsou tematizovány v dedikaci i dedikačních básních jako protikladné (byť na základě argumentačního paradoxu, o němž bude řeč níže) a Nigellus se k nim neustále vrací. Paradox Nigellovy argumentace (stejně jako i doprovodné básně z pera Georgia Carolida) spočívá na srovnání Cicerona a Ambrosia (*comparatio autorum*), kteří jsou reprezentováni jako protiklady. Primát se připisuje Ambrosiově křesťanské etice, která však není vyjádřena adekvátním stylem. Jak Nigellus vysvětluje v předmluvě, křesťanská mládež má dát přednost Ambrosiovi především proto, že na rozdíl od pohanských filosofů čerpá z Písma, zohledňuje nesmrtelnost duše, Boží vůli, zkrátka nabízí křesťanský etický model, je správným učitelem křesťanského života (*magister vitae*) – „*hic ipsum quoque Ciceronem Orationis quidem splendore penè adaequavit, rerum verò delectu longè superavit.*“¹¹¹⁶ Editor tedy označuje Ambrosiův styl za „téměř stejně půvabný“ jako Ciceronův. Formalizovaný modus vypovídání ovšem v latinském humanismu v českých zemích vycházel právě z cicerónského stylu, bez textů z období zlaté latinity by nefungovala ani humanistická pravidla textualizace ani citátovost. Ve zkratce jsou v této předmluvě cicerónské (a obecně pohanské) texty základním paradoxním textovým předpokladem vlastní kritiky a odmítání z křesťanské pozice.

Carolides v doprovodné básni analogicky oslavuje vítězství křesťanského Ambrosia a samotného Kristova hlasu nad sladkým stylem pohana Cicerona (např. *Sola vox Christi, superare vocem/ Tullij dulcem potis est, movendo/ Intimas mentes hominum ad beatae/Dona salutis*), aby v závěru dospěl k paradoxnímu řešení, že student si od jednoho osvojí zbožnost a od druhého styl (*sermonem*). Jak dodává Carolides, život nemá být elegantní ale zbožný – bez „elegantního stylu“ by však nebylo možné ve formalizovaném diskursivním modu, který spočívá převážně na autorských jménech a zlaté a stříbrné římské citátové tradici, byť dynamicky se proměňující, vůbec vypovídat.

Samotná edice pak zprostředkovává ambrosiánský model etiky sebe, který se zakládá na asketickém aktivním sebevztahu a podřízení pastorální autoritě. Křesťan (*athleta Christi*) se má podle „Nigellova Ambrosia“ (i edice je v tomto smyslu interpretací) především vždy cele poddávat boží vůli a žít v ustavičné boží bázni (*timor Dei*), aby dosáhl blaženosti (*beata vita*); má být zdrženlivý, trpělivý ve vztahu k nepřítelům, má mlčet, krotit svůj hněv. Má se

¹¹¹⁵ Antigone 1583, fol. Aiiiib.

¹¹¹⁶ *Ethica christiana* 1597, předmluva, s. 9.

chovat na základě rozumu (*ratio*), nenechávat se strhnout afekty, jednat v souladu s komplikovaným systémem křesťanských povinností (*officia*) a usilovat o klidnou vyrovnanost duše (*tranquilitas animi*) a celkovou umírněnost (*temperantia*). Souvislosti mezi zbožností, strádáním a praktikami umrtvování vlastního těla se věnuje pouze krátká pasáž, podle níž má askeze význam pouze tehdy, pokud vede ke zbožnosti. Zvláštní pozornost se naopak soustředí na povinnosti a ctnosti křesťanské mládeže (kapitola 17). Pouze na základě tohoto krátkého shrnutí je zřejmé, že humanistický enchiridion z Ambrosia stejně jako samotná Nigellova ediční praxe nemusí být zcela totožná s ambrosiánskou etikou sebe – je každopádně její interpretací. Teprve budoucí výzkum a srovnání různých dobových edic sv. Ambrože, který jde zcela za rámec naší práce, by však mohly ukázat, zda se tato interpretace odvíjí pouze v paratextech, nebo i v sestavení samotné edice (např. zda Nigellus nezdůraznil v edici některé pasáže, které by třeba lépe odpovídaly veleslavínskému modelu apod.). To však nic nemění na neoddiskutovatelném elokvenčním, citátovém a učebním rozměru edice, který se bez ohledu na argumentační etickou rovinu stále explicitně či implicitně vyjadřoval k formalizovanému diskursivnímu modu a jeho zprostředkování ve výuce.

V třetí kapitole jsme se pokusili ukázat, že veleslavínská etika sebe představuje poměrně ucelený a rozpracovaný soubor představ o aktivním sebevztahu a utváření subjektu etickou prací, který kontrastuje s texty, v nichž se tematizuje etika, sepsanými podle textualizačních pravidel formalizovaného diskursivního modu latinského humanismu. Namísto propracované argumentace a metaforiky se v nich setkáváme spíše s do jisté míry „autoreferenční“ transmisí excerpt a citátů opatřených autorskými jmény a použitelnými při výuce a textové produkci ve formalizovaném modu vypovídání, jak jsme jej popsali v první kapitole této práce. Lze tedy konstatovat, že formalizovaný diskursivní modus latinského humanismu neumožňoval právě z důvodů specifického typu textualizace rozvinout argumentaci, na jejímž základě by bylo možné v textech tematizovat a utvářet aktivní sebevztah a konstituovat tak „já“ jako subjekt vlastního etického prožívání a konání. Souvisí však tato absence výhradně s formalizovaným způsobem vypovídání v latinském humanismu – tedy s kombinatorním psaním založeném na excerptování? Zajisté ne pouze s ním, ale tento rozdíl nelze podle mého názoru obejít např. odkazem na intence autorů („latinských“ a „českých“ humanistů, použijeme-li termíny M. Kopeckého), jejich rozdílný společenský původ, rozdílná místa působení, zájmy apod. Sám Veleslavín vydával příležitostnou poezii, která tvoří základ latinské humanistické komunikace, spisovatelé spojení s aktivitami jeho tiskárny pak nezdědka působili v latinských humanistických komunikačních strukturách a podíleli se osobně i na latinské literární produkci. Pokud bychom neozohlednili typy textualizace, ale počítali s autorem a jeho intencí jako zdroji významu, měly by být české a latinské texty „stejně“. Právě extrémní případ, tedy „jednota osob“ podílejících se paralelně na obou typech vypovídání, poukazuje na nosnost tematizace diskursivního modu pro interpretaci reprezentace a performování v latinských humanistických textech.

4 ZÁVĚR

V závěrečné části se pokusím shrnout analytický potenciál modifikovaného konceptu literárního pole, řečových reprezentací a „slabých performativů“ při výzkumu utváření učeneckých komunit v raném novověku. Soustředím se také na konkrétní odpovědi na základní otázky celé práce, k nimž jsme dospěli v jednotlivých kapitolách. Jak v rámci formalizovaného diskursivního modu charakteristického pro latinské humanistické básnictví probíhala komunikace, jak fungovala literární pole? Jak se v heteronomním poli modelovaly vztahy k mecenátu? Jak se textově utvářela učenecká komunita a sebeprezentovali jednotliví učenci? Reflexi podmínek tázání, konceptuální rámce i výsledky analýzy shrneme podle struktury práce.

V první kapitole jsme na základě rozboru dosavadních interpretací renesančního humanismu v evropské i anglo-americké historiografii poukázali na dva nereflektované narativy o iniciační roli humanistické sociability v modernizačních procesech. Za prvé se jedná o teleologický příběh o humanistickém zrodu racionálního, egalitárního a tolerantního učeneckého dialogu, který je často spojován dokonce i s formováním moderní demokratické veřejnosti právě jako výhonku egalitární učenecké *res publica litteraria*. Za druhé se renesanční humanismus považuje za první moderní „vyvření“ římské *humanitas* charakterizující západoevropskou civilizaci, přičemž tato morální hodnota měla kromě učenecké republiky s jejími normativy spolupráce determinovat i vznik humanistické autonomní subjektivity, individuality, potažmo kreativního génia. Tradiční soustředění historiografie na *Ideengeschichte* humanismu, tedy interpretace humanismu jako ideového proudu s inovativními myšlenkovými a filosofickými obsahy (J. Burckhardt, A. Buck, E. Garin), vedlo od 80. let především v německojazyčné historiografii k obratu k sociálním dějinám „humanistů“. Ty, jak jsme ukázali, někdy upadají až do opačného extrému, totiž nereflektují výlučně textovou povahu humanistických sociálních praktik a jejich pramenných stop.

Vůči oběma interpretacím se tato práce kriticky vymezuje. V návaznosti na práce P. O. Kristellera jsme položili důraz na primárně rétorický a především gramatický rozměr formování humanistických skupin v procesu výuky a odmítli tezi, že by renesanční humanismus měl být považován za způsob myšlení či filosofii člověka (spíše souhrn nauk a vědění než způsob textové produkce). Renesanční humanismus chápeme v této práci nikoliv jako filosofický koncept ale jako typ specifické diskursivní aktivity (modus vypovídání), zakládající humanistickou „interpretační“ či „jazykovou“ komunitu. Formalizovaný diskursivní modus je formou (převážně nereflektovaného) konsensu o textové produkci, mimo nějž nebylo v dané textové komunitě vůbec možné vypovídat. Spočívá na intencionálně osvojených subtextech, autoritách a literárních postupech v institucionalizovaném procesu výuky, která se zakládala na excerptování a imitaci. Kromě této intencionální roviny vstupují do formalizovaného modu vypovídání také intertextuální procesy (na základě nevědomé internalizace či jako důsledek samotné textualizace).

Interpretaci renesančního humanismu jako formalizovaného modu vypovídání jsme následně propojili s konceptem literárního pole, řečových reprezentací a „slabé performativity“ odehrávající se v textové produkci vzniklé v rámci formalizovaného modu a v literárních polích (učenecká komunita je v tomto smyslu jedním z realitních efektů). Pozornost jsme nejprve soustředili na symbolický interakcionismus a koncept literárního pole, který nejnósneji operacionalizoval ve svých recentních studiích A. Schirmeister (zabýval se

především vztahy humanistů ke dvorské figuraci a sociálními praxemi a reprezentacemi ukazujícími na proces autonomizace humanistické society). Literární text, jeho obsah a forma souvisí podle symbolického interakcionismu s pozicí tvůrce v literárním poli, které představuje organizovaný prostor vztahů mezi aktéry se specifickou mírou kulturního kapitálu (spisovatelé, kritici, vydavatelé), jenž tenduje k autonomizaci. Strategie pohybu v poli jsou podle Bourdieua determinovány objektivními sociálními strukturami a distinkcemi. Modifikace v systému pozic a vztahů v rámci pole souvisejí s formálními literárními změnami, např. v systému žánrů; boje v literárním poli se vedou o definiční monopol, např. definici kategorie „spisovatel“, konsekrační nástroje či stylovou ortodoxii. Pojetí pole v symbolickém interakcionismu jsme modifikovali v tom smyslu, že osvojení formalizovaného modu ani pohyb v literárním poli nespojujeme s konkrétním typem habitu, ani s kategorií *illusio* a ani s objektivními sociálními strukturami či distinkcemi, nebo pouze do té míry, že uznáváme heteronomii humanistického literárního pole a sledujeme její řečové reprezentace a modelování. V pozici v sociálních strukturách tedy nespátřujeme důvody konkrétního sociálního jednání.

Pokud pojmem literární pole jako specifickou prostorovou metaforu, jedná se o prostor, v němž se textově utvářejí věci, vznikají realitní efekty, připisují se významy. Všechny kategorie a jevy se zde teprve dynamicky utvářejí, reinterpretovaly se, performují se v konkrétních textech a v průběhu humanistické komunikace. Habitus humanistů a objektivní sociální struktury, v nichž by měl být zakotven, lze redukovat nanejvýš na konstatování, že se v (neoddiskutovatelně) heteronomním literárním poli humanisté snažili získat podporu ze strany mecenáše. Metaforu literárního pole jako prostoru, v němž vznikají texty a určitá skupina se na jejich základě inscenuje jako „učenci“, jsme tedy nevyužili pro poukaz na objektivní struktury hýbající literárním polem (tedy pro odpověď na otázku, proč texty vznikají), nýbrž pro analýzu konkrétního performování (tedy odpověď na otázku, jak se v nich řečově utváří realita). Soustředili jsme se konkrétně na to, jak se vazby na mecenáše v humanistických textech inscenovaly paralelně s humanistickým autorstvím, učeneckou komunitou a sebeprezentacemi. V literárním poli, v průběhu komunikace a textové produkce, která se v něm odehrává a je v tomto případě podmíněna formalizovaným diskursivním modem, se v textech také generují subjektivní pozice, utváří se subjektivita ve vztahu k inteligibilitě autorství či produktivní etice sebe, performuje se gender. Tyto textové procesy jsme spojili s konceptem tzv. slabé performativity“, kterou jsme na rozdíl od „silné performativity“ interpretovali nikoliv jako konstituci reality v konkrétních sociálních a komunikačních situacích, ale jako řečové jednání v latinských humanistických textech založených na recitování materiálních a generických intertextů.

V druhé kapitole jsme rozebrali fungování humanistických literárních polí v českých zemích, přičemž geograficky jsme toto území vymezili nikoliv s odvoláním na koncept „národního humanismu“, nýbrž podle užívaného formalizovaného modu a institucí, kde se kultivoval. Jedná se o melanchthonský ciceronismus založený aktivitami korespondentů Hodějovského a předávaný v literárním poli pražské univerzity až do jeho rozpadu po zániku centrální akademické instituce. V úvodních podkapitolách jsme tento formalizovaný modus specifikovali, tematizovali roli příležitostné poezie a podle formování diskursivního modu jsme vytvořili jeho periodizaci. V návaznosti na ní jsou strukturovány další podkapitoly. Nejprve jsme se soustředili na fungování literárního pole tzv. okruhu Hodějovského korespondentů, na strategie získávání mecenátu a na to, jak se v literární produkci reprezentovala a textově utvářela učenecká komunita. V literární tvorbě tohoto pole se od 40. let etabloval melanchthonský ciceronismus jako základ formalizovaného diskursivního modu, ustavily se také literární postupy a citátové korpusy. Korespondenti Hodějovského rovněž založili žánry příležitostné poezie (první sborníky epithalamik, genethliak, první univerzitní sborníky, první sborníky s městskou tematikou). V tomto poli probíhala řada literárních

aktivit, jež otevřely prostor pro textové utváření komunity učených básníků, pro modelování vztahu k mecenášovi, dynamizaci vztahů k dalším polím (dvorské figuraci, specifikum Cropaciovy laureace) či pro sebe prezentaci jednotlivých básníků. V básních by bylo možné tematizovat i „realie“ vypovídající o průběhu humanistické komunikace, naše analýza se však zaměřila na reprezentace komunikačních praxí v humanistických textech než jejich fakticitu či reálný historický průběh. Konkrétně se jednalo o reprezentace vztahu k mecenášovi a její paradoxy, paradoxní nároky na autonomii psaní, reprezentace daru, ritualizovaného vstupu do této komunikační struktury, exkluze nepřátel či definiční a sebeidentifikační diskursy jako *nobilitas*, *amicitia* a *paupertas*. Za specifikum textového utváření této skupiny lze považovat agonální diskurs národa, tedy reprezentace učenecké komunity jako konkurenceschopné ve vztahu k oblastem stojícím blíže antické textové zkušenosti (koncept C. Hirschiho). Jako obzvláště nosné pro rozbor argumentů a rétorických figur agonality se ukázaly paratexty k edicím děl Bohuslava Hasištejnského z 60. let, které vydal T. Mitis a v nichž se Hasištejnský inscenoval jako paradigmatická figura ukazující na vysokou úroveň básnické produkce v českých zemích.

Ve druhém kroku jsme analyzovali texty vzniklé v literárním poli pražské univerzity, které se svým „totálním charakterem“ determinujícím komunikační struktury na rozsáhlém území odlišuje od univerzitních polí jiných evropských regionů. Zásadní pro utváření univerzitního pole se ukázala především „uzavřenost“ formalizovaného modu založeného na melanchthonském a sturmovském ciceronismu a orientovaného na příležitostné básnictví, který se na artistické fakultě etabloval v době působení básníků Hodějovského okruhu (především Collina) před polovinou století pod vlivem jejich studia na saských univerzitách. V poměrně rigidní podobě se udržel až do zániku univerzitních komunikačních struktur. Analyzovali jsme nejen literární produkci spjatou se samotným fungováním univerzity jako instituce (sborníky, orace, univerzitní teze), nýbrž v celém poli napojeném na univerzitu včetně městských okruhů, komunikačních struktur utrakvistických kněží spolupracujících s univerzitou atd. Literární pole pražské univerzity fungovalo jako uzavřená komunikační struktura s propracovanými a intenzivními institucionálně zakotvenými praxemi kolektivního autorství, se sdílenými legitimizačními strategiemi, reprezentacemi učenecké komunity a specifickými sebe prezentacemi. Z těchto krajně typizovaných argumentačních a figurativních postupů se v textech opakují především legitimizace básnictví, genderování a *mothering* univerzity jako strategie získávání mecenátu (mecenáš se stavěl do protektivně maskulinní role) nebo legitimizující historické narativy – příběhy dějin české vzdělanosti s fokusem na roli univerzity, v nichž se rozpracovávala určitá „ortodoxní“ historická interpretace, sdílely se přelomové body a fáze narativu (většinou se předpokládala kontinuita a nepřerušovaný progres do zlatého věku za vlády Karla IV.). V univerzitních historických narativech se také objevuje motiv sankce učenosti a vzdělávacích institucí božským původem, Kristus se inscenuje jako paralela k mecenášům vzdělání a strategie získávání mecenátu se staví na tezi, že mecenáš participuje na historicky doložitelném božím záměru šířit vzdělanost. Trasmisi řady argumentů a figur charakteristických pro reprezentace a legitimizace učenecké komunity jsme doložili i v produkci na „periférii“ literárního pole pražské univerzity, v tzv. městských okruzích (např. přenos univerzitních literárních postupů na pole šlechtického mecenátu). Městské okruhy, chápané jako regionálně spolupracující skupina bývalých absolventů, studentů, učitelů na partikulárních školách či jiných literátů angažovaných v univerzitním poli, z nichž se část uplatnila v městských úřadech, představovaly primární publikum, zdroj podpory a současně literární aktivity do kolektivních sborníků. Spolupráce byla zakotvena v univerzitní instituci jako hlavním iniciátorovi regionální literární produkce, odehrávající se takřka výhradně v hranicích vlivu univerzitního partikulárního školství a založené na kontaktech opět spojených s univerzitním působením. Kromě textových reprezentací nám fungování městských okruhů umožnilo i ojedinělou analýzu sociálních praxí utváření

učeneckého společenství, konkrétně sňatkových strategií mezi humanistickými klany, které determinovaly literární spolupráci v celém poli. V závěru kapitoly jsme se soustředili na literární praxe, jež se pokusily vymanit z tohoto sevřeného literárního pole. Např. Fradeliov sborník lze interpretovat jako pokus o přehodnocení formalizovaného modu, který ještě neskončil konfliktem v literárním poli; spory už se naopak vedly o výkladovou hegemonii ohledně dějin a o univerzitní tituly (Sudetův spor), nebo o výukovou hegemonii a transmisi formalizovaného modu (spor s německou luteránskou školou u sv. Salvátora).

Nakonec jsme se zaměřili na fungování polí a učenecké reprezentace v mimouniverzitních literárních polích, jež se zformovala v době nejintenzivnější aktivity v univerzitním poli a musela se s ním vyrovnávat (např. okruh dvorských básníků, formy tzv. „klášterního humanismu“ či exulantské skupiny po rozpadu univerzitních komunikačních struktur). Nejzajímavější soubor strategií v pohybu mimo literární pole pražské univerzity rozvinul Pavel z Jizbice a skupina jeho spolupracovníků. Jizbický psal invektivy nejen na univerzitní humanisty osobně, ale kriticky reflektoval také formalizovaný modus vypovídání předávaný v rámci tohoto pole založeného na melanchthonském ciceronismu. Ve vztahu k dvorské figuraci kapitalizoval jiný, „archaizující“ styl založený na odlišných autoritách a subtextech, který spojil také s kapitalizací studia v zahraničí a svých zahraničních kontaktů. V produkci básníků orientovaných na dvorský mecenát jsme analyzovali také symbolické praktiky spojené s laureacemi a laureačními sborníky, jež vznikly v krátkém období po roce 1600 v návaznosti na komitivy I. Chimarrahae a později B. Bilovia.

Třetí a závěrečná kapitola se soustředila na specifické případy řečového utváření učenecké komunity, které (jak už jsme naznačili v souvislosti s konceptem „slabé performativity“) nelze v případě raněnovověkých textů spojovat pouze s konkrétními sociálními situacemi. Při jejich analýze je nutné vzít v úvahu také samotný formalizovaný modus vypovídání, především užívaný korpus citátů, intertextové propojení textů vázaných k různým sociálním příležitostem, žánry atd. Na konkrétních textech jsme analyzovali, jak byla artikulována subjektivita či „obsazovány“ různé typy subjektivních pozic, jak byl v souvislosti s autorstvím performován gender a inteligibilita těla. Jednotlivé případy performování se přitom vymykají sdíleným reprezentacím v literárním poli pražské univerzity, vlastně se jedná o výjimečné „textové situace“, v nichž se utvářela učenecká komunita jako realitní efekt.

Jako první příklad jsme analyzovali genderování podagry („humanistické choroby číslo jedna“) v žánru tzv. *laudes podagrae*, jež je spojeno i se specifickou inteligibilitou a diskursivní materializací těla jak humanistického autora, tak i samotné personifikované nemoci. Podagra se genderovala jak na rovině dominantní feminity, tak feminity vyžadující ochranu; současně se v textech inscenoval erotický vztah básníků k podagře, čímž se v rámci raněnovověké heterosexuální matrix kódovalo humanistické autorství jako primárně maskulinní. S podagrou byly spojeny i další diskursy difference, včetně sociální, nemoc se stala součástí sebeidentifikace humanistických učenců, a byla tak nadána diskursivním potenciálem pro exkluzi a inkuzi v učenecké komunitě.

Jako druhý příklad performování spojeného s utvářením učenecké komunity jsme zvolili performativitu genderu v korpusu tzv. westonián, na jejímž základě se definovalo a utvářelo maskulinní humanistické autorství, jako realitní efekt se produkovalo a v procesu recitování se stabilizovala i učenecká komunita a současně se z ní exkludovalo „jiné“ (inferiorní feminita). Ve Westoniiných textech se utvářely genderované subjektivní pozice přijatelné pro setrvání v humanistických komunikačních strukturách, s nimiž se spojovala řada sebemarginalizačních rétorických postupů (fokalizace, motiv psaní z donucení, uznání paternální autority či výzvy k poučení z pozice femininní intelektuální nekompetence). Korespondenti a oslavovatelé pak Westonii připisovali specifický multirelacionální gender petrifikující stávající dichotomie diskursu pohlavní difference a používali i řadu dalších izolačních rétorických strategií (singularita a zázračnost básničky, její divinizace a redukce na zdroj inspirace). Na základě

této komunikační hry se vytvořila inteligibilní pozice, která zaručila Westonii obrovský ohlas a posunula ji do centra tehdejších evropských komunikačních struktur.

Třetí podkapitola se soustředila na artikulace subjektivních pozic v autobiografických textech sepsaných v rámci formalizovaného diskursivního modu a jejich limitům determinovaným tímto modem. V humanistickém autobiografickém psaní jsme tematizovali několik rovin heterologického „já“. Jak ve fragmentarizovaných textech, tak v rozsáhlejších narativech při tom převládá orientace na exemplární učeneckou osu heterologie spojenou s reprezentací vlastního institucionálního vzdělání, autoritou učitelů, sociálními kontakty, mecenátem a literární tvorbou. I v případě autobiografického psaní se v literárním poli pražské univerzity setkáváme se stereotypními argumentačními a figurativními postupy; příklad Dornaviovy autobiografie založené na zcela odlišných subtextech při tom ukazuje, jak důležitou roli hrál v prestrukturaci (nejen) artikulací „já“ formalizovaný modus vypovídání.

V poslední kapitole jsme tyto artikulace postavili do určitého kontrastu s rozpracovanou etikou sebe a konceptem aktivního sebevztahu ve vernakulární literatuře ze stejné doby (veleslavínská produkce). Konstituce subjektu v těchto spisech se překvapivě neorientuje pouze na raněkřesťanskou hermeneutiku sebe, ale klade důraz na hledání správného místa v přirozeném řádu a na fungování různých societ v tomto řádu. Ve srovnání s vernakulární produkcí se ukázala jasně patrná determinace formalizovaným diskursivním modem a hranice vypovídatelnosti v něm. Vzhledem k všudypřítomnému fokusu na excerpta, citátovost a kombinatorní psaní spojené s určitými autorskými funkcemi formalizovaný modus neumožňoval vůbec rozvinout etickou argumentaci soustředěnou na konstituci subjektu. Místo propracované etiky sebe se latinská produkce omezila pouze na sbírky etických citátů, které ovšem slouží jako zásobárny excerpt spojených s „vhodnými“ autorskými jmény. Také v sofistikovanějších výkladech (např. v Collinových komentářích, kde se již techniky sebe naznačují, či v Codicillově edici *Antigony* a Nigellově edici Ambrožova pojednání o křesťanské etice) je vždy současně přítomen prvek excerptové sbírky využitelné v dalším kombinatorním psaní.

Kromě konkrétních odpovědí na otázky, jak fungovalo humanistické literární pole a jak se v literárním poli pražské univerzity textově utvářela učenecká komunita, bylo cílem této práce poukázat na analytickou nosnost a explanační možnosti celého konceptu redefinovaného literárního pole a řečových reprezentací probíhajících v jeho rámci. Učenecká komunikace v raném novověku je charakterizována zcela specifickým formalizovaným diskursivním modem, mimo nějž nebylo možné vypovídat a kterému jsme proto věnovali zvláštní pozornost. Stejně tak řečové reprezentace učenecké komunity se zdají být výsledkem krajně stereotypních argumentačních a figurativních postupů sdílených v celé textové komunitě, které jsou pro moderního čtenáře takřka neuchopitelné, jakkoliv se prolínají s o to zajímavějšími ojedinělými případy komplikovaného performování. Nosná operacionalizace tohoto konceptu pro tak specifický případ textové produkce však dává tušit jeho analytický a také nezakrytý aktualizací potenciál při rozboru nejen sociálního, ale současně i textového formování učeneckých komunit v období moderny – ať už by se jednalo o performativy v konkrétních sociálních situacích, jež pro starší období nelze doložit, o hranice vypovídatelnosti, sdílené legitimizační strategie a historické narativy či strategie získávání podpory. Snad se tak stane i v diskusi s předkládanou prací.

5 SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

5.1 Prameny vydané (moderní edice)

Dvořák 1896: Dva denníky Dra. Matiaše Borbonia z Borbenheimu, Max Dvořák (ed.), Praha, Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy slovesnost a umění 1896.

Cheney – Hosington 2000: Elisabeth Jane Weston, Collected Writings, Donald Cheney – Brenda M. Hosington (eds.), with the assistance of D. K. Money, Toronto – Buffalo – London, University of Toronto Press 2000.

Kühlmann – Seidel – Wiegand 1997: Humanistische Lyrik des 16. Jahrhunderts, Wilhelm Kühlmann – Robert Seidel – Hermann Wiegand (Hrsg.), Frankfurt am Main, Deutscher Klassiker Verlag 1997.

Martínková 1975: Poselství ducha. Latinská próza českých humanistů, Dana Martínková (ed.), Praha, Odeon 1975.

Martínková 1979: Simon Proxenus a Sudetis, Commentarii de itinere francogallico, Dana Martínková (ed.), Budapest, Akadémia Kiadó 1979.

Martínková 2000: Adam Rosacius, Oratio panegyrica de Boeimiae reviviscentia. Řeč oslavující ožítí Čech, Dana Martínková (ed.), Praha, OIKOYMENH 2000 (= Fontes Latini Bohemorum V).

Menčík 1914: Dopisy M. Matouše Kollína z Chotěřiny a jeho přátel ke Kašparovi z Nydbrucka, tajnému radovi krále Maximilána II., Ferdinand Menčík (ed.), Praha, Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění 1914.

Truhlář 1897: Dva listáře humanistické I. Dra Racka Doubravského. II. M. Václava Píseckého s doplňkem listáře Jana Šlechty ze Všehrd, Josef Truhlář (ed.), Praha, Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění 1897.

Winter 2002: Willibald Pircheimer, Apologia seu Podagrae Laus, Ulrich Winter (ed.), Heidelberg, Universitätsverlag C. Winter 2002.

5.2 Prameny nevydané (rukopisy, staré tisky)

Podkapitola 2.2

Epigrammata Handschii: ΠΑΝΣΩΔΗΑΙ SIVE EPIGRAMMATA GEORGII HANDSCHII LIPPENSIS. Georgius Handschius a Limuso Artium et Medicinae D. Anno 1554 Pragae. ÖNB, sign. 9821.

Liber pensorum: Liber pensorum, vocabulariorum etc. Georgius Hadschius Lippensis Anno 1547 Septem. 23. ÖNB sign. Cod. 9666.

Rapsodia Handschii: ΠΑΠΣΟΔΙΑ Georgii Handschii Lippensis, ÖNB sign. Cod. 9607.

Proverbia dicteria: Proverbia dicteria. Historiae ad politicum sermonis usum conspecta, ÖNB sign. Cod. 9671.

Promptuarium 1549: PROMPTUARIUM SIVE LOCI COMMUNES LATINITATIS EX EIUS selectissimis Authoribus digesti, ac adeo luculenter elaborati, ut eciam puero quarumque de re latine scripturo vocabula et Phrases in calamine ex inde fluere possuit. Per Georgium Handschium Lippensem Germanicoboheimium, Artum et Medicinae doctorem, Pragae Anno 1549, ÖNB Cod. 9550.

Artopaeus: Artopaeův rukopisný sešit je vevázán do konvolutu: NKP 52 G 6, přív. 8 (následuje po přívazku 7 = Γλυκυπικροσ anni Millesimi sexcentesimo tertii)

Ordo studiorum 1586: Ordo studiorum docendi atque discendi literas, in scholis civitatum regni Boemiae et Marchionatus Moraviae, constitibus ab Universitate Pragensi. Adiectae sunt etiam leges scholasticae, ex statuti veteribus desumptae. Itrem colloquium Herculis cum virtute et ignavia: ex lib. Xenophontis de sermonibus Socratis. Pragae Typis M. Danielis Adami a Weleslauino. Anno MDXXCVI. NKP sign. 45 A 11, přív. 24.

Classes quinque 1609: Classes quinque in academia pragensi pro pueris et adolescentibus cujusvis conditionis ac dignitatis Domesticis et peregrinis erectae, Pragae 1609, SK sign. FK V 9, přív. 25.

Oratio De dignitate 1617: Oratio De dignitate, necessitate et utilitate scholarum, vitaeque scholasticae, in introductione in scholam Rochesanensem 29. Maii, anno 1617. habita, et cum quibusdam Epigrammatibus ad Maecenates et amicos suos etc., ... missa et dedicata a Venceslao Beraunsky Suticeno, Pragae 1617, NKP sign. 52 C 19, přív. 40.

Podkapitoly 2.4. 1 a 2.4.2

Epigrammata Handschii: ΠΑΝΣΩΔΗΑΙ SIVE EPIGRAMMATA GEORGII HANDSCHII LIPPENSIS. Georgius Handschius a Limuso Artium et Medicinae D. Anno 1554 Pragae, ÖNB, sign. Cod. 9821.

Rosacii Poëmata: M. Johannis Rosacii Poëmata, SK sign. DE IV 22.

Tria epithalamia 1545: Tria epithalamia scripta a Matthaео Collino Gurimeno. Adiecta est in **clace** libelli Oda de feriis S. Martini, Vitebergae 1545, SK sign. FK II 62, přív. 1.

Epistolae prosaicae 1549: Epistolae prosaicae Georgii Handschii Lippensis Germani, Epistolas meas poeticas invenies in Rapsodia meorum Carminium, Praga 1549, ÖNB, sign. Cod. 9650.

Regulae communes 1550: Regulae communes civilis vitae honeste instituendae, ex Comoediis Terentii excerptae, et in disticha redactae, per Paulum Aquilinatem Hradecenum: Quibus additi sunt rhythmus Boiemici, singuli singulas regulas continentes, in usum pueritiae nostrae, Prostannae 1550, NKP sign. 45 F 52, přív. 1.

Ode de feriis 1550: Ode de feriis divae Catharinae doctorum praesidis, Item locum ex Secundo li. Quintiliani de Officio Praeceptoris, ac Discipuli in versiculos redactus. Adhaec et alia quaedam poemata ad scholasticum ordinem spectantia a Thoma Mite Nymburgeno conscripta. Cum consensu administratorum partis utriusque, Excusum Pragae apud Ioannem Cantorem Anno 1550, NKP sign. 9 J 821.

Epithalamion de nuptiis 1550: Epithalamion de nuptiis Magistri Laurentii Span Sacensis, et honestissimae Virginis Fidei, integerrimi, Et doctissimi Viri D. Ioannis Försteri, sacrae theologiae Doctoris, filiae, Scriptum a M. Martino Hannone Hradeceno Bohemo, Vvittebergae 1550, NKP sign. 52 C 25, přív. 28 (rukopisné vpisky na konci).

Duo epithalamia 1550: Duo epithalamia de nuptiis M. Vencesilai Arpini et Catharinae filiae clariss. Viri, D. Magistri Nicolai Artemisii Zateceni, Scripta, alterum a M. Matthaео Collino, alterum a Thoma Mite. Cum consensu D. Administratorum utriusque partis et D. Capitanei Arcis Pragensis, Excusum in antiqua urbe Pragensi apud Ioannem Cantorem Anno 1550. KNM sign. 49 E 31, přív. 1.

Duo genethliaca 1550: Duo genethliaca poemata a Ioanne Bannone Prageno scripta, (Pragae) 1550, NKP 52 C 25, přív. 21.

De nuptiis Geloi 1550: De nuptiis clariss. Doctoris Sigismundi Geloi Pannonii, et honestiss. puellae Euphemiae Magnifici ac doctiss. D. Gerogii Vernheri etc. filiae, epigrammata aliquot, a Boiemis poeticae studiosis scripta... apud Ioannem Cantorem Colubrum in veteri urbe Pragensi excusum. Anno MDL, KNM sign. 49 E 31, přív. 3.

Epicedia Hannoni 1551: Epicedia scripta honestatis et eruditus viris M. Martino Hannoni, et Briccio Sithonio, natis in Bohemia, et ex Academia germanica in celestem Academiam translatis, (Pragae) 1551, NKP sign. 52 C 25, přív. 34.

Poemata aliquot 1553: Poemata aliquot de nuptiis docti, strenui, ac nobilis D. Iacobi Hag, Sac. Rom. Reg. Mtis etc., Capitanei in Arce Oybin, etc., et honestiss. Virginis Annae, clariss. Ac opitimi viri D. Michaelis Fabri, Consulis Gorlitzeni Filiae, Condita a studiosis Poeticae Boiemis, et dita cum consensu D. Administratorum utriusque partis, Pragae in officina Ioannis Cantoris Colubri. Anno 1553, KNM sign. 57 D 34.

Funebria aliquot 1553: Funebria aliquot poemata edita apud inclytam Pragam Boemiviae, impensis nobilis D. Ioannis Oppithii etc. et opera Ioannis Cantoris typographi, accedente consensu D. Administratorum utriusque patris, (Pragae) 1553, KNM sign. 49 E 31, přív. 2.

Epistolae prosaicae 1559: Epistolae prosaicae Georgii Handschii Lippensis Germani, Epistolas meas poeticas invenies in Rapsodia meorum Carminium, Praga 1549, Georgius Handschius a Limuso, Artium et medicinae D., A. 1559. Pragae, ÖNB, sign. Cod. 9650.

Prima Farrago 1561: Prima Farrago Sacri argumenti poematum ab aliquot studiosis Poeticae Bohemis scriptorum divesris temporibus ad nobilem, et clarissimum virum D. Ioanem Hoddeiovinum ab Hoddeiova, et in Rzepice, olim Viceiudicem Regni Bohemiae, Poetarum Moeceatam, Pragae 1561, NKP sign. 52 G 17.

Secunda Farrago 1561: Secunda Farrago elegiarum, et idylliorum ab aliquot studiosis Poeticae Bohemis scriptorum diversis temporibus, ad Nobilem et clarissimum virum D. Ioannem Senioremem Hoddeiovinum ab Hoddeiova, et in Rzepice, olim Viceiudicem Regni Bohemiae poetarum Mecoenatem, Pragae 1561, NKP sign. 52 G 17.

Tertia Farrago 1561: Tertia Farrago poematum scriptorum ad nobilem et clriss. virum d. Iohannem senioremem Hoddeiovinum ab Hoddeiova et in Rzepice, olim Viceiudicem regni Bohemiae, poetarum Mecoenatem, quinque libris comprehensa, Pragae 1561, NKP sign. 52 G 17.

Farrago quarta 1562: Farrago quarta Poematum ab aliquot studiocis poeticae Bohemis scriptorum diversis temporibus ad nobilem, et clariss. virum D. Ioannem Senioremem Hoddeiovinum ab Hoddeiova, et in Rzepice, olim Viceiudicem R. Boemiae, Poetarum Mecoenatem, Pragae 1562, NKP sign. 52 G 17.

De obitu 1563: De obitu nobilis et honestae matronae D. Ursulae ab Ugez d etc. carissimae coniugis D. Ioannis senioris Hoddeiovini ab Hoddeiova, et in Rzepice, Lugubria aliquot Poemata. De eiusdem D. Ioannis ab Hoddeiova etc. novis nuptiis cum nobili, pudicaque virgine Magdalena a Brloha etc., aliquot Epithalamia. Pragae excudebat M. Thomas Mitis, et Ioannes Caper. Anno Domini MDLXIII, NUK sign. 9 H 269, přív. 1.

Catalogus Academiae 1554: Catalogus Academiae Totius orbis Christiani Haggaei Secundo, Pragae, Apud Ioannem Cantorem, 1554, UB Wroclaw, sign. 318849.

Elegia de dignitate 1554: Elegia de dignitate vitae scholasticae scripta a Simone Proxeno Budbicense, Francoforti Ad Viadrum, Anno MDLIII, Bibliotheca Czartorysciana Cracoviae, sign. 68183 I.

Hexametrum pro calendis 1568: Caspari Cropacii Pilsnensis P. L. Hexametrum pro calendis Ianuariis ad Annum Domini MDLXVIII cui accesserunt Thomae Mitis Hymni aliquot sacri una cum Precationibus argumento temporique eidem convenientibus, Pragae excudebatur Thomae Miti apud Ioannem Gitzinium, NKP sign. 22 J 259, přív. 2.

Duae epistolae 1574: Duae epistolae ad Mathiam M. Gryllum Rakovnicenum amicitiae causa scriptae in Aula Supremi Camerarii Inclyti Regni Bohemiae per Matthaenum Philomatem Daczicenum, Pragae 1574, NKP sign. 52 C 19, přív. 3.

Carmina pro calendis 1575: Casparis Cropacii Pilsnensis Carmina Pro Calendis Ianuariis Anni 1572 et 75, Pragae 1575, NKP sign. 52 B 49, přív. 37.

Threnus 1584: Threnus Johannis Rosino Sateceno, civi Domazlicensi, poetae venusto, et ingenioso, Anno MDXVIC IIC idus decembris, qui Nicolao est sacer, vita functo. Scriptus a Davide Crinito Nepomucae ab Hlavaczova. Addita sunt Epitaphia eidem Iohanni Rosino, et aliis, ab eodem Davide Crinito et aliis scripta, Ratisbonae 1584, NKP sign. 45G 141.

Podkapitola 2.4.3

Tria epithalamia 1545: Tria epithalamia scripta a Matthaeo Collino Gurimeno. Adiecta est in clace libelli Oda de feriis S. Martini, Vitebergae 1545, SK sign. FK II 62, přív. 1.

Poemata aliquot 1553: Poemata aliquot de nuptiis docti, strenui, ac nobilis Domini Iacobi Hag, Sacrae Romani Regis Majestatis etc., Capitanei in Arce Oybin, etc., et honestissimae Virginis Annae, clarissimi ac opitimi viri Domini Michaelis Fabri, Consulis Gorlitzeni Filiae, Conditae a studiosis Poeticae Boiemis, et edita cum consensu Dominorum Administratorum utriusque partis, Pragae 1553, KNM sign. 57 D 34.

Bohemiae laudes 1560: D. Hieronimi Balbi jureconsulti Itali liber continens Bohemiae et Procerum eius laudes. Pragae in officina typographica Georgii Melantrichi ab Aventino 1560, NKP sign. 9 H 269.

Farrago prima poematum 1561: Illustrissimi ac generosi Domini Domini Bohuslai Hassensteynij a Lobkovitz, etc. Baroni Bohemici, Poetae summi, Oratorisque clarissimi, Farrago prima poematum in ordinem digestorum, ac liberalitate amplissimae familiae a Lobkovitz etc. editorum. Per Thomam Mitem Nymburgensem a Limusa. His accessit ad amplissimos ordines Regni Bohemiae, brevis Narratio de lucubrationibus et vita D. Bohuslai, Pragae 1561, LK sign. II Fg 19, přív. 2.

Farrago quarta 1562: Farrago quarta Poematum ab aliquot studiocis poeticae Bohemis scriptorum diversis temporibus ad nobilem, et clariss. virum D. Ioannem Senioremm Hoddeiovinum ab Hoddeiova, et in Rzepice, olim Viceiudicem R. Boemiae, Poetarum Mecoenamem, Pragae 1562, NKP sign. 52 G 17.

Lucubrationes oratoriae 1563: Viri incomparabilis, ac Domini Domini Bohuslai Hassensteynij Lucubrationes oratoriae, quarum indicem versa indicabit pagella. His addita sunt collecta per Thomam Mitem diversorum elogia D. Bohuslai vitam concernentia, Pragae excudebat Thomas Mitis et Iohannes Caper, Pragae 1563, NKP sign. 52 G 175.

Nova epistolarum Appendix 1570: Viri illustris et magnifici, Domini Domini Bohuslai Hasisteynij a Lobkovicz etc. Nova epistolarum Appendix conquisita et edita per Thomam Mitem Nymburgensem, Pragae 1570, NKP sign. G 175, přív. 1.

Farrago Poematum 1570: Illustrissimi ac generosi Domini Bohuslai Hasisteynij Lobkovicz etc. Baronis Bohemici, Poetae Oratorisque clarissimi Farrago Poematum in ordinem digestorum ac editorum. Per Thoma Mitem Nymburgensem, Pragae 1570, NKP sign. 52 G 16.

Appendix poematum 1570: Generosi Baronis, Poetae oratorisque excellentissimi, Domini Bohuslai Hassisteinij a Lobkovicz Appendix Poematum, editorum a Thoma Mite Nymburgeno. Addita sunt elogia plurimorum in Dominum Bohuslaum cuna cum Indice librorum bibliothecae Hasisteniae, Praegae 1570, NKP sign. 52 G 16, přív. 1.

Vlastae historia 1574: Vlastae Bohemicae Historia Roderici Dubravii Iuris Utriusque Doctoris edita studio et sumptibus Thomae Mitis, Praha 1574, NKP sign. 52 F 64.

De conflagratione 1604: De conflagratione molae, illustris ac magnifici Domini Domini Bohuslai Hassisteinij de Lobkovicz, etc. quae facta est 6. Iunii, Anno 1604 ad eundem Magnificum, memoriae gratia scripsit Venceslaus Makovecius Regino Hradecenus, Praegae 1604, SK sign. AA XIV 12, přív. 9.

Pro funere 1572: Pro funere illustriss. Et generosiss. Bohemiae progregis, Ioannis Iunioris Popelii, Baronis de Lobcovicio oratio. Ioannis Sclyphi Campogryphii Iureconsultis. Eiusdem elegai cum Epitaphiis, Viennae 1572, SK sign. FKV1, přív. 3.

Podkapitola 2.4.4

Descriptio Urbis Lunae 1558: Descriptio Urbis Lunae Boiemicae facta Elegiaco carmine, per Martium Rakocium Pannonium Turocensem. Addita est praeterea eiusdem Oratio, qua respondednudem erat Dominis praesidentibus, et Senioribus Lunae, quum ei commendaretur regimen Scholae, cum nonnullis aliis scriptis. Praegae 1558, MK sign. 49 G 1.

Naeniae funebres 1567: Naeniae funebres in obitum Georgii Wabruschii Reginaehradeceni a Lymusa, iuvenis, doctrina, virtute, pietate eximii: extincti Viennae Austriae, ad eademque Divo Stephano sacram sepulti. Anno Salvatoris 1565 die 20 Augusti. Conscriptae ab illius amicis, Poeticae studiosis. Praegae, sumptibus M. Thomae Mitis a Lymusa, Ioannes Gitzinus excudebat. MDLXVII, NKP sign. 22 J 259, přív. 2.

Podkapitoly 2.4.5

Epistola Academiae 1550: Epistola Academiae Praegensis. Ad augustissimum ac potentissimums Principem, D. et D. Ferdinandum Dei Gratia Romanorum, Hungariae, Boiemicae, Dalmatiae, Croatiae etc. Regem, Infantem Hispaniae, Archiducem Austriae etc. dominum suum Clementissimum. Addita est Epistola ad Clarissimum virum D. Ioannem Hodeiovinum etc. Regni Boiemicae Viceiudicem, ac Poetarum summum fautorem. Autore Martino Hanno Boeimo, (Praegae?) 1550, NKP sign. 52 C 25, přív. 13.

Poemata aliquot gratulatoria 1557: De serenissimi Principis ac D. D. Maximilani, Regis Boiemicae, Archiducis etc. felici adventu in arcem Praegensem, octavo Aprilis poemata aliquot gratulatoria a Vatibus Praegensibus scripta, Praegae 1557, NKP sign. 52 C 9, přív. 4.

De triumphali adventu 1558: De triumphali adventu ... imperatoris Ferdinandi I. Pragae ... Bohemorum metropolim, gratulatoriae acclamationes ex academia Praegensi, Praegae 1558, NKP 52 C 9, přív. 8

In adventu chorus 1567: Inadventu invictissimi ... Romanorum imperatoris Maximiliani II. etc., chorus Musarum instructus ex adolescentibus scholasticis nomine academiae Pragensis cum suis titulis atque ornamentis distributus per vicos urbis eiusdem ad concinendum pias et laetas acclamationes, Pragae 1567, NKP 52 C 9, přív. 7.

Podkapitola 2.4.6

Catalogus 1540: Catalogus Ducum Regumque Bohemorum, in quo summatim gesta singulorum singulis distichis continentur, (Pragae) 1540, NKP sign. 52 C 9, přív. 2.

De morte Elisabethae 1545: De morte illustris. D. D. Elisabethae, reginae Poloniae, ac Archiducis, Augustissimi, Potentissimique Romanorum, Hungariae, Boemiae etc. Regis Ferdinandi filiae epicedia ab aliquot Boiemis poetices studiosis scripta, Pragae 1545, SK sign. FK II 62, přív. 2.

Epistolarum libri 1550: Epistolarum Miscellanearum ad Fridericum Nauseam Blancicampianum, Episcopum Viennensem, etc. singularium personarum libri X., Basileae 1550, NKP sign. 10 A 19.

Duo epithalamia artificium 1550: Duo epithalamia duorum cognatae professionis artificium, poetae videlicet et pictoris, d. M. Matthaei et Adami Traunenei, alias Grezii, scripta a Joanne Balbino Reginehradeceno, Pragae 1550, NKP sign. 45 G 189.

Sylva Encomiorum 1550: Sylva Encomiorum serenissimi... Ferdinandi.... regis.... Autore Io Serifabro Oppolitano, Viennae 1550, Wroclaw UB sign. 318848.

Eiaculationes 1551: Eiaculationes aliquot panegyricae ad illustrem Principem Maximilianus, Boemiae regem, Pragae 1551, NKP sign. 52 C 9, přív. 3

Carmen gratulatorium 1552: Divo Maximiliano Boemiae regi, archiduci Austriae etc. de illius felici ex Hispaniis cum coniuge augustissima et liberis Viennam reditu, carmen gratulatorium, per Ioannem Bannonem Pragenum. Viennae Austriae excudebat Egidius Aquila Anno MDLII, ÖNB sign. 38 R 56.

Brevis descriptio 1558: Brevis et succinta descriptio pompae in honorem Sacratissimi ac Invictissimi Imperatoris Ferdinandi Primi, Hungariae, Boemiae, etc. Regis, ex Austria in Metropolim Boemiae Pragam adventantis, exhibitae a Sereniss. Principe, ac Domino, D. Ferdinando, Archiduce Austriae etc., et ab Ordinibus totius Regni Boemiae, octava Novembris anno 1558, Pragae 1558, NKP sign. 65 E 2317.

Ode gratulatoria 1558: Ad invictissimum... Ferdinandum... regem ode gratulatoria, continens brevem descriptionem pompae in ingressu suae Maiestatis in urbem Pragam, instructae a serenissimo archiduce etc., Pragae 1558, NKP sign. 52 C 9, přív. 9.

Podkapitola 2.4.7

Corona poetica 1560: Corona poetica. A clarissimo et doctissimo viro domino Petro a Rotis Cortraceno: Iuris Utriusque Doctor e. Praestantissimo. Sub rectoratu Magnifici viri D.

Melchioris Hoffmairs, Iuris Utriusque Doctoris, et Professoris publici. Tribus Poetis in Archigymnasio Viennensi collata, Viennae 1560, NKP sign. 52 F 85, přív. 2.

Podkapitoly 2.5.1 – 2.5.3

„**univerzitní konvolut**“, SK sign. FK V 9 (= Academicae orationes, Programmata, Gratulationes, et scholae ordinationes 1600–1619, opuscula 67)

Orationes duae 1574: Georgii Ostracii Raconensis orationes duae, de studiis literarum versibus hexametricis scriptae, et in Academia Pragensi recitatae. Cum encomio Romani Imperatoris, et Boemiae Regis, Caroli III. Academiae Pragensis fundatoris, P.P. meritissimi: et querela eiusdem Academiae de suis incommodis: ad Divum Maximilianum II. Romanorum Imperatorem semper Augustum etc. Regem Boemiae, Lipsiae 1574, NKP sign. 52 F 64, přív. 14.

Ephemeris 1584: Rerum Boemiarum Ephemeris, sive Kalendarium historicum, ex reconditis annalium monumentis erutum. Authore M. Procopio Lupacio Hlawaczowaeo Pragensi, Praeae 1584, KNM sign. 60 H 27.

Centenarii 1601: Sedecimi a Partu virgineo centenarii triennium postremum, quo labente quam varie vicissitudines et calamitates in Boemiae regnum inundarint, breviter exponitur a M. Ioan. Campano, Praeae 1601, KNM sign. 49 E 31, přív. 5.

Mecoenatum Encomium 1605: Mecoenatum Encomium Patronis et amicis Academiae Pragensis cum adsolennem XII. Candidatorum Laurea Philosophica ornandorum renunciationem Aug. 16. an. 1605 habendam invitarentur mussum a Ioh. Campano. Praeae, Typis Haeredum M. Danielis Adami, NKP sign. 52 C 12, přív. 10.

Inauguratio 1607: Inauguratio illustrissimi ac generosissimi Hero Dn.D. Jannis Lythnde Rzicznet in Horovicz, Sacra Casarea Maiest. Conslii delecti, et a Rudolpho II. Imperatore Romano Anno 1606 electi. ... A Magnificae Struaeque Geneosatis Editissimo Cliente, M. Casparo Ambrosio E Musaeo Henricano, In Nova Praga 1607, NKP sign. 50 F 102, přív. 8.

De studiorum progressu 1610: De studiorum in Bohemia progressu et incrementis metrica declamatio in honorem et restaurationem Almae Academiae Pragensis, publice in Collegio Carolino 16. Cal. April. Hora 17 recitata a Venceslao Rokycansky Gurimeno ad authore, Praeae 1610 Sessius, NKP 52 G 10, přív. 29.

Monumentum sempiternum 1612: Monumentum sempiternum nobili et clarissimo viri D. M. Martino Bachacio a Naumierzicz, rectori universitatis Pragensi vigilantiss. Colegii regis Vencesilai Praeposito meritiss. Mathematico Probatiss. Literarum, Literatorumque promotori benigniss. Patri, Collegae, Praeceptor. Desideratiss. Pie in Christo Cum vixisset Annos 73, 17. Gebr. Anno 1612 e vivis sublato debitae gratitudinis ab Academia Pragensi positum, Praeae Typis Georgii Hanussii L., NKP sign. 52 C 14, přív. 25.

Programmata Academiae 1612: Programmata Academiae Pragensis An. 1612 sub rectoribus nobilibus Clariss. Et magniss. Viris Martino Bachacio Naumierzicio a Naumierzicz, praeposito Collegii Regis Wencelsai, Joan. Campano Vodniano, D. Adamo Hubero a Risenbach art. Med. D. et C., collectia et publici juris factae studio et sumptu Bohusl. M. Gieczinsky, NKP sign. 52 G 6, přív. 8.

Discursus De Poeticae adjunctis 1616: Discursus De Poeticae adjunctis pro summo in philosophia gradu in Academia Pragensi Anno Christiano, invida pestis abit: Musas ut Apollo beabit 15. Calend. 8bris, agitatus. ... M. Johanne Galerino Przi Brameno. Pragae 1616, SK sign. FK II 100, přív. 19.

Parentatio 1624: Parentatio Antiquissimae Bohemorum quae Pragae, fuit Academiae Carolinae cuius Ortum, Cursum, et Occasum. Simplici stylo historico Pro Oratione Academica descripsit Et in Collegio Fridericano Inclitae Wittebergae 15 (25) Xbris Anno MDCXXIII. Cum Bohemi Annam Solennitatem Nativitatis Salutiferae D. N. Jesu Christi, non sine suspiriis, et lachrymis pie celebrassent, pro ratione temporis et valetudinis demonstravit; M. Samuel Martinius Horzovinius Bohemus, Pragae Bohemorum, ad D. Castuli et S. Crucis Majoris quondam Ecclesiae Pastor, nec non Consistorii Ordinum Regni Reformati Assessor, jam volente Domino, Exul proscriptus, Wittenbergae hospes. Wittenbergae MDCXXIV, KNM sign. 49 E 14, přív. 1.

Mors Zabonii 1625: Mors Praematura M. Iacobi Zabonii a Vyssetina. Cui Amici, Compatres, Collegae, doloris monumentum; Amoris debitum; honoris stabilimentum posuerunt, fecerunt, condiderunt. Homo toties moritur, quoties amittit suos. Pub. Mim., Pragae Imprimebat Paulus Sessius 1625, NKP sign. 50 G 126, přív. 31.

Podkapitola 2.5.5

Musa pulla 1618: Musa pulla vetustiss. Academiae Pragensis in Exequiis nobilis et spectatissimae matronae Annae Mariae Seeliae magni illius jureconsulti et Bohemorum patroni D. Georgii Remi, patritii Augustani nobiliss. Condiliari et Advocati inclytae Reipubl. Noriberg. Consummatissimi: Conjugis, quae 1617 26. Novemb. Sytlo Juliano in vera Dei vocatione expiravit colecta et publicae kuci data studio M. Petri Pradelii Schemniceni, P. P. Collegii omnium Sanctorum alias Angelici Praepositi, et p.t. artium ac facult. Philos. Decani. Pragae 1618, NKP sign. 50 F 90, přív. 1.

Podkapitola 2.5.6

Bohemiados rudimenta 1610: Bohemiados rudimenta, hoc est De Bohemia situ in colis eorumque moribus, nec non de primis Reipubli. Cechiae moderatoribus theses quas D.O.M.A. sub praesidio clariss. D. M. Iohan. Campani ... Iohannes Ziak Lithomerzicenus respondens, Pragae 1610, SK sign. AA XIV 12, přív. 11.

De origine Bohemorum 1615: De origine Bohemorum et Slavorum Subseciva Johannis Matthiae a Sudetis. Semper prudentes viri quaeiverunt gentium, ac praesertim majorum suorum stirpes: et quia *sorgh*> invitat ad cogitationem de parentibus: et quia gratum est, virtutem et honesta exempla majorum intueri: et quia honestae gentes disciplinam majore cura retinuerunt, Lipsiae 1615, NKP sign. 50 E 14.

Consvetudines feudorum 1615: Consvetudines feudorum in octo materias primum et schematismos, deinde positiones distinctae, et In Augusta Bohemorum Academia Pragensi publici exercitii causa propositae a Johanne Matthia a Sudetis. Respondentibus totidem humanissimis et conspicuis Juvenibus, quorum nomina singulis disputationibus adscripta sunt, Ambergae 1615, SK sign. CJ VI 61.

Contra Roxolanos 1615: Sermo M. Nicolai Troili Hagiochorani pro tempore Facultatis philosophicæ in Academia pragensi de Bohemia pia contra Roxolanos in solenni promotione magistrorum et baccalaureorum as hospites omnium ordinum invitatos, Praga 1615, NKP sign. 52 C 30, přív. 16.

Decisio quaestionis 1615: Decisio ut jucundissimae ita et utilissimae ac hodie diu multumque inter Academicos agitatae quaestionis Utrum scilicet, in Scholis, Gymnasiis et Academiis liceat docere non titulatis? Prolata et publice pronunciata in augustissima et antiquissima Academia pragensi 13. Calend. Martii anno 1615 per me M. Georgium Schultissium de Felsdorf etc., Praga 1615, SK sign. FKV 9, přív. 50.

Decanus facultatis 1616: Decanus facultatis philosophicae, in Academia pragensi, M. Nicolaus Albertus a Kamenek, linguae SS. professor publicus, lecturis s. d. simulque liberalium artium studiosos et baccalaureos eruditos, ad examen, pro utroque gradu Philosophico consequendo, invitat, Praga 1616, NKP sign. 65 E 4255.

Facultatis spongia 1616: Facultatis Philosophicæ in Academia pragensi spongia ad Joannis Matthiae a Sudetis adspergines, Praga 1616, KNM sign. 57 B 41, přív. 31.

Podkapitola 2.5.7

Aemilianidae 1622: Christian Theodori Schosseri Aemilianidae ... Laurifolium sive Schedismatum poeticorum liber II., Fribergae 1622 /Christian Theodorus Schosserus, Ad nobilem clarissimumque Virum, Dn. Johannem-Augustinum Tichtenbaum ... cum ipsi a Domino... Rudolpho a Hidessen ... Pontificia et et Imperatoria Autoritatibus Laurea Poetica transmitterentur. (fol. Dib–Diia)/

De origine Germanorum 1630: Historia de origine et denominatione Germanorum recensente Christian. Theodoro Schossero Phil. ac Medic. D. Physico et Senatore Reipublicae Aussigiensis ad Albi ..., s. l. 1630; NKP 52 C 17, přív. 17.

Podkapitola 2.5.8.

„městský konvolut“ (SK sign. AA XIV 12), z něj přívazky:

- přív. 2: Glatovia regni Bohemiae ardens Ignibus. Anno a Salutifera Christi nativitate, MDLXXIX die XII Maii. Elegiaco carmine descripta a Ioachimo Hynconio, Praga MDXXCII;
- přív. 3: Bruxia Bohemiae. Delineatat carmine, rebusque suis memorabilibus illustrata, erga divos religionis, erga patriam charissimam gratitudinis et observantiae ergo, authore Georgio Bartholdo Pontano a Braitenberg P.L., Praga MDXCIII;
- přív. 4: Reginae Hradecii Topographia cui accesserunt clarorum virorum ibidem defunctorum epitaphia autore Victorino Rhacotomo Vodniano. Praga, MDXCV;
- přív. 6: Conflagratio Giczinae Bohemicae ad Cidlinam. Die S. Laurentii, An. Dn. MDXXCIX. instauratae, reparatae et tandem novo templi collapsi aedificatio ad primum staturam restituta, auspiciis Generosi ac Magnifici Dn. D. Iohannis – Rodulphi Trczkae a Lippa in Veliss, Kumburk, Lipnice, Drzevenice, Zielivo, Swietla,

- Chotieborz, Ledecz etc. Baronis SCM Consiliarii, An. Sal. Christianae MDXCVII. Carmine descripta a Georgio Carolide a Carlsperga, Praegae MDXCVII;
- přív. 8: Turris Urbis Thabor fulmine insperato concussa ardens, anno Christi et die infra signato: Heroico Carmine descripta a Daniele Cantoris Thaboreno. Praegae 1602;
 - přív. 12: Lugubris lessus amplis. Et vetustis. Urbis Glattoviae misere ignibus ardentis quae primum Anno 1579 12 Maii post hoc 1615 Iulii 6 inopinato, incendio pene tota in cineres redacta atque ... affecta est ... a Vencesilaeo Clemente Zebraceno;
 - přív. 15: De origine et laudibus praecipuis vetustissimae venistissimaeque regiae civitatis Lunae ad Oegram, breve Hexametron conscriptum. Cum oratiuncula in collatione secundi gradus Philosophici 6. Septembris Anno MDCXIV habita ... a M. Johanne Trochopoeo Taboreno, Praegae 1616.

Fundationes et origines 1575: Fundationes et origines praecipuarum regni Bohemiae, eidemque adiunctarum aliquot urbium: e chronographicis rerum boiemicarum scriptoribus petitae: epigrammatisque aenigmaticis illustratae auctore Davide Crinito Nepomuceno a Hlavaczova, Praegae 1575, SK sign. AA XIV 12, přív. 1.

Schola Zatecensis 1575: Schola Zatecensis Iacobi Strabonis Glatovini: Cum II. orationibus eiusdem habitis coram Senatoribus et Inspectoribus Vu. ornatiss. ac eruditiss. initio regiminis scholastici; explorationisque profectus: His praefixum est Carmen Gerogii Ostracii ibidem ab ipso recitatum: et subnexum styli exercitium ligatae orationis in eodem ludo literario. Praegae 1575, NKP sign. 52 F 64, přív. 15.

Glukusfirnon 1607: Glukusfirnon anni supra sesquimillesimum CVI. in eunte anno MDCVII. illustr. generos. nobilis amplis. D. D. mecaenatibus strenae loco oblatum ab Andrea Rochotio a Rochitzerberg, P. L. Gymnasii Prostanensis Rectore, Praegae (?) 1607, NKP sign. 52 C 25, přív. 23.

Nobilitate rerumque usu 1613: Nobilitate rerumque usu Syndicis in inclita reipl. Zatecensi industriis ac dignissimis erga liberales artes optime animatis, Patronis suis observandis etc. has duas oratiunculas, de rationibus bene merendi de literis conscriptas, augendae et conservandae benevolentiae gratia, 16. Junii Ann. 1613 consecrat, (Praegae) 1613, SK sign. FK V 9, přív. 41.

Oratio De dignitate 1617: Oratio De dignitate, necessitate et utilitate scholarum, vitaeque scholasticae, in introductione in scholam Rochesanensem 29. Maii, anno 1617. habita, et cum quibusdam Epigrammatibus ad Maecenas et amicos suos etc., ... missa et dedicata a Venceslao Beraunsky Suticeno, Praegae 1617, NKP sign. 52 C 19, přív. 40.

Schedismata Mylii 1618: M. Martini Mylii Vodniani schedismata aliquot Christo opt. maximo et Christianae charitati dictata. Praegae Typis Pauli Sessii 1618, NKP sign. 52 C 6, přív. 3.

Kapitola 2.6

Acclamatio 1575: Ad illustrissimum atque serenissimum principem ... Rudolphum ... acclamatio pro delici inauguratione atque coronatione illius, facta Praegae in Metropoli Boiemiae die 22. Septembris Anno 1575. Praegae 1575, NKP sign. 52 C 9, přív. 11.

Carmen 1575: Carmen pro felici ... Rodolphi in Regem Boiemiae inauguratione, quae fuit in templo arcis Pragensis 22. Septemb. die, anno 1575, scriptum a Davide Crinito..., Pragae 1575, NKP sign. 52 C 9 přív. 12.

De adventu 1577: De adventu ... Rodolphi II., imperatoris Romanorum... in urbem Pragensem, Pragae 1577, NKP sign. 52 C 9, přív. 13.

Decas Augustissimorum 1605: Decas Augustissimorum ex amplissima ... archiducum Austriae familia imperatorum breviter Virgiliano carmine contexta una cum descriptione domus Rosenbergicae nec non aliis quibusdam ad amicos scriptis auctore Ioanne Czernoviceno, Pragae 1605, NKP sign. 52 C 9, přív. 1.

Podkapitola 2.6.1

Periculorum 1602: Pauli a Gisbice Pragensis, Periculorum poeticorum partes tres. Una cum adoptivo carminum libello Henrici Clingerii I. C., Vvitebergae 1602, NKP sign. 52 F 65.

Farrago nova 1602: Paulli a Gisbice Bohemi, Schedismatum Farrago nova. Nuper in Itinere Belgico pleraque ut sub manu nata, ita foras quasi gustu data. Lugduni Batavorum 1602, NKP sign. 52 G 7, přív. 17.

Propemptica 1602: Propemptica ad Paullum a Gisbice Pragensem, ex Academia Lipsiensi discedentem, scripta ab amicis, Lipsiae 1602, NKP sign. 52 F 65, přív. 1.

Vota propemptica 1602: Vota propemptica ad Paullum a Gisbice Pragensem, Vviteberga discedentem Scripta ab amicis. Praefixum est Testimonium illustris. Principis etc. Rectoris Acad. Vitteb. Magnificentiss, Lipsiae 1602, NKP sign. 52 F 65, přív. 2.

Podkapitola 2.6.2

Carmina quaedam 1600: Carmina quaedam ante et post actum, quod Divi Rudolphi II. Romanorum imperatoris auspicio et voluntate, cum summa solemnitate; ad generosiss. Et ampliss. Dominorum, Consiliar. Virorum nobiliss. clariss. et doctiss. confessum, in Aula Imperatoria, VI. Idd. Maii, Anno Iubilaeo, Laurea poetica, G. Martino Baldufiano Sil. Cobferretur, Per eundem ipsum, particulis adiectis, recitata. Pragae 1600, SK sign. FK IV 73, přív. 2.

Laurea poetica 1601: Laurea poetica Thomae Smichaeo ab illustri, magnifico et clarissimo Dn. Barptolomaeo Bilovvio a Bilovv, Comite Palatino, Equite auratae militiae, Cive Romano, Philosopho, et Poeta nobili ac coronato Caesario, collata, et consecrata Nobilissimo et Celeberrimo minoris Urbis Pragensis Senatui, 13. Calend. Iulii, Anno nati in mundum Servatoris ex virgine Maria 1601 renovato. Cui premissa est Prosphonis in recens ordinatam ejusdem Senatus aciem ab eodem Thoma Smichaeo etc. concinnata. Pragae Typis Haeredum M. Danielis Adami. NKP sign. 52 G 8, přív. 29a+b.

Auspicio atque laurea 1601: Auspicio atque Auctoritate Divi Rudolphi II. Romanorum Imperatoris Augustiss. Germ. Hung. Bohemiae regis etc. Laurea M. Caspari Conrado Vratisl. Per Admodum reverendum, Nobilem et Magnificum Virum Dn. Jacobum Chimarraheum Ruremundanum, S. R. E. Protonotarium, Com. Palat. Auratae militiae Eqvitem, S. C. M.

Eleemosynarium Majorem, Praepositum Lytomicensem etc. collata Prid. Non. April. A. C. MDCI. Lignicci typis Sartorianis. NKP, sign. 5 K 214, přív. 7.

Anagrammatismorum centuria 1606: Casparus Cunradus Vratislaviensis Phil. et Med. D. Anagrammatismorum Centuria, Olsnae 1606, SK sign. AD VII 152, přív. b.

Prosopographiae melicae 1615–1621: Casparis Cunradi sil. Phil. et Med. D. Prosopographiae melicae millenarius I. In quo virorum doctrina et virtute clarissimorum vita ac fama singulis distichis utcunque delineatur. Cum Elencho nominum eorum in calce adiecto. Prostat Francofurti, apud Antonium Hummum, MDCXV, SLUB, sign. Biogr. Erud. A 263 b (obsahuje také další díly: Casparis Cunradi sil. Phil. et Med. D., Prosopographiae melicae, Millenarius II. In quo Virorum doctrina et virtute clarissimorum vita ac fama singulis distichis utcunque delineatur...., Francofurti apud Hummum, MDCXV; Casparis Cunradi sil. Phil. et Med. D., Prosopographiae melicae Milenar. III...., Hanoviae MDCXXI).

Podkapitola 3.1

Epistolae prosaicae 1549: Epistolae prosaicae Georgii Handschii Lippensis Germani, Epistolas meas poeticas invenies in Rapsodia meorum Carminum, Praga 1549, ÖNB, sign. Cod. 9650.

Canticum Canticorum 1583: Canticum Canticorum, pro honore coniugii, praestantis viri doctrina, et virtute, M. Mathiae Grylli Raconensis a Gryllova, Sponsi et honestae matronae Annae Straboniae Sponsae Celebrati Zatecii pridie Nonarum Iulii, Anno Christi 1583 redditum Carmine Elegiaco a Davide Crinite Nepomucaeno ab Hlavaczova. Praegae Excusum in Officina Georgii Nigrini, NKP sign. 52 C 15, přív. 18.

Idyllion 1584: Idyllion De admiranda nativitate in carne, Iesu Christi, aeterni patris Dei, et Matriuae Virginis matris filii. Cum typo stellae magorum ad praesepia eiusdem, ducis. Et acrostichide alphabetica pro calendis Ianuarii Anno 1584. Authore Davide Crinito ab Hlavaczova. Praegae 1584, SK sign. AB VIII 39, přív. 20.

De podagra theses 1597: De medicorum, ut vocant, opprobrio Podagra theses, ad quas ... publice respondebit Matthias Borbonius a Borbenheim Collinensis (Bohemus), Basileae 1597, LK sign. VI Eb 29, přív. 15.

Podagra 1597: Anonym, Podagra, s.a., s.l. (rukou připsáno: Excusum Olomutii 1597), ZA Olomouc, sign. A 5482, přív. 15.

Chlauba podagry 1597: Chlauba podagry: w Latinském Jazyku od Wilibalda Pirhagmera sepsaná/ a před 27 lety w Sstrospurce wydaná: Nynij od M. Giřjho Karolidesa s Karlsspergka/ G. M. Cýsařské Poety w Czesstinu přeložená; Praha 1597, SK sign. BT X 38.

Laudes podagrae 1600: Laudes podagrae versibus comprehensae, autore Victorino Rhacotomo Vodniano, Praegae 1600, NKP sign. 52 C 19, přív. 1.

Triumphus podagrae 1605: Triumphus podagrae, in gratiam, et favorem omnium, cum ea conflictantium accurate conscriptus, et heroico carmine adumbratus. ... Auctore R. D. Georgio Bartholdo Pontano a Braitenberg, Metropolitanae Ecclesiae Pragensis Praeposito, Francoforti 1605, NKP sign. 52 C 19, přív. 2.

Gustus Primus 1612: Collegii Lidomierzicensis Lectionum et Exercitiorum Hyemalium Gustus Primus pro Contestanda officij fidelitate et Excitandis Ingeniis in lucem datus, Pragae 1612, NKP sign. 45 A 11, přív. 10 /disputace: Ioannis Zytikonidis Poggebradeni De laudibus scabiei (fol. Ciiia–b)/.

Satyrarum liber: Petri Ribaldi Pervani satyrarum liber prior et Reinoldi Guisco de Goa Americani Elegiarum et Epigrammatum cum Miscelaneis liber Posterior. Indiarum occidentalium Poetarum cum Rubeo emse. Impressum Utopiae apud Raphaellem Atabalida. Cum Licentia Moschovitarum Anno MMDDXLIOI /s.a./, KNM sign. 49 D 10a.

Liber Epigrammatum 1616: M. Martini Mylii Vodnani Liber Epigrammatum. Pro Strena novi Anni XVI. Supra Milessimum sexcentimum evulgatus. Pragae. Imprimebat Ioannes Strzibursky AD MDCXVI, KNM sign. 59 D 28.

Manipulus Frugum: Manipulus Frugum vernalium Poeticus Heliae Nysseli Trutnovini Publici juris factus. (Pragae s.a.), KNM sign. 49 D 8, přív. 17.

Podkapitola 3.2

Poemata 1602: Poemata Elisab. Ioan. Westoniae Anglae, virginis nobilissimae, poetriae celeberrimae, linguarum plurimarum peritissimae, studio ac opera G. Martini a Baldhofen Silesii collecta et amicis communicata, Francofurti ad Oderam 1602.

Parthenicon 1610: Parthenicon Elisabethae Ioannae Westoniae, Virginis nobilissimae, poetriae florentissimae, linguarum plurimarum peritissimae, opera et studio G. Mart. a Baldhoven, Sil. collectus, et nunc denuo amicis desiderantibus communicatus. Pragae. Typis Pauli Sessii, s.a. (cca 1610), NKP sign. 9 H 226.

Podkapitola 3.3

Ephemerides novae: Strialiův deník – rukopisné vpisky do díla: Ephemerides novae et exactae Ioannis Stadii Leonnovthesii An Anno 1554. Ad Annum 1570. Coloniae Agrippinae MDLVI, Severočeské muzeum v Liberci, sign. Strialius, 1449 a 1226.

Compellatio 1587: Thomae Mitis Lymusaei Catechesis biblicae libri VII et totidem appendices monodiarum Bohemicolatinarum, Pragae 1587 (skladba Compellatio regiarum Bohemiae civitatum Nymburgae, Piscae, Brodae Bohemicae..., fol. 194b), NKP sign. 52 H 4

Exequiis nobilis 1612: Exequiis nobilis, et Doctissimi Viri Dn. Magistri Jacobi Junioris Krupsky de Kruppsdorf, Poetae Laureati Caesarei, et Notarii Publici Imperialis, ac Iudicis ordinarii. Nymburgae in Albi Cal: Augusti Anno MDC XII hora 18. ex huius Mundi exilio feliciter in veram Patriam revocati: Amici scribebant. Quibus adjungere visum est ea, quae ideem ipse piae memoriae M. Iacobus Krupsky etc. pro natali festivitate Domino Ioanni Motovecio paucis ante diebus exaravit. Officina Dobrovicensium, Pragae MDCXII, NKP sign. 65 E 2316. (= s. A3c Carmen in ipso agone mortis Recitatum a Magistro Iacobo Iuniore Krupsky de Krupperssdorf. Poeta Laureato Caesareo et Notario Publico Imperiali, ac Iudice Ordinario.)

Soliloquia 1618: Casparis Dornavi, Dulc-amarum, h. e. De dulcedine ex amaritie crucis, morborum et et mortis haurienda, SOLILOQUIA: cum Episodiis argumenti haud absimilis. Bethanae, Typis Joan. Dörfferi, Bethaniae 1618, Wroclaw BU, sign. 317.929.

Fasciculus anagramatum 1622: Fasciculus Anagramatum, Aenigmatum, Symbolorum aliorumque Carminum Nominibus et Nataliis Virorum Reverendorum, Clarissimorum, Hamunassimorum, Veraque Artium Nobilitate Praeditorum, conscriptorum, oblatoorumque Celeberrimo Senatui Mielnicensi, debitae observantiae, Gratitudeisque pro Receptis et Recipiendis Beneficiis.... Praegae Typis Pauli Sessij 1622, KNM sign. 57 B 41, přív. 15.

Amuletum patientiae: Amuletum patientiae, ora, labora, persevera ... cum brevi discursu de peste, Praegae s.a. (1626?, na knize napsáno 1629). Dnes deponováno v knihovně kláštera dominikánů u sv. Jiljí, sign. G XII 7, adl. 2.

Taedis felicissimis 1634: Taedis felicissimis Serenissimi Principis et domini, dn. Christiani, huius nominis quinti... Carmen humillime oblatum, dicatum, consecratum a Georgio Nigrino Lithomyslno Boh. olim Cive, nec non Cancellariae Novae Urbis Praegensis per aliquot annos Notario; jam vero in tristi Exilio SS. Theol. Stud. Dresdae, Typis Gimelis Bergen, Elect. Saxon. Typographi. Anno MDCXXXIV, SLUB, sign. H. Sax. C 987, 14.

Sententiae Salomonis 1570: Sententiae Salomonis Generaliores de bonis moribus, excerptae e libro Proverbiorum, praenotatae titulis, et, ut proficiant multi in bonis studiis, publicatae. Per Wenceslaum Posthumum Bydzovinum. Propowéděnij Ssalomúnowa hlawněgssij o Dobrých Mrawijch/ wybrana z Knih Přijslowij/ a předznamenaná Tytulemi/ a / aby prospijwali mnozý w dobrém Uměnij/ wydaná. Skrze Wácslawa Posthuma Bydžowského. (Praegae 1570), NKP sign. 52 F 64, přív. 18.

Famulitium 1581: Famulitium D. Ludovici Vivis praestantissimi viri etc. Elegiaco carmine redditum, Huic praecesserunt duae preces, quarum prima Saphicis, Altera in Invocationem Spiritus Sancti Heroicis versibus donata. Autore Michaeli Vincklero, Divae Catharinae Montano, Praegae 1581, NKP sign. 52 C 7, přív. 29.

Antigone 1583: Antigone Tragoedia Sophoclis Graeco translata per M. Petrum Codicillum. Praegae 1583, NKP sign. 52 G 14, přív. 1.

Satellitium 1593: Satellitium animi Iohannis Ludovici Vivis: versibus expressum, bipartitum et auctum a Gerogio Carolide, Praegae 1593, NKP sign. 52 C 7, přív. 28.

Farrago symbolica 1597: Farrago symbolica sententiosa, perpetuis distichis explicata, et in quinque centurias tributa a M. Georgio Carolide a Carlsperga Poeta Caesario. Accessit Liber Epigrammatum e diversisi materiis ab eodem compositus. ... Cum facultate superiorum etc. Anno MDXCVII., NKP sign. 52 G 22, přív. 1.

Sententiae LVI 1597: Sententiae LVI. Salubriae et vitae humanae per necessaria documenta praeceptaque continentes, ex Phoedri Augusti liberti Fabellis excerptae, ac in usum Amicorum Elegiacis Epigrammis explicatae et nunc primum editae a M. Georgio Carolide a Carlsperga, Poeta Caesario Praegae, Typis M. Danielis Adami, Anno 1597, NKP sign. Sd 542, přív. 17.

Ethica christiana 1597: Ethica christiana. Officiorum divi Ambrosii episcopi Mediolanensis libri tres. Nunc primùm in gratiam juventutis Christianæ seorsim editi, opera (et) sumptu M. Troiani Nigelli ab Oskorzina. Praga MDXCVII, KNM sign. 46 H 3.

Distichorum centuria 1602: D. V. Gelenius, Distichorum moralium centuria I. (Praga 1602) SK sign. FK V 11, přív. 10; Distichorum moralium centuria III, (Praga 1602), SK sign. FK V 11, přív. 11 (druhá centurie není zachována).

Melema Stoicorum 1606: Melema Stoicorum depingens: habitum in Collegio Angelico, alias omnium Sanctorum ... a Duchoslao Rinda, Praga 1606, SK sign. AC XI 107, přív. 15.

Constantia Lipsii 1607: Constantia Lipsii Monostichis effigiata Illustri iuxta ac Generoso baroni D. D. Johanni Litvino de Rziczán, et in Horzovicz. S. C. M. Consiliario. Loco strenae Christianae. Amplissimo synedrio Henriciano Novae Urbis Pragensis Praestantissimo, nomine auspiciis ominis sacra..., Praga 1607, NKP sign. 50 F 102, přív. 11.

Specimen studii ac laborum: Specimen studii ac laborum, cum Dei Opt. Max. auxilio, ex favore et consensu Sereniss. Ac potentiss. Rom. Hunga. Et Bo. Regis Ferdinandi, iuxta testamentum et piam donationem nobilis olim Doctoris Ioannis Francz de Regio Monte, publice in Academia Pragensi, iuvante ac promovente inclite antiquae Urbis Senatu, exhaustorum circa enarrationem Graecae Iliados Homeri, et aliorum Latinorum etiam autorum a M. Mathaeo Collino, ÖNB rukopis, sign. 9910.

Kalendář hystorycský 1578: Kalendář Hystorycský, To gest, Krátké poznamenáníj wssech dnuow gednohokaždého Měsýce přes celý Rok, Praha 1578, NKP sign. 54 C 29.

Čelednj wúdce (ed. 1843): Čelednj wúdce čili upřjmná a spásitedlná rada všem we službě stogjcjm aneb do služby se chystagjcjm. Třetj uprawně wydání, Praha 1843 (originál: Peter Glaser, Čzelednj Diábel. Krátký spis o wseligakých neřádijch, newěře a neposlussnosti, Praha 1586).

Rozmaluwáníj o Moru 1582: Jan Kocýn, Rozmaluwáníj o Moru: W kterémž se tyto dvě Otázky wyswětlujij: Gestli mor neduh nakažugijcy? A Takéli a pokud Człowěk pobožný před nakaženijm mornijm ugijti může?, Praha 1582, NKP sign. 54 D 193.

O swornosti 1583: O Swornosti Manželské. Knijžka wssechněm wěrným a Křestianským Manželům obogijho pohlawij welmi užitečná a potřebná, Praha 1583, NKP sign. 54 G 669.

Politia historica 1584: Lauterbeck, Georg, Politia Historica. O Wrchnostech a Sprawcých Swětských. Knihy Patery. W nichž se obsahuj mnohá vžitečná naučeníj yakby se Králowstwij Knijžetswij Země Obce y Města budto w času pokoge aneb wálky pobožně sslechetně chwalitebně a vžitečně řijditi a sprawowati mohla, Praha 1584, KNM sign. 29 B 1.

Cžest a Newina 1585: Cžest a Newina pohlawj Ženského. Rozmlauwáníj o bezprawij a křiwdě, kteráž se děge poctiwým manželkám y wssemu ženskému pohlawij, yak od Mudrákůw Pohanských, tak od některých galowých Křestianů: gessto se na to wydali aby wssecky ženy haněli a o nich nestydatě a potupně mluvili y psali, Praha 1584, NKP sign. 54 C 132.

Abeceda 1585: Jan Kocýn, Abeceda pobožné Manželky a rozssaffné Hospodyně. To gest: Wýklad Dwamecýtma Werssůw o ctnostech dobré a sslechetné Ženy, pořádkem Liter Abecedy Hebreyské, w poslednij Kapitulo Přijslowij maudrého Krále Ssalomauna od Ducha Swatého položených, Praha 1585, NKP sign. 54 C 132.

Kroniky dvě 1585: Kronyky Dwě O založenij Země České a prwnijch Obywatelijch gegich, též o Knijžatech a Králijch Českých y gegich činech, Praha 1585, NKP sign. 54 G 11520.

Isocratis ad Daemonicum 1586: Isocratis ad Daemonicum Paranesis, de Officijs. Hieronymo Vvolphio interprete, Praga 1586, NKP sign. 54 E 224, přív. 2.

Ecclesiasticus 1586: Ecclesiasticus sive sapientia Iesu filii Sirachi. Quae veram et sacram Christianorum ethicam continet, et nunc primum in gratiam puerorum seorsim cum expositione Bohemica edita est, Praga 1586, NKP sign. 54 K 5868.

Introductio 1586: Vives, Juan Luis, Ioannis Lodovici Vivis Valentini ad veram sapientiam Introductio. Libellus doctus et elegans, in gratiam puerorum separatim ab alijs eius operibus editus, & Bohemica expositione illustratus, Praga 1586, NKP sign. 54 G 224.

Regiment zdrawing 1587: Henrik von Rantzau, Regiment zdrawing. Správa užitečná obsahující w sobě potřebná naučení, yakby člověk tělo své při dobrém způsobu zdrawing zachowati a před mnohými neduhy obhagowati a opatrowati měl, Praha 1587, NKP sign. 54 G 23.

Hospodář 1587: Jan Brtvín z Ploskovic – Mikuláš Černobýl, Hospodář. Knížka welmi užitečná, zawijragijc v sobě, předně nawedenij žiwota Křestianského, yakby ti, kteříž w swětě nad ginými panugij, sami sebe y sobě poddanné spravowati měli: Potom Gruntownij Spráwu a pořádek wsseliyakého hospodářstwij, zwlásstě při panstwijch a zbožijch, potřebná Panům, kteříž weliké Statky na zemi magij, Praha 1587, NKP sign. 54 K 11.682.

Prawidlo křestianského žiwota 1587: Prawidlo křestianského žiwota. Wedlé kteréhož powinen gest se každý Křestianský člověk w swém žiwotě a stawu řijditi a chowati. Podlé řádu Desýti Božských Příkázání z slova Božijho wybrané a samými tolíko Pijsmy swatými obogijho Zákona wyswětlené, Praha 1587, NKP sign. 54 F 198.

Tabule sedmi zlých 1588: Tabule sedmi zlých a sedmi dobrých věcí Człowěka. Z gegichžto bedliwého a zdrawého rozgjmánj gedenkaždý w těžkostech a bijdách swých mocné potěssowánj bráti sobě může, Praha 1588, NKM sign. 62 L 32.

Postylla Djtek 1589: Christof Fischer, Postylla Djtek w kterězto wssecka Nědělnj/ a přednjch Swátkůw Ewangelia s krátkými čtyřmi Otázkami, na gednu fformu sprostně se wyswětlugj, Praha 1589, NKP sign. 54 B 104.

Rozgjmánij 1589: Rozgjmánij aneb wýklad Pobožný a Křestianský na Žalm S. Davida XXXII. O Prawém Blahoslawenstwij a odpusstění hřichůw, Praha 1589, NKP sign. 54 F 215, přív. 1.

Sskola aneb Cwičenj 1589: Sskola aneb Cwičenj Křestianské a wěrné dusse pobožného Człowěka. Sepsané wedlé pořádku Człankůw wjry obecné Křestianské, genž se Snessenjm Aposstolským gemnuge, Praha 1589, sign. NKP. 54 F 215.

Kronyka Mozkewská 1590: Alessandro Guagnini, Kronyka Mozkewská. Wypsánij přednjch zemj, Kragin, Narodůw, Knjžetstw, Měst, Zámkůw, Ržek a Gezer, Welikému Knjžeti Mozkewskému poddaných, Praha 1590, NKP sign. 54 F 55.

Kalendař hystorycky 1590: Kalendař Hystorycky. Krátké a Summownj poznamenánj wssechněch dnůw gednohokaždého Měsýce, přes celý Rok, Praha 1590, NKP sign. 54 B 23.

Štjt wjry prawé 1591: Štjt wjry prawé, Katholické a Křestianské. Otázky na wssecky přednj a hlawnj Artykule učenj Křestianského s dostatečnými Odpowěďmi, wzatými z důstogné swatyně Pjsem Swatých Starého y Novwého Zákona: kteréžto ničehož giného, krom samých řečj Božských, neobsahuj, Praha 1591, NKP, sign. 54 B 49.

Providentia Dei 1592: Jean L'Espine, Providentia Dei. O řjzenj a opatrowánj Božském. Spis pobožný, k utwrzenj a spokogenj zarmaucených swědomj, w těchto časých odporných, wěrným Křestianům welmi užitečný, Praha 1592, NKP sign. 54 F 318.

Traktát o opatrowánj chudých 1592: Andreas Hyperius, Traktát[t] O opatro[wánj] Chudých kterakby ti w městech [a obcech] [cho]wáni a opatrowáni býti [měli a mohli,] tak aby gim po vlicých [ležeti a al]mužny žebrati po[třebj] nebylo, Praha 1592, KNM sign. 29 E 3.

Itinerarium Sacrae Scripturae 1592: Heinrich Bunting, ITINERARIUM SACRAE SCRIPTURAE: To gest: Putowánj Swatých Na wssecku Swatau Biblj obogjho Zákona, rozdělené na dvě knihy, Praha 1592, NKP sign. 54 D 7046.

Hystoria židowská 1592: Josephus Flavius, Hystoria Židowská. Na Knihy čtyry rozdělená, Praha 1592, KNM sign. 30 B 2.

Soliloquia de Passione 1593: Martin Moller, Soliloquia de Passione D. N. Iesu Christi. Kterak gedenkažsý Křestian Zmučenj a Smrt Pána nasseho Gezukrysta w srdcy swém k naučenj potřebnému y potěssitedlnému rozgijmati/ a toho gak k žiwotu Křestianskému tak y k smrti blahoslawení užjwati má, Praha 1593, NKP, sign. 54 F 50.

Hystoria cýrkewnj Eusebia 1594: Eusebius Pamphili, Historia Cýrkewnj Eusebia přigmjm Pamffila Biskupa Cesarienského w Palestýně, na Knihy Desatery rozdělená, Praha 1594, NKP sign. 54 B 4.

Hystoria cýrkewnj Kassiodora 1594: Flavius Magnus Kassiodorus, Historia Cýrkewnj Kassiodora Ržimského Senátora, nazwaná TRIPARTITA: Ze těj Historykůw Ržeckých, Sozomena, Sokratesa a Theodoryka sebraná a na Dwanáctery Knihy rozdělená, Praha 1594, NKP sign. 54 B 4, přív. 2.

Sylva quadrilinguis 1598: Helfricus Emmelius, Sylva Qvadrilingvis Vocabvlorvm Et Phrasivm Bohemicae, Latinae, Graecae et Germanicae lingvae ..., Praegae 1598, KNM sign. 26 B 2.

Nomenclator quadrilinguis 1598: Hadrian Junius, Nomenclator quadrilinguis Boemico-latino-graeco-germanus, Praha 1598, KNM sign. 26 B2, přív. 1.

Wýklad pobožný 1599: Wýklad pobožný na žalm dewadesátý prwnij S. Dawida, z Učitelůw Křestianských sebrany, Praha 1599, KNM sign. 36 G 16.

5.3 Seznam použité literatury

Abel 1978: Günter Abel, Stoizismus und Frühe Neuzeit. Zur Entstehungsgeschichte modernen Denkens im Felde vom Ethik und Politik, Berlin – New York, Walter de Gruyter 1978.

Aertsen 1996: Jan A. Aertsen, Einleitung: Die Entdeckung des Individuums, in: Individuum und Individualität im Mittelalter, Jan A. Aertsen – Andreas Speer (Hrsg.), Berlin – New York, Walter de Gruyter 1996, s. IX–XVII.

Albanese 1996: Denise Albanese, Making It New: Humanism, Colonialism, and the Gendered Body in Early Modern Culture, in: Feminist Readings of Early Modern Culture. Emerging subjects, Valeria Traub – M. Lindbay Kaplan – Dymrna Callaghan (eds.), Cambridge, Cambridge University Press 1996, s. 16–43.

Almási 2006: Gábor Almási, Humanisten bei Hof. Öffentliche Selbstdarstellung und Karrieremuster, in: Funktionen des Humanismus. Studien zum Nutzen des Neuen in der humanistischen Kultur, Thomas Maissen – Gerrit Walther (Hrsg.), Göttingen, Wallstein 2006, s. 155–165.

Algazi 2005: Gadi Algazi, „Geistesabwesenheit“. Gelehrte zu Hause um 1500, Historische Anthropologie 13, 2005, s. 325–342.

Anderson 1983: Benedict Anderson, Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism, London, Verso 1983.

Arnold 1999: Klaus Arnold, Warum schrieben und sammelten Humanisten ihre Briefe? Beobachtungen zum Briefwechsel des Benediktinerabtes Johannes Trithemius (1462–1516), in: Adel – Geistlichkeit – Militär. Festschrift für Eckardt Opitz zum 60. Geburtstag, Michael Busch – Jörg Hillmann (Hrsg.), Bochum, Dr. Dieter Winkler Verlag 1999, s. 19–32.

Ash 2001: Ronald G. Ash, „An Elect Nation?“, in: „Gottes auserwählte Völker“ – Erwähnungsvorstellungen und kollektive Selbstfindung in der Geschichte, Alois Mosser (Hrsg.), Frankfurt am Main etc., Lang 2001, s. 121–122.

Asmuth 1994: Bernhard Asmuth, Anfänge der Poetik im deutschen Sprachraum. Mit einem Hinweis auf die von Celtis eröffnete Lebendigkeit des Schreibens, in: Renaissance-Poetik. Renaissance Poetics, Heinrich F. Plett (Hrsg.), Berlin – New York, Walter de Gruyter 1994, s. 94–113.

Austin 2000: John Langshaw Austin, Jak udělat něco slovy, Praha, Filosofia 2000.

Baader 1996: Renate Baader, Akademie und Salon – oder: Der Unsterbliche und die zehnte Muse, in: Europäische Sozietätsbewegung und demokratische Tradition. Die europäischen Akademien der Frühen Neuzeit zwischen Frührenaissance und Spätaufklärung, Klaus Garber – Heinz Wismann (Hrsg.), unter Mitwirkung von Winfried Sieber, 2. Bd., Tübingen, Max Niemeyer Verlag 1996, s. 441–468.

Babb 1965: Lawrence Babb, The Elizabethan Malady. A Study of Melancholia in English Literature from 1580–1642, East Lansing, Michigan-State University Press 1965.

Baier 2003: Pontano und Catull, Thomas Baier (Hrsg.), Tübingen, Gunter Narr Verlag 2003.

Baron 1955: Hans Baron, The Crisis of the Early Italian Renaissance. Civic Humanism and Republican Liberty in an Age of Classicism and Tyranny, Princeton N.J., Princeton University Press 1955.

Baron 1980 (Baron 1988): Hans Baron, In Search of Florentine Humanism. Essay on the Transition from Medieval to Modern Thought, Vol. I, Princeton N.J., Princeton University Press 1980 + Vol. II, Princeton N.J., Princeton University Press 1988.

Bauer 1994: Barbara Bauer, Intertextualität und das rhetorische System der Frühen Neuzeit, in: Intertextualität in der Frühen Neuzeit. Studien zu ihren theoretischen und praktischen

Perspektiven, Wilhelm Kühlmann – Wolfgang Neuber (Hrsg.), Frankfurt am Main – Berlin – Bern – New York – Paris – Wien, Peter Lang 1994, s. 31–61.

Baumann 1993: Winfried Baumann, Das Hodoeporicon Ingolstadiense des Bohuslav Hodějovský z Hodějova, in: Studien zum Humanismus in den böhmischen Ländern, Bd. III.: Die Bedeutung der humanistischen Topographien und Reisebeschreibungen in der Kultur der böhmischen Länder bis zur Zeit Balbíns, Hans-Bernd Harder – Hans Rothe (Hrsg.), unter Mitwirkung von Jaroslav Kolár und Slavomír Wollman, Köln, Böhlau Verlag 1993, s. 161–182.

Baumann 1998: Winfried Baumann, *De irruptione militis Passaviensis* des Ioannes Czernovicenus, in: Später Humanismus in der Krone Böhmen 1570–1620, Hans-Bernd Harder – Hans Rothe (Hrsg.), unter Mitwirkung von Jaroslav Kolár und Slavomír Wollman, Dresden, Dresden University Press, 1998, s. 267–277.

Becker 1987: Barbara Becker-Cantarino, Die „gelehrte Frau“ und die Institutionen und Organisationsformen der Gelehrensamkeit am Beispiel der Anna Maria von Schurman (1607 – 1678), in: Res Publica Litteraria. Die Institutionen der Gelehrensamkeit in der frühen Neuzeit, Sebastian Neumeister – Conrad Wiedemann, 2. Bd., Wiesbaden, Otto Harrasowitz 1987, s. 559–576.

Becht-Jördens 2001: Gereon Becht-Jördens, Liebe und Freundschaft. Überlegungen zu Walahfrids *ad amicum* (carm. LIX), in: Mentis amori ligati. Lateinische Freundschaftsdichtung und Dichterfreundschaft in Mittelalter und Neuzeit. Festgabe für Reinhard Düchting zum 65. Geburtstag, Boris Körkel – Tino Licht – Jolanta Wiendlocha (Hrsg.), Heidelberg, Mattes Verlag 2001, s. 5–10.

Benedek 1983: Thomas G. Benedek, The Gout of Desiderius Erasmus and Willibald Pirckheimer: Medical Autobiography and Its Literary Reflections, Bulletin of the History of Medicine 57, 1983, s. 526–544.

Benedek – Rodnan 1963: Thomas G. Benedek – Gerald P. Rodnan, Petrarch on Medicine and the Gout, Bulletin of the History of Medicine Vol. XXXVII, No. 5, 1963, s. 397–416.

Benedek – Rodnan 1963b: Thomas G. Benedek – Gerald P. Rodnan, Podagra by Gottfried Rogg: An Illustrated Encomium on the Gout, Journal of the History of Medicine, Vol. XVIII, 1963, s. 349–352.

Beneš 1987: Zdeněk Beneš, Kroniky dvě o založení země české a jejich místo v dějinách české historiografie, Acta Universitatis Carolinae – Phil. et hist. 2/1984, Studia historica XXIX, Problémy dějin historiografie III, Praha 1987, s. 41–67.

Beneš 1988: Zdeněk Beneš, Pojmy národ a vlast v díle Daniela Adama z Veleslavína, Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica, 1988, Studia historica XXII, Problémy dějin historiografie IV, s. 61–74.

Beneš 1993: Zdeněk Beneš, Historický text a historická skutečnost. Studie o principech českého humanistického dějepiscetví, Praha, Karolinum 1993.

Bénévent 2002: Christine Bénévent, Erasme en sa correspondance conquête(s) et défaite(s) du langage, in: Self-Presentation and Social Identification. The Rhetoric and Pragmatics of Letter Writing in Early Modern Times, Toon van Houdt – Jan Papy – Gilbert Tournay – Constant Matheussen (eds.), Leuven, Leuven University Press 2002, s. 57–85.

Beránek 1985: Karel Beránek, Promoce v Klementinu v letech 1604–1617, Acta universitatis Carolinae – Historia universitatis Carolinae Pragensis, Tom. XXV, Fasc. 1, 1985, s. 7–32.

Beránek 1998: Karel Beránek, Mistři, bakaláři a studenti pražské filosofické fakulty. Magistri, baccalaurei nec non studentes facultatis philosophicae Pragensis 1640–1654, Karel Beránek (ed.), Praha, Národní knihovna v Praze 1998.

Bering 2001: Piotr Bering, Laurentius Corvinus, scriptor, orator, poeta et dispositor scaenarum, in: Mentis amori ligati. Lateinische Freundschaftsdichtung und Dichterfreundschaft in Mittelalter und Neuzeit. Festgabe für Reinhard Düchting zum 65.

Geburtstag, Boris Körkel – Tino Licht – Jolanta Wiendlocha (Hrsg.), Heidelberg, Mattes Verlag 2001, s. 11–18.

Berns 1978: Jör Jochen Berns, Zur Tradition der deutschen Sozietätbewegung im 17. Jahrhundert, in: Sprachgesellschaften, Sozietäten, Dichtergruppen. Arbeitsgespräch in der Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel 28. bis 30. Juni 1977, Martin Bircher – Ferdinand van Ingen (Hrsg.), Hamburg, Hauswedell 1978, s. 53–73.

Bernstein 1997: Eckhard Bernstein, Der Erfurter Humanistenkreis am Schnittpunkt von Humanismus und Reformation. Das Rektoratsblatt des Crotus Rubianus, in: Der polnische Humanismus und die europäischen Sodalitäten. Akten des polnisch-deutsch Symposions vom 15. bis 19. Mai 1996 im Collegium Maius der Universität Krakau, Stephan Füssel – Jan Pirozyński (Hrsg.), Wiesbaden, Harrasowitz 1997, s. 137–165.

Bernstein 1998: Eckhard Bernstein, From Outsiders to Insiders. Some Reflections on the Development of a Group Identity of the German Humanists between 1450–1530, in: In laudem Caroli. Renaissance and Reformation Studies for Charles G. Nauert, James V. Mehl (ed.), Kirsville, Thomas Jefferson University Press 1998, s. 45–64.

Bernstein 2003: Eckhard Bernstein, Group Identity Formation in the German Renaissance Humanists: the Function of Latin, in: Germania latina – Latinitas teutonica. Politik, Wissenschaft, humanistische Kultur vom späten Mittelalter bis in unsere Zeit, Eckhard Keßler – Heinrich C. Kuhn (Hrsg.), 2. Bd., München, Wilhelm Fink Verlag 2003, s. 375–386.

Beuth 1990: Karl Beuth, Weisheit und Geistesstärke. Eine philosophiegeschichtliche Untersuchung zur „Constantia“ des Justus Lipsius, Frankfurt am Main – Bern – New York – Paris, Peter Lang 1990.

Bezzola Lambert 2002: Ladina Bezzola Lambert, Masculinities – Maskulinitäten. Mythos – Realität – Representation – Rollendruck, Therese Stephen (ed.), Stuttgart – Weimar, Metzler 2002, s. 186–193.

Black 1998: Robert Black, Humanism, in: New Cambridge Medieval History, Vol. VII (c. 1415 – c. 1500), Christopher Allmand (ed.), Cambridge, Cambridge University Press 1998, s. 243–277.

Black 2001: Robert Black, Humanism and Education in Medieval and Renaissance Italy: Tradition and Innovation in Latin Schools from the Twelfth to the Fifteenth Century, Cambridge, Cambridge University Press 2001.

Black 2006: Robert Black, The Origins of Humanism, in: Interpretations of Renaissance Humanism, Angelo Mazzocco (ed.), Leiden – Boston, Brill 2006, s. 37–71.

Black 2006a: Robert Black, Italian Education. Languages, Syllabuses, Methods, in: Language and Cultural Change. Aspects of the Study and Use of Language in the Later Middle Ages and the Renaissance, Lodi Nauta (ed.), Leuven – Paris – Dudley, Peeters 2006, s. 91–112.

Bleeck – Garber 1982: Klaus Bleeck – Jörn Garber, Nobilitas: Standes- und Privilegienlegitimation in deutschen Adelstheorien des 16. und 17. Jahrhunderts, in: Hof, Staat und Gesellschaft in der Literatur des 17. Jahrhunderts, Elger Blümm – Jörn Garber – Klaus Garber, Amsterdam, Rodopi 1982, s. 49–114.

Block 1954: Edward A. Block, Milton's Gout, Bulletin of the History of Medicine, Vol. XXVIII, No. 3., 1954, s. 201–211.

Blom 1998: Frans R. E. Blom, „What has Been My Weight on Earth“: The Autobiography of Constantijn Huygens, in: Modelling the Individual. Biography and Portrait in the Renaissance, Karl Enenkel – Betsy de Jong-Crane – Peter Liebrechts (eds.), Amsterdam – Atlanta, Rodopi 1998, s. 197–216.

Bloom 1973: Harald Bloom, The Anxiety of Influence: A Theory of Poetry, New York, Oxford University Press 1973.

Blumen 1978: Herbert Blumen, Sprachgesellschaften und Sprache, in: Sprachgesellschaften, Sozietäten, Dichtergruppen. Arbeitsgespräch in der Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel

28. bis 30. Juni 1977, Martin Bircher – Ferdinand van Ingen (Hrsg.), Hamburg, Hauswedell 1978, s. 39–50.
- Bobková 1999:** Lenka Bobková, *Exulanti z Prahy a severozápadních Čech v Pirně v letech 1621–1639*, Praha, Scriptorium 1999.
- Bohle – König 2001:** Ulriche Bohle – Ekkehard König, Zum Begriff des Performativen in der Sprachwissenschaft, in: *Theorien des Performativen*, Erika Fischer-Lichte – Christoph Wulf (Hrsg.), *Paragrana – Internationale Zeitschrift für historische Anthropologie* 10, Heft 1, 2001, s. 13–34.
- Böhme 1986:** Günther Böhme, *Bildungsgeschichte des frühen Humanismus*, Darmstadt, Wiss. Buchges. 1986.
- Bohatcová – Hejnic 1985:** Mirjam Bohatcová – Josef Hejnic, O vydavatelské činnosti Veleslavínské tiskárny 1578–1620, *Folia historica bohemica* 9, 1985, s. 291–377.
- Bohatcová 2005:** Bohatcová, *Obečné dobré podle Melantricha a Veleslavínů*, Praha Nakladatelství Karolinum 2005.
- Bottiglieri 2001:** Corinna Bottiglieri, Folciun von Saint-Amand und die Muse Thalia, in: *Mentis amori ligati. Lateinische Freundschaftsdichtung und Dichterfreundschaft in Mittelalter und Neuzeit. Festgabe für Reinhard Düchting zum 65. Geburtstag*, Boris Körkel – Tino Licht – Jolanta Wiendlocha (Hrsg.), Heidelberg, Mattes Verlag 2001, s. 41–55.
- Bots 1977:** Hans Bots, *L'esprit de la République des Lettres et de la Tolerance dans les trois premiers periodiques savants Hollandais, XVIIe siècle* 116, 1977, s. 43–57.
- Bots – Waquet 1994:** Hans Bots – Françoise Waquet (eds.), *Commercium Litterarium. La communication dans la république des lettres/ Forms of Communication in the Republic of Letters 1600–1750. Conférences des colloques tenus à Paris 1992 et à Nimègue 1993/ Lectures held at the colloquia Paris 1992 and Nimjegen 1993*, Amsterdam – Maarssen, Apa-Holland University Press 1994.
- Bots 1994:** Hans Bots, *De la transmission du savoir à la communication entre les hommes de lettres: universités et académies en Europe due XVIe au XVIIIe siècle*, in: Hans Bots – Françoise Waquet, *Commercium Litterarium. La communication dans la république des lettres/ Forms of Communication in the Republic of Letters 1600–1750. Conférences des colloques tenus à Paris 1992 et à Nimègue 1993/ Lectures held at the colloquia Paris 1992 and Nimjegen 1993*, Amsterdam – Maarssen, Apa-Holland University Press 1994, s. 101–117.
- Bots – Waquet 1997:** Hans Bots – Françoise Waquet, *La République des Lettres*, Paris – Bruxelles, Belin – De Boeck 1997.
- Bourdieu 1974:** Pierre Bourdieu, *Zur Soziologie der symbolischen Formen*, Frankfurt am Main, Suhrkamp 1974.
- Bourdieu 1976:** Pierre Bourdieu, *Entwurf einer Theorie der Praxis auf der ethnologischen Grundlage der kabyllischen Gesellschaft*, Frankfurt am Main, Suhrkamp 1976.
- Bourdieu 1983:** Pierre Bourdieu, *Ökonomisches Kapital, kulturelles Kapital, soziales Kapital*, in: *Soziale Ungleichheiten*, Reinhard Kreckel (Hrsg.), Göttingen, Schwartz 1983, s. 183–198.
- Bourdieu 1991:** Pierre Bourdieu, *Language and Symbolic Power*, Cambridge, Harvard University Press 1991.
- Bourdieu 1991a:** Pierre Bourdieu, *Sozialer Raum und „Klassen“*. *Leçon sur la leçon*, Frankfurt am Main, Suhrkamp 1991.
- Bourdieu 1992:** Pierre Bourdieu, *Les règles de l'art. Genèse et structure du champ littéraire*, Paris, Éditions du Seuil 1992.
- Bourdieu 1992a:** Pierre Bourdieu, *Rede und Antwort*, Frankfurt am Main, Suhrkamp 1992.
- Bourdieu 1993:** Pierre Bourdieu, *Sozialer Sinn. Kritik der theoretischen Vernunft*, Frankfurt am Main, Suhrkamp 1993.

- Bourdieu 1993a:** Pierre Bourdieu, *Soziologische Fragen*, Frankfurt am Main, Suhrkamp 1993.
- Bourdieu 1998:** Pierre Bourdieu, *Praktische Vernunft. Zur Theorie des Handelns*, Frankfurt am Main, Suhrkamp 1998.
- Bourdieu 1998a:** Pierre Bourdieu, *Homo academicus*, Frankfurt am Main, Suhrkamp 1998.
- Bourdieu – Chartier 1993:** La lecture: une pratique culturelle. Débat entre Pierre Bourdieu et Roger Chartier, in: *Pratiques de la lecture*, Roger Chartier (ed.), Paris, Payot et Rivages 1993, s. 267–294.
- Boutcher 2002:** Warren Boutcher, *Literature, Thought or Fact? Past and Present Directions in the Study of the Early Modern Letters*, in: *Self-Presentation and Social Identification. The Rhetoric and Pragmatics of Letter Writing in Early Modern Times*, Toon van Houdt – Jan Papy – Gilbert Tournay – Constant Matheussen (eds.), Leuven, Leuven University Press 2002, s. 137–163.
- Bowsma 2005:** William J. Bowsma, *Der Herbst der Renaissance 1550–1640*, Berlin, diaphanes 2005.
- Brändle – Greyerz – Heiligensetzer – Leutert – Piller 2001:** Fabian Brändle – Kaspar von Greyerz – Lorenz Heiligensetzer – Sebastian Leutert – Gudrun Piller, *Texte zwischen Erfahrung und Diskurs. Probleme der Selbstzeugnisforschung*, in: *Von der dargestellten Person zum erinnerten Ich. Europäische Selbstzeugnisse als historische Quellen (1500–1850)*, Kaspar von Greyerz – Hans Medick – Patrice Veit (Hrsg.), Köln – Weimar – Wien, Böhlau Verlag 2001, s. 3–31.
- Brann 2002:** Noel L. Brann, *The Debate over the Origin of Genius during the Italian Renaissance. The Theories of Supernatural Frenzy and Natural Melancholy in Accord and in Conflict on the Trshold of the Scientific Revolution*, Leiden – Boston – Köln, Brill 2002.
- Bray 1994:** Lana Bray, *Homosexuality and the Signs of Male Friendship in Elisabethan England*, in: *Queering the Renaissance*, Jonathan Goldberg (ed.), Durham – London, Duke University Press 1994, s. 40–61.
- Brown 1995:** Cynthia J. Brown, *Poets, Patrons, and Printers. Crisis of Authority in Late Medieval France*, Ithaca – London, Cornell University Press 1995.
- Brown 2003:** Sylvia Brown, *In Praise of *Filia Docta*: Elizabeth Weston and the Female Line*, in: *Acta Conventus Neo-Latini Cantabrigiensis: Proceeding of the Eleventh International Congress of Neo-Latin Studies, Cambridge 30 July – 5 August 2000*, Rhoda Schnur – Jean-Louis Charlet et alii (eds.), Tempe, Arizona Center for Medieval and Renaissance Studies 2003, s. 105–113.
- Bruss 1998:** Elizabeth W. Bruss, *Die Autobiographie als literarischer Akt*, in: *Die Autobiographie: zu Form und Geschichte einer literarischen Gattung*, Günter Niggel (Hrsg.), Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1998, s. 258–279.
- Bruster 2002:** Douglas Bruster, *Shakespeare and the Composite Text*, in: *Renaissance Literature and Its Formal Engagements*, Mark David Rasmussen (ed.), New York, Palgrave 2002, s. 44–66.
- Buck 1952:** August Buck, *Italienische Dichtungslehren. Vom Mittelalter bis zum Ausgang de Renaissance*, Tübingen, Max Niemeyer Verlag 1952.
- Buck 1975:** August Buck, *Einführung*, in: *Der Kommentar in der Renaissance*, August Buck – Otto Herding (Hrsg.), Boppard, Harald Boldt Verlag 1975, s. 7–19.
- Buck 1981:** August Buck, *Humanistische Lebensformen. Die Rolle der italienischen Humanismus in de zeitgenössischen Gesellschaft*, Basel – Frankfurt am Main, Helbing und Lichtenhah 1981.
- Buck 1981a:** August Buck, *Das Selbstverständniss des italienischen Humanismus*, in: August Buck, *Studia humanitatis. Gesammelte Aufsätze 1973–1980. Festgabe zum 70. Geburtstag*,

Bodo Güthmüller – Karl Kohut – Oskar Roth (Hrsg.), Wiesbaden, Verlagsgesellschaft Athenaion 1981, s. 23–33.

Buck 1981b: August Buck, Zur Lage der Renaissance- und Humanismusforschung in Vergangenheit und Gegenwart, in: August Buck, *Studia humanitatis. Gesammelte Aufsätze 1973–1980*. Festgabe zum 70. Geburtstag, Bodo Güthmüller – Karl Kohut – Oskar Roth (Hrsg.), Wiesbaden, Verlagsgesellschaft Athenaion 1981, s. 37–47.

Buck 1981c: August Buck, Überlegungen zum gegenwärtigen Stand der Renaissanceforschung, in: August Buck, *Studia humanitatis. Gesammelte Aufsätze 1973–1980*. Festgabe zum 70. Geburtstag, Bodo Güthmüller – Karl Kohut – Oskar Roth (Hrsg.), Wiesbaden, Verlagsgesellschaft Athenaion 1981, s. 68–93.

Buck 1981d: August Buck, Literatur und Gesellschaft in der italienischen Renaissance, in: August Buck, *Studia humanitatis. Gesammelte Aufsätze 1973–1980*. Festgabe zum 70. Geburtstag, Bodo Güthmüller – Karl Kohut – Oskar Roth (Hrsg.), Wiesbaden, Verlagsgesellschaft Athenaion 1981, s. 145–161.

Buck 1981e: August Buck, Die humanistische Akademien in Italien, in: August Buck, *Studia humanitatis. Gesammelte Aufsätze 1973–1980*. Festgabe zum 70. Geburtstag, Bodo Güthmüller – Karl Kohut – Oskar Roth (Hrsg.), Wiesbaden, Verlagsgesellschaft Athenaion 1981, s. 217–224.

Buck 1981f: August Buck, Die Ethik in humanistischen Studiensprogramms, in: August Buck, *Studia humanitatis. Gesammelte Aufsätze 1973–1980*. Festgabe zum 70. Geburtstag, Bodo Güthmüller – Karl Kohut – Oskar Roth (Hrsg.), Wiesbaden, Verlagsgesellschaft Athenaion 1981, s. 253–262.

Buck 1984: August Buck, Die „*studia humanitatis*“ im italienischen Humanismus, in: *Humanismus im Bildungswesen des 15. und 16. Jahrhunderts*, Wolfgang Reinhard (Hrsg.), Weinheim, Verlag Chemie 1984, s. 11–24.

Buck 1994: August Buck, Poetiken der italienischen Renaissance. Zur Lage der Forschung, in: *Renaissance-Poetik. Renaissance Poetics*, Heinrich F. Plett (Hrsg.), Berlin – New York, Walter de Gruyter 1994, s. 23–36.

Buck 1987: August Buck, *Humanismus. Seine europäische Entwicklung in Dokumenten und Darstellungen*, Freiburg – München, Alber 1987.

Bürgel 1974: Peter Bürgel, Der Privatbrief. Entwurf eines heuristischen Modells, *Deutscher Vierteljahrschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte* 50, 1974, s. 281–297.

Peter Burke, *The Art of Conversation*, Cambridge, Polity Press 1993.

Burke 1993a: Peter Burke, *The Social History of Language*, in: Peter Burke, *The Art of Conversation*, Cambridge, Polity Press 1993, s. 1–55.

Burke 1993b: Peter Burke, “*Heu Domine, Adsunt Turcae*”: A Sketch for a Social History of Post Medieval Latin, in: Peter Burke, *The Art of Conversation*, Cambridge, Polity Press 1993, s. 34–65.

Burke 1995: Peter Burke, The Jargon of the Schools, in: *Languages and Jargons. Contributions to a Social History of Language*, Peter Burke – Roy Porter (eds.), Cambridge, Polity Press 1995, s. 22–41.

Burke 2000: Peter Burke, Erasmus und die Gelehrterepublik, in: Peter Burke, *Kultureller Austausch*, Frankfurt am Main, Suhrkamp 2000, s. 74–101.

Burke 1995a: *Authorship: From Plato to the Postmodern. A Reader*, Seán Burke (ed.), Edinburgh, Edinburgh University Press 1995.

Burkitt 1994: Ian Burkitt, The Shifting Concept of the Self, *History of the Human Sciences*, Vol. 7, No. 2, 1994, s. 7–28.

Burckhardt 2004: Jacob Burckhardt, *Die Kultur der Renaissance in Italien*, Walther Rehm (Hrsg.), Hamburg, Nikol Verlagsgesellschaft 2004.

- Busch 2004:** Kathrin Busch, *Geschicktes Geben. Aporien der Gabe bei Jacques Derrida*, München, Wilhelm Fink Verlag 2004.
- Businská 1949:** Helena Hofferová-Businská, *Průzkum latinských mluvnic a slovníků v období českého humanismu*, diss., strojopis, 1949, Knihovna Kabinetu pro studia řecká, římská a latinská (dnes Knihovna Kabinetu pro klasická studia AVČR), č. 29995.
- Butler 1990:** Judith Butler, *Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory*, in: *Performing Feminism, Feminist Critical Theory and Theatre*, Sue-Ellen Case (ed.), Baltimore – London, Johns Hopkins University 1990, s. 270–282.
- Butler 1998:** Judith Butler, *Hass spricht. Zur Politik des Performativen*, Berlin, Berlin Verlag 1998.
- Bůžek 2005:** Václav Bůžek, *Integrationsmöglichkeiten böhmischer Adelliger am Hof Ferdinands I.*, in: *Kaiser Ferdinand I. Ein mitteleuropäischer Herrscher*, Martina Fuchs – Teréz Oborni – Gábor Ujváry (Hrsg.), Münster, Aschendorf 2005, s. 339–357.
- Bůžek 2006:** Václav Bůžek, *Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem. Šlechta českých zemí na cestě ke dvorům prvních Habsburků*, České Budějovice, Historický ústav FFJU 2006.
- Carron 1988:** Jean-Claude Carron, *Imitation and Intertextuality in the Renaissance*, *New Literary History. A Journal of Theory and Interpretation* 19, 1988, s. 565–579.
- Cave 1979:** Terence Cave, *The Cornucopian Text. Problems of Writing in the French Renaissance*, Oxford, Clarendon Press 1979.
- Celenza 2004:** Christopher S. Celenza, *The Lost Italian Renaissance. Humanists, Historians, and Latin's Legacy*, Baltimore – London, The Johns Hopkins University Press 2004.
- Cesnaková 1988:** Milena Cesnaková, *Das Theater als Bildungselement an humanistischen Schulen*, in: *Studien zum Humanismus in den böhmischen Ländern*, Hans-Bernd Harder – Hans Rothe (Hrsg.), Köln – Wien, Böhlau 1988, s. 467–481.
- Clough 1976:** Cecil H. Clough, *The Cult of Antiquity: Letters and Letter Collections*, in: *Cultural Aspects of the Italian Renaissance. Essays in Honour of Paul Oskar Kristeller*, Cecil H. Clough (ed.), New York, Manchester University Press 1976, s. 33–67.
- Codina 2003:** Ferran Grau Codina, *Orationes concerning Letters at the University of Valencia in the Sixteenth Century*, in: *Acta Conventus Neo-Latini Cantabrigiensis: Proceeding of the Eleventh International Congress of Neo-Latin Studies*, Cambridge 30 July – 5 August 2000, Rhoda Schnur – Jean-Louis Charlet etc. (eds.), Tempe, Arizona Centre for Medieval and Renaissance Studies 2003, s. 247–252.
- Conermann 1978:** Klaus Conermann, *War die Fruchtbringende Gesellschaft eine Akademie? Über das Verhältnis der Fruchtbringenden Akademie zu den italienischen Akademien*, in: *Sprachgesellschaften, Sozietäten, Dichtergruppen. Arbeitsgespräch in der Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel 28. bis 30. Juni 1977*, Martin Bircher – Ferdinand van Ingen (Hrsg.), Hamburg, Hauswedell 1978, s. 103–130.
- Conrady 1962:** Karl Otto Conrady, *Lateinische Dichtungstradition und deutsche Lyrik des 17. Jahrhunderts*, Bonn, H. Bouvier u. Co. Verlag 1962.
- Contini 1976:** Gafranco Contini, *Dante et la mémoire poétique*, *Poétique*, No. 27, 1976, s. 297–317.
- Couser – Fichtelberg 1998:** *True Relations: Essays on Autobiography and the Postmodern*, G. Thomas Couser – Joseph Fichtelberg (eds.), Westport – London, Greenwood Press 1998.
- Crane 1992:** Mary Thomas Crane, *Framing Authority. Sayings, Self, and Society in Sixteenth-Century England*, Princeton, Princeton University Press 1992.
- Csáky 1986:** Moritz Csáky, *Die „Sodalitas litteraria Danubiana“: historische Realität oder poetische Fiktion des Conrad Celtis?*, in: *Die österreichische Literatur, ihr Profil von den Anfängen im Mittelalter bis ins 18. Jahrhundert*, Herbert Zeman (Hrsg.), unter Mitwirkung

von Peter Fritz Knapp, Bd. 2, Graz, Akademische Druck- und Verlagsanstaltung 1986, s. 739–758.

Dall'Asta 2001: Matthias Dall'Asta, Amor sive amicitia. Humanistische Konzeptionen der Freundschaft bei Marsilio Ficino und Johannes Reuchlin, in: *Mentis amori ligati. Lateinische Freundschaftsdichtung und Dichterfreundschaft in Mittelalter und Neuzeit. Festgabe für Reinhard Düchting zum 65. Geburtstag*, Boris Körkel – Tino Licht – Jolanta Wiendlocha (Hrsg.), Heidelberg, Mattes Verlag 2001, s. 57–69.

Davies 1996: Martin Davies, Humanism in Script and Print in the Fifteenth Century, in: *The Cambridge Companion to Renaissance Humanism*, Jill Krayer (ed.), Cambridge, Cambridge University Press 1996, s. 47–62.

Davis 1986: Natalie Zemon Davis, Boundaries and the Sense of the Self in Sixteenth-Century France, in: *Reconstructing Individualism. Autonomy, Individuality and the Self in Western Thought*, Thomas C. Heller – Morton Sosna – David E. Wellbery (eds.), Stanford, Stanford University Press 1986, s. 53–63, 332–335.

Davis 2002: Natalie Zemon Davis, Die schenkende Gesellschaft. Zur Kultur der französischen Renaissance, München, Beck 2002.

Dekker 1996: Ego-Dokumente in den Niederlanden vom 16. bis zum 17. Jahrhundert, in: *Ego-Dokumente: Annäherung an den Menschen in der Geschichte*, Winfried Schulze (ed.), Berlin, Akademischer Verlag 1996, s. 33–57.

Derrida 1993: Jacques Derrida, Texty k dekonstrukci. Práce z let 1967–72, Bratislava, Archa 1993.

Dibon 1990a: Paul Dibon, La Hollande du XVIIe siècle et la communication intellectuelle, in: Paul Dibon, *Regards sur la Hollande du siècle d'or*, Napoli, Vivarium 1990, s. 3–29.

Dibon 1990b: Paul Dibon, Communication in the *Respublica Literaria* of the 17th Century, in: Paul Dibon, *Regards sur la Hollande du siècle d'or*, Napoli, Vivarium 1990, s. 153–170.

Dibon 1990c: Paul Dibon, Communication épistolaire et Mouvement des idées au XVIIe siècle, in: Paul Dibon, *Regards sur la Hollande du siècle d'or*, Napoli, Vivarium 1990, s. 171–190.

Dickerhof 1996: Harald Dickerhof, Der deutsche Erzhumanist Conrad Celtis und seine Sodalen, in: *Europäische Sozietätsbewegung und demokratische Tradition. Die europäischen Akademien der Frühen Neuzeit zwischen Frührenaissance und Spätaufklärung*, Klaus Garber – Heinz Wismann (Hrsg.), unter Mitwirkung von Winfried Sieber, 2. Bd., Tübingen, Max Niemeyer Verlag 1996, s. 1102–1123.

Diekmannshekne 1997: Hajo Diekmannshekne, Spontane versus kanonisierte Intertextualität. Vom neuen Umgang mit der Bibel in der Reformationszeit, in: *Textbeziehungen. Linguistische und literaturwissenschaftliche Beiträge zur Intertextualität*, Josef Klein – Ulla Fix (Hrsg.), Tübingen, Staffenburg Verlag 1997, s. 149–166.

Dinges 1996: Martin Dinges, Schmerzerfahrung und Männlichkeit. Der russische Gutsbesitzer und Offizier Andrej Bolotow (1738–1795), *Medizin, Geschichte und Gesellschaft* 15, 1996, s. 55–78.

Dinges 2004: Martin Dinges, Stand und Perspektiven der „neuen Männergeschichte“ (Frühe Neuzeit), in: *Erfahrung: Alles nur Diskurs. Zur Verwendung des Erfahrungsbegriffs in der Geschlechtergeschichte*, Mária Bos – Bettina Vincenz – Tanja Wirz (Hrsg.), Zürich, Chronos Verlag 2004, s. 71–95.

Dinzelbacher 2001: Peter Dinzelbacher, Das erzwungene Individuum. Sündenbewusstsein und Pflichtbeichte, in: *Entdeckung des Ich: die Geschichte der Individualisierung vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, Richard van Dülmen (Hrsg.), Köln – Weimar – Wien, Böhlau 2001, s. 41–60.

Döpp 2003: Siegmund Döpp, Ioannes Fabricius Montanus: The Two Authobiographies, in: *Acta Conventus Neo-Latini Cantabrigiensis: Proceeding of the Eleventh International*

Congress of Neo-Latin Studies, Cambridge 30 July – 5 August 2000, Rhoda Schnur – Jean-Louis Charlet et alii (eds.), Tempe, Arizona Center for Medieval and Renaissance Studies 2003, s. 181–185.

Dressel 2000: Gert Dressel, Gedanken zu einer Historischen Anthropologie des Gebens, in: Von Geschenken und anderen Gaben. Annäherungen an eine historische Anthropologie des Gebens, Gert Dressel – Gudrun Hopf (Hrsg.), Frankfurt am Main etc., Peter Lang 2000, s. 13–29.

Drexl 2006: Magdalena Drexl, Weiberfeinde – Weiberfreunde? Die Querelle des femmes im Kontext konfessioneller Konflikte um 1600, Frankfurt am Main, Campus Verlag 2006.

Dülmen 1996: Körper-Geschichten, Richard van Dülmen (Hrsg.), Frankfurt am Main, Fischer Taschenbuch Verlag 1996.

Dülmen 1997: Richard van Dülmen, Die Entdeckung des Individuums 1500–1800, Frankfurt am Main, Fischer Verlag 1997.

Dülmen 1998: Bildung des Menschen. Schöpfungsträume und Körperbilder 1500–2000, Richard van Dülmen (Hrsg.), Wien – Köln – Weimar, Böhlau Verlag 1998.

Dülmen 2001: Richard van Dülmen, Einleitung, in: Entdeckung des Ich: die Geschichte der Individualisierung vom Mittelalter bis zur Gegenwart, Richard van Dülmen (Hrsg.), Köln – Weimar – Wien, Böhlau 2001, s. 1–7.

Dürr 2007: Renate Dürr, Funktionen des Schreibens. Autobiographien und Selbstzeugnisse als Zeugnisse des Kommunikation und Selbstvergewisserung, in: Kommunikation und Transfer im Christentum der Frühen Neuzeit, Irene Dingel – Wolf-Friedrich Schäufele, Mainz, Verlag Philipp von Zabern 2007, s. 17–31.

Dunn 1994: Kevin Dunn, *Pretexts of Authority. The Rhetoric of Authorship in the Renaissance* Preface, Stanford, Stanford University Press 1994.

Eberhard 1996: Winfried Eberhard, Grunzüge von Humanismus und Renaissance: ihre historischen Voraussetzungen im östlichen Mitteleuropa. Eine Einführung, in: Humanismus und Renaissance in Ostmitteleuropa vor der Reformation, Winfried Eberhard – Alfred A. Strnad, Köln – Weimar – Wien, Böhlau Verlag 1996, s. 1–28.

Ebglar 1998: Helmut Ebglar, Geleitwort, in: Humanismus in Europa, hrsg. von der Stiftung „Humanismus heute“ des Landes Baden-Württemberg, Heidelberg, Universitätsverlag C. Winter 1998, s. I–III.

Eckert – Imhoff 1971, Willehad Paul Eckert – Christoph von Imhoff, Willibald Pircheimer. Dürers Freund im Spiegel seines Lebens, seiner Werke und seiner Umwelt, Köln, Wienand Verlag 1971.

Edmunds 2001: Lowell Edmunds, *Intertextuality and the Reading of Roman Poetry*, Baltimore, The John Hopkins University Press 2001.

Eis 1932: Gerhard Eis, Das geistige Leben in Aussig um 1600. Ein Beitrag zur Geschichte des Humanismus in Böhmen, Aussig, Arbeitsgemeinschaft für Heimatforschung 1932.

Eisenstadt – Roniger 1980: S. N. Eisenstadt – Louis Roniger, Patron-Client Relations as a Model of Structuring Social Exchange, *Comparative studies in society and history*, Vol. 22, 1980, s. 42–77.

Eisenstein 1979: Elisabeth L. Eisenstein, *The Printing Press as an Agent of Change. Communications and Cultural Transformations in Early-modern Europe*, 2 Vols., Cambridge – London – New York – Melbourne, Cambridge University Press 1979.

Enenkel 1998: Karl Enenkel, Modelling the Humanist: Petrarch's *Letter to Posterity* and Boccaccio's Biography of the Poet Laureate, in: *Modelling the Individual. Biography and Portrait in the Renaissance*, Karl Enenkel – Betsy de Jong-Crane – Peter Liebrechts (eds.), Amsterdam – Atlanta, Rodopi 1998, s. 11–49.

Enenkel 2002: Karl A. Enenkel, Die Grundlegung humanistischer Selbstpräsentation im Brief-Corpus: Francesco Petrarca's *Familiarum rerum libri XXIV*, in: *Self-Presentation and*

Social Identification. The Rhetoric and Pragmatics of Letter Writing in Early Modern Times, Toon van Houdt – Jan Papy – Gilbert Tournay – Constant Matheussen (eds.), Leuven, Leuven University Press 2002, s. 367–384.

Enenkel 2003: Karl Enenkel, In Search of Fame: Self-Representation in Neo-Latin Humanism, in: Medieval and Renaissance Humanism. Rhetoric, Representation and Reform, Stephen Gersh – Bert Roest (eds.), Leiden – Boston, Brill 2003, s. 93–113.

Enter 1996: Heinz Enter, Was steckt hinter dem Wort „sodalitas litteraria“? Ein Diskussionsbeitrag zu Conrad Celtis und seinen Freudenkreisen, in: Europäische Sozietätsbewegung und demokratische Tradition. Die europäischen Akademien der Frühen Neuzeit zwischen Frührenaissance und Spätaufklärung, Klaus Garber – Heinz Wisman (Hrsg.), unter Mitwirkung von Winfried Sieber, 2. Bd., Tübingen, Max Niemeyer Verlag 1996, s. 1069–1101.

Enterline 1995: Lynn Enterline, The Tears of Narcissus. Melancholia and Masculinity in Early Modern Writing, Stanford, Stanford University Press 1995.

Ernst 1994: Ulrich Ernst, Intertextualität in der barocken Kasualyrik, in: Intertextualität in der Frühen Neuzeit. Studien zu ihren theoretischen und praktischen Perspektiven, Wilhelm Kühlmann – Wolfgang Neuber (Hrsg.), Frankfurt am Main etc., Peter Lang 1994, s. 325–356.

Ernst 1999: Katharina Ernst, Patientengeschichte. Die kulturhistorische Wende in der Medizinhistoriographie, in: Eine Wissenschaft emanzipiert sich. Die Medizinhistoriographie von der Aufklärung zur Postmoderne, Ralf Bröer (Hrsg.), Pfaffenweiler, centaurus-Verlagsgesellschaft 1999, s. 97–108.

Erzgräber 1998: Willi Erzgräber, Humanismus und Renaissance in England im 16. Jahrhundert, in: Humanismus in Europa, hrsg. von der Stiftung „Humanismus heute“ des Landes Baden-Württemberg, Heidelberg, Universitätsverlag C. Winter 1998, s. 159–186.

Eßbach 2000: Wolfgang Eßbach, Intellektuellengruppen in der bürgerlichen Kultur, in: Kreise – Gruppen – Bünde. Zur Soziologie moderner Intellektuellenassoziation, Richard Faber – Christine Holste (Hrsg.), Würzburg, Königshausen & Neumann 2000, s. 23–33.

Evans 1997: R. J. W. Evans, Rudolf II. a jeho svět: myšlení a kultura ve střední Evropě 1576 – 1612, Praha, Mladá fronta 1997.

Fantazzi 1989: Charles Fantazzi, General Introduction, in: J. L. Vives, De conscribendis epistolis, Charles Fantazzi (ed.), Leiden – New York – København – Köln, Brill 1989, s. 1–19.

Fantazzi 2002: Charles Fantazzi, Vives versus Erasmus on the Art of Letter-Writing, in: Self-Presentation and Social Identification. The Rhetoric and Pragmatics of Letter Writing in Early Modern Times, Toon van Houdt – Jan Papy – Gilbert Tournay – Constant Matheussen (eds.), Leuven, Leuven University Press 2002, s. 39–56.

Feichtinger 1997: Barbara Feichtinger, Verehrte Schwestern. Antike Frauengestalten als Identifikationsmodelle für gebildete Frauen in der Renaissance, in: La femme lettrée à la renaissance. De geleerde vrouw in de Renaissance. Lettered Women in the Renaissance. Proceedings of the International Conference Bruxelles, 27-29 mars 1996, Michel Bastiaensen (ed.), Bruxelles, Peeters 1997, s. 25–47.

Ferguson 1965: Arthur B. Ferguson, The Articulate Citizen and the English Renaissance, Durham, Duke University Press 1965.

Fischer-Lichte – Wulf 2001: Theorien des Performativen, Erika Fischer-Lichte – Christoph Wulf (Hrsg.), Paragrana – Internationale Zeitschrift für historische Anthropologie 10, Heft 1, 2001.

Fischer-Lichte 2003: Erika Fischer-Lichte, Performance, Inszenierung, Ritual. Zur Klärung kulturwissenschaftlicher Schlüsselbegriffe, in: Geschichtswissenschaft und „performative turn“. Ritual, Inszenierung und Performanz vom Mittelalter bis zur Neuzeit, Jürgen Martschukat – Steffen Patzold (Hrsg.), Köln – Weimar – Wien, Böhlau 2003, s. 34–55.

- Fish 1980:** Stanley Fish, *Is There a Text in This Class? The Authority of Interpretative Communities*, Cambridge – Massachusetts – London, Harvard University Press 1980.
- Fitch Lytle 1987:** Guy Fitch Lytle, *Friendship and Patronage in Renaissance Europe*, in: *Patronage, Art, and Society in Renaissance Italy*, F. W. Kent – Patricia Simons – J. C. Eade (eds.), Oxford, Clarendon Press 1987, s. 47–61.
- Flegl 1980:** Michal Flegl, Florián Gryspek a Matouš Collin, *Listy filologické* 103, 1980, s. 82–94.
- Flood 2006:** John L. Flood, *Poets Laureate in the Holy Roman Empire: A bio-bibliographical Handbook*, Berlin etc., de Gruyter 2006.
- Ford 2002:** Philip Ford, *Self-Presentation in the Published Correspondence of George Buchanan*, in: *Self-Presentation and Social Identification. The Rhetoric and Pragmatics of Letter Writing in Early Modern Times*, Toon van Houdt – Jan Papy – Gilbert Tournay – Constant Matheussen (eds.), Leuven, Leuven University Press 2002, s. 427–448.
- Foucault 1988:** Michel Foucault, *Technologies of the Self*, In: *Technologies of the Self. A seminar with Michel Foucault*, Luther H. Martin – Huck Gutman – Patrick H. Hutton (eds.), The University of Massachusetts Press 1988, s. 16–49.
- Michel Foucault, *Diskurs*, autor, genealogie, Praha, Nakladatelství Svoboda 1994.
- Foucault 1994:** Michel Foucault, *Řád diskursu*, in: Michel Foucault, *Diskurs*, autor, genealogie, Praha, Nakladatelství Svoboda 1994, s. 7–39.
- Foucault 1994a:** Michel Foucault, *Co je autor?*, in: Michel Foucault, *Diskurs*, autor, genealogie, Praha, Nakladatelství Svoboda 1994, s. 41–72.
- Foucault 1994b:** Michel Foucault, *Dits et écrits IV (1980-1988)*, Daniel Defert – François Ewald (eds.), Paris, Gallimard 1994.
- Foucault 2001:** Michel Foucault, *L’Herméneutique du Sujet: cours au Collège du France (1981-1982)*, Frédérique Gros (ed.), Paris, Gallimard 2001.
- Foucault 2002:** Michel Foucault, *Archeologie vědění*, Praha, Hermann & synové 2002.
- Foucault 2003:** Michel Foucault, *Dějiny sexuality II. Užívání slastí*, Praha, Hermann & synové 2003.
- Foucault 2003a:** Michel Foucault, *Dějiny sexuality III. Péče o sebe*, Praha, Hermann & synové 2003.
- Frank 2003:** Richard I. Frank, *Budé and the Republic of Letters*, in: *Acta Conventus Neo-Latini Cantabrigiensis: Proceeding of the Eleventh International Congress of Neo-Latin Studies*, Cambridge 30 July – 5 August 2000, Rhoda Schnur – Jean-Louis Charlet et alii (eds.), Tempe, Arizona Centre for Medieval and Renaissance Studies 2003, s. 201–205.
- Fricke 1993:** Angelika Fricke, *Georg Barthold Pontanus von Breitenberg „Bohemia Pia“ (1608)*, in: *Studien zum Humanismus in den böhmischen Ländern, Bd. III.: Die Bedeutung der humanistischen Topographien und Reisebeschreibungen in der Kultur der böhmischen Länder bis zur Zeit Balbíns*, Hans-Bernd Harder – Hans Rothe (Hrsg.), unter Mitwirkung von Jaroslav Kolár und Slavomír Wollman, Köln, Böhlau Verlag 1993, s. 89–112.
- von Friedeburg 2005:** „Patria“ und „Patrioten“ vor dem Patriotismus. *Pflichten, Rechte, Glauben und die Rekonfigurierung europäischer Gemeinwesen im 17. Jahrhundert*, Robert von Friedeburg (ed.), Wiesbaden, Harrasowitz Verlag 2005.
- Fuhrmann 2001:** Manfred Fuhrmann, *Latein und Europa. Geschichte des gelehrten Unterrichts in Deutschland von Karl dem Grossen bis Wilhelm II.*, Köln, DuMont 2001.
- Fumaroli 1978:** Marc Fumaroli, *Genèse de l’épistolographie classique, rhétorique humaniste de la lettre, de Pétrarque a Juste Lipse*, *Revue d’histoire littéraire de la France* 78, 1978, s. 886–905.
- Fumaroli 1988:** Marc Fumaroli, *La république des lettres*, *Diogenes* 143, 1988, s. 131–150.
- Fumaroli 1994:** Marc Fumaroli, *La conversation savante*, in: Hans Bots – Françoise Waquet (eds.), *Commercium Litterarium. La communication dans la république des lettres/ Forms of*

Communication in the Republic of Letters 1600–1750. Conférences des colloques tenus à Paris 1992 et à Nimègue 1993/ Lectures held at the colloquia Paris 1992 and Nimjegen 1993, Amsterdam – Maarssen, Apa-Holland University Press 1994, s. 67–80.

Füssel 2005: Marian Füssel, Intellektuel Felder. Zu den Differenzen von Bourdieus Wissenssoziologie und der Konstellationsforschung, in: Konstellationsforschung, Martin Mulsow – Marcelo Stamm (Hrsg.), Frankfurt am Main, Suhrkamp 2005, s. 188–206.

Füssel 2005a: Stephan Füssel, Die Funktionalisierung der „Türkenfurcht“ in der Propaganda Kaiser Maximilian I., Osmanische Expansion und europäischer Humanismus. Akten des interdisziplinären Symposiums vom 29. und 30. Mai 2003 im Stadtmuseum Wiener Neustadt, Franz Fuchs (Hrsg.), Wiesbaden, Harrasowitz Verlag 2005, s. 9–30.

Galen 1998: Anne C. E. van Galen, Body and Self-image in the Autobiography of Gerolamo Cardano, in: Modelling the Individual. Biography and Portrait in the Renaissance, Karl Enekel – Betsy de Jong-Crane – Peter Liebrechts (eds.), Amsterdam – Atlanta, Rodopi 1998, s. 109–152.

Garber – Wismann 1996: Europäische Sozietätsbewegung und demokratische Tradition. Die europäischen Akademien der Frühen Neuzeit zwischen Frührenaissance und Spätaufklärung, Klaus Garber – Heinz Wismann (Hrsg.), unter Mitwirkung von Winfried Sieber, 2 Bde., Tübingen, Max Niemeyer Verlag 1996.

Garber 1981: Klaus Garber, Der Autor im 17. Jahrhundert, in: Der Autor, Helmut Kreuzer (Hrsg.), Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht 1981 (= LiLi. Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik 42), s. 29–45.

Garber 1983: Klaus Garber, Gelehrtenadel und feudalabsolutischer Staat. Zehn Thesen zur Sozial- und Mentalitätsgeschichte der „Intelligenz“ in der Frühen Neuzeit, in: Kultur zwischen Bürgertum und Volk, Jutta Held (Hrsg.), Berlin, Argument-Verlag 1983, s. 31–43.

Garber 1996: Klaus Garber, Sozietät und Geistes-Adel: Von Dante zum Jakobiner-Club. Der frühneuzeitliche Diskurs *de vera nobilitate* und seine institutionelle Ausformung in der gelehrten Akademie, in: Europäische Sozietätsbewegung und demokratische Tradition. Die europäischen Akademien der Frühen Neuzeit zwischen Frührenaissance und Spätaufklärung, Klaus Garber – Heinz Wismann (Hrsg.), unter Mitwirkung von Winfried Sieber, 1. Bd., Tübingen, Max Niemeyer Verlag 1996, s. 1–39.

Gellner 1938: Gustav Gellner, Životopis lékaře Borbonia a výklad jeho deníků, Praha, Česká akademie věd a umění 1938.

George 2002: Edward V. George, Conceal or Disclose? The Limits of Self-Representation in the Letters of Juan Luis Vives, in: Self-Presentation and Social Identification. The Rhetoric and Pragmatics of Letter Writing in Early Modern Times, Toon van Houdt – Jan Papy – Gilbert Tournay – Constant Matheussen (eds.), Leuven, Leuven University Press 2002, s. 404–426.

Gerlo 1969: Aloïs Gerlo, L'opus *De conscribendis epistolis*, in: Colloquia erasmiana turonensia, Jean-Claud Margolin (ed.), Paris, Vrin 1972, Vol 1., s. 223–232.

Gerlo 1983: Aloïs Gerlo, Erasmus von Rotterdam. Sein Selbstporträt in seinen Briefen, in: Der Brief im Zeitalter der Renaissance, Franz Josef Worstbrock (Hrsg.), Weinheim, Acta humaniora 1983, s. 7–24.

Giesecke 1998: Michael Giesecke, Der Buchdruck in der frühen Neuzeit. Eine historische Fallstudie über die Durchsetzung neuer Informations- und Kommunikationstechnologien, Frankfurt am Main, Suhrkamp 1998.

Gignoux 2003: Anne Claire Gignoux, La réécriture: formes, enjeux, valeurs autour de Nouveau Roman, Paris, Presses de l'Université de Paris-Sorbonne 2003.

Gignoux 2005: Anne Claire Gignoux, Initiation à l'intertextualité, Paris, ellipses 2005.

Glomski 2002: Jacqueline Glomski, Careerism at Cracow: The Dedicatory Letters of Rudolf Agricola Junior, Valentin Eck, and Leonard Cox (1510–1530), in: Self-Presentation and

Social Identification. The Rhetoric and Pragmatics of Letter Writing in Early Modern Times, Toon van Houdt – Jan Papy – Gilbert Tournay – Constant Matheeußen (eds.), Leuven, Leuven University Press 2002, s. 165–189.

Göhlich 2001: Michael Göhlich, Performative Äusserungen. John L. Austins Begriff als Instrument erziehungswissenschaftlicher Forschung, in: Grundlagen des Performativen. Eine Einführung in die Zusammenhänge von Sprache, Macht und Handeln, Christoph Wulf – Michael Göhlich – Jörg Zifras (Hrsg.), Weinheim – München, Juventa Verlag 2001, s. 25–46.

Goldgar 1995: Anne Goldgar, *Impolite Learning. Conduct and Community in the Republic of Letters 1680–1750*, New Haven – London, Yale University Press 1995.

Goldgar 2001: Anne Goldgar, Singing in a Strange Land: The Republic of Letters and the *Mentalité* of Exile, in: Die europäische Gelehrtenrepublik im Zeitalter des Konfessionalismus. The European Republic of Letters in the Age of Confessionalism, Herbert Jaumann (Hrsg.), Wiesbaden, Harrasowitz Verlag 2001, s. 105–125.

Goodman 1996: Dena Goodman, *The Republic of Letters. A Cultural History of the French Enlightenment*, Ithaca – London, Cornell University Press 1996.

Goody 1986: Jack Goody, *Die Entwicklung von Ehe und Familie in Europa*, Berlin, Reimer Verlag 1986.

Görlich 1989: Joachim Görlich, Austauschorientierte Netzwerkanalyse als Alternative zum struktur-funktionalen Deszendenzgruppen-Modell im Hochland von Papua-Neuguinea, in: Thomas Schweizer (Hrsg.), *Netzwerkanalyse. Ethnologische Perspektiven*, Berlin, Dietrich Reimer Verlag 1988, s. 133–164.

Gössmann 1987: Elisabeth Gössmann, Rezeptionszusammenhänge und Rezeptionsweisen deutscher Schriften zur Frauengelehrsamkeit, in: *Res Publica Litteraria. Die Institutionen der Gelehrsamkeit in der frühen Neuzeit*, Sebastian Neumeister – Conrad Wiedemann (Hrsg.), 2. Bd., Wiesbaden, Otto Harrasowitz 1987, s. 589–601.

Gorski 2000: Philip S. Gorski, The Mosaic Moment: An Early Modernist Critique of Modernist Theories of Nationalism, *American Journal of Sociology* 105, Number 5, March 2000, s. 1428–1468.

Goulemot 1993: Jean Marie Goulemot, De la lecture comme production de sens, in: *Pratiques de la lecture*, Roger Chartier (ed.), Paris, Payot et Rivages 1993, s. 115–127.

Gräßer 1993: Ingeborg Gräßer, Helius Eobanus Hessus, der Poet des Erfurter Humanistenkreises, Erfurt, Thüringen 1993.

Gräßer 1994: Ingeborg Gräßer, Die Epicedien-Dichtung des Helius Eobanus Hessus. Lyrische Totenklage zur Zeit des Humanismus und der Reformation, Frankfurt am Main etc., Lang 1994.

Graf 1998: Fritz Graf, Die Humanismem und die Antike. Überlegungen zu einem gespannten Verhältnis, in: *2000 Jahre Humanismus. Der Humanismus als historische Bewegung*, Frank Geerk (Hrsg.), Basel, Schwabe & Co. AG Verlag 1998, s. 11–29.

Graf 1998: Guido Graf, Die Aufhebung des Körpers durch die Schrift. Über den Briefschreiber Erasmus von Rotterdam, *Neophilologus* 82, 1998, s. 1–9.

Grafton 1990: Anthony Grafton, Invention of Tradition and Traditions of Invention in Renaissance Europe: The Strange Case of Annius of Viterbo, in: *The Transmission of Culture in Early Modern Europe*, Anthony Grafton – Ann Blair (eds.), Philadelphia, University of Pennsylvania Press 1990, s. 8–38.

Grafton 1994: Anthony Grafton, *Defenders of the Text. The Tradition of Scholarship in an Age of Science, 1450–1800*, Cambridge – London, Harvard University Press 1994.

Grafton 1997: Anthony Grafton, *Commerce with the Classics: Ancient Books and Renaissance Readers*, Ann Arbor, The University of Michigan Press 1997.

- Grafton 1999:** Anthony Grafton, Der Humanist als Leser, in: Die Welt des Lesens. Von der Schriftrolle zum Bildschirm, Roger Chartier – Guglielmo Cavallo (Hrsg.), Frankfurt am Main – New York – Paris, Campus Verlag 1999, s. 265–312.
- Grafton 2001:** Anthony Grafton, Where was Solomon's house? Ecclesiastical History and the Intellectual Origins of Bacon's *New Atlantis*, in: Die europäische Gelehrtenrepublik im Zeitalter des Konfessionalismus. The European Republic of Letters in the Age of Confessionalism, Herbert Jaumann (Hrsg.), Wiesbaden, Harrasowitz Verlag 2001, s. 21–38.
- Graham – Graham 1957:** Wallace Graham – K. M. Graham, Martyrs of the Gout (Symposium on Gout), *Metabolism*, Vol. 6, 1957, s. 209–217.
- Gramatzki 2005:** Susanne Gramatzki, Die andere Stimme – Frauen und das Mehrsprachigkeitsideal der Renaissance, in: Mehrsprachigkeit in der Renaissance, Christiane Maass – Anett Volmer (Hrsg.), Heidelberg, Universitätsverlag Winter 2005, s. 200–213.
- Greenblatt 1980:** Stephen Greenblatt, Renaissance Self-fashioning. From More to Shakespeare, Chicago – London, The University of Chicago Press 1980.
- Greene 1976:** Thomas M. Greene, Petrarca and the Humanist Hermeneutic, in: Italian Literature: Roots and Branches. Essays in honor of Thomas Goddard Bergin, Giose Rimaneli – Kenneth John Atchiny (eds.), New Haven – London, Yale University Press 1976, s. 201–224.
- Greene 1982:** Thomas M. Greene, The Light in Troy. Imitation and Discovery in Renaissance Poetry, New Haven – London, Yale University Press 1982.
- Greene 1986:** Thomas M. Greene, Erasmus' "Festina lente": Vulnerabilities of the Humanist Text, in: Thomas M. Greene, The Vulnerable Text: Essays on Renaissance Literature, New York, Columbia University Press 1986, s. 1–17.
- Grendler 2006a:** Paul F. Grendler, Humanism: Ancient Learning, Criticism, Schools and Universities, in: Interpretations of Renaissance Humanism, Angelo Mazzocco (ed.), Leiden – Boston, Brill 2006, s. 73–95.
- Grendler 2006b:** Paul F. Grendler, Georg Voigt: Historian of Humanism, in: Humanism and Creativity in the Renaissance. Essays in Honor of Ronald G. Witt, Christopher S. Celenza – Kenneth Gouwens (eds.), Leiden – Boston, Brill 2006, s. 295–325.
- Greyerz 1996:** Kaspar von Greyerz, Spuren eines vormodernen Individualismus in englischen Selbstzeugnissen des 16. und 17. Jahrhunderts, in: Ego-Dokumente: Annäherung an den Menschen in der Geschichte, Winfried Schulze (ed.), Berlin, Akademischer Verlag 1996, s. 131–145.
- Greyerz 1999:** Kaspar von Greyerz, Deutschschweizerische Selbstzeugnisse (1500–1800) als Quellen der Mentalitätsgeschichte. Bericht über ein Forschungsprojekt, in: Das dargestellte Ich. Studien zu Selbstzeugnissen des späteren Mittelalters und der frühen Neuzeit, Klaus Arnold – Sabine Schmolinsky – Urs Martin Zahnd (Hrsg.), Bochum, Winkler 1999, s. 147–163.
- Greyerz 2003:** Kaspar von Greyerz, Erfahrung und Konstruktion. Selbstpräsentation in autobiographischen Texten des 16. und 17. Jahrhunderts, in: Berichten, Erzählen, Beherrschen. Wahrnehmung und Repräsentation in der frühen Kolonialgeschichte Europas, Susanna Burghartz – Maike Christandler – Dorothea Nolde (Hrsg.), Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann 2003, s. 220–239.
- Griesebner 1999:** Andrea Griesebner, Geschlecht als mehrfach relationale Kategorie. Methodologische Anmerkungen aus der Perspektive der Frühen Neuzeit, in: Geschlecht hat Methode. Ansätze und Perspektiven in der Frauen und Geschlechtergeschichte, Veronika Aegerter u.a. (Hrsg.), Zürich, Chronos 1999, s. 129–137;
- Griesebner 2003:** Andrea Griesebner, Geschlecht als soziale und als analytische Kategorie. Debatten der letzten drei Jahrzehnte, in: Frauen- und Geschlechtergeschichte. Positionen und

Perspektiven, Maria Mesner – Johanna Gehmacher (Hrsg.), Wien, Studien Verlag 2003, s. 37–52.

Griesebner – Lutter 2005: Andrea Griesebner – Christina Lutter, Geschlecht und „Selbst“ in Quellen des Mittelalters und der Frühen Neuzeit, in: Vom Individuum zur Person. Neue Konzepte im Spannungsfeld von Autobiographietheorie und Selbstzeugnisforschung, Gabriele Jancke – Claudia Ulbrich (Hrsg.), Berlin, Wallstein Verlag 2005, s. 51–70.

Griffith 2002: Jane Griffith, The Gramarian as „Poeta“ and „Vates“ self-Presentation in the *Antibossicon*, in: Self-Presentation and Social Identification. The Rhetoric and Pragmatics of Letter Writing in Early Modern Times, Toon van Houdt – Jan Papy – Gilbert Tournay – Constant Matheussen (eds.), Leuven, Leuven University Press 2002, s. 317–335.

Gueudet 2004: Guy Gueudet, *L'Art de la lettre humaniste*, Paris, Éditions Champion 2004.

Guillory 1993: John Guillory, *Cultural Capital. The Problem of Literary Canon Formation*, Chicago – London, The University of Chicago Press 1993.

Gundersheimer 1981: Werner L. Gundersheimer, Patronage in the Renaissance: An Exploratory Approach, in: *Patronage in the Renaissance*, Guy Fitch Lytle – Stephen Orgel (eds.), Princeton, Princeton University Press 1981, s. 3–23.

Haberlein 1998: Mark Haberlein, Brüder, Freunde und Betrüger. Soziale Beziehungen, Normen und Konflikte in der Augsburger Kaufmannschaft um die Mitte des 16. Jahrhunderts, Berlin, Akademie Verlag 1998.

Habermas 2000: Jürgen Habermas, *Strukturální přeměna veřejnosti. Zkoumání jedné kategorie občanské společnosti*, Praha, Filosofia 2000.

Hankins 2000: *Renaissance Civic Humanism. Reappraisals and Reflections*, James Hankins (ed.), Cambridge University Press 2000.

Harth 1983: Helene Harth, Poggio Bracciolini und die Brieftheorie des 15. Jahrhunderts. Zur Gattungsform des humanistischen Briefes, in: *Der Brief im Zeitalter der Renaissance*, Franz Josef Worstbrock (Hrsg.), Weinheim, Acta humaniora 1983, s. 81–99.

Harth 1998: Helene Harth, Überlegungen zur Öffentlichkeit des humanistischen Briefes am Beispiel der Poggio-Korrespondenz, in: *Kommunikationspraxis und Korrespondenzwesen im Mittelalter und in der Renaissance*, Heinz-Dietrich Heimann – Ivan Hlaváček (Hrsg.), Paderborn – München – Wien – Zürich, Ferdinand Schöningh 1998, s. 127–137.

Häsner 2004: Bernd Häsner, Der Dialog: Strukturelemente einer Gattung zwischen Fiktion und Theoriebildung, in: *Poetik des Dialogs. Aktuelle Theorie und rinascimenales Selbstverständnis*, Klaus W. Hempfer (Hrsg.), Stuttgart, Franz Steiner Verlag 2004, s. 13–65.

Hammerstein 1987: Notker Hammerstein, Schule, Hochschule und Res publica litteraria, in: *Res Publica Litteraria. Die Institutionen der Gelehrsamkeit in der frühen Neuzeit*, Sebastian Neumeister – Conrad Wiedemann, 1. Bd., Wiesbaden, Otto Harrasowitz 1987, s. 93–110.

Haller 1963: William Haller, *The Elect Nations: The Meaning and Relevance of Foxe's "Book of Martyrs"*, New York, Harper and Row 1963.

Hammerstein 1987: Notker Hammerstein, Res publica litteraria – oder asinus in aula? Anmerkungen zur „bürgerlichen Kultur“ und zur „Adelswelt“, in: *Respublica Guelpherbytana. Wolfenbütteler Beiträge zur Renaissance- und Barockforschung. Festschrift für Paul Raabe, August Buck* (Hrsg.), Amsterdam, Rodopi 1987, s. 35–68.

Hankins 2006: James Hankins, Religion and the Modernity of Renaissance Humanism, in: *Interpretations of Renaissance Humanism*, Angelo Mazzocco (ed.), Leiden – Boston, Brill 2006, s. 137–155.

Hardtwig 1994: Wolfgang Hardtwig, Vom Elitenbewusstsein zur Massenbewegung. Frühformen des Nationalismus in Deutschland 1500–1840, in: *Wolfgang Hardtwig, Nationalismus und Bürgerkultur in Deutschland, 1500–1914*, Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht 1994, s. 34–54.

- Harder 1988:** Hans-Bernd Harder, Zentren des Humanismus in Böhmen und Mähren, in: Studien zum Humanismus in den böhmischen Ländern, Hans-Bernd Harder – Hans Rothe (Hrsg.), Köln – Wien, Böhlau 1988, s. 21–37.
- Harder 1998:** Hans-Bernd Harder, Der Prager Hof Rudolfs II. und die Kultur seiner Zeit, in: Später Humanismus in der Krone Böhmen 1570–1620, Hans-Bernd Harder – Hans Rothe (Hrsg.), unter Mitwirkung von Jaroslav Kolár und Slavomír Wollman, Dresden, Dresden University Press, 1998, s. 57–68.
- Harvey 1992:** Elizabeth D. Harvey, Ventriloquized Voices: Feminist Theory and English Renaissance Texts, London – New York, Routledge 1992.
- Hartung 1957:** Edward F. Hartung, Historical Consideration (Symposium on Gout), Metabolism, Vol. 6, 1957, s. 196–208.
- Haselstein 1997:** Ulla Haselstein, Poetik der Gabe: Mauss, Bourdieu, Derrida und der New Historicism, in: Poststrukturalismus: Herausforderung an die Literaturwissenschaft, Gerhard Neumann (Hrsg.), Stuttgart – Weimar, Metzler 1997, s. 272–289.
- Hausmann 1998:** Frank-Rutger Hausmann, Humanismus und Renaissance in Italien und Frankreich, in: Humanismus in Europa, hrsg. von der Stiftung „Humanismus heute“ des Landes Baden-Württemberg, Heidelberg, Universitätsverlag C. Winter 1998, s. 89–109.
- Heale 2003:** Elisabeth Heale, Autobiography and Authorship in Renaissance Verse. Chronicles of the Self, New York, Palgrave MacMillan 2003.
- Heckscher 1978:** William Heckscher, Melancholia (1541). An Essay in the Rhetoric of Description by Joachim Camerarius, in: Joachim Camerarius (1500–1574). Beiträge zur Geschichte des Humanismus im Zeitalter der Reformation / Essays on the History of Humanism During the Reformation, Frank Baron (ed.), München, 1978 (Humanistische Bibliothek, Abhandlungen 24), s. 32–103.
- Hejnic 1957:** Josef Hejnic, Dva humanisté v roce 1547 (Jan Šentygar a Bohuslav Hodějovský), Praha 1957 (= Rozpravy Československé akademie věd 67, řada SV, seš. 7)
- Hejnic 1964:** Josef Hejnic, Filip Melanchton, Matouš Collinus a počátky měšťanského humanismu v Čechách, Listy filologické 87, 1964, s. 361–379.
- Hejnic 1964a:** Josef Hejnic, K našim prvním humanistickým slovníkům, Listy filologické 87, 1964, s. 167–171.
- Hejnic 1965:** Josef Hejnic, Humanistica, Listy filologické 88, 1965, s. 73–87.
- Hejnic 1965a:** Josef Hejnic, Nová humanistica, Zprávy Jednoty klasických filologů 7, 1965, s. 179–184.
- Hejnic 1966:** Josef Hejnic, K drobným historickým spisům Prokopa Lupáče, Zprávy Jednoty klasických filologů 6, 1966, s. 81–87.
- Hejnic 1967:** Josef Hejnic, Marka Bydžovského rukopisný sborník Liber intimationum a jeho historická cena, Acta universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensi, Tom. VIII, Fasc. 1, 1967, s. 40–63.
- Hejnic 1967a:** Josef Hejnic, Zu den epikureisch-lucrezischen Nachklängen bei den böhmischen Humanisten, Listy filologické 90, 1967, s. 50–58.
- Hejnic 1968:** Josef Hejnic, Sixt z Ottersdorfu jako humanistický básník, Zprávy Jednoty klasických filologů 10, 1968, s. 139–150.
- Hejnic 1971:** Josef Hejnic, Ke Kuthenově básni „In tempestatem super Praga factam“ z roku 1562, Zprávy Jednoty klasických filologů 13, 1971, s. 84–87.
- Hejnic 1972:** Josef Hejnic, Čeští studenti ve vyhláškách vitenberské university v 16. století, Strahovská knihovna 7, 1972, s. 39–45.
- Hejnic 1972b:** Josef Hejnic, Českokrumlovská latinská škola v době rožmberské, Praha, Academia 1972 (Rozpravy ČSAV 82/2).
- Hejnic 1973:** Josef Hejnic, Dva listy Matouše Collina z roku 1554, Zprávy Jednoty klasických filologů 15, 1973, s. 44–62.

- Hejnic 1977:** Josef Hejnic, Humanistika v knihovně českokrumlovských minoritů, *Listy filologické* 100, 1977, s. 118–127.
- Hejnic 1979:** Josef Hejnic, Latinská škola v Plzni a její postavení v Čechách (13.–18. století), Praha, Academia 1979 (= Rozpravy ČSAV 89/2).
- Hejnic 1982:** Josef Hejnic, Philipp Melanchthon und die Schule in H. Slavkov, *Listy filologické* 105, 1982, s. 236–239.
- Hejnic 1985:** Josef Hejnic, Veleslavínův Kalendář historický z majetku Daniela a Samuela Adamů z Veleslavína, *Listy filologické* 108, 1985, s. 83–93.
- Hejnic 1988:** Josef Hejnic, Daniel Adam von Veleslavín: zu den gegenseitigen Beziehungen zwischen der tschechischen und lateinischen Literatur im letzten Viertel des 16. Jahrhunderts, in: *Studien zum Humanismus in den böhmischen Ländern*, Hans-Bernd Harder – Hans Rothe (Hrsg.), Köln – Wien, Böhlau 1988, s. 261–273.
- Hejnic 1988:** Josef Hejnic, Zu den Anfängen der humanistischen Figuralpoesie in Böhmen, *Listy filologické* 111, 1988, s. 95–102.
- Hejnic 1998:** Josef Hejnic, Der Prager Humanismus in den europäischen Kontexten (Korrespondenz), in: *Später Humanismus in der Krone Böhmen 1570–1620*, Hans-Bernd Harder – Hans Rothe (Hrsg.), unter Mitwirkung von Jaroslav Kolár und Slavomír Wollman, Dresden, Dresden University Press 1998, s. 151–161.
- Hejnic – Martínek 1957:** Josef Hejnic – Jan Martínek, Dosud neznámé humanistické tisky v brněnské universitní knihovně, *Listy filologické* 80, 1957, s. 211–219.
- Hejnic – Martínek 1965:** Josef Hejnic – Jan Martínek, O rozsahu a časovém rozložení naší humanistické literatury, *Zprávy Jednoty klasických filologů* 7, 1965, s. 93–97.
- Hejnic – Martínek 1958:** Josef Hejnic – Jan Martínek, Příležitostná poesie v městských knihách rakovnických, *Listy filologické* 81, 1958, s. 102–111.
- Helander 2003:** Hans Helander, Gustavides. Latin epic literature in honour of Gustavus Adolphus, in: *Erudition and Eloquence. The Use of Latin in the Countries of the Baltic Sea (1500–1800). Acts of a colloquium held in Tartu, 23–26 August, 1999*, Outi Merisalo – Raija Sarasti-Wilenius (eds.), Helsinki 2003, s. 122–134.
- Helmrath 2002:** Johannes Helmcrath, Diffusion des Humanismus. Zur Einführung, in: *Diffusion des Humanismus. Studien zur nationalen Geschichtsschreibung europäischer Humanisten*, Johannes Helmcrath – Ulrich Muhlack – Gerrit Walther (Hrsg.), Göttingen, Wallstein 2002, s. 9–29.
- Helmcrath 2002a:** Johannes Helmcrath, Vestigia Aeneae imitari. Enea Silvio Piccolomini als „Apostel“ des Humanismus. Formen und Wege seiner Diffusion, in: *Diffusion des Humanismus. Studien zur nationalen Geschichtsschreibung europäischer Humanisten*, Johannes Helmcrath – Ulrich Muhlack – Gerrit Walther (Hrsg.), Göttingen, Wallstein 2002, s. 99–142.
- Hempfer 1993:** Klaus W. Hempfer, Probleme traditioneller Bestimmung des Renaissancebegriffs und die epistemologische „Wende“, in: *Renaissance. Diskursstrukturen und epistemologische Voraussetzungen. Literatur – Philosophie – bildende Kunst*, Klaus W. Hempfer (Hrsg.), Stuttgart, Franz Steiner Verlag 1993, s. 7–45.
- Hempfer – Häsner – Müller – Flöcking 2001:** Klaus W. Hempfer – Bernd Häsner – Gernot Michael Müller – Marc Flöcking, Performativität und episteme, in: *Theorien des Performativen*, Erika Fischer-Lichte – Christoph Wulf (Hrsg.), Paragrana – Internationale Zeitschrift für historische Anthropologie 10, Heft 1, 2001, s. 65–90.
- Hempfer 2004:** Klaus W. Hempfer, Die Poetik des Dialogs im Cinquecento und die neuere Dialogtheorie: zum historischen Fundament aktueller Theorie, in: *Poetik des Dialogs. Aktuelle Theorie und rinascimentales Selbstverständnis*, Klaus W. Hempfer (Hrsg.), Stuttgart, Franz Steiner Verlag 2004, s. 67–96.

Henderson 2002: Judith Rice Henderson, Humanist Letter Writing: Private Conversation of Public Forum?, in: Self-Presentation and Social Identification. The Rhetoric and Pragmatics of Letter Writing in Early Modern Times, Toon van Houdt – Jan Papy – Gilbert Tournay – Constant Matheussen (eds.), Leuven, Leuven University Press 2002, s. 17–38.

Herlihy 1985: David Herlihy, Did Women have a Renaissance? A reconsideration, *Medievalia et humanistica* 13, 1985, s. 1–22.

Herz 2000: Judith Scherer Herz, Of Circles, Friendship and the Imperatives of Literary History, in: *Literary Circles and Cultural Communities in renaissance England*, Claude J. Summers – Ted-Larry Pebworth (eds.), Columbia – London, University of Missouri Press 2000, s. 10–23.

Hess 1979: Ursula Hess, Typen des Humanistenbriefs. Zu den Celtis-Autographen der Müncher Universitätsbibliothek, in: *Befund und Deutung. Zum Verhältniss von Empirie und Interpretation in Sprach- und Literaturwissenschaft*, Tübingen, Max Niemeyer 1979, s. 470–497.

Hess 1983: Ursula Hess, Oratrix humilis. Die Frau als Briefpartnerin von Humanisten am Beispiel der Caritas Pirckheimer, in: *Der Brief im Zeitalter der Renaissance*, Franz Josef Worstbrock (Hrsg.), Weinheim, Acta humaniora 1983, s. 173–203.

Hess 1986: Ursula Hess, Erfundene Wahrheit. Autobiographie und literarische Rolle bei Conrad Celtis, in: *Bildungsexklusivität und volkssprachliche Lieratur. Literatur vor Lessing – nur für Experten?*, Klaus Grubmüller – Günter Hess (Hrsg.), Tübingen, Max Niemeyer Verlag 1986, s. 136–147.

Hess 1988: Ursula Hess, Lateinischer Dialog und gelehrte Partnerschaft. Frauen als humanistische Leitbilder in Deutschland (1500–1550), in: *Deutsche Literatur von Frauen, Bd. 1. Vom Mittelalater bis zum Ende des 18. Jahrhunderts*, Gisela Brinker-Gabler (Hrsg.), München, C. H. Beck Verlag 1988, s. 113–148.

Hess 2000: Ursula Hess, Caritas Pirckheimer (1467–1532), in: *Deutsche Frauen der Frühen Neuzeit. Dichterinnen, Malerinnen, Mäzeninne*, Kerstin Merkel – Heide Wunder, Darmstadt, Primus-Verlag 2000, s. 20–38.

Hirschi 2002: Caspar Hirschi, Das humanistische Nationskonstrukt vor dem Hintergrund modernistischer Nationalismustheorien, *Historisches Jahrbuch* 122, 2002, s. 355–396;

Hirschi 2005: Caspar Hirschi, Wettkampf der Nationen. Konstruktion einer deutschen Ehrgemeinschaft an der Wende vom Mittelater zur Neuzeit, Göttingen, Wallstein Verlag 2005.

Hirschi 2006: Caspar Hirschi, Vorwärts in neue Vergangenheiten. Funktionen des humanistischen Nationalismus in Deutschland, in: *Funktionen des Humanismus. Studien zum Nutzen des Neuen in der humanistischen Kultur*, Thomas Maissen – Gerrit Walther (Hrsg.), Göttingen, Wallstein 2006, s. 362–395.

Hoftijzer 1994: P. G. Hoftijzer, Between Mercury and Minerva: Dutch Printing offices and bookshops as intermediaries in seventeenth-century Scholarly Communication, in: Hans Bots – Françoise Waquet (eds.), *Commercium Litterarium. La communication dans la république des lettres/ Forms of Communication in the Republic of Letters 1600–1750. Conférences des colloques tenus à Paris 1992 et à Nimègue 1993/ Lectures held at the colloquia Paris 1992 and Nimjegen 1993*, Amsterdam – Maarssen, Apa-Holland University Press 1994, s. 119–129.

Holý 2007: Martin Holý, Soukromá škola Matouše Kollina z Chotěřiny a její šlechtičtí žáci, in: *Cestou dějin. K počtě Prof. PhDr. Svatavy Rakové, díl II, Csc.*, Eva Semotánová (ed.), Praha, Historický ústav AVČR 2007, s. 159–183.

Holzberg 2006: Niklas Holzberg, Zwischen biographischer und literarischer Intertextualität Willibald Pirckheimers *Apologia seu Podagrae laus*, in: *Die Pirckheimer. Humanismus in einer Nürnberger Patrizierfamilie*, Franz Fuchs (Hrsg.), Wiesbaden, Harrasowitz Verlag 2006, s. 45–61.

- Honemann 1997:** Volker Honemann, Laien als Literaturförderer im 15. und frühen 16. Jahrhundert, in: Laienlektüre und Buchmarkt im späten Mittelalter, Thomas Kock – Rita Schlusemann (Hrsg.), Frankfurt am Main etc., Peter Lang 1997, s. 147–160.
- Hosington 1997:** Brenda M. Hosington, Elizabeth Jane Weston and Men's Discourse of Praise, in: *La femme lettrée à la renaissance. De geleerde vrouw in de Renaissance. Lettered Women in the Renaissance. Proceedings of the International Conference Bruxelles, 27-29 mars 1996*, Michel Bastiaensen (ed.), Bruxelles, Peeters 1997, s. 107–118.
- Houdt – Papy 1999:** Toon Van Houdt – Jan Papy, Modestia, constantia, fama. Towards a literary and philosophical interpretation of Lipsius's *De calumnia oratio*, In: *Iustus Lipsius: Europae lumen et columen. Proceedings of the International Colloquium Leuven 17-19th September 1997*, G. Tournoy – J. de Landtsheer – J. Papy (eds.), Leuven University Press 1999, s. 186–220.
- Hrdina 1923:** Karel Hrdina, Humanistický básník Pavel z Jizbice, *Listy filologické* 50, 1923, s. 204–216 a 295–312.
- Hrdina 1930:** Karel Hrdina, Centones Vergiliani českých humanistů 16. a 17. století, in: *Pio Vati. Sborník prací českých filologů k uctění dvoutisícího výročí narození Vergiliova*, Otakar Jiráni – František Novotný – Bohumil Ryba (red.), Praha 1930, s. 80–94.
- Hrdina 1936:** Karel Hrdina, Ohlasy horatiovské u našich latinských humanistů 16. století, *Listy filologické* 63, 1936, s. 35–66.
- Hrejsa 1930:** Ferdinand Hrejsa, *U Salvátora. Z dějin evangelické církve v Praze (1609–1632)*, Praha, Nákladem českobratrského evangelického sboru 1930.
- Huber-Rebenich 2001:** Gerlinde Huber-Rebenich, *Officium amicitiae. Beobachtungen zu den Kriterien frühneuzeitlicher Briefsammlungen am Beispiel der von Joachim Camerarius herausgegeben Hesus-Korrespondenz*, in: *Mentis amori ligati. Lateinische Freundschaftsdichtung und Dichterfreundschaft in Mittelalter und Neuzeit. Festgabe für Reinhard Düchting zum 65. Geburtstag*, Boris Körkel – Tino Licht – Jolanta Wiendlocha (Hrsg.), Heidelberg, Mattes Verlag 2001, s. 145–156.
- Huber-Rebenich 2006:** Gerlinde Huber-Rebenich, Neue Funktionen der Dichtung im Humanismus?, in: *Funktionen des Humanismus. Studien zum Nutzen des Neuen in der humanistischen Kultur*, Thomas Maissen – Gerrit Walther (Hrsg.), Göttingen, Wallstein 2006, s. 49–75.
- Hyatte 1994:** Reginald Hyatte, *The Arts of Friendship. The Idealization of Friendship on Medieval and Early Renaissance Literature*, Leiden – New York – Köln, Brill 1994.
- Pratiques de la lecture*, Roger Chartier (ed.), Paris, Payot et Rivages 1993.
- Chartier 1993:** Roger Chartier, *Du livre au lire*, in: *Pratiques de la lecture*, Roger Chartier (ed.), Paris, Payot et Rivages 1993, s. 79–113.
- Chartier 1994:** Roger Chartier, Der Lesezirkel, in: *Orte des Alltags. Miniaturen aus der europäischen Kulturgeschichte*, Heinz-Gerhard Haupt (Hrsg.), München, Beck 1994, s. 184–192.
- Chartier 1996:** Roger Chartier, *Culture écrite et société. L'ordre des livres (XVIe – XVIIIe siècle)*, Paris, Albin Michel 1996.
- Cheney 1997:** Donald Cheney, *Virgo Angla: The Self-fashioning of Westonia*, in: *La femme lettrée à la renaissance. De geleerde vrouw in de Renaissance. Lettered Women in the Renaissance. Proceedings of the International Conference Bruxelles, 27-29 mars 1996*, Michel Bastiaensen (ed.), Bruxelles, Peeters 1997, s. 119–128.
- Cheney 2003:** Donald Cheney, Elizabeth Jane Weston as Cultural Icon, in: *Acta Conventus Neo-Latini Cantabrigiensis: Proceeding of the Eleventh International Congress of Neo-Latin Studies, Cambridge 30 July – 5 August 2000*, Rhoda Schnur – Jean-Louis Charlet et alii (eds.), Tempe, Arizona Center for Medieval and Renaissance Studies 2003, s. 139–144.

- Christes 1998:** Johannes Christes, Cicero und der römische Humanismus, in: Humanismus in Europa, hrsg. von der Stiftung „Humanismus heute“ des Landes Baden-Württemberg, Heidelberg, Universitätsverlag C. Winter 1998, s. 45–73.
- Chvojka 1997:** Erhard Chvojka, „Was für Schmerzen in den Gebeinen...“ Die Körperwahrnehmung als Maßstab der Altersempfindung im Lauf der Neuzeit, *Historische Anthropologie* 5, 1997, s. 36–61.
- Ijsewijn 1973:** Jozef Ijsewijn, *Humanistic Autobiography*, in: *Studia humanitatis*. Ernesto Grassi zum 70. Geburtstag, Eginhard Hora – Eckhard Kessler (Hrsg.), München, Fink 1973.
- Ijsewijn 1990:** Jozef Ijsewijn, *Companion to Neo-Latin Studies. Part I. History and Diffusion of Neo-Latin Literature*, Leuven-Louvain, Leuven University Press – Peeters Press 1990.
- Jancke 1996:** Gabriele Jancke, *Autobiographische Texte – Handlungen in einem Beziehungsnetz. Überlegungen zu Gattungsfragen und Machtaspekten im deutschen Sprachraum von 1400 bis 1620*, in: *Ego-Dokumente: Annäherung an den Menschen in der Geschichte*, Winfried Schulze (ed.), Berlin, Akademischer Verlag 1996, s. 73–106.
- Jancke 2002:** Gabriele Jancke, *Autobiographie als soziale Praxis. Beziehungskonzepte in Selbstzeugnissen des 15. und 16. Jahrhunderts im deutschsprachigen Raum*, Köln – Weimar - Wien, Böhlau Verlag 2002.
- Jancke 2005:** Gabriele Jancke, *Sprachverhalten in multilinguaem Umfeld – Autobiographisches Schreiben des 15. und 16. Jahrhunderts im deutschsprachigen Raum*, in: *Mehrsprachigkeit in der Renaissance*, Christiane Maass – Anett Volmer (Hrsg.), Heidelberg, Universitätsverlag Winter 2005, s. 167–180.
- Jancke – Ulbrich 2005:** Gabriele Jancke – Claudia Ulbrich, *Vom Individuum zur Person. Neue Konzepte im Spannungsfeld von Autobiographietheorie und Selbstzeugnisforschung*, in: *Vom Individuum zur Person. Neue Konzepte im Spannungsfeld von Autobiographietheorie und Selbstzeugnisforschung*, Gabriele Jancke – Claudia Ulbrich (Hrsg.), Berlin, Wallstein Verlag 2005, s. 7–27.
- Jansen 2003:** Dorothea Jansen, *Einführung in die Netzwerkanalyse*, Opladen, Leske – Budrich 2003.
- Jardine 1993:** Lisa Jardine, *Erasmus, Man of Letters. The construction of charisma in print*, Princeton University Press, New Jersey 1993.
- Jardine 2002:** Lisa Jardine, *Before Clarissa: Erasmus, „Letters of Obscure Man“, and Epistolary Fictions*, in: *Self-Presentation and Social Identification. The Rhetoric and Pragmatics of Letter Writing in Early Modern Times*, Toon van Houdt – Jan Papy – Gilbert Tournay – Constant Matheussen (eds.), Leuven, Leuven University Press 2002, s. 385–403.
- Jardine – Grafton 1986:** Lisa Jardine – Anthony Grafton, *From Humanism to Humanities: Education and the Liberal Arts in Fifteenth- and Sixteenth-century Europe*, London, Duckworth 1986.
- Jaumann 1987:** Herbert Jaumann, *Ratio clausa. Die Trennung von Erkenntnis und Kommunikation in gelehrten Abhandlungen zur Respublica litteraria um 1700 und der europäischen Kontext*, in: *Res Publica Litteraria. Die Institutionen der Gelehrsamkeit in der frühen Neuzeit*, Sebastian Neumeister – Conrad Wiedemann, 2. Bd., Wiesbaden, Otto Harrasowitz 1987, s. 409–429.
- Jaumann 1997:** Herbert Jaumann, *Das Projekt des Universalismus. Zum Konzept des Respublica litteraria in der frühen Neuzeit*, in: *Über Texte. Festschrift für Karl-Ludwig Selig, Peter-Eckhard Knabe – Johannes Thiele* (Hrsg.), Tübingen, Stauffenburg Verlag 1997, s. 149–162.
- Jaumann 1998:** Herbert Jaumann, *Gibt es eine katholische Respublica litteraria? Zum problematischen Konzept der Gelehrtenrepublik in der Frühen Neuzeit*, in: *Kaspar Schoppe (1576–1649), Philologie im Dienste der Gegenreformation. Beiträge zur Gelehrtenkultur des*

europäischen Späthumanismus, Herbert Jaumann (Hrsg.), Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann 1998, s. 361–379.

Jaumann 1999: Herbert Jaumann, Das dreistellige Translatio-Schema und einige Schwierigkeiten mit der Renaissance in Deutschland, Konrad Celtis *Ode ad Apollinem* (1486), in: Rezeption und Identität. Die kulturelle Auseinandersetzung Roms mit Griechenland als europäisches Paradigma, Georg Vogt-Spira – Bettina Romme (eds.), Stuttgart, Steiner 1999, s. 335–349.

Jaumann 2001a: Herbert Jaumann, Vorwort, in: Die europäische Gelehrtenrepublik im Zeitalter des Konfessionalismus. The European Republic of Letters in the Age of Confessionalism, Herbert Jaumann (Hrsg.), Wiesbaden, Harrasowitz Verlag 2001, s. 7–10.

Jaumann 2001b: Herbert Jaumann, *Respublica literaria/ Republic of letters*. Concept and Perspectives of Research, in: Die europäische Gelehrtenrepublik im Zeitalter des Konfessionalismus. The European Republic of Letters in the Age of Confessionalism, Herbert Jaumann (Hrsg.), Wiesbaden, Harrasowitz Verlag 2001, s. 11–19.

Jaumann 2003: Herbert Jaumann, Thomasius im literarischen Feld. Einführung, in: Thomasius im literarischen Feld. Neue Beiträge zur Erforschung seines Werkes im historischen Kontext, Manfred Beetz – Herbert Jaumann (Hrsg.), Tübingen, Max Niemeyer Verlag 2003, s. 1–5.

Jed 1989: Stephanie H. Jed, Chaste Thinking. The Rape of Lucretia and the Birth of Humanism, Bloomington – Indianapolis, Indiana University Press 1989.

Jehl – Weber 2000: Rainer Jehl – Wolfgang E. J. Weber, Melancholie. Epochenstimmung – Krankheit – Lebenskunst, Stuttgart, Verlag W. Kohlhammer 2000.

Jensen 1996: Kristian Jensen, The Humanist Reform of Latin and Latin Teaching, in: The Cambridge Companion to Renaissance Humanism, Jill Kraye (ed.), Cambridge, Cambridge University Press 1996, s. 63–81.

Joachimsen 1969: Paul Joachimsen, Der Humanismus und die Entwicklung des deutschen Geistes, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1969.

Johns 1994: Adrian Johns, The Ideal of Scientific Collaboration: The “Man of Science“ and the Diffusion of Knowledge, in: Hans Bots – Françoise Waquet (eds.), *Commercium Litterarium. La communication dans la république des lettres/ Forms of Communication in the Republic of Letters 1600–1750. Conférences des colloques tenus à Paris 1992 et à Nimègue 1993/ Lectures held at the colloquia Paris 1992 and Nimjegen 1993*, Amsterdam – Maarssen, Apa-Holland University Press 1994, s. 3–22.

Joch – Wolf 2005: Markus Joch – Norbert Christian Wolf, Feldtheorie als Provokation der Literaturwissenschaft, in: Markus Joch – Norbert Christian Wolf (Hrsg.), *Text und Feld. Bourdieu in der literaturwissenschaftlichen Praxis*, Tübingen, Max Niemeyer Verlag 2005, s. 1–24.

Jouhaud 1989: Christian Jouhaud, Litterateurs, Litterature et pouvoir au debut de l’age classique, *Romanistische Zeitschrift für Literaturgeschichte* 13/ 1989, Heft 1/2, s. 29–41.

Jung 2001: Vera Jung, Die Leiden des Hieronymus Wolf. Krankengeschichten eines Gelehrten im 16. Jahrhundert, *Historische Anthropologie* 9, 2001, s. 333–357.

Jung – Ulbricht 2001: Vera Jung – Otto Ulbricht, Krankheitserfahrung im spiegel von Selbstzeugnissen von 1500 bis heute. Ein Tagungsbericht, *Historische Anthropologie* 9, 2001, s. 137–148.

Jurt 1995: Joseph Jurt, Das literarische Feld. Das Konzept Pierre Bourdieus in Theorie und Praxis, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1995.

Jurt 1997: Joseph Jurt, Bourdieus Analyse des literarischen Feldes oder der Universalitätsanspruch des sozialwissenschaftlichen Ansatzes, in: *Internationales Archiv für Sozialgeschichte der deutschen Literatur*, 22/2, 1997, s. 152–180 .

- Jütte 1992:** Robert Jütte, The Social Construction of Illness in the Early Modern Period, in: The Social construction of Illness. Illness and Medical Knowledge in Past and Present, Jens Lachmund – Gunnar Stollberg, Stuttgart, Franz Steiner Verlag 1992, s. 23–38.
- Jütte 2001:** Robert Jütte, Einleitung. Auf dem Leib geschrieben, in: „Erfahrung“ als Kategorie der Frühneuezeitgeschichte, Paul Münch (Hrsg.), München, R. Oldenbourg Verlag 2001, s. 31–36.
- Kablitz 1999:** Andreas Kablitz, Warum Petrarca? Bembo's *Prose della volgar lingua* und das Problem der Autorität, Romanistisches Jahrbuch 50, 1999, s. 127–157.
- Kallendorf 2005:** Craig Kallendorf, Marginalia and the Rise of Early Modern Subjectivity, in: On Renaissance Commentaries, Marianne Pade (ed.), Hildesheim – Zürich – New York, Georg Olms Verlag 2005, s. 111–130.
- Kallendorf 2000:** Craig Kallendorf, Proverbs, Censors and Schools: Neo-Latine Studies and Book History, in: Acta Conventus Neo-Latini Abulensis. Proceedings of the tenth International Congress of Neo-Latin studies in Ávila, 4 – 9 August 1997, Rhoda Schnur – Roger P. H. Green etc. (eds.), Tempe, Arizona Centre for Medieval and Renaissance Studies 2000, s. 371–378.
- Kavka 1964:** Stručné dějiny University Karlovy, František Kavka (red.), Praha, Universita Karlova 1964.
- Keck 1999:** Ingrid Keck, Die „Normiberger illustrata“ des Helius Eobanus Hessus: Kommentar, Frankfurt am Main etc., Lang 1999.
- Kelley 1995:** Joan Kelley-Gadol, Did Women have a Renaissance?, in: Major Problems in the History of the Italian Renaissance, B. G. Kohl – A. Andrews Smith (eds.), Toronto 1995, s. 15–27.
- Kemper 1974:** Raimund Kemper, *Sodalitas litteraria a senatu rhomani Imperii impetrata*. Zur Interpretation der Druckprivilegien in der Editio princeps der Roswitha von Gandersheim (1501) und in der Ausgabe der *Quattuor Libri Amorum Secundum Quattuor Latera Germanie* des Conrad Celtis (1502), Euphorion. Zeitschrift für Literaturgeschichte 68, 1974, s. 119–184.
- Kessler 2006:** Eckhard Kessler, Renaissance Humanism: The Rhetorical Turn, in: Interpretations of Renaissance Humanism, Angelo Mazzocco (ed.), Leiden – Boston, Brill 2006, s. 181–197.
- Kiefer 1996:** Frederick Kiefer, Writing on the Renaissance Stage. Written Word, Printed Pages, Metaphoric Books, New York – London, Delaware 1996.
- Kiening 1998:** Christian Kiening, Der Körper der Humanisten, Zeitschrift für Germanistik, Neue Folge 2, 1998, s. 302–316.
- Kinney 2006:** Arthur F. Kinney, Literary Humanism in the Renaissance, in: Interpretations of Renaissance Humanism, Angelo Mazzocco (ed.), Leiden – Boston, Brill 2006, s. 199–212.
- Kivistö 2002:** Sari Kivistö, Creating Anti-Eloquence. *Epistolae obscurorum virorum* and the Humanist Polemics on Style, Helsinki, Societas scientiarum Fennica 2002 (= Commentationes Humanarum Litterarum Vol. 118).
- Klaniczay 1987:** Tibor Klaniczay, Celtis und die Sodalitas litteraria per Germaniam, in: Respublica Guelpherbytana. Wolfenbütteler Beiträge zur Renaissance- und Barockforschung. Festschrift für Paul Raabe, August Buck (Hrsg.), Amsterdam, Rodopi 1987, s. 79–105.
- Klaniczay 1996:** Tibor Klaniczay, Die Akademiebewegung in Ungarn im Zeitalter der Renaissance, in: Europäische Sozietätsbewegung und demokratische Tradition. Die europäischen Akademien der Frühen Neuzeit zwischen Frührenaissance und Spätaufklärung, Klaus Garber – Heinz Wismann (Hrsg.), unter Mitwirkung von Winfried Sieber, 2. Bd., Tübingen, Max Niemeyer Verlag 1996, s. 951–965.
- Klecker 1994:** Elisabeth Klecker, Dichtung über Dichtung. Homer und Vergil in lateinischen Gedichten italienischer Humanisten des 15. und 16. Jahrhunderts, Wien, Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften 1994.

- Kleinschmidt 1987:** Erich Kleinschmidt, Gelehrte Frauenbildung und frühneuzeitliche Mentalität, in: Res Publica Litteraria. Die Institutionen der Gelehrsamkeit in der frühen Neuzeit, Sebastian Neumeister – Conrad Wiedemann, 2. Bd., Wiesbaden, Otto Harrasowitz 1987, s. 549–557.
- Klibansky – Panofsky – Saxl 1979:** Raymond Klibansky – Erwin Panofsky – Fritz Saxl, Saturn and Melancholy. Studies in the History of Natural Philosophy Religion and Art, Nendeln/Liechtenstein, Kraus Reprint 1979.
- Klußmann 1998:** Rudolf Klußman, Gicht – Gier – Größe – Macht: Herrscher in Spannungsfeld von Lust und Leid, Giessen, Psychosozial-Verlag 1998.
- Kneepkens 2006:** Scholasticism versus Humanism: A Conflict of Interests? Late Fifteenth-Century Reflections on Grammar in Northwestern Europe, in: Language and Cultural Change. Aspects of the Study and Use of Language in the Later Middle Ages and the Renaissance, Lodi Nauta (ed.), Leuven – Paris – Dudley, Peeters 2006, s. 23–57.
- Könsgen 2001:** Ewald Könsgen, Marburger Freunde. Weitere Gedichte von Job Rückerfeld, in: Mentis amori ligati. Lateinische Freundschaftsdichtung und Dichterfreundschaft in Mittelalter und Neuzeit. Festgabe für Reinhard Düchting zum 65. Geburtstag, Boris Körkel – Tino Licht – Jolanta Wiendlocha (Hrsg.), Heidelberg, Mattes Verlag 2001, s. 169–183.
- Kohlndorfer 2001:** Ruth Kohlndorfer, Jacques Bongars (1554–1612): Lebenswelt und Informationsnetzwerke einer frühneuzeitlichen Gesandten, Francia 28/2, 2001, s. 1–15.
- Kolář 1926:** Antonín Kolář, Humanistická básnířka Vestonia, Bratislava 1926 (= sborník Filosofické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě, roč. IV, 4. 40/2).
- Kopecký 1962:** Milan Kopecký, Daniel Adam z Veleslavína, Praha, Svobodné slovo 1962.
- Kopecký 1979:** Milan Kopecký, Pokrokové tendence v české literatuře od konce husitství do Bílé hory, Brno, Univerzita J. E. Purkyně 1979.
- Kopecký 1988:** Milan Kopecký, Český humanismus, Praha, Melantrich 1988.
- Kormann 2004:** Eva Kormann, Ich, Welt und Gott. Autobiographik im 17. Jahrhundert, Köln – Weimar – Wien, Böhlau Verlag 2004.
- Kormann 2005:** Eva Korman, Ich und Welt in der Autobiographik des 17. Jahrhunderts. Heterologe Selbstkonzepte bei Maria Elisabeth Stampfer und Elias Holl, in: Vom Individuum zur Person. Neue Konzepte im Spannungsfeld von Autobiographietheorie und Selbstzeugnisforschung, Gabriele Jancke – Claudia Ulbrich (Hrsg.), Berlin, Wallstein Verlag 2005, s. 97–107.
- Koselleck 1959:** Reinhart Koselleck, Kritik und Krise. Eine Studie zur Pathogenese der bürgerlichen Welt, Freiburg – München, Alber 1959.
- Krämer – Stahlhut 2001:** Sybille Krämer – Marco Stahlhut, Das „Performative“ als Thema der Sprach- und Kulturphilosophie, in: Theorien des Performativen, Erika Fischer-Lichte – Christoph Wulf (Hrsg.), Paragrana – Internationale Zeitschrift für historische Anthropologie 10, Heft 1, 2001, s. 35–64.
- Král 1919:** Josef Král, Literární činnost humanistických profesorů university Karlovy mezi r. 1409–1622, Listy filologické 36, 1919, s. 400–427.
- Králík 1955:** Oldřich Králík, Vliv Kromerův na českou historiografii XVII. a XVIII. století. Příspěvek k dějinám slovanské myšlenky, in: Česko-polský sborník vědeckých prací I, usp. Milan Kudělka, Praha, SPN 1955, s. 369–393.
- Kristeller 1974:** Paul Oskar Kristeller, Die humanistische Bewegung, in: Paul Oskar Kristeller, Humanismus und Renaissance I. Die antiken und mittelalterlichen Quellen, Eckhard Keßler (Hrsg.), München, Wilhelm Fink Verlag 1974, s. 11–29.
- Kristeller 1974a:** Paul Oskar Kristeller, Humanismus und Scholastik in der italienischer Renaissance, in: Paul Oskar Kristeller, Humanismus und Renaissance I. Die antiken und mittelalterlichen Quellen, Eckhard Keßler (Hrsg.), München, Wilhelm Fink Verlag 1974, s. 87–111.

- Kristeller 1981:** Paul Oskar Kristeller, Studien zur Geschichte der Rhetorik und zum Begriff des Menschen in der Renaissance, Göttingen, Grata Verlag 1981.
- Kudrna 1980:** Jaroslav Kudrna, Několik poznámek k vymezení pojmu humanismus, Historická Olomouc a její spučasné problémy 3, 1980, s. 127–136.
- Kümmel 1982:** Werner Friedrich Kümmel, Aspekte ärztlichen Selbstverständnisses im Spiegel von Autobiographien des 16. Jahrhunderts, in: Biographie und Autobiographie in der Renaissance, August Buck (Hrsg.), Wiesbaden, Harrassowitz 1983, s. 103–120.
- Kühlmann 1980:** Wilhelm Kühlmann, Apologie und Kritik des Lateins im Schrifttum des deutschen Späthumanismus. Argumentationsmuster und sozialgeschichtliche Zusammenhänge, Daphnis. Zeitschrift für Mittlere Deutsche Literatur 9, 1980, s. 33–63.
- Kühlmann 1982:** Wilhelm Kühlmann, Gelehrtenrepublik und Fürstenstaat. Entwicklung und Kritik des deutschen Späthumanismus in der Literatur des Barockzeitalters, Tübingen, Max Niemeyer Verlag 1982.
- Kühlmann 1987:** Wilhelm Kühlmann, „Amor liberalis.“ Ästhetischer Lebensentwurf und Christianisierung der neulateinischen Anakreontik in der Ära des europäischen Späthumanismus, in: Das Ende der Renaissance: Europäische Kultur um 1600, August Buck – Tibor Klaniczay (Hrsg.), Wiesbaden, Otto Harrassowitz 1987, s. 165–186.
- Kühlmann 1992:** Wilhelm Kühlmann, Selbstveratändigung im Leiden: Zur Bewältigung von Krankheitserfahrungen em versgebundenen Schrifttum der Frühen Neuzeit (P. Lotichius Secundus, Nathan Chytraeus, Andreas Gryphius), in: Heilkunde und Krankheitserfahrung inder frühen Neuzeit. Studien am Grenzrain von Literaturgeschichte und Medizingeschichte, Udo Benzenhöfer – Wilhelm Kühlmann (Hrsg.), Tübingen, Max Niemeyer Verlag 1992, s. 1–29 (zkrácená verze: Wilhelm Kühlmann, Selbstveratändigung im Leiden: Zur Bewältigung von Krankheitserfahrungen em versgebundenen Schrifttum der Frühen Neuzeit, in: Acta Conventus Neo-Latini Hafniensis. Proceedings of the Eighth International Congress of Neo-Latin studies in Copenhagen 12 August to 17 August 1991, Rhoda Schnur (ed.), Binghamton 1994, s. 547–555).
- Kühlmann 1994:** Wilhelm Kühlmann, Ausblick: Vom humanistischen Contubernium zur heidelberger Sodalitas Litteraria Rhenana, in: Rudolf Agricola: 1444–1485, Wilhelm Kühlmann (Hrsg.), Frankfurt am Main etc., Peter Lang 1994, s. 387–412.
- Kühlmann – Neuber 1994:** Wilhelm Kühlmann – Wolfgang Neuber, Vorwort, in: Intertextualität in der Frühen Neuzeit. Studien zu ihren theoretischen und praktischen Perspektiven, Wilhelm Kühlmann – Wolfgang Neuber (Hrsg.), Frankfurt am Main etc., Peter Lang 1994, s. VII–XV.
- Kühlmann 1994:** Wilhelm Kühlmann, Kombinatorisches Schreiben – „Intertextualität“ als Konzept frühneuzeitlicher Erfolgsautoren (Rollenhagen, Moscherosch), in: Intertextualität in der Frühen Neuzeit. Studien zu ihren theoretischen und praktischen Perspektiven, Wilhelm Kühlmann – Wolfgang Neuber (Hrsg.), Frankfurt am Main etc., Peter Lang 1994, s. 111–139.
- Kühlmann 2000:** Wilhelm Kühlmann, Sprachgesellschaften und nationale Utopie, in: Förderative Nation. Deutschlandskonzepte von der Rermation bis Ersten Weltkrieg, Dieter Langewiesche – Georg Schmidt (Hrsg.), München, R. Oldenbourg Verlag 2000, s. 245–264.
- Kühlmann 2006:** Wilhelm Kühlmann, Lyrik im Zeitalter des Humanismus und der Reformation, in: Wilhelm Kühlmann, Vom Humanismus zur Spätaufklärung. Ästhetische und kulturgeschichtliche Dimensionen der frühneuzeitlichen Lyrik und Verspublizistik in Deutschland, Joachim Telle – Friedrich Vollhardt – Herman Wiegand, Tübingen, Max Niemeyer Verlag 2006, s. 1–30.
- Kühlmann 2006a:** Wilhelm Kühlmann, Selbstbehauptung und Selbstdisziplin. Zu Paul Flemings *An sich*, in: Wilhelm Kühlmann, Vom Humanismus zur Spätaufklärung. Ästhetische und kulturgeschichtliche Dimensionen der frühneuzeitlichen Lyrik und Verspublizistik in

Deutschland, Joachim Telle – Friedrich Vollhardt – Herman Wiegand, Tübingen, Max Niemeyer Verlag 2006, s. 500–511.

Kühlmann 2006b: Wilhelm Kühlmann, Poeta, Chymicus, Mathematicus. Das Stammbuch des böhmischen Paracelsisten Daniel Stoltzius von Stoltzenberg, in: Wilhelm Kühlmann, Vom Humanismus zur Spätaufklärung. Ästhetische und kulturgeschichtliche Dimensionen der frühneuzeitlichen Lyrik und Verspublizistik in Deutschland, Joachim Telle – Friedrich Vollhardt – Herman Wiegand, Tübingen, Max Niemeyer Verlag 2006, s. 406–423.

Kühlmann 2006c: Wilhelm Kühlmann, Poeten und Puritaner: Christliche und pagane Poesie im deutschen Humanismus – Mit einem Exkurs zur Prudentius-Rezeption in Deutschland, in: Wilhelm Kühlmann, Vom Humanismus zur Spätaufklärung. Ästhetische und kulturgeschichtliche Dimensionen der frühneuzeitlichen Lyrik und Verspublizistik in Deutschland, Joachim Telle – Friedrich Vollhardt – Herman Wiegand, Tübingen, Max Niemeyer Verlag 2006, s. 57–83.

Kühlmann 2006d: Wilhelm Kühlmann, Der Poet und das Reich – Politische, kontextuelle, und ästhetische Dimensionen der humanistischen Türkenlyrik in Deutschland, in: Wilhelm Kühlmann, Vom Humanismus zur Spätaufklärung. Ästhetische und kulturgeschichtliche Dimensionen der frühneuzeitlichen Lyrik und Verspublizistik in Deutschland, Joachim Telle – Friedrich Vollhardt – Herman Wiegand, Tübingen, Max Niemeyer Verlag 2006, s. 104–152.

Kunstmann 1956: Heinrich Kunstmann, Wilibald Pirckheimers „Laus Podagrae“ in Böhmen, Die Welt der Slaven. Vierteljahrsschrift für Slavistik, Jg. 1, 1956, s. 181–194.

Kunstmann 1963: Heinrich Kunstmann, Die nürnbergische Universität Altdorf und Böhmen. Beiträge zur Erforschung der Ostbeziehungen deutscher Universitäten, Köl – Graz, Böhlau 1963.

Ladwig 2004: Perdita Ladwig, Das Renaissancebild deutscher Historiker 1898–1933, Frankfurt am Main – New York, Campus Verlag 2004.

Lachmund – Stollberg 1995: Jens Lachmund – Gunnar Stollberg, Patientenwelten. Krankheit und Medizin vom späten 18. bis um frühen 20. Jahrhundert im Spiegel von Autobiographien, Opladen, Leske und Burdich 1995.

Landwehr 2004: Achim Landwehr, Geschichte des Sagbaren. Einführung in die Historische Diskursanalyse, Tübingen, edition discord 2004.

Lange 1974: Hans-Joachim Lange, Aemulatio veterum sive de optimo genere dicendi. Die Entstehung des Barockstils im XVI. Jahrhundert durch eine Geschmackverschiebung in Richtung der Stile des manieristischen Typs, Frankfurt am Main – Bern, Lang 1974.

Lange 2001: Albert de Lange, Die *Dissertatio de Amicitia* (1656) von Johann Ludwig Fabricius (1632–1696), in: *Mentis amori ligati*. Lateinische Freundschaftsdichtung und Dichterfreundschaft in Mittelalter und Neuzeit. Festgabe für Reinhard Dürting zum 65. Geburtstag, Boris Körkel – Tino Licht – Jolanta Wiendlocha (Hrsg.), Heidelberg, Mattes Verlag 2001, s. 191–215.

Langer 1994: Ulrich Langer, Perfect Friendship. Studies in Literature and Moral Philosophy from Boccaccio to Corneille, Genève, Librairie Droz 1994.

Lanser 1992: Susan Sniader Lanser, Fictions of Authority. Women Writers and Narrative Voice, Ithaca – London, Cornell University Press 1992.

Lanser 2004: Susan Sniader Lanser, Sexing Narratology. Toward a Gendered Poetics of Narrative Voice, in: *Narrative Theory. Critical Concepts in Literary and Cultural Studies*. Mieke Bal (ed.), Vol. III. Political Narratology, London – New York, Routledge 2004.

Lecoq 1992: Jean Lecoq, L’idéal et la différence. La perception de la personnalité littéraire à la Renaissance, Genève, Librairie Droz 1992.

- Lefèvre 1998:** Eckard Lefèvre, Humanismus und humanistische Bildung, in: Humanismus in Europa, hrsg. von der Stiftung „Humanismus heute“ des Landes Baden-Württemberg, Heidelberg, Universitätsverlag C. Winter 1998, s. 1–43.
- Lehmann 1988:** Jürgen Lehmann, Bekennen, erzählen, berichten: Studien zur Theorie und Geschichte der Autobiographie, Tübingen, Niemeyer 1988.
- Leinhardt 1977:** Social Networks. A Developing Paradigm, Samuel Leinhardt (ed.), New York – San Francisco – London, Academic Press 1977.
- Lejeune 1998:** Philippe Lejeune, Der autobiographische Pakt, in: Die Autobiographie: zu Form und Geschichte einer literarischen Gattung, Günter Niggel (Hrsg.), Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1998, s. 214–257.
- Lembke – Müller 2004a:** Sven Lembke – Markus Müller, Einleitung, in: Humanisten am Oberrhein. Neue Gelehrte im Dienst alter Herren, Sven Lembke – Markus Müller (Hrsg.), Leinfelden-Echterdingen, DRW Verlag 2004, s. 1–8.
- Lembke – Müller 2004b:** Sven Lembke – Markus Müller, An Humanisten den Humanismus verstehen. Ein Resümee, in: Humanisten am Oberrhein. Neue Gelehrte im Dienst alter Herren, Sven Lembke – Markus Müller (Hrsg.), Leinfelden-Echterdingen, DRW Verlag 2004, s. 303–313.
- Lentzen 1996:** Manfred Lentzen, Die humanistische Akademiebewegung des Quattrocento und die Accademie Platonica in Florenz, in: Europäische Sozietätsbewegung und demokratische Tradition. Die europäischen Akademien der Frühen Neuzeit zwischen Frührenaissance und Spätaufklärung, Klaus Garber – Heinz Wismann (Hrsg.), unter Mitwirkung von Winfried Sieber, 1 Bd., Tübingen, Max Niemeyer Verlag 1996, s. 190–213.
- Leonhardt 1998:** Jürgen Leonhardt, Melanchthon als Verfasser von Lehrbüchern, in: 500 Jahre Philipp Melanchthon (1497–1560), Reinhold Friedrich – Klaus A. Vogel (Hrsg.), Wiesbaden, Harrasowitz Verlag 1998.
- Lerer 2001:** Seth Lerer, Agnosco, fateor. Error and the Birth of Friendship in the Humanist Epistle, in: Renaissance Humanism – Modern Humanism(s): Festschrift for Claus Uhlig. Walter Göbel – Bian Ross (eds.), Heidelberg, Universitätsverlag C. Winter 2001, s. 73–82.
- Lévi-Strauss 1981:** Claude Lévi-Strauss, Die elementare Strukturen der Verwandtschaft, Frankfurt am Main, Suhrkamp 1981.
- Levine 1994:** Joseph M. Levine, Strife in the Republic of Letters, in: Hans Bots – Françoise Waquet (eds.), *Commercium Litterarium. La communication dans la république des lettres/ Forms of Communication in the Republic of Letters 1600–1750. Conférences des colloques tenus à Paris 1992 et à Nimègue 1993/ Lectures held at the colloquia Paris 1992 and Nimjegen 1993*, Amsterdam – Maarssen, Apa-Holland University Press 1994, s. 301–319.
- Lewandowski 2001:** Freundschaft und Freunde in den Werken des Clemens Ianicius, *poeta laureatus* (1516–1543), in: *Mentis amori ligati. Lateinische Freundschaftsdichtung und Dichterfreundschaft in Mittelalter und Neuzeit. Festgabe für Reinhard düchting zum 65. Geburtstag*, Boris Körkel – Tino Licht – Jolanta Wiendlocha (Hrsg.), Heidelberg, Mattes Verlag 2001, s. 233–301.
- Lill 2003:** Anne Lill, Neo-Latin carmina gratulatoria and the classical tradition in the occasionla poetry at the academia dorpatensis (1632–1636), in: *Erudition and Eloquence. The Use of Latin in the Countries of the Baltic Sea (1500–1800). Acts of a colloquium held in Tartu, 23–26 August, 1999*, Outi Merisalo – Raija Sarasti-Wilenius (eds.), Helsinki 2003, s. 171–186.
- Link 1988:** Jürgen Link, Literaturanalyse als Interdiskursanalyse. Am Beispiel des Ursprungs literarischer Symbolik in der Kollektivsymbolik, in: *Diskurstheorien und Literaturwissenschaft*, Jürgen Fohrmann – Harro Müller (Hrsg.), Frankfurt am Main, Suhrkamp 1988, s. 244–257.

- Ludwig 1990:** Walther Ludwig, The Origin and Development of the Catullan Style in Neo-Latin Poetry, in: Latin Poetry and the Classical Tradition. Essays in Medieval and Renaissance Literature, Peter Godman – Oswyn Murray (ed.), Oxford, Claredon Press 1990, s. 183–197.
- Ludwig 1999:** Walther Ludwig, Die Sammlung der *Epistolae ac Epigrammata* des Ulmer Stadtarztes Wolfgang Reichart von 1534 als Dokument humanistischer Selbstdarstellung, in: Das dargestellte Ich. Studien zu Selbstzeugnissen des späteren Mittelalters und der frühen Neuzeit, Klaus Arnold – Sabine Schmolinsky – Urs Martin Zahnd (Hrsg.), Bochum, Winkler 1999, s. 117–137.
- Ludwig 1999a:** Vater und Sohn im 16. Jahrhundert. Der Briefwechsel des Wolfgang Reichart genannt Rychardus mit seinem Sohn Zeno (1520–1543), Walther Ludwig (Hrsg.), Hildesheim, Weidmann 1999.
- Ludwig 2001:** Walther Ludwig, *Leges convivales* bei Nathan Chytraeus und Paulus Collinus und andere Trinksitten des 16. Jahrhunderts, in: Mentis amori ligati. Lateinische Freundschaftsdichtung und Dichterfreundschaft in Mittelalter und Neuzeit. Festgabe für Reinhard Düchting zum 65. Geburtstag, Boris Körkel – Tino Licht – Jolanta Wiendlocha (Hrsg.), Heidelberg, Mattes Verlag 2001, s. 275–291.
- Ludwig 2003:** Walther Ludwig, Latein im Leben: Funktionen der lateinischen Sprache in der Frühen Neuzeit, in: Germania latina – Latinitas teutonica. Politik, Wissenschaft, humanistische Kultur vom späten Mittelalter bis in unsere Zeit, Eckhard Keßler – Heinrich C. Kuhn (Hrsg.), 2. Bd., München, Wilhelm Fink Verlag 2003, s. 73–106.
- Lumme 1996:** Christoph Lumme, Höllenfleisch und Heiligtum. Der menschliche Körper im Spiegel autobiographischer Texte des 16. Jahrhunderts, Frankfurt am Main – Berlin – Bern – New York – Paris – Wien, Peter Lang 1996.
- Lutz 1984:** Heinrich Lutz, Die Sodalitäten im oberdeutschen Humanismus des späten 15. und frühen 16. Jahrhunderts, In: Humanismus im Bildungswesen des 15. und 16. Jahrhunderts, Wolfgang Reinhard (Hrsg.), Weinheim, Verlag Chemie 1984, s. 45–60.
- Lyons 1971:** Bridget Gellert Lyons, Voices of Melancholy. Studies in literary treatments of melancholy in Renaissance England, London, Routledge – Kegan Paul 1971.
- Maass 2005:** Christiane Maass, Mehrsprachigkeit – Sprachbewusstsein in der Renaissance zwischen Ideal und textueller Praxis, in: Mehrsprachigkeit in der Renaissance, Christiane Maass – Anett Volmer (Hrsg.), Heidelberg, Universitätsverlag Winter 2005, s. 9–20.
- Maassen 2001:** Irmgard Maassen, Text und/als/in der Performanz in der frühen Neuzeit: Thesen und Überlegungen, in: Theorien des Performativen, Erika Fischer-Lichte – Christoph Wulf (Hrsg.), Paragrana – Internationale Zeitschrift für historische Anthropologie 10, Heft 1, 2001, s. 285–301.
- Maaz 2001:** Wolfgang Maaz, Dekonstruierte Freundschaft. Zur Rezeption von Martial II 24, II 43, III 26 und III 46 bei Godefrid von Winchester, in: Mentis amori ligati. Lateinische Freundschaftsdichtung und Dichterfreundschaft in Mittelalter und Neuzeit. Festgabe für Reinhard Düchting zum 65. Geburtstag, Boris Körkel – Tino Licht – Jolanta Wiendlocha (Hrsg.), Heidelberg, Mattes Verlag 2001, s. 293–304.
- Machilek 1996:** Franz Machilek, Konrad Celtis und die Gelehrtensodalitäten insbesondere in Ostmitteleuropa, Humanismus und Renaissance in Ostmitteleuropa vor der Reformation, Winfried Eberhard – Alfred A. Strnad (Hrsg.), Köln – Weimar – Wien, Böhlau Verlag 1996 s. 137–155.
- Maingueneau 2004:** Dominique Maingueneau, Le discours littéraire. Paratopie et scène d'énonciation, Paris, Armand Colin 2004.
- Maissen – Walther 2006:** Funktionen des Humanismus. Studien zum Nutzen des Neuen in der humanistischen Kultur, Thomas Maissen – Gerrit Walther (Hrsg.), Göttingen, Wallstein 2006.

- Maissen 2006:** Thomas Maissen, Schlusswort. Überlegung zu Funktionen und Inhalt des Humanismus, in: Funktionen des Humanismus. Studien zum Nutzen des Neuen in der humanistischen Kultur, Thomas Maissen – Gerrit Walther (Hrsg.), Göttingen, Wallstein 2006, s. 396–402.
- Malý 1960:** Zbyněk Malý, Kronika mistra Vavřince z Březové v českých humanistických kalendářích, Časopis Národního muzea 129, 1960, s. 162–175.
- Mandrou 1973:** Robert Mandrou, Des humanistes aux hommes des science, Paris, Seuil 1973.
- Mann 1996:** Nicholas Mann, The Origins of Humanism, in: The Cambridge Companion to Renaissance Humanism, Jill Kraye (ed.), Cambridge, Cambridge University Press 1996, s. 1–19.
- Marek 1964:** František Marek, Jihlavští humanisté, Jihlava Muzeum Vysočiny 1964.
- Marino – Schlitt 2001:** Perspectives on Early Modern and Modern Intellectual History. Essays in Honor of Nancy S. Struener, Joseph Marino – Melinda W. Schlitt (eds.), Rochester – New York, University of Rochester Press 2001.
- Martin 2004:** John Jeffries Martin, Myths of Renaissance Individualism, London, Palgrave Macmillan 2004.
- von Martin 1932:** Alfred von Martin, Soziologie der Renaissance. Zur Physiognomik und Rhythmik bürgerlicher Kultur, Stuttgart, Ferdinand Enke Verlag 1932.
- Martínek s. a.:** [Jan Martínek], Jan Hodějovský a jeho literární okruh, strojopis, Knihovna Kabinetu pro klasická studia AVČR, př. č. 46224, s. a.
- Martínek 1959:** Jan Martínek, Příspěvky k životopisu a charakteristice Šimona Ennian Klatovského, in: Sborník Krajského vlastivědného muzea v Olomouci IV, Oddíl B. Společenské vědy, č. 56–58, Olomouc 1959, s. 253–272.
- Martínek 1959a:** Jan Martínek, Dvě díla M. Matouše Collina, Listy filologické 82, 1959, s. 111–121.
- Martínek 1960:** Jan Martínek, O zahraničních studiích Jana Hodějovského, Listy filologické 83, 1960, s. 135–140 a 275–279.
- Martínek 1960a:** Jan Martínek, O povaze a dochování našeho latinského písemnictví z období humanismu, Listy filologické 83, 1960, s. 128–134 a 269–274.
- Martínek 1961:** Jan Martínek, De ludi magistri et poetae 17. saeculo florentis vita nuper reperta, Zprávy Jednoty klasických filologů 3, 1961, s. 35–38.
- Martínek 1962:** Jan Martínek, Urbium Bohemiarum cives de renatis litteris Latinis quo modo sint meriti, Zprávy Jednoty klasických filologů 4, 1962, s. 139–156.
- Martínek 1962b:** Jan Martínek, Historický exkurs v latinském katalogu české šlechty z roku 1551. Příspěvek k poznání humanistických názorů na české dějiny, Zprávy Jednoty klasických filologů 4, 1962, s. 24–28.
- Martínek 1963:** Jan Martínek, K pozdnímu latinskému humanismu na Moravě, Zprávy Jednoty klasických filologů 5, 1963, s. 22–44.
- Martínek 1965:** Jan Martínek, Drobné literární útvary za humanismu, Zprávy Jednoty klasických filologů 7, 1965, s. 10–24.
- Martínek 1966:** Jan Martínek, Gratulační sborníky k bakalářským a magisterským promócím v 16. a 17. století, Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis, Tom. VII, 1966, s. 118–126.
- Martínek 1966a:** Jan Martínek, Propemptikon na cestu do Polska z r. 1608, Zprávy Jednoty klasických filologů 8, 1966, s. 149–152.
- Martínek 1967:** Jan Martínek, Přehled gratulačních sborníků k promócím v letech 1583–1620, Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis, Tom. VIII, 1967, s. 103–108.

- Martínek 1967a:** Jan Martínek, Humanistické tisky v pražských fondech, *Listy filologické* 90, 1967, s. 184–192.
- Martínek 1968:** Jan Martínek, Antike Formen und Stoffe in der böhmischen und mährischen humanistischen Literatur, in: *Antiquitas Graeco-romana ac tempora nostra. Acta congressus internationalis habiti Brunae diebus 12–16 mensis Aprilis MCMLXVI*, Jan Burian – Ladislav Vidman (eds.), Praha, Academia 1968, s. 369–375.
- Martínek 1968a:** Lateinische Gelegenheitspoesie in den böhmischen Ländern und in Deutschland im 16. und 17. Jahrhundert, *Listy filologické* 91, 1968, s. 151–162.
- Martínek 1969:** Jan Martínek, Humanistická osobní jména v českých zemích, *Listy filologické* 92, 1969, s. 301–305.
- Martínek 1969a:** Jan Martínek, Zájmy a názory Jana Hodějovského ve světle jeho rukopisných poznámek, *Strahovská knihovna* 4, 1969, s. 16–27.
- Martínek 1969b:** Jan Martínek, Příspěvek k poznání vlivu university na rozvoj humanistické literární činnosti v českých zemích, *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, Tom. 10, 1969, s. 7–17.
- Martínek 1970:** Jan Martínek, O významu a potřebě zpracování příležitostného latinského básnictví z období humanismu, *Strahovská knihovna* 5–6, 1970–1971, s. 279–289.
- Martínek 1970a:** Jan Martínek, O pramenech životopisných údajů o českých humanistech, *Listy filologické* 93, 1970, s. 196–202.
- Martínek 1970b:** Jan Martínek, O knihovně Jana st. Hodějovského, in: *Knihotisk a kniha v českých zemích od husitství do Bílé Hory*, Josef Polišenský – František Šmahel (eds.), Praha, Academia 1970.
- Martínek 1971:** Jan Martínek, Zkoumání vztahů německých humanistů k českým zemím, *Listy filologické* 94, 1971, s. 69–79.
- Martínek 1972:** Jan Martínek, Vnitřní členění humanistických spisů, *Strahovská knihovna* 7, 1972, s. 23–38.
- Martínek 1973:** Jan Martínek, Vztahy žateckého rodu Straliů k jižním Čechám, *Jihočeský sborník historický* 42, 1973, č. 1, s. 15–26.
- Martínek 1973a:** Jan Martínek, *Humanistica*, *Listy filologické* 96, 1973, s. 101–112.
- Martínek 1973b:** Jan Martínek, De tribus aetatibus poetarum, qui renatas in Bohemia literas coluerunt, in: *Zprávy Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Graecolatina et orientalia* 5, Bratislava 1973, s. 195–204.
- Martínek 1974:** Jan Martínek, Vztahy předních latinsky píšících humanistů v Čechách k pražské universitě, *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, Tom. 14, 1974, s. 7–13.
- Martínek 1975:** Jan Martínek, *Humanistica*, *Listy filologické* 98, 1975, s. 233–238.
- Martínek 1977:** Jan Martínek, *Humanistica – Westonia*, *Listy filologické* 100, 1977, s. 114–115.
- Martínek 1984:** Jan Martínek, Předbělohorské školství a humanistické literární zvyklosti, *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, Tom. XXIV, 1984, s. 7–26.
- Martínek 1987:** Jan Martínek, Humanisté a mecenáši, *Listy filologické* 110, 1987, s. 25–31.
- Martínek 1988:** Jan Martínek, Die Einstellung der böhmischen Humanisten zu den Nationalsprachen, in: *Studien zum Humanismus in den böhmischen Ländern*, Hans-Bernd Harder – Hans Rothe (Hrsg.), Köln – Wien, Böhlau 1988, s. 291–302.
- Martínek 1990:** Jan Martínek, Stand und Aufgaben der Humanismusforschung in den Böhmisches Ländern, *Listy filologické* 113, 1990, s. 206–211.
- Martínek 1993:** Jan Martínek, Neulateinische Reisedichtung in den böhmischen Ländern, in: *Studien zum Humanismus in den böhmischen Ländern*, Bd. III.: Die Bedeutung der humanistischen Topographien und Reisebeschreibungen in der Kultur der böhmischen Länder

- bis zur Zeit Balbíns, Hans-Bernd Harder – Hans Rothe (Hrsg.), unter Mitwirkung von Jaroslav Kolár und Slavomír Wollman, Köln, Böhlau Verlag 1993, s. 215–223.
- Martínek – Martínková 1965:** Jan Martínek – Dana Martínková, De ruris laudibus humaniore aevo in Bohemia scriptis, *Listy filologické* 88, 1965, s. 393–398.
- Martínková-Pěnková 1957:** Dana Martínková-Pěnková, Rukopisný sborník humanisty Jana Rosina Žateckého, *Listy filologické* 80, 1957, s. 68–73.
- Martínková-Pěnková 1961:** Dana Martínková-Pěnková, K ohlasu předbělohorských údálostí v dílech našich humanistů, *Listy filologické* 84, 1961, s. 160–163.
- Martínková 1962:** Dana Martínková, Dva listy M. Matouše Collina z Chotěřiny, *Zprávy Jednoty klasických filologů* 4, 1962, s. 78–81.
- Martínková 1963:** Dana Martínková, Příspěvky k charakteristice humanisty Šimona Proxena, *Zprávy Jednoty klasických filologů* 5, 1963, s. 14–21.
- Martínková 1965:** Dana Martínková, K aktuálnosti a melanchthonovské orientaci Proxena básnického díla, *Zprávy Jednoty klasických filologů* 7, 1965, s. 52–55.
- Martínková 1965a:** Dana Martínková, Literární prvotina humanisty Šimona Proxena, *Zprávy Jednoty klasických filologů* 8, 1966, s. 88–91.
- Martínková 1968:** Dana Martínková, Zum Verhältnis der humanistischen literarischen Gattungen zur Antike, in: *Antiquitas Graeco-romana ac tempora nostra. Acta congressus internationalis habiti Brunae diebus 12–16 mensis Aprilis MCMLXVI*, Jan Burian – Ladislav Vidman (eds.), Praha, Academia 1968, s. 377–380.
- Martínková 1969:** Dana Martínková. Nově zjištěné práce humanistů Matouše Collina, Tomáše Mitise a Petra Lophy, *Listy filologické* 92, 1969, s. 306–309.
- Martínková 1970:** Dana Martínková, Ohlas vynálezu knihtisku v naší latinsky psané literatuře, in: *Knihtisk a kniha v českých zemích od husitství do Bílé hory*, Josef Polišenský – František Šmahel (eds.), Praha, Academia 1970, s. 153–167.
- Martschukat – Patzold 2003:** *Geschichtswissenschaft und „performative turn“*. Ritual, Inszenierung und Performanz vom Mittelalter bis zur Neuzeit, Jürgen Martschukat – Steffen Patzold (Hrsg.), Köln – Weimar – Wien, Böhlau 2003.
- Martyn 2003:** John R. C. Martyn, Memory Training in Renaissance Education, in: *Acta Conventus Neo-Latini Cantabrigiensis: Proceeding of the Eleventh International Congress of Neo-Latin Studies, Cambridge 30 July – 5 August 2000*, Rhoda Schnur – Jean-Louis Charlet et alii (eds.), Tempe, Arizona Centre for Medieval and Renaissance Studies 2003, s. 345–350.
- Masseau 1994:** Didier Masseau, *L'invention de l'intellectuel dans l'Europe du XVIIIe siècle*, Paris, Presses Universitaires de France 1994.
- Mazzocco 2006:** Angelo Mazzocco, Introduction, in: *Interpretations of Renaissance Humanism*, Angelo Mazzocco (ed.), Leiden – Boston, Brill 2006, s. 1–18.
- McLaren 2002:** Margaret A. McLaren, *Feminism, Foucault and Embodied Subjectivity*, Albany, State University of New York Press 2002.
- Medick – Sabeian 1984:** Hans Medick – David Sabeian, Emotionen und materielle Interessen in Familie und Verwandtschaft: Überlegungen zu neuen Wegen und Bereichen einer historischen und sozialanthropologischen Familienforschung, in: *Emotionen und materielle Interessen: sozioanthropologische und historische Beiträge zur Familienforschung*, Hans Medick – David Sabeian (Hrsg.), Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht 1984, s. 27–54.
- Meller 2001:** Horst Meller, Zu John Miltons *Iter Italicum*: Humanistische Freundschaftsdichtung als Lebensbeauftragung, in: *Mentis amori ligati. Lateinische Freundschaftsdichtung und Dichterfreundschaft in Mittelalter und Neuzeit. Festgabe für Reinhard Düchting zum 65. Geburtstag*, Boris Körkel – Tino Licht – Jolanta Wiendlocha (Hrsg.), Heidelberg, Mattes Verlag 2001, s. 315–326.
- Mertens 1974:** Dieter Mertens, Zu Heidelberger Dichtern von Schede bis Zingref, *Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur*, Bd. 103, Heft 1, 1974, s. 200–241.

- Mertens 1979:** Dieter Mertens, Sodalitas Celtica impetrata? Zum Kolophon des Nürnberger Horosvith-Druckes von 1501, Euphorion. Zeitschrift für Literaturgeschichte 71, 1979, s. 277–280.
- Mertens 1986:** Dieter Mertens, Maximilians gekrönte Dichter über Krieg und Frieden, in: Krieg und Frieden im Horizont des Renaissanceforschung, Franz Josef Worstbrock (Hrsg.), Weinheim, VCH 1986, s. 105–123.
- Mertens 1988:** Dieter Mertens, Petrarca's „Privilegium laureationis“, in: Litterae medii aevi. Festschrift für Johanna Autenrieth zu ihrem 65. Geburtstag, Michael Brgolte – Herred Spilling (Hrsg.), Sigmaringen, Thorbecke 1988, s. 225–247.
- Mertens 1996:** Dieter Mertens, Zur Sozialgeschichte und Funktion des poeta laureatus im Zeitalter Maximilians I., in: Gelehrte im Reich, Zur Sozial- und Wirkungsgeschichte akademischer Eliten des 14. bis 16. Jahrhunderts, Rainer Christoph Schwinges (Hrsg.), Berlin, Duncker & Humblot 1996, s. 327–348.
- Mertens 1998:** Dieter Mertens, Deutsche Renaissance-Humanismus, in: Humanismus in Europa, hrsg. von der Stiftung „Humanismus heute“ des Landes Baden-Württemberg, Heidelberg, Universitätsverlag C. Winter 1998, s. 187–208.
- Mertens 2004:** Dieter Mertens, Die Dichterkrönung des Konrad Celtis. Ritual und Programm, in: Konrad Celtis und Nürnberg. Akten des interdisziplinären Symposiums vom 8. und 9. November 2002 im Caritas-Pirckheimer-Haus in Nürnberg, Franz Fuchs (Hrsg.), Wiesbaden, Harrasowitz Verlag 2004, s. 31–50.
- Mertens 2004a:** Dieter Mertens, Die Instrumentalisierung der „Germania“ des Tacitus durch die deutschen Humanisten, in: Zur Geschichte der Gleichung „germanisch-deutsch“. Sprache und Namen, Geschichte und Institutionen, Heinrich Beck – Dieter Geuenich – Heiko Steuer – Dietrich Hakelberg (eds.), Berlin – New York, de Gruyter 2004, s. 37–101.
- Mertens 2006:** Dieter Mertens, Der Preis des Patronage. Humanismus und Höfe, in: Funktionen des Humanismus. Studien zum Nutzen des Neuen in der humanistischen Kultur, Thomas Maissen – Gerrit Walther (Hrsg.), Göttingen, Wallstein 2006, s. 125–154.
- Mertz 1990:** Dieter Paul Mertz, Geschichte der Gicht. Kultur- und medizinhistorische betrachtung, Stuttgart – New York, Georg Thieme Verlag 1990.
- Měšť'an 1988:** Antonín Měšť'an, Das Wirken des tschechischen Humanisten Jan Horák (Horatius) in Deutschland, in: Studien zum Humanismus in den böhmischen Ländern, Hans-Bernd Harder – Hans Rothe (Hrsg.), Köln – Wien, Böhlau 1988, s. 131–140.
- Meter 1984:** J. H. Meter, The Literary Theories of Daniel Heinsius. A Study of the Development and Background of His Views on Literary Theory and Criticism during the Period from 1602 to 1612, Assen, Van Gorcum 1984.
- Metzler 1998:** Françoise Metzler, Der Diskurs der Jungfräulichkeit oder von der Geschlechtlichkeit des Heiligen, in: Die ungewisse Evidenz. Für eine Kulturgeschichte des Beweises, Gary Smith – Matthias Kross (Hrsg.), Berlin, Akademie Verlag 1998, s. 69–93.
- Misch 1969:** Georg Misch, Geschichte der Autobiographie, Bd. 4, 2. Hälfte – Von der Renaissance bis zu den autobiographischen Hauptwerken des 18. und 19. Jahrhunderts, Frankfurt am Main, Verlag G. Schulte-Bulmke 1969.
- Mitterauer 1990:** Michael Mitterauer, Historisch-anthropologische Familienforschung. Fragestellungen und Zugangsweisen, Wien – Köln, Böhlau Verlag 1990.
- Mitterauer 1992:** Michael Mitterauer, Familie und Arbeitsteilung. Historischvergleichende Studien, Wien – Köln – Weimar, Böhlau Verlag 1992.
- Mitterauer – Sieder 1991:** Michael Mitterauer – Reinhard Sieder, Vom Patriarchat zur Partnerschaft. Zum Strukturwandel der Familie, München, C.H. Beck 1991.
- Morford 2002:** Mark Morford, Lipsius' Letters of Recommendation, in: Self-Presentation and Social Identification. The Rhetoric and Pragmatics of Letter Writing in Early Modern

Times, Toon van Houdt – Jan Papy – Gilbert Tournay – Constant Matheussen (eds.), Leuven, Leuven University Press 2002, s. 183–198.

Mosley 2002: Adam Mosley, Tycho Brahe's *Epistolae astronomicae*: A Reappraisal, in: Self-Presentation and Social Identification. The Rhetoric and Pragmatics of Letter Writing in Early Modern Times, Toon van Houdt – Jan Papy – Gilbert Tournay – Constant Matheussen (eds.), Leuven, Leuven University Press 2002, s. 449–468.

Moss 1994: Ann Moss, Being in Two Minds: The Bilingual Factor in Renaissance Writing, in: Acta Conventus Neo-Latini Hafniensis. Proceedings of the Eighth International Congress of Neo-Latin Studies in Copenhagen 12–17 August 1991, Rhode Schnur (ed.), New York – Binghamton 1994, s. 61–74.

Moss 1996: Ann Moss, Printed Commonplace-Books and the Structuring of Renaissance Thought, Oxford, Clarendon Press 1996.

Moss 2003: Ann Moss, Renaissance Truth and the Latin Language Turn, New York – Oxford, Oxford University Press 2003.

Moss 2005: Ann Moss, New ways of looking at texts, in: L'étude de la Renaissance nunc et cras. Actes du colloque de la Fédération internationale des Sociétés et Instituts d'Etude de la Renaissance (FISIER) Genève, septembre 2001, Max Engammare – Marie-Madeleine Fragonard – Augustin Redondo – Saverio Ricci (eds.), Genève, Librairie Droz 2005, s. 143–158.

Moss 2006: Ann Moss, Language Can Change Minds, in: Language and Cultural Change. Aspects of the Study and Use of Language in the Later Middle Ages and the Renaissance, Lodi Nauta (ed.), Leuven – Paris – Dudley, Peeters 2006, s. 187–203.

Mout 1996: M. E. H. Nicolette Mout, Die politische Theorie in der Bildung der Eliten: Die Lipsius-Rezeption in Böhmen und in Ungarn, in: Ständefreiheit und Staatsgestaltung in Ostmitteleuropa. Übernationale Gemeinsamkeit in der politischen Kultur vom 16.–18. Jahrhundert, Joachim Bahlcke – Hans-Jürgen Bömelburg – Norbert Kersken (Hrsg.), Leipzig, Universitäts-Verlag 1996, s. 243–264.

Mout 2000: Nicolette Mout, „Dieser einzige Wiener Hof von Dir hat mehr Gelehrte als ganze Reiche Andere“. Späthumanismus am Kaiserhof in der Zeit Maximilians II. und Rudolfs II. (1564–1612), in: Späthumanismus. Studien über das Ende einer kulturhistorischen Epoche, Notker Hammerstein – Gerrit Walther (Hrsg.), Göttingen, Wallstein Verlag 2000, s. 46–64.

Muhlack 2002: Ulrich Muhlack, Kosmopolitismus und Nationalismus im deutschen Humanismus, in: Menschen und Strukturen in der Geschichte Alteuropas. Festschrift für Johannes Kunisch zur Vollendung seines 65. Lebensjahres, dargebracht von Schülern, Freunden und Kollegen, Helmut Neuhaus – Barbara Stollberg-Rilinger (Hrsg.), Berlin, Duncker & Humblot 2002, s. 19–36.

Muhlack 2004: Ulrich Muhlack, Der Humanismus als kulturhistorische Epoche, Münster, Rhema 2004.

Muhlack 2002: Ulrich Muhlack, Das Projekt der *Germania illustrata*. Ein Paradigma der Diffusion des Humanismus?, Diffusion des Humanismus. Studien zur nationalen Geschichtsschreibung europäischer Humanisten, Johannes Helmuth – Ulrich Muhlack – Gerrit Walther (Hrsg.), Göttingen, Wallstein 2002, s. 142–158.

Muhlack 2006: Ulrich Muhlack, Mittelalter und Humanismus – Eine Epochengrenze, in: Ulrich Muhlack, Staatensystem und Geschichtsschreibung. Ausgewählte Aufsätze zu Humanismus und Historismus, Absolutismus und Aufklärung, Notker Hammerstein – Gerrit Walther (Hrsg.), Berlin, Duncker & Humblot 2006, s. 9–27.

Müller 2002: Harald Müller, Graecus et fabulator. Johannes Trithemius als Lietfigur und Zerrbild des spätmittelalterlichen „Klosterhumanisten“, in: Inquirens subtuilia diversa. Dietrich Lohrmann zum 65. Geburtstag, Horst Kranz – Ludwig Falkenstein (Hrsg.), Aachen, Shaker Verlag 2002, s. 201–223.

- Müller 2006:** Harald Müller, *Habit und Habitus. Mönche und Humanisten im Dialog*, Tübingen, Mohr Siebeck 2006.
- Müller 2006a:** Harald Müller, Nutzen und Nachteil humanistischer Bildung im Kloster, in: *Funktionen des Humanismus. Studien zum Nutzen des Neuen in der humanistischen Kultur*, Thomas Maissen – Gerrit Walther (Hrsg.), Göttingen, Wallstein 2006, s. 191–214.
- Müller 1982:** Jan Dirk Müller, *Gedechnus*, München, Fink 1982.
- Müller 1994:** Jan Dirk Müller, Texte aus Texten. Zu intertextuellen Verfahren in frühneuzeitlicher Literatur, am Beispiel von Fischarts *Ehzuchtbüchlein* und *Geschichtklitterung*, in: *Intertextualität in der Frühen Neuzeit. Studien zu ihren theoretischen und praktischen Perspektiven*, Wilhelm Kühlmann – Wolfgang Neuber (Hrsg.), Frankfurt am Main etc., Peter Lang 1994, s. 63–109.
- Müller 1999:** Jan-Dirk Müller, Warum Cicero? Erasmus' *Ciceronianus* und das Problem der Autorität, *Scientia poetica* 3, 1999, s. 20–46.
- Müller 1997:** Jan-Dirk Müller, Konrad Peutinger und die Sodalitas Peutingeriana, in: *Der polnische Humanismus und die europäischen Sodalitäten. Akten des polnisch-deutsch Symposions vom 15. bis 19. Mai 1996 im Collegium Maius der Universität Krakau*, hrsg. von Stephan Füssel – Jan Pirozyński, Wiesbaden, Harrassowitz 1997, s. 167–186.
- Müller 1996a:** Rainer A. Müller, Humanismus und Universität im östlichen Mitteleuropa, in: *Humanismus und Renaissance in Ostmitteleuropa vor der Reformation*, Winfried Eberhard – Alfred A. Strnad, Köln – Weimar – Wien, Böhlau Verlag 1996, s. 245–272.
- Müller 1994a:** Wolfgang G. Müller, Das Problem des Stils in der Poetik der Renaissance, in: *Renaissance-Poetik. Renaissance Poetics*, Heinrich F. Plett (Hrsg.), Berlin – New York, Walter de Gruyter 1994, s. 133–145.
- Müller 1980:** Wolfgang G. Müller, Der Brief als Spiegel der Seele. Zur Geschichte eines Topos der Epistolartheorie von der Antike bis zu Samuel Richardson, in: *Antike und Abendland. Beiträge zum Verständnis der Griechen und Römer und ihres Nachlebens*, Albrecht Dihle u.a. (Hrsg.), Berlin – New York, Walter de Gruyter 1980, s. 138–157.
- Münkler – Grünberger 1994:** Henfried Münkler – Hans Grünberger, Nationale Identität im Diskurs der Deutschen Humanisten, in: *Nationales Bewusstsein und kollektive Identität*, Helmut Berding (Hrsg.), Frankfurt, Suhrkamp 1994, s. 211–248.
- Münkler – Grünberger – Mayer 1998:** Henfried Münkler – Hans Grünberger – Kathrin Mayer, *Nationenbildung. Die Nationalisierung Europas im Diskurs humanistischer Intellektueller. Italien und Deutschland*, Berlin, Akademischer Verlag 1998.
- Mulsow 1998:** Martin Mulsow, Kulturkonsum, Selbstkonstitution und intellektuelle Zivilität. Die Frühe Neuzeit im Mittelpunkt des kulturgeschichtlichen Interesses, *Zeitschrift für historische Forschung* 25, 1998, s. 529–547.
- Mulsow – Stamm 2005:** *Konstellationsforschung*, Martin Mulsow – Marcelo Stamm (Hrsg.), Frankfurt am Main, Suhrkamp 2005.
- Mulsow 2000:** Martin Mulsow, Unanständigkeit. Zur Mißachtung und Verteidigung des Decorum in der Gelehrtenrepublik der Frühen Neuzeit, *Historische Anthropologie* 8, 2000, s. 98–118.
- Mulsow 2003:** Martin Mulsow, Literarisches Feld und philosophisches Feld im Thomasius-Kreis: Einsätze, Verschleierung, Umbesetzungen, in: *Thomasius im literarischen Feld. Neue Beiträge zur Erforschung seines Werkes im historischen Kontext*, Manfred Beetz – Herbert Jaumann (Hrsg.), Tübingen, Max Niemeyer Verlag 2003, s. 103–115.
- Mulsow 2005:** Martin Mulsow, Zum Methodenprofil der Konstellationsforschung, in: *Konstellationsforschung*, Martin Mulsow – Marcelo Stamm (Hrsg.), Frankfurt am Main, Suhrkamp 2005, s. 74–97.
- Munzar 1998:** Jan Strialius a jeho meteorologická pozorování z Čech a Německa z let 1558–1582, *Meteorologické zprávy* 51, 1998, s. 149–153.

- Najemy 2000:** John M. Najemy, Civic Humanism and Florentine Politics, In: Renaissance Civic Humanism. Reappraisals and Reflections, James Hankins (ed.), Cambridge University Press 2000, s. 75–104.
- Nauta 2006:** Lodi Nauta, Linguistic Relativity and the Humanist Imitation of Classical Latin, in: Language and Cultural Change. Aspects of the Study and Use of Language in the Later Middle Ages and the Renaissance, Lodi Nauta (ed.), Leuven – Paris – Dudley, Peeters 2006, s. 173–185.
- Neškudla 1994:** Bořek Neškudla, Sociální struktura a regionální původ učitelů partikulárních škol v kraji hradeckém a chrudimském 1550–1622, Acta universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis, Tom. XXXIII-XXXIV, Fasc. 1–2, 1993–1994, s. 77–96.
- Neumeister 1996:** Sebastian Neumeister, Von der arkadischen zur humanistischen res publica litteraria. Akademie-Visionen des Trecento, in: Europäische Sozietätsbewegung und demokratische Tradition. Die europäischen Akademien der Frühen Neuzeit zwischen Frührenaissance und Spätaufklärung, Klaus Garber – Heinz Wismann (Hrsg.), unter Mitwirkung von Winfried Sieber, 1 Bd., Tübingen, Max Niemeyer Verlag 1996, s. 171–189.
- Newald 1947:** Richard Newald, Humanitas, Humanismus, Humanität, Essen, Verlag Dr. Hans v. Chamier 1947 (znovu otištěno v: Richard Newald, Probleme und Gestalten des deutschen Humanismus, Berlin, Walter de Gruyter & Co 1963, s. 1–66).
- Niggel 1998:** Die Autobiographie: zu Form und Geschichte einer literarischen Gattung, Günter Niggel (Hrsg.), Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1998.
- Niklas 1999:** Michael Niklas, Diskurskonstitution in der französischen Barockliteratur. Charles Sorel und Jean Rotrou, Frankfurt am Main – Berlin – Bern – New York – Paris – Wien, Peter Lang 1999.
- Okál 1967:** Miloslav Okál, Martin Rakovský et son recueil „Elegiae et epigrammata“, Listy filologické 90, 1967, s. 136–148.
- Okál 1967a:** Miloslav Okál, Les sources du poème „Sur les écrevisses“ de Rakovský, Listy filologické 90, 1967, s. 281–291.
- Okál 1970–1971:** Miloslav Okál, Rakovský, Hodějovský a zázračný vták fénix, Strahovská knihovna 5–6, 1970–71, 317–330.
- Olejniczak 1996:** Verena Olejniczak, Heterologie. Konturen frühneuzeitlichen Selbstseins jenseits von Autonomie und Heteronomie, Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik 101, 1996, 6–36.
- Ong 1959:** Walter Ong, Latin Language Study as a Renaissance Puberty Rite, Studies in Philology 56, 1959, s. 103–124.
- Orr 2003:** Mary Orr, Intertextuality: Debates and Contexts, Cambridge, Polity Press 2003.
- Ortner-Buchberger 2003:** Claudia Ortner-Buchberger, Briefe schreiben im 16. Jahrhundert. Formen und Funktionen des epistolaren Diskurses in den italienischen *libri de lettere*, München, Wilhelm Fink Verlag 2003.
- Otto 1992:** Stephan Otto, Das Wissen des Ähnlichen, Michel Foucault und die Renaissance, Frankfurt am Main – Bern – New York – Paris, Peter Lang 1992.
- Pabst 2001:** Bernhard Pabst, Die Rolle von Frauen in literarischen Freundkreisen des Mittelalters, in: Mentis amori ligati. Lateinische Freundschaftsdichtung und Dichterfreundschaft in Mittelalter und Neuzeit. Festgabe für Reinhard Düchting zum 65. Geburtstag, Boris Körkel – Tino Licht – Jolanta Wiendlocha (Hrsg.), Heidelberg, Mattes Verlag 2001, s. 347–362.
- Padgett – Ansell 1993:** John F. Padgett – Christopher K. Ansell, Robust Action and the Rise of the Medici, American Journal of Sociology 98, 1993, s. 1259–1319.
- Pánek 2005:** Jaroslav Pánek, Regierungsstrategie und Regierungsformen Ferdinands I. in den böhmischen Ländern, in: Kaiser Ferdinand I. Ein mitteleuropäischer Herrscher, Martina Fuchs – Teréz Oborni – Gábor Ujváry (Hrsg.), Münster, Aschendorf 2005, s. 323–337.

- Pappi 1987:** Franz Urban Pappi, *Methoden der Netzwerkanalyse*, München, Oldenbourg Verlag 1987.
- Papy 1998:** Jan Papy, *Manus manum lavat. Die Briefkontakte zwischen Karl Schoppe und Justus Lipsius als Quelle für die Kenntnis der sozialen Verhältnisse in der Respublica litteraria*, in: Kaspar Schoppe (1576–1649), *Philologie im Dienste der Gegenreformation. Beiträge zur Gelehrtenkultur des europäischen Späthumanismus*, Herbert Jaumann (Hrsg.), Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann 1998, s. 276–297.
- Pastenaci 1993:** Stephan Pastenaci, *Erzählform und Personlichkeitsdarstellung in deutschsprachigen Autobiographien des 16. Jahrhunderts. Ein Beitrag zur historischen Psychologie*, Trier, Wissenschaftlicher Verlag 1993.
- Patzak 1943:** Irmgard Patzak, *Eine Prager Tochterin im Zeitalter Rudolfs II.*, in: *Prager Jahrbuch 1943*, Franz Höller (Hrsg.), Amsterdam – Berlin – Wien, Volk und Reich Verlag Prag 1943, s. 102–106.
- Peeters 1999:** Hugo Peeters, *Le contubernium de Lipse à la Louvain à travers de la correspondance*, in: *Iustus Lipsius: Europae lumen et columen, Proceedings of the International Colloquium Leuven 17–19 September 1997*, Gilbert Tournoy – Jeanine de Landtsheer – Jan Papy (eds.), Leuven/Louvain, Leuven University Press 1999, s. 141–168.
- Penzenstadler 1993:** Franz Penzenstadler, *Die Parodie des humanistischen Diskurses in Teofilo Folengos *Maccheronee**, in: *Renaissance. Diskursstrukturen und epistemologische Voraussetzungen. Literatur – Philosophie – bildende Kunst*, Klaus W. Hempfer (Hrsg.), Stuttgart, Franz Steiner Verlag 1993, s. 95–124.
- Pešek 1979:** Jiří Pešek, *M. Martin Bacháček z Nauměřic – rektor University pražské*, *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, Tom XIX, 1979, s. 73–94.
- Pešek 1982:** Jiří Pešek, *Tiskárna a sklad knih mistra Daniela Adama z Veleslavína*, *Zprávy Archivu Univerzity Karlovy* 4, 1982, s. 64–79.
- Pešek 1986a:** Jiří Pešek, *Manuál rektora Curia-Dvorského: Kniha záhadná*, *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, Tom. XXVI, 1986, s. 97–121.
- Pešek 1990:** Jiří Pešek, *Univerzitní správa městských latinských škol v Čechách a na Moravě na přelomu 16. a 17. století*, *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, Tom. XXX, 1990, s. 41–58.
- Pešek 1991:** Jiří Pešek, *Pražská univerzita, městské latinské školy a měšťanské elity předbělohorských Čech (1570–1620)*, *Český časopis historický* 89, 1991, s. 336–355.
- Pešek 1995:** Jiří Pešek, *Pražská univerzita a městské latinské školy*, in: *Dějiny Univerzity Karlovy I 1347/48–1622*, red. Michal Svatoš, Praha, Univerzita Karlova 1995, s. 219–226.
- Pešek 1995a:** Jiří Pešek, *Výuka a humanismus na pražské univerzitě doby předbělohorské*, in: *Dějiny Univerzity Karlovy I 1347/48–1622*, red. Michal Svatoš, Praha, Univerzita Karlova 1995, s. 227–245.
- Pešek – Šaman 1986:** Jiří Pešek – David Šaman, *Les étudiants de Bohême dans les universités et les académies d'Europe centrale et occidentale entre 1596 et 1620*, in: *Les universités européennes du XVIe au XVIIIe siècle: histoire sociale des populations étudiantes*, Dominique Julia – Jacques Revel – Roger Chartier (eds.), Paris, École des Hautes Études en Sciences Sociales 1986, s. 89–111.
- Pešková 1990:** Jarmila Pešková, *Ordines Lectionum jako pramen poznání výuky na artistické fakultě pražské univerzity v letech 1570–1619*, *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, Tom. XXX, 1990, s. 9–30.
- Petráň: dějiny FFUK.**
- Petrů – Hlobil 1992:** Eduard Petrů – Ivo Hlobil, *Humanismus a raná renesance na Moravě*, Praha, Academia 1992.

- Petrů 1985:** Eduard Petrů, Alžběta Jana Westonie a její místo v české literatuře, in: Eduard Petrů, *Vzdálené hlasy*, Olomouc, Votobia 1996, s. 258–271 (původně otištěno v: *Česká literatura* 33, 1985, s. 424–437).
- Petrů 1996:** Eduard Petrů, Co je renesanční literatura?, in: Eduard Petrů, *Vzdálené hlasy*. Studie o starší české literatuře, Olomouc, Votobia 1996, s. 190–195.
- Petrů 1996a:** Eduard Petrů, K otázce periodizace humanismu, in: Eduard Petrů, *Vzdálené hlasy*. Studie o starší české literatuře, Olomouc, Votobia 1996, s. 196–205.
- Petrů 1996b:** Eduard Petrů, Metodologická východiska zkoumání humanistické literatury v českých zemích, in: Eduard Petrů, *Vzdálené hlasy*. Studie o starší české literatuře, Olomouc, Votobia 1996, s. 217–225.
- Petrů 1996c:** Eduard Petrů, Informační exploze 16. století a genealogický systém humanistické literatury, in: Eduard Petrů, *Vzdálené hlasy*. Studie o starší české literatuře, Olomouc, Votobia 1996, s. 227–232.
- Pieters 1999:** *Critical Self-Fashioning: Stephen Greenblatt and The New Historicism*, Jürgen Pieters (ed.), Frankfurt am Main etc., Lang 1999.
- Pigman 1990:** G. W. Pigman III, Neo-Latin Imitation of the Latin Classics, in: *Latin Poetry and the Classical Tradition. Essays in Medieval and Renaissance Literature*, Peter Godman – Oswyn Murray (ed.), Oxford, Clarendon Press 1990, s. 199–210.
- Piller 1999:** Gudrun Piller, Krankheit schreiben. Körper und Sprache im Selbstzeugnis von Margarethe E. Milow-Hudtwalcker (1748–1794), *Historische Anthropologie* 7, 1999, s. 212–235.
- Piller 2001:** Gudrun Piller, Der jugendliche Männerkörper. Das Jugendtagebuch Johann Rudolf Hubers 1783/84 als Medium der Selbstkontrolle, in: *Von der dargestellten Person zum erinnerten Ich. Europäische Selbstzeugnisse als historische Quellen (1500–1850)*, Kaspar von Greyerz – Hans Medick – Patrice Veit (Hrsg.), Köln – Weimar – Wien, Böhlau Verlag 2001, s. 213–231.
- Plakans 1984:** Andrejs Plakans, *Kinship in the Past. An Anthropology of European Family Life, 1500–1900*, Oxford – New York, Blackwell 1984.
- Plett 1986:** Heinrich F. Plett, The Poetics of Quotation, *Annales Universitatis Scientiarum Budapestensis de Rolando Eötvös nominatae, Sectio Linguistica, Tomus XVII*, Budapest 1986, s. 293–313.
- Plett 1991:** Heinrich F. Plett, Intertextualities, in: *Intertextuality*, Heinrich F. Plett (ed.), Berlin – New York, Walter de Gruyter 1991, s. 3–29.
- Plett 1994:** *Renaissance-Poetik. Renaissance Poetics*, Heinrich F. Plett (Hrsg.), Berlin – New York, Walter de Gruyter 1994.
- Plett 1994a:** Heinrich F. Plett, Renaissance-Poetik, in: *Renaissance-Poetik. Renaissance Poetics*, Heinrich F. Plett (Hrsg.), Berlin – New York, Walter de Gruyter 1994, s. 1–20.
- Plett 1994b:** Heinrich F. Plett, Gattungspoetik in der Renaissance, in: *Renaissance-Poetik. Renaissance Poetics*, Heinrich F. Plett (Hrsg.), Berlin – New York, Walter de Gruyter 1994, s. 146–176.
- Pocock 1975:** John Pocock, *The Machiavellian Moment: Florentine Political Thought and the Atlantic Republican Tradition*, New Jersey 1975.
- Pohlig 2002:** Matthias Pohlig, Konfessionskulturelle Deutungsmuster internationales Konflikte um 1600 – Kreuzzug, Antichrist, Tausendjähriges Reich, *Archiv für Reformationsgeschichte* 93, 2002, s. 278–316.
- Porter 1985:** Roy Porter, The Patient's View: Doing Medical History from Bellow, *Theory and Society* 14, 1985, s. 175–198.
- Porter 1985b:** *Patients and Practitioners. Lay perception of medicine in pre-industrial society*, Roy Porter (ed.), Cambridge – London – New York etc., Cambridge University Press 1985.

- Porter 1994:** Roy Porter, Gout: Framing and Fantasizing Disease, *Bulletin of the History of Medicine*, Vol. 68, No. 1, 1994, s. 1–28.
- Porter 1997:** *Rewriting the Self. Histories from the Renaissance to Present*, Roy Porter (ed.), London – New York, Routledge 1997.
- Porter 2001:** Roy Porter, *Bodies Politic. Disease, Death and Doctors in Britain, 1650–1900*, London, Reaktion Books 2001.
- Porter – Porter 1988:** Roy Porter – Dorothy Porter, *In Sickness and in Health. The British Experience 1650–1850*, London – New York, Basil Blackwell 1988.
- Porter – Rousseau 2000:** Roy Porter – G. S. Rousseau, *Gout: The Patrician Malady*, New Haven – London, Yale University Press 2000.
- Pott 2005:** Sandra Pott, *Zweisprachigkeit oder Mehrsprachigkeit? Muster der Selbstbeschreibung in der poetologischen Lyrik des deutschen Humanismus*, in: *Mehrsprachigkeit in der Renaissance*, Christiane Maass – Anett Volmer (Hrsg.), Heidelberg, Universitätsverlag Winter 2005, s. 76–90.
- Puff 2002:** Helmut Puff, *Leselust. Darstellung und Praxis des Lebens bei Thomas Platter (1499–1582)*, *Archiv für Kulturgeschichte* 84, 2002, s. 133–156.
- Quillen 1998:** Carol Everhart Quillen, *Rereading the Renaissance, Petrarch, Augustine, and the Language of Humanism*, Ann Arbor, The University of Michigan Press 1998.
- Parker – Quint 1986:** *Literary Theory/ Renaissance Texts*, Patricia Parker – David Quint (eds.), Baltimore, Johns Hopkins University 1986.
- Ramminger 1991:** Johann Ramminger, *Humanist Poetry and Its Classical Models: A Collection from the Court of Emperor Maximilian I*, in: *Acta Conventus Neo-Latini Torontonensis, Proceedings of the seventh International Congress of Neolatin Studies*, Alexander Dalzell (ed.), Binghamton, Medieval and Renaissance Texts and Studies 1991, s. 581–593.
- Rapp 1976:** Francis Rapp, *Die elsässischen Humanisten und die geistliche Gesellschaft*, in: *Humanisten in ihrer politischen und sozialen Umwelt*, Otto Herding – Robert Stupperich (Hrsg.), Boppard, Harald Boldt Verlag 1976, s. 87–108.
- Reeve 1996:** Michael D. Reeve, *Classical scholarship*, in: *The Cambridge Companion to Renaissance Humanism*, Jill Kraye (ed.), Cambridge, Cambridge University Press 1996, s. 20–46.
- Regn 1993:** Gerhard Regn, *Mimesis und Episteme der Ähnlichkeit in der Poetik der italienischen Spätrenaissance*, in: *Renaissance. Diskursstrukturen und epistemologische Voraussetzungen. Literatur – Philosophie – bildende Kunst*, Klaus W. Hempfer (Hrsg.), Stuttgart, Franz Steiner Verlag 1993, s. 133–145.
- Rehbein 2006:** Boike Rehbein, *Die Soziologie Pierre Bourdieus*, Konstanz, UVK Verlag 2006.
- Reicke 1971:** Emil Reicke, *Willibald Pircheimer und sein Podagra*, in: *Willehad Paul Eckert – Christoph von Imhoff, Willibald Pircheimer. Dürers Freund im Spiegel seines Lebens, seiner Werke und seiner Umwelt*, Köln, Wienand Verlag 1971, s. 184–202.
- Reichardt 1997:** Sven Reichardt, *Bourdieu für Historiker? Ein kultursoziologisches Angebot an die Sozialgeschichte*, in: *Geschichte zwischen Kultur und Gesellschaft. Beiträge zur Theoriedebatte*, Thomas Mergel – Thomas Welskopp (Hrsg.), München, C.H. Beck, 1997, s. 71–93.
- Reinhard 1979:** Wolfgang Reinhard, *Freunde und Kreaturen. „Verflechtung“ als Konzept zur Erforschung historischer Führungsgruppen, Römische Oligarchie um 1600*, München, Verlag Ernst Vögel 1979.
- Reinhard 1988:** Wolfgang Reinhard, *Oligarchische Verflechtung und Konfession in oberdeutschen Städten*, in: *Klientensysteme im Europa der Frühen Neuzeit*, Antoni Mączak (Hrsg.), München, Oldenbourg Verlag 1988, s. 47–62.

- Reinhardt 2000:** Nicole Reinhardt, Macht und Ohnmacht der Verflechtung. Rom und Bologna unter Paul V. Studien zur frühneuzeitlichen Mikropolitik im Kirchenstaat, Tübingen, Bibliotheca-Academica-Verlag 2000.
- Ritzmann 2001:** Iris Ritzmann, Leidenserfahrung in der historischen Betrachtung. Ein Seilentanz zwischen sozialem Konstrukt und humanbiologischer Konstanz, in: „Erfahrung“ als Kategoriale der Frühneuzeitgeschichte, Paul Münch (Hrsg.), München, R. Oldenbourg Verlag 2001, s. 59–72.
- Robert 2003:** Jörg Robert, Konrad Celtis und das Projekt der deutschen Dichtung. Studien zur humanistischen Konstitution von Poetik, Philosophie, Nation und Ich, Tübingen, Niemeyer 2003.
- Rodnan – Benedek 1965:** Gerald P. Rodnan – Thomas G. Benedek, Cotton Mather on Rheumatism and the Gout: A Presentation of Chapters XII and XIII from *The Angel of Bethesda*, Journal of the History of Medicine and Allied Sciences, Vol. XX, 1965, s. 115 – 139.
- Roche 1988:** Daniel Roche, Les républicains des lettres. Gens de culture et Lumières au XVIIIe siècle, Paris, Fayard 1988.
- Roest 2003:** Bert Roest, Rhetoric of Innovation and Recourse to Tradition in Humanist Pedagogical Discourse, in: Medieval and Renaissance Humanism. Rhetoric, Representation and Reform, Stephen Gersh – Bert Roest (eds.), Leiden – Boston, Brill 2003, s. 115–148.
- Rooden 1994:** Peter van Rooden, Sects, Heterodoxies, and the Diffusion of Knowledge in the Republic of Letters, in: Hans Bots – Françoise Waquet, *Commercium Litterarium. La communication dans la république des lettres/ Forms of Communication in the Republic of Letters 1600–1750. Conférences des colloques tenus à Paris 1992 et à Nimègue 1993/ Lectures held at the colloquia Paris 1992 and Nimjegen 1993*, Amsterdam – Maarsse, Apa-Holland University Press 1994, s. 51–64.
- Rosa 1994:** Mario Rosa, Un “médiateur” dans la République des Lettres: le bibliothécaire, in: Hans Bots – Françoise Waquet (eds.), *Commercium Litterarium. La communication dans la république des lettres/ Forms of Communication in the Republic of Letters 1600–1750. Conférences des colloques tenus à Paris 1992 et à Nimègue 1993/ Lectures held at the colloquia Paris 1992 and Nimjegen 1993*, Amsterdam – Maarsse, Apa-Holland University Press 1994, s. 81–99.
- Rost 1994:** Friedrich Rost, Theorien des Schenkens. Zur kultur- und humanwissenschaftlichen Bearbeitung eines anthropologischen Phänomens, Essen, Die blaue Eule 1994.
- Rothe 1998:** Hans Rothe, Die Vorworte in den Drucken des Daniel Adam von Veleslavín, in: Später Humanismus in der Krone Böhmen 1570–1620, Hans-Bernd Harder – Hans Rothe (Hrsg.), unter Mitwirkung von Jaroslav Kolár und Slavomír Wollman, Dresden, Dresden University Press, 1998, s. 224–241.
- Rötzer 1979:** Hans Gerd Rötzer, Traditionalität und Modernität in der europäischen Literature. Ein Überblick vom Attizismus-Asianisms-Streit bis zur „Querelle des Anciens et des Modernes“, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1979.
- Rubitschon 1998:** Olga Rubitschon, Humanismus und Aufklärung oder Von den Löwen, den Füchsen und dem Chameleon, in: 2000 Jahre Humanismus. Der Humanismus als historische Bewegung, Frang Geerk (Hrsg.), Basel, Schwabe & Co. AG Verlag 1998, s. 85–100.
- Rublack 2001:** Ulinka Rublack, Erzählungen vom Gebüt und Herzen. Zu einer Historischen Anthropologie des frühneuzeitlichen Körpers, *Historische Anthropologie* 9, 2001, s. 214–232.
- Rudersdorf – Töpfer 2006:** Manfred Rudersdorf – Thomas Töpfer, Fürstenhof, Universität und Territorialstaat. Der Wittenberger Humanismus, seine Wirkungsräume und Fuktionsfelder im Zeichen der Reformation, in: Funktionen des Humanismus. Studien zum

Nutzen des Neuen in der humanistischen Kultur, Thomas Maissen – Gerrit Walther (Hrsg.), Göttingen, Wallstein 2006, s. 214–261.

Rüegg 1946: Walter Rüegg, Cicero und der Humanismus. Formale Untersuchungen über Petrarca und Erasmus, Zürich, Rhein Verlag 1946.

Rüegg 1973: Walter Rüegg, Die humanistische Lebensform des Gesprächs bei Petrarca, in: Walter Rüegg, Anstösse. Aufsätze und Vorträge zur dialogischen Lebensform, Frankfurt am Main, Alfred Metzner Verlag 1973, s. 9–28.

Rüegg 1979: Walter Rüegg, Christliche Brüderlichkeit und humanistische Freundschaft, in: Etik im Humanismus, Walter Rüegg – Dieter Wuttke (Hrsg.), Boppard, Harald Boldt Verlag 1979, s. 9–30.

Rüegg 1996: Geschichte der Universität in Europa, Band 2. Von der Reformation zur Französischen Revolution (1500–1800), Walter Rüegg (Hrsg.), München, Verlag C.H. Beck 1996.

Rummel 1998: Erika Rummel, Professional Friendship among Humanists. Collaboration or Conspiracy, in: In laudem Caroli. Renaissance and Reformation Studies for Charles G. Nauert, James V. Mehl (ed.), Kirsville, Thomas Jefferson University Press 1998, s. 35–43.

Růžička 2007: Jiří Růžička, Subjektivace a techniky sebe samého. Foucaultova cesta ke třetí ose, in: *Conditio humana – konstanta (č)i historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii*, Lucie Storchová (ed.), Praha, Fakulta humanitních studií 2007, s. 139–155.

Ryba 1929: Bohumil Ryba, *Westoniana*, Listy filologické 56, 1929, s. 14–28.

Ryba 1930: Bohumil Ryba, Matouš Collinus a jeho vergiliovské universitní čtení, in: Pio Vati. Sborník prací českých filologů k uctění dvoutisícího výročí narození Vergiliova, Otakar Jiráni – František Novotný – Bohumil Ryba (red.), Praha 1930, s. 95–111.

Ryba 1932: Bohumil Ryba, Pražská básnička v milostné elegii Heinsiově, in: Sborník prací věnovaných Janu Bedřichu Novákovi k šedesátým narozeninám 1872–1932, Praha, Československá archivní společnost 1932, s. 381–389.

Říčan 1963: Rudolf Říčan, Melanchthon und die böhmischen Länder, in: Philipp Melanchthon: Humanist, Reformator, Praeceptor Germaniae, Berlin 1963, s. 237–260.

Sabeian 1996: David Sabeian, Production of the Self during the Age of Confessionalism, *Central European history* 29, 1996, s. 1–18.

Safley 2005: Thomas Max Safley, „So lang mir Got das Leben verlihen.“ Personkonzepte aus Selbstzeugnissen der schwäbischen Kaufleutschaft in der Frühen Neuzeit, in: *Vom Individuum zur Person. Neue Konzepte im Spannungsfeld von Autobiographietheorie und Selbstzeugnisforschung*, Gabriele Jancke – Claudia Ulbrich (Hrsg.), Berlin, Wallstein Verlag 2005, s. 108–127.

Sander 1989: Sabine Sander, „... Gantz toll im Kopf und voller Blähungen“. Körper, Gesundheit und Krankheit in den Tagebüchern Philipp Matthäus Hahns, in: Philipp Matthäus Hahn 1739–1790, Teil 2, Stuttgart, Württemberger Landesmuseum 1989, s. 99–112.

Sarasin 1999: Philipp Sarasin, Mapping the body. Körpergeschichte zwischen Konstruktivismus, Politik und „Erfahrung“, *Historische Anthropologie* 7, 1999, s. 437–451.

Scott 1992: Joan W. Scott, The Evidence of Experience, *Critical Inquiry* 17, 1991, s. 773–779 (pracuji s verzí: Joan W. Scott, Experience, in: *Feminists Theorize the Political*, Judith Butler – Joan W. Scott (eds.), New York – London, Routledge 1992, s. 22–40).

Searle 1983: John R. Searle, Sprechakte. Ein sprachphilosophischer Essay, Frankfurt am Main, Suhrkamp 1983.

Secrétan 1994: Catherine Secrétan, Tolérance et communication intellectuelle dans les Pays Bas au siècle d'or, in: Hans Bots – Françoise Waquet (eds.), *Commercium Litterarium. La communication dans la république des lettres/ Forms of Communication in the Republic of Letters 1600–1750. Conférences des colloques tenus à Paris 1992 et à Nimègue 1993/*

Lectures held at the colloquia Paris 1992 and Nimjegen 1993, Amsterdam – Maarssen, Apaholland University Press 1994, s. 23–34.

Seibt 1988: Ferdinand Seibt, Gab es einen böhmischen Frühhumanismus?, in: Studien zum Humanismus in den böhmischen Ländern, Hans-Bernd Harder – Hans Rothe (Hrsg.), Köln – Wien, Böhlau 1988, s. 1–19.

Seidel 1990: Robert Seidel, Gelehrte Freundschaft – die *Epistula ad Philippum Melanchthonem* des Jacobus Micyllus, Daphnis. Zeitschrift für mittlere deutsche Literatur 19, 1990, s. 567–633.

Segebrecht 1977: Wulf Segebrecht, Das Gelegenheitsgedicht. Ein Beitrag zur Geschichte und Poetik der deutschen Lyrik, Stuttgart, Metzler 1977.

Segebrecht 1999: Tübinger Epicedien zum Tod des Reformators Johannes Brenz, Wulf Segebrecht (Hrsg.), kommentiert von Juliane Fuchs und Veronika Marschall unter Mitwirkung von Guido Wojaczek, Frankfurt am Main, Peter Lang 1999.

Shafer 1998: Keit A. Shafer, The Eclectic Style in Theory and Practice in Angelo Poliziano's Ep. VIII.16, in: In laudem Caroli. Renaissance and Reformation Studies for Charles G. Nauert, James V. Mehl (ed.), Kirsville, Thomas Jefferson University Press 1998, s. 23–33.

Sherman 1995: William H. Sherman, John Dee, The Politics of Reading and Writing in the English Renaissance, Amherst, University of Massachusetts Press 1995.

Shorter 1977: Edward Shorter, Die Geburt der modernen Familie, Reinbeck bei Hamburg, Rowohlt 1977.

Schabert 1996: Ina Schabert, Der gesellschaftliche Ort weiblicher Gelehrsamkeit, in: Europäische Sozietätsbewegung und demokratische Tradition. Die europäischen Akademien der Frühen Neuzeit zwischen Frührenaissance und Spätaufklärung, Klaus Garber – Heinz Wismann (Hrsg.), unter Mitwirkung von Winfried Sieber, 2. Bd., Tübingen, Max Niemeyer Verlag 1996, s. 755–789.

Schäfer 1976: Eckart Schäfer, Deutscher Horaz. Conrad Celtis, Georg Fabricius, Paul Melissus, Jacob Balde. Die Nachwirkung des Horaz in der neu lateinischen Dichtung Deutschlands, Wiesbaden, Franz Steiner Verlag 1976.

Schalk 1971: Fritz Schalk, Erasmus und die *Res publica literaria*, in: Actes du congrès Erasme (organisé par la Municipalité de Rotterdam sous les auspices de l'Académie Royale Néerlandaise des Sciences et des Sciences Humaines. Rotterdam 27–29 octobre 1969), 1971, s. 14–28.

Schalk 1977: Fritz Schalk, Von Erasmus' *res publica literaria* zur Gelehrtenrepublik der Aufklärung, in: Fritz Schalk, Studien zur französischen Aufklärung, Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann 1977, s. 143–163.

Schanze 1994: Helmut Schanze, Zur Konstitution des Gattungkanons in der Poetik der Renaissance, in: Renaissance-Poetik. Renaissance Poetics, Heinrich F. Plett (Hrsg.), Berlin – New York, Walter de Gruyter 1994, s. 177–196.

Schenk 1984: Michael Schenk, Soziale Netzwerke und Kommunikation, Tübingen, Mohr – Siebeck 1984.

Schiesari 1992: Juliana Schiesari, The Gendering of Melancholia. Feminism, Psychoanalysis, and the Symbolic of Loss in Renaissance Literature, Ithaca – London, Cornell University Press 1992.

Schirrmeister 2003: Albert Schirrmeister, Triumph des Dichters. Gekrönte Intellektuelle im 16. Jahrhundert, Köln – Weimar – Wien, Böhlau Verlag 2003.

Schirrmeister 2004: Albert Schirrmeister, Die zwei Leben des Heinrich Glarean: Hof, Universität und die Identität eines Humanisten, in: Humanisten am Oberrhein. Neue Gelehrte im Dienst alter Herren, Sven Lembke – Markus Müller (Hrsg.), Leinfelden-Echterdingen, DRW Verlag 2004, s. 237–266.

- Schleiner 1991:** Winfried Schleiner, *Melancholy, Genius and Utopia in the Renaissance*, Wiesbaden, Otto Harrassowitz 1991.
- Schleiner – Schleiner 2000:** Louise Schleiner – Winfried Schleiner, Elizabeth Weston: A Woman Poet among the Humanists, in: *Form and Reform in Renaissance England. Essays in Honor of Barbara Kiefer Lewalski, Amy Boesky – Mary Thomas Crane (eds.)*, Newark – London, Associated University Press 2000, s. 185–219.
- Schmid 1989:** Alois Schmid, „Poeta et orator a Caesare laureatus“. Die Dichterkrönungen Kaiser Maximilians I., *Historisches Jahrbuch* 109, 1989, s. 56–108.
- Schmid 2006:** Barbara Schmid, *Schreiben für Status und Herrschaft. Deutsche Autobiographik in Spätmittelalter und früher Neuzeit*, Zürich, Chronos Verlag 2006.
- Schmidt 1998:** Paul Gerhard Schmidt, Mittelalterlicher Humanismus, in: *Humanismus in Europa*, hrsg. von der Stiftung „Humanismus heute“ des Landes Baden-Württemberg, Heidelberg, Universitätsverlag C. Winter 1998, s. 75–88.
- Schmidt 1983:** Peter L. Schmidt, Die Rezeption des römischen Freundschaftsbriefes (Cicero – Plinius) im frühen Humanismus (Petrarca – Coluccio Salutati), in: *Der Brief im Zeitalter der Renaissance*, Franz Josef Worstbrock (Hrsg.), Weinheim, *Acta humaniora* 1983, s. 25–80.
- Schoeck 1984:** Richard J. Schoeck, *Intertextuality and Renaissance Texts*, Bamberg, H. Kaiser-Verlag 1984.
- Schoeck 1988:** Richard J. Schoeck, Intertextuality and the Rhetoric Canon, in: *Criticism, History, and Intertextuality*, Richard Fleming – Michael Payne (eds.), Lewisburg, Bucknell University Press, London and Toronto, Associated University Presses 1988, s. 98–112.
- Schoeck 1991:** Richard J. Schoeck, „In loco intertextantur“. Erasmus as a Master of Intertextuality, in: *Intertextuality*, Heinrich F. Plett (ed.), Berlin – New York, Walter de Gruyter 1991, s. 181–191.
- Schottenloher 1926:** Karl Schottenloher, Kaiserliche Dichterkrönungen im Heiligen Römischen Reiche deutscher Nation, in: *Papstum und Kaisertum. Forschungen zur politischen Geschichte und Geisteskultur des Mittelalters* Paul Kehr zum 65. Geburtstag, Albert Brackmann (Hrsg.), München, Verlag der Münchner Drucke 1926, s. 648–673.
- Schottenloher 1953:** Karl Schottenloher, *Die Widmungsvorrede im Buch des 16. Jahrhunderts*, Münster, Aschendorf 1953.
- Schubert 2003:** Anselm Schubert, Kommunikation und Konkurrenz. Gelehrtenrepublik und Konfession im 17. Jahrhundert, in: *Interkonfessionalität – Transkonfessionalität – binnekonfessionelle Pluralität. Neue Forschungen zur Konfessionalisierungstheorie*, Kaspar von Greyerz – Manfred Jakobowski-Tiessen – Thomas Kaufmann – Hartmut Lehmann (Hrsg.), Heidelberg, Gütesloher Verlagshaus 2003, s. 105–131.
- Schulz 1940:** Bernahrd Schulz, Die Sprache als Kampfmittel. Zur Sprachform von Kampfschriften Luthers, Lessings und Nietzsches, *Deutsche Vierteljahrschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte* 18, 1940, s. 431–466.
- Schulze 1996:** Winfried Schulze, Ego-Dokumente: Annäherung an den Menschen in der Geschichte? Vorüberlegung für die Tagung „EGO-DOKUMENTE“, in: *Ego-Dokumente: Annäherung an den Menschen in der Geschichte*, Winfried Schulze (ed.), Berlin, Akademischer Verlag 1996, s. 11–30.
- Schunck 2003:** Mariella Schunck, *Der Sprachwandel im metalinguistischen Diskurs Italiens und Frankreichs von der Renaissance zur Aufklärung*, Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien, Peter Lang 2003.
- Schweizer 1989:** Thomas Schweizer, Netzwerkanalyse als moderne Strukturanalyse, in: *Thomas Schweizer (Hrsg.), Netzwerkanalyse. Ethnologische Perspektiven*, Berlin, Dietrich Reimer Verlag 1989, s. 1–32.

- Schwingel 1997:** Markus Schwingel, Kunst, Kultur und Kampf um Anerkennung, Internationales Archiv für Sozialgeschichte der deutschen Literatur, 22, 1997, Heft 2, s. 109–151.
- Schwinges 1996:** Rainer Christoph Schwinges, Karrieremuster: Zur sozialen Rolle der Gelehrten im Reich des 14. bis 16. Jahrhunderts, in: Gelehrte im Reich. Zur Sozial- und Wirkungsgeschichte akademischer Eliten des 14. bis 16. Jahrhunderts, Rainer Christoph Schwinges (Hrsg.), Berlin, Duncker & Humblot 1996, s. 11–22.
- Schwittala 1986:** Johannes Schwittala, Martin Luthers argumentative Polemik: mündlich und schriftlich, in: Formen und Formgeschichte des Streitens. Der Literaturstreit, Franz Josef Worstbrock – Helmut Koopmann (Hrsg.), Tübingen, Niemeyer 1986, s. 41–54.
- Sillem 2001:** Peter Sillem, Saturns Spuren. Aspekte des Wechselspiels von Melancholie und Volkskultur in der Frühen Neuzeit, Frankfurt am Main, Klostermann 2001 (= Zeitsprünge 5, 2001, Heft 1–2).
- Singeling 1996:** Cees B. Singeling, Sociable Men of Letters. Literary Sociability in the Netherlands in the Second Half of the Eighteenth Century, in: Europäische Sozietätsbewegung und demokratische Tradition. Die europäischen Akademien der Frühen Neuzeit zwischen Frührenaissance und Spätaufklärung, Klaus Garber – Heinz Wismann (Hrsg.), unter Mitwirkung von Winfried Sieber, 1. Bd., Tübingen, Max Niemeyer Verlag 1996, s. 879–894.
- Skinner 1984:** Quentin Skinner, The Idea of Negative Liberty: Philosophical and Historical Perspectives, in: Philosophy in history, Richar Rorty – J. B. Schneewind – Q. Skinner (eds.), Cambridge 1984, s. 193–221.
- Skinner 1998:** Quentin Skinner, Liberty before Liberalism, Cambridge University Press 1998.
- Smith 1988:** Julie A. Smith, The Poet Laureate as University Master: John Skelton's Woodcut Portrait, in: Renaissance Rereadings. Intertext and Context, Maryanne Cline Horowitz – Anne J. Cruz – Wendy A. Furman (Hrsg.), Urbana – Chicago, University of Illinois 1988, s. 159–183.
- Smith – Watson 2001:** Sidonie Smith – Julia Watson, Reading Autobiography. A Guide for Interpreting Life Narratives, Minneapolis – London, University of Minnesota Press 2001.
- Smolak 1995:** Kurt Smolak, Einleitung, in: Erasmus von Rotterdam, De conscribendis Epistolis. Anleitung zum Briefschreiben, Kurt Smolak (Hrsg.), Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1995, s. IX–LXXXVI.
- Sondergard 2002:** Sidney L. Sondergard, Sharpening Her Pen: Strategies of Rhetorical Violence by Early Modern English Women Writers, Selinsgrove – London, Associated University Press 2002.
- Sontag 1997:** Susan Sontagová, Nemoc jako metafora. AIDS a jeho metafory, Praha, Mladá Fronta 1997.
- Sottili 2006:** Agostino Sottili, Humanismus und Universitätsbesuch. Die Wirkung italienischer Universitäten auf die *Studia Humanitatis* nördlich der Alpen // Renaissance Humanism and University Studies. Italian Universities and their Influence on the *Studia Humanitatis* in Northern Europe, Leiden – Boston, Brill 2006.
- Stamm 2005:** Marcelo R. Stamm, Konstellationsforschung – Ein Methodenprofil: Motive und Perspektiven, in: Konstellationsforschung, Martin Mulsow – Marcelo Stamm (Hrsg.), Frankfurt am Main, Suhrkamp 2005, s. 31–73.
- Starobinski 1998:** Jean Starobinski, Der Stil der autobiographie, in: Die Autobiographie: zu Form und Geschichte einer literarischen Gattung, Günter Niggel (Hrsg.), Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1998, s. 200–213.
- Stein 2006:** Elisabeth Stein, Auf der Suche nach der verlorenen Antike. Humanisten als Philologen, in: Funktionen des Humanismus. Studien zum Nutzen des Neuen in der

humanistischen Kultur, Thomas Maissen – Gerrit Walther (Hrsg.), Göttingen, Wallstein 2006, s. 76–102.

Stenzel 1986: Jürgen Stenzel, Rethorischer Manichäismus. Vorschläge zu einer Theorie der Polemik, in: Formen und Formgeschichte des Streitens. Der Literaturstreit, Franz Josef Worstbrock – Helmut Koopmann (Hrsg.), Tübingen, Niemeyer 1986, s. 3–11.

Stenzel 1996: Hartmut Stenzel, „Premier champ littéraire“ und absolutistische Literaturpolitik. Die Anfänge der Académie française, der Modernismusstreit und die *Querelle du Cid*, in: Europäische Sozietätsbewegung und demokratische Tradition. Die europäischen Akademien der Frühen Neuzeit zwischen Frührenaissance und Spätaufklärung, Klaus Garber – Heinz Wismann (Hrsg.), unter Mitwirkung von Winfried Sieber, 1. Bd., Tübingen, Max Niemeyer Verlag 1996, s. 410–432.

Stemmler 2001: Theo Stemmler, Sir Thomas Wyatt und Henry Howard, Earl of Surrey – mehr als eine Dichterfreundschaft?, in: Mentis amori ligati. Lateinische Freundschaftsdichtung und Dichterfreundschaft in Mittelalter und Neuzeit. Festgabe für Reinhard Düchting zum 65. Geburtstag, Boris Körkel – Tino Licht – Jolanta Wiendlocha (Hrsg.), Heidelberg, Mattes Verlag 2001, s. 491–499.

Steppich 2002: Christoph J. Steppich, Numine afflatur. Die Inspiratio des Dichters im Denken der Renaissance, Wiesbaden, Harrasowitz Verlag 2002.

Steuer 1988: Peter Steuer, Die Aussenverflechtung der Augsburger Oligarchie von 1500–1620. Studien zur sozialen Verflechtung der politischen Führungsschichten der Reichsstadt Augsburg, Augsburg, AV – Verlag 1988.

Stevenson 2000: Female Authority and Authorization Strategies in Early Modern Europe, in: „This Double Voice“. Gendered Writing in Early Modern England, Danielle Clarke – Elizabeth Clarke (eds.), London – New York, MacMillan Press – St. Martin’s Press 2000, s. 17–40.

Stevenson 2005: Jane Stevenson, Women Latin Poets. Language, Gender, and Authority, from Antiquity to the Eighteenth Century, Oxford, Oxford University Press 2005.

Stillers 1988: Rainer Stillers, Humanistische Deutung. Studien zu Kommentar und Literaturtheorie in der italienischen Renaissance, Düsseldorf, Droste 1988.

Stockhorst 2005: Stefanie Stockhorst, Feldforschung vor der Erfindung der Autonomieästhetik? Zur relativen Autonomie barocker Gelegenheitsdichtung, in: Text und Feld. Bourdieu in der literaturwissenschaftlichen Praxis, Markus Joch – Norbert Christian Wolf (Hrsg.), Tübingen, Max Niemeyer Verlag 2005, s. 55–71.

Stolberg 1996: Michael Stolberg, „Mein äskulapisches Orakel!“ Patientenbriefe als Quelle einer Kulturgeschichte der Krankheitserfahrung im 18. Jahrhundert, Österreichische Zeitschrift für Geschichtswissenschaften 7, 1996, Num. 3, s. 385–404.

Stolberg 2001: Michael Stolberg, Der gesunde Leib. Zur Geschichtlichkeit frühneuzeitlicher Körpererfahrung, in: „Erfahrung“ als Kategorie der Frühneuzeitgeschichte, Paul Münch (Hrsg.), München, R. Oldenbourg Verlag 2001, s. 36 – 57.

Stolberg 2003: Michael Stolberg, Homo patiens. Krankheits- und Körpererfahrung in der Frühen Neuzeit, Köl – Weimar – Wien, Böhlau Verlag 2003.

Storchová 2003: Lucie Storchová, Humanistická komunikace a její sociální rozměr. Příspěvek k interpretaci českého renesančního humanismu, Časopis Matice moravské 2/2003, s. 61–97.

Storchová 2004: Lucie Storchová, Der eschatologische Ton in en Vorworten der Drucke Veleslavíns. Zur Position der Eschatologie als Quelle der Ethik im späthumanistischen Diskurs, Acta Comeniana 18, 2004, s. 7–41.

Ström 2003: Annika Ström, Florilegia and Progymnasmata – Manuals Linking Theory with Practice, in: Erudition and Eloquence. The Use of Latin in the Countries of the Baltic Sea

(1500–1800). Acts of a colloquium held in Tartu, 23–26 August, 1999, Outi Merisalo – Raija Sarasti-Wilenius (eds.), Helsinki 2003, s. 125–141.

Struever 1970: Nancy S. Struever, *The Language of History in the Renaissance, Rhetoric and Historical Consciousness in Florentine Humanism*, Princeton, Princeton University Press 1970.

Svatoš 1995: Michal Svatoš, *Kališnická univerzita (1419–1556)*, in: *Dějiny Univerzity Karlovy I 1347/48–1622*, red. Michal Svatoš, Praha, Univerzita Karlova 1995, s. 205–217.

Svatoš 1995a: Michal Svatoš, *Pokusy o reformu a zánik karolinské akademie*, in: *Dějiny Univerzity Karlovy I 1347/48–1622*, red. Michal Svatoš, Praha, Univerzita Karlova 1995, s. 269–289.

Svatoš 1988: Michal Svatoš, *Humanismus an der Universität Prag im 15. und 16. Jahrhundert*, in: *Studien zum Humanismus in den böhmischen Ländern*, Hans-Bernd Harder – Hans Rothe (Hrsg.), Köln – Wien, Böhlau 1988, s. 195–206.

Sviták 1994: Ivan Sviták, *Malostranská Sapho. Opožděná recenze díla Elisabethy Johanny Westonové (1582–1612)*, Praha, b. n. 1994.

Svobodný 1986: Petr Svobodný, *Sociální a regionální struktura literárně činných absolventů pražské university v letech 1550–1620*, *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, Tom. 26, 1986, s. 7–36.

Šmahel 1963: František Šmahel, *František, Humanismus v době poděbradské*, Praha, Academia 1963 (= Rozpravy ČSAV 73/6).

Šmahel 1982: František Šmahel, *Regionální původ, profesionální uplatnění a sociální mobilita graduovaných studentů pražské univerzity v letech 1433–1622*, *Zprávy Archivu univerzity Karlovy* 4, 1982, s. 3–28.

Šmahel 1986: František Šmahel, *L'Université de Prague de 1433 à 1622: recrutement géographique, carrières et mobilité sociale des étudiants gradués*, in: *Les universités européennes du XVIe au XVIIIe siècle: histoire sociale des populations étudiantes*, Dominique Julia – Jacques Revel – Roger Chartier (eds.), Paris, École des Hautes Études en Sciences Sociales 1986, s. 65–88.

Šmahel 1992: František Šmahel, *Počátky humanismu v Čechách. Črta k historické fresce, Historická Olomouc IX. Tématický sborník příspěvků zaměřených k otázkám prolínání renesance a humanismu do českých zemí, zvláště na Moravu a do Olomouce*, Olomouc 1992, s. 7–30.

Šmahel 1996: František Šmahel, *Die Anfänge des Humanismus in Böhmen, Humanismus und Renaissance in Ostmitteleuropa vor der Reformation*, Winfried Eberhard – Alfred A. Strnad (Hrsg.), Köln – Weimar – Wien, Böhlau Verlag 1996, s. 189–213.

Šmahel 1996a: František Šmahel, *Die Karlsuniversität Prag und böhmische Humanistekarrieren*, in: *Gelehrte im Reich. Zur Sozial- und Wirkungsgeschichte akademischer Eliten des 14. bis 16. Jahrhunderts*, Rainer Christoph Schwinges (Hrsg.), Berlin, Duncker & Humblot 1996, s. 505–513.

Štěpinová – Vaigendová 1982: Naďa Štěpinová – Daniela Vaigendová, *První české historické kalendáře*, *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica* 5, *Studia historica* 26, 1982, s. 25–37.

Tarnai 1992: Andor Tarnai, *Soziale Existenz und Gegenheitsdichtung im Späthumanismus*, in: *Sozialgeschichtliche Fragestellung in der Renaissanceforschung*, August Buck – Tibor Klaniczay (Hrsg.), Wiesbaden, Harrasowitz 1992, s. 83–95.

Tersch 2000: Harald Tersch, *Vielfalt der Formen. Selbstzeugnisse der Frühen Neuzeit als historische Quellen*, in: *Vom Lebenslauf zur Biographie. Geschichte, Quellen und Probleme der historischen Biographik und Autobiographik*, Thomas Winkelbauer (Hrsg.), Waidhofen, Horn 2000, s. 69–98.

- Tervooren 2001:** Anja Tervooren, Körper, Inszenierung und Geschlecht. Judith Butlers Konzept der Performativität, in: Grundlagen des Performativen. Eine Einführung in die Zusammenhänge von Sprache, Macht und Handeln, Christoph Wulf – Michael Göhlich – Jörg Zifras (Hrsg.), Weinheim – München, Juventa Verlag 2001, s. 157–181.
- Tichá 1974:** Zdeňka Tichá, Antické prvky v české poezii 17. a 18. století, Listy filologické 97, 1974, s. 101–108.
- Titzmann 1989:** Michael Titzmann, Kulturelles Wissen – Diskurs – Denksystem. Zu einigen Grundbegriffen der Literaturgeschichte, Zeitschrift für französische Sprache und Literatur 99, 1989, s. 47–61
- Treml 1989:** Christine Treml, Humanistische Gemeinschaftsbildung. Sozio-kulturelle Untersuchung zur Entstehung eines neuen Gelehrtenstandes in der frühen Neuzeit, Hildesheim – Zürich – New York, Georg Olm Verlag 1989.
- Trotter 1999:** Robert T. Trotter II, Friends, Relatives, and Relevant Others: Conducting Ethnographic Network Studies, in: Mapping Social Networks, Spatial Data and Hidden Populations, Jean J. Schensul – Margaret D. Le Compe – Robert T. Trotter II – Ellen K. Cromley – Merrill Singer (eds.), Walnut Creek – London – New Delhi, Altamire Press 1999, s. 1–50.
- Truc 1968:** Album Academiae Pragensis Societatis Iesu (1573–1624), Miroslav Trunc (ed.), Praha, Univerzita Karlova 1968.
- Truc 1998:** Miroslav Truc, Die gesellschaftliche Aufgabe der prager Karls-Universität in der zweiten Hälfte des 16. und am Anfang des 17. Jahrhunderts, in: Später Humanismus in der Krone Böhmen 1570–1620, Hans-Bernd Harder – Hans Rothe (Hrsg.), unter Mitwirkung von Jaroslav Kolár und Slavomír Wollman, Dresden, Dresden University Press 1998, s. 203–210.
- Truhlář 1894:** Antonín Truhlář, Humanismus a humanisté za krále Vladislava II, Praha, Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění 1894.
- Truhlář 1900:** Antonín Truhlář, Ukázky školních prací latinskočeských z r. 1560, in: XXXVI roční zpráva císař. král. Akademického gymnasia v Praze, Praha 1900, s. 12–16.
- Trunz 1965:** Erich Trunz, Der deutsche Späthumanismus um 1600 als Standeskultur, in: Deutsche Barockforschung. Dokumentation einer Epoche, Richard Alewyn (Hrsg.), Köln – Berlin, Kiepenheuer und Witsch 1965, s. 147–181.
- Trunz 1986:** Erich Trunz, Pansofie und Manierismus im Kreise Rudolfs II., in: Die österreichische Literatur, ihr Profil von den Anfängen im Mittelalter bis ins 18. Jahrhundert, Bd. 2, Herbert von Zeman (Hrsg.), unter Mitwirkung von Fritz Peter Knapp, Graz, Druck- und Verlagsanstaltung 1986, s. 865–983.
- Ulbrich – Sabeian 2003:** Claudia Ulbrich – David W. Sabeian, Personenkonzepte in der frühen Neuzeit, in: Etablierte Wissenschaft und feministische Theorie im Dialog, Claudia von Braunmühl (Hrsg.), Berlin, Berliner Wissenschafts-Verlag 2003, s. 99–112.
- Ulbricht 2001:** Otto Ulbricht, Ich-Erfahrung: Individualität in Autobiographien, in: Entdeckung des Ich: die Geschichte der Individualisierung vom Mittelalter bis zur Gegenwart, Richard van Dülmen (Hrsg.), Köln – Weimar – Wien, Böhlau 2001, s. 109–144.
- Urbánek 1997:** Vladimír Urbánek, The Network of Comenius' Correspondents, Acta Comeniana 12, 1997, s. 63–78.
- Urbánek 2001:** Vladimír Urbánek, Proroctví, astrologie a chronologie v dílech exulantů, in: Víra nebo vlast? Exil v českých dějinách raného novověku, Michaela Hrubá (ed.), Ústí nad Labem, Albis international 2001, s. 156–173.
- Urbánek 2005:** Vladimír Urbánek, The Idea of State and Nation in the Writings of Bohemian Exiles after 1620, in: Statehood Before and Beyond Ethnicity. Minor States in Northern and Eastern Europe, 1600–2000, Linas Eriksonas – Leos Müller (eds.), Frankfurt am Main, Peter Lang 2005, s. 67–83.

- Urbánek 2007:** Vladimír Urbánek, Učenec, in: *Člověk českého raného novověku*, Václav Bůžek – Pavel Král (eds.), Praha, Argo 2007, s. 322–342.
- Urbánek 2008:** Vladimír Urbánek, Eschatologie, vědění a politika. Příspěvek k dějinám myšlení pobělohorského exilu, České Budějovice, Historický ústav FFJU 2008.
- Van Houdt – Papy 2002:** Toon van Houdt – Jan Papy, Introduction, in: *Self-Presentation and social identification. the Rhetoric and Pragmatics of Letter Writing in Early Modern Times*, Toon van Houdt – Jan Papy – Gilbert Tournay – Constant Matheussen (eds.), Leuven, Leuven University Press 2002, s. 1–13.
- Van Ingen 1978:** Ferdinand van Ingen, Die Erforschung des Sprachgesellschaften unter sozialgeschichtlichem Aspekt, in: *Sprachgesellschaften, Sozietäten, Dichtergruppen. Arbeitsgespräch in der Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel 28. bis 30. Juni 1977*, Martin Bircher – Ferdinand von Ingen (Hrsg.), Hamburg, Hauswedell 1978, s. 9–26.
- Van Ingen 1998:** Ferdinand van Ingen, Freundschaftskonzepte und literarische Wirkungsstrategien im 17. Jahrhundert, in: *Ars et amicitia. Beiträge zum Thema Freundschaft in Geschichte, Kunst und Literatur*, Ferdinand van Ingen – Christian Juranek (Hrsg.), Amsterdam – Atlanta, Rodopi 1998, s. 173–222.
- Velten 1995:** Hans Rudolf Velten, Das selbst geschriebene Leben. Eine Studie zur deutschen Autobiographie im 16. Jahrhundert, Heidelberg, Universitätsverlag C. Winter 1995.
- Vermeulen 2002:** Corinna L. Vermeulen, Strategies and Slander in the Protestant Part of the Republic of Letters: Image, Friendship and Patronage in Etienne de Courcelles' Correspondence, in: *Self-Presentation and Social Identification. The Rhetoric and Pragmatics of Letter Writing in Early Modern Times*, Toon van Houdt – Jan Papy – Gilbert Tournay – Constant Matheussen (eds.), Leuven, Leuven University Press 2002, s. 247–280.
- Verweyen 1979:** Theodor Verweyen, Dichterkrönung. Rechts- und sozialgeschichtliche Aspekte literarischen Lebens in Deutschland, in: *Literatur und Gesellschaft im deutschen Barock*, Conrad Wiedemann (Hrsg.), Heidelberg, Winter Universitätsverlag 1979, s. 7–29.
- Verweyen – Witting 1991:** Theodor Verweyen – Gunther Witting, The Cento. A Form of Intertextuality from Montage to Parody, in: *Intertextuality*, Heinrich F. Plett (ed.), Berlin – New York, Walter der Gruyter 1991, s. 165–178.
- Viala 1985:** Alain Viala, *Naissance de l'écrivain*, Paris, Les éditions de minuit 1985.
- Vobis 1988:** Gertrud Vobis, Die jüdische Minderheit in Westeuropa: Die literarischen Salons im 19. Jahrhundert als Quelle für Netzwerkanalyse, in: Thomas Schweizer (Hrsg.), *Netzwerkanalyse. Ethnologische Perspektiven*, Berlin, Dietrich Reimer Verlag 1988, s. 167–184.
- Völkel 2003:** Markus Völkel, Historiographische Paratexte. Anmerkungen zu den Editionen antiker Geschichtschreiber im 16. und 17. Jahrhundert (Caesar/Sueton), *Archiv für Kulturgeschichte* 85, 2003, s. 243–275.
- Völker-Rasor 1996:** Anette Völker-Rasor, „Arbeitsam, obgleich etwas verschlafen...“ Die Autobiographie des 16. Jahrhunderts als Ego-Dokument, in: *Ego-Dokumente: Annäherung an den Menschen in der Geschichte*, Winfried Schulze (ed.), Berlin, Akademie Verlag 1996, s. 107–120.
- Vogel 1999:** Sabine Vogel, Kulturtransfer in der frühen Neuzeit. Die Vorworte der Lyoner Drucke des 16. Jahrhunderts, Tübingen, Mohr Siebeck 1999.
- Vogt-Spira 2004:** Gregor Vogt-Spira, Imitatio als Paradigma der Textproduktion. Problemfelder der Nachahmung in Julius Caesar Scaligers „Poetik“, in: *Die Präsenz der Antike im Übergang vom Mittelalter zur Frühen Neuzeit. Bericht über Kolloquien der Kommission zur Erforschung der Kultur des Spätmittelalters 1999 bis 2002*, Ludger Grenzmann – Klaus Grubmüller – Fidel Rädle – Martin Staehelin (Hrsg.), Göttingen, Vandenhock & Rupprecht 2004, s. 247–271.

- Voigt 1960:** Georg Voigt, Die Wiederbelebung des classischen Alterthums oder das erste Jahrhundert des Humanismus, 2 Bde, Berlin, Walter de Gruyeter & Co. 1960.
- Voit 1968:** Petr Voit, Dosud neznámý latinsko-český slabikář z poloviny 16. století, Listy filologické 109, 1968, s. 24–30.
- Volf 1906:** Josef Volf, Jan Matyáš ze Sudetů, Památky archeologické a místopisné XXII, 1906–1908, col. 531–566.
- Vredeveld 2004:** Helius Eobanus Hessus, Student years at Erfurt, Harry Vredeveld (ed.), Tempe, Arizona Center for Medieval and Renaissance Studies 2004 (= The poetic works of Helius eobanus Hessus, Vol. 1).
- Wagner 1999:** Birgit Wagner, Das Ich der Texte, Quo vadis, Romanistik?, 14, 1999, s. 132–147.
- Wagner – Laferl 2002:** Birgit Wagner – Christopher F. Laferl, Anspruch auf das Wort. Geschlecht, Wissen und Schreiben im 17. Jahrhundert: Suor Maria Celeste und Sor Juana Inés de la Cruz, Wien, WUV Universitätsverlag 2002.
- Wall 1993:** Wendy Wall, The Imprint of Gender. Authorship and Publication in the English Renaissance, Ithaca – London, Cornell University Press 1993.
- Walter 2004:** Axel E. Walter, Späthumanismus und Konfessionspolitik. Die europäische Gelehrtenrepublik um 1600 im Spiegel der Korrespondenzen Georg Michael Lingelsheims, Tübingen, Max Niemeyer Verlag 2004.
- Walther 2002:** Gerrit Walther, Nation als Exportgut. Mögliche Antworten auf die Frage: Was heisst Diffusion des Humanismus, in: Diffusion des Humanismus. Studien zur nationalen Geschichtsschreibung europäischer Humanisten, Johannes Helmuth – Ulrich Muhlack – Gerrit Walther (Hrsg.), Göttingen, Wallstein 2002, s. 436–446.
- Walther 2006:** Gerrit Walther, Funktionen des Humanismus. Fragen und Thesen, in: Funktionen des Humanismus. Studien zum Nutzen des Neuen in der humanistischen Kultur, Thomas Maissen – Gerrit Walther (Hrsg.), Göttingen, Wallstein 2006, s. 9–17.
- Waquet 1989:** Françoise Waquet, Qu'est-ce que la république des lettres? Essai de sémantique historique, Bibliothèque de l'École des Chartes 147, 1989, s. 473–502.
- Waquet 1994:** Françoise Waquet, L'espace de la République des Lettres, in: Hans Bots – Françoise Waquet (eds.), *Commercium Litterarium. La communication dans la république des lettres/ Forms of Communication in the Republic of Letters 1600–1750. Conférences des colloques tenus à Paris 1992 et à Nimègue 1993/ Lectures held at the colloquia Paris 1992 and Nimjegen 1993*, Amsterdam – Maarssen, Apa-Holland University Press 1994, s. 175–189.
- Waquet 2001:** Françoise Waquet, Latin or the Empire of the Sign. From Sixteenth to the twentieth centuries, London – New York, Verso 2001.
- Waquet 2003:** Françoise Waquet, Parler comme un livre. L'oralité et le savoir (XVIe-XXe siècle), Paris, Albin Michel 2003.
- Wasserman – Faust 1994:** Stanley Wasserman – Katherine Faust, Social Networks Analysis: Methods and Applications, New York – Cambridge, Cambridge University Press 1994.
- Weiss 1987:** Wolfgang Weiss, Die Gelehrten-gemeinschaft: Ihre literarische Diskussion und ihre Verwirklichung, in: *Res Publica Litteraria. Die Institutionen der Gelehrsamkeit in der frühen Neuzeit*, Sebastian Neumeister – Conrad Wiedemann, 1. Bd., Wiesbaden, Otto Harrasowitz 1987, s. 133–151.
- Weissman 1987:** Ronald Weissman, Taking Patronage seriously: Mediterranean Values and Renaissance Society, in: *Patronage, Art, and Society in Renaissance Italy*, F. W. Kent – Patricia Simons – J. C. Eade (eds.), Oxford, Clarendon Press 1987, s. 25–45.
- Wend 1995:** Petra Wend, The Female Voice: Lyrical Expression in the Writings of Five Italian Renaissance Poets, Frankfurt am Main – Berlin – Bern – New York – Paris – Wien, Lang 1995.

- White 1975:** Hayden White, *Metahistory. The historical Imagination in nineteenth-century Europe*, Baltimore – London, John Hopkins University Press 1975.
- White 2002:** Bob White, *Humanism, Old and New*, in: *The Touch of Real. Essays in Early Modern Culture in Honour of Stephen Greenblatt*, Philippa Kelly (ed.), Crawley, University of Western Australia Press 2002, s. 84–104.
- Wiedemann 1978:** Conrad Wiedemann, *Druiden, Barden, Witolden. Zu einem Identifikationsmodell barocken Dichtertums*, in: *Sprachgesellschaften, Sozietäten, Dichtergruppen. Arbeitsgespräch in der Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel 28. bis 30. Juni 1977*, Martin Bircher – Ferdinand van Ingen (Hrsg.), Hamburg, Hauswedell 1978, s. 130–150.
- Wiegand 1984:** Hermann Wiegand, *Hodoeporica: Studien zur neulateinischen Reisedichtung des deutschen Kulturraums im 16. Jahrhundert*, Baden-Baden Koerner 1984.
- Wiegand 1997:** Hermann Wiegand, *Phoeba Sodalitas nostra. Die Sodalitas litteraria Rhenana- Probleme, Fakten und Plausibilitäten*, In: *Der polnische Humanismus und die europäischen Sodalitäten. Akten des polnisch-deutsch Symposions vom 15. bis 19. Mai 1996 im Collegium Maius der Universität Krakau*, Stephan Füssel – Jan Pirozyński (Hrsg.), Wiesbaden, Harrassowitz 1997, s. 186–209.
- Wiegand 2001:** Hermann Wiegand, *Poetische Kommunikation. Der Paduaner Freundeskreis um Petrus Lotichius Secundus*, in: *Mentis amori ligati. Lateinische Freundschaftsdichtung und Dichterfreundschaft in Mittelalter und Neuzeit. Festgabe für Reinhard Dürting zum 65. Geburtstag*, Boris Körkel – Tino Licht – Jolanta Wiendlocha (Hrsg.), Heidelberg, Mattes Verlag 2001, s. 541–557.
- Wildová 1999:** Alena Wildová, *Amor di patria e conoscenza del mondo nella prefazione di Daniel Adam z Veleslavína all' Itinerarium Sacrae Scripturae di H. Büting*, in: *Italia e Boemia nella cornice del rinascimento europeo*, Sante Gracioti (ed.), Firenze, Leo S. Olschki 1999, s. 289–304.
- Wilkins 1976:** Ernest Hatch Wilkins, *Die Krönung Petrarca's*, in: *Petrarca*, August Buck (Hrsg.), Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1976, s. 100–167.
- Winter 1899:** Zikmund Winter, *O životě na vysokých školách pražských knihy dvoje. Kulturní obraz XV. a XVI. století*, Praha, nákladem Musea království českého 1899.
- Winter 1900:** Zikmund Winter, *Methody latinského jazyka ve školách XVI. století*, in: *XXXVI roční zpráva císařského krále. Akademického gymnasia v Praze*, Praha 1900, s. 1–11.
- Winter 1901:** Zikmund Winter, *Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století. Kulturně-historický obraz*, Praha, nákladem České Akademie 1901.
- Witt 2000:** Ronald G. Witt, *'In the Footsteps of the Ancients'. The Origins of Humanism from Lovato to Bruni*, Leiden – Boston – Köln, Brill 2000.
- Witt 2006:** Ronald G. Witt, *The Humanism of Paul Oskar Kristeller*, In: *Kristeller Reconsidered. Essays on His Life and Scholarship*, John Monfasani (ed.), New York, Italica Press 2006, s. 257–267.
- Wittchow 2004:** Frank Wittchow, *Satis est labores, quos potior propter labentis crimina mundi. Lochers Ausstand*, in: *Humanisten am Oberrhein. Neue Gelehrte im Dienst alter Herren*, Sven Lembke – Markus Müller (Hrsg.), Leinfelden-Echterdingen, DRW Verlag 2004, s. 209–235.
- Wodak 2005:** *A New Agenda in Critical Discourse Analysis: Theory, Methodology and Interdisciplinarity*, Amsterdam, Benjamins 2005.
- Wolf 2006:** Peter Wolf, *Humanismus im Dienst der Gegenreformation. Exempla aus Böhmen und Bayern*, in: *Funktionen des Humanismus. Studien zum Nutzen des Neuen in der humanistischen Kultur*, Thomas Maissen – Gerrit Walther (Hrsg.), Göttingen, Wallstein 2006, s. 262–302.

- Wollgast 1996:** Siegfried Wollgast, Zu Joachim Jungius' „Societas ereunetica“. Quellen – Statuten – Mitglieder – Wirkungen, in: Europäische Sozietätsbewegung und demokratische Tradition. Die europäischen Akademien der Frühen Neuzeit zwischen Frührenaissance und Spätaufklärung, Klaus Garber – Heinz Wismann (Hrsg.), unter Mitwirkung von Winfried Sieber, 2. Bd., Tübingen, Max Niemeyer Verlag 1996, s. 1179–1129.
- Woodbridge 1993:** Linda Woodbridge: Patchwork: Piecing the Early Modern Mind in England's First Century of Print Culture, *English Literary Renaissance* 23, 1993, s. 5–45.
- Woods 1987:** Jean M. Woods, Das „Gelarhte Frauenzimmer“ und die deutschen Frauenlexika 1631–1743, in: *Res Publica Litteraria. Die Institutionen der Gelehrsamkeit in der frühen Neuzeit*, Sebastian Neumeister – Conrad Wiedemann, 2. Bd., Wiesbaden, Otto Harrasowitz 1987, s. 577–587.
- Wulf – Zifras 2001:** Christoph Wulf – Jörg Zifras, Die performative Bildung von Gemeinschaften, in: *Theorien des Performativen*, Erika Fischer-Lichte – Christoph Wulf (Hrsg.), *Paragrana – Internationale Zeitschrift für historische Anthropologie* 10, Heft 1, 2001, s. 93–116.
- Wulf – Göhlich – Zifras 2001:** Grundlagen des Performativen. Eine Einführung in die Zusammenhänge von Sprache, Macht und Handeln, Christoph Wulf – Michael Göhlich – Jörg Zifras (Hrsg.), Weinheim – München, Juventa Verlag 2001.
- Wulf – Göhlich – Zifras 2001a:** Christoph Wulf – Michael Göhlich – Jörg Zifras, Sprache, Macht und Handeln – Aspekte des Performativen, in: *Grundlagen des Performativen. Eine Einführung in die Zusammenhänge von Sprache, Macht und Handeln*, Christoph Wulf – Michael Göhlich – Jörg Zifras (Hrsg.), Weinheim – München, Juventa Verlag 2001, s. 9–24.
- Wuttke 1986:** Dieter Wuttke, Humanismus als integrative Kraft. Die Philosophia des deutschen „Erzhumanisten“ Conrad Celtis. Eine ikonologische Studie zu programmatischer Graphik Dürers und Burgkmairs, in: *Die österreichische Literatur, ihr Profil von den Anfängen im Mittelalter bis ins 18. Jahrhundert*, Bd. 2, Herbert von Zeman (Hrsg.), unter Mitwirkung von Fritz Peter Knapp, Graz, Druck- und Verlagsanstaltung 1986, s. 691–729.
- Zachová 1981:** Irena Zachová, K návrhu rekonstrukce kapitulu M 129, *Listy filologické* 109, 1981, s. 184–187.
- Zaunstöck – Meumann 2003:** Sozietäten, Netzwerke, Kommunikation. Neue Forschungen zur Vergesellschaftung im Jahrhundert der Aufklärung, Holger Zaunstöck – Markus Meumann (Hrsg.), Tübingen, Max Niemeyer Verlag 2003.
- Zaunstöck 2003:** Holger Zaunstöck, Zur Einleitung: Neue Wege in der Sozietätengeschichte, in: *Sozietäten, Netzwerke, Kommunikation. Neue Forschungen zur Vergesellschaftung im Jahrhundert der Aufklärung*, Holger Zaunstöck – Markus Meumann (Hrsg.), Tübingen, Max Niemeyer Verlag 2003, s. 1–10.
- Zedelmaier 2001:** Helmut Zedelmaier, Lesetechniken. Die Praktiken der Lektüre in der Neuzeit, in: *Die Praktiken der Gelehrsamkeit in der Frühen Neuzeit*, Helmut Zedelmaier – Martin Mulsow (Hrsg.), Tübingen, Max Niemeyer Verlag 2001, s. 11–30.
- Zifras 2001:** Jörg Zifras, Dem Anderen gerecht werden. Das Performative und die Dekonstruktion bei Jacques Derrida, in: *Grundlagen des Performativen. Eine Einführung in die Zusammenhänge von Sprache, Macht und Handeln*, Christoph Wulf – Michael Göhlich – Jörg Zifras (Hrsg.), Weinheim – München, Juventa Verlag 2001, s. 75–100.
- Zima 2000:** Peter V. Zima, *Theorie des Subjekts*, Stuttgart, Francke – UTB 2000.
- Zimmermann 1998:** T. C. Price Zimmermann, Bekenntnis und Autobiographie in der frühen Renaissance, in: *Die Autobiographie: zu Form und Geschichte einer literarischen Gattung*, Günter Niggel (Hrsg.), Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1998, s. 343–366.
- Zorn 1976:** Wolfgang Zorn, Die soziale Stellung der Humanisten in Nürnberg und Augsburg, in: *Humanisten in ihrer politischen und sozialen Umwelt*, Otto Herding – Robert Stupperich (Hrsg.), Boppard, Harald Boldt Verlag 1976, s. 35–49.

5.4 Seznam použitých zkratek

BU – Biblioteka Unyweryytecka we Wroclawiu

KNM – Knihovna národního muzea v Praze

LK – Lobkovická knihovna v Nelahozevsi

NKP – Národní knihovna v Praze

ÖNB – Österreichische Nationalbibliothek in Wien

přív. – přívazek

RHB – Rukověť humanistického básnictví (Josef Hejnic – Jan Martínek, *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě/ Enchiridion renatae poesis*, sv. 1–5, Praha, Academia 1966–1982)

sign. – signatura

SLUB – Staat-, Landes- und Universitätsbibliothek in Dresden

SK – Knihovna královské kanonie premonstrátů na Strahově

ZA – Zemský archiv v Opavě (pobočka Olomouc)